ekonomi sözlüğü

MAURICE BOUVIER - AJAM
JESUS IBARROLA
NICOLAS PASQUARELLI

SOSYAL YAYINLAR

EKONOMİ SÖZLÜĞÜ

Ekonomi Sözlüğü

Yazarlar: Maurice Bouvier-Ajam, Jean İbarrola ve Nicolas Pasquarelli/ Yayımlıyan: Sosyal Yayınlar/ Çevirenler: B. Aren - İ. Yaşar / Birinci basım: Ocak, 1977 İkinci basım: Mart 1988 / Baskı: Matbaa 70

Maurice Bouvier-Ajam, Jean İbarrola ve Nicola Pasquarelli

EKONOMİ SÖZLÜĞÜ

Çeviren

B. Aren - İ. Yasar

SOSYAL YAYINLAR
Babıâli Cad. No: 14 İstanbul
Tel: 528 33 14 — 522 52 13

Copyright : Sosyal Yayınlar

EDİTÖRÜN NOTU

Elinizdeki bu sözlük, Marurice Bouvier-Ajam, Zesus İbarrola ve Nicolas Pasquarelle gibi değerli ekonomistler tarafından meydana getirilmiş, ve gerek Fransa'da gerekse dünyanın başka ülkelerinde bu karakterde bir ekonomi sözlüğüne duyulan ihtiyacı karşılamak, üzere Editions Sociales tarafından, 1975 yılında yayımlanmış olan Dictionnaire économique et social *adlı eserden çevrilmiştir.*

Yazarlarının önsözünden de anlaşılacağı gibi, bu sözlük, marksist karakterde, ilk ve biricik ekonomi sözlüğüdür. Bu karakteri gereğince Sözlük'ün ne gibi özellikler taşımakta olduğu, yine yazarlarının önsözünde tam ve mükemmel bir biçimde ortaya konmuş olduğundan, bu konuda bizim ayrıca bir şey eklememize gerek kalmamaktadır. Burada, Sözlük'ün başka bir özelliğiyle ilgili olarak şunu belirtmeliyiz sadece: geniş açıklamalı, 500'e yakın maddeyi içine alan bu sözlük, yalnız ekonomi politik ve ekonomi tarihi alanına değil, fakat, aynı zamanda hem sosyal bilimlerin diğer dallarına giren bazı kavram ve kategorilere, hem de sosyal hukuk ve sosyal hayatla ilgili bazı kavram ve kurumlara da yer vermektedir. Eserin orijinal adı da esasen bu durumu ifade etmektedir. Ne var ki, özellikle, ekonomi tarihine, sosyal hukuk ve sosyal hayata ilişkin kategori ve kurumların seçiminde, daha ziyade, Batı uygarlık çevresi, özellikle de Fransa tarihi, Fransa'nın sosyal hayatı ve sosyal hukuku göz önünde tutulmuştur. Fakat, hemen şunu belirtelim ki, kitapta madde olarak yer alan bu gibi kategori ve kurumlar esas metni meydana getiren genel karakterdeki maddelere, ekonomik kategorilere oranla pek azdır. Yazarlar, bu maddelere Sözlük'te yer vermekle, onun büyük teorik değeri yanında, günlük pratikte de değer kazanması, değerinin artması amacını gütmüşlerdir. Özel nitelikteki bu maddeler de, dile getirdikleri özel nitelikteki kategori ve kurumların başka ülkelerin kategori ve kurumlarıyle benzerlikler ve paralellikler göstermesinden ötürü, olduğu gibi (benzerlik ve paralellik göstermiyen birkaçı dışında) çeviriye alınmıştır.

Sosyal Yayınlar, Ekonomi Sözlüğü'*nü okurlara sunarken, bilim ve öğrenim hayatımızda iki yönlü bir ihtiyaca cevap vereceği inancından hareket etmektedir. Bu ihtiyaç, her geçen gün, daha güçlü bir şekilde kendisini hissetirmektedir. Bilimsel düşünce ve öğrenim, bir bakıma, kavramların anlamlarını açık ve seçik olarak ortaya koyan, bilimsel nitelikteki sözlük ve ansiklopedilerden kaynak alır. Bir toplumun düşünce düzeyinin yükselmesiyle birlikte, bu çeşit sözlük ve ansiklopedilere duyulan ihtiyacın şiddeti de artar. Yukarıda sözü edilen iki yönlü ihtiyacın birinci ve genel yönü bununla ilgilidir. İkinci yönü ise, toplumumuzun düşünce ve yayın hayatında son yıllarda ortaya çıkan önemli bir fenomenle ilgilidir. Bu fenomen, marksist düşüncenin çeşitli alanlarında (ve bu arada, ekonomi politik alanında), el kitapları ve klasikler çerçevesi içinde de olsa, ortaya çıkan geniş çeviri ve yayın hareketidir. Marksist literatürün temel kitaplarının böylece dilimize aktarılması, bu kitaplarda yer alan kavram ve kategorilerin anlam ve tanımlarının kesinlikle belirlenip öğrenilmesi, açıklık ve aydınlığa kavuşturulması ihtiyacını, dolayısıyle de, bu amaçla başvurulacak sözlük ve ansiklopedilerin meydana getirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Sözü geçen kitapların daha açık bir biçimde anlaşılıp kavranması, marksist düşüncenin gereğince özümlenebilmesi bakımından bu çeşit sözlük ve ansiklopediler, her zaman başvurulması gereken, vazgeçilmez kaynaklardır.*

Sosyal Yayınlar, işte bu ikili ihtiyaçı dikkate alarak, hayli zaman önce, çeşitli disiplinlere ilişkin bir sözlükler dizisi hazırlayıp yayımlamayı programına almıştı. 1972 yılında birinci basımı, 1975'te de genişletilmiş ikinci basımı yayımlanmış olan Felsefe Sözlüğü *bu tasarının ilk ürünüydü. İkinci ürünü de, şimdi okurlarımıza sunmakta olduğumuz* Ekonomi Sözlüğü'*dür. Sosyal Yayınlar,* Felsefe Sözlüğü'*nü yayımlamakla, ülkemizde felsefe kategorilerini burjuva felsefeleri bakış açısından, idealist felsefeler bakış açısından ele alan birtakım felsefe sözlüklerinin mutlak egemenliğine nasıl son vermiş idiyse,* Ekonomi Sözlüğü'*nü okurların yararlanmasına sunmakla, bu defa da, ekonomik kategorilere ve kurumlara burjuva ekonomi politiği açısından bakan birtakım ekonomi sözlüklerinin mutlak egmenliğine son vermiş olmaktadır.*

★

Teorik bir düzeyde yer alan bu sözlüğün dilimize çevrilmesi işinde karşılaşılan en çetin problem dil ve terminoloji problemi oldu. Burada, ortaya çıkan güçlük, bir bakıma, türkçenin bugün içinde bulunduğu durumdan ileri gelmektedir. Dilin kendi öz gerçeklerine ve gelişme yasalarına aykırı olarak, bir "saf dil" ("arıdil") anlayışı uyarınca, mekanik ve zoraki bir değişim süreci içine sokulmuş olan türkçe, yüzyıllar boyunca tabiî bir gelişme içinde kazanmış olduğu ifade imkânlarından böylece yoksun bırakılmış olduğundan, bugünkü durumu itibarıyle, gerek söz dizimi gerekse vokabüler ve terminoloji bakımından, zengin ve derin muhtevalı bir teorik eserin layıkıyle çevrilmesi işinde, üstesinden gelinmesi adeta imkansız güçlükler doğurmaktadır. Bu sözlüğün hazırlanmasında, özellikle terminoloji bakımından karşılaşılan güçlükler ve imkânsızlıklar ayrıca şu noktalarda da kendisini gösterdi: a) bugüne kadar

türkçede yayımlanmış olan ekonomi sözlüklerinin terminoloji bakımından istikrarsız ve yetersiz olmaları (bunlar marksist ekonomi politik terimlerine ya hiç yer vermemekte ya da "sermaye" yerine "anamal", "sosyalizm" yerine "toplumculuk" vs. gibi terimler kullanmak garabetini göstermektedirler), b) bugüne kadar türkçede yayımlanmış ekonomi politik literatüründe gerekli dil ve terminoloji birliğinin görülmemesi (örnek: mübadele/değişim, tedavül/dolaşım), c) üniversiter öğretimde ekonomi politiğe yer verilmemiş olmasından ötürü, bu alanda da ne yazık ki kesin bir terminolojinin biçimlenmesine katkıda bulunulmamış olması ç) dil alanında kendisini biricik otorite olarak gören Türk Dil Kurumu'nun hiç değilse kendi dil anlayışı içinde, iyi kötü bir ekonomi sözlüğü ortaya koyamamış olması, v.s. Bütün bu güçlük ve imkânsızlıklar karşısında, Ekonomi Sözlüğü'*nün hazırlanmasında, metnin anlaşılır bir form içinde ve bütün nüanslarıyla aktarılabilmesi için, dar ve kısırlaştırıcı bir saf dil anlayışına bağlı kalınmayıp, sade türkçenin bütün ifade imkânlarından, bütün kazanımlarından yararlanmayı uygun gören bir dil anlayışından hareket edilmiştir. Bundan dolayı, gerek ifadede gerekse terimlerin seçilmesinde, saf dil anlayışına uygun formel bir tutarlık yerine, metin anlam ve muhtevasının açıklığı ve keskinliğiyle ortaya çıkmasına önem veren muhtevaca tutarlılık tercih edilmiştir. Bunun için de, terimlerin karşılıklarının seçilmesinde, elden geldiğince şu ilkeler göz önünde tutulmuştur: a) yerleşmiş olan terimler olduğu gibi alınmıştır, b) anlamca karşılığı yerleşmiş olmıyan terimler, aslındaki gibi fakat türkçe okunuşuyle alınmıştır, c) bu gün için birden fazla karşılığı olan terimler söz konusu olduğunda, bunların içinden kullanılışı en yaygınlaşmış olanları (ve de dilin tabiî gelişimi içinde kazandığı yüklem bakımından ve yol açtığı zihinsel çağrışımlar bakımından en uygun görüneni) alınmıştır, ç) dilimizde hiçbir karşılığı olmıyan, bizim için tamamen yeni sayılan terimler için, kavramın özü göz önünde tutularak en uygun ve yerleşebilecek gibi görünen karşılıklar meydana getirilmesine çalışılmıştır.*

Bütün bunlardan başka, terminolojinin açıklığa kavuşmasına yardımcı olmak, ve maddelerin kavranmasında herhangi bir güçlüğe ve karışıklığa meydan vermemek için, kitabın sonuna, maddelerin alfabetik repertuvarına ek olarak, ayrıca, maddelerin fransızca asıllarını gösteren bir tablo konmuştur.

★

Yayınevi'nin ve sözlüğü dilimize çevirenlerin bütün dikkati, eserin orijinalinde yer alan maddelerin muhtevasını tam sadakatle ortaya koymak noktasında toplanmıştır. Bundan ötürü, hiçbir değiştirmeye gidilmemiş, maddelerin orijinalini kaleme alan yazarların kişisel görüşleri arasında ortaya çıkması mümkün farklılıklar da olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Pek tabii ki, Sözlük'te yer alan kavram ve kurumlar için yapılan açıklama ve değerlendirmeler, bütün çeviri eserlerde olduğu gibi, çevirenlerin değil, eseri vücuda getirenlerin görüşlerini yansıtmaktadır.

SOSYAL YAYINLAR
1977

ÖNSÖZ

Monopolist devlet kapitalizmi çağında, ideolojik mücadelenin gittikçe daha belirgin bir önem kazandığı bir aşamada, marksist teorinin, pratikle bağını koparmadan, her alanda gelişme göstermesi her zamankinden daha da zorunludur.

Aynı şey, çağdaş kapitalizmin gerek üretici güçler düzeyinde gerekse üretim ilişkilerinde meydana getirdiği değişiklikleri daha esaslı bir şekilde tanımayı mümkün kılan ekonomi teorisi için de geçerlidir elbette.

Sosyalizme açılan ileri bir demokrasiyi kurmak bakımından, Fransız işçi sınıfının eylemini etkili bir tarzda yönlendirebilecek bilimsel karakterde bir pratiğin hazırlanıp işlenmesi böylece mümkün olabilir.

Bu geliştirme, birbirini engelleyici değil, tamamlayıcı nitelikte çeşitli biçimler altında meydana getirilebilir ve getirilmelidir: sistematik ya da spesiyalleşmiş eserler, incelemeler, monografiler, kronikler, anketler. Gerçekte, incelemeler, makaleler, kronikler, anketler büyük çapta sentez eserlerinin işlenmesi için gerekli materyelin bir araya gelmesini mümkün kılar.

Bunların arasında, spesiyalistlerin gözünde olduğu kadar geniş kitlelerin gözünde de en önemlisi, farklı üretim tarzlarına ya da belirli bir üretim tarzına ilişkin temel kavramları sistematik, mantıksal, tam ve anlaşılır bir biçimde sunan elkitabıdır (manuel).

Böyle bir elkitabı, *Ekonomi ve Politika (Economie et Politique)* dergisinin yazarlarının ve kollaboratörlerinin uzun yıllar süren ortak çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştı.

Fakat, elkitabı, ekonomik teorinin gelişmesinin tek biçimi değildir. Tam tersine, böyle bir elkitabı, diğer bir biçimi de gerekli kılar: analitik karakterde sözlük (dictionnaire), sözlükçe (lexique), hatta deyimcelik (glossaire).

Gerçekten de, şu ya da bu ekonomik terimin ya da kurumun, daha genel olarak da, şu ya da bu kategorinin kesin anlamını bilmek her zaman zorunludur.

Kategorilerin, kavramların uyumlu bir bütün olarak nasıl birbirlerine bağlandıklarını göstermek (sentez aşamasını ifade eden elkitabının öz konusu da budur) nasıl vazgeçilmez bir şeyse, kategorileri de tek tek ele almak, muhtavalarını açıklığa kavuşturmak, nesnel anlamlarını göstermek de aynı derecede zorunludur. Bir ekonomik sözlük ya da sözlükçe de bu amaca yöneliktir. Elinizdeki sözlüğün yayınlanması bu bakımdan önemli bir boşluğu doldurmakta ve marksist ekonomi teorisinin gelişmesine ihmal edilemez bir katkıda bulunmaktadır.

Bilimsel karakteri itibarıyle, marksist ekonomi teorisi, zorunlu olarak, ekonomik realitenin şu ya da bu veçhesini yansıtan, şu ya da bu fenomenin iç ilişkilerini dile getiren belirli ekonomik kategorilere dayanır. Şu halde, bundan, mantıksal olacak şu sonucu çıkarmak gerekir ki, bu kategorileri açık ve seçik bir biçimde tanımlamak, ampirizmin, yaklaşık olan'ın ihtimali'nin, arızi'nin yerine teorik kesinliğin ikamesine imkân veren, ideolojik ya da yanıltıcı karakteri ortaya koyan ve yanılgıdan kurtarmağa yardım eden önemli bir işlemdir.

Bu şartlar içinde, bilimsel olmak istiyen bir ekonomik ve sosyal sözlük, kendisini, hiçbir durumda, ne bir reçeteler derlemesi, ne de somut hayattan edinilen kavramların (notions) uyumsuz bir katologu olarak, sunabilir. Tam tersine bu sözlüğün gerçek etkililiği yer verdiği soyutluk derecesiyle, genelleme derecesiyle şarlandırılmıştır. Bu bakış açısından, somut olan, ilk hareket noktası değil, ancak ve ancak varılan sonuçtur. Ancak teorik açıklamadan sonra belirli bir somutlama işlemine gidilebilir ve gidilmelidir. Bundan şu sonuç çıkar ki, şu ya da bu terimi, şu ya da bu kavramı açıklamak için verilen kısa örneklerin, sadece açıklayıcı, yani takribi ve temsili bir değeri vardır. Esasen başka türlü de olamaz, çünkü, sınıflara bölünmüş toplumlarda, ilk görünüş doğrudan realiteye takabül etmez ve edemez, görünüş realiteyi saklar ve mistifiye eder (örneğin, kapitalist rejimde işin fiyatı olarak görünen ücret, aslında işgücü'nün fiyatıdır).

Elinizdeki sözlük teorik bir düzeyde yer almak ve bilimsel, kesin ve sarih bir dil kullanmak çabasıyle kaleme alınmıştır. Fakat bu, hiçte, canlı realiteden kopma anlamına gelmez, çünkü, marksist terminolojide teorik, hiç de somuttan kopma («désincarné») demek değildir. Nasıl ki, ancak pratikten hareketle genellemeye gidilebiliniyorsa, bunun sonucu olarak; elbetteki, kavram, kategori de, günlük pratiği bu düşünce realite'si düzeyinde sarahatle ifade etmelidir. «Devrimci teori olmadan, devrimci aksiyon olmaz» ünlü sözü ciddi olarak ele alındığında şu sonuca varılır: marksizmden esinlenen bir

sözlük, kendine özgü araçlarla bu teorinin yayınlaşmasına katkıda bulunmalıdır. Şu halde, hiç de mütevazi bir iş değil bu.

Bir ekonomi sözlüğü, aslâ nötr olamaz, çünkü, böyle bir sözlüğün bilimsel kesinliği, kof, kısır ve aldatıcı bir nesnelliği reddetmesi şartına bağlıdır; böyle bir sözlük asla çağdışı (anachronique) da olamaz, yani yeni olanı ihmal edip fenomenlerin eski veçhelerinin tasviriyle yetinemez: bir ekonomik ve sosyal sözlük zamanımızın problemlerini yansıtmak zorundadır. Bundan dolayı, sözlük, kendi yapısı içinde, hem kapitalist sistemin sürekli, aslî çizgilerini, yani kapitalist sistemin bütün evrelerinde geçerli olan temel yasalarını (Marx ve Engels tarafından işlenmiş olan esas tezleri ele alarak) hem de bu kapitalizmin belirli bir evresine ilişkin yeni veçheleri dile getirmelidir.

Sözlüğün yazarları, bütün bunları dikkate alarak, şu üçlü emperatife uymaya çalıştılar:

— uygun bir pratik kurmaya imkân verecek bir teorik kesinlik;

— pratikle, gerçek mücadelelerle sürekli bağlılık kaygısı;

— güncellik kaygısı, yani yeni fenomenleri bütün karmaşıklıkları içinde dile getirmek ve bunları teoride bütünleştirerek onu mümkün olduğu ölçüde zenginleştirmek.

Yazarlar, bundan başka, öğrencileri öğretmenleri, spesiyalistleri, militan ve sendikacıları içine alan çeşitli ve geniş bir okur kitlesi tarafından anlaşılır olma çabasını da gösterdiler.

Bu çaba, birbirini izliyen üç aşamayı ihtiva eden belirli bir sunuş tarzında kendisini göstermiştir. Bu sunuş biçiminde, en başta, hem yalın hem de kesin bir tanımlama yapılmaktadır. Bu tanımlama, kimi zaman, oldukça büyük özlülük gösterir, çünkü, ilkin, fenomenin ikincil karakterlerini ihmal ederek ya da bu karakterleri sikleştirerek, bu fenomenin esas çizgilerini ifade eder. İkinci aşamada, açıklayıcı ve aydınlatıcı karakterde bir geliştirme yer almaktadır. Bu aşamada, tanımın unsurları teker teker ele alınmakta ve gerektiği zaman somut örneklerle aydınlığa kavuşturulmaktadır.

Nihayet, bu sunuş biçiminde, eleştirisel ve genel bir sonuç yer almaktadır. Burada söz konusu olan, bir yandan, açıklanan kavramı şu ya da bu sisteme bağlamak, tarihsel evrimini araştırarak, en güncel biçimlerini işaret ederek, üretim tarzı içindeki yerine oturtmak, bir yandan da, yine bu açıklanan kavramı eleştirisel bir tahlilden geçirmek suretiyle, hem burjuva ekonomik kategorilerinin bir eleştirisini geliştirmeye katkıda bulunmak, hem de kavramın bilimsel-olmıyan, yüzeysel karakterini bütün çıplaklığıyle ortaya koymak, ve de diyalektik materyalizm planında yani bilimsel bilgi planında önemini işaretlemektir.

Bu ekspozisyon tarzı araştırma tarzının bir gereği olmuştur. Sadece bu durum bile, fiilen uyulduğu ölçüde, girişilen işin büyük yeniliğini gösterir.

Marksist karakterdeki bir ekonomik sözlük, muhtevası ve biçimi bakımından, mevcut ekonomik sözlüklerden temelden farklıdır.

Muhteva bakımından farklıdır, çünkü, marksist karakterde bir ekonomik sözlük, diğer sözlükler gibi, ekonomik ve istatistiksel tekniğe ilişkin başlıca kavramaları içine almakla kalmayıp, ayrıca ve özellikle, iki temel bölüme, yani ekonomi politik alanında tarihsel materyalizme, ve de, genel olarak kapitalizmin ve özel olarak da monopolist devlet kapitalizminin marksist teorisine ilişkin kategorileri ihtiva eder. Bunu yaparken, işletme ekonomisi, hattâ ekonomi tarihi ya da ekonomik düşünce tarihi ile ilgili kategorileri de ihmal etmez.

Biçim bakımından farklıdır, çünkü, sunuş tarzı, sergileyiş tarzı, yukarıda açıklanmış olan nesnel amaçlarla belirlenmektedir.

Böylesine iddialı bir çalışmanın yürütülmesini tek bir kişinin omuzlarına yüklemek düşünülemezdi. Tam tersine, konsepsiyonun tespiti, işlenmesi, tartışılıp uygulanması düzeyinde bir ekip çalışmasına başvurulması kaçınılmaz bir şeydi.

Böylece elinizdeki bu sözlük, pek tabiî olarak, Marksist İncelemeler ve Araştırmalar Merkezi'nin yönetimi altında ortaya çıktı. Bu itibarla, bu kuruluşun ekonomik teorinin gelişmesine bir katkısıdır.

Vasıflı kollaboratörlerin yardımları sayesinde gerçekleşmiş olan bu kolektif çalışma, işlenip hazırlanmasında ve redaksiyonunda en geniş payı olanların imzasını taşır: Jesus Ibarrola, Nicolas Pasquarelli ve Maurice Bouvier-Ajam. Bu yazarların her biri, şu ya da bu konudaki kendi özel bilimsel konsepsiyonlarından esinlenen, kişisel araştırmalarına dayanarak, belirli sayıda maddeyi hazırlayıp işledi. Pek tabiî olarak, bu maddeler, sonunda farklı görüşleri suni bir tarzda bağdaştırmak üzere değil, fakat bilimsel bilgiyi ilerletici bir şey olarak, kollektif tarzda tartışmaya kondu.

Bununla birlikte, okuyucunun da elbette göreceği üzere, farklılıkların önemini abartmak gerekmediği gibi — çünkü, yazarların her biri, marksist metodu kullanmada aynı iradeyi göstermiştir—, bunları örtbas etmek de gerekmez — çünkü şu ya da bu aşamada belirebilen gerçek farklılıklar vardır ve bunlar ayrı ayrı dallarda çalışan uzmanlar arasında cereyan etmekte olan tartışmaları yansıtmaktadır.

Bunun mantıksal sonucu olarak, bu sözlük şimdiki hüviyetiyle,

yazarlarının da gözünde, geliştirilmesi ve derinleştirilmesi gereken bir çalışmadır. Demek oluyor ki, yüzeysel bir birlik sağlamak amacıyle, mevcut görüşleri suni olarak uyumlaştırmaya ya da kesinkes sonuçlara bağlamaya kalkışmak yarar yerine zarar getirebilirdi.

Yazarların her biri, eserin sorumluluğunu kolektif olarak tamamen kabul etmekle birlikte, kendi özel görüşlerini esasta korumaktadırlar. Değişik görüşlere gösterilen bu saygı, bir eklektizm belirtisi değildir yine de: ortaklaşa bir çalışma girişimini gösterir sadece. Buysa hiç de ihmal edilecek bir şey değildir.

Marksist İncelemeler ve Araştırmalar Merkezi, eserin nihaî olmıyan bu durumuna rağmen, haklı olarak, yayımlanmasına karar verdi, çünkü, bu sözlük, şimdiki biçimiyle de son derece önemli bir hizmet görecektir, hiç değilse yazarlarının umudu budur. Öte yandan, sözlük, eleştiriye tâbi tutulacak, yani gelişiminin bir aşamasından geçmiş olacaktır. Uzmanların (Marksist İncelemeler ve Araştırmalar Merkezi'nin çeşitli sektörlerinde çalışan üyeleri, diğer üniversite üyeleri. vs.) ve pratik tecrübelerinden edindikleri derslerle donanmış militanların ve sendikacıların eleştirileri kaçınılmazdır.

Bu eleştiri zorunludur ve isabetli olacaktır. O kadar ki, belki de, yeniden önemli sayıda maddenin, tanımın ve analizin meydana getirilmesine yol açacak, buysa, günümüzde şiddetle ihtiyaç duyulan marksist karakterde büyük bir ekonomik sözlüğün hazırlanmasının kesin ve belirleyici aşamasını teşkil edecektir.

Yazarların, hiç olmazsa, dileği budur.

A

AÇIK BÜTÇE (IMPASSE)

Devlet bütçesinde, gelecek malî yıl için öngörülen masrafların, beklenen gelirler meblağından daha yüksek olması durumu.

Şu halde, açık bütçe, bütçenin «previzyonel bir açıkla kapanması»dır. Açık, sonradan istirdadı ümit edilmeyen ek bir döviz emisyonuyle kapatılıyorsa, bu durumda açık bütçeye enflasyonist denir. Şayet, açık, tedavüldeki para miktarıyle mal ve hizmetler arasında yeni bir parite tesis ederek, ürün ve tüketimsel hizmetler arzını kısa vâdede teşvik ediyorsa, bu durumda ekspansiyonist'tir.

Böylece bu tanımıyle, ya da öz anlamıyle açık bütçe, ilkin previzyonel, daha sonra pratik olarak gerçekleştiğinde ise efektiftir. Geniş anlamıyle, bir mali yıl sonunda, masrafların fiili kaynakları aşması haline de keza açık bütçe —daha doğrusu: kesinleşmiş açık bütçe— denir.

Açık bütçe, monopolist devlet kapitalizmi döneminde kamu harcamalarının şişmesini, ve de ulusal gelirin yeniden dağılımı çerçevesi içinde bütçe açığının kaçınılmazlığını dile getirir. Uzun zaman, denk bütçe, tartışma götürmez bir dogma idi. Ancak, 1929-1933 buhranıyle birlikte ve Keynes tarafından ilham edilen anti-kriz siyasetledir ki açık bütçe şiddetli çalkantıları kontrol altına almanın bir aracı olarak uygulanmıştır.

Açık bütçe, ekonomik dengenin yeniden kurulabilmesi için gereken fedakârlıkları emekçilere yüklemeye yönelik bir ideolojik anlam da taşır. Bu ideolojik anlam, iç tüketim hacminin daralmasında ve ücretlerin dondurulmasında dile gelir.

★

Ayrıca bakınız : *Bütçe, Dengesizlik.*

ADEMİ-MERKEZİYET (DECENTRALISATION)

Mahallî idarelerin merkezî idare karşısındaki yetki ve özerkliğinin genişlemesi hareketi.

Ademi-merkeziyet bazı bakımlardan, merkeziyetin karşıtı olarak görünür. Gerçekten de, ademi-merkeziyet, mahallî idarelerin, hükümet ve merkezî idareye bağımlılığının azalması demektir.

Örneğin, mahallî halkın iradesiyle seçilen belediye başkanının yetkilerinin yasama tasarruflarıyle arttırıldığı, ya da karar verme yetkisinin merkezden taşraya aktarıldığı hallerde ademi-merkeziyet söz konusudur.

Genellikle, ademi-merkeziyet, seçimle gelen organların yetki ve imtiyazlarını fiilen pekiştirdiği ölçüde demokratik bir karakter kazanır ve demokrasinin gerçekleşmesinde bir araç olarak görülebilir. Fakat, ademi-merkeziyet her derdin çaresi gibi görmemek gerekir.

Böylece, örneğin, valiliklerin ilga edilmesi halinde bunların il çapındaki yetkileri Genel Meclis Başkanı'na geçer, yani merkezî hükümet görevlisinin yerini, seçmenler karşısında sorumluluk taşıyan bir kişi almış olur.

Ademi-merkeziyet, esasta, idarecilik alanına ilişkindir, fakat monopolist devlet kapitalizminin, egemen bulunduğu günümüzde, kaçınılmaz bir sonuç olarak, ekonomik ve sosyal alanları da içine alır. Örneğin, bölge planlaması konusunda, bölgenin problemleri ya mahallî ilgililer tarafından (ademi-merkeziyeti ifade eden çözüm), yada merkezî otoritenin teknotrat komitelerle takviye edilmiş temsilcileri tarafından (özellikle bölge valileri) çözülür.

Ekonomik düzeyde ademi-merkeziyet karar verme yetkisinin mahallîleştirilmesiyle ilgilidir daha çok. Şayet bu yetkiler fiiliyatta merkezi otoriteye intikal ettirilmişse, bu durumda, ademi-merkeziyet değil, tam tersine koyu bir merkeziyet söz konusudur.

Ademi-merkeziyet, esasta, merkeziyetin tam karşıtı değildir. İyi düzenlendiği takdirde, ademi-merkeziyet ve merkeziyet birbirlerini tamamlayıcı olabilirler ve tamamlamalıdırlar. Bunların her ikisi de hükümet tarzları olup, ekonomik ve sosyal rejimin karakterine, dolayısıyle üretim tarzına bağımlıdırlar.

Kapitalizmde, ademi-merkeziyet ve merkeziyet biçimleri, bizzat kapitalist üretim yasaları tarafından şartlandırılmış olan sömürüyü süreklileştirme-

ye, muhafazaya ve giderek şiddetlendirmeye yöneliktirler. Böylelikle, ademi-merkeziyet ve merkeziyet kendi tarzlarında, sınıf ilişkilerini dile getirirler.

Şurası apaçıktır ki, günümüzde merkeziyetin güçlenmiş olmasının nedeni, vergi, işgücü dağılımı, altyapıların tesisi ve nihayet yatırımların tahsisi gibi konularda malî oligarşinin hedefine bu yoldan daha iyi erişebileceğini düşünmesidir.

Buna karşı, halkçı ve demokratik güçler tarafından, mahallî halkın çıkarlarını seçimle işbaşına gelen organlara savundurma konusunda gösterilen çabalar, patronların işten çıkarma ve fabrika kapatma davranışlarına karşı mücadele, ve uygun demokratik altyapıların kurulması yolunda gösterdikleri faaliyet, ademi-merkeziyetin genişletilmesine yöneliktir.

*

Ayrıca bakınız : *Ademi-temerküz.*

ADEMİ - TEMERKÜZ (DECONCENTRATION)

Merkezî otoritenin mahallî temsilcilerinin yetkilerinin güçlenmesi hareketi.

Ademi-temerküz, dış görünüşlere rağmen merkeziyetin karşıtı değildir. Tam tersine, onu pekiştirir, çünkü onun en iyi uygulanabilen, aslî biçimlerinden biridir.

Ademi-temerküz, örneğin, merkeziyetin ve giderek idarî makamların politikasının en iyi araçlarından olan valilerin gücünün her bakımdan artışıdır: basit bir aracı olan vali kendi başına belirli kararları alacak duruma gelir. Ama bu işi ancak bakanlıklardan gelen direktifler çerçevesinde ve bunlara uygun olarak yapabilir.

Demekki, ademi-temerküz, karar yetkilerinin görünürde bir aktarımından başka birşey değildir: bağımlılığın korunması şartıyla bir vekâlet (délégation) söz konusudur sadece.

Tarihsel olarak, ademi-temerküz, merkeziyetçi yönetimin aslî biçimlerinden biri olagelmiştir. Örneğin, bir mutlak hükümdar olan XIV. Louis döneminde kendi jeneralitelerinde her türlü yetkiye sahip olan entandantlar (kralın kadir-i mutlak temsilcileri), bir çeşit ademi-temerküz sürecini ortaya koyuyorlardı.

Bu hâreket birkaç yıldan beri çok genişlemiş bulunmakta-

dır, çünkü yalnız İçişleri Bakanlığına tam bağlı olan valileri değil, geleneksel olarak daha bağımsız, merkezî otoritenin kararlarını kayıtsız şartsız uygulamaktan daha uzak olan rektörleri de içine almıştır (rektörlerin bu bağımsızlığı da zaten çoğu zaman gerçek olmaktan çok görünürdeydi). Aynı zamanda, iktidarın yarattığı yeni yetkililer (bölge valileri, olağanüstü misyonlu genel müfettişler, yargı çevresi başkanları, vs.) ve görünürde mahallî kökenli yeni örgütlerle de (kalkınma şirketleri, yargı çevreleri) kendisini göstermektedir.

Ademi-temerküz çelişik bir fenomendir. Biçimsel olarak, merkezin yetkilerinin çevreye (périphérie) doğru bir aktarımı gibi gözükür: daha önce Paris'de alınan kararlar bundan böyle Lyon'da, Marsilya'da, Bordeaux'da ya da Lille'de alınır. Bu açıdan, ademi-merkeziyet ile ademi-temerküz arasında tuhaf bir benzerlik vardır.

Ama muhteva bakımından durum bambaşkadır, çünkü ademi-temerküz, merkezi otoritenin gerçek yetkilerini azaltmak şöyle dursun, tersine, maddî düzeyde ve ideolojik düzeyde daha büyük bir etkililik kazandırarak, bu yetkileri daha da artırır. Maddî olarak, vali, mahallî durumu daha iyi bilir ve şu yada bu politikayı gerçekçi bir tarzda uygulamak için durumu daha elverişlidir. İdeolojikman, yurttaşa çok daha yakındır ve daha tarafsız karakterdedir: mahallî çıkarları korur gibi görünmesi çok daha kolaydır.

Ademi-temerküz'ün monopolist devlet kapitalizminin somut işleyişine en uygun biçimlerden biri olduğunu anlamamıza imkân veren de bu karakteristiktir. Monopoller-devlet ikilisi tarafından oluşturulan güç hem kendi kendini dizginlemek hem de kamufle olmak zorundadır. Ademi-temerküz o zaman teknokratik ideolojinin en iyi portörlerinden biri olarak gözükür.

★

Ayrıca bakınız : *Ademi-merkeziyet.*

AKTİF (ACTIF)

Bir işletmenin patrimuvanı şu iki seri unsurdan meydana gelir: Birinci seri: aktifi teşkil eden pozitif unsurlar serisi. İkinci seri: pasifi teşkil eden negatif unsurlar serisi.

Şöyle denilebilir: aktif, patrimuvanın pozitif kısmıdır yada bir işletmenin malik olduğu malların değerini gösteren temel kompozandır.

Bir işletmede, aktif, iki esas bölüme ayrılır:

— Patrimuvanın sabit ve taşınmaz unsurlarından meydana gelen gayrimenkul aktif. Ve, çeşitli stoklar, kullanılabilir değerler gibi taşınabilir ve değişken unsurlardan meydana gelen mütedavil aktif.

Aktif kavramını, tamamen bir muhasebe deyimi olan «net aktif» kavramıyle karıştırmamak gerekir.

Bankacılık alanında aktif, öz kaynaklar ile likid yada süratle elden çıkarılabilir varlıklardan terekküp eder.

Aktif kavramı, işletmenin sahip bulunduğu malları gösteren anlamlı bir kavramdır. Bu patrimuvan ve bu patrimuvanın geçirdiği evrim, şunlar sayesinde mümkün olur: işletmede ücretli olarak çalışanların aktivitesinden doğan artı - değer'in amortisman ve ihtiyat olarak birikmesi, ve bir de, şirket sermayesinin temsil ettiği fonların işletilmesi.

*

Ayrıca bakınız : *Pasif*.

AKTİF NÜFUS (POPULATION ACTIVE)

Belirli bir anda, fiilî bir işi olan nüfus.

Ekonomik bakış açısından, bir ülkenin nüfusu iki büyük kategoriden meydana gelir: actif-olmayan nüfus ve aktif nüfus. Aktif-olmayan nüfus, ister yaşlarından ötürü (çocuklar ve erginler, ihtiyarlar) ister iş aramadıklarından ya da iş bulamadıklarından ötürü olsun, çalışmıyanların hepsini içine alır; oysa aktif nüfus, belirli bir anda fiilen çalışan, bir meslekî işi olan kadın ve erkeklerin hepsini içine alır. Aktif nüfus, esas itibariyle, yirmi-altmış arasındaki yaş sınıfından oluşur. Fakat aktif nüfus bu yaş sınıfıyla özdeşleştirilemez. Bu bakış açısından, şöyle bir ayrım yapılabilir: demograflar tarafından po-

tansiyel aktif nüfus (bir işte çalışabilecek durumda olanların hepsini içine alan nüfus) diye adlandırılan aktif nüfus ve gerçek nüfus terimiyle belirtilen aktif nüfus (yalnız ve yalnız çalışmakta olanları içeren aktif nüfus).

Aktif nüfusun önemini değerlendirebilmek için iki metod kullanılır: ya aktif nüfusun mutlak büyüklüğü ölçülür, ya da nispî ağırlığı belirlenir. Mutlak büyüklük birimler olarak (genel olarak şu kadar milyon birey), nispî ağırlık ise faallik derecesi olarak, yani belirli bir aktif nüfus ile ona tekabül eden global nüfus arasındaki ilişkiyle ifade edilir.

Faallik derecesi cinsiyete, yaşa ve sektöre göre çok değişkendir. Yaş bakımından, faallik derecesi, yirmibeş- otuz beş arasında maksimum düzeye erişir. Fransa'da faallik derecesinin erkek nüfusa oranı, bugün için % 63'e ulaşmıştır, oysa mütekabil kadın nüfusun faallik derecesi % 37-38'e yükselmiştir. Burada, sektörden sektöre çok büyük bir eşitsizlik görülür.

Sanayileşme, genel olarak aktif nüfusun hissedilir derecede bir büyümesine, bunun sonucu olarak özellikle işçi sınıfının sayısında ve de prodüktif olmıyan sektörlerde hızlı bir artışa yol açmıştır.

Aktif nüfus ekonomik bir kavram değil istatistiksel bir kavramdır. Şu halde, aktif nüfusun muhtevasını araştırmak zorunludur. İlkin, aktifler işçileri, müstahdemleri, girişimcileri (kapitalistler), serbest meslek erbabını, vs. ihtiva eder. Buna karşı, işçi sınıfının ya da buna tekabül eden ücretli tabakaların tamamlayıcı parçası olmalarına rağmen, işsizleri içine almaz.

Aktifler arasında, büyük sayıda, asalak karakter taşıyan üretken-olmıyan unsurlar yer alır özellikle. Bunların hayli tartışma götüren faaliyeti, toplum planında, olumsuz ve hattâ zararlı olarak görünür.

Uluslararası ölçüde kıyaslamalar yapmak için, belirli sayıda elemanter tedbirler almak gerekir. Bundan başka, aktif ve prodüktif, aktif ve emekçi, vs. arasında bir özdeşlik kurmak gerekmez.

İstatistiksel bir kavram olan aktif nüfus kavramı ancak çok global bir düzeyde kullanılabilir.

★

Ayrıca bakınız : *Demografi, Nüfus.*

ALENÎ ALIM TEKLİFİ (OFFRE PUBLIQUE D'ACHAT)

Bir şirketin, bir başka şirketi, zaman içinde yayılmış borsa alımlarına başvurmaksızın, brütal tarzda kontrolü altına alması.

Alenî alım teklifi, Fransa'da, 1969 ocağında, Boussoise-Saint-Gobain işinde açığa vuruldu.

Bu, Fransa'da pek kullanılan bir teknik değildir, yine de, örneğin 1968'de bir düzine kadar uygulanmıştır; bunların en önemlileri: *Banque de Paris et des Pays Bas*'nın *Compagnie générale du Maroc*'a ve *Industrielle et Financière de Latil*'e karşı, *Saint - Frères*'in *Société Tapis et Couvertures*'e karşı, ve *Marine Firminy*'nin eski *C. Berthiez* kuruluşlarına karşı uyguladıklarıdır. Bugüne kadar başka uygulamalar da olmuştur: özellikle, *Perrier-Sapiem'in Genvrain*'e karşı uygulaması.

O zamana kadar, bu prosedüre Fransa'da pek başvurulmazdı. Anglo-sakson ülkelerinde (İngiltere, Amerika) ise, durum tamamıyle farklıdır. Londra'da, 1968'de, bu tipte en azından üç yüz işlem yapılmıştır. Alenî alım teklifinin amacı, defaten satın almaktır. Bir X şirketi bir Y şirketine alenî alım teklifi uyguladığı zaman, Y'nin hissedarlarına, önceden tespit edilmiş bir fiyatla, belirli bir süre içinde, ve başlangıçta belirlenmiş bir hisse senetleri sayısı limiti içinde, satmak isteyecekleri bütün hisse senetlerini toptan almayı teklif eder.

Bu cümleden olarak, örneğin Saint-Gobain'e uygulanan alenî alım teklifinde, BSN bu şirketin hisse senetlerinin 3 366 000'ini (yani sermayenin üçte birini), tanesi 230 F'tan satın almayı önermişti. Şunu belirtelim ki, sözünü ettiğimiz durumda olduğu gibi, alenî alım teklifi her zaman gerçek bir alım teklifi değildir; hissedarlara önerilen şey, hisse senetlerini satın almak değil de, bu hisse senetlerini teklif sahibi şirketin çıkarmış olduğu senetlerle mübadele etmek olduğu ölçüde, bir mübadele önerisidir. Örneğin, BSN, Saint-Gobain'in hissedarlarına hisse senetlerini BSN tahvilleriyle ödemeyi önermişti. Bu tahvillerse, 1972'de konvertibl olacaklardı. Yani 1972'de bu tahvillerden elinde bulunduran herkes, tahvilleri iki hisse senedine karşı dokuz tahvil oranında, BSN hisse senedine tahvil etmek imkânına sahipti. Böylece, Saint-Gobain şirketinin hissedarlarına, kademe kademe, BSN'in, ama eski şirketlerini soğurmuş olacak olan bir BSN'in hissedarları olmaları önerilmiş oluyordu.

Demek ki, alenî alım teklifi,

kapitalist konsantrasyon araçlarından biridir. Biricik yasanın kuvvet yasası olduğu kapitalistler arası mücadelenin bir sonucudur bu. Alenî alım teklifinin özelliği, onu gerçekleştirenin, saman altından su yürütecek yerde, bataryalarını herkesin gözü önünde harekete geçirmesidir. Ama sonuç aynıdır. Şunu da belirtelim ki, alenî alım teklifi, bütün konsantrasyon işlemleri gibi, ilgili hisse senetleri kurunun dalgalanmasına katkıda bulunduğu ölçüde, spekülasyon için elverişli bir ortam yaratır. BSN için de böyle olmuş, ve şirket, o zaman hesaplandığı üzere, 90 milyon F'lik bir kâr elde etmiştir.

*

Ayrıca bakınız : *Borsa, Konsantrasyon.*

ALIM (ACHAT)

Bir ürünün ya da bir hizmetin para karşılığında iktisap edilmesi. İster peşin para ya da ister vadeli angajman söz konusu olsun, paranın bu aracılığı, alımı trampadan ayırır.

Peşin alım, paranın derhal teslimi suretiyle yapılan bir işlemdir. Günümüzde, çekle ödeme, peşin ödeme yerine geçebilmektedir.

Taksitle alım, müteselsil taksitlerle ödeme taahhüdü karşılığında, ürünün derhal teselümüne dayanır. Taksitle alım, normal olarak, ticarî senetlerin imzalanmasıyle gerçekleşir.

Alivre alım, kararlaştırılan bir tarihte satıcının fiilen teslim ve eda edeceği bir ürün ya da hizmetin derhal ödenmesinden ibarettir.

Kredili alım, kararlaştırılan bir süre içinde ya da kararlaştırılan bir tarihte ödeme taahhüdü karşılığında, bir mal ya da hizmetin derhal tesellüm edilmesinden ibarettir.

Taksitle alıma, veresiye alım ve kredili alıma vadeli alım da denir. Bu formül yanılgıya yol açabilir, çünkü bazıları, alivre alıma da «vadeli alım» demektedirler.

Alım, metaların tedavülü sürecinin bir aşaması, bir momenti olarak kendisini gösterir. Alım, en özel bir biçimde kullanım değerine bağlı olduğu halde, satım, önce mübadele değerine bağlıdır ve biri ötekini varsayar.

Alım gücü bir insanın, bir ailenin, bir sınıfın, bir ülkenin bir iktisap kabiliyetidir ki, bu ünitelerden her biri iktisapçı sıfatını taşıyabilmek için, likiditelerine göre kendi mal varlıkları

üzerinde tasarrufta bulunur ve realizasyonlar (paraya tahvil) yaparlar.

Alım kapasitesi, çok kere, alım gücüyle eşanlamlı olarak mütalaa edilir. Bununla birlikte, alım kapasitesi, tahsisen, bir insanın ya da bir grupun gelirlerine bağlı olarak tüketim yapabilme kapasitesidir.

★

Ayrıca bakınız : *Mübadeleler, Satım.*

ALIM GÜCÜ (POUVOIR D'ACHAT)

Bir emekçinin kendi ücreti karşılığında satın alabildiği sürekli nitelikteki metalar ve hizmetler miktarını ifade eden kavram.

Alım gücünün iki ifade biçimi vardır: bir soyut ya da parasal ifade, bir de gerçek (réelle) ifade, yani belirli bir anda satın alınabilen metaların hacmi ya da ağırlığı.

Alım gücü, nominal ücretler endisinin, yani elde edildikleri tarihteki Frank olarak ücretler endisinin, fiyat endisine bölünmesi suretiyle ölçülür; bu her iki endis ise, başlangıçta, baz olarak alınan tarihe göre 100'e indirgenmişlerdir.

Alım gücü, bir emekçinin kendi ücreti karşılığında, baz olarak kabul edilen devreye oranla, satın alabileceği ürün ve hizmetlerin ne ölçüde az ya da çok olduğunu gösterir.

Alım gücü endisi, baz olarak kabul edilen devreden itibaren fiyatların değişikliğe uğramamış olması halinde, ücretler endisini belirtir. Başka bir deyişle, eğer fiyatlar sabit kalsaydı, alım gücü endisi, ücretler endisinden başka bir şey olmazdı. Bunun içindir ki ,alım gücü endisine, daha dar bir deyim olarak, gerçek ücret endisi de denir.

Bununla birlikte, alım gücü endisi, baz olarak kabul edilen devreye oranla, ihtiyaçların daha mı iyi yoksa daha mı kötü karşılandığını, dolayısıyle de, bir emekçinin ihtiyaçları açısından daha mı iyi yoksa daha mı kötü yaşadığını ya da ekonomik durumunda bir düzelme elde edip etmediğini göstermez.

Bu anlamda, demek ki, alım gücü endisi emekçilerin durumları hakkında bir yargıya varmanın tek ölçütü sayılamaz. Alım gücü, bu bakımdan, çok yetersiz bir unsur olmaktan öteye geçemez. Alım gücünün evrimini emeğin prodüktivitesinin evrimiyle kıyaslamak ve ulusal gelirin dağılımının nasıl evrim gösterdiğini araştırmak gerekir, çünkü, alım gücü endisi ihtiyaçların düzeyini ne de evrimini hesaba katmaz.

Emeğin prodüktivitesinin artışı, emekçilerin sömürülme derecesini azaltmasa da, onların alım gücünde bir artışı ekonomik bakımdan mümkün kılar.

Fakat bu, alım gücündeki artışın kendiliğinden olduğu anlamına gelmez. Kapitalist rejimde, kendini gösteren eğilim ters yönde bir eğilimdir hatta. Patronlar fiyatların yükselmesi halinde ücretleri bloke etmek ya da düşürmeyi denemek bakımından, prodüktivite artışından yararlanırlar.

Emekçilerin mücadelesi, poperizasyon eğiliminin önlenmesini mümkün kılar, fakat kapitalis rejimde, alım gücü emeğin prodüktivitesiyle aynı hızda arttığı zaman bile bu mücadele devam eder; bu evrim tatmin edici olamaz, çünkü, kârı ele geçirmekle kapitalistler, dolaylı ya da dolaysız olarak emekçilere dönmesi gereken ulusal hasılanın bir kısmını ele geçirirler.

Fransa'da uzun zamandan beri, alım gücünün artışı prodüktivite artışından çok daha düşük hızdadır; bunun sonucu olarak da ücretlilerin sömürülme derecesi artmaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Tip-bütçe.*

AMORTİSMAN (AMORTISSEMENT)

Belirli bir değişmez sermayenin, peryodik, genellikle de yıllık olarak uğradığı kaybın tespiti ile bu kaybın aynı ritm içinde telafisi için gerekli meblağın teşkili.

Amortisman sözcüğü çeşitli anlamlar taşır: Malî anlamda, bir istikrazın peryodik ödemelerle kapatılması demektir.

Ekonomik anlamda: maddî sermayenin aşınmasını ve yıpranmasını telafi etmek için, bir işletme tarafından tedricen bir malî sermaye teşkili anlamına gelir.

Bir girişimin kurulması sırasında bir araya gelen likiditeler, maddî sermaye halindeki yatırımları, yani üretim mallarının satın alınmasında kullanılan nakdî sermayeyi teşkil eder. Maddî sermayeyi teşkil eden mallar zamanla yıpranır ve demode hale gelir. Yasalar, işletmenin, her hesap yılı sonunda, kâr dağıtımından önce, kârın belirli bir miktarının donanımın yenileştirilip modernleştirilmesinde kullanılmak üzere, amortisman olarak tahsisi gereğini ortaya koymuştur. Bu emredici hükümlerin yanısıra, işletmeler, amortisman rezervlerini artırmak ya da başka rezervler açmak konusunda ol-

dukça geniş yetkilerle donatılmıştır.

Gerçekte, gayrimenkuller, yani iş araçları (makinalar, binalar, vs.) işleyişleri, kullanılışları sırasında değer kaybına uğrarlar; gayrimenkullerin kaybettiği bu değer, imal edilen ürüne geçer. Örneğin, 10 bin frank değerindeki bir makina, 10.000 mamul parça imal ettikten sonra artık kullanılmıyacak hale geliyorsa, bu durumda, makina kendi değerini beher parça başına 1 frank olarak ürüne aktarmış olmaktadır. Ne var ki, makinanın yıpranması sadece fiziksel bir yapranma olarak kalmaz. Teknik alanda kaydedilen ilerleıneler, makinaları, yeni teknik gereklere cevap veremiyecek bir hale soktuğundan, fiziksel yapranmadan daha hızlı, vaktinden önce bir eskimeye yol açabilirler. Bu eskimeye «miattan düşme» («obsolescence») denir. Amortismanlar, gayrimenkullerin mahiyetine bağlı olarak değişirler (örneğin, taşıtlarda 5 yıl, makinelerde 10 yıl).

Kapitalistlerin, «amortisman» hesabına, materyelin yenilenmesi için zorunlu olan meblağların üstünde meblağlar kaydetmekte çıkarları vardır. Nitekim yıllık gerçek aşınma payı bir milyon değerinde olan bir işletme, iki milyonluk bir amortisman ayırırsa, elinde, yeni materyel alımına yatıracağı 2 milyon frank bulunacaktır. Bu yeni yatırımsa, ertesi yıl, daha da fazla bir amortisman ayrılmasına yol açacak, ve bu, böylece devam edip gidecektir. Amortismanlara tekâbül eden mablağlar, gayrimenkullerin yenileneceği tarihe kadar nakit halinde muhafaza edilmeyip genellikle, yeni donanımların finansmanında kullanılırlar.

Yıllık amortismanların artırılmasına cevaz veren birçok malî hükümler vardır. Malî hükümlerin ortaya koyduğu bu ölçüler, işletmelerin daha fazla yatırımda bulunmalarını kolaylaştırırlar. Şurası kesindir ki, amortismanların hızlandırılması yada yıllık amortisman paylarının artırılması şu temel sonuçları doğurur: amortismanların artırılması, otofinansmana dönük ek bir kâr marjını içerir; işletmelerin sağladıkları gerçek kârları halkın ve özellikle emekçilerin gözünden saklar; ve, (gelir üzerinden vergi tarhına temel teşkil eden) «vergi matrahı», amortismanın düşülmesinden sonra tayin edildiğinden, kapitalistler tarafından ödenen vergileri büyük ölçüde azaltır.

★

Ayrıca bakınız : *Değişmez sermaye, Sermayenin rotasyonu, Yatırım, Yıllık taksit.*

ANALİZ EĞRİSİ (COURBE)

Bir fenomenin sürekli evriminin sürekli bir çizgi halinde, grafik temsili.

Çoğu kere, bir fenomenin sürekli evrimini izlemek imkânsızdır. Bundan ötürü, bu evrimi kesintisiz bir tarzda değil, de, peryodik olarak izlemek gerekir. O zaman, totalizasyonun değişik peryodlarında erişilen düzeyler bir grafik üzerine kaydedilir: analiz eğrisi, erişilmiş olan her düzeyi ifade eden noktaları birbirine bağlıyan çizgidir. Gözlemlenen peryodlar ne kadar çoksa noktalar da o kadar sıktır ve analiz eğrisi gerçek evrimi o derece temsil eder.

Analiz eğrisi, fenomenin bir bakışta anlaşılmasını sağlar: örneğin, ücretlerin, belirli bir peryod içinde nasıl değiştiği bir bakışta görülür. Analiz eğrileri (uygulanan matematik formalizasyon tiplerine bağlı olarak) çok çeşitlilik gösterir: kırık çizgiler halindeki analiz eğrileri, doğrusal analiz eğrileri (en çok kulanılanı budur), parabol ya da hiperbol biçimindeki analiz eğrileri (ekonomik büyüme alanında kullanılan lojistik yada eksponansiyel analiz eğrileri). Aralıklı noktaların birleştirilmesi, bazı şartların gerçekleşmiş olmasını gerektirir: dizide düzenlilik, aralıkların özdeşliği, tasvir edilen fenomenin muhtevasının özdeşliği. Gözlemlenen fenomeni yanlış yansıtmıyan, eksiksiz analiz eğrileri çizebilmek için. aritmetik yada logaritmik belirli bir anlatım tarzı da seçmek gerekir.

ANGARYA (CORVEE)

Feodal rejimde artı-ürün elde etmenin tarihsel biçimi ki senyörlerle kıral tarafından istenen bir iş yükümlülüğü olarak ifade edilir.

Feodal rejimde angarya, yalnızca köylülüğe uygulanan bir şey değildi. Ağır işlerin yaptırılması yada asillerle din adamlarının mal-mülklerinin değerlendirilmesi için, imtiyazlı-olmıyanlara senyörler tarafmdan yüklenen bir «çalışma yükümlülüğü» biçiminde ortaya çıkıyordu. Daha sonra, angarya, kasabalarda oturanların bazı vecibeleri saklı kalmak üzere, esasta kırsal bir yükümlülük haline geldi. Bireysel angarya örnekleri (diğerleri meyanında, bir insan hizmetine baş vurulması) bazı

bölgelerde uzun süre varlığını korudu, fakat, angarya, belirli zamanlarda ve topluca yapılması gereken büyük çaptaki işler için bir kolektif yükümlülük görünümü aldı.

İlk başlarda, angarya açısından serfler ile toprağı müstecir olarak işleyenler arasında bir ayrım gözetiliyordu. Serf «istenince angaryaya koşulabilen»dir, yani senyörün dilediği her angaryayı yapmak zorunda olandır; oysa, toprağı müstecir olarak işleyen, ancak, sözleşme ya da örf ve âdetle belirlenmiş bazı hizmetleri gören bir kişidir. Serfler çok kere, bazı yükümlülükler karşılığında, yada götürü (abonnement) denen anlaşmalarla, angarya zamanının belirli peryodisiteler halinde düzenlenmesi hakkını elde etmişlerdir.

Gerçek (ayni) angarya, çok kere mülkiyet sahibi olan sıradan (roturier) köylünün belirli bir işi yapmak ya da yaptırmak vecibesidir: Varlıklı olan, kendi seçtiği bir üçüncü kişiyi kendi yerine koyabilmekteydi böylece.

Kişisel angarya ise, bunun tersine, senyörün icbar edebildiği her ikşinin kendi bedenî yükümlülüğüdür.

Kıralî angarya'nın başlıca tipleri şunlardır: yol yapımı, bakım, nehir ve limanların düzenlenmesi, ağaçlandırma ve mevsimlik ağır işler için kol-gücü «devşirme»ler. Angaryadan bedel ödeyip kurtulma yoluna, özellikle 16. yüzyıldan sonra gidilmiş ve köylüler, işlerin başkalarına gördürülmesi için bedel ödemeye başlamışlardır.

Angaryanın ne demek olduğunu kavramak için, onu feodal emek süreci içinde ele almak gerekir. Angarya, gerçekte, artı-emek ve artı-ürün yaratıcısı bir ek-emek süresidir. Kapitalist emek sürecinin tersine, feodal rejimde, zorunlu emek süresi (serfin tarla ekimi) ve artı-emek süresi, (angarya) gerek zaman gerekse mekân bakımından gözle görülür bir biçimde birbirlerinden ayrılırlar: feodal emek sürecinin bu iki durağı arasında gözle görülür bir kesinti (coupure) vardır.

Angarya sistemi, pek çok tarihçi tarafından, kölelik dönemindeki uygulamanın feodal dönemdeki bir kalıntısı olarak görülür. Angarya sistemi, Fransız Devrimi'nde, insanın temel haklarına en büyük tecavüz olarak ilân edilmiş ve Mirabeau bunun ortadan kaldırılmasının en büyük savunucusu olmuştur. Angarya sistemi, 4 ağustos 1789 gecesi prensip olarak iptal edilmiş ve 15 mart 1790 yasasıyla kesin olarak yürürlükten kaldırılmıştır.

Angarya, artı-ürün'ün belirli bir biçimine, yani ranta bağlanır. Bu açıdan, angaryanın ortadan kaldırılması, emek-rantı'ndan nakit-rant'a geçiş anlamına gelir.

*

Ayrıca bakınız: *Serf*, *Servaj*.

ANLAŞMALAR (ENTENTES)

Belirli bir ürün ve özel bir faaliyet branşında rekabeti azaltmak ve bir monopol durumu kazanmak için, girişimlerin hukukî otonomilerini tamamen muhafaza ederek, gayretlerini koordine etmek üzere aralarında vardıkları uzlaşmalar.

Anlaşmalar, duruma göre, satış şartları, fiyatlar, üretimin sınırlandırılması ve pazarların paylaşılması konularında yapılır.

Bütün durumlarda, amaç, pazarda kendi başlarına monopol durumuna geçemiyen tröstler arasında birleşik bir karar merkezi, bir çeşit kolektif monopol gerçekleştirmektir. Anlaşmalar, pazarları, bu anlaşmalara katılan girişimler arasında, coğrafî olarak bölüştürür. Pazar genellikle ulusal çevrenin dışına taştığından, anlaşmalar, çok kere enternasyonal düzeyde yapılır. Bu anlaşmalar sık sık, çeşitli ülkelerin monopolist grupmanları arasında gerçekleşir (Örnek : Avrupa çelik karteli).

Anlaşmalar çoğunlukla «gizli» olarak aktedildiğinden, Fransa'da anlaşmalar hakkında araştırma yapmak güçtür. Bununla birlikte, çelik, çimento, azotlu gübre, kauçuk gibi büyük birçok üretim alanında bu anlaşmalar vardır.

Anlaşmalar, fiyatlar üzerinde büyük ölçüde etkiler meydana getirirler. Pechiney ve Ugine arasındaki sıkı anlaşma, alüminyum fiyatlarında, 1959 ve 1964 yılları arasında % 17 oranında bir artışa yol açmıştır.

Ortak Pazar'ın kurulmasıyle; anlaşmalar problemi, kapitalist Avrupa ölçüsünde, somut olarak kendisini ortaya koymuştur. Avrupaî büyük formlara, lisansları inhisarî bir biçimde kullanma hakkını veren bröve uzlaşmaları sayesinde yeni formlar ortaya çıkabilir; buysa, ortaklığa dahil ekonomilerin kristalleşmeye doğru gitmesi sonucunu doğurur.

★

Ayrıca bakınız : *Karteller, Konsorsiyum.*

ANTAGONİZMA (ANTAGONISME)

Belirli tipteki çelişkilerin diğer çelişkilere göre aslî, kökensel karakter taşıması.

Genel olarak, antagonizma, çelişkinin basamaklarından, momentlerinden biri, en keskin basamağı olarak anlaşılır. Antagonizma, karşıtların mücadelesinin çözümüyle dile gelen, şiddetli bir çatışma, ya da anî bir patlama biçiminde kendisini gösterir.

Bu tahlil, antagonizmanın sadece görünürdeki yanını, açık olan yanını ele aldığından, antagonizmanın muhtevasına ışık tutmaz. Bu tahlil, antagonizmanın alanını, onun devrimci basamağına yada yıkıcı basamağına indirger.

Örneğin, ekonomik alanda, buhran, aynı zamanda hem yıkıcı hem de düzenleyicidir (regülatördür): nispî aşırı-üretim, ürünlerin ve üretici güçlerin tahribine yol açar. Bu buhran, kapitalist üretim biçiminin temel çelişkisinden, yani üretim araçlarının mülkiyetinin özel karakteriyle üretimin sosyal karakteri arasındaki çelişkiden doğar.

Antagonizmanın muhtevasını tanımlamak için, birbirine bağlı şu üç soruyu cevaplandırmak gerekiyor: antagonizma her türlü çelişkinin gelişmesinde bir evre olarak mı, belirli çelişkilerin genel bir biçimi olarak mı, yoksa her tip çelişkiye uygulanabilir geçici (transitoire) bir karakter olarak mı mütalâa edilmelidir.

Antagonizmanın, esas olarak, karşıtların her birinin ötekinin gelişmesine karşı koymasından ve belirli bir noktadan sonra ortadan kalkmasını gerektirmesinden ibaret olduğu kabul edilirse, bu sorulardan birincisine olumsuz cevap vermek gerekir: antagonizma her türlü çelişkinin gelişmesinde bir evre değildir; antagonizma çelişkilerden bazılarını karakterize eden bir şeydir.

Çelişki, baştan itibaren ya antagonisttir yada değildir. Kapitalist sömürü durumunu ele alalım: bu, teorik ve pratik olarak, başından itibaren, işçilerle kapitalistler arasındaki antagonist ilişkilere dayanır (artı-değer üretimi, kârlar ve ücretler arasındaki antagonizma). Sömürünün sona ermesi, ancak, kapitalist üretim biçiminin sona ermesiyle mümkündür. Bu kökensel antagonist veçhe, gelişim boyunca kendisi de çeşitli aşamalardan geçen sınıflar mücadelesi biçiminde hızla ortaya çıkar.

Buna karşı, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki nes-

nel çelişki, insanın insan tarafından sömürülmesi temeline dayanan üretim tarzında, şiddetli çatışmalarla sonuçlanan antagonist bir karaktere bürünür. Sosyalist rejimde de çelişki devam eder, fakat sömürü olgusu ortadan kalkmış olduğundan, çelişki de antagonist karakterini kaybeder.

Gelişmenin biçimi ve evresi olarak antagonizmanın tahlili, çelişkilerin iki grupa ayrılması gerekliliğini ortaya koyar: antagonist çelişkiler, antagonist-olmıyan çelişkiler.

Antagonist çelişkiler, genel olarak, antagonist biçimler (şiddetli, patlamalı biçimler) altında kendilerini gösterirler, fakat, antagonist-olmıyan çelişkiler de, bazı hallerde bir dış engellemeden ötürü şiddetli bir biçim alırlar.

Üretim ilişkilerinin karakteriyle üretici güçlerin düzeyi arasındaki sürekli uyumsuzluk nedeniyle, ekonomik gelişme çelişkili bir biçimde yürür.

Çelişkilerin işleyiş tarzının mahiyeti ve karakteri probleminin temel bir önemi vardır demek ki.

Özellikle bilinmesi söz konusu olan şey, bir yandan, muhteva ve biçim (bir kapitalist üretim tarzından bir sosyalist üretim tarzına geçiş) bakımından niceliksel değişmelerin nasıl meydana geldiği, öte yandan da, tedricî ve kaçınılması imkânsız değişmelere gerektiğinde ne suretle müdahale edileceğidir (uygunluk yasasının sosyalist üretim tarzındaki tezahürü).

Bir antagonizmanın, antagonist bir çelişkinin çözülüşünü ifade eden niteliksel değişmelerin, günümüzde, antagonist bir biçime girmeleri zorunlu değildir. Sosyalizme barışçı yollardan geçiş problemidir bu.

*

Ayrıca bakınız : *Çelişki.*

ARA TABAKALAR (COUCHES INTERMEDIAIRES)

Temel sosyal sınıfların bir parçasını teşkil etmiyen sosyal tabakalar. Bu tabakalar, heterojen olmıyan unsurlardan meydana gelirler. Bu unsurlardan bazıları, kapitalist birikimin gelişme göstermesinden ötürü sürekli olarak küçülürken, diğer bazıları da bu hareketin sonucu olarak büyürler.

Ara tabakalar, temel sosyal sınıflar arasında ayrı bir sosyal sınıf meydana getirmezler. Bunların bazıları üretim araçlarının sahibidirler ya da bunların kiracısıdırlar (köylüler, şehirli orta tabakalar), diğerleri ise üretim araçlarından yoksundurlar.

Bunlar ücretlilerin oluşturduğu ara tabakalardır (memurlar, mühendisler, teknisyenler, öğretim görevlileri, araştırmacılar, v.s.).

Ara tabakaların her birinin kendi bütünlüğü ve kendine özgü karakteristikleri vardır ve de her biri çeşitli alt tabakalara bölünebilirler. Öte yandan, bu tabakalar entelektüeller ve bürokratlar gibi farklı sosyal kategoriler olarak ortaya çıkarlar. Bu kategoriler teknik yada kültürel düzeyde gördükleri işe ve oynadıkları role göre birbirlerinden ayrılırlar. Bunların özgül faaliyetleri sınıf mensubiyetlerini değiştirmez. Bundan dolayı, özel bir sosyal kategori olarak ele alınabilirler.

Bu tabakaların sayısı, otuz yıldan beri artış göstermektedir. 1954'te aktif nüfusun % 20'si iken, 1968'de aktif nüfusun % 32'sini geçmişlerdir.

Ara tabakaların bu büyüme süreci, onların ücretliliğe girmesiyle birlikte yürür. İkili bir hareketin sonucudur bu. Bir yandan sermaye birikimi, zanaat, tarım ve ticaret alanlarında büyük sayıda aile işletmelerinin hızla tasfiyeye uğramasına yol açmıştır. Sermaye birikimi, tarım ve sanayi, ticaret ve bankacılık kesimlerinde orta büyüklükteki işletmeleri büyük sermayeye entegre etmiştir. Öte yandan, bilimsel ve teknik devrim, büyük monopollerin ticarî ve malî faaliyetlerinin genişlemesi ve devletin fonksiyonlarının gelişme göstermesi de, ücretli emekçilerin sayısında büyük bir artışa yol açmıştır.

1954'te, tarım kesimindeki aktif nüfus 5 milyon iken, 1968'de 3 milyona düşmüştür.

Bu eğilim, zanaat ve ticaret kesimlerinde görülür. Örneğin, 1954'ten 1968'e kadarki zaman içinde, 5 kişiden daha az sayıda ücretli istihdam eden 130 000 adet zanaat işletmesi kapılarını kapatmıştır.

Sanatçılarla dekoratörlerin yaklaşık olarak 2/3'ü ücretlidir. 1970'te, her yüz hekimden 23'ü bütün gün, 33'ü ise yarım gün çalışan ücretlilerdi.

Entelektüellerin büyük bir bölümü de ücretlileşmiştir. Mühendisler, teknisyenler ve yönetici kadrolar aktif nüfusun % 10'unu teşkil etmektedirler. Bu artış, uygulanmakta olan Malthusçu politikaya rağmen, eğitim ve araştırma kesimlerinde de belirginlik kazanmış ve 50 yıl içinde bunların sayısı dört kat artış göstermiştir. Memur ve müstahdemlerde de durum budur (yaklaşık olarak 3 milyon).

Bu çeşitli emekçilerin yaşayış ve çalışma şartları hızla değişmektedir. Sınıf bakış açısından, orta tabakalar her geçen gün işçi sınıfına yakınlaşan, fakat —bir kısmı hariç— bu sınıfla fiiliyatta kaynaşmıyan mutavassıt bir pozisyondadırlar. Bu tabakalar, artı-değer yaratımına doğrudan doğruya katılmadıkla-

rından, bir bütün olarak üretken işçi karakteri taşımazlar. Entelektüel faaliyetler (öğretim, bilim), emeğin üretici gücünü dolaylı olarak artırdıklarından, üretim bakımından gereksiz faaliyetler sayılmazlar. Ayrıca, mühendisler, teknisyenler ve yönetici kadrolar gibi bazı sosyal kategoriler, hem artı-değer üreticisi hem de artı-değer kolektörü olabilirler.

Ara tabakaların sınıfsal durumları, demek ki karmaşık bir durumdur. Fakat, sosyal ilişkilerin gelişmesi, orta tabakaların büyük bir kısmını işçi sınıfı etrafında kutuplaşmaya götürür.

Giderek, monopolist devlet kapitalizmi, kapitalist üretim ilişkisinin temelinden dönüştürülmesi için zorunlu güçleri odaklaştırma eğilimi göstermektedir.

ARTI-DEĞER (PLUS-VALUE)

Ücretli işçi tarafından üretilen, fakat kapitalist tarafından, karşılığı ödenmeksizin tesahüp edilen ek-değer.

Artı değer sözcüğü, dolaysız tarzda, değerin artan yada eklenen kısmını belirtir.

Artı-değer, kapitalist için, üretim döngüsünün sonunda, toplam gelirle avanse edilmiş olan sermaye (üretici biçimde avanse edilmiş olan sermaye) arasındaki fark olarak ortaya çıkar. Değer artışı kazanan şey, avanse edilen sermayedir ve artı değer terimi buradan çıkmıştır. Bu duruma göre, artı-değer, sermaye hareketinin mantıksal ve zorunlu sonucuymuş gibi görünür: para parayı doğurmaktadır sanki.

İlk bakışta, mübadele hareketinden doğuyormuş gibi gözükür artı-değer: kapitalist zenginleşmiştir, çünkü, o, metaları ya değerlerinin üstünde, yada aldığından daha pahalıya satmıştır. Sözcüğün bu kökeni muhafaza edildiğinde, üstesinden gelinmez güçlüklerle karşılaşılır. Aslında, ancak, eşdeğerdeki şeyler, daha genel bir deyişle, aynı değere sahip bulunan, aynı miktarda emek (iş) saatine mal olmuş olan ürünler mübadele edilir. Demek ki, artı-değer'in kaynağını, kökenini mübadele hareketinde değil, üretimin kendisinde aramak gerekir.

Kapitalist işletmede, işgünü iki büyük kısma ayrılır. Birinci kısımda işgücü'nü bir ücret karşılığında satmış olan işçi, işgücü'nün değerine eşit bir değeri meta biçiminde üretir (zorunlu emek süresi); ikinci kısımdaysa, işçi, karşılıksız olarak çalışır ve kapitalistin bedel ödemeden

kendisine mal ettiği bir değeri, gene meta biçiminde üretir (mademki, kapitalist, üretim araçlarının sahibidir, o halde, kendi işletmesinin ürünlerinin de sahibidir.

İşte, işçilerin karşılığı ödenmemiş emeklerinin meyvesi olan bu ek değerdir artı-değer dediğimiz şeyi teşkil eden.

Demek ki, artı-değer, işçi sınıfının kapitalist sınıf tarafından sömürülmesinden doğmaktadır. Artı-değer'i ölçmek, mutlak yada nispî artı-değer'i ölçmektir. Mutlak artı-değer, artı-değer'in miktarını, para olarak yada emek süresi olarak ifade edilen değeri belirtir. Nispî artı-değer ise, işgünü'nün bu iki kısmı arasındaki oranı belirtir. Artı-değer oranı adı verilen bu oran, sömürünün derecesini (yani işgünü'nün yapısını) belirler. Açıktır ki, artı-değer'in miktarı, kendisini yaratan sermayenin miktarına (ve bir de artı-değer oranına) bağlıdır; oysa, artı-değer oranı, zorunlu emek süresiyle artı emek süresinin karşılıklı büyüklüklerince belirlenir.

Artı-değer, kapitalizmde, artı-ürün'ün özgül biçimidir. Bundan ötürü, artı-değer üretimi, kapitalizmin temel ekonomik yasasıdır.

Fakat, artı-ürün, göze görünmez bir biçimde varolur; o, ürünle karışmış olarak, üründen ayırdedilmez bir biçimde kendini gösterir ve ücretliler, farkına varmazlar ki, artı-ürün, kendilerine ait işgücü'nün sömürülmesinin bir sonucudur.

Artı-değer, kapitalist rejimde, artı-ürün'ün en genel ekonomik biçimidir. Bu soyut, temel biçim, bir takım özgül dönüşümlerden sonra, kâr, ticarî kazanç, faiz, rant... olarak somut belirgin biçimler alır. En genel ve en soyut biçimin, yani artı-değer'in anlamı aydınlığa kavuşturulduktan sonradır ki, diğer somut ve dönüşüme uğramış biçimler anlaşılır hale gelebilir. Bu temel gerçeğin tespit edilmesi şerefi Marx'a aittir.

Artı-değer kavramı, en kesin bilimsel anlamıyle, ne egemen sınıfların ideologlarınca ne de küçük burjuva kökenli ekonomistlerce kabul edilmiştir. Buna karşılık, sözü geçen ekonomistler, bu sözcüğü, farkına varılan fakat açıklanmamış yada anlaşılmamış olan bazı farklılıkları belirtmek için kullanmışlardır. Örneğin, tedavülün (banka, borsa, ticaret alanlarındaki) çeşitli duraklarında tespit edilen her fazlaya, artı-değer adı verilecektir. Bu farklı artı-değer kavramlarının marksist artı-değer kavramıyle hiçbir ilişkisi yoktur. Ayrıca, ilk planda, bu kavramlar, fenomenal düzeyde, rekabet alanında (onlar bu rekabetin ürünüdürler) yer alan kavramlardır, teorik düzeyde, özsel düzeyde değil.

Bu durumda, artı-değer teorisinin Lenin tarafından, neden dolayı, Marx'ın ekonomik teorisinin temel taşı diye adlandırılmış olduğunu anlamak kolaydır.

★

Ayrıca bakınız *Sermaye, Kapitalizm; Kapitalist sömürü, Artı-ürün.*

ARTI-EMEK YA DA ÖDENMİYEN EMEK (SURTRAVAIL OU TRAVAIL GRATUIT)

İşçinin ek-süre (le temps extra) zarfında sarfettiği, karşılığı ödenmiyen emek.

Artı-emek yada ödenmiyen emek, artı-değer'e dönüşür. Bu emek herhangi bir ödeme konusu teşkil etmez ve bu emek tarafından meta biçimi altında yaratılan ek-değer'i de, üretim araçlarının sahibi, hiçbir ödemede bulunmaksızın kendisine mal eder.

Artı-ürün'ün değerini ve hacmini şartlandıran bu bedava emek miktarıdır.

Artı-emek yada ödenmiyen emek, insanın insan tarafından sömürülmesi temeline dayanan üretim biçimlerine özgü tarihsel bir kategoridir. Artı-emek, işgücü'nün pahası ile onun yarattığı ürün arasındaki farkı belirtir; artı-ürün elde edilmesini sağlıyan da bu farktır zaten.

Artı-emek, kapitalist rejimde, bir günlük işin bir kısmının ücreti karşıladığı, öbür kısmınınsa kapitaliste bedevadan gittiği olgusunu dile getirir. Ama bu süreç göze görünmez ilk bakışta, emeğin bütünü ödenmiş gibi görünür.

★

Ayrıca bakınız *Artı-değer süresi, Artı-ürün, Artı-emek süresi.*

ARTI-EMEK SÜRESİ YA DA EKSTRA-SÜRE (TEMPS DE SURTRAVAIL OU TEMPS EXTRA)

İşgünü'nün bir kısmı; işçinin bu süre içinde artı-değer yarattığı kısmı.

Kapitalist, yani üretim araçlarının sahibi, bir meta olan işgücünü üretimde tüketmek, yani kullanım değerinden yararlanmak için satın alır. Oysa, işgücü'nün kullanım değeri emeğin ta kendisidir.

İşgücü tarafından sarfedilen

emek, metalar biçiminde, kendi eşdeğerinin çok üstünde bir değer üretimi sağlar. Bu ek-değer, işgücünün, zorunlu emek süresinden sonra gelen kısmında yaratılan değerdir.

Marx, 12 saatlik işgününü esas alarak verdiği sayısal örneklerde, zorunlu-emek süresini altı saat olarak kabul eder. Buna göre, artı-emek süresi 6 saate varıyordu. Başka bir deyişle işçi, o devrin bir işgününün ilk yarısında bizzat kendisi için (kendi ücretinin eşdeğerinin üretimi), ikinci yarısında ise patron için (artı-değer üretimi) çalışıyordu. Bütün hallerde şu bağıntı vardır: işgünü = zorunlu-emek süresi + ek-emek süresi.

Şu halde, artı-emek süresi, hem işgünü'nün büyüklüğünün (bir bütünlük olarak işgünü), hem de zorunlu-emek süresinin büyüklüğünün (işgücü'nün değerine bağlı olan bu sürenin) fonksiyonudur. Diğer şeyler aynı kalmak kaydıyla, işgünü uzadığında artı-emek süresi de uzar. İşgünü kısaldığında ise bunun aksi olur.

Fakat, zorunlu-emek süresiyle zorunlu-emeğin kendisi özdeşleştirilemiyeceği gibi, ek-emek süresiyle artı-emek arasında (zarf ve muhteva arasında) da bir özdeşlik kurulamaz; çünkü, emek miktarı, emeğin yoğunluğuna ve prodüktivitesine bağlı olarak değişir. Belirli uzunluktaki bir işgünü çerçevesinde, zorunlu-emek süresiyle ek-emek süresi arasındaki oran da çok hissedilir derecede değişebilir.

Zorunlu-emek süresi gibi, artı-emek süresi de kapitalizmi aşan ve genel olarak, ilkel komün (ilkel komünün ilk evreleri) dışında, kapitalist-öncesi bütün üretim biçimlerini ilgilendiren tarihsel bir kategoridir. Kapitalizm çerçevesi içinde, bu tarihsel kategori, kendisini, ilk anda ve gözle görülür bir biçimde göstermez. Artı-emek süresi, emek sürecini teknik açıdan değil, fakat değerlendirme açısından ilgilendirir.

Şu halde, bu, pek tabii olarak, tıpkı özellikle vülger ekonomide olduğu gibi, sadece görünüşleri ele alan ekonomik tahlilden kaçan bir kategoridir.

★

Ayrıca bakınız : *İşgünü, Kapitalist sömürü, Artı-emek, Artı-ürün.*

ARTI-ÜRÜN (SURPRODUİT)

Sosyal ürünün, üreticilerin ihtiyaçlarını aşan bölümü.

Artı-ürün, bir ek ürün olarak tahlil edilebilir. Üreticiler, yani emekçiler tarafından yaratılan toplam ürün iki alt bölüme ayrılır: bir yandan, üreticilerin kendilerinin tüketimine, yani yaşıyan varlıklar olarak ihtiyaçlarının tatminine giden bölüm; öte yandansa, bir ekonomik artık teşkil eden artı-ürün.

Artı-ürün'ün ortaya çıkması, bazı tarihsel şartların bir araya gelmesiyle mümkün olabilmiştir. Bu, emeğin prodüktivitesinin belirli bir düzeye erişmiş olmasını varsayar. Gerçekten de, bu prodüktivitenin üreticilere, ihtiyaçlarının açıkça üstünde bir ürün yaratma imkânını sağlaması gerekir. Bundan çıkan sonuç şudur ki, üretici güçler çok sınırlı bir düzeyde iken (ilkel komün), insan toplulukları ancak varlıklarını sürdürebiliyorlardı: bu şartlar içinde, eşyanın tabiatı gereği, artı-ürün diye bir şey yoktu.

Üretici güçlerin gelişmesiyle birlikte emeğin prodüktivitesinin artışı, toplumun özel mülkiyet temeli üzerinde sınıflara ayrılmasına yol açan artı-ürün'ün ortaya çıkmasını sağladı. Artı-ürün'e sahip olma, bundan böyle, bağımlılık ve sömürü temeli üzerine kurulu üretim ilişkilerini belirleyecektir.

Artı-ürün'ün tarihsel biçimi, ilkel komün'den bu yana, bütün sosyal formasyonları karakterize etmeyi mümkün kılar. Demek ki, artı-ürün, ilkel komün dışındaki bütün üretim biçimlerine ilişkin bir kavramdır: artı-ürün kavramı, ekonomi politikte en genel kavramlar arasında yer alır.

Artı-ürün, ek-emek'ten elde edilir. Açıkça görülebilir ya da aksine, olduğu gibi görünmez, gizli kalabilir. Feodal rejimde, artı-ürün zorunlu-ürün'den çok kere açık seçik bir biçimde ayırdedilebiliyordu; çünkü, burada, artı-ürün, özgül bir ek-emek'ten, yani angaryadan ileri geliyordu. Kapitalist rejimdeyse, artı-ürün toplum ürünle içiçe girmiştir ve ondan ayırt edilemez: burada, artı-ürün kendi tabiatını açığa vurmayan bir ekonomik artık olarak kendini gösterir ancak. Artı-ürün bir ek-değer kılığına bürünür; ve üretimde yaratılan bu ek-değer, ürün satıldığında parasal bir ekonomik artık biçiminde somutlaşır.

Artı-ürün, sosyalist toplum-

ların gelişmesinin temel şartlarından biridir, çünkü, her türlü ekonomik ve sosyal faaliyet artı-ürün'e bağlı olarak gelişebilir.

★

Ayrıca bakınız *Artı-emek, Emeğin prodüktivitesi, Sosyal sınıflar.*

ARZ VE TALEP YASASI (LOI DE L'OFFRE ET DE LA DEMANDE)

Arz ve talepteki değişimlerle fiyatlardaki değişmeler arasında teessüs eden ve fenomenal düzeyde, değer yasasının işleyişinin ifadesinden başka bir şey olmıyan bağımlılık ilişkisi.

Arz ve talep yasasının klâsik biçimlenişi şöyledir: «ürünlerin fiatı arz miktarıyle ters orantılı, talep miktarıyla doğru orantılıdır.» Şu halde, arz edilen ürün miktarı ne kadar fazlaysa, fiat o kadar düşük olur; talep ne kadar çok olursa fiat o kadar yükselir. Piyasada fiat düzeyi arz edilen miktar ile talep edilen miktarlar arasında mutabakatla teessüs eder.

Bu yasanın modern biçimlenişindeyse, ürün ya da metaın yerini fayda kavramı almıştır. «Fayda» sözünden anlaşılan şey, piyasada satılacağı belli olan mal ve hizmetlerdir. Bunlar, talep sahiplerine gerçek bir fayda sağladıkları için üretilip piyasaya arzedilen mal ve hizmetlerdir. Buna göre, arz, bir ürün veya hizmeti pazara sunma, karşılığındaysa başka mahiyette bir yararlılık temini için gerekli araçları sağlama arzusu olarak tanımlanabilir. Talep ise, gene pazarda, paradan vazgeçerek, karşılığında bir belirli fayda elde etme arzusu olarak tanımlanır. Ve bundan çıkan sonuç şudur ki, faydanın değeri, arzla ters ve taleple doğru orantılıdır.

Talebin, elde etme ihtiyacının tek doğrulayıcısı olan fayda tarafından belirlenmesi, arz ve talep kanunun sonucudur. Fayda takdir ve tahmine bağlı bir iştir. Bundan dolayı da, az-çok büyük bir ölçüde öznel bir karakter taşır. Fakat, fayda, beşerî ihtiyaçlar ve psikolojik faktörler gibi nesnel faktörler tarafından şartlandırılır.

Psikolojik faktörler, faydalı ürün ya da hizmeti gelecekte piyasadan yeterince temin edememe kaygısı, yahut da, söz konusu ürün ya da hizmet için pazarda sürüm bulamama korkusudur. Keza, bunlar piyasanın gelecekteki durumuna dair bir tahmini, arz edenlerle talep edenlerin, alıcılarla satıcıların ona göre tavır takındıkları bir tahmini gerektiren spekülasyonlardır.

Bir pazarda her mübadele

ürün ve hizmetlerin değerlendirilmesini gerektirir. Alıcı ile satıcı arasındaki anlaşma, tam serbest bir pazarda, bu değerlendirmeyi fiilen tespit eder. Fakat, bu tam serbest pazarda bile, aşılmaz bazı limitler vardır. Bu limitler, satıcı için maliyet fiyatı, alıcı içinse satın alma kapasitesidir. Fiiliyatta, bu iki sınır aşılabilir: ülke içi dampinglerle maliyet fiatı, tüketim kredileriyle de satın alma kapasitesi aşılabilir. Demek ki, arz ve talep yasasının doğru işliyebilmesi, ancak, dıştan konsolide edilmiyen, gerçek arz ve talebin varolduğu «tam rekabet pazarı»nda mümkündür.

Gerçekte, satıcı, her defasında, pazara, arzedebileceğinin tamamını arzetmez. Satıcı, azami satışı gerçekleştirmek yerine, azami kâr elde etmek amacını güder. Satıcının bir monopolör olmadığı kabul edilirse, doğal eğilimi bir monopolist durumuna (une position monopolist) geçmektir, denebilir. Monopolist mal stoku yapar ve fiyatları yüksek bir düzeyde tutabilmek için pazara sınırlı miktarda ürün sürer: daha çok sürüm yapması halinde daha çok satar, fakat fiyatlar düşer. Bundan ötürü, daha az fakat daha pahalı satmayı tercih eder: böylece, emekten tasarruf eder ve daha az zahmetle daha yüksek kâr elde eder. Monopolize olmıyan bir ürünün satıcısı, bu imkânlara sahip değildir ve *rekabeti* göz önünde tutmak zorundadır. Monopolize olmıyan bir ürünün satıcısı, başkalarının sattığından daha ucuza satarak rakiplerinin ayağını kaydırmaya bakar: elinde bulunan «fayda»yı (yani elindeki ürünü veya hizmeti), geçici bir süre için ve bir kapitalist desteğe dayanarak maliyet fiatının altında satar. Bu davranış, ancak, pazarın «fethi» döneminde —iç-damping, maliyet fiatının altında satış devresinde— kayıpları telafi edebilecek kadar bir zaman fasılası zarfında rakiplerini tasfiyeye uğratabildiği takdirde geçerlidir. Fakat bu mücadelelerden kaçınmak için anlaşma eğilimleri (kartel, tröst, vs.) büyük ölçüde vardır ve firmalar arası anlaşmalar, fiyatı yüksek bir düzeyde tutmak için arzı sınırlamak yönündedir her zaman.

Olayların teoriyle karşılaştırılmasından çıkan sonuç şudur ki, arz ve talep yasası tam rekabet pazarında geçerlidir ancak; tam rekabet pazarı ise gerçek ekonomik hayatta hemen hemen hiç görülmeyen bir şeydir.

★

Ayrıca bakınız : *Damping, Değer yasası, Fiyat; Rekabet.*

AŞIRI SERMAYE BİRİKİMİ [SURACCUMULATION (DE CAPITAL)]

Belirli bir kapitalist toplumda, sermayenin nemalandırılması için erişilmesi mümkün toplam artı-değer ya da kâr limitlerine oranla fazla sermaye birikimi.

Sermaye birikiminin hedefi, nemalandırma ve kâr hırsıdır. Mutlak sermaye birikiminin had düzeye ulaştığı durumda, ek sermaye kullanımına ya hiçbir kâr tekabül etmez, ya da o kadar düşük bir kâr tekabül eder ki, bu durumda, genellikle, birikim saiki diye bir şey kalmaz ortada.

Realitede, birikim, devam ettiği sürece, sermaye hacminin aşırı büyümesine yol açar. Bu durumda, birikmiş sermayenin bir kısmının nemalanamaması, hattâ tahribe ya da değer kaybına uğraması kaçınılmazdır. O zaman, ek sermayeye tekabül eden ek kâr miktarında görülen belirli derecede bir düşüşle birlikte, birikim sürecinde de duraklama görülür.

Aşırı birikim eğilimi, esasta, sermayenin organik bileşiminin yükselmesiyle açıklanır. Emeğin prodüktivitesinin artışıyle birlikte, değişmez sermayenin bileşimdeki payı, artı-değer üretiminin endisi olan değişken sermaye payına oranla büyür. Kâr haddindeki temel düşüş eğilimi buradan doğar.

Nispî birikim halinde, ek sermayeye nispî kâr haddi tekabül etmez.

Bu durumda, çözüm, nihaî tahlilde, sosyal sermayenin bir kısmının, daha ziyade de, fazlalık teşkil eden ek-sermayenin atıl hale getirilmesidir; o ek sermaye ki, toplumda üretilen artı-değer'den payını almadığına göre, bir değer ifade etmez.

Burada, sermayenin, sermaye olarak, yani bütün toplumun tüketim ihtiyaçları, teknik ihtiyaçları bakımından değil de, artı-değer elde etme imkânları bakımından aşırı üretilmesi durumu söz konusudur.

Kapitalist üretimin kâr amacını gütmesi olgusudur aşırı birikimi açıklayan; o aşırı birikim ki, somut tezahürlerinden biri ekonomik buhran ya da büyüme ve istihdamın daralmasıdır.

Aşırı birikim, monopolist devlet kapitalizmine özgü fenomenlerle de kendini gösterir.

Devlet, işleyişlerini sağlamak suretiyle, normal kâr oranı talep etmiyen bazı branşları da korur. Kârı, ancak, finans oligarşisine aktarmak üzere arar. Devlet mülkiyeti bu amaçla kullanılır.

Devletin elindeki malî araçlar (kredi, sübvansiyon, vergi iadesi), bunlardan yararlananlara aşağı yukarı hiçbir külfet yüklemiyen birer ek-sermaye

teşkil ederler. Devletin bu alandaki rolü, tasarruflar toplayıcılığı (kolektörlüğü) yapmak ve elindeki kaynakları monopollerin hizmetine vermektir. Devlet, artı-değer'den ileri gelen fonlarını, büyük işletmelerin ve yeni monopolleşmiş branşların yararları açısından seçilip belirlenmiş envestismanlar ve krediler halinde kullanır.

Devletin aşırı birikimle ilgili politikası, normal kârın monopolist-olmıyan burjuvaziye giden kısmını azaltarak, bu kârdan yararlananların sayısını daraltmak amacını güder doğrudan doğruya.

Bütün bu araçlar, sermayenin eline, aşırı birikime karşı mücadele imkânı verir, fakat yine de, üretim arttıkça, ülkenin ekonomisi ölçüsüz bir birikimin ağırlığı altında ezilir. Bunu önlemek içinse, teknik gelişmeyi işçilerin refah düzeylerini yükseltecek biçimde kullanmak ve üretimi bu amaca göre geliştirmek zorunludur.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalist birikim, Monopolist devlet kapitalizmi, Sermayenin değersizleşmesi.*

AŞIRI SÖMÜRÜ (SUREXPLOITATION)

İşgücü değeri ile ücret arasındaki denkliğe uyulmaması esasına dayanan diferansiyel, ek sömürü.

Genel olarak, işçi, işgücü'nü sattığında, bunun karşılığı olarak, belirli bir miktar para, yani ücret alır. İşçi, aldığı bu ücretle, gerek kendisinin gerekse ailesinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için nesnel olarak zorunlu malları satın alabilecek güce erişebilmelidir. Şu halde, ücretin, parasal olarak, işgücü'nün değerine eşit olması gerekir. Bu denklik bozulursa, işgücü kendi normal fiyatından daha düşük bir fiyata satın alınırsa, işçi bu durumdan zarar görür, ihtiyaçlarını tam olarak gideremez. İşçinin kazancındaki bu eksilme, kapitalist için daha az masraf, yani daha büyük artı-değer demektir. Mübadelelerde değer yasasına uyulmaması biçimindeki bu sürece, genellikle aşırı-sömürü denir. Sömürü'den farklıdır aşırı sömürü, ve ona eklenen, bir şey olarak sömürünün şiddetini son derece artırır.

Aşırı sömürü, keza, bundan biraz farklı bir başka durumda da vardır. Bu durum, emeğin yoğunluğunun son derece arttığı, işgücünün en belirgin bir biçimde yıprandığı, ücret aynı kaldığı halde, emeğin yoğunlaşmasından doğan bu ek yıpranmadan

ötürü işgücü'nün değerinin açıkça yükseldiği durumdur.

Sömürü'den farklı olarak, aşırı, sömürü, ilk bakışta, bir gasp, bir gayrimeşru ifraz, alenî, açık seçik bir suistimal olarak tezahür eder. Her sömürü gibi, aşırı-sömürü de, burjuvazinin ekonomik egemenliğini ifade eden sosyal ilişkilerden doğar.

Kapitalizm, işgücü'nün sömürülmesi temeline dayanır. Kapitalizmin temel ekonomik yasası artı-değer üretimidir. Fakat, her kapitalist, bütün imkânlara başvurarak, artı-değer'i artırmaya bakar. Sömürü derecesinin artırılması ve aşırı-sömürüyledir ki bu amaca varılır. Aşırı sömürü, demek ki, kapitalizmin nesnel bir eğilimidir. Fakat, ancak, bazı tarihsel şartlar altında gerçekleşir. 19. yüzyılın yarısı boyunca, kapitalizmin doğuşunda büyük rol oynamış olan aşırı-sömürü, monopolist devlet kapitalizminin ortaya çıkmasıyle, son derece büyük bir önem kazanmıştır yeniden.

Aşırı-sömürü emekçilerin yoksullaşmasının, poperizasyonunun temel süreçlerinden birini teşkil eder. O, çok aşırı bir dereceye («cehennemî kadanslar») vardırılmış olan emeğin yoğunlaştırılmasının bir sonucudur.

Sömürü gibi, hatta ondan daha da çok, aşırı-sömürü de, güçler ilişkisinin, yani «sermayenin ücretlere el atması» karşısında işçi sınıfının göstereceği direncin bir fonksiyonudur (yani ona bağlı olarak değişir).

*

Ayrıca bakınız : *Kapitalist sömürü, Ücret bölgeleri (Zone de salaire).*

ATILIM (ESSOR)

Genellikle, bir ekonomik sektörün ya da bütün bir ekonominin açık gelişme durumunu gösteren ekonomik döngü'nün bir evresi olup, bu evreyi karakterize eden şey, yeterli bir sürekliliği olan ve rasyonel bir perspektif içinde bu sürekliliği bir süre sürdürecek gibi gözüken, yükseliş halinde bir eğri kaydetmesi olgusudur.

Gelişim perspektifleri çok elverişli olduğu, ekonomik faaliyetin genel işaretleri nispeten düzenli ve sağlam bir ilerlemeyi gösterdiği, sipariş defterleri ve kâr oranları yüksek olduğu, yükseliş sağlam ve sürekli bir yükseliş olarak gözüktüğü zaman, atılım vardır denir. Elbette, bu genel (bütün ekonomiyi kapsıyan, bir atılım olabileceği gibi, tikel, yani sadece bazı sektörleri kapsayan bir atılım da olabilir.

Döngünün bir evresi olarak, atılımın, gerek, az yada çok hızlı bir biçimde aşırı-üretim buhranına vardığı için, bizzat döngünün kendi çerçevesi içinde, gerekse, kaçınılmaz gerilemelere başlangıç teşkil eden bir enflasyon, bir «aşırı kızışma», bir ekonomik kargaşa halindeki monopolist devlet kapitalizmi çerçevesi içinde, sınırları vardır. Günümüzde, atılım, çoğu zaman mevziidir, belirli sektörlerle sınırlıdır; sanayinin çeşitli branşlarının ilerleme tipleri arasındaki derin dengesizlik buradan ileri gelir.

★

Ayrıca bakınız *Döngü (Cycle)*, *Ekonomik genişleme (Expansion)*.

AVADANLIK (OUTIL)

Bir işçinin ya da zanaatçının mesleğini uygularken kullandığı el aleti.

Avadanlıklar, iş aletlerinin elemanter, en basit biçimini oluştururlar. Demek ki, bunlar, nesneler üzerinde etki yapıp onları değiştirmek amacıyla belirlenmiş iş araçlarıdır. Buna göre, kunduracının elindeki çekiç ayakkabı tabanına çivi çakmasını sağlar; marangoz rendeyi kullanarak tahtanın pürüzlerini giderir.

Başlangıçtan beri, avadanlıklar insan vücudundaki organların, özellikle elin suni uzantısı olarak kendilerini gösterirler. Terimin tam anlamında, bu «elle ilgili» karakterini zorunlu olarak korumuşlardır, yani el emeğinin temelinde yer alırlar.

Bu bakış açısından, hareket ettirici gücü insan değil, hayvansal ya da doğal enerji olan değirmen, pompa, vs. gibi makinalardan ayrılırlar. Bir başka bakış açısından, makinalar avadanlıkları içerirler, çünkü avadanlıklar basit makinalar olarak tanımlanabilir ve o zaman makina avadanlıkla aynı rolü oynar. Avadanlıklarla makinalar arasında hem süreklilik hem de kesiklilik vardır.

Teknolojik olarak, avadanlıklar belirli bir somut iş sırasında kullanılmaya hazır, özgül fiziksel ve kimyasal özelliklerle donatılmış, farklı nesneler koleksiyonlarını oluştururlar.

Ekonomik olarak, kullanılmaları belli bir ustalık, bir beceriklilik (el yatkınlığı) ve belirli bir teknik gerektirir ki, bu da ancak çıraklıkla elde edilebilir. Demek ki, avadanlık kullanan işçi, zorunlu olarak kalifiye işçidir, çünkü dönüştürücü faaliyetinin iyi ya da kötü sonuçlanması onun gerçek kalifiyelik dere-

cesine bağlıdır.

Bu açıdan, avadanlık, ekonomikman iş araçlarının yüksek biçimini temsil eden makina-avadanlık'a karşıttır. Bu karşıtlık bir soğurma biçimini alır, çünkü bu, işçinin elini terkeden basit avadanlığın makinanın gövdesine girmesidir.

Avadanlıklar, ilk üretim araçlarını oluşturmuşlardır. Avadanlık yapımı, insan topluluklarının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde kesin belirleyici bir aşamayı temsil eder. Topluluklar halinde örgütlenmiş insanların yaşama araçları yaratmak üzere doğayı etkilemeye başlayabilmeleri, çok ilkel bulundukları sırada bile, avadanlıklar sayesinde mümkün olmuştur.

Makina-avadanlığın ortaya çıkışına kadar avadanlık üretim aracı olarak kalmıştır. Avadanlıkçı denen teknik, üretici güçlerin nispeten zayıf bir gelişim derecesini ifade ediyordu. Hemen hemen yalnızca el işi üretüne kurulu ilkel bir teknikti bu. Kapitalist üretim tarzına kadar, bu, bütün üretim tarzlarının temelini oluşturmuştur.

Çok hızlı olarak, terimin tam kesin anlamında avadanlıkların yerini, üretici güçlerde büyük bir ilerlemeyi temsil eden (örneğin, su değirmeninin ortaya çıkışı gibi) makinalar aldı ya da aralarında rekabet baş gösterdi. Ama sanayi devrimine kadar, teknik, avadanlık kullanımı temeline dayalı olarak kalmıştır.

Gelişmiş kapitalist aşamanın karakteristiği olan büyük sanayi ancak başka bir teknolojik sistem temeli üzerinde doğabilirdi, bu da el emeğinin yerini mekanik emeğin almasını getiren maşinist sistemdi.

Demek ki, alet kullanımının teorik olarak ve tarihsel olarak *nesnel* sınırları vardır.

Günümüzde, avadanlık kullanımının ancak en az gelişmiş ekonomik sektörlerde (zanaat, tarım), bazı yardımcı işlemlerde (tesisat, onarım, ayar...) ve özel hayatta (amatör marangozluk) temel bir önemi vardır.

★

Ayrıca bakınız : *Makina, Makina-avadanlık, İş araçları.*

AVRUPA ATOM ENERJİSİ BİRLİĞİ (EURATOM)

Avrupa Atom Topluluğunu meydana getiren ve Ortak Pazara bağlı uluslarüstü (Avrupa düzeyinde) bir kuruluş.

Ortak Pazar, yani AET'nin bir bölümü olan Avrupa Atom Enerjisi Birliği (A.A.E.B.), söz konusu Pazarın teşkil ettiği Avrupa ekonomik bütünleşme sürecinin özel bir veçhesidir.

Nitekim, A.A.E.B., çağdaş temel enerji kaynaklarından atom enerjisini topluluk üyeleri arasından yaygınlaştırmak amacını güder.

A.A.E.B.'nin organları ikilidir: bir yandan, Ortak Pazara bağlıdır ve bundan ötürü aynı kuruluşlar tarafından yönetilir, öte yandan özel organları vardır: Atom enerjisi komisyonu ve eğitim ve formasyon merkezleri. Birliğin bilimsel ve tatbiki araştırmanın denetlenmesi gibi ikili bir amacı vardır.

A.A.E.B.'nin açık hedefi, atomu, hayat seviyesini yükseltmek için halkların hizmetinde barışçı gayelerle kullanmaktır, ama bu gaye, büyük monopolilere, ekonomik gelişmeyi yöneten uç sanayilerden yararlanma imkânı vermektedir. A.A.E.B.'ye pek de haklı olarak, gri madde (beyin) merkezi denilmektedir. Ayrıca, A.A.E.B.'nin askeri alanda da önemli bir rolü olabilir.

Avrupa Atom Enerjisi Birliği, bundan ötürü, bilimsel ve teknik işbirliğinin monopolist biçimlerinden biri olarak, hakiki bir işbirliğine sırt çeviren bir biçim (gizliliğin önemi, kâr elde etme zorunluluğu) olarak karakterize edebilir.

★

Ayrıca bakınız : *Emperyalist entegrasyon, Ortak Pazar*

AVRUPA ÖDEMELER BİRLİĞİ (UNION EUROPEENNE DE PAIEMENTS)

1950 yıllarında, Avrupa ülkeleri arasında ödemeleri dengeleme yoluyla kolaylaştıran, OECE'ye bağlı uluslar-üstü organizma.

Avrupa Ödemeler Birliği 1950'de kurulmuş olup, Avrupa İktisadî İş Birliği Teşkilâtına (OECE) üye Avrupa ülkelerinin ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunmak ve bu dönemde dolar kıtlığı yüzünden, söz konusu ülkelerle ABD arasındaki ticareti kolaylaştırmak gibi ikili amaç güden, parasal ve malî cepheli bir kurumdur.

Ödemeler, karmaşık ve çe-

şitli bir dengeleme sistemine göre yapılıyordu. Avrupa Ödemeler Birliğinde, çeşitli paralar arasındaki kıyaslamaları, hesapların ve kredilerin değerlendirilmesi, belli bir miktar altınla ifade edilen hesap birimiyle gerçekleştirilmekteydi.

Geçici olarak kurulan A.Ö.B. yerini, 1959'da Avrupa Para Antlaşmasına bıraktı. Bu antlaşmanın amacı, ödemeleri düzenlemek olduğu kadar, başka bir planda, Ortak Pazarın kurulması için geçiş dönemini organize etmekti.

A.Ö.B., emperyalistler arası çelişkileri ve İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan parasal ve ekonomik güçlükleri gidermek için uygulanmış çeşitli sistemlerden yalnız bir tanesidir. Avrupanın bütünleşmesi için yürütülen geniş bir hareketin bir parçasıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Emperyalist entegrasyon, Ortak Pazar.*

AYARLAMA (AJUSTEMENT)

Arızî ve talî fenomenlerin portesini azaltmak suretiyle ekonomik hareketlerin esas veçhesini ortalamalar biçimi altında ortaya çıkarmaya yönelik analitik, istatistik ve grafik teknik.

Ayarlama, somut realitelerin bir yansıması değil, bir laboratuar yöntemidir.

Analitik düzeyde, aslında varolan olguların elenmesi ya da asgariye indirilmesi demektir. Arızî ya da fazlalık kabul edilen olgular mümkün olduğu ölçüde «silinir» ve ikincil kabul edilen olgular bir «analitik dengeleme»yle «azaltılır». Bu, şu demektir: hareket halindeki bü-

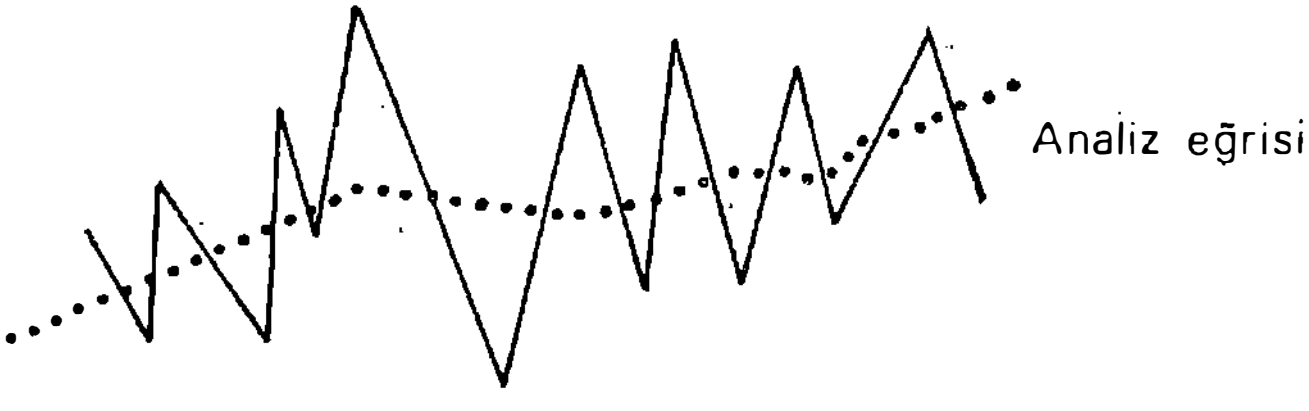

tün faktörlere aynı ağırlığı tanımak yerine, ayarlayıcı, bunlardan bazılarının «görünür güçleri»ni alır ve tahlilinde yalnızca bir «azaltılmış etkililik» verir.

İstatistik düzeyde, ayarlama, bazı unsurların elenmesiyle ya da dengelemeyle yapılır: endis artık gerçek bir ortalamayı değil, «dengelenmiş», yani bazı rakamların elenmesinden ya da azaltılmasından, ya da bazılarının tasfiyesinden sonra hesaplanmış bir «ortalama»yı gösterir.

Grafik düzeyde, en basit ayarlama tekniği, —ki sistemin ruhunu en iyi açıklayan da budur—, herhangi bir ekonomik hareketin gerçek salınımlarından yola çıkarak varyasyonların ortalamasını çizmekten ibarettir.. Böylece «denkleştirilmiş eğri» ya da «uzun süreli hareket çizgisi» elde edilir.

Bu yönteme çoğu zaman «dişlerin törpülenmesi» adı verilir. Şüphesiz, böylece bir eğilimin temsil edici eğrisi elde edilmiş olur, ama bu eğri, eğilimin gerçek grafik ifadesi olarak alınırsa hataya düşülür. A şeması, herhangi bir ekonomik hareketin gerçek dalgalanmalarını göstermektedir: 1907 yılı, burada, gerçekte olduğu gibi yani bir önceki yıla göre yükselme gösteren bir yıl olarak gözükmektedir. Ortalama eğrinin izlediği yoldan meydana gelen «ayarlanmış» teorik şemada ise, tersine, iniş gösteren bir yıl (B şeması) olarak gözükmektedir. Öyleyse, realitenin bir fotoğrafıymış gibi, yalnızca B şemasına göre akıl yürüten bir kişi, yanlış bir tahlil yapacaktır.

★

Ayrıca bakınız : *Eğilim.*

Şema A Şema B

AZGELİŞMİŞLİK (SOUS-DEVELOPPEMENT)

Tekelleşen kapitalizmdeki büyümenin yıkımlarına yol açtığında, bazı ekonomilerin ve bağımlı toplumların içine düştükleri ekonomik buhran durumu.

Azgelişmişlik, kolonyalizm ve dünyanın emperyalist güçler arasında paylaşılması çerçevesi içinde, rekabet yasası ve kâr peşinde koşmanın yol açtığı uzun tarihsel sürecin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat, uluslararası büyük monopollerin kendi üretim ve artı-değer emme sistemlerini geliştirdikleri çağdan bu yana, halkların sürekli yoksullaşması ve ekonominin düşük prodüktiviteyle çalışması süreci ağırlaşmış ve yaygınlaşmıştır. Demek ki, azgelişmişlik, kapitalizmin günümüzdeki buhranının keskin bir tezahürüdür. Azgelişmişlik kolonyal paktın karakteristik eşitsizliğinden de öte bir şeydir. Azgelişmişlik, ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan kapitalizm-öncesi aşamada kalmış ya da bırakılmış ülkelerde, kapitalist üretim tarzının hızlı bir ritimle yayılmaya başlamasıyle ve yayıldığı ölçüde kendini gösterir.

Azgelişmişliğin günümüzdeki buhranının kaynağında, kapitalizmin monopolist güçlerinin yararına, sürekli bir artı-değer istihracı yatar. Tarihsel gelişmenin eşitsizliği, bir yandan, üretim araçlarının ve siyasal iktidarın monopolizasyonuna yol açarken, öte yandan da, bağımlı ülkelerdeki üretici güçlerin ilerlemesini engeller. Azgelişmişliğin değişmez veriler ya da ek nedenler olarak mütalâa edilmesi mümkün olmayan «nesnel faktörler»inden («tabiî» ve beşerî») bağımsız olarak, azgelişmişlik, tabiî ve beşerî ortamın faktörlerini rasyonel tarzda kullanmada üretim güçlerinin kapasite yetersizliğini ifade eder; nasıl ki, gelişmişlik, aynı faktörler üzerinde egemenlik kurmayı, bu faktörleri düzene sokmayı ve optimal değerlendirme formlarıyla entegre etmeyi ifade ederse.

Bu kapasite yetersizliği, satın alma gücü bulunmayışından ötürü alıcı bulamıyan «fazla» ürünlerin imhasına kadar varan bir yüksek gelişmişlik (hyperdéveloppement) biçiminde kendini gösteren kapitalist ya da kolanyal sömürünün bir sonucudur.

Demek ki, kapitalist gelişme ve az gelişmişlik karşıt değildirler, fakat birbirlerini doğurup meydana getiren şeylerdir. Bunlar, birbirlerinden ayrı coğrafî ya da ulusal antitelerden çok, biribirleri arasında, şu ya da bu ülke yada ulusa —yani «gelişmişlik»in ve «azgelişmişlik»in o büyük akrabalığına— ait oluşla-

rından bağımsız olarak, gittikçe daha çok sayıda ortak nokta ve gittikçe daha az ömürlü dayanışmalar bulunan sınıfları ya da insan kitlelerini etkiler.

Azgelişmişliğe karşı etkili bir mücadele için, azgelişmişliğin kaynağına, yani emperyalizme karşı mücadele yürütmek gerekir.

Az gelişmişliğe karşı gerçek bir mücadele, kapitalist sınıfa karşı, yeni-sömürgeci büyük monopollere karşı, emperyalist güçlere karşı mücadeledir. Bu mücadele, sosyalizme geçiş sürecini başlatacak ve kapitalist sistemi temelden değişikliğe uğratacak olan ekonomik, sosyal ve siyasal reformlar uğruna yürütülen mücadeleden ayrı olarak mütalâa edilemez. Azgelişmişliğin ortadan kaldırılması, azgelişmiş ülkelerde, bir yandan tarım reformlarının gerçekleştirilmesi ve üretim araçlarının özel mülkiyeti temelini fiilen sona erdiren ulusallaştırmalara, öte yandan ise, üretimin yönetimini gerçekten demokratikleştiren ve iktidarın emekçilerin kalifiye temsilcileriyle işçi ve köylü üreticilerin ellerine geçmesini sağlayan siyasal reformların gerçekleştirilmesine bağlıdır. İktidarın ve mülkiyetin, kendi sınıfını oluşturma ve sağlamlaştırma yolundaki ulusal burjuva sınıfa (bürokrasi değil) basit transferi azgelişmişliğin ortadan kaldırılması bakımından yeterli değildir. Buna karşılık şurası açıktır ki, geri kalmış halkların bağımsızlık ve gelişme uğrundaki mücadelelerinin başarısı ve geleceği, «ileri» kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı mücadelesinin başarısına bağlıdır. Bu iki mücadele arasındaki bağlılık, azgelişmişliğin ortadan kaldırılmasını şartlandırır.

*

Ayrıca bakınız : *Kapitalizmin genel buhranı, Emperyalizm, Yeni-sömürgecilik, Gelişim tarzı.*

B

BANKA (BANQUE)

Kredi verenlerle kredi alanlar arasında aracılık rolü oynıyacak, nakdî sermaye sağlayan girişim.

Bankaların faaliyeti, atıl duran sermaye ve gelirleri toplayarak, bunları, girişimci kapitalistlerin ve burjuva devletinin emrine sunmaktan ibarettir.

Bankalar, sınaî ve ticarî işletmelerde doğrudan yatırımlara da girişirler; bu takdirde, kendileri de bizzat kapitalist sayılırlar. Bankalar üç büyük kategoriye ayrılırlar: Mevduat bankaları, iş bankaları ve emisyon bankaları.

Bankalar da, kapitalist işletmelerde olduğu gibi, kazanç gayesi güderler. Banka kârının kaynağını, üretimde yaratılan artı-değer meydana getirir. Bu kâr, bankanın, borç verdiği paralardan aldığı faizle, mevduat hesaplarına ödediği faiz arasındaki farktan doğar.

Banka, bu fark dolayısıyla ortaya çıkan meblağın bir bölümüyle banka işlemlerinin görülmesine ait masraflarını karşılar; geride kalan bölüm, kendi kazancını teşkil eder.

Bankalar, kredi konusunda yaptıkları aracılıktan başka, kapitalistler arası hesapları düzenler ve gene kapitalistler hesabına, her çeşit malî işlemleri yürütürler. Bir bakıma, pek çok kapitalist için, kasa memurluğu görevi yaparlar.

Kapitalist düzende, bankalar, parasal kaynakların, ekonominin branşları arasında bölüşülmesini kendiliğinden temin eden bir çeşit mekanizma işlevi görürler. Bu bölüşüm, toplum çıkarına değil, kapitalistlerin çıkarlarına göre gerçekleşir.

Kapitalizmin gerçekleşmesiyle birlikte ve bu gelişme ölçüsünde bankalar da değişikliğe uğramışlardır. Bankaların bu

gelişmesi üç büyük hareketin etkisi altında kalmıştır: konsantrasyon, spesiyalizasyon, reglemantasyon. Parasal sermayeyi denetlediklerinden ötürü, bankalar, günümüzde, sermayenin genişletilmiş yeniden-üretim sürecinde aslî rol oynamaktadırlar.

★

Ayrıca bakınız : *İş bankası, Malî sermaye, Mevduat bankası, Para, Ticarî kredi.*

BASİT EMEK (TRAVAIL SIMPLE)

Hiçbir özel formasyonu olmayan bir işçinin işgücü sarfı.

İnsan emeğinin geneldeki biçimi demek olan soyut emek, bir hiyerarşiye sokulması ve karşılaştırılması söz konusu olan çok değişik biçimlerde kendini gösterir. Emek, işgücünün belirli bir tezahüründen başka bir şey olmadığına göre, yapılması gereken şey, değişik işgüçlerinin sınıflandırılmasıdır. Pek tabiî, meslekî kategorilerin ele alınmasına gidilmiş olur böylece. Buna göre, işçi sınıfı içinde şu ayırım yapılabilir: kalifiye-olmayan işçiler, kalifiye işçiler, spesiyalleşme basamağını meydana getiren işçiler.

Kalifiye-olmıyan bir işçinin, yani sıradan bir işçinin işgücü'dür basit emekte gerçekleşen. Gerçekte, sıradan işçinin genellikle hiçbir formasyonu yoktur. Basit emek, çok kere, fiziksel güçten, yani dayanırlık ve adale kuvvetinden başka bir şey gerektirmeyen işlerde kullanılır.

Basit emek, bir değer ölçeği (étalon) temsil eder. Emeğin diğer çeşitleri basit emek ölçeğine göre ölçülür. Marx'ın belirttiği gibi, «bu, özel bir gelişmesi olmıyan her insanın fiziksel organizmasında ortalama olarak sahip bulunduğu basit kuvvet sarfıdır».

Basit emek, en az ödenen, en nankör, en monoton... emektir. Basit emek, doğrudan doğruya elle yapıma (manutention) sokulabileceği gibi, bakım (temizlik) işlerine de bağlanabilir.

Basit emek, hem ekonomik, hem de özü bakımından tarihsel bir kategoridir.

Ekonomik bakımdan, basit emek soyut emeğin elemanter bir birimini teşkil eder; referans olarak iş görür.

Tarihsel bakımdan, basit emek, dayanağı olan basit iş gücü ile ifade edildiğinde, üretici güçlerin belirli bir gelişim düzeyini dile getirir. Teknik evrim, gerçekte, basit emeğin önemini karmaşık emeğin lehine azaltma yolundadır. Fakat, bu evrim

oldukça çelişkilidir, çünkü, günümüzde, örneğin, bir yandan elişçiliğinin nispî olarak ortadan kalktığı görülürken, öte yandan, sayıları hızla artış gösteren (yarım yüzyıldan beri) elişçilerinin —ki bunlar elişçilerinin özel bir çeşidinden başka bir şey değildirler— son derece sınırlı bir formasyona sahip bulundukları görülmektedir. Kaldı ki, aslında, bu elişçileri spesiyalleşmiş değildirler (spesiyalleşmiş olan makinalardır.)

Çok genel bir tarzda, basit emeğin önemi üretim tarzının fonksiyonudur. Böylece, denilebilir ki, kölelik dönemiyle feodal dönemde sarfedilen emeğin büyük çoğunluğu basit emek biçimindeydi.

Tarihsel bir kategori olarak basit emek ortadan kalkma yolundadır, çünkü insanı hürlüğe kavuşturacak olan makinalaşma basit emeğin yerini alacaktır; buysa ancak sosyalizmde gerçekleşebilecek olan bir şeydir.

★

Ayrıca bakınız : *Üretim tarzı, Teknik, Soyut emek.*

BİLANÇO (BILAN)

Bir işletmenin bütün varlıklarını, alacaklarını (aktifini) ve borçlarını (pasifini) göstermek üzere, bir faaliyet dönemi sonunda çıkardığı ve işletmenin ekonomik durumunu muhasebe diliyle ifade eden yazılı tablo.

Bilanço, işletmenin geçmiş bir faaliyetinden doğan sonucun, iki sütunlu bir tablo halinde gösterilmesidir. Sol taraftaki sütunda (aktifte), işletmenin sahip bulunduğu bütün değerler, makinalar, stoklar, bankada ya da kasadaki paralar görülür. Sağ taraftaki sütunda (pasifte) ise, işletmenin borçları yer alır. Muhasebe tekniği bakımından bu her iki sütunun toplamlarının birbirlerine eşit olması gerekir. Eşitliğin sağlanması, bazı ayarlamaları zorunlu kılar. Bir kere, bina ve makinaların gerçek değeri her yıl azalma gösterir. Bu değer kaybı amortismanla saptanır. Söz konusu değerler, aktifte hep aynı biçimde gösterildiğinden, değer kaybını karşılamak için, pasifte bir amortisman hesabı açılır. İşletmenin faaliyet döneminde sağladığı kazanç, aktifteki hesapları şişkinleştirdiğinden (banka hesabı, kasa ya da stoklar), karşılığında, «sonuç hesabı»nın pasife işlenmesi gerekir.

Kârdan, hemen her zaman, ihtiyat (yedek) denilen bir miktar ayrılır ve bilançoda pasife kaydedilir.

Bilanço şu örneğe göre düzenlenir (Fransa'da).

Net Bilanço

Aktif		Pasif	
Gayrimenkuller	—	Öz sermaye ve kaynaklar	
Diğer sabit değerler	—		
İşletme değerleri	—	Muhtelif zarar ve masraf karşılıkları	—
Mevcut ve kısa vadeyle paraya çevrilecek değerler	—	Uzun ve orta vâdeli borçlar	—
		Kısa vadeli borçlar	—
Sonuçlar (Zararlar)	—	Sonuçlar (kazançlar)	—
Toplam	A	Toplam	A

Bilançodaki hesapların açıklanması şöyledir :

1. Aktif : yani işletmenin kaynaklarının (varlıklarının) tümü. Bunlar şu bölümlere ayrılır :

— Gayrimenkuller (arazi, bina, materyel, avadanlık, haklar ve tesisler), yani iş aletleri.

— Diğer sabit değerler (vâdesi bir yılı geçen alacaklar: örneğin, işletmenin ödünç verdiği paralar).

— İşletme değerleri (stoklar, ürünler ve yapılmakta olan işler).

— Hemen kullanılabilir ya da kısa vadede gerçekleşecek değerler (vâdesi bir yıldan az olan alacaklar, banka hesapları, kasa mevcudu).

2. Pasif : yani şirket borçlarının tümü. Bunlar da şöyle ayrılır :

— Şirketin, hissedarlara yani işletme sahiplerine olan borçları (süresi bir yıldan fazla olan uzun ve kısa vâdeli borçlar ve bir yıldan kısa vâdeli borçlar).

Ayrıca, çeşitli zarar ve masraf karşılıkları hesabı da pasifte yer alır.

Bilanço, esas itibariyle, bir işletmenin belirli bir andaki durumunu değerlendirmeye yarar. Fakat, realitede, mesele çok daha karışıktır; çünkü, paranın değer kaybetmesi ya da malî yasalara dayanılarak aşırı amortisman ayrılması nedeniyle, gerçek değerler muhasebe değerlerinden daha büyük olabilirler. İşletmenin durumunu doğru olarak öğrenebilmek için, demek ki, nihaî bilançosunu ve işletme hesabını etüd etmek gerekir.

★

Ayrıca bakınız : *Aktif*, *Pasif*.

BİLİMSEL VE TEKNİK DEVRİM (REVOLUTION SCIENTIFIQUE ET TECHNIQUE)

Otomasyonun girmesiyle, üretim sürecinde meydana gelen ve emeğin karakterinin değişikliğe uğramasına yol açan değişme.

Burada kullanılan «devrim» sözcüğü, üretim âletlerinde meydana gelen dönüşümü belirtir. Aslında, sıkı bir karşılıklı-bağımlılık halindeki, karmaşık ve hareketli evrimsel unsurlar ve faktörlerin tümüdür söz konusu olan. Bu unsur ve faktörler üç tipte gruplandırılabilir: bilimsel, teknolojik ve teknik, sosyal ve beşerî.

Bilimsel devrim, her defasında, hiçbir eski teori tarafından açıklanmayan fenomenlere açıklık kazandıran yeni bir teoriyle kendini gösterir. Sonuç olarak, bilimsel devrim, bir enerji formunun, yeni materyel ve ürünlerin, yeni tekniklerin ve teknolojilerin, yeni metodların ve yöntemlerin ortaya çıkması ve kullanılmasıdır. Bilimsel teknik, keza, bütün verilerin özel olarak otomatik araştırma ve inceleme yoluyle, bilimsel olarak organize edilmesi olanaklılığıdır.

1950'den bu yana yeni tipte tekniklerin geliştiği görülmektedir. Burada söz konusu olan, insanın her an makina başında bulunmasına ihtiyaç göstermeyen makinelerdir. Bu makineler, yapılacak operasyonları önceden belirleyen bir taslağa (description) uygun olarak çalışan elektronik bir sistemin hareketleriyle yönetilir. Makineye önceden verilen bu taslağa programlama denir. Böyle bir makinenin varlığı halinde, insanın herhangi bir adale işine ihtiyaç kalmadığı gibi, operasyonlara nezaret edilmesine de gerek kalmaz. Bütün bunları makinanın kendisi üzerine almıştır. Üretimin nesnesiyle üreticiler arasındaki bağlantı böylece kesilmiş olmaktadır, araya giren makinayla ilişki de dahil. Böylece bunlar, hazırlama, denetim, düzenleme, bakım sektörlerine doğru kayarlar. Ordinatörlerin yaptığı da budur.

Ayrıca, «iletken makineler» («machines transferts») kullanılması halinde de bu durum vardır. Bu makinaların en modern olanları, aslında müteharrik bir zincirle birbirlerine bağlanmış ve örneğin monoblok bir otomobilin yapımında birbirini izleyen gerekli operasyonları gerçekleştiren parçalardan meydana gelen bütünlerdir.

Bütün bunlar, üretimin nesnesinden uzaklaşması biçiminde kendisini gösterdiğine göre, burada düpedüz bir devrim vardır.

Otomatik sistem şu unsurlardan meydana gelir :

1. Her biri bir teknik operasyonu yerine getiren organizmaların bir demirbaş topluluğu, yani makina-avadanlık (machine-outil).

2. Özel bir kumanda sistemi. Bu kumanda sistemi, makina organlarının herhangi bir müdahale olmaksızın, baştan verilmiş bir talimata bir düzen içinde uymalarını sağlar.

3. Talimatları yapıp hazırlayan insan kaynağı.

Demek ki, makinanın işlemeye koyulması için yapılması gereken tek iş, hazırlanmış olan talimatı yerleştirmektir. Tekrarlı operasyonlar makinenin kendisi tarafından ve gerektiği sırada yerine getirilir.

Bununla birlikte, her üretim, otomasyonla ilgili olmaktan uzaktır. Aslında, otomasyonun yer aldığı sektörler sınırlıdır. Bilimsel ve teknik devrim fiilen gerçekleşmiş olmakla birlikte, henüz başlangıç aşamasındadır.

Bilimsel ve teknik devrimin gelişmelerini önceden tahmin etmek zordur. Her durumda şurası kesindir ki, toplumun organizasyonu, ekonomik sistemin tabiatı, üretim güçlerinin gelişmesinde rol oynar. Bundan dolayı, bilimsel ve teknik devrim, üretim araçlarının bir bütün olarak toplumun mülkiyetine geçmesinin hızına bağlı olarak, az ya da çok hızla gelişme gösterir.

★

Ayrıca bakınız : *Enformatik, Teknik ilerleme.*

BİRİKİM (ACCUMULATION)

Sosyal artı-ürün'ün bir kısmının yeni üretici güçler (üretim araçları ve işgücü) haline gelmesi.

Belirli bir kolektivitede, bir yılda elde edilen zenginlikler olarak tanımlanan toplam artı-ürün'ün bir kısmı tüketime giderken (yani tahrip edilirken), diğer kısmı yatırıma ayrılır. Global yatırım, tasarruf miktarının, yani sosyal hasılanın doğrudan doğruya tüketilmeyen kısmının bir fonksiyonudur (yani buna bağlı olarak değişen bir şeydir). Yatırım, sırası gelince, tüketimin, prodüktif tüketimin bir başka biçimi olarak kendisini gösterir.

Sosyal hasıla, bir yandan, geçmiş sosyal emeğe tekabül eden malları, öte yandan da, yeni bir sosyal emek sarfının sonucu olan mallardan oluşan net hasılayı ihtiva eder. Emeğin prodüktivite düzeyinin bir artı-ürün

(ki sosyal hasılanın tamlayıcı bir parçasıdır) elde edilmesine fiilen imkân veren her toplumda, bu artı-ürün'ün ne tarzda kullanılacağı, maddî hayatın temel problemlerinden birini teşkil eder.

Gerçekten de, üreticilerin ödenmiyen emeklerinin meyvesi olan bu artı-ürün'dür, gerek tüketim olarak, gerekse nihayette prodüktif tüketim'e dönüşen tüketmeme olarak, yani tüketme yokluğu (nonconsommation) olarak çözüme varacak olan.

Şayet artı-ürün hemen hemen bütünüyle tüketime tahsis ediliyorsa (örneğin feodal çağda, senyörlerin çoğunda olduğu gibi), tasarruf pratikte sıfırdır. Bu şartlar altında, mevcut üretici güçleri hissedilir derecede arttırmak imkânsızdır. Tam tersine, artı-ürün'ün bir kısmı yatırıma, yani kısmen üretim araçlarına, kısmen özgül karakterdeki işgücü'ne (işgüçlerini satmak zorundaki işçilerin kullanılması ve dolayısıyle yetiştirilmesine) dönüşüyorsa, bu dönüşüm, terimin hakiki anlamıyle bir birikim süreci teşkil eder. Demek ki, birikim, toplumların büyümesinin esas faktörlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Birikim, terimin genel anlamıyle, ilkel komünote'den bu yana, farklı derecelerde, bütün sosyal formasyonlara ilişkindir. Bununla birlikte, kesin önemini sanayi devrimine varılmasıyla kazanmıştır (XVIII, yüzyıl).

Birikimin muhtevası ve biçimleri, üretim ilişkilerinden kopmaz, ayrılmazdırlar. Çünkü, varolmaları bu ilişkilerin devam etmesine bağlıdır.

Görülüyor ki, kapitalist birikim, her şeyden önce sermaye birikimidir, yani işçi sınıfının sömürülmesine dayanan temel sosyal ilişkilerin ayakta kalması ve genişletilmesidir.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyal hasıla, Artı-ürün.*

BİRLİKTE DEĞİŞME YADA EŞZAMANLI DEĞİŞME (CO-VARIATION OU VARIATION SIMULTANE)

İlke olarak, aynı nedenden kaynaklanan iki istatistiksel seri yada fenomenin (ikiden çok da olabilir) aynı zaman içinde, aynı ya da ters yönlerde değişme göstermesi.

Şayet, gözlemlenen benzerlikleri ve farklılıkları arasında hiçbir mantıksal bağ kurulamıyorsa, bu durumdaki değişme «bağımsız»dır.

Şayet, benzerlik ve ayrılık-

ların nedeni aynıysa, bu durumdaki birlikte değişime de «bağlantılı» denir.

İki hareketten biri ötekine otomatikman yol açıyorsa ya da onların karşılıklı etkisi bu ikili hareketin şemasını açıklıyorsa, bu durumda, birlikte değişim «bağım»lıdır.

İncelenen iki değişken aynı bir ekonomik alana aitse, buradaki birlikte değişme «endojen»dir. Eğer bu iki değişken aynı ekonomik alana ait olmamakla birlikte, ikisi arasında bir «rasyonel ilişki» varsa, burada, birlikte değişme «ekzojen»dir.

Birlikte değişme, iki ekonomik fenomen arasındaki ilişkinin belirli bir tipini dile getirir. Birlikte değişme, değişkenlerin birbirlerine doğrudan doğruya mı bağlı olduklarını, yoksa, tam tersine, kendilerini şartlandıran, çok daha genel bir üçüncü fenomene mi bağlı bulunduklarını araştırmaya sevkeder. Şu halde, birlikte değişimi, korelasyondan çok dikkatle ayırmak gerekir.

★

Ayrıca bakınız : *Korelasyon, Değişken.*

BOLLUKÇULUK (ABONDANCISME)

Herkesin ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli bir bolluk ekonomisinin potansiyel olarak var olduğunu, fakat pratik olarak gerçekleşmesinin dağıtımdaki bozukluklarla engellendiğini ileri süren optimist doktrin.

Öncülüğü Jacques Duboin tarafından yapılan ve dağıtımcı ekonomi ekolü adı da verilen bollukçu ekol, kurumlara, düzenlemelere ve her türlü politikaya, insanın evrensel bolluktan yararlanmasını fiilen önleyen şeyler olarak bakar. O, doğmuş ya da doğacak bütün ekonomik isteklere her zaman pozitif bir cevap verebilmek için, düzenli bir serbestlik, tekniğin ve makinalaşmanın hür gelişmesi üzerinde ısrarla durur. Ekonomik rejimler meselesiyle ya hiç ilgilenmez, ya da bunu ikinci planda bir şey olarak görür. Bu ekole göre, bütün dünya, ürün ve hizmetlerin bedavalaşmasına doğru gidecektir eninde sonunda. Eldeki sermayeleri prodüktif yatırıma ya da hızlı tüketime doğru yöneltmek gerekir, çünkü, bu durumda, alışverişten doğan gelirler yatırıma yönelmiş olacaktır. Aynı zamanda, para gömülemeyi (thésaurisation) imkânsızlaştırmak ve spekülasyonu da boşunalaştırmak gerekir: kısır tasarruf zihniyetini yıkmak, yatırımlara gerekli kaynakları bulmak, tüketimi en yüksek düzeye eriştirmek için, zaman içinde para-

nın artan oranlarda deger kaybettiği bir sistemi uygulamak yeterlidir.

«Dağıtım bozuklukları»nı ortaya atarlarken, problemi ortaya koyuş biçimleri, bollukçuları, gelir dağılımındaki eşitsizliklere doğrudan doğruya eğilmekten alakoymuştur. Bunlar, para değerindeki düşüşün, girişimcilere ya da mülkiyet sahiplerine, ulusun öteki tabakalarına oldukça önemli gelir miktarlarını spontane olarak aktarma kararı aldırmağa yetebileceği fikrini az ya da çok benimserler ve bedavalaşmaya yönelik bir bolluğun tedricen gerçekleşmesinin gelirler arasındaki farkları anlamsızlaştıracağını kabul ederler. Burada ve ekonomik rejimin dikkate alınmamasında büyük ölçüde ütopya vardır. Şurası da unutulmamalı ki, bollukçular kapitalist sistemin bağrında yatan malthusyanizmi, oligarşilerin ve monopollerin güdücü kudretini ve daha genel bir deyişle kâr ekonomisinin kötülük ve haksızlıklarını belirtmekten geri kalmamışlardır.

BOOM (BOOM)

Menkul değerler borsasında kurların birdenbire yükselmesi.

Geniş anlamda: birdenbire meydana gelen yüksek düzeyde bir genişlemenin brütal darbesi, iş hacminin ve bir sektör ya da bir firmanın kârlarının başdöndürücü yükselişi.

Terim farklı iki anlamda kullanılabilir :

1. Borsa alanında, spekülasyona bağlı olarak hızlı bir yükseliş ânını karakterize etmek için.

2. Ekonomi alanında, anî ve yüksek düzeyde bir genişlemeyi ifade etmek için. Örneğin 1929 buhranından önceki atılım evresi gibi. Günümüzde, döngü (cycle), ani yükselme peryodlarına daha az elverişlidir. Monopolist devlet kapitalizmi ve konsantrasyonla birlikte, döngü daha az anarşik bir tarzda gelişme göstermektedir.

Genellikle büyüme ritminin problemlerine bağlı olan boom sağlıksız ve tehlikeli bir karakter taşır. Çünkü boom, gerek ekonomik buhrana, gerekse piyasa alanında kurların şiddetli düşüşüne ve küçük tasarruf sahiplerinin yıkımına götürür.

★

Ayrıca bakınız : *Borsa, Spekülasyon, Menkul değerler.*

BORSA (BOURSE)

Emtea ve mankul değerler üzerine malî işlemlerin yapıldığı yer.

Bazı malların alım satımı, borsa adı verilen yerlerde yapılır. Borsa sözcüğünün kökeni tartışmalıdır. Sözcük ya ticaretin parladığı 1330 - 1450 yıllarında Bruges şehir esnafının fiyatları tesbit etmek için buluştukları otelin sahibi Van de Bursen ailesinden; ya da, 1531'de kurulan, ismini de aynı mahalde bulunan ve üstünde üç adet para kesesi işli bir armanın asıldığı evden alan Anvers Borsasından gelmektedir.

Orta çağdan itibaren, Paris'te, tüccarların değerli madenler ve poliçeleri mübadele ettikleri yer Pont-aux-Changes olmuş ve bu durum 18. yüzyıla kadar sürmüştür. Daha sonra Paris Borsası çeşitli mahallere dağılmış, nihayet, 1826 yılında bu amaçla inşa edilen binaya yerleşmiştir.

Emteanın stok edildiği pazarlar, zamanla yerlerini malların sergilenme yoluyla satıldığı fuarlara bırakmışlardır. Metaın bir takım kesin ölçülere, yani kalite normalarına göre tanımlanması başladıktan sonra eşantiyonlara da gerek kalmamış ve alışveriş komisyoncular ve simsarlar aracılığıyla yapılmıştır.

İki çeşit borsa vardır:

EMTEA BORSASI

Borsanın varolması için, belirli kurallara göre organize edilen bir emtea piyasasının, daha kesin bir tanımlamayla ise, yerine getirilen bir yükümlülükle katılınan bir şirketin bulunması gereklidir.

En eski emtea borsası Londra Borsası'dır; çünkü bu borsada profesyonel borsa aracılarının sayısını ve simsarlık ücretini tespit eden ilk düzenlemeler daha 17. yüzyılda yapılmıştır.

MENKUL DEĞERLER BORSASI

Kamu erkince kurulmuş olup, menkul değerler üzerine işlemlerin yapıldığı yerdir.

Paris Borsası'na kayıtlı 80 kambiyo ajanı, Cumhurbaşkanı'nın kararnameyle atadığı bakanlık görevlileridir. Kambiyo ajanlarının teminat yatırmak zorunluluğundan başka müteselsil sorumlulukları da vardır ve bir meslek odasında toplanmışlardır.

Menkul değerlerin fiyatları (kurları), profesyonel aracılar tarafından müzakereyle tesbit edilir; emre amâde (disponible) veya vâdeli tarzda iki türlü esham kayıt cedveli bulunduğundan, borsa işlemlerinin cereyanı çeşitli biçimlerde olur.

PEŞİN İŞLEMLER

Değerli evrak veya emteanın hemen teslimidir.

VADELİ İŞLEMLER

Değerli evrakın üç ilâ altı ay, hatta bir yıl sonra teslim edilme şartıyla alım ve satımını düzenleyen prosedür.

Vadeli işlemler iki türlü olur:

a) Kesin (işlemler) : İşleme konu olan değerli evrak veya emteanın kendisidir; alım ya da emteanın kendisidir; alım satım, bütünüyle parasal değerlerin karşılığında yapılır. Kesin işlemler, önemli miktarda likidite gerektirirler.

b) Primli (işlemler) : İşlemler, metanın mülkiyeti el değiştirmeden ve kurlardaki değişiklikler gözönünde tutularak gerçekleştirilir: bu tam anlamıyla bir borsa oyunudur (spekülasyon).

Borsa, kapitalizmin karakteristik bir kurumudur. Üzinler ve sınaî ve ticarî tesisler özel guruplara ait olunca, bu grubun tek tek her elemanı mülkiyet haklarını satma imkânına sahiptir. Borsada satılan hisse senetleri, üretim araçlarının mülkiyetinden başka bir şey değildir.

Kapitalistlerin (ellerinde bulunan) imkânlar aynı olmadığı için, Borsa da, günümüzde eskiye oranla çok değişmiştir. Bugün, ekonomi dev tröstlerin egemenliği altındadır. Bu tröstlerin nakit ihtiyacı azalmayıp tersine artmıştır. Fakat ihtiyaçlarını karşılamak için başka yollar bulmuşlardır. Kârların gitgide artan bir bölümünü, yeniden yatırımda kullanmak üzere kendi tasarruflarında tutmaktadırlar: otofinanman denilen bu yolla yapılan yatırımlar, toplam yatırımların % 70'ini geçmiştir. Buna bir de, devletin yatırımların finansmanına sübvansiyon, vergi indirimi gibi çeşitli şekillerdeki katkısı da eklenirse Borsa adı verilen piyasanın bu alanda her geçen gün giderek azalan bir role sahip olduğu anlaşılır. Örneğin, 1946'dan 1960'a kadar geçen dönemde, demir madenciliğinin modernizasyonu için yatırılan 1500 milyar frangın yalnızca % 7'si ferdî tasarruflardan oluşmuş; geri kalanı, otofinansman ve devlet tarafından sağlanmıştı. Borsanın oynadığı rol zayıflamış olmakla birlikte, yine de üretim araçlarının alınıp satıldığı piyasa olma özelliği aynı kalmıştır.

Bazı şartlarda, hisse senedi fiyatlarının anî değişiklikler göstermeleri olanağı, spekülatörlerin çok arzuladıkları bir şeydir. Bu açıdan, spekülasyon, Borsa'nın yapısında bulunan bir işlemdir. Kapitalizm varolduğu sürece, borsa oyunu (spekülasyon) da varolacaktır.

★

Ayrıca bakınız : *Kambiyo ajanı, Menkul değerler.*

BORSA ARTI-DEĞER'LERİ (PLUS-VALUES EN BOURSE)

Senet alım ve satımları arasındaki farklardan meydana gelen malî kârya da basamağı (moment).

Şirketler tarafından ihraç edilen ve borsada kote edilmiş olan senetler, fiyatları arz ve talep fiyatına göre tespit edilen birer metadırlar. Alıcı ve satıcıların son derece dar pazarında, senet kurları, bazıları spekülatif müdahalelerden ötürü arızî, diğer bazıları da kapitalizasyon eğilimlerinden ötürü sürekli bir karakter taşıyan değişikliklere uğrarlar.

Kapitalistler, alım ve satım farkları üzerinde oynayarak, bu durumda, plasmanların faizine eklenen borsa artı-değer'leri elde ederler.

Borsa artı-değer'leriyle ilgili diğer kategoriler arasında, en geniş anlamı ile spekülatörler dediğimiz kimseleri de belirtmek gerekir (bu gurupta, kapitalistler, küçük spekülatörler ve borsa oyunları çeviren kimseler yer alır). Spekülatörler nesnel olarak borsa sistemine bağlıdırlar. Spekülatörlerin varlığının dayandığı temel, fiyat hareketlerindeki düşüş ve yükselişleri düzenleyen borsa artı-değer'lerinin varlığıdır.

Borsa artı-değer'leri vergiden muaftır, malî güçlere tanınmış olan malî imtiyazlar yelpazesinin daha genişlemesine imkân verir.

★

Ayrıca bakınız : *Borsa kapitalizasyonu, Spekülasyon.*

BORSA KAPİTALİZASYONU (CAPITALISATION BOURSIERE)

Senetleri borsada kayıtlı bir şirketin, ya da aynı yapıda bir girişimciler grupunun, ya da hisse senetli şirketlerin, belirli bir andaki kurlara göre hesaplanan sermaye değeri.

Borsa kapitalizasyonu, bir şirketin, belirli bir anda çıkardığı hisse senetleri miktarının aynı andaki borsa kurlarıyle çarpımından elde edilir. Bundan dolayı, sermaye değerinin bu tip bir işlemle bulunması, bir yandan hisse senedi sayısına, öte yandan da senet kurlarındaki dalgalanmalara bağlı olduğundan zorunlu olarak değişir. Şu halde, borsa kapitalizasyonuyle bulunan değer, bilançoda görülen gerçek sermaye değerinden ister istemez farklı olacaktır. Borsa kapitalizasyonu, bir yan-

dan hisse senetlerinin meta karakterine, öbür yandan da bizzat borsa pazarına ilişkindir doğrudan doğruya.

Borsa kapitalizasyonu, dağıtılan kâr paylarından ve iskontolu kâr hadlerinden hareketle, şu ya da bu şirketin geleceğinin perspektifleri hakkında bilgi verir. Borsa kapitalizasyonuyle spekülasyon arasında uzak ya da yakın bir bağlılık vardır daima. Borsa kapitalizasyonu, sermayenin gerçek değerini şiddetle tahrif eder, şu anlamda ki, ona ya gerçek değerinin üstünde (spekülatif yükseliş), ya da altında (az ya da çok sunî düşüş) bir değer biçer.

*

Ayrıca bakınız : *Borsa, Şirket sermayesi.*

BÖLGE PLANLAMASI (AMENAGEMENT DU TERRITOIRE)

Maddî ve beşerî üretici güçleri, mekân içinde büyük monopollerin çıkarlarına uygun biçimde organize etme amacını güden pratikler ve teknikler bütünü.

Bölge planlama objektifleri üç kategori halinde gruplandırılabilir :

1. Üretici güçlerin dengeli bir biçimde dağılımı. Bu, ulusal zenginliklerin değerleştirilmesini ve güçlü ekonomik temellere dayanan bir ülkede, üretim ve dış ticaret mekanizmasının iyi işlemesi için gerekli ekonomik faaliyetlerin rantabilitesiyle gerekli servetler arasında bir denge belirlenmesini içerir.

Bölge planlaması, her bölgenin ekonomik düzeyinin, ulusal ekonomi içinde o bölgenin etken rol oynamasına müsait durumda olmasını göz önünde bulundurmalıdır.

2. Uygun bir yerleşmeyle azamî rantabliteyi sağlamak.

Bu, bölgesel yararın ve ulusal açıdan en rasyonel sayılan emplantasyonların dikkate alınmasını gerektirir.

3. Bölge planlamasının sosyal veçhesi.

Bu, bir takım dengelerin varolmasını gerektirir :

— nüfus ile istihdam arasında denge —ki bu denge, demografik hareketle muhtemel yerleşme ve göç hareketlerine bağlı olarak tam istihdamın sağlanması suretiyle kurulur;

— kadın istihdamı ile erkek istihdamı arasındaki denge—ki bu denge, kümeleşme düzeyinde, kadın nüfusun istihdamının gerçekleşmesini mümkün kılacak nesnel şartların yaratılması suretiyle kurulur;

— nüfus ile mesken arasında denge—ki bu denge, yeterli

sayıda meskenin varlığını ve bu meskenlerin işyeri ile ikametgâh arasında uygun bir biçimde dağılımını gerektirir;

— nüfus ile hizmetler arasında denge. Ülkenin bir çok yerlerinde çeşitli hizmetlerin bulunmayışı, nüfus ile hizmetler arasındaki bu korelasyonun önemini gösterir;

— ve nihayet, nüfus, iş ve öğretim arasındaki denge. Bölge planlaması açısından, burada söz konusu olan şey, her öğrenim dalında, bütün çocuklara okuma imkânları ve mahallî ve ulusal ihtiyaçlara uygun mahreçler sunan bir strüktür meydana getirmektir.

Monopolist devlet kapitalizmi çerçevesi içinde, bölgesel planlama, amenaje edilmiş mıntıkaların ve onların kaynaklarının büyük kalkınma merkezleri (Paris bölgesi, Rhône-Alpes, Méditerranée bölgeleri gibi) etrafında tedricî konsantrasyonunu dile getiren coğrafî veçhe altındaki kapitalist birikimin gözle görülür imajıdır.

Monopolist devlet kapitalizmi çerçevesi içinde, bölge planlaması, bahtlı bölgelerle yüzüstü bırakılmış bölgeler arasındaki eşitsizlikte dile gelir.

Bölge planlaması, programlanmış çeşitli kamusal çalışmaları hazırlayıp finanse eden devlet tarafından düzenlenir. Devlet, finansmanın bir kısmını mahalli vergiler ve vergi transferleri yoluyla mahalli kolektivitelerin sırtına yüklemeye bakar. Böylece, devlet, bellibaşlı monopollere, rekabete, özellikle de enternasyonal düzeydeki rekabete karşı, yatırımlarının ve pazarın stabilizasyonuna hizmet eden bir alet sağlamış olur.

Monopollerin bu enternasyonal mücadelesinin gerekleri, Ortak Pazar çerçevesi içinde monopollerin savunma stratejisinin ayrılmaz bir unsuru olarak bölge planlaması üzerinde doğrudan bir etki meydana getirir.

Bütün bu strateji kâr hırsı ve kârın savunulması bakış açısından kotarılmıştır. Rekabet uğruna, ulusal zenginliklerin bir kısmının tasfiyesi pahasına her şey kurban edilmiştir. Bölge planlaması, devlet operasyonlarının desteğiyle monopollerin işi olarak kalmaktadır. Bu nedenle, ekonominin imkânları açısından tutarsızlık açıkça ortadadır.

*

Ayrıca bakınız : *Sınaî desantralizasyon, Ekonomik mekân, Lokalizasyon, Bölgesel aksiyon programı, Ekonomik bölge.*

BÖLGESEL AKSİYON PROGRAMI (PROGRAMME D'ACTION REGİONALE)

Bölge planlaması konusunda, monopolist devlet kapitalizminin bölgesel çaptaki koordinasyon siyasetini ifade eden araç ve amaçların bütünü.

İkinci dünya savaşının bitiminden bu yana ulusal çapta yürürlüğe konan kapitalist programlama, ortalama düzeydeki bütün transformasyonları (dönüşümleri) denetimi altına alamadığı için ve alamadığı ölçüde, hızla yetersizleşti.

İşte bu programlamayı tamamlamak içindir ki, monopollerin yararı doğrultusunda ekonomiye belirli bir bünye kazandırmak, onu yeniden modellendirmek ve bazı lokalizasyonları kolaylaştırmak için, bölgesel planlama siyaseti kotarılıp yürürlüğe kondu.

Bu siyaset çerçevesi içinde, ülke toprakları, ekonomi bölgeleri ya da bölgesel aksiyon çevreleri olarak talî bölümlere ayrıldı. Plana bağlı olarak, her ayrı bölge için özel programlar, bölgesel aksiyon programları hazırlanıp kabul edildi. Bu programlar, hem uzun vâdeli genel objektifler, hem de, finansman işlem dilimleri denilen kısa vâdeli malî tedbirler ihtiva eder. Bu programlar, bölge valilerinin yönetimi altında yürürlüğe konmaktadır.

Şu halde, bölgesel aksiyon programları monopolist programlamanın önemli parçalarından biridir. Bu programlama, bölgesel alanda, sermayenin santralizasyonu ve konsantrasyonu sürecini şiddetlendirmek (özellikle, bölge kalkınma şirketleriyle bağlantı halinde), yeni endüstrilerin yaratılmasını kolaylaştırmak, kırsal göçü hızlandırmak, lojman piyasasını düzenlemek suretiyle, kamusal araçları koordine etmeye yöneliktir.

Bölgesel aksiyon programı, teknokratik bir tarzda (mahallî kolektiviteleri temsil etmeyen organizmalarla), ve esasta, ilgili bölgenin emekçilerinin yararına uymayan bir tarzda hazırlanır. O, monopollerin ekonomi üzerindeki egemenliklerinin güçlendirilmesinden başka bir şey değildir. Herkesin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik demokratik bir bölgesel programlamaya aykırıdır.

*

Ayrıca bakınız *Bölge planlaması, Ekonomik bölge, Bölgesel gelişme şirketleri.*

BÖLGESEL GELİŞME ŞİRKETLERİ (SOCIETES REGIONAL)

Beş yıl ya da daha uzun vâdeli kredi alabilen özel şirketlere katılmaya ve istikrazlarını garantilemeye yetkili yarı-kuramsal organizmalar.

Bu organizmalar, girişimlerle yardımlaşma sözleşmeleri yapmak suretiyle, onlar arasındaki anlaşma ve kaynaşmaları kolaylaştırmak ve bölgesel tasarrufları harekete geçirmek işini yüklenmişlerdir. Bu formül, bölgesel gelişme şirketlerine, bir bölge içinde, yeni girişimler araştırıp çekme konusunda etkili bir rol oynama imkânını verir.

Başlangıçta, bölge gelişme şirketlerinin hareket alanı, sanayi girişimleriyle sınırlıydı; daha sonraları, bu alan ticarî girişimleri, turizm girişimlerini ve tarımsal sanayi girişimlerini içine alacak biçimde genişledi.

Son on yıl içinde, bölgesel ekonomiler politikası çerçevesinde, % 25 civarındaki özel yatırımlar, bölgesel gelişme şirketleri tarafından finanse edilmiştir.

Bunların yaratılmasının kökeninde, bu şirketler sayesinde Fransa'nın çeşitli bölgelerine nüfuz etmek isteyen başlıca iş bankaları yatar.

Bankalar, sermayelerinin yarısına yakın bir kısmını bu bölgesel gelişme şirketlerinde muhafaza etmekte ve bu şirketlerin yönetim kurullarına soktukları temsilcilerin toplamı, çoğu zaman, çoğunluğu teşkil etmektedir.

Bölgesel kalkınma şirketleri, böylece devletin sağladığı mali avantajlar ve hissedarlara verdiği garantiler sayesinde, finans kapitale, Fransız ekonomisindeki aktivitesini yayma ve nüfuzunu güçlendirme imkânını vermektedir.

Pratikte, bölgesel gelişme şirketleri, özel bankalara eyaletlerin orta büyüklükteki girişimleri üzerindeki nüfuzlarını güçlendirmek imkânını vermiş ve gerek üretim kapasitelerini arttırarak gerekse bölgesel sanayilerle ilişkiler kurdurtarak gelişimlerine çeşitli yollardan katkıda bulundukları büyük sanayi şirketleri için gerekli sermayeleri bir araya getirmiştir.

Bölgesel gelişme şirketleri, özel bankaların ve devletin faaliyetlerini, desantralizasyon perdesi altında birleştirmek ve finans oligarşisinin bu alanda karşılaştığı güçlükleri çözmek suretiyle, monopolist devlet kapitalizminin gelişmesinin özel bir tezahürünü temsil ederler.

*

Ayrıca bakınız : *Bölge planlaması, Bölgesel aksiyon programı, Ekonomik bölge.*

BÖLÜŞÜM (REPARTITION)

Üretim ilişkilerine bağlı olarak, sosyal hasılanın sınıflar arasında parasal gelirler biçiminde paylaşılmasına dayanan ekonomik döngü evresi ya da basamağı (moment).

Kesin ekonomik terminolojide, *bölüşüm, gelirlerin bölüşümü* anlamına gelir. Bundan ötürü, ticarî faaliyetlerin nitelendirilmesinde bölüşüm operasyonundan söz etmek ağır bir yanılgıdır; çünkü ticarî operasyonlar *dağıtım* operasyonlarıdır.

Bölüşüm teorisi, belirli bir zaman dilimi içinde, örneğin bir yılda elde edilen gelirlerin *global gelir* denilen ve rakamla ifade edilebilir olan bir bütün teşkil ettiği fikrinden hareket edilmesini gerektirir. Bu global gelir, bu belirli zaman zarfında gelir elde eden bütün yurttaşlar arasında şu ya da bu ad altında «bölüşülmüş» olarak mütalâa edilir.

Bilindiği üzere, gelir kaynakları çeşitlidir: bazı kimseler doğrudan doğruya sermaye faizi, girişim kârı, ya da serbest meslek kazancı elde ederken, diğer bazı kimseler de maaş, ücret, emeklilik ödeneği ya da ödenti elde ederler. Bu kaynaklar belirtilmeden bölüşümün ortaya konmasının dikkate değer bir dokümanter yararı olamaz. Bununla birlikte, bu, satın alma kapasitesindeki eşitsizlikler hakkında bir fikir verebilir yine de.

Gelir bölüşümü analizinin öğretici olabilmesi için, her şeyden önce, bu *sermaye bölüşümü*'nün, yani eldeki servetlerin bölüşümü durumunun analiz edilmesi gerekir. Kapitalizm gelir bölüşümündeki eşitsizlikleri azaltmak iddiasıyle bir «gelir politikası» öne sürerken, sermayenin bölüşümü araştırmalarından bile bile kaçınır.

Bölüşüm ilişkileri, son tahlilde, üretim ilişkilerinin karakteri tarafından belirlenir. Ayrıca, sınıflar mücadelesinin akışına da tâbidir.

Sosyalist rejimde, bölüşüm, ücretsel bir biçim altında, emeğin nicelik ve niteliğine göre ve rejimin temel ekonomik yasası yani nüfusun durmadan büyüyen ihtiyaçlarını karşılamak için üretimin genişletilmesi yasası uyarınca yürür.

★

Ayrıca bakınız : *Ulusal gelir.*

BURJUVAZİ (BOURGEOISIE)

Üretim ve mübadele araçlarını mülkiyetinde bulunduran, ücretli emeği sömürerek yaşıyan ve artı-değer'e sahip çıkan sınıf.

Orta ve büyük burjuvazi, burjuva sınıfının kapitalist fraksiyonunu teşkil ederler. Üretim araçlarının bireysel ve kolektif sahiplerinin tümü orta ve büyük burjuvaziye dahildir. Endüstri şirketlerinin ve malî kurumların yöneticileri (yönetim kurul üyeleri, yönetim görevlerinde bulunan yüksek kadroların mensupları) ile ticarî şirketlerin (toptancı ticaret ve perakende ticaretin kapitalist kesimi) yöneticileri ve keza gayrımenkul promotörleri ve büyük toprak sahipleri de orta ve büyük burjuvaziye girer.

Büyük hissedarlar, yatırımcılar, rantiyeler ve genel olarak hayatlarını esas itibarıyle az ya da çok yüksek kapitalist gelirlerle sürdüren herkes burjuva sınıfındandır.

Monopolist devlet kapitalizminin gelişmesiyle orantılı olarak devlet ıskalasının üst tabakalarını teşkil eden çok yüksek memurlar ile spekülasyon işlemleriyle yaşıyan sosyal parazitler tabakası da burjuva sınıfına girerler.

Burjuvazi homojen bir kitle teşkil etmez. Bazı fraksiyonlara ayrılır. Bu fraksiyonlar şunlardır: egemen monopolist grupların yöneticilerinden meydana gelen finans oligarşisi (bu sözcüğe bakınız). Kapitalist tarım işletmelerini, serbest meslek patronlarını, büyük tüccarları ve işyerlerinde hiç olmazsa birden fazla ücretli işçi çalıştıran küçük ve orta sanayicileri içine alan orta burjuvazi. Küçük ve orta köylülerin, küçük esnaf ve zanaatkârların, küçük tüccarların, kendi hesabına çalışan hekim ve avukatların dahil oldukları küçük burjuvazi. Hepsinin, bu kategoride yer almalarını gerektiren temel karakteristikleri üretim araçlarına ya da iş aletlerine sahip olmalarıdır; yoksa faaliyetlerinin mutlaka ücretli işin sömürülmesine dayanması gerekmez.

Burjuvazinin, iktidarını korumasına hizmet eden bazı yardımcıları vardır. Bunlar, ezcümle, ordu ve polis ve keza burjuvazinin egemen fraksiyonunun ideolojisini bilinçli bir biçimde hazırlayıp yayan bir kısım entelektüellerle din adamlarıdır.

Burjuvazinin, bütün nüfusun gittikçe azalan bir kısmını teşkil ettiğini belirtmek gerekir. Başkalarının emeğiyle hayatlarını sürdüren büyük sayıda «aktif-olmıyan» kişiler hesaba katılmadığı takdirde, burjuvazi Fransa'nın aktif nüfusunun an-

cak yüzde 4,95'ini temsil eder.

Burjuvazi kendi içinde artık uyumlu bir hayat sürmemektedir. Gittikçe artan bazı gergin likler burjuvaziyi teşkil eden bellibaşlı tabakaları kendi aralarında karşı karşıya getirmektedir. Bu tabakalardan bir tanesi gitgide bütün sınıfın çıkarlarını tek yanlı olarak belirlemeye yönelmektedir. Burjuvazinin bu tabakası finans oligarşisiyle yüksek devlet cihazını birleştiren, en önemli üretim araçlarını elinde bulunduran ve maliye, siyaset ve ideoloji cihazlarının ana çarkının işleyişini kontrolü altında tutan monopolist burjuvazidir.

Monopolist burjuvazi bu suretle ve daha başka bazı usullerle, yönetimi doğrudan doğruya kendisine ait olmayan işletmeleri monopolist kesime ilhak etmeğe çalışır ve bu amaçla özellikle ikinci elden satın alma usulünü kullanır. Monopolist olmıyan sektörlerin bu şekilde bağımlı hale gelmesi küçük ve orta burjuvazinin giderek yok olmasına yol açar. Monopolist burjuvazinin ulusun tümü üzerindeki ekonomik kudretinin artmasına vardıran bu gelişme, aynı zamanda ,onu diğer bütün sosyal tabakalardan gittikçe daha çok tecrit eder ve bu sosyal tabakaları monopolist burjuvazinin bizzat egemenlik kaynağını şiddetle reddetmeğe iter.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyal sınıflar, Finans oligarşisi.*

BÜYÜME (CROISSANCE)

Ekonominin bellibaşlı değişkenlerinin, esas olarak da endüstriyel değişkenlerinin, nispeten düzenli bir oranda, nispî bir önem ve süreklilikle artış göstermesi.

Bir ülkenin ya da ekonomik faaliyetin, bir önceki konjonktüre oranla karakterize edilen bir atılımı içeren konjonktürel durumu ve daha genel bir tarzda, nispeten uzun bir dönem için atılımın sürekliliği.

Konjonktüristler, büyüme hızını hesaplarken, herhangi bir yılı baz olarak seçerler ve bu yıla 100 endisini verirler. Sonraki yıllarda üretilen miktarları ya da değerleri, baz teşkil eden bu endise vurarak bir sonuca varırlar. 100 endisinin aşılması bir büyümeyi, bu endisin gerisinde kalınması ise bir çöküşü (dépression) gösterir.

Kapitalist ekonomistlerin büyük bir kısmı, özellikle de Amerikalı kapitalist ekonomistler büyüme ile genişleme (ex-

pansion) arasında bir ayırım yaparlar: onlar için, büyüme, bir ekonominin genel yapıda bir değişiklik olmadan ilerlemesidir; genişleme ise, ülkenin yapısındaki değişikliklere bağlı olarak, üretim ve mübadelede bir iyileşmeyi, bir düzelmeyi ifade eder. Genişleme kavramı gibi, büyüme kavramı da, son derece belirsiz, bir ekonomistten öbürüne değişen ve daima ideolojik bir cila sürülmüş olan bir kavramdır.

★

Ayrıca bakınız : *Döngü (Cycle), Ekonomik gelişme, Ekonomik genişleme.*

C

CANLI EMEK (TRAVAIL VIVANT)

İşgücü'nün anlık (actuelle) sarfı.

Canlı emek, işgücü'nün belirli bir anda, fiilî, dolaysız sarfını ifade eder. Bu emeğe canlı emek denmesi, emeğin nesnesini o anda, halen (présentement) kulanım değerine dönüştürmesidir. Canlı emek, somut ve gerçek emek (iş) sürecinde ortaya konan emektir. Canlı emek, hareket halindeki işgücü'dür, âdeta fiil halindeki emek, yani emekçinin belirli bir fiziksel ve sinirsel sarfiyatı olarak kendisini gösteren fiilî emektir. Bu gün, bu maddenin kaleme alındığı şu anda, canlı emek, işçiler tarafından üzinlerde ve bürolarda ortaya konan emektir.

Canlı emek soyut emeğin temel bir kategorisidir, çünkü yeni değer yaratıcısıdır canlı emek. Canlı emeğin temel bir özelliği vardır, bu özellik canlı emeğin varlığının kısalığıdır. Sarfedildiği ve metaların hasıl olmasını mümkün kıldığı anda, varlığı kesintiye uğrar ve geçmiş bir emek, ölü bir emek haline gelir. İşgücü'nün dolayısız bir tezahürü olan canlı emek, işgücü'nden ayrılmaz ve hem anlık hem de sürekli bir tarzda varolur (anlık, çünkü her an kristalleşmiş ölü emek haline gelir; ve sürekli, çünkü iş süresi boyunca kullanılır).

Fakat buna karşılık, canlı emek, kendisi de daha önce canlı bir emek olan ölü emekle kombine edilerek maddeleşebilir.

Soyut emek iki varoluş biçimi sunar: bunlardan biri, kısa süreli (canlı varlıkların tezehürü olanı) olan canlı emektir; ötekisi ise, çok daha uzun süreli olan geçmiş emek ya da ölü emektir.

Canlı emek, verili bir andaki kullanılabilir sosyal işgücü'nü ifade eder.

Şurası açıktır ki, işgücü'nü satın alırken kapitalisti ilgilendiren canlı emektir, çünkü, işgücü'nün kullanım değeri bu canlı emektir, artı-değer jeneratörü olan canlı emektir.

★

Ayrıca bakınız : *Soyut emek, Geçmiş emek.*

CEHENNEMÎ DÖNGÜ (CYCLE INFERNAL)

Ücretlerin artışı ile fiyatların yükselişi arasında fonksiyonel, mekanik bir bağıntı bulunduğunu ileri süren sahte teori.

Cehennemî döngü, kendi savunucularının iddiasına bakılırsa, ücretlerle fiyatları biribirine bağlayan kümülatif bir harekettir.

Hareketin çıkış noktası, örneğin, işçilerin başarılı bir mücadelesi sonucunda elde edilmiş olan genel bir ücret arttırımı olabilir. Bu artış, kaçınılmaz ve önüne geçilmez bir şekilde, ücretlerin artışına eşdeğer kapsamlı bir genel fiyat yükselişine yol açar. Bu fiyat yükselişi ücret artışının olumlu etkilerini sıfıra indireceğinden, hoşnutsuzluğa kapılan işçiler, ücretlerde yeni bir artış sağlamak üzere yeniden eyleme girişirler. Ama bu yeni artış da, elde edilebilirse, yeniden fiyatlara yansımakta gecikmez. Böylelikle döngü, kümülatifleşmekte ve hemen hemen sürekli bir fiyat artışıyle dile gelmektedir.

İlk bakışta sağlam ve tutarlı gözüken bu analiz, en ufak bir bilimsel muhtevadan bile yoksundur aslında. Bir teori maskesi takılmış tipik bir ideolojik uyutmacadan (mystification) başka bir şey değildir.

Gerçekten de bu sahte teori, tamamıyle yanlış temeller üzerine oturtulmuştur.

Ücretlerle fiyatlar arasında dolaysız bir bağıntı yoktur: bir ücret artışının bir fiyat yükselişi tarafından izlenmesi hiç de öyle zorunlu ve kaçınılmaz değildir; çünkü bu ücret artışının etkilerini dengelemek için, fiyatın öbür iki bileştiricisini (composante) meydana getiren kâr ile vergiler üzerinde oynamak yeter.

Bir ücret artışı, fiyatlar üzerinde bütünüyle yankılansa bile, normal olarak, aynı kapsam ve genişlikte bir fiyat artışı tarafından izlenemez; şu basit bakımdan izlenemez ki, ücretler, metaın fiyatının sadece bir parçasını temsil etmektedirler : nitekim, örneğin % 10 oranındaki bir ücret artışı halinde belli bir metaın içindeki ücret payı % 40 oranında ise, bu ücret artışının

fiyat yükselişine yansıması % 10 değil, % 4 oranında olacaktır; yani iddia edilenin iki kattan da fazla eksiğiyle.

İşin aslı aranırsa, cehennem döngüsü yakıştırma adı altında maskelenen gerçek enflasyonist süreçte, fiyatların yükselişi çoğu durumlarda ücretlerin yükselişinden çok daha önemlidir. Görüldüğü gibi fiyatların yükselişi, satın alma gücünü düşürmeğe yarayan etkili bir ekonomik araçtır. Ayrıca devlet de, kamu tarifelerini bile isteye isteye yükselterek hareketi her seferinde yeniden başlatmakta ve fiyat yükselişlerini böylece sistematik bir şekilde teşvik etmektedir.

«Cehennemî döngü», egemen sınıfın hizmetinde kullanılan apaçık bir aldatma aletidir. Bu aletten beklenen işlev, emekçilere, ücretlerini arttırmak için giriştikleri mücadelelerin sadece boş ve yararsız değil, ama aynı zamanda zararlı da olduğunu ispatlamaktır.

Fiyat yükselişlerinin sorumluluğunu ücretlilerin üstüne yıkmaktır «cehennemî döngü» teorisi. Böylelikle patronları ve hükümeti, giderekten de bütün ekonomik sistemi temize çıkarmaktadır. Bütün herkesi aynı amansızlıkla ezen, kaçınılmaz nitelikte ekonomik yasaların varlığına inandırmak istemektedir bizi; dolayısıyle de bu yasaların belirli etkisinin derin nedenini, sosyal ilişkileri gizlemeğe yönelmektedir. Bu vesileyle, temeldeki sömürü ilişkisini de maskelemekte ve ücretin gerçek niteliğini bulandırıp çarpıtmaktadır.

Bütün bu bakımlardan ötürü bu «sahte teori»ye karşı gerçek köklerini gözler önüne sererek, sürekli ve kararlı bir şekilde mücadele etmek gerekir.

★

Ayrıca bakınız : *Kemerleri sıkma politikası (Austérité), Enflasyon.*

COĞRAFİ ORTAM (MILIEU GEOGRAPHIQUE)

Sosyal insanın üretici faaliyetinin icra edildiği doğal çevre. Maddî hayatın doğal şartlarının bütünü.

Coğrafî ortam, maddî hayat şartlarının bir parçası olan karmaşık bir bütündür.

Coğrafî konum (enlem ve boylam), toprak (doğa, engebeler, kompozisyon), iklim (yağışlılık, güneşlilik, sıcaklık), doğal kaynaklar (madenî ve bitkisel) gibi birbirine bağımlı çok sayıda unsurdan oluşur. Buna göre, bir coğrafî ortam olarak Fransa'dan söz etmek, söz konusu ülkenin

ılımlı bölgede bulunan, dağlık ve ovalık bölgeleri olan, vs. bir ülke olduğunu belirtmek demektir. Bir anlamda, onu, coğrafî açıdan, başka ülkelere göre karakterize etmek demektir.

Tarihsel materyalist açısından, coğrafî ortam, toplumların gelişiminin önemli şartlarından biri kabul edilir. Bu itibarla, inkâr edilmez bir etkisi olmuştur ve olmaktadır: uygarlık alanlarının dağılımı; gelişimin az ya da çok hızlı olması. Bazı (sınır) durumlarda, insana düşman olan coğrafî ortam onun doğayı değiştirme çabalarının karşısına ciddî (bazan da hemen hemen aşılmaz) bir engel olarak çıkar (Örnek : bâkir orman).

Ama coğrafî ortamın gelişime gerçek bir etkisi olmakla birlikte, bu etki ancak ikincil bir karakter taşır. Coğrafî ortam gelişimin aslî karakterini değil, ayrıntı sayılması gereken özellikleri belirler. Bunun iki temel nedeni vardır: bir yandan, coğrafî ortam, insanlık tarihinin ölçeğine göre nispeten istikrarlı bir veridir; ikincisi, insanların sosyal aksiyonu bu coğrafî ortamın bazı önemli görünümlerini derinlemesine değiştirmiştir (bitkisel ortamın düzenlenmesi, kuraklık gibi iklim verilerinin dönüştürülmesi...).

Öyleyse, coğrafî ortam hiçbir halde sosyal gelişimin belirleyici nedeni olamaz. Kendi başına, geçmişteki sosyal formasyonların evrimini de, şimdiki antagonist sosyal formasyonların bir arada varolmasını da anlamamıza yetmez: kapitalist ülkelerin de sosyalist ülkelerin de coğrafî ortamları özünde değişmeden kalmıştır (şu ya da bu sektördeki önemli dönüştürümler dışında) ve görünürdeki farklılıklarına rağmen birbirleriyle karşılaştırılabilirler.

★

Ayrıca bakınız : *Maddî hayat.*

Ç

ÇALIŞMA SERBESTLİĞİ (LIBERTE DU TRAVAIL)

Her çalışanın kendi mesleğini (belirli sınırlar içinde) ya da işverenini serbestçe seçebileceği ve her işverenin de istediğini istihdam edebileceği biçimindeki hukuk ilkesi. Çalışanların büyük çoğunluğunu kapsıyan somut bir iş durdurma hareketine katılmama biçimindeki sahtehak.

Eski Rejim'de, ekonomik hayat, ya korporasyonlardan (loncalardan) ya da devlet otoritesinden kaynaklanan bir yönetmelikler ağı içine kapatılmıştı.

Fransız Devrimi, korporatif rejimi kaldırdı ve çalışma serbestliği ilkesini koydu. 17 mart 1791 tarihli Allarde kararnamesine göre... «her kişinin... uygun bulacağı meslek, sanat ya da işte çalışması serbest olacak...». Bundan çıkan sonuç, her çalışanın istediği işverene bağlanmakta, her işverenin de istediğini çalıştırmakta serbest olduğudur.

Medenî Hukuk, Devrim'in mirasına sahip çıktı ve iş ilişkilerinin irâde serbestliğine tâbi olmasını kabul etti. İş sözleşmesi serbestçe gerçekleştirilir ve muhtevası, özellikle ücret oranı serbestçe tesbit edilir. Çalışma serbestliği aynı zamanda hem gerçek hem de ideolojik bir kavramdır, çünkü bütünü içinde işçi sınıfını yine bütünü içinde kapitalist sınıfa bağlayan sıkı ilişkileri, zincirleri gizler: çalışma serbestliği, sömürücüsünü seçme izafî özgürlüğüdür.

Gerçekten, ücretliler, işverenin çalışma şartlarını kendilerine empoze ettiğini ve ücretlerinin tutarını tek yanlı olarak tespit ettiğini görmekte gecikmediler. Koruyucu yönetmeliklerden yoksun olan ve kolektif hareket etmeleri yasaklanmış bulunan emekçilerin eline yaşayabilmeleri için çok yetersiz üc-

retler geçti ve sağlık ve güvenlikten yoksun, ölçüsüzce uzun işgünleri doldurmak zorunda kaldılar. Liberalizmin gerçekleştirdiği biçimiyle çalışma serbestliği, XIX. yüzyılın ilk yarısında, işçi sınıfının sefalete düşmesi sonucuna vardı.

Ücretliler, kısa zamanda, üretim araçlarının sahibi olan işverenlerin gücünü kısıtlamak ve onlardan daha insanca çalışma şartları koparmak için birleşmelerinin gerekli olduğunu anladılar.

XIX. yüzyıldan başlayarak, gitgide daha da güçlenen sendikalarda toplanmış işçilerin giriştiği mücadele, devlet gücünü işçi sınıfını koruyucu nitelikte bir mevzuatı, İş Kanunu içinde toplanan mevzuatı yürürlüğe sokmak zorunda bıraktı; ama devletin müdahalesinin liberalizmin ortadan kalkmasını getirmediğini ve Fransız hukukunun liberal bir hukuk olarak kaldığını belirtmek gerekir.

Çalışma serbestliği, hâlâ, bütün iş hukuku yapısının temel taşıdır: bireysel ve kolektif (toplu) sözleşmelerin serbestçe gerçekleştirilmesi ve feshedilmesi, ücret oranının serbestçe tesbiti —şu kayıtla ki, yasa bunun belli bir asgarinin, meslekler arası asgari büyüme ücretinin altında tespitini yasaklamıştır.

Sonuç olarak, belirtilmesi gereken şudur: ücretlilerle patronlar arasındaki mücadele sürmektedir ve ücretlilerden yana koruyucu mevzuat, seçmenler tarafından, parlementoya, çalışanların çıkarlarını gözeten politik bir çoğunluğun her gönderilişinde, biraz daha düzelmiştir: 1936'da, 1945'de.

★

Ayrıca bakınız *Kapitalizm, Emek pazarı.*

ÇELİŞKİ (CONTRADICTION)

İçlerinde, hem birbirlerini zorunlu olarak gerektiren, hem de birbirlerini karşılıklı olarak bertaraf etmeğe yönelen karşıt veçhelerin bulunmasından dolayı diyalektik yasa olarak tahlil edilen fenomen ve süreçlerin bir dönüşüm tarzı.

Burjuva toplumu, hem birbirinden ayrılmaz olan hem birbirlerine karşıt iki temel sınıfı ihtiva eder. Bu iki sınıf bir temel ilişkiyi dile getirirler: sermaye-emek ilişkisi. Bu ilişki, emeğin (yani emekçilerin), artı-ürün sağlamak zorunda bulunduğu sermayeye (yani kapitalistlere), kaçınılmaz olarak, karşı oluşu-

nu gösteren bir sömürü ilişkisidir. Burjuva toplumu çelişkili bir toplumdur o halde, çünkü, bu toplumun çekirdeği, aynı anda hem birbirinden ayrılmaz hem de karşıt unsurlardan oluşmuştur: işgücü olmadan sermaye işlerlik kazanamaz; ve sermaye olmadan da emekçiler kendi işgüçlerini kullanamazlar, çünkü kapitalist rejimde emekçiler her türlü üretim aracından yoksundurlar.

Çelişki hem işleyiş içinde (şimdiki ân) hem de gelişme içinde kendini gösterir. Örneğin, kapitalistlerle işçiler arasındaki çelişki hem aralıksız bir sınıflar mücadelesiyle hem de ilişkinin varlık nedenine yönelen bir dizi transformasyonla, yani çelişkinin aşılmasıyle dile gelir.

Çelişki, demek ki, aynı zamanda hem varoluş tarzına hem de gelişme tarzına ilişkindir.

Çeşitli tiplerde çelişkiler vardır. Esas ayırım, antagonist çelişkiler ile antagonist-olmıyan çelişkiler arasındaki ayırımdır.

Bütün fenomenlerin ve süreçlerin olduğu gibi, çelişkilerin de basamakları, momentleri vardır ve böyle olduğu için de, temel ya da türevsel (derivé), vs. karakterlerine bağlı olarak farklı biçimlerde kendilerini gösterirler.

Gelişmenin asıl nedenidir çelişki. Çelişkili oldukları içindir ki, şeyler, zorunlu olarak gelişirler, evrimden geçerler.

Çelişki, demek ki, hareket ve değişimden, bizzat şeylerin içinde yer alan hareket ve değişimden ayrılmaz'dır.

Çelişki, özellikle sosyal tarih alanında, idealist bir analiz metodunun yol açtığı tamamıyle yanlış, çeşitli biçimlerde anlaşılır. Örneğin şöyle bir düşünce yürütülür: madem ki her şeyde bir pozitif taraf bir de negatif taraf vardır, o halde, bu negatif tarafın tasfiyesiyle yetinmek gerekir (şöyle denir örneğin: marksizmde doğru olan, ekonomik teşhistir, yanlış olan taraf ise sınıf mücadeleleri teorisidir: öyleyse, ekonomik hayatı düzeltip sınıflar mücadelesini ortadan kaldırmamız gerekir. Ya da şöyle bir düşünce yürütülür: karşıt veçhelerden biri ötekinden ayrıştırılabilir, yalıtılabilir: örneğin, burjuvaziyi ayakta tutabilmek için, proletaryayı ortadan kaldırmayı, bütün proleterleri burjuvalaştırmayı öneren Proudhon'da olduğu gibi. Fakat, yukarıdaki bu iki örneği veren G. Politzer'in dediği gibi: «Pekâlâ bilmekteyiz ki, burjuvazisiz proletarya ve proletaryasız burjuvazi olamaz; bunlar birbirinden ayrılmaz olan iki karşıt sınıftır.

Marksistler için, çelişki, tarihin motorudur. Ve böyle olduğu için de, çelişki, bütün üretim tarzlarında vardır. Sosyalist üretim tarzında ise, çelişki, an-

tagonist karakterini esasta kaybetmekle birlikte, hükmünü icra etmeğe devam eder.

★

Ayrıca bakınız : *Antagonizm, Süreç.*

ÇOĞALTAN (MULTIPLICATEUR)

İki ekonomik büyüme fenomeni arasındaki ilişki; öyle ki, ikinci fenomenin büyümesi, daima birinci fenomenin büyümesinin belirli bir katıdır.

Keynes, yatırımdaki büyümenin, geliri, her zaman, kendisinin belirli bir katı kadar arttırdığı düşüncesindedir. Yatırım bir katı büyüdüğünde, gelirdeki büyüme yatırımdaki büyümenin iki, üç, dört kat fazlası olacaktır. Yatırım iki kat büyürken, gelir dört kat büyüyorsa, çoğaltan 2 demektir. Yatırım dört kat büyürken, gelir altı kat büyüyorsa, çoğaltan 3 demektir. Ve böylece gider.

Çoğaltan teorisi, nedensellik ilişkilerini bir ölçme denemesidir.

[Ekonomi biliminde] iki büyük tip çoğaltan vardır: istihdamı çoğaltanı ve yatırım çoğaltanı. Çoğaltan, teknik bir kavram olduğu kadar teorik bir kavramdır da. Çoğaltan, her şeyden önce, belirli tipte bir süreci, fakat sadece nicel biçimi altında, dolayısıyle sayısal bir katsayı biçiminde dile getirir. Çoğaltan, bir değişkendeki büyümenin (örneğin yatırımın büyümesinin) diğer değişkenler (yatırımların hacmi, düşen gelirler) üzerindeki yansımasını hesaplama amacını güder, fakat aradaki bu bağlantıların nedenlerini teorik olarak açıklamaksızın.

☆

Ayrıca bakınız : *Keynescilik.*

D

DAĞILMA (DISPERSION)

Belirli bir serideki observasyonların merkezî değer etrafında nasıl dağıldığını ifade eden istatistiksel gösterge.

İstatikçi, bir ortalama hesaplamak istediğinde, ele aldığı bütünün irili ufaklı bütün bileştirici unsurlarını, bütün kompozanlarını bir araya getirir, sonra ortalama düzeyi belirler. Örneğin, işletme başına ortalama ücretli sayısını bulmak istiyorsa, bir yandan işletmelerin toplamını bir yandan da ücretlilerin sayısını toplar, ve ücretlilerin sayısını işletme sayısına böler. Böylece, işletme başına ortalama ücretli sayısını bulmuş olur. Fakat son tahlilde mevcut olan hiçbir işletmenin ücretli sayısı bu ortalamaya fiilen tekabül etmeyebilir.

O zaman, istatistikçi, seriyi kompoze eden işletmeleri belli başlı kategoriler halinde ayıracaktır. Örneğin, 500'den fazla ücretli istihdam eden işletmeler kategorisi, 50 ile 100 arasında ücretli istihdam eden işletmeler kategorisi, 50 ile 100 arasında ücretli istihdam eden işletmeler kategorisi, vs. Ve, istatistikçi, her kategorinin ortalamaya oranla ne ölçüde bir sapma gösterdiğini, bu sapmanın ortalamanın altında mı yoksa üstünde mi yer aldığını gösterecektir.

Kategorilerin seriye oranla karşılıklı pozisyonlarını gösterecek biçimde yapılan sıralamasına dağılma sıralaması, dağılma merdiveni adı verilir. Bundan ötürü, dağılma, ortalama kademeye göre kategori kademelerinin ve kategorilerin hem ortalamaya göre hem de birbirlerine göre olan pozisyonları arasındaki sapma ölçüsünün belirlenmesi olarak tanımlanır.

Dağılmanın neyi gösterdiğini ve anlamını kavrayabilmek için, servet dilimleri örnek ola-

rak ele alınabilir. Bu alanda, dağılma, ortalama servet etrafında görülen sapmaların genişliğidir. Bu itibarla, dağılma, ortalama servetin tespitine ve yorumlanmasına imkân verir. Gelir dağılmasının son derece eşitsiz olduğu, büyük servetlerle sefaletin yanyana yer aldığı bir ülkede, ortalama servet kavramı, hiç bir anlamı olmayan, gerçek durumu dile getirmeyen bir aldatmacadır. Ortalamanın bu kaçınılmaz tashihi dağılma'dan hareketle yapılır.

★

Ayrıca bakınız *Frekans, Sapma.*

DAĞINIK TOPRAKLARIN BİRLEŞTİRİLMESİ (REMEMBREMENT)

Dağınık durumdaki toprak parçalarının yeniden gruplandırılması işlemi.

Dağınık toprakların birleştirilmesi, toprakların parçalanmasının, maşinizme dayalı modern bir tarımın gereklerine aykırılığını dile getirir. Bu işlem, toprakların, çeşitli sahipler arasında yeniden-dağılımı demektir; öyle ki, parçalar, kapitalist rekabetin gereklerine uyacak biçimde, daha büyük boyutlu bir tek parça oluştururlar.

Bu yeniden dağılım topda doğrudan doğruya ve rakların mülkiyetinin yapısıngörünürde bir değişiklik yaratmaz, çünkü karşılıklı takas (compensation) yoluyla gerçekleştirilir. Bununla birlikte, dağınık toprakların birleştirilmesi, özellikle organizasyonun teknokratik karakterinden ötürü, küçük köylülerin zararına ciddî adaletsizliklere yol açar. Tarımsal işletmelerin daha uzun ömürlü kılınmasını amaçlamakla birlikte, bu hareket, kırlardaki kapitalist konsantrasyon süreci içinde yer alır ve yine bu nedenle küçük aile işletmelerinin elenmesine hizmet eder.

Bu amaç, geniş çaptaki masraflarının bir bölümü devlet tarafından karşılanan birleştirme işlemlerine neden dolayı oldukça yüksek krediler ayrıldığını anlamamıza imkân verir.

★

Ayrıca bakınız *Tarım, İşletme.*

DAĞITIM (DISTRIBUTION)

Üretimle tüketim arasında aracılık görevi yapan ve üretim sonuçlarını tüketicilerin hizmetine sunmayı amaçlayan ekonomik faaliyetlerin tümü.

Ticarî faaliyetler dağıtım faaliyetleridir. Toptan ve perakende faaliyetler diye ikiye ayrılırlar.

Toptan ticaret, çeşitli üzinlerde ve tarım işletmelerinde üretilenleri toplar ve değişik perakende satış yerlerine dağıtır.

Perakende ticaretin görevi, ürünleri tüketicinin, alıcının ayağına götürmektir (coğrafî anlamda).

Fransa'da büyük çoğunluğu, patronun hem satıcı hem de el emekçisi olduğu «bağımsız ticarî işletmeler», yaklaşık 800.000 kuruluşa ulaşan dağıtım şebekesini oluşturmaktadırlar.

Bununla birlikte, «büyük ticaret» deyimiyle tanımlanan yeni türler de ortaya çıkmıştır. Bunlar :

— Geleneksel dükkândan, müşterinin metayla serbestçe temas kurması, malı kendisinin seçmesi, ödemenin tek bir kasada yapılması gibi özelliklerle ayrılan «self servisler»;

— Kapsadığı alanın büyüklüğüyle temayüz eden (400 ile 2500 m^2) ve en çok tüketilen gıda maddelerinin satıldığı «süper market»;

— Fransa'da ilk kez «Carefru» firmasının kurduğu ve 250 m^2 den daha geniş bir alanda 20 000 m^2 ye kadar), gıda maddeleri dışındakiler de dahil olmak üzere her türden onbinlerce mal çeşidinin sergilendiği «hipermarket»lerdir.

Ötekilere nazaran bu sonuncu tür devrimci bir karakter taşımaktadır. Satış yeri, şehrin içinde değil, dışındadır. İnsanlar buradan bütün haftalık ihtiyaçlarını satın alırlar. Mağaza, çoğunlukla, gece saat 22'ye kadar açık kalmaktadır. Arsa fiyatının düşük olması, emtea stoklarının son derece hızlı ratasyonu bu büyük işletmelere son derece düşük fiyatla satış imkânı sağlamaktadır.

Büyük ticaretin hamlesini, bağımsız (ve küçük) ticaretin gerilemesi izlemiştir. 1969'da, ticarî kuruluşların sayısındaki azalış 6926 olmuştur.

Monopolist konsantrasyon, rekâbete dayanma gücü olmayan küçük tüccarın aleyhine sonuçlanmaktadır.

Bu konsantrasyonun sonuçları geçtiğimiz yıllarda büyük protesto hareketlerine yol açmış ve tüccar çevrelerini karıştırarak gerçek bir buhran yaratmıştır.

DAMPİNG (DUMPING)

Bir dış pazarda mal ve hizmetlerin zararına satılması suretiyle normal rekabet kurallarının çiğnenmesi.

Damping, ekonomik bir savaş silâhıdır. Mutâd hedefi, bir fedakârlık pahasına, bir pazarın ele geçirilmesidir. İhracatı yapan bakımından bu fedakârlık, ya ulusal pazara sürülen ürünler üzerindeki kâr marjlarının devletçe yükseltilmesi ya da yine devlet tarafından herkese dağıtılması suretiyle telâfi edilir. Bazen normal ya da öngörülebilen talebi çok aşan miktardaki üretim fazlasının satışını sağlamak amacıyla da damping yapılır. (Japonya, A.B.D. de olduğu gibi).

Damping ulusal pazar dahilinde yapılırsa iç damping adını alır. Kurallara uygun biçimde ve farklı etiketlerle, aynı bir ürünün bir kısmı zararına, bir kısmıysa zararı karşılayıcı oranda fazla kârla satılmışsa mal dampingi söz konusudur. Bir sanayi veya ticaret kuruluşu, bazı ürün veya ürün kategorilerini zararına satarken, bu kaybı başka ürün ya da ürün kategorilerindeki kâr marjlarını yükselterek telâfi edebilir; dampingin bu türü, bölüştürme (dengeleme) dampingidir (dumping de péréquation). Bir ürünü, rekabeti bertaraf etmek amacıyla, belirli bir süre zararına satma kararı alınmışsa, hazine dampingi (dumping de trésorerie) ya da fetih dampingi (dumping de conquête) söz konusudur. Geçici bir süre için uğranılacak zararın ilerideki fiyat yükselişleriyle telafi edileceği öngörülmüştür burada.

Bu tür ticarî işlemler monopollerin ekonomik iktidarının perçinlenmesi ve tüm ekonominin monopolleşmesine bağlı olarak gelişmiştir.

Böylece, damping monopolist devlet kapitalizminin eşitsiz gelişiminin sonucu ve eksik rekabetin özel bir biçimi olarak ortaya çıkar.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonomik egemenlik, Monopolist rekabet.*

DEFLASYON (DEFLATION)

Fiyatları sabit tutmak ya da düşürmek için, tedavüldeki para miktarının daraltılması suretiyle, kaydî ya da manuel paranın konsantre edilmesi suretiyle kamusal kesimin ve özel kesimin harcamalarının daraltılması işlemi.

En çok kullanılan biçimiyle deflasyon, kemerleri sıkma politikasıyle (austérité) eş anlamlıdır. Bu operasyon paranın bir hesaptan öbürüne aktarılma hızında azalmaya yol açar.

Deflasyon, teknik açıdan, enflasyonunun karşıtıdır. Çok kere, kapitalist hükümetlerin reaksiyoner pratiğinde, varılan sonuçlar enflasyonu tamamlar mahiyettedir. Gerek deflasyonun gerekse enflasyonun sınıfsal amacı aynıdır: çünkü, kapitalist hükümetler, her ikisinde de, ücretlerle aylıkları azaltmak, hattâ dondurmak çabasındadırlar. Kapitalist hükümetler çalışan nüfusun zorunlu sosyal harcamalarına (kolektif donatımlar, sosyal güvenlik, vs.) bile göz dikerler.

Enflasyona kurban edilmiş olan emekçiler, monopollerin hizmetindeki hükümetlerce uygulanan «deflasyon» politikasına da kurban edilirler.

Demokratik bir politika ise, buna karşı, sosyal donatımların masraflarını büyük sermayeye yüklemek ve prodüktif- olmayan harcamaları kısmak suretiyle, emekçilerin satın alma gücünü korur.

Bu demokratik politika enflasyon ve kemer sıkma fenomenlerinden sakınır, çünkü, o, bu her iki fenomenin köküne, yani kapitalist kâr kökenine iner.

★

Ayrıca bakınız : *Enflasyon, Kemer sıkma politikası (Austérité).*

DEĞER (ŞEKİL) [VALEUR (FORME)]

Değerin varlık tarzları.

Kullanım değerinden ayrılması mümkün olmayan mübadele değeri, tarihsel ekonomik pratikte değişmez bir tarzda ortaya çıkmaz. Varlık tarzları, yani formel belirlenimleri hem üretim tarzlarına hem de bunların gelişme derecelerine bağlı olarak değişir.

Bu açıdan, değerin başlıca

dört şekli ayırt edilir:

— Basit veya arızî değer şekli (bu tarz, ürünün ürünle tesadüfî tipte mübadelesine tekabül eder; bu değişim genel bir eşdeğerin varlığını gerektirmez);

— Değerin tam veya gelişmiş şekli (bir metanın değerinin bir çok eşdeğerinin kullanım değeri içindeki ifadesi);

— Değerin genel şekli (genel eşdeğerin ortaya çıkması);

— Değerin para şekli (genel eşdeğerlik rolünün bir metaya, örneğin, kıymetli madenlere verilmesi).

Bu sıralama, dizinin başlıca iki karakteristiğinin yeterince açığa çıkmasını sağlıyamaz: birincisi, her şekil, basitten karmaşığa doğru hiyerarşik bir bütün içinde yer alır (çok işlenmiş bir şekil olan para, basit, elemanter şeklin son haddidir); ikincisi, her şekil, pazar için üretim tarzının gelişmesinin belirli bir momentine tekabül eder. Demek ki, değerin şekilleri, hem üretim tarzlarına (bu tarzlar ilkel toplumda mevcut değillerdi ve komünizmde de ortadan kalkacaklardır) hem de üretim biçimlerinin geçirmiş olduğu evrelere bağlı olarak değişir (para şeklinin, kendinden önce varolan değerin daha ilkel şekillerini kesinlikle ortadan kaldırması ancak gelişmiş bir pazar ekonomisinde mümkün olmuştur).

Değerin bütün şekillerinin incelenmesi, en gelişmiş, en fetişleşmiş şekil olan para şeklinin doğuşuna belirleyici ışık tutar.

★

Ayrıca bakınız : *Mübadele Değeri, Para.*

DEĞER DÜŞMESİ (DEPRECIATION)

Metaların kısmen ya da tamamen değersizleşmesi (dévalorisation) hareketi.

Metaların fiyatı, hiçbir zaman, onların ticarî değeriyle çakışmaz ve ticarî değer meydana getiren, sadece ve sadece meta fiyatlarındaki değişmelerdir. Fiyat, metaların bağrında bir fonksiyon olarak; para ise metaa bağlı olmayan, metaın dışında fiyat olarak görünür.

Görülen şudur: metaların sadece talep edilmesi yetmez, bu talebin ödenebilir olması gerekir.

Meta paraya çevrilemezse, yani fiyatı gerçekleşmezse, bu durumda meta değerini kaybeder.

Değer kaybı, metaın, aynı anda, hem mübadele değerini, hem de kullanım değerini orta-

dan kaldırmaya varır, fakat gerçekte, ekonomik bir ortadan kaldırmadır bu. Çünkü satılmayan meta, kullanım değerini korur; fakat, ancak mübadele değeriyle bir birlik teşkil ettiği ölçüde tüketiciye ulaşabileceğinden, her şey, sanki bu kullanım değeri yok olmuş gibi cereyan eder. Örneğin, bir aşırı-üretim sonucunda yokedilen ürünler (çöpe atılan meyvalar, lokomotiflerde yakılan kahve, vs.) kullanılabilir nesne nitelikleri şüphe götürmediği halde, düpedüz yokedilmişlerdir. Ayrıca ve özellikle, değer düşmesi, ek-değer'i de, yani değer-meta'ın içinde bulunan artı-değer'i de ortadan kaldırır.

★

Ayrıca bakınız : *Sermayenin değersizleşmesi.*

DEĞER YASASI (LOI DE LA VALEUR)

Meta üretimine (pazar üretimine) ait ekonomik yasa. Metaların mübadelesi —bunların üretilmesi için sosyal olarak zorunlu emek miktarı esasına göre mübadelesi— bu kanun uyarınca gerçekleşir.

Bilindiği gibi, herhangi bir metaın fiyatı, arz ve talebin etkisiyle, kendi değerinin altında ya da üstünde teşekkül eder. Bu fenomen, değer yasasının rolünü hiç de ilga etmez. Değer yasasının aksiyonu, çok sayıda olaylar incelendiği zaman anlaşılabilir. Bir metaın fiyatındaki değişmelerin uzun bir peryod üzerinden tahlili gösterir ki, fiyat yükselişleri ve düşüşleri birbirlerini dengelerler ve ortalama fiyatlar metaın değeriyle çakışır.

Üretim araçlarının özel mülkiyeti temeline dayanan bir toplumda hüküm süren üretim anarşisine ve başıboşluğuna rağmen, zaman zaman, farklı ekonomik branşlar arasında belirli bir denge, bir orantılılık teessüs eder.

Meta üretimi ekonomisi, sosyal bir yasa olarak piyasada kendisini gösteren değer yasası tarafından güdülür. Üretimin ve fiyatların regülatörü bu değer yasasıdır.

Metalarını mübadele eden üreticiler toplumunda, meta üretimine ait değer yasasını gerçekleştiren rekabet, bununla ve bazı şartlar altında, sosyal üretimin mümkün tek düzenini ve mümkün tek organizasyonunu meydana getirir. İzole meta üreticileri, toplumun hangi mallara ne miktarda ihtiyaç duyduğunu, ancak meta fiyatlarındaki yükseliş ve düşüşler yoluyle bilebilirler.

Değer yasasının işleyişi şu aşağıdaki biçimlerde kendisini gösterir:

a) Çeşitli üretim branşları arasında işgücü'nün ve üretim araçlarının dağılımını spontane olarak düzenler;

b) Özel üreticileri, üretim araçlarını geliştirmeye teşvik eder.

c) Belirli şartlar altında, kapitalist ilişkilerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine yol açar.

Monopolist devlet kapitalizmiyle birlikte, bu yasanın işleyişi, doğrudan doğruya olduğu kadar, dolaylı bir biçimde, arahalkalar yoluyle de kendisini gösterir, çünkü, monopolist devlet kapitalizminde, ulusal gelirin dağılımı devletin elindedir.

Monopoller yararına işleyen fiyat makanizması sayesinde, bir monopol aşırı kârı yaratılır.

a) Monopollerin elinde, modern teknikleri uygulamak ve hatta, üretim maliyetlerini düşürmek için büyük imkânlar vardır.

Fiyatların düşüş göstermesi halinde bile, bu düşüş, ancak bazı maddelerde ve de üretim masraflarına oranla daha küçük ölçüde olabilir, beri yandan başka birçok maddenin fiyatları aynı kalır, hatta yükselir. Böylece, üretim masraflarıyle fiyatlar arasındaki bu korelasyona ilişkin olarak, monopolist tipte yeni bir dinamiğin belirdiği görülür.

Monopoller kendi üretimleri için yüksek fiyatlar tesis ederler. Buna, pazar üzerindeki egemenlikleri ve devleti kullanmaları sayesinde erişirler. Fiyatları monopollere piyasa empoze etmez, tam tersine, monopoller fiyatları piyasaya empoze ederler. Monopollerin hükmü altında fiyatlar, hemen her zaman, üretim maliyetlerinden bağımsız olduklarından, monopolist, piyasa dalgalanmaları karşısında kendisine özgü bir tavır gösterir: talep arttığı zaman fiyatları düşürmeden üretimi arttırmaya bakar; böylelikle de, rekabet, buhran ve ekonomik altüst olma hallerinde bütün yükü küçük ve orta büyüklükteki girişimlerin sırtına yükler.

b) Monopoller, aynı zamanda, sermaye ihracından ve çeşitli emperyalist ülkelerde sermayelerin içiçeliğinden (Ortak Pazar, vs.) aşırı kâr sızdırırlar.

c) Monopol artı-ürün'ü, aynı zamanda, devlet elindeki kredi, vergi ve maliye mekanizmaları yoluyle, kazançların, burjuvazinin içinde yer alan monopolist oligarşi lehine olarak dağıtılmasıyle de meydana gelir.

★

Ayrıca bakınız : *Arz ve talep yasası*, *Fiyat*, *Mübadele değeri*, *Rekabet*.

DEĞİŞKEN (VARIABLE)

Sabit tutulan ekonomik büyüklüklere göre, belirli sınırlar içinde değişebilen ekonomik büyüklük.

Ekonomi politikte, değişken, diğer unsurlar aynı olarak kalırken, hareket eden unsurdur. Tatbiki ekonomi politik olan ekonometri'de, problem aynı tarzda ele alınmaktadır. Gerçekten de, bir model içinde, ekonometr, modelin diğer unsurlarını etkiliyebilen değişir unsurların aksiyonunu gözlemler. Değişken, demek ki, bir modelin hareketli verisidir.

Şu halde, değişken, ya ekonomi teorisi düzeyinde, ya ekonometri düzeyinde ya da ekonomi politik düzeyinde tanımlanabilir.

Böylece, örneğin, kâr oranının gelişimi, sermayenin bileşimi değişmez sayılarak etüd edilebileceği gibi, bunun tam tersine, değişken sayılarak da etüd edilebilir.

Ekonometrik düzeyde, bağımlı değişken ve bağımsız değişken ayrımı yapılır.

Nihayet, ekonomik politika plânında, değişkenler şöylece ikiye ayrılabilir: stratejik değişkenler, yani, nihaî tahlilde, fenomenin gelişimine kumanda eden ve müdahale edilmeleri gereken değişkenler (fiyatlar genel düzeyi, iskonto oranı, faiz haddi, vs.), ve stratejik olmayan, tayin edici-olmayan değişkenler. Bu ayrım, esas olarak, etkili bir müdahale yolu bulmaya çalışan Keynes tarafından ortaya atılmıştır.

Veriler yapılara ilişkin oldukları halde, değişkenler genellikle konjonktüre ilişkindirler. Fakat aslında bütün ekonomik büyüklükler değişime uğradığı halde, değişkenlere bu adın verilmesinin nedeni, daha hızlı bir değişme ritmini dile getirmeleridir.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonometri, Model.*

DEĞİŞKEN SERMAYE (CAPITAL VARIABLE)

Sermayenin, işgücü alımında kullanılan ve üretim sürecinde değeri değişen bölümü.

Bir kapitalist için yatırım, yalnızca eksiksiz bir üretim birimini (üzin, fabrika, çiftlik) patrinuvanına geçirmek ya da

onu bizzat kurmak değil, fakat iş ücreti karşılığında çalışacak işçileri de istihdam etmek demektir. İş ücretlerini ödemek için eldeki sermayenin bir bölümünün harcanması gerekir. Böylece, bu harcama, özgül kullanım değerinden, yani emekten yararlanmak amacıyla, işgücü satın alımında gerçekleştirilir. Kapitalist rejimde meta haline gelmiş işgücü, değer yaratma, hem de kendi maliyetinin üstünde bir değer meydana getirme özelliğine sahiptir. Böylelikle yaratılan değer, sermayenin, işgücü'ne, ücret şeklinde ödediği değere nazaran çok daha fazladır. Sonuç olarak, sermayenin işgücü'nün satın alımında harcanan bölümünün değeri artmıştır (sermayenin kendi öz değeri yeniden üretildikten başka, ek bir değerle daha da zenginleşmiştir). Değerin büyüklüğü değişmiş olduğu için pekâlâ değişken olarak kabul edilebilir. İşte bu temel karakteristik Marx'ın sermayenin bu bölümüne, neden dolayı sermayenin değişken kısmı ya da kısaca, değişken sermaye dediğini açıklamaktadır.

Değişken sermaye, değerin ve dolayısıyle de, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde artıkdeğerin tek jeneratörü olan canlı emeği içerir.

Bu temel veçhe başlangıç sermayesiyle, üretim süreci sonundaki sermayeyi homojen bir bütün olarak mütalâa eden kapitalistler tarafından tamamen yoksayılır. Görünüşte, sermaye bütün olarak artmıştır, fakat, Marx'ın da işaret ettiği gibi, gerçekte sermaye iki kısma ayrılır:

— değer kazanma sürecinin objesi olan değişken sermaye,

— bu transfer sürecinin objesi olan değişmez sermaye.

Böyledir bu, çünkü işçinin emeği, diyalektik bir birlik teşkil eder, birbirinden ayrılmaz iki veçhe ihtiva eder. İşçinin emeği yararlı emektir ve bu itibarla emeğin nesnesinin ve ürünün iş aracının değerini aktarır. Ve de soyut emektir ve bu bakımdan yeni bir değer üretir.

Marksist-olmayan ekonomistler, değişken sermaye kavramını bilmezden gelip yerine mütedavil sermaye kavramını kullanırlar. Bu iki kavram, sermayenin rotasyonu açısından özdeş (üretim sürecinde, ücretler, tıpkı hammaddeler gibi, bir üretim süreci üzerinden yıllık sarfiyat teşkil ederler), değer bakımından ise birbirlerinden tamamen farklıdırlar.

★

Ayrıca bakınız : *Döner sermaye, Sermayenin organik bileşimi, Sermayenin rotasyonu.*

DEĞİŞMEZ SERMAYE (CAPITAL CONSTANT)

Sermayenin, üretim araçları haline gelen ve değerinin büyüklüğü değişmeyen fraksiyonu.

Kulanım değerleri üretebilmek için, her kapitalistin, üretim araçlarını ve işgücü'nü tasarrufunda bulundurması gerekir. İlk başta, belirli bir parasal meblağ olarak ortaya konan sermaye, farklı ama birbirlerini tamamlayan iki üretici alana: üretim araçları ve işgücü satın alınmasına sarfedilir. Satın alınan üretim araçlarının değeri, bir üretim dönemi (période) zarfında, ya tamamen (örneğin hammaddeler) ya da kısmen (makineler durumunda olduğu gibi) ürünlere geçer. Fakat, bu geçiş, bu transfer hiçbir ek değer yaratıcısı değildir. Başlangıçta para biçiminde var olan, daha sonra da üretim araçları biçiminde maddileşen değer, üretimin çeşitli evrelerinden geçerek, sonunda, mamûl emtianın içinde bütünüyle yer alır. Bu değer, kendi kendisinin aynı olarak kalmış olur. Bu bir değişmez'dir. Ve Marx tarafından sermayenin bu fraksiyonuna değişmez sermaye adı verilmesi de buradan gelir.

Teknik bir kategori değil, ekonomik bir kategoridir değişmez sermaye.

Bu kategori, binaları, endüstriyel tesisleri, maddi alt yapıyı, makinaları, hammaddeleri, vs., yani teknik açıdan son derece heterojen elemanların tümünü içine alır.

Amortisman uygulaması, değişmez sermayenin karakteristiğini, yani değerin geçişi fenomenini yansıtır. Böylece, örneğin, bir makinanın on yıl içinde miadını dolduracağı düşünülürse, muhasebe teorisi ve pratiği, bir doğrusal (linéaire) tipte amortisman halinde, makinanın değerinin, nihai ürüne, on yıl boyunca, her yıl 1/10 oranında geçeceğini gösterir.

Kristalleşmiş, geçmiş emeği temsil eder değişmez sermaye. Değerinin artar-olmaması, sadece geçebilir olması, daha önce, geçmişte sarfedilmiş bir emeği tecessüm ettirmesinden ötürüdür. Bundan şu sonuç çıkmaktadır: değişmez sermaye artı-değer jeneratörü değildir.

Değişmez sermaye, tıpkı değişir sermaye gibi, burjuva ekonomisince tanınmayan bir kategoridir. Değişmez sermayeden söz etmeleri gerektiğinde, burjuva ekonomistleri, deyim yerindeyse, bunun yerine, sermayenin yalnızca teknik anlamına, ya da sermayenin rotasyon tarzı da denen değer transferinin kronolojik tarzına ilişkin sabit sermaye (capital fixe) kavramını kullanırlar.

Teknik ilerleme, değişmez sermayenin büyük bir hızla, hem nispi hem de mutlak olarak artışını —ki bu, canlı emeğin küçük bir kısmının gittikçe daha önemli bir geçmiş emek kitlesini işe koşması (mettre en oeuvre) anlamına gelir— dile getirir. Bu sürecin, kâr oranının evrimi üzerinde çok hissedilir bir etkisi vardır.

★

Ayrıca bakınız : *Amortisman, Sabit sermaye, Değişken sermaye, Sermayenin organik bileşimi, Sermayenin rotasyonu.*

DEMOGRAFİ (DEMOGRAPHIE)

Beşerî toplulukları (populations) inceleyen bilim.

Demografinin konusu, insan kolektivitelerinin istatistiksel etüdüdür. Araştırma alanı ikilidir:

— Bir yandan, beşerî varlıkları sayılandırır ve belirli bir ândaki nüfusu etüd eder: istatistiksel veçhedir bu.

— Öte yandan, görülen değişmelerin nedenlerini araştırarak nüfusun gelişimini tahlil eder.

Belirli bir nüfusun, belirli bir ândaki yaş ve cinsiyet kompozisyonu, diyagramlar (yaş piramitleri) ve tablolar aracılığıyle açıklığa kavuşturulur. Bir yapı araştırmasıdır bu etüd.

Keza, demografik bilgilerden hareketle şu ya da bu amaca (doğumların teşviki ya da yavaşlatılması gibi) yönelmiş bir demografik politika yürürlüğe konabilir.

Demografi, ekonomi poliğe nazaran yardımcı bir bilim teşkil eder. Temel mahiyetteki doneleri işleyip hazırlar.

Demografi iki açıdan ele alınabilir:

— Sadece teknik veçheyi ele alan bakış açısı: fenomenleri sosyal ilişkilerden ayırarak, sadece bir nicelik ve nitelik açısından ele alan pozitivist görüştür, bu.

— Sosyal veçheyi dikkate alan bakış açısı. Bu bakış açısına göre, demografi, sosyal ilişkilerden ve hele sosyal sınıflardan ayrı olarak tahlil edilemez.

Böyle bir metodladır ki, Marx, her üretim tarzının özgül nüfus yasasını aydınlığa çıkarabilmistir.

★

Ayrıca bakınız : *Aktif nüfus. Nüfus. Yaş piramidi.*

DEMOKRATİK ULUSALLAŞTIRMA (NATIONALISATION DEMOCRATIQUE)

Ekonomik sektörlerin, devlet mülkiyetine alınarak, ulusun, yani halkın bütününün hizmetine verilmesi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kuvvetler oranı işçi sınıfı ve demokratik güçler açısından elverişli olduğundan, ihtiyaçların giderilmesinin özel çıkarlardan kısmen üstün tutulması mümkün oldu. Gerekli şartlardan biri, kapitalist üretim monopolünü kırmaktı. Demokratik ulusallaştırma bunun aracı oldu. En başta, kömür, elektrik ve gaz işletmeleri, büyük mevduat bankaları ve sigorta şirketleri alanlarında uygulandı. Ulusallaştırılmış girişimler ilerici bir rol oynadılar böylece.

1947'den itibaren Fransız politikasının yön değiştirmesiyle, burjuvazi ulusallaştırılmış girişimleri bütünüyle değişik bir hareket içine sokabildi, öyle ki, kamu finansman araçlarını, özel faaliyet araçları haline, monopolist sermayenin dolaylı bir birikim aracı haline getirdi.

Demokratik ulusallaştırmaların içeriği ve rolü kapitalizmin evrimine ve ondan kaynaklanan sınıflar mücadelesine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu şartlarda, hiçbir zaman nötr değildirler.

Monopolist burjuvazi, ulusallaştırılmış sektörü, kesinlikle devlet tarafından denetlenen, işleyiş bakımından devletleştirilmiş bir sektörden farksız bir sektöre dönüştürmüştür.

Demokratik ulusallaştırmalar ile devletleştirmeleri birbirinden iyi ayırmak gerekir. Devletleştirme, kapitalist sisteme özgü, devletin ekonomiye müdahale biçimlerinin gelişmesini sağlayan bir fenomendir. Buna karşılık, demokratik ulusallaştırmalar, üretim araçlarının ve belirleyici mübadelelerin sosyal ihtiyaçlara göre kullanılmalarını, emekçilerin işletim sevk ve idaresine gerçek bir biçimde katılmasını sağlayan politik bir değişikliği içerirler.

Kapitalist devletleştirme ile demokratik ulusallaştırmanın amaçları birbirinin tersidir. Bir yanda kâr arayışı, öbür yanda ihtiyaçların giderilmesi vardır. Bir yanda otoritarizm, öbür yanda ekonomik ve politik hayatın demokratikleştirilmesi global hareketinin gelişimi vardır.

Demokratik ulusallaştırmalar, modern bir ekonominin gereklerini karşılarlar :

— Ekonomik ve sosyal ilerlemenin kesin belirleyici unsuru sıfatıyle, ilgili sınai faaliyetlerin, üretici güçlerin sosyalizasyonu derecesine uygun olarak, rasyonel organizasyonunu kolaylaştırırlar;

— Üretimin bütününü örgütlendirmenin ve ona yön vermenin temel aracıdırlar. Demokratik pânlama aletidirler.

— Ulusal bağımsızlığın ekonomik temellerini güvence altına alarak mübadeleleri ve uluslararası işbirliğini teşvik ederler;

— Aynı zamanda, üretici güçlerin ulaşmış bulunduğu düdüzeyi, üretim ilişkilerinin biçimlerine yaklaştırmaya yöneliktirler.

Bu hedeflere ulaşmak için, demokratik ulusallaştırmalar, ekonomik ve sosyal hayatın demokratik sevk ve idaresini içerirler. Üretici güçleri, hem maddî hem de insanî, belirleyici görünümleri içinde, emekçilerin inisiyatifinin gelişmesi yoluyla özgürleştirerek, bunun araçlarını sağlarlar.

Demokratik ulusallaştırmalar, böylece, demokratik yenilenişin, onun gelişiminin ve sağlamlaşmasının başlıca aracıdırlar. Aynı zamanda, örnek olmaları nedeniyle, gerekli devrimci dönüşümlerin bilincine varılması bakımından da belirleyici faktördürler.

★

Ayrıca bakınız : *Mülksüzleşme, Mülkiyet biçimleri, Mali oligarşi.*

DENGESİZLİK (DESEQUILIBRE)

Birçok ekonomik değişken arasında, gerek büyüme tarzından, gerekse eşitsiz gelişme'den ileri gelen nispetsizliklerin, eşitsizliklerin yarattığı hissedilir derecede belirgin sapmalarla karakterize olan ekonomik durum.

Dengesizlik kavramı, az ya da çok teorik bir mahiyet taşır daima: herhangi bir arz ve talep durumu, satın alma gücü ile üretim arasında herhangi bir oran, tedavüldeki para miktarı ile parasal karşılığı arasındaki herhangi bir ilişki, bazı teorilerce dengesizlik olarak görülürken, diğerleri tarafından, normal intibak evreleri olarak, gelecekteki dengelerin uyarıcıları olarak mütalâa edilmektedirler.

Bazı *aşikâr dengesizlikler* vardır ki, basit sağduyu ile ortaya konabilirler. Bunlar, özellikle, bazı konjonktürlerin özel bir şiddetle açığa vurduğu, üretim ve tüketim arasındaki, ortalama satın alma gücü ile fiyat arasındaki, ithalât gerekleri ile dış ödeme imkânları arasındaki sapmalar gibi sapmalardır. Çoğu zaman, *statik dengesizlikler* ve *dinamik dengesizlikler* ayrı-

mı yapılır. Birinciler, yani statik dengesizlikler, belirli bir ekonomik konjonktürün bağrında, birbirine bağlı iki ekonomik obje arasındaki *aşırı eşitsizlikleri* (üretimin çok bol, tüketim araçlarınınsa çok sınırlı olması gibi), ya da, aynı iki ekonomik alan arasındaki aşırı eşitsizlikleri (gelir bölüşümündeki eşitsizlik, yani son derece palazlanmış yüksek tabaka ile yoksullaşmış geniş alt kategoriler arasındaki eşitsizlik gibi) içerirler. İkinciler, yani dinamik dengesizlikler ise, ekonomik döngü (cylcle) boyunca, açıkça kritik olan *gelişme bozuklukları*'nı içerirler: örneğin, refah dediğimiz peryod, satışların artmasıyle aynı zamanda fiyat artışları ve gelir artışları (çok eşitsiz olarak) ile karakterize edilir; işte bu peryod, kapitalist ekonomistlerin çoğunluğu tarafından bir «dinamik denge» hali olarak mütalâa edilir. Bir süre sonra, gelirlere ve alım imkânlarına oranla daha yüksek fiyatlar meydana gelir; bu durumda bir «denge sarsılması» ve ekonomik durgunluğun sanayi siparişlerine yansımasıyle birlikte, stokların yenilenmemesi, işletmelerin kapanması, vs. şeklinde kendisini gösteren «ekonomik hareket dengesizlikleri» görülür; refah peryodu yerini buhran peryoduna terketmiştir artık.

Malî alanda, devlet bütçesinde öngörülen kamusal harcamalar, kamusal gelir kaynaklarını aştığında, *bütçe dengesizliği* vardır denir, enflasyon yaratıcı olan ek parasal araçların tedavüle sürülmemesinden ötürü, parasal araçlar kitlesi yetersiz olduğu zaman ise *parasal dengesizlik* vardır denir.

Ticaret alanında, bir yıl için ya da bir peryod için ithalat değerleri toplamı ihracat değerleri toplamını aşıyorsa, *dış hesaplar dengesi (ya da dış ödemeler dengesi)*'nde dengesizlik vardır denir.

Genel olarak, dengesizlik, her üretim tarzında, fakat özgün biçimlere bürünerek yer alır. Bu bakış açısından, kapitalist üretim tarzının yapısında var olan ve ancak geçici bir zaman için bertaraf edilebilen ve her defasında yeniden boy gösteren dengesizlikler ile, sosyalist üretim tarzına özgü ilerleme ve gelişmeleri ifade eden geçici dengesizlikler arasında bir ayırım yapmak gerekir.

★

Ayrıca bakınız : *Ödemeler dengesi, Devlet bütçesi, Döngü (Cycle).*

DEPRESYON (DEPRESSION)

Ekonomik döngünün bir evresi olup, ödenebilir talebin, alımları ve siparişleri tatmin edici bir ritimde tutmaya yeterli olmadığı, üretimde durgunluk ve daralmanın kendisini gösterdiği, bununsa, sözcüğün tam anlamıyle buhrana, yani üretim ve dağıtım ünitelerinin ortadan silinmesine ve fiyatların çöküşüne yol açtığı durakla (momente) karakterize edilir.

Çok geniş bir planda, depresyon, işlerin yavaşlaması anlamına gelir. Şayet, bu duraklama mutad artış haddinde yüksek derecede bir duraklamayı ifade ediyorsa, bu durumda, depresyona nispî *depresyon* denir. Şayet, büyümede sadece bir duraklama, kesintiye uğrama değil, fakat bir önceki yıla, ya da önceki üç yılın ortalamasına nazaran üretimde bir gerileme varsa, bu durumda depresyona *mutlak depresyon* denir.

Fiyat yükselişleri ücretleri aştığı ve geniş halk kitlelerinin satın alma gücünün yokluğundan dolayı ürün ve hizmet arzı yeterli bir taleple karşılaşmadığı ânda, klasik ekonomik döngü içinde, refah denilen peryod durur.

Bu durumda, depresyon, prodüktif faaliyetlerin bu yavaşlamasının ve ekonomik buhran boyunca şiddetlenecek olan fiyat düşüşünün başlamasıdır. Girişimleri ve fiyatları yerle bir eden buhran, böylece ekonomik canlanmaya imkân verir; o ekonomik canlanma ki, durgunluk, satın alma gücünü, bu gücün kendi gelişmesi dolayısıyle değil, fakat talep şartlarındaki azalmadan dolayı artırdığı zaman hasıl olur.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonomik buhran, Döngü (Sycle)*

DEVALÜASYON (DEVALUATION)

Paranın resmî kurunu düşürmek; yani, sözkonusu paranın her biriminin, bundan böyle daha az ağırlıkta altına tekâbül ettiğini resmen ilân etmek.

Az çok zımnen ya da teorik olarak, her para birimi belli bir ağırlıktaki altını temsil ettiği ölçüde, «devalüe etmek», söz konusu paranın artık daha az ağırlıktaki altına tekabül etmesine karar vermekle eş anlama gelir. Pratikte ise devalüe edilen para

biriminin, bundan böyle, devalüasyona tâbi tutulmamış yabancı paraların daha az sayıdaki birimi karşılığında mübade edilmesine karar vermektir.

Devalüasyon (kısmî iflâs), paranın değer kaybettiğinin ve zaten gitgide daha az miktarda mal alımını karşılar hale geldiğinin resmen kabulüdür. Şu halde, devalüasyon, parasal bir hastalığın sonucudur: fiyatların yükselmesiyle kendini gösteren enflâsyon neticesinde para, satın alma gücünün bir kısmını kaybetmiş olur.

Demek oluyor ki, devalüasyon, para değerinin bir önceki dönemde korunamamasının sebep olduğu bir iflâsın tespitidir.

Devalüasyona karar verilince, ihracat kamçılanır, ithalât yavaşlar; (ülkeye gelen) turistlerin konaklama ve alışveriş harcamaları da onlara daha ucuza mâlolur.

Temelde yatan mesele şudur: bu operasyonun mâliyetini kim yüklenecektir? Elbette ki, devalüasyon yapmış ülkenin emekçileri. O ülkenin üretimini daha ucuza satın alacak olan yabancılar bunu emekçilerin sırtına yüklenecek olan yeni fedakârlıklar sayesinde elde edeceklerdir.

Devalüasyon kapitalistlere hiç bir şey kaybettirmez. Global olarak bir sınıf halinde bütün kapitalistler, özel olarak da monopoller kazançlı çıkarlar; çünkü devalüasyon onların gerçek servetlerini etkilemediği halde emekçilerin gerçek ücretlerinin düşmesine yol açar.

Demek ki, devalüasyonun kurbanı olarak seçilenler ücretlilerle emekçilerdir; zira, ithal girdilerinin pahalılanması sonucu hayat pahalılığı da hızla artar.

Yalnızca, ticarî bankalar ve kilit sanayi sektörlerinin devletleştirilmesiyle desteklenecek anti-monopolist bir siyasî eylem programı bir ülkeye, kendi parasını korumak ve devalüasyonun yıkıcı sosyal sonuçlarından sakınmak olanağı sağlıyabilir.

★

Ayrıca bakınız : *Enflasyon, Parasal depresiyasyon, Karşılık.*

DEVLET (ETAT)

Bir sınıfın bir başkası üstündeki egemenlik, baskı örgütü. Sınıflar arası çatışmayı ılımlaştırarak bu baskıyı meşrûlaştıran ve sağlamlaştıran bir «düzen»in yaratımı.

Toplumların tarihi, devletin, hiç de, bir kendinde şey, değişmez, ebedî, topluma dıştan empoze edilmiş bir kurum olarak

düşünülemeyeceğini gösterir. Devlet her zaman varolmamıştır. Toplumun antagonist sınıflara bölünmesiyle doğmuştur. Köleci, feodal ve kapitalist rejimler altında varlığını meşrulaştıran, sosyal sınıfların uzlaşmaz antagonizmaları tarafından doğurulmuştur.

Sınıfsal antagonizmaların ortadan kalkmasıyla ve bizzat sınıfların kaynaşmasıyla, devlet silinip gidecektir.

Devlet, sınıflar arası çelişkilerin uzlaştırılamaz olduğu yerde ortaya çıkar ya da, tersine olarak, devletin varlığı sınıfsal çelişkilerin uzlaşmazlığını gösterir.

Üretim araçlarının özel mülkiyeti bir sınıfın bir başkası üstündeki (ya da diğer sınıfların tümü üstündeki) egemenliğini ve aralarında varolan, gizli ya da keskin, ama sürekli bir çatışmayı içerir.

Üretim araçlarına sahip olmak tek başına sürekli bir yönetici iktidarın istikrarını sağlamaya yetmediğinden, buna, yönetici iktidarı korumayı, aksi halde hem egemen sınıfın hem de bütün toplumun içinde yok olacağı çatışmayı ılımlılaştırmayı, sağlayan bir örgütün, bir aygıtın eklenmesi, bununla çakışması gerekir.

Bu örgüt, devletten başka birşey değildir. Tabiatı ve amacı belirli olduğuna göre, bu güç, herşeyden önce, sürekli bir ordudan, bir polis örgütünden, mahkemelerden, vs., yani egemen sınıf tarafından ve kendisi için kurulmuş, «düzenin» korunmasıyla yükümlü bir baskı aygıtından başka bir şey değildir.

Bu güç, her zaman, tabiatı gereği, ezilen sınıflara, baskı altında kendi finansmanını sağlayan (köle emeği, angarya, vergiler, vs.) halka karşı yöneltilmiştir.

Demek ki, devlet, toplumun, gelişiminin bir aşamasındaki bir ürünü olarak gözükür. İktidardaki burjuvazi, antagonist sınıflara bölünmüş toplumların evriminin mantığından sıyrılamaz. Tersine, onun rejiminde baskı gücü büyük ölçüde gelişmiştir ve emekçi kitleler üstüne bütün ağırlığıyla çökmüş durumdadır, başlıca misyonu bu kitlelere karşı yöneltilmişliğini korumaktadır. Ama, ayrıca, devlet, son derece önemli, sosyal üretim ve mübadele ilişkilerinin evrimine bağımlı değişikliklere uğramıştır.

Monopolist devlet kapitalizmi çerçevesi içinde, jandarma devlet artık yetmemektedir. Monopolist devlet kapitalizmine götüren sürecin bütünü, devletin bir mütasyonunun, aidiyeti ve rolü bakımından devlet aygıtının bir mütasyonunun nesnel, mutlak olarak zorunlu şartlarını içinde taşır.

Devlet aygıtı, aidiyeti içinde, iktidardaki sınıfın tümünün malı ya da aracı olma karakte-

rinden sıyrılarak, sınıfın bir parçasının, finans oligarşisinin aracı olmaktadır.

Devlet aygıtının aidiyetinin bu aktarımına, oynadığı rolde önemli değişiklikler eşlik eder. Devlet, o zaman eski ve yeni bütün çelişkilere ve özellikle yapısal çelişkilere müdahale eder.

Devletin güncel rolü, monopolist devlet kapitalizminin marksist tanımıyla açığa çıkarılmıştır: devlet gücü ile monopollerin gücünün kapitalist rejimi kurtarma amacıyla bir tek mekanizma olarak birleştirilmesi.

★

Ayrıca bakınız : *Monopolist devlet kapitalizmi, Sosyal sınıflar, Üstyapı.*

DEVLET BÜTÇESİ (BUDGET DE L'ETAT)

Her yıl, bir sonraki yıl için, devlet gelirlerinin ve bu gelirlerin ilke olarak karşılaması gereken harcamalar listesinin öngörüldüğü belge.

Bütçe, devlet bütçesinden başka devletin harcamalarıyla aynı mahiyetteki kamu harcamalarını temsil eden —Fransa'da iller ve belediyeler gibi— mahalli kolektivitelerin de bütçelerini kapsar. Devletle mahalli topluluklar ve seçimle gelmelerinden dolayı daha demokratik bir nitelik taşıyan mahalli idareler arasında (harcamaların dağılımından ötürü) bazı farklılıklar bulunmasına rağmen; birinde olduğu gibi ötekinde de harcamalar esasta vergi ve istikraz yollarından yararlanılarak karşılanır.

Yaşadığımız dönemde, yalnızca devletin bütçe harcamaları, gerçek (reel) ulusal gelirin % 40'ını teşkil eder. İl ve belediyelerin giderleri, devlet harcamalarının, yaklaşık % 25'i kadardır; toplam kamu giderleri gerçek ulusal gelirin en az % 55'ini oluşturur.

Devlet bütçesi, bazı ekonomik ve sosyal kategorilerden vergi ve resim olarak aldığı gelirleri, öteki sosyal ve ekonomik kategoriler arasında, giderler aracılığıyla yeniden dağıtır. Bütçenin siyasî karakteri burada ortaya çıkar. Devlet, bütçenin aracılığıyla, gelir ve servetler dağılımını değiştirebilir, kiminin gelirlerini vergiyle azaltırken, diğerlerininkini harcamalar aracılığıyla artırarak sosyal sınıflar arasındaki dengeyi değiştirebilir.

Kararı verenler bütçe gelirlerinin yükünü çekenler olduğu zaman bütçenin gerçek muhtevası başkadır, veya tersine, giderlerden yararlananlar olduğu

takdirde yine başkadır. Bütçenin uygulama şartları, halkın kendi öz temsilcileri tarafından veya baskıcı bir azınlığın hesabına çalışan bir iktidar tarafından kararlaştırılıyorsa, her iki durumda bütçenin muhtevası yine farklı olur.

Kapitalist rejimde pazar ekonomisinin olağanüstü gelişmesi ve pek çok alana yayılan monopolist devlet kapitalizminin türemesiyle birlikte, bütçe, muazzam ağırlığı (mutlak ve nisbî), sağladığı sayısız müdahale imkanları ve kapsadığı faaliyetlerin çokluğu ile ulusun yaşayışında belirleyici bir rol oynar.

Devlet ve belirli bir ölçüde il ve belediyeler, işgücüne ücret öder, hizmet sağlar ya da karşılar, her türlü mal imal edip satar, borç para alır ve verirler, vs. Mülkiyetlerinde, servetler ve özellikle de üretim araçları bulunur. Böylece monopol haline getirdiği gerçek sanayi işletmelerine sahip olan ve bu işletmeleri malî kaynak yaratmak amacıyla yöneten devlet, giderek en büyük mülkiyet sahibi olmuştur. (Örnek : devletleştirmeler).

Bu çözüm yoluna rağmen, kamu harcamaları yine de tamamına yakın oranda (% 90) gerçek veya tüzel kişilerden alınan vergiler (vergi ve çeşitli harçlar) veya yine aynı kişilerin yükünü çektiği para oyunlarıyla (enflasyon) karşılanır.

Harcama nasıl yapılır? Nedenleri ve hedefleri nelerdir?

Bütçe harcamalarını belirleyen üç yasa vardır :

a) Bütçe harcamalarının toplam hacmini, finans oligarşisinin kapitalizmi ayakta tutmak ve kurtarmak için yaptığı siyasî ve ekonomik tercihler belirler.

Bu açıdan, emperyalist ülkeler bütçelerinin eriştiği muazzam meblâğları, polis kuvveti için olanlar dahil (1969'da 23 milyar Eski Fransız Frangı), askerî harcamaların büyüklüğüyle açıklamak mümkündür.

Buna, bir de gerçek maliyetleri gizlenen harcamaları (Genel Kurmay ve karşı-casusluk servislerinin maliyeti, nükleer çalışmalar için yapılan sübvansiyonlar) ve geçmiş savaşların ağır yükünü (tahsil edilememiş devlet borcu), eklersek, toplam askerî harcamalar, devlet bütçesinin resmen açıklanmış giderlerinin iki katını geçer.

Açıkça ortaya çıkmaktadır ki, bu askerî giderler, bütçenin yapısını ve iktidardaki sınıfın karakteristiğini belirleyici bir unsurdur.

b) Kamu siparişlerini kontrolü altında bulunduran finans oligarşisi, kârların gitgide artan bir bölümünü, doğrudan ve zorunlu olarak, bütçe harcamalarından elde eder. Bu şekilde, en önemli ve en çok kazanç sağlayan işleri kendisine ayırırken, öte yandan da, devletin ihtiyacı olan mal ve hizmetleri ona en yüksek fiyattan satma imkânına kavuşur.

Bundan başka, büyük sermaye, askerî harcamalardan büyük kârlar elde ederken, devlet; eğitim, araştırma, pazarlama ve yeni sanayi branşlarının kurulması için (petrol-tabiî gaz-atom) gerekli giderlerin büyük bir kısmını üzerine alır. Devlet, bu alanda özel girişimlerin yerini alarak, rantabilite adı altında kâr garantisi sağlar.

c) Sosyal karakterli bütçe giderleri, her zaman en düşük düzeyde tutulur. Bu tür giderler, hem antagonist sınıflar arasındaki kuvvetler oranı, hem de kapitalist üretimin gerekleri hesaba katılarak yapılır. Sosyal alanda realizasyonlar her zaman ihtiyaçların altında kalmıştır. Her sektörde, eğitim ve bilimsel araştırma, şehir ve kırdaki konut ve donatım, kamu sağlığı veya yaşlılara yardım gibi sosyal faaliyetler yetersiz kalmaktadır.

Sosyal amaçlı bütçe harcamalarının kısıtlanması, bu uygulamanın kurbanı olan emekçi kitlelerin mücadelesi ve itirazlarının yaygınlığına olduğu kadar, burjuvazinin işçi sınıfının sömürüsünü kendisi için en uygun şartlarda sürdürme ve kâr artışını sağlama gayretlerine da tâbi olabilir.

Son tahlilde, sosyal amaçlı bütçe harcamalarındaki değişiklik, işçi sınıfı ve emekçi kitlelerin mücadelesi ve gösterdikleri dirence bağlıdır. Devletin bütçe harcamalarının karakterini ancak bu mücadele değiştirebilir.

★

Ayrıca bakınız : *İstikrazlar, Hazine, Ulusal gelir, Vergiler.*

DIŞ TİCARET (COMMERCE EXTERIEUR)

Uluslararası düzeyde yani, genel olarak, çeşitli ülkelere ait sanayi ve ticaret kurumları arasında cereyan eden ekonomik mübadelelerle ilgili ticaret dalı.

Dış ticaret ya da uluslararası ticaret, esas itibarıyle, metaların uluslararası düzeyde hareketleriyle ilgilidir ve tıpkı iç ticaret gibi, mübadele sürecinin bir kısmını teşkil eder.

Ancak, dış ticarette mübadeleciler başka ülkelerde bulunduklarından, milliyetleri farklı olduğundan, bunun temelinde yatan mübadele biçimleri değişiklik gösterir.

Belli bir ülke bakımından mütalâa edildiğinde, dış ticaret başlıca iki çeşit mübadele, yani ekonomik işlem tarzı ihtiva eder:

— başka ülkelere satışlar, ki buna ihracat adı verilir (örneğin, Fransa'dan İngiltere yö-

nünde mal çıkışları);

— başka ülkelerden alışlar, ki buna da ithalat denir (örneğin, yabancı ülkelerden Fransa'ya mal girişleri).

Mübadelelerin dış ticarette uğradıkları değişiklikler yalnız bunların biçimiyle (ihracat ve ithalat haline dönüşmeler) ilgili kalmayıp, aynı zamanda, fiyatlar ve ödeme tarzları üzerine de akseder. Bir yandan, fiyatlar artık tek bir ulusal para ile değil de, uluslararası planda döviz olarak ifade edilirler ve böylece kambiyo problemi ortaya çıkar. Öbür yandan da, uluslararası tediyeler, döviz ya da altın transferleri sistemi doğar.

Geniş anlamıyla ticaret, bundan başka, her iki yönde sermaye hareketlerini içerir. Fakat, dar anlamıyle onun göz önünde bulundurduğu sadece emtia hareketleridir. Bu bakımdan, dış ticaret iki büyük fasla ayrılır:

— genel ticaret: ithalat söz konusu olduğunda, üretimde kullanılacak ya da nihai tarzda bilfiil tüketilecek bütün metaları; ihracat söz konusu olduğunda da, bütün ulusal ya da Fransa'da geçirdikleri süre dolayısıyle ulusallaşmış yabancı emtiayı içine alır.

Özel karakteristikleri itibariyle dış ticaret, aynı zamanda, iki çeşit ilişkiyi ifade eder:

— çeşitli ülkelerin kapitalistleri arasındaki ilişkiler: ulusal kapitalistler arasındaki ilişkilerle aynı mahiyettedirler;

— çeşitli ülkeler, uluslararasındaki ilişkiler: bu ilişkiler de özellikle ticaret dengesi biçimi altında ekonomik gelişme derecesini gösterirler.

Dış ticaret, ancak, onu mümkün kılan şu iki şart gerçekleştiği zaman ortaya çıkmıştır: 1) emtia biçiminde kolayca bir yerden başka bir yere götürülebilecek, kullanışa hazır bir ürün fazlasının bulunması; 2) belli bir gelişme derecesine erişmiş insan topluluklarının meydana gelmiş olması.

Bu itibarla, dış ticaretin biçimi ve karakterleri üretim tarzının yapısı, yani üretim ilişkilerinin tipi tarafından sıkıca belirlenmiştir: fakat, nesneler (metalar) arasındaki ilişkiler insanlar arasındaki ilişkileri (sermayenin ve artı-değer'in tedavülü) gizler.

Bu bakımdan, günümüzde dört büyük ticaret tipi tespit edilebilir:

— kapitalist ülkelerin kendi aralarındaki ticaret;

— kapitalist ülkelerle az gelişmiş ve bağımlı ülkeler arasındaki ticaret (eşit olmıyan mübadele hadleri arasındaki denge bozuklukları);

— sosyalist ülkelerle kapitalist ülkeler ya da az gelişmiş ve bağımlı ülkeler arasındaki ti-

caret; sosyal rejimleri farklı ülkeler arasında, barış içinde birlikte yaşam ilkesi çerçevesi içinde yapılan ticaret;

— sosyalist ülkelerin kendi aralarındaki ticaret: kökten yeni tipte mübadeleler.

★

Ayrıca bakınız : *İhracat, İthalat.*

DİYALEKTİK BİRLİK (UNITE DIALECTIQUE)

Hem korelatif, birbirinden ayrılmaz, hem de karşıt —biri ötekini reddeden— iki veçheden teşekkül eden birlik.

Diyalektik birlik bir karşıtlar birliğidir. Buna göre, örneğin, meta çifte bir karakter taşır: herşeyden önce kullanım değeridir, ihtiyaçları gidermeye yarar (ve bu itibarla başka metalardan ayrılır), sonra mübadele değeridir, yani bir başka meta karşılığında mübadele edilebilir (bu açıdan, tamamen nicel bir görünüm alır). Ama, esas olan, aynı zamanda hem kullanım değeri hem de mübadele değeri olması ve mübadelede zorunlu olarak karşıt biçimler altında kendini belli etmesidir: satıcı için mübadele değeridir (kullanım değeri değil), alıcı için kullanım değeridir (yalnız kullanım değeridir). Bu iki karakter, iki görünüm, korelatiftir (birbirlerini gerektirirler) ve birbirini reddederler (birbirlerini inkâr ederler). Örnek olarak, antagonist üretim tarzları içindeki üretim ilişkileri verilebilir: buna göre, kapitalizmde, iki temel sınıf (proletarya ve burjuvazi), ayrılmaz oldukları için (biri öbürü olmadan varolamayacağı için) ve aynı zamanda karşıt, mücadele halinde oldukları için (proletarya, tarihsel eylemi içinde, sınıf olarak burjuvazinin varoluş temelini oluşturan ücretli emeği ortadan kaldırma eğilimindedir), diyalektik bir birlik teşkil ederler.

Diyalektik birlik, ya da karşıtların birliği, herhangi bir birlikle özdeşleştirilemez. Herşeyden önce, aynı realiteyi karakterize eden iki karşıt veçhe ihtiva eder. Ama, aynı zamanda ve en önemlisi, bu iki veçhenin birbirinden ayrılmazlığıdır: diyalektik birlik, bir toplam olarak değil, fakat bir bileşim (combinaison) olarak tahlil edilebilir.

Bu şartlarda, veçhelerden biri ortadan kalkacak olursa, diyalektik birlik ortadan kalkar: örneğin bir nesne bir sosyal ihtiyacı karşılayamazsa, mübadele edilemez ve giderek, otomatik olarak meta niteliğini kaybeder; aynı şekilde, bir kullanım değeri olan, ama mübade-

le edilmeyen, mübadele amacıyla üretilmemiş olan bir nesne (örneğin, tarımsal oto-tüketim), meta değildir. Bu nedenle, veçhelerden birini yok edip ötekini korumamız imkânsızdır: böylece, Proudhon gibi burjuvaziyi muhafaza edip proletaryayı ortadan kaldırmak istemek saçma birşeydir.

Diyalektik birliği belirleyen karşıtlar, içsel, tözsel (substantiel) ilişkileri ifade ederler. Demek ki, zorunlu olarak, hareketi, dönüşümü içerirler. Diyalektik birlik yalnız bir dengeyi değil, aynı zamanda bir dizi dönüşümü, değişimi de dile getirir. Böylece, mübadele sırasında, meta ard arda, mübadele değeri ve kulanım değeri olarak karşıt biçimlere bürünür.

Georges Politzer'in *Felsefenin Temel İlkeleri*'nde belirttiği gibi: «Karşıtların birliği içseldir, hakikidir: ayrılmaz bir birliktir.»

Demek ki, diyalektik birlik, doğa ve toplum bilimlerinin bütün alanlarında geçerli, temel bir kategoridir.

Diyalektik birlik, çizgisel (linéaire) bir birlik değildir, farkların hafifletilmesi, yok sayılması sonucunu verecek bir birleştirme (unification) değildir. Marksizm, kapitalizmi diyalektik bir birlik olarak tahlil ederken, onu az ya da çok ebedî, uyumlu bir birlik olarak düşünen burjuva ekonomisinden radikal bir biçimde ayrılır.

Diyalektik birlik, basit bir bütünsellik (totalité) de değildir: A veçhesiyle B veçhesinin birbirine eklenmesi değil, aynı realitenin oluşturucuları olan iki veçhe arasındaki birlikte-varolma ve karşıtlık söz konusudur. Öyleyse, ilişkiler tesadüfî, arızî (contigent) değil, süreklidir.

Nihayet, diyalektik birlik, cansız, statik bir fenomen değil, tam tersine, hem değişen (son tahlilde, meta, tüketilmeden önce, kesin olarak kullanım değerine dönüşür) hem de tekrarlanan bir süreçtir. Diyalektik birlik, hareket halinde bir birliktir.

★

Ayrıca bakınız : *Çelişki.*

DOĞAL EKONOMİ (ECONOMIE NATURELLE)

Kendi kendine yeterliğe, ihtiyaçların doğrudan doğruya giderilmesine yönelik ekonomi tipi.

Doğal ekonomi, temelinde, ürünün metaya dönüşmediği, meta-öncesi (pré-marchand) bir ekonomidir. Öyleyse, pazarsız bir ekonomidir.

Doğal ekonomide mübadele

için değil, doğrudan doğruya kendi tüketimleri ya da üretim araçlarının sahibinin tüketimi için üretim yapar üreticiler. Örneğin, feodal ekonominin başlangıcında durum budur. Malikâne çerçevesi içinde, serfler, senyör tarafından kendilerine ayrılmış toprağı kiracı olarak işlerler. Rekolte iki büyük parçaya bölünecektir: parçalardan biri, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını gidermesi için serfin elinde kalacaktır, öteki parça ise, senyörün eline geçecektir, ama bu parçanın işlevinde yine bir değişiklik olmayacaktır, yani senyörün ve çevresindekilerin kendi öz ihtiyaçlarını karşılama işlevini yerine getirecektir.

Her iki durumda da, ürün bir mübadele nesnesi değildir ve ticarileşmemiştir.

Doğal ekonominin üç büyük belirleyici karakteri vardır: sanayi-öncesi bir ekonomidir, parasal-olmayan bir ekonomidir, esasta tarımsal ve kırsal bir ekonomidir.

Sanayi-öncesi ve meta-öncesi (pré-marchande) bir ekonomidir, şu anlamda ki, burada önemli olan, ürünlerin kullanım değeridir ve kullanım değeri genellikle temel somut ihtiyaçlar tarafından belirlenir.

Parasal-olmayan bir ekonomidir, şu anlamda ki periferi'de yer alan mübadeleler genel olarak trampa biçimini alırlar: başka bir deyişle, mübadeleler o kadar sınırlıdır ki, değer gelişmiş biçimine, yani parasal biçimine ulaşmamıştır. Bu şartlarda, doğal ekonomi, hemen hemen her zaman otarşik, dolayısıyle kapalı bir karakter taşır.

Esasta tarımsal bir ekonomidir ve az gelişmiş bir zanaatçılıkla birlikte-yaşama (symbiose) içindedir. Az gelişmiş üretici güçlere ve özellikle ilkel bir tekniğe dayanır.

Tarihsel olarak, doğal ekonomi üç büyük biçim tanımıştır: ilkel ekonomi, feodal ekonomi ve kapitalist ekonominin küçük tarımsal üretimi.

İlkel ekonomi, hiç değilse ilk evrelerinde, doğal ekonominin en mükemmel biçimini temsil eder. İnsan doğaya çok fazla bağımlıdır: henüz ona ciddi bir biçimde egemen olamamaktadır.

Feodal ekonomi, *temel* biçimlerinden biri altında, mükemmel olmayan, bozulmuş bir doğal ekonomi olarak kendini gösterir: malikâne ekonomisi (économie domaniale). Uzun süre malikâneler, esasta kapalı, kendi üstüne katlanmış birimler olarak kalmışlardır.

Doğal ekonominin son çeşidi tarımsal oto-tüketimde (autoconsomation) görülür: daha doğru bir deyişle burada söz konusu olan, tutarlı bir sistemden çok doğal ekonomi unsurlarıdır. Gerçekten her küçük köylü, pratikte elde ettiği ürünün bir bö-

lümünü ticarileştirmek zorundadır.

Doğal ekonomi sanayiin ilerlemesi karşısında sürekli olarak gerilemiştir. Onun aralıksız yıkımı, mübadele değerinin kullanım değerinin yerini alışını sembolize eder.

★

Ayrıca bakınız : *Zati tüketim, İhtiyaçlar, Trampa.*

DONATIM (EQUIPEMENT)

Kalıcı teknik araçlar teşkili suretiyle gerçekleşen yatırım türü ve bu kalıcı teknik araçların bütünü.

Donatım kavramı, farklı, ama birbirini tamamlayan iki veriyi belirtir :

— donatımı gerçekleştirme hareketi: bu durumda, tıpkı sanayi tesisleri gibi, makinalar gibi sabit sermayelere dönüşecek olan bir yatırını türü söz konusudur;

— bu hareketin sonucu, yani gayrimenkulleştirilmiş, böylece sabitleşmiş sermayelerin somut biçimi, yani bir stok.

Demek ki, donatım, bu ikinci açıdan, her türlü ekonomik faaliyetin teknik altyapısını oluşturan bütün kalıcı teknik araçlardır: arsa, yapılar, makinalar, vs.

Elektrik donatımı, demiryolu donatımı vs.'den de söz edilebilir.

Donatımı oluşturan mallar (biens), donatım malları olarak adlandırılır ve tüketim mallarından ayrılırlar. Ama bu donatım malları yalnızca üretici sektörlerde toplanmış değillerdir, sosyal sektörleri ve bireyleri de kapsarlar. Bunun için, şöyle bir ayrım yapılır:

— menkul donatımlar ve gayrimenkul donatımlar;

— ekonomik ve sosyal donatımlar;

— kişisel donatımlar (konutlar, ev içi donatımı) ve kollektif donatımlar (banyolar, spor alanları, vs.);

— üretici donatımlar üretici-olmayan donatımlar.

Bununla birlikte, donatım mallarının büyük kısmı üretim alanında yer alır.

Donatım, terimin tam anlamında, bireysel sektör dışında, genel olarak değişmez sermayeye dönüşür. Demek ki, canlı emeğin maddî ön şartlarından biridir. Üretim araçlarının bir parçasıdır, ama bunların içinde, iş araçlarını ve iş alanını (makinalar, elektrik tesisatı ve fabrika arazisi) da içine alan, karmaşık bir bütünü gösterir.

Sosyal açıdan, donatım, özellikle okul, sağlık gibi kolektif

ihtiyaçları karşılamayı sağlayan bütün malları ya da tesisleri içerir.

Kapitalist özel donatım, birikim sürecinin dolaysız fonksiyonudur, sosyal donatım ise bu sürece bağımlıdır, çoğu zaman da buna feda edilir.

★

Ayrıca bakınız : *Değişmez sermaye, Sabit sermaye, Yatırım.*

DÖNER SERMAYE (CAPITAL CIRCULANT)

Prodüktif sermayenin, bir üretim peryodu içinde tamamen sarfedilen ve metalar gerçekleştiği (satıldığı) zaman para biçimi altında tamamen geriye alınan bölümü.

Döner sermaye, sermayenin şu biçimler altında kendini gösteren fraksiyonudur:

— Ham maddeler, yarı işlenmiş mamûller, vs.;

— Yakıtlar ve diğer yardımcı materyeller.

— İşgücü.

Örneğin, bir mobilya imalâthanesinde, döner sermaye şunları ihtiva eder: çeşitli kereste stokları, kömür ya da yakıt gereçleri, bir üretim peryodu zarfında tüketilen elektrik vs., marangoz işçilerle imâlathanede çalışmakta olan diğer emekçilerin ücret fonları.

Buradaki döner sözcüğü, fiziksel hareketliliği değil, değer transferini belirtir. Sabit sermayenin bazı unsurlarının, bir lokomotif gibi, hareketli; diğer bazı unsurlarının da, binalar gibi, hareketsiz oluşunu açıklayan budur. Keza, döner sermaye, bir yerden bir yere taşınmaları gereken fakat bunu bizzat yapamıyan ham maddeleri olduğu kadar, koşum hayvanları ve hatta canlı insandan ayrılmaz olan işgücü gibi canlı varlıkları da kapsar.

Sadece değişmez sermayeyi kapsayan sabit sermayeden farklı olarak, döner sermaye, mahiyet itibariyle kökten farklı iki alt bütüne ayrılır:

— Değişmez sermayenin tamamlayıcı bir parçası olan hammaddeler ve yakıtlar;

— Değişken sermayenin entegralitesini gösteren işgücü.

Emek (iş) süreci içinde, döner sermaye, böylece bir yandan iş araçlarının (yakıt) işleyişine, ve diğer yandan da emeğin nesnesine (hammaddeler) ve iş araçlarını harekete geçiren, emeğin nesnesini değişikliğe uğratan temel güce, yani işgücüne ilişkindir.

İlke olarak, sabit sermaye için geçerli olanın tersine, döner sermayenin yıpranması sadece maddîdir. Döner sermaye manevî yıpranmaya uğramaz,

onun manevi yıpranması sadece görünüştedir, çünkü, döner sermayenin kullanılması bir üretim peryoduyla çakışır, bir üretim peryoduna tekabül eder.

Döner sermaye kavramı, sabit sermaye kavramına oranla çok daha aldatıcıdır (mistifikatris'tir). Gerçekten de, rotasyon açısından, döner sermaye, homojen, benzer unsurlardan, teşekkül eder, değer süreci açısından ise, mahiyetleri çok farklı şu iki kısmı ihtiva eder: bunlardan biri değişmez sermaye, diğeri de değişken sermayedir. Aynı bir form, farklı iki muhtevayı gizler, böylece iki düzeyde çelişkili bir realitenin varlığıyle karşılaşırız: görünüşe göre, makinalar (sabit sermaye) ve hammaddeler (döner sermaye) karşıt olarak kendilerini gösterirler, oysa, aslında, ekonomik tabiatları (değişmez sermaye) aynıdır; buna mukabil, hammaddeler (döner sermaye) realitede ekonomik varlıkları farklı olduğu halde formel olarak aynıdırlar; ilkinkiler değişmez sermaye iken, ikincisi değişken sermaye teşkil eder.

Şüphe yok ki, marksist-olmayan ekonomistler, bu iki kavramı biraz da bile-istiye karıştırırlar, bu karıştırmaysa, artıdeğer'in yaratılması sürecini anlaşılmaz bir hale sokar.

★

Ayrıca bakınız : *Sabit sermaye, Sermayenin rotasyonu.*

DÖNGÜ (CYCLE)

Kapitalist ekonominin, peryodik olarak tekrarlanan ve üç evreden: refah, buhran ve çöküş, toparlanma evrelerinden oluşan, aşağı yukarı on yıllık hareketi.

Refah evresini karakterize eden şunlardır:

— tüketicinin taleplerinin bolluğu;

— ticarî fiyatların yükselmesi;

— sanayilerde atılım;

— bütün yararlanılabilir elemeğinin istihdamı;

— banka kredilerinde kolaylık;

— girişim sahibinin kârının, kapitalistin kârının, toprak sahibinin rantının, işçinin ücretinin artması.

Refah evresinin ardından, kaçınılmaz olarak, buhran gelir. Bu evreyi ise şunlar karakterize eder;

— yüksek fiyatlar karşısında tüketicinin taleplerinin azalması;

— ticarî kârlarda çöküş;

— taleplerin ve mahreçlerin kısıtlılığı nedeniyle sanayilerde çöküntü;

— işsizlik;

— iskonto oranında artış ve banka kredilerinde güçlük;

— şartlar eskisi gibi kaldığı halde gelirlerin, hayat pahalılığını karşılamakta yetersizleşmesi.

Buhran, üretim ve dağıtım alanındaki girişimlerin elenmesiyle, sunî fiyat düşmesiyle, arz fiyatlarının talebin imkânlarına yaklaştırılmasıyla «tasfiye» edilir. O zaman, adaptasyonu şunlar karakterize eder:

— talebin yeniden kendini göstermesi;

— tüccarların yeniden müşteri bulmaları, stoklarını eritmeye ve sipariş almaya başlamaları;

— ticaretin taleplerini karşılayabilmek için sanayiin yeniden-canlandırılması;

— istihdamın düzene girmesi;

— iskonto oranının düşmesi ve banka kredisinin yeniden-doğuşu;

— gelirlerin artması;

— fiyatların tedricen (progressif) artması.

Döngüsel karakter, kapitalist yeniden-üretimin başlıca biçimlerinden biridir. Döngü, yani genel bir tarzda buhranın iki uğrağını (moment) birbirinden ayıran aralık, aynı zamanda, sabit sermayenin peryodik olarak toptan yenilenmesinin gereğini, başka bir deyişle sabit sermayenin bir bölümünün rotasyon tarzını da ifade eder.

1929-1933'den bu yana, döngü hem genel işleyişi, hem süresi, hem de biçimleri bakımından hayli deforme olmuştur. Yine de ekonominin döngüsel işleyişi kapitalist ekonominin bir değişmezi (constante) olarak kalmıştır.

*

Ayrıca bakınız : *Ekonomik buhran, Çöküş, Atılım.*

DÖVİZ (DEVISE)

Uluslararası para ilişkilerinde her ülke parasına diğer ülkelerin paralarına oranla verilen ad.

Bir ülkenin parasını nâtık bütün alışveriş araçları o ülkenin «dövizi»dir. Bu durumda, yalnız banka kaimeleri değil, hesaptan hesaba devri kabil meblağlar, söz konusu ülkenin parası üzerinden borsada kayıtlı menkul değerler, vs. dahi döviz kavramına girer.

Altın da yabancı ülke paraları gibi bir yabancı dövizdir. Altın satın alınması, bir yabancı döviz alımı için ulusal dövizden yapılan bir harcama mesabesindedir.

Bir kimsenin kendi ülkesin

den dışarı çıkmaksızın bir miktar yabancı döviz satın alması dahi ülke dışına sermaye çıkması anlamına gelir. Döviz hareketleri demek, dövizlerin maddeten yer değiştirmeleri değil, bir paradan diğerine (kayden dahi olsa) geçiş demektir.

Borsada kayıtlı yabancı değerlerin (hisse senetleri ya da tahvilat) belli bir ülkede, o ülke parasıyle alış fiyatına esham-döviz adı verilir.

Dövizin esası, dayandığı temel, her şeyin metalar haline gelmesini gerektiren kapitalizmin genel yasasıdır. Bu bakımdan, döviz, bir genel eşdeğer biçiminin başka bir genel eşdeğer biçimine geçişidir.

Bir ülkede döviz işlemleri kambiyo kontrolleriyle sınırlandırılmış olduğu takdirde, oturdukları ülkenin parasına güvenleri bulunmıyan para sahipleri o ülkenin borsasında kayıtlı olan yabancı değerlere kambiyo oranlarının dışarda serbestçe ödenmesini mümkün kıldığı miktarlardan daha fazla para ödemeğe hevesli olurlar. Böylece esham-döviz kuru ulusal paranın karaborsada uğradığı değer kaybı hakkında bir fikir verir. Bu değer kaybı, kısmen, sözkonusu paranın alış gücünde gerçek bir düşüşe; kısmen de, spekülatörlerin «varlık»larını ulusal paranın muhtemel dalgalanmalarından masun kılmak maksadıyla kambiyo kontrolünü atlatmak için ödedikleri —ve bu suretle bu dalgalanmaları büsbütün artıran— primlere tekabül eder.

Uluslararası para sistemine üye ülkelerin ulusal dövizlerinin çevrilebildiği bir enternasyonal döviz mevcut olup bunun görevi çeşitli ülkeler arasındaki mübadelelerin ödemeler dengesindeki bozukluklar dolayısıyle kesintiye uğramasını önlemektir.

Böyle bir sistem seçilen enternasyonal dövizin kimin sahipliğinde bulunduğu problemini ortaya çıkarır. Çünkü, bu enternasyonal döviz söz konusu sisteme dahil ülkeler arasındaki kuvvet oranları üzerinde fazladan bir etki meydana getirmek imkânını sağlar.

Bu yüzden, kapitalist bile olsalar, birçok ülkeler, dövizlerinin konvertibl olmasını, uluslararası mübadeleleri için bazı güçlükler pahasına da olsa, istemezler.

Enternasyonal döviz, aynı zamanda, uluslararası para sistemine dahil ülkelerden her biri için diğer dövizlerin paritesini tespite yarayan bir ölçü (kıyas birimi), yine bu ülkeler arasında ödeme aracı ve enternasyonal para rezervi vazifesi görür.

★

Ayrıca bakınız : *Kambiyo kontrolü, Para.*

E

EĞİLİM (TENDANCE)

Belirli bir yol izleyen bir yönelimin nispî istikrarlılığının, kesintilere ve arızî geri dönüşlere rağmen, uzun bir dönem için ortaya çıkması. İhtimallerin rasyonel incelenmesiyle ortaya çıkan evrim perspektifi.

Birinci anlamda, eğilim, istatistiksel ve çoğu zaman da retrospektif bir karakter taşır: eğilim, bir fenomenin genel gidişini dile getirir (örneğin, belirli bir üretimin istikrarlı bir oran içinde artış göstermesi). İkinci anlamda ise, eğilim, öngörüye dayanır ve söz konusu ekonomik hareketin yönünün az ya da çok uzun bir zaman için değişmemesi düşüncesine dayanan akli bir ekstrapolasyon olarak ifade edilir. Eğilim ampirik bir karakter taşıyabileceği gibi, bunun tersine, ekonomik yasaların tarihsel biçimlerinden biri olarak da tezahür edebilir; bu durumda eğilimsel yasalardan söz edilir (kâr oranının düşme eğilimi gibi).

Bundan dolayı, eğilim, genel olarak, evrim sürecinin bir biçimi olarak tahlil edilebilir. Gerçekte, hareket, çelişik güçlerin sonucudur zorunlu olarak. Eğilim pek seyrek olarak, doğru bir çizgi temsil eder.

★

Ayrıca bakınız : *Ayarlama (Ajustement), Eğilimsel yasa.*

EĞİLİMSEL YASA (LOI TENDANCIELLE)

Antagonist faktörlerin varlığından dolayı, genellikle, bir ortalama, bir bileşke olarak kendini gösteren, ekonomik yasanın başlıca biçimi.

Ekonomik yasalar fizik ya da matematik yasalarıyla bir tutulamaz, çünkü, verili üretim ilişkileri çerçevesinde, zorunlu olarak, (insanın insan tarafından sömürülmesine dayalı üretim tarzları içinde) karşıt maddî çıkarlarını savunmak için mücadele eden insan topluluklarının (sosyal sınıfların) bilinçli ya da bilinçsiz eylemini ifade ederler. Ekonomik yasa, bu üretim tarzlarında, ancak sınıf mücadelelerinin içinde, yani somut kuvvet oranlarına göre işleyebilir.

Örneğin, ücretlerin evrimi ele alınırsa, bazan yükselme yönünde, bazan da alçalma yönünde bir kararsızlık görülür. İşçilerin, işçi sınıfının eylemi her zaman yükselmeye doğru, genel olarak kapitalistlerin eylemi de stabiliteye ya da alçalmaya doğru işler.

Öyleyse, nihaî hareket, zorunlu olarak bir bileşke, yani bir eğilim olacaktır. Eğrinin gidişi, kuvvet oranlarının belli bir andaki durumunu dile getirecektir (konjonktüre de bağlı olarak) : buna göre, bütün XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, ücret, hayatî bir asgarinin sınırlarına eğilim göstermiştir, ikinci yarıda ise, bütünün eğilimi bir yükselmeye yönelmiştir.

Eğilimsel yasaların başlıca örnekleri arasında, en başta, yoksullaşma (paupérisation) yasasını saymak gerekir. Yoksullaşma her zaman bir eğilim olarak kendini gösterir, ama etkileri çoğu zaman, özellikle işçi mücadelesiyle, engellenir.

Ekonomik yasalarla fizik yasaların çoğu (ama hepsi değil) arasındaki büyük farklardan biri de bu eğilimsel karakter, bu hem tesadüfî hem de zorunlu karakterdir. Ekonomik yasa çizgisel olamaz, mukadder, yani insanların eyleminin dışında da değildir. Zorunlu olarak, insan eylemini içerir; ve de ondan ayrılmaz'dır.

Eğilimsel karakter, yasanın değerinden ya da gücünden hiçbir şey eksiltmez. Nötr ve sürekli bir tarzda değil, antagonist faktörler nedeniyle inişli çıkışlı ve eşitsiz bir tarzda kendini ifade eden bir genel çizgiyi —eğilimi— gösterir.

★

Ayrıca bakınız : *Yasa, Eğilim.*

EKONOMETRİ (ECONOMETRIE)

İstatistiğin sağladığı, süreçlerin somut tasvirinden yola çıkarak, ekonomi politik tarafından tesis edilen yasaların sayısal somutlaştırılmasıyle uğraşan disiplin.

Ekonometrinin başlıca aleti, *model*dir. Şematik olarak, denebilir ki, model, bir fenomenin rakamlandırılabilir verilerini matematiksel ve ihtimallere bağlı bir tarzda grafik olarak ifade eder; ekonometri, her verinin gerçek ekonomik hareket içinde geçirdiği ya da geçirebileceği çeşitli varyasyonları ortaya koyar ve onun veriler ve bütün üzerindeki yansımalarını inceler. Somut ya da somutlanabilir verilerin yetersizliğini gidermek için, ya da analitik bir anlayışla, varsayılan faktörlere gözlemlenen faktörleri ekleyerek, işin içine hipotetik değişkenler de katabilir.

«Saf ekonomi» taraftarı bazıları, soyut, ideal bir modelden yola çıkıp, yine ideal bazı değişkenlerin işleyişini inceleyerek «mutlak ilişkiler» elde ederler. Ardından, «uygulamalı ekonomi» ile saf ekonominin şemaları arasında kendini gösteren yakınlık ve ayrılıkları gözlemlemek için, somut değişkenlere başvururlar.

Modelin temelde somut olması isteniyorsa, bu, onu zorunlu olarak gerçeklerden uzaklaştıran bir basitleştirme pahasına elde edilmediği anlamına gelmez, ama bu bir teorik deney alanı sağlayan bir basitleştirmedir. Ekonometr, bu basitleştirilmiş durumdan yola çıkarak, modelin «karmalaştırılması» («complexation») ya da tedricen «karmaşıklaştırılması» («complexification») işine girişir, bunu da modelin içine, gözlemden ve onu izleyen şemalaştırmadan ya da hipotezden gelen veriler ve değişkenler sokarak yapar.

Ekonometri, diyor Pierre Grimanelli, «ekonomik hayatın, karmaşıklığının, zorunlu yalıtım suretiyle gözlemlenmesine imkân vermediği ekonomik ya da sosyal fenomenlerin laboratuarda incelenmesinin şartlarını yaratmaya çalışır. R. Roy, ekonometrinin, değişkenlerin verili bir ortam üzerindeki yansımalarının (incidence) incelenmesi ve «işin içindeki çeşitli büyüklükler arasında varolan ilişkilerdeki süreklilikleri ya da düzenlilikleri karakterize eden sayısal değişmezliklerin belirlenmesi» bakımından büyük bir önem taşır. Ekonometri, ekonomiye, laboratuar deneyleri sunmakla bir-

likte, bazan soyutlamalara ve hayal gücüne fazla yer verir. Modellere empoze ettiği basitleştirmelerin keyfiliği ve hipotetik verilerin ya da değişkenlerin seçiminin yararsızlığı ya da yine keyfiliği yüzünden çoğu zaman gerçekçilikten yoksundur.

Marksist-olmayan birçok ekonomistin iddialarının tersine, ekonometri bir teori değildir. Herşeyden önce, teknik bir karakter taşır. Bu ise, iki asli sonuç getirir: bir yandan, geçerliği bütünüyle öncüllere (prémisses) yani teoriye, ekonomi politiğe bağlıdır; öte yandan, matematik gibi, bütün sistemlere hizmet edebilir. Bu açıdan, ekonomi politiğin kurduğu yasalara dayandığı için, ancak sosyalist bir ekonominin çerçevesi içinde, özellikle gerçekten planlamalı bir ekonominin çerçevesi içinde tam bir gelişim gösterebilir.

★

Ayrıca bakınız : *Model.*

EKONOMİ POLİTİK (ECONOMIE POLITIQUE)

Sosyal üretimde insanların kendi aralarında kurdukları ilişkilerin, yani sosyal üretim ilişkilerinin gelişme yasalarının bilimi.

Marx'ın gösterdiği gibi, «varlıklarının sosyal üretimi içinde, insanlar, kendi iradelerinden bağımsız olarak, belirli, zorunlu ilişkilere girerler». Ekonomi politiğin konusu, insan aktivitesinin bu özgül veçhesini incelemektir.

İnsanlar, hayatlarını sürdürebilmek, kendi nesnel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, birer kullanım değeri de teşkil eden maddi mallar üretir ve mübadele ederler. Üretim ve mübadele, verili üretim tarzına göre, belirli şartlar içinde vuku bulur. Üretim daima sosyal karakterdedir, yani insanlar arasında, kesin olarak sosyal üretim ilişkileri adını alan belirli ilişkilerin varlığını gerektirir.

Üretim, ürünler, zenginlikler adını da verdiğimiz maddî malların yaratılmasında dile gelir. Fakat ekonomi politiğin inceleme konusu, kullanım değerleri olarak bu ürünlerin bizzat kendileri olmayıp, bunun tam tersine, bu ürünlerin, bu maddî malların elde edilme *tarz*'ları, elde edilme *biçim*'leri, yani onların imâl edilmelerinin içerdiği ilişkilerdir.

Bu biçim, üretici güçlerin değişme derecesine bağlı olarak değiştiğinden, ekonomi politik tarihsel bir karakter taşır. Bu itibarla, ekonomi politik, maddî üretimin, tarihen belirlenen sosyal formlar içinde, yani üretici

güçlerle karşılıklı aksiyon halindeki üretim ilişkileri içinde incelenmesini şart koşar.

Bundan ötürü, ekonomi politik, sentetik olarak, farklı üretim tarzlarına hükmeden yasaların bilimi diye tanımlanabilir.

Ekonomi politik, insan faaliyetinin temel problemlerini ele aldığı, üretim tarzlarının gerçek mahiyetini ortaya koyduğu, nesnel olarak devrimci bir karaktere büründüğü, yani sömürülen kitlelere niçin sömürüldüklerini açıkladığı ve böylece, bu sömürüye son vermenin, ancak, kendi birleşmeleri ve örgütlenmeleriyle mümkün olduğunun teorik yollarını (ekonomi politikten politikaya geçiş) onlara gösterdiği için, egemen kapitalist sınıf tarafından tarafsızlıkla karşılanamaz; ekonomi politik, sınıfların, toplumun dışında düşünülemez.

Ekonomi politiğin objesi üzerinde bir uzlaşma olmayışının ve olamayışının anlaşılmasını mümkün kılan şey budur.

Bu ilk nedene —ki temel nedendir— daha az önemli olmayan ikinci bir neden de eklenir. Kapitalist üretim tarzı fetişizm tarafından, yani, zorunlu olarak, şeyler ile şeyler arasındaki ilişkiler biçiminde tezahür eden, insanlar arası ilişkiler, sosyal ilişkiler tarafından karakterize edilen bir üretim tarzıdır. Ekonomik fenomenlerin gerçek tabiatını maskeleyen bu nesnel fetişizm, bilimin ideoloji halinde dejenere olmasına hizmet eder.

Bu şartlar içinde, marksist olmayan ekonomistler (burjuva ya da küçük burjuva ekonomistler) tarafından öne sürülen ekonomi politik tanımlarının çoğunun hem ampirik tipte, fetişizm damgası taşır biçimde (servetler bilimi, uyumsuzluğun giderilmesine dönük insan aktivitesi), hem de *teknisist* hattâ teknokratik tipte (kıt kaynakların yönetilmesi bilimi) olması hiç de şaşırtıcı değildir. Günümüzde, pek çok ekonomist, ekonomi politiğin konusunu tanımlamayı bile reddedecek bir noktaya kadar gitmiştir. Nihayet başka ekonomistler, toplumdaki gerçek yerinden soyutladıkları insanı, mutlak bir varlık olarak yeniden entegre etmekte ve ekonomi politiği ahlâkî bir görüşe indirgemektedirler: nesnel tahlilden böylece jüstifikasyona ve redde geçilmektedir.

Bütün bu farklılıklar, arkadaşı Engels'le birlikte, total bir bilim olarak ekonomi politiği tesis eden Karl Marx'ın çalışmalarıyle ortaya konan ve kapitalizmin gelişmesi boyunca şiddetlenen ekonomik düşüncenin buhranındaki derinliği dile getirir.

EKONOMİ TEORİSİ (THEORIE ECONOMIQUE)

Ekonomik fenomenlerin bilimsel bir bilgisini kuran mantıksal bir sistem olarak birleştirilmiş soyut kavramsal bütün.

Ekonomi teorisi, hem fenomenlerin bilimsel bir bilgisi, hem de bu fenomenlerin açıklanması ve anlaşılmasıyla ilgili bir teknik olarak tahlil edilebilir.

Ekonomi teorisi, bir soyutlama sürecinin sonucudur. Araştırma düzeyinde, bütün zenginliği içinde somut'tan yola çıkarak, temel ilişkileri soyutlar, yani kavramlar biçimi altında ortaya çıkarır ve bunları bağdaşık, mantıksal bütünler olarak bir araya getirir. Sonunda da, sürekli olarak karşı karşıya geldiği somuta bir geri dönüş yapar.

Klasik denen teori dört evre içinde yürür: açıklanması istenen, tespit edilmiş fenomenin tanınması; fenomenin temeli olarak mütalâa edilen unsurların işaretlenmesi (repérage); her temel unsurdan hareketle güçler dizisinin ve bunların etkileşimlerinin oynadığı rolün mukayeseli tahlili; nedensellik ilişkisinin şemalaştırılmış yeniden-çizimi.

Bununla birlikte, ekonomi teorisi, genellikle, ekonomi doktrininden farklı olarak, daha basit bir tarzda tanımlanır. Bu anlayışa göre, teori fenomenlerin bir açıklamasına varmak amacıyla yapılan, gerçek ekonomik olguların bir tahlili olarak tanımlanır, doktrine gelince, o, moral ya da ütopik, ama her halükârda idealist görüşleri, gerçeklerden alınan derslere karıştıran, açıklayıcı ya da ideal bir sistemin önermesi olarak tanımlanır.

Ekonomi teorisi, O. Lange'nin dediği gibi, mantıksal, bağdaşık, bağıntılı bir sistem olarak bir araya getirdiği yasalardan oluşur.

Demek ki, ekonomi teorisi, sağlamsa, gerçek olanı çelişkileri içinde kavrıyorsa, sınıflar mücadelesini hesaba katıyorsa, etkili olabilir ancak.

Bu temel veçheyi ihmal ettiği zaman, ya dalkavukça bir sahte-teoriye, ya da yalnız görünüşlerle yetinen, onları gerçekte aşamayan bir tekniğe dönüşerek soysuzlaşır.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonomik kategoriler, Kavram, Yasa.*

EKONOMİK BAZ (BASE ECONOMIQUE)

Üstyapı (superstructure) ile olan ilişkileri içinde ele alınan ekonomik yapı.

Ekonomik yapı, altyapı ve ekonomik baz (temel) kavramları hemen hemen özdeştirler ve Marx ve marksistler tarafından da aralarında fark gözetilmeksizin kullanılmışlardır.

Bununla birlikte, çoğu kez, baz kavramı yapı kavramına tercih edilir; zira, alt kesimine «baz», üst kesimine «üstyapı» denen ve üstüste eklenerek birbirini tamamlamaya yönelik, toplumun bu iki ayrı bütünü arasında bir ilişkinin mevcut bulunduğu fikri ancak «ekonomik baz» kavramında vardır.

Bu nedenle, «baz» kavramı, «temel» ve ekonomik «tesis» («fondation») kavramlarını da içerir. Böylece de, ekonomik ve sosyal formasyon çok farklı seviyelerdeki bir konstrüksiyon olarak ortaya çıkar. Her ekonomik ve sosyal formasyonun ana karakteristiklerini şartlandıran özgül bir «baz»ı vardır.

«Ekonomik yapı»yla özdeş olan «baz», üretim ilişkilerinin tümünden oluşur. Aynı zamanda «ekonomik rejim» diye de adlandırılır. Fakat, «baz»ı, üretici güçlerle üretim ilişkilerinin özgül ünitesi olarak çözümlenen üretim biçimiyle karıştırmamak gerekir.

«Baz» kavramı, yalnızca ekonomik alana inhisar etmez. Sık sık, «teknik baz» (üretici güçler söz konusu ise) ya da siyasi baz (örneğin, anayasayı yönlendiren genel hukuk ilkeleri ile özdeşleştirerek) da denir.

Bu kavram, mimari ve mekânsal tipte düşüncenin bir tasavvurunu içerir. Dikkati, dolaylı ve çoğu kez göze görünmeyen, fakat, son tahlilde belirleyici bir realiteye çeker.

★

Ayrıca bakınız : *Altyapı (Infrastructure), Ekonomik yapı, Üstyapı (Superstructure).*

EKONOMİK BRANŞLAR (BRANCHES ECONOMIQUES)

İşbölümünde kaydedilen ilerlemelerin sonucu olarak, bir ekonomik bütünde ortaya çıkan başlıca altbölümler.

Ekonomik sistem, soyut bir tarzda, insanların ihtiyaçlarını gidermeye yönelmiş, uyumlu bir bütün olarak anlaşılabilirse de, somut düzeyde hiç de böyle değildir.

Tam tersine, ekonomik sistem, kullanılan somut emeğe bağlı olarak, her biri kendine has karakteristikler taşıyan büyük bölümlere ayrılır. Bu büyük branşlar şunlardır: enerji sanayii, demir-çelik sanayii, metal sanayii, özellikle de mekanik sanayii ve elektrik konstrüksiyon sanayii, kimya sanayii, tekstil sanayii, ağaç sanayii, inşaat sanayii, deri ve meşin sanayii, gıda sanayileri, grafik sanayi, vs

Bunun gibi, tarım sanayii de, ormancılık (sylviculture) ve bağcılık (viticulture), vs. temel tarımsal branşları kapsar.

Sektörlerin altbölünmelerinden meydana gelen bu bölünme istatistiksel hesaplar, işçi sınıfının lokalizasyonu, sendikal faaliyetler bakımından büyük bir önem taşır.

Böylece, ekonomik branşlar, büyük sanayi federasyonlarının faaliyet alanlarını ifade ederler özellikle ve bu itibarla, kollektif konvansiyonların yani toplu sözleşmelerin alanları olarak kabul edilirler.

Ekonomik branşların gelişmesini karakterize eden şey, onları oluşturan şu iki temel çizgidir: bir yandan, çeşitlenme ve farklılaşma; öte yandan da, her branşın nispî öneminin durmadan değişmesini ifade eden eşitsiz gelişme.

İşbölümü, branşların çoğalmasına, çeşitlenmesine, bu branşların otonomiye yönelen alt-branşlara ayrılmasına ve bu alt-branşların da, böylece, ekonomik branş statüsü kazanmalarına yol açar.

Günümüzde, nükleer sanayiler (ki bunlar enerji şektörüne bağlanabilirler) ve elektronik sanayiler için durum budur.

Fakat, kaynaşmalarla sonuçlanan yakınlaşmalar, yeni kombinasyonlar ve içiçe girmeler, spesiyalizasyona ve bölünmelere eşlik eder. Örneğin, enerji branşlarından karbo - kimya, kimya branşından da, günlük dilde petro-kimya denen petroleo-şimi doğmuştur.

Ekonomik branşlar, çok değişik ritimlerde değişirler. Bu ritim farklılığı, ayrıca her ekonomik branşın içinde de yer alır. Böylece günümüzde, mekanik sanayiler içinde en hızlı gelişme gösterenler otomobil sanayileri ve aeronotik sanayilerdir.

Uyumlu genişletilmiş-yeniden-üretim, ulusal ekonominin farklı branşlarının orantılı bir gelişimini içerir. Kâr perspektifleri ne ölçüde eşitsizse, bunun gerçekleşmesi de o ölçüde imkânsızlaşır. Monopolist devlet kapitalizmi sitüasyonunun bugünkü karakteristik durumunda, geleneksel denilen branşlarla öncü branşlar arasındaki uzaklık artmaktadır. Ağırlaşmaya doğru giden bölgesel dengesizliklerin faktörlerinden biri de budur.

★

Ayrıca bakınız : *İşbölümü, Kilit sektörler.*

EKONOMİK BÖLGE (REGION ECONOMIQUE)

Bir ekonomik birim meydana getiren ya da meydana getirme eğiliminde olan, yeterli büyüklükte arazi sahası.

Ulusal bir saha teşkil eden bir araziyi bölümlere ayırmanın ölçütleri değişiktir, çünkü ağırlık toprağın görünümüne, iklime, idarî örgütlenmeye, askerî örgütlenmeye, üniversiter örgütlenmeye... verilebilir. Bu ölçütlerden elde edilen alt-bölümlere bölge adı verilir: buna göre, coğrafî bölgeler (doğal baz), idarî bölgeler, askerî, vs. bölgeler vardır.

Bu bölgelere ayırma işlemi ekonomik verilerden yola çıkarak da yapılabilir. Bir ülkenin, coğrafî bölgelere dayanarak, üretim, dağılım ve dağıtım açısından bir birim teşkil eden büyük parçaları ekonomik bölgelerdir.

Ekonomik bölgeler, bir ülkenin ekonomisinin yapısını temellendirirler ya da temellendirmek eğilimindedirler. Bazan, kurumlaşmış değildirler, ama yine de tartışılmaz bir varlığa sahiptirler (örneğin, Birleşik Devletler'in durumu); bazan da, tersine, kurumlar halinde, çeşitli özgül organizmalar halinde somutlaşırlar (SSCB'nin durumu).

Fransa'da, ekonomik bölge, bölge planlamasının (aménagement du territoire) başlıca parçalarından biridir. Büyük metropollere göre adlandırılır ve bu nedenle ekonomik ve kentsel bir bölge olarak kendini gösterir. Bölgesel faaliyet çevreleri (circonscriptions) adı altında maddeleşmiştir (bunların sayısı 22'dir). Bu bakımdan, az çok sunî bir karakter taşırlar; bazı bölgeler sanayi komplekslerine dayanır, diğer bazıları çok değişik gerçek ekonomik nüfuz bölgelerinde yer alabilen bazı illeri bir araya toplama eğilimindedir.

Fransa'da, bugünkü ekonomik bölge, monopolist devlet kapitalizminin bir yaratımıdır. Bölgeleşmenin, yani monopollerin politikasının bölgesel (ve lokal) ölçekte koordinasyonunun önemli görünümlerinden biridir. Bununla birlikte, ekonomik bölge, kendisi olarak ele alındığında, demokratik ya da sosyalist bir rejimde bulunmak kaydıyle, ulus ve lokalite arasında yararlı bir ara basamaktır.

★

Ayrıca bakınız : *Bölge planlaması, Ekonomik mekân, Lokalizasyon, Bölgesel planlama programı.*

EKONOMİK BUHRANLAR (CRISES ECONOMIQUES)

Kapitalist genişletilmiş yeniden-üretimin akışını kesen ve üretim düzeyiyle ödenebilir talep düzeyi arasında çok hissedilir bir sapmayla kendilerini gösteren şiddetli ekonomik düzensizlik, dengesizlik peryodları (aşırı - üretim buhranları).

Kapitalist ekonomide, işlerin genel hareketi, çöküş evresine (phase dépressive) *buhran* denen döngüsel çalkantılar geçirir.

Kritik olmayan bir peryodda, nispî bir talep bolluğu, üretim üzerindeki mantıksal yansımalarıyla, pazarın aktivitesini sağlar. Teknik yenilikler, arzın artışı, fiyat alçalmaları bu canlanmaya katkıda bulunur. Ama üreticilerin ve dağıtıcıların kârlarını sürekli artırabilecekleri inancı fiyatların yükselmesini doğurur. Materyellerin hızlı amortismanı, bir birimin satışında daha yüksek kâr arayışları, yüksek fiyatları benimseyen bir atılım psikolojisi, yükselmenin faktörleridir. Arzın isterleriyle talebin imkânları, arz fiyatlarıyla ödenebilir talep arasında bir kayma (décalage) olur. Arz fiyatı baskı altına alınarak dengenin yeniden kurulmasına çalışılır, bu da maliyet fiyatının düşürülmesini getirir. Bu nedenle, ücret, nominal olarak düşer ya da düşmez, ama gerçek olarak mutlaka düşer. Ödenebilir talebin bu yüzden azalması, alım ve siparişleri daha da kısıtlar. Arz sahibi, kredi yoluyla —özellikle hazineye yönelik olarak— gerekli ödünleştirmeleri (compensation) arar, bunlarsa masraflıdırlar ve sonunda fiyatların düşme imkânını önlerler. Buhran patlar.

Sarsıntı marjinal girişimi eler, o zamana kadar dengeli olan girişimleri marjinal kılar, fiyat düşmesine dayanabilmiş girişimleri sıkıntıya düşürür; girişimler, bundan, bulabildikleri kapitalist destekler ölçüsünde, eşitsiz oranlarda etkilenirler. Buhranın kendisi, ücretlerin ve kârların azalmasını, bazı girişimlerin iflâsını, işsizliği, kredi artmasını, spekülasyonun cesaretinin kırılmasını ve borsa kurlarının düşmesini, satışsızlığı, üretim hızının genel olarak azalmasını ve sonunda, stokların erimesi için, fiyatların az ya da çok derin bir biçimde kırılmasını içerir. Bu kırılmaya buhranın «tasfiyesi» denir ve «adaptasyon» adı verilen bir evrenin başlangıcını oluşturur. Adaptasyon evresi fiyatların düşmesi olgusunun sonucudur; bu düşme, birden bire tedavülü canlandırarak, stokları eriterek, siparişleri başlatarak, yatırımları kışkırtarak, istihdamı harekete ge-

çirerek, kredinin yeniden düzelmesini sağlayarak, ödenebilir talebin yeniden pazara yönelmesine imkân verir. Ücret bir türlü yetişemediği için, ödenebilir taleple yeniden yükselen fiyat düzeyi arasındaki sapmanın fazla büyüyeceği güne kadar.

İşçinin durumu, kırılmadan sonra, toparlanma peryodunda düzelir, sonra, pazarın dinamik dengesi kendini doğruladığı sürece, istikrar kazanır, daha sonra da, amortismanın hızlanması ve yüksek kârların çekiciliği fiyatları yükseltmeye ve zincirleme zamlar getirmeye başlar başlamaz, nispî olarak kötüleşmeye doğru gider. Sunî canlandırıcılara rağmen fiyat yükselmesi büzülmeye başladığında işçinin durumu iyice bozulur, fiyatların kırılmasından hemen önce yıkım halindedir, toparlanma sırasında yine ilerlemeli olarak düzelir — arz fiyatının emeğin karşılığına oranla daha çok artmaya başlaması üzerine yeniden bozulma sürecine girene kadar.

Öyleyse ,buhran, döngünün temel uğraklarından, moment lerinden biridir; bu itibarla, kapitalist üretim tarzının karakteristiğidir, çünkü her zaman nispî aşırı - üretim olarak kendini gösteregelmiştir: satılamayan meta fazlası ancak ödenebilir talebe oranla vardır, yoksa toplumun gerçek ihtiyaçlarına göre değil. Arz ve talep arasındaki kayma, peryodik ekonomik buhranların temel nedenlerinden biri olmakla birlikte, tek nedeni değildir. Bu buhranların peryodik karakterini açıklayabilmek için, kalıcı değişmez sermayenin (sabit sermaye) rotasyon süresini de işin içine sokmak gerekir. Bu görüş açısından, ekonomik buhran zorunlu olarak birikim sürecine bağlıdır.

Kapitalizmin bugünkü aşamasında, buhran bu biçimde kendini göstermez, bütün on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca gözlemlenen biçimlere bürünmez: buhran, çoğu zaman, gerileme (récession) olarak kendini belli eder. Ama bu onun ortadan kalktığı anlamına gelmez. Ücretlilerin satın alma gücünü en aşağı sınırlarında tutan bir ekonomik yapı içinde kaçınılmaz olduğu için, her zaman üretimle tüketim arasında bir uyuşmazlığı dile getirdiği için, ancak kendisini doğuran üretim tarzı ortadan kaldırılarak kesinlikle yok edilebilecektir.

*

Ayrıca bakınız : *Döngü (Cycle), Çöküş, Krach, Gerileme, Nispi aşırı-üretim.*

EKONOMİK DEVRE (CIRCUIT ECONOMIQUE)

Ekonomik faaliyetin evrelerinin, sürekli ve tekrarlı bir hareket teşkil eden bütünü.

Ekonomik devre, genel olarak, şu sıraya göre birbirini izleyen dört unsurdan oluşur: üretim, dağıtım, mübadele, tüketim.

Ekonomik faaliyet, tüketilmek üzere, mübadele edilecek, dağıtılacak kullanım değerleri üretmektir aslında. Fakat bu tüketim zorunlu olarak yeni bir üretim ortaya çıkarır ve devre yeniden işlemeye başlar.

Ekonomik devre, daha temel bir biçimde, yeniden-üretim sürecine tekabül eden bir zahiri harekettir. Bütün toplumsal üretim tarzlarında vardır, hatta antitetik ve birbirini tamamlayıcı iki terime (üretim ve tüketim) indirgendiği doğal ekonomide bile.

Fakat bu görünürde hareket, Marx tarafından, karşılıklı-bağımlı değişik unsurlardan oluşmuş bir bütün olarak, yani bünyeleşmiş (structuré) bir ünite olarak tahlil edilmiştir.

Ekonomik devre, zorunlu olarak, kesintisizdir. Toplumun gelişim derecesine ve işbölümünün düzeyine bağlı olarak, az ya da çok karmaşık, az ya da çok uzun olabilir.

Ekonomik devre marksist-olmayan ekonomistler tarafından iki değişik açıdan incelenmiştir.

İlk önce, kavramsal, global bir açıdan: ama bu ekonomistler hiçbir zaman görünüşlerin ötesine geçmeyi ve önerilen kavramın özünü ortaya çıkarmayı başaramamışlardır.

İkinci olarak, teknik bir açıdan: o zaman, ekonomik devre, bir ürünün, üretimden tüketime kadar, geçmesi gereken aşamaların oluşturduğu dizi olarak tanımlanabilmiştir: devre, tedavülün eşdeğeri olmuştur. Devre kavramı, zorunlu olarak, çok belirgin bir ideolojik renk taşır, ama, daha tatminkâr bir başka kavramın yokluğunda, tartışma götürmez bir realite teşkil eden zahiri hareketin ifadesi olarak kullanılabilir.

Bir başka devre anlayışının sosyal-demokrat ekonomist Schumpeter tarafından önerildiğini belirtelim: devre ekonomisi, basit yeniden-üretimin karakterize ettiği ekonomidir, yani artı-ürünün (surproduit) eksiksiz tüketimidir. Burada, devre monoton, ilerleyici (progressif) -olmayan bir hareketle ifâde edilen basit, tek biçimli tekrarlanma düşüncesini korur ancak. Burada söz konusu, tipik olma-

yan ve bu nedenle uzun ya da kısa vadede gerileyici (régressif) bir durumdur.

Ayrıca bakınız : *Tüketim, Süreç, Üretim, Yeniden-üretim.*

EKONOMİK EGEMENLİK (DOMINATION)

Bir baskı gücü tarafından, bir ya da birden çok ülkenin ekonomisi ya da belirli bir pazar üzerinde meydana getirilen geriçevrilmez (irréversible), asimetrik etki.

Ekonomik egemenlik, bir pazarda, güçlü girişimlerin zayıf girişimler üzerinde kurduğu egemenliktir. Malî gücü büyük olan bir monopol, belirli bir süre için, küçük ya da orta girişimlerin normal olarak uygulayamıyacakları düşük fiyatlarla satış yapabilir; zayıf girişimler, bundan dolayı, ya marjinal girişimler olarak kalmaya ya da pazardan silinmeye mahkûm olurlar. Monopol damping bile uygulayabilir, yani zayıfları ortadan kaldırıp rekabeti yok ettikten sonra yüksek fiyatlar empoze edebilir.

Bir devletin bir koloniyi kendi ekonomik boyunduruğu altına alması durumu, dünya çapında, doğrudan doğruya ekonomik egemenlik durumunda sözkonusudur. Ekonomik egemenlik altındaki devlet, resmen bir koloni olmamakla birlikte, ekonomisi başka bir devletin iradesine bağımlı ise, bu duruma neokolonyalizm (yeni-sömürgecilik) adı verilir.

Bir ülkenin (ya da organize ekonomik güçlerin) tek taraflı aldığı kararlar bir ya da birden çok ülkede zararlara, güçlüklere ya da yeni değişmelere yol açmaya yetiyorsa, burada, egemen olma ve egemenlik altında bulunma ilişkisi var demektir. Zengin bir ülkenin ham madde ve tarım ürünleri ithalâtını durdurması, bunları meydana getiren ülkede ekonomik aksaklıklara ve yoksullaşmaya yol açar. İthalatçı zengin ülkenin alım fiyatlarını düşürmesi ya da gümrük vergilerini yükseltmesi de aynı sonucu hasıl eder.

★

Ayrıca bakınız : *Monopolistik rekabet, Damping, Emperyalizm, Yeni-sömürgecilik.*

EKONOMİK GELİŞİM (DEVELOPPEMENT ECONOMIQUE)

Kapitalist tipte ya da sosyalist tipte sosyal formasyonların evrim tarzını ifade eden, çok uzun vadeli, bir ya da birkaç yüzyıllık süreç.

Ekonomik gelişim, zorunlu olarak bütün faaliyet kollarına yayılan ve kesintisiz ve çok derin yapısal mutasyonlarla kendini gösteren, global bir fenomen olarak düşünülür. Dinamik bir karakterdedir ve birbirini izleyen aşamalar halinde gerçekleşen sürekli değişikliklerden oluşur.

Ekonomik gelişimi şu benzer kavramlardan ayırmak gerekir:

— bir ekonomik büyümenin basit ifadesi olan ekonomik ilerleme;

— fenomenlerin özellikle nicel yanını içine alan ve yapısal dönüşümlerle ancak dolaylı olarak ilgili olan ekonomik büyüme.

Bugün, ekonomik gelişim ve azgelişmişlik diye bir ayrım vardır. Sanayileşmiş ülkelere gelişmiş ülkeler denmekte, tarım, zanaat ya da hattâ belirli veçheleriyle kabile ekonomisi aşamasında kalmış ülkeler de azgelişmiş ülkeler diye adlandırılmaktadır.

Gerçekte, ekonomik gelişim, bütünüyle, önce ticarî kapitalizmden sınaî kapitalizme, sonra da finans kapitalizmine geçişle dile gelen sanayileşme sürecini ifade eder. Ama aynı zamanda büyük sanayi güçleri durumuna gelmiş olan sosyalist ülkeleri de içermek durumundadır.

Buna göre, kavramın sınırlarını çizmemize imkân veren üç çift vardır:

— sanayi ülkeleri / tarım ülkeleri;

— gelişmiş ülkeler / azgelişmiş ülkeler;

— kapitalist üretim tarzları / kapitalizm-öncesi üretim tarzları.

Çok kullanılan ekonomik gelişim nosyonu belirsiz ve iki yana çekilebilen bir karakter gösterir. Tam bilimsel bir statüye ulaşmamıştır, yani ideolojinin güçlü etkisi altındadır.

Ekonomik gelişim nosyonu, aslında, ekonomik realiteyi teknik açıdan, hatta esas itibariyle üretici güçler kriterine bağlı olarak teknolojik açıdan inceler. Bu bakımdan, ekonomik gelişimin iki varyantı olarak kabul edilen kapitalizm ile sosyalizm arasında belirsizlik yaratır. Bu açıdan, sanayi toplumu denen daha da ideolojik, daha da bilimsellikten uzak (aslında bütünüyle yanıltıcı) kavrama yakındır.

Bununla birlikte pratik,

tasvirci (signalétique) bir nosyon olarak yararlı olabilir ve bu düzeyde marksist süreç, evrim, yapısal alt üst olmalar kavramlarını, başka bir deyişle bütün alt-yapı ve üst yapının karmaşık diyalektiğini yansıtır ya da yansıtmaya yatkındır.

★

Ayrıca bakınız : *Büyüme, Sanayileşme, Gelişim tarzı, Gelişim aşamaları, Azgelişmişlik.*

EKONOMİK GENİŞLEME (EXPANSION)

Ekonominin, ulusal gelirde hızlı ve sürekli bir artışla karakterize edilen konjonktürel evresi.

Ulusal çapta ele alınan sektörler planında ve geniş anlamda: mahreçlerin bolluğu ve güvenilirliğiyle, ürünlerin ve hizmetlerin akış (l'ecoulement) kolaylığıyle, üretimin ve dağıtımın aşırı aktivitesiyle, tüketim ve yatırımın kışkırtılmasıyle ve kapitalist ekonomide kârların artış göstermesiyle karakterize edilen belirgin refah durumu.

Ortaklaşa dilde ise: tam-istihdam'la ve siparişlerin ritmindeki artışla karakterize edilen durum.

Ekonomik genişleme, genel olarak, ekonomik döngü (cycle)'nün atılım evresine tekabül eder. Ama, o, özellikle sağlam, düzenli ve uzun bir atılım teşkil eder. Ekonomik genişlemenin özel bir ölçütü ihracatta artıştır.

Ekonomik genişleme, ilk bakışta belirsiz olarak görünür. Bu açıdan monopolist, kapitalizmde, ekonominin gerçek hareketinin görünüşünü çarpıtma eğilimi taşır. Ekonomik genişleme, bir ekonomi mucizesi teşkil etmek şöyle dursun, sermayenin aşırı birikimi ve değerden düşmesi süreci çerçevesi içinde gerçekleşir. Ekonomik genişlemenin sonu aşırı birikimin çok yüksek bir dereceye ulaşmış olmasını da işaret eder. Her halükârda, ekonomik genişlemenin meyvaları aslında, emekçiler için değildir.

★

Ayrıca bakınız : *Büyüme, Döngü (cycle), Atılım.*

EKONOMİK HESAP (CALCULE ECONOMIQUE)

Ekonomik süjenin, belirli bir ekonomik operasyonunun külfet ve avantajlarını rakamlandırılmış tarzda mukayeseye dayanan rasyonel davranışı.

Ekonomik hesap, örneğin, maliyetle gelir arasında niceliksel bir tahmine, bir kıymet takdirine dayanır. Geniş anlamda, ekonomik hesap, realitelerin incelenmesinde, teorilerin elabore edilmesinde, hipotezlerin ya da perspektiflerin sınanmasında, bileştirici unsurların, kompozanların rakamlandırılması esasına dayanan operasyonlar olarak tahlil edilebilir.

Sayım ya da temel donelerin derlenmesi işlemleri basit ekonomik hesap ya da tâdat (numération) işlemleridirler.

Bir olayın ya da belirli bir sektörün bütün unsurlarının rakamlarla gösterilmesi bir tablolaştırma teşkil eder.

Bir olayın ya da bir fenomenin rakamlar yardımı ya da yoluyle gerçekleştirilen tahlili, analitik hesap ya da fonksiyonel hesap denilen bir ekonomik hesap teşkil eder.

Ekonomik hesaplarda, bir endis ya da ağırlık katsayısıyla düzenlenmiş dolaysız veriler kullanılmışsa, bunlara brüt hesaplar adı verilir.

Ekonomik hesaplar, ortaya çıkan bir konjonktürün realitelerini dile getirmeye yönelikse, o zaman bunlara konjonktürel adı verilir. Perspektif tahminlerine yönelik çalışmalarda ihtimaliyetler hesabı kullanılır.

Ekonomik hesaplar ikili bir anlama bürünürler: teknik anlamda, ekonomik hesap, seri halinde üretime dayanan bütün ekonomik sistemlere ve büyük sanayie özgü bir ekonomik rasyonalite genel ilkesini belirtir; fakat ekonomik hesabın ideolojik bir anlamı da vardır, çünkü, o, sömürülen ve sömürücü ayrımı yapmaksızın, bütün ekonomik süjelere özgü saydığı zevk ve elemler hesabına yönelir.

★

Ayrıca bakınız : *Marjinalizm, Mikro-ekonomi.*

EKONOMİK KATEGORİLER (CATEGORİES ECONOMIQUES)

Sosyal formasyonların gerçek ekonomik ilişkilerinin teorik ifadesi olan genel soyut kavramlar.

Ekonomik kategoriler, ekonomi politiğin meydana gelmesine temellik eden teorik ürünler, materyellerdir. Bunlar, belirli fiillerin ve ekonomik ilişkilerin ortaklaşa özelliklerini ifade eden rasyonel soyutlamalardır.

Ekonomik kategoriye örnek olarak, mübadele değerini, yani iki metaın maloldukları emek miktarına göre mübadele edilmeleri olgusunu dile getiren nicel ilişki gösterilebilir. Yine buna örnek olarak, genel biçimiyle insan faaliyeti olarak emek, yani salt bir fiziksel ve sinirsel enerji sarfı olarak mütalâa edilen emek gösterilebilir.

Gerçek ekonomik süreçlerin özelliklerini genelleştiren soyutlamanın bir neticesi (O. Lange) olan ekonomik kategoriler geniş fenomenler sınıfını kavrar. Emek örneğini ele aldığımızda, mekânsal ya da kronolojik çerçevelerinden bağımsız olarak, belirli karakteristiklerinden bağımsız olarak bütün prodüktif emekler, genel insan emeğinin gerçek, somut ifadelerinden başka bir şey değildirler.

Ekonomik kategoriler, elle tutulur, gözle görülür realiteler olmayıp, teorik ürünler, yani teorik düzeyde yer alan ürünlerdir. Marx'ın dediği gibi, ekonomik kategoriler zihnin ürünleridirler, fakat gerçeğin (réel) düşünce tarafından tesahüp edilmesini ifade eden, rasyonel ürünlerdir.

Bu kavramlar, ancak, gerçek ekonomik ilişkiler içinde kendilerini gösterirler. Örneğin, «sosyal olarak zorunlu emek» ekonomik kategorisi, asla bireysel bir realite olarak değil, sosyal bir realite olarak, değişken bir fiilî emeğe mal olan çeşitli metaların mübadelesi içinde tezahür eder.

Temelde genel ilişkileri ifade eden ekonomik kategoriler, onların nispî genellik ve soyutluk derecesine göre sınıflandırılabilirler. Bu bakımdan, ekonomik kategoriler arasında şu ayrım yapılabilir: örneğin, «üretim», «tüketim», «dağıtım», vs. gibi, bütün üretim tarzlarına uygulanabilen en genel ekonomik kategoriler; ve, «artı-değer», «nispî artı-değer», vs. gibi, tek (ya da birçok) üretim tarzına ilişkin, özgül ekonomik kategoriler.

Gerçek ekonomik ilişkilerin ifadesi olan ekonomik kategoriler, basit, düz (linéaire) bir realiteyi değil, fakat karşıtların birliği olan diyalektik birliği dile getirirler.

Ekonomik kategoriler, marksist ekonomi teorisi içinde temel bir yer tutar, çünkü, bu teori, toplumların ekonomik hareket yasalarını ortaya koyma amacını güder. Bu yasalar ise, farklı fenomenler arasındaki içsel, temel ilişkilerin ta kendisidir.

Bu kategorilerden (genel ve özgül kategoriler) hareketledir ki, somut realite kavranabilir, ve dolayısıyle de dönüşüme uğratılabilir. Bunun anlamı ise, ekonomik kategorilerin ne ampirik «ürünler», ne de realiteden kopmuş, soyut spekülasyonlar olmadıklarıdır.

Ekonomik kategoriler, halk kitleleri tarafından benimsedikleri zaman bir maddî güç haline gelen «fikirler» dir kısacası.

★

Ayrıca bakınız : *Kavram, Öz, Yasa, Ekonomi teorisi*

EKONOMİK MEKÂN (ESPACE ECONOMIQUE)

Bağdaşık bir ekonomik fonksiyonlar bütününün lokalizasyonunu belirleyen saha.

Bu şematik tanımda, lokalizasyon, hem varolan beşerî yerleşmelerin tespiti, hem global bir gelişim öngörüsü, hem de yeni yerleştirmelerle ilgili somut kararlar olarak anlaşılabilir.

Bütünün bağdaşıklığı üç ölçüte göre değerlendirilir :

1. Belirli sayıda fonksiyonlar, söz konusu mekânın sınırları içinde, kendi aralarında bir homojenlik ilişkisi göstermelidirler. Özellikle kırsal bölgelerdeki nüfusa ve üretime uygulanan istatistiksel, tasvirci ve karşılaştırmalı tahlil, gerçekten, karakteristiklerin anlamlı bir biçimde mukayesesine imkân verir. Ekonomik mekânın sınırlarının çizilmesi, söz konusu karakteristikler (nüfus yoğunluğu, üretimlerin niteliği, vs.) açısından anlamlı ortalamalardan uzaklaşmalar kendini gösterinceye kadar, temel saha birimlerinin (örneğin, sayımlar için ele alınan bölgeler) bir mukayesesiyle gerçekleştirilir.

2. Daha çok sanayi üretimiyle ilgili bir başka fonksiyonlar dizisi, kutupsallık ya da birbirini tamamlayıcılık ilişkileriyle ifade edilir. Alt-işlem (sous-traitance) şebekeleri, enerji nakil devreleri, ilk maddeler ve yarı-mamûl ürünler, işçi konutları, belli faaliyetler için mahreçlerin lokalizasyonu, iş hayatındaki hareketler ve bankaların nüfuzu, ulaşımın ve telekomünikasyonun yoğunluğu, vs., bütün bun-

lar büyük sanayi kutuplarının çevresindeki faaliyet alanlarının belirlenmesine katkıda bulunurlar.

3. Nihayet, doğal yolla ya da göçler yoluyla demografik evrim, hem donatımların hem de hizmetlerin yeterli kuruluşu ve yerleşme bölgeleri arasında dağılımı, kritik bölgelerde istihdam yaratımı, vs., üçüncü bir tanım ölçütü gerektirirler. Ekonomik mekân böyle anlaşılmalı ve bir bütün olarak ele alınmalıdır: bir planlamanın gereği de burdan kaynaklanır.

Kapitalist üretim tarzı, bu zorunlu şartların gerçekleştirilmesine imkân vermez. Tarımsal aile işletmelerinin kaderi, bölgesel eşitsiz gelişim üzerindeki sonuçlarıyla birlikte monopolist programlamanın tabiatı ve amaçları ve sosyal donatım eksikliği, tutarlı bir «ekonomik mekân»la çelişki içindedirler. Ekonomik mekân, o zaman, kapitalist ülkelerdeki uluslararası işbölümü mantığına uygun olarak, gittikçe daha geniş bir coğrafî ölçek içinde düşünülür.

En çok başvurulan ekonomik mekân günümüzde Ortak Pazar'dır; bölgesel reformun kalıptan kalıba girmesi bu bakımdan oldukça anlamlıdır.

*

Ayrıca bakınız : *Bölge planlaması, Lokalizasyon, Planlama.*

EKONOMİK MÜCADELE (LUTTE ECONOMIQUE)

İşçi sınıfları mücadelesinin özel bir biçimi: bu mücadele, işçilerin işgüçlerini kapitaliste daha avantajlı şartlar altında satmalarına, ekonomik durumlarında ilkin bir iyileştirmeye, sömürünün sınırlandırılmasına yöneliktir.

Ekonomik mücadelenin hedefi, işçi sınıfının meslekî çıkarlarını çeşitli ve farklı eylemlerle, özellikle de, bu mücadelede etkili bir araç olan grev (mevzii ya da genel) yoluyle savunmaktır. Ekonomik mücadele terkedilecek olsa, işçi sınıfının hayat seviyesi vahim derecede düşer ve büyük çapta eylemlere girişmesi imkânsızlaşır. Genel bir tarzda, işçilerin nesnel durumlarının bilincine varmalarını kolaylaştıran ekonomik mücadele, sınıflar mücadelesinin, sendikalar yoluyle organize olabilen, spontane bir biçimidir sadece.

Ekonomik mücadele, işçi sınıfının organizasyonunda büyük bir önem taşımakla birlikte, kapitalist rejimin temellerine inen bir şey değildir. Kapitalistlerin büyük özel mülkiyetine ve siyasi iktidarlarına yönelmiş bir mü-

caclele değildir. En iyi ahvalde, patronları bazı ödünler vermek zorunda bırakır. Bununla birlikte, monopolist devlet kapitalizminin gelişmesiyle, ekonomik mücadele doğal uzantılarını siyasi mücadelede bulur. Bazan, egemen sınıfların iktidarına karşı hakiki bir meydan okuma karakterine bürünür. Bu şartlar altında, sınıf bilinci işçi hareketi içinde yükselir ve bununla da, mücadelenin muhtevası siyasi mücadeleye gittikçe yaklaşır ve de demokrasi ve sosyalizm için mücadelede yeni imkânlar ortaya çıkar.

İşçilerin en büyük kitle organizasyonları olan devrimci sendikalar, bütün işçilerin birleşik aksiyonunu gerçekleştirmek, bu aksiyonlara kitle halinde katılışı sağlamak ve ücretli işçiliğin lağvı zorunluğunun bilincini yerleştirmek suretiyle, ekonomik mücadelenin gelişmesinde son derece önemli bir rol oynar.

★

Ayrıca bakınız : *Grev, Lokavt, Sınıflar mücadelesi.*

EKONOMİK POLİTİKA (POLITIQUE ECONOMIQUE)

Politikanın ekonomik alana uygulanan dalı.

Ekonomik politika, genel politikanın temel veçhelerinden biridir. Politika, kabaca, hükümet etme sanatı olarak tahlil edildiğinde, ekonomik politika, ekonomi hayatını organize etmek, denetlemek ve yönetmek için kullanılan teknikler, yöntemler, tedbirler, tasarruf ve previzyonlar bütünü olarak tanımlanır.

Bundan dolayı, ekonomik politika, maddî desteklerini meydana getiren ekonomik faktörlerin mahiyetine ve üretim biçimlerinin karakterine göre değişik uygulama kademeleri içerir.

Bu açıdan, kapitalist üretim tarzı çerçevesi içinde, ekonomik politikada şu ayırım yapılabilir: işletmelerin kendi gelişme tarzlarının pratik, amelî veçhelerini dile getiren ekonomik politika (fiyat konusundaki politika, sürüm konusundaki politika, vs.) ve gerek devletin gerekse mahallî kolektivite ve enternasyonal komünotelerin ulusal ya da enternasyonal düzeyde müdahale amacı güden ekonomik politikaları. Bu ikinci ekonomik politika devlet kurumları tarafından belirlenir ve ekstra-ekonomik karakterdeki yollarla yürütülür.

Devletçi (étatique) ya da enternasyonal ekonomik politika şu altbölümlere ayrılır: kısa vâdeli ekonomik politika (bu-

rada konjonktürü değiştirmek durumu söz konusudur) ve uzun vâdeli ekonomik politika (zorunlu olarak previzyonu ve programlamayı içeren ekonomik politika). Devletin ekonomik politikası, kendi içinde de şu bölümlere ayrılır: Vergi politikası, kredi politikası, ücretler politikası, fiyat politikası, gümrük politikası, bölgesel kalkınma politikası, vs. Tıpkı genel politika gibi, ekonomik politika da bir sanat, bir teknik, bir pratik'tir. Fakat, ancak nesnel realitenin belirli tipte bir bilgisi temeline dayandığı zaman etkili olabilen bir sanat, bir teknik, bir pratik'tir.

Ekonomik politikayla ekonomi politik'i bir tutan, karıştıran teorisyenlerin sayısı hayli kabarıktır. Bu karıştırma, bu konfüzyon derinden olumsuz (negatif) ve mistifiye edicidir (mystificatrice). Olumsuzdur, çünkü, hem ekonomi politik'in doğasını (ekonomi politik bilimsel statüsünü yitirir) hem de ekonomik politikanın doğasını (ekonomik politika haksız yere bilim statüsüne çıkarılır) gölgeler. Yine bu konfüzyon mistifiye edicidir, çünkü, ekonomik yasaların nesnel karakterini reddeder ve iradeci (volontarist) bir bilgi anlayışını dile getirir.

Monopolist devlet kapitalizmi döneminde, ekonomik politika, altyapıların ve üstyapıların bütün alanlarında cari olan, devletin global müdahale politikasının bir parçası haline gelir ve nispî otonomisini yitirir: örneğin, her idarî önemli takdir azçok uzun vâdeler içinde açık ekonomik olgular meydana getirir (özellikle de, sermayenin santralizasyonu sürecini kolaylaştırır), buna mukabil de, her ciddî ekonomik tasarruf idarî ve kurumsal çerçevede bir değişiklik yapılması halinde uygulanabilir (örneğin, bölgesel yatırımların gerekli kıldığı yeni bölgesel yapılar, vs.)

Sosyalizm çerçevesi içinde, ekonomik politika, zorunlu olarak, bilimsel bir teoriye, nesnel yasaların bilgisine dayanan rasyonel bir pratik olarak kendini gösterir. Bu durumda söz konusu olan şey, bu nesnel yasaları en yeterli bir biçimde, ağır yanılgılara yol açmadan uygulamaktır. Şu halde, bu özel pratik, bu pratiğe tekabül eden teoriden ayrılamaz.

★

Ayrıca bakınız : *Plan, Planlama.*

EKONOMİK SİSTEM (SYSTEME ECONOMIQUE)

Birçok düzeylerde yer alan farklı genel sitrüktürlerin organik bileşimi.

Ekonomik sistem kavramı, ilk olarak Werner Sombart tarafından derinlemesine işlenmiştir. Sombart bu kavramı «bir teknik aygıt, bir hukuki-sosyal ilişkiler aygıtı ve bir temel ekonomik harekete getirici güç manzumesi» olarak tanımlar. Sombart'a göre, sistem, böylece, değişken bir tarzda bileşerek bir yapı meydana getiren şu üç unsurdan oluşur: maddi unsur (yani teknik), biçimsel unsur (yani hukuki-sosyal ilişkiler), manevî unsur (yani harekete getirici güç).

Bu sistem kavramı, çeşitli batı ülkelerinin üniversiter ekonomistleri tarafından yeniden ele alınıp geliştirilmiştir, buysa marksizmin kesin bir etkisine tanıklık eder. Gerçekten, sistem terimi, üretim tarzı ve ekonomik sosyal formasyon kavramlarından çok dolaysız bir tarzda esinlenmiştir.

Çünkü, üretim tarzı (üretici güçler yani teknik düzey, üretim ilişkileri yani hem mülkiyet ilişkileri hem de egemen harekete getirici güç) ve ona eşlik eden bazı üstyapı unsurları (devletin rolü, yasaların rolü, vs.) değilse, nedir sistem?

Bununla birlikte, sistem kavramı, bir ekonomik-sosyal manzumenin bütün sitrüktürlerinin yanyana, birbirine ekli durumda olmadığı, ama hem organik bir bütün, bir tertip (belli bir tipten sitrüktürler manzumesi), hem de bağdaşık bir kompleks (ki istikrarlı ilişkileri dile getirir) teşkil ettiği düşüncesine dikkati çeker. Bu bakımdan, insan toplumlarının iç, temel ilişkilerinin anlaşılmasında ilginç bir ilerlemeyi ifade eder.

Sistemi teşkil eden sitrüktürlerin birçok düzeylerde yer almaları ve çok genel bir karaktere sahip bulunmaları gerekir. Buna göre, sadece, hem zorunlu olarak bir teknik sitrüktür, hem hukuki-siyasi bir sitrüktür, hem de zihinsel (mental) bir sitrüktür ihtiva etmekle kalmaz, fakat bu sitrüktürlerin, bundan başka, ele alınan düzeyin egemen veçhesini de yansıtmaları gerekir: bu, egemen teknik sitrüktürdür (örneğin maşinizm) ya da egemen zihinsel sitrüktürdür (örneğin, kapitalist sistemdeki kâr arayışı).

Sistemin başlıca iki özelliği, yani sistemin bağdaşıklığı ve nispî istikrarı, bu sistemi kompoze eden unsurların iki büyük karakteristiğinden kaynaklanır: sitrüktürlerin plastikliği, sitrüktürlerin bağdaşıklığı.

Sitrüktürler plastik olduğu için, değişebilir olduğu için, sis-

tem fiilen evrime, dönüşüme uğrayabilir. Fakat, belirli bir anda, değişim öyle bir noktaya varır ki, sitrüktürler artık birbirleriyle bağdaşamaz olur: o zaman bir sistemden bir başka sisteme geçilir.

Burada, bir üretim tarzının gelişimi ve bir üretim tarzından bir başka üretim tarzına geçiş marksist kavramıyle karşı karşıyayız.

Büyüme problemleriyle burjuva ve küçük - burjuva çağdaş ekonomi politiği sistem kavramına araştırmalarında merkezi bir yer verir. Örneğin, ekonomi bilimleri lisansı alanındaki köklü reformdan bu yana, bütün bir ders yılı sistemlerin ve sitrüktürlerin incelenmesine ayrılmıştır.

Keza, Lévi-Strauss'un ve lengüistikçilerin ardından, sitrüktüralizm de, belirli yasalara tâbi bir ilişkiler bütünü, bir dönüşüm ilişkileri bütünü olarak düşünülen bu kavrama çok özel bir önem vermiştir.

Bu çifte perspektif içinde, sistem kavramını, onu üretim tarzı kavramından, rejim kavramından, sosyal formasyon kavramından ayıran sınırı çizerek «üretmek» önem kazanır.

*

Ayrıca bakınız : *Ekonomik ve sosyal formasyon, Üretim tarzı, Toplum.*

EKONOMİK SÜREÇ (PROCES OU PROCESSUS ECONOMIQUE)

Durmadan tekrarlanan ve dolayısıyle bir aralıksız sekanslar bütünü teşkil eden insan faaliyeti.

Bağdaşık topluluklar halinde organize olan insanlar için hayatî bir gereklilik olan maddî hayatın üretimi, izole, tek tek ve tekrarsız fiiller toplamı olarak tahlil edilemez. Bunun böyle olmasının tek nedeni, daima yeniden ortaya çıkan insan ihtiyaçlarının durmadan karşılanması gerekliliğidir.

Tam tersine, maddî hayatın üretilmesi, hareket halinde bir bütün meydana getiren, aralıksız, zincirlenmiş, bünyeleşmiş faaliyetler olarak düşünülebilir. Faaliyetlerin bu ardarda gelişi basit bir tekrarlanıştan ibaret olmayıp, çoğu hallerde, bir evrimi ve gelişmeyi (yani bir dizi transformasyon değişikliklerini) ifade ederler.

Ekonomik hareketin çeşitli formlarını dile getiren ve özgül süreçler biçiminde kendisini gösteren şey, işte bu ekonomik faaliyetlerin bütünüdür. Böylece, emek (iş) süreci (bir emek nesnesinden hareketle ve sahip

bulunulan iş araçlarının aracılığıyle ürünün elde edilmesini mümkün kılan fiil ve ameliyelerin tümü), üretim süreci, dağılım süreci gibi süreçlerden sözedilir.

Sürecin bir koronolojik boyutu ve bir mekânsal boyutu vardır zorunlu olarak. Gerçekten de, süreç, bir takım sekanslardan oluştuğu için zamanla, kayıtlıdır ve ister teorik ister gerçek alanda olsun, herhangi bir yer kapladığı için de mekânda ortaya çıkar.

Süreç kavramı, ekonomik fenomenlerin diyalektik tabiatını dile getirir. Gerçekten de, süreç, şeylerin özgül çelişkiler sonucu olan gelişmesini ifade eder. O, karşıtların mücadelesine belirli bir çözüm getirir, bir çözüm ki, sırası geldiğinde, yeni bir sürecin başlangıç noktasını teşkil eden sayısız problemlere yol açar.

Bundan ötürü, süreç kavramı, genel olarak, tarihsel materyalizmin, özel olarak da, ekonomi politiğin majör kavramlarından biridir.

Madem ki, fiiliyatta, toplumların hareketi bir süreçler dizisinden ibarettir, demek ki, sistemler ve kurumlar ebedî şeyler olarak kabul edilemezler. Süreç kavramı, mahiyet itibariyle, devrimci bir kavramdır, çünkü devrimin (ki özel bir süreç teşkil eder) bizzat kendisi karmaşık bir sosyal sürecin sonucudur.

Süreç, hem tekrarı hem de dönüşümü ifade eder. Bu şartlar içinde, burjuva ekonomi politiğinin neden dolayı ekonomik süreç kavramını bir yana bırakarak, çoğu zaman, mekanist, düz çizgi biçiminde, diyalektik-olmıyan bir görüş benimsediğini anlamak kolaydır.

★

Ayrıca bakınız *Tarihsel materyalizm, Gelişim tarzı, Yeniden-üretim.*

EKONOMİK TABLOLAR (TABLEAUX ECONOMIQUES)

Genel ekonomik süreçlerin aritmetik, rakamlı tasarımları.

Ekonomik tablolar, hem tahlil araçları hem de modellerdir; sözcüğün çok geniş anlamında, şemalardır. Esas amaçları, şu ya da bu ekonomik bütünsel hareketi, rakamlayarak, niceleyerek formalize etmektir. Örneğin, bir ekonomik tablo, ekonomik tedavülü tasvir edebilir ya da yeniden-üretim'i dile getirebilir.

Ekonomik tablolar çok çeşitlidir ve çok yararlı bir grafik tasarım tarzı oluştururlar. Bununla birlikte, tutarlı bir biçimde birbirine bağlı bütün rakam bütünleri ekonomik tablo olarak

adlandırılamazlar. Bu terim, bütünsel şemalara, Dr. Quesnay'nin sosyal hasıla sürecini çeşitli evrelerde, üretimden dağılıma kadar, bir çok periyodlarda tasvir eden ünlü şeması gibi, bir ekonominin hareketini ifâde eden ya da sanayiler-arası ilişkilerin tablosu gibi ekonomik sektörlerin karşılıklı-bağımlılıklarını ifade eden şemalara ayrılmıştır.

Bugün başlıca ekonomik tablolar, düzenlenmelerinden ötürü kare ya da dikdörtgen tablolar diye de adlandırılan, karşılıklı-bağımlılık tablolarıdır.

Ekonomik tablolar, ekonomik süreçlerin formalizasyon düzeyine sıkı sıkıya bağlıdırlar; bu formalizasyonun kendisi de matematiğin ilerlemesiyle şartlanmıştır.

Ekonomik tablolar, kapitalist sistemde olduğu kadar sosyalist sistemde de kullanılabilirler ve kullanılmaktadırlar (o zaman çoğunlukla denge (balance) ya da bilanço adını alırlar ve bilanço tekniğine daha da bağlı olurlar).

Birer tablo olduklarından, ekonomik tablolar ancak teknik araçtırlar ve bilimsel değerleri bakımından dayandıkları genel teoriye bağımlıdırlar.

★

Ayrıca bakınız : *Model, Seksiyon I ve Seksiyon II.*

EKONOMİK VE SOSYAL FORMASYON (FORMATION ECONOMIQUE ET SOCIALE)

Bir üretim tarzının ve onun üstyapısının karmaşık bileşimi (combinaison) - Birinci düzey.
Aynı toplumun bağrında, birden çok üretim tarzının ve onların üstyapılarının oluşturduğu karmaşık bileşim - İkinci düzey.

Ekonomik ve sosyal formasyon birçok düzeyde incelenebilir, bunlar başlıca iki tanedir: çok soyut bir düzeyde (düşüncede varolan bir toplumla ilgili olarak) ve daha somut bir düzeyde (gerçek bir toplumla ilgili olarak).

Soyut olarak, bu terim, üretim tarzını ve üstyapıyı içeren özgül yapıyı belirtir. Kolayca görülebileceği gibi, bir yapıların yapısı söz konusudur ve bu yapı içinde üretim tarzı son tahlilde belirleyicidir.

Böyle tanımlanan ekonomik ve sosyal formasyon, en genel çizgileriyle, sosyal gelişimin bir aşamasını ifade eder. Bu tanım, bütünüyle egemen, bütünüyle yasalara bağlı ve fenomenal harekete tâbi olmayan

bir tek üretim tarzı varsayar. Böyle bir anlayış, varolan bir topluma uygulanamaz, ama Marx'a göre «sosyal ve ekonomik formasyonun ilerleyici (progressif) dönemleri»nden oluşan bir dizi olarak gözüken tarihin derin hareketini anlamamıza imkân verir.

Buna karşılık, tarihsel bir toplum düşünülmek isteniyorsa, ekonomik ve sosyal oluşum kavramını daha somut bir düzeyde kullanmak gerekir (yine de, bu bile çok soyut kalır).

Ekonomik ve sosyal formasyon, o zaman, belirli bir toplumun özgül muhtevasını anlatır. Bu, kendi üstyapılarıyla karşılıklı ilişki içinde en az iki üretim tarzının varlığı temeline dayanan, bünyeleşmiş (structuré) bir bütünselliktir. Üretim tarzlarından biri her zaman egemendir, öbürleri ona tâbidir.

Bu iki düzeyi gözde canlandırmak için kapitalizmin durumu ele alınabilir. Kapitalizm, üretim tarzı olarak incelenirse, antagonist ve birbirinden ayrılmaz iki sınıfın ve işlevi sömürüyü sürdürmek olan bir üstyapının varlığıyla birlikte, ücretli emek üzerine kurulu soyut bir sistem olarak tahlil edilebilir. Buna karşı, XIX. yüzyılın kapitalist Fransa'sı incelendiğinde, varolan üretim tarzlarını (kapitalizm, zanaatçılık, küçük meta üretimi, vs.), bunlara tekabül eden sınıfları (yalnız burjuvazi ve proletarya değil, fakat bütün köylü tabakalar, orta sınıflar, vs.), egemen çizgileri ve arkaizmleriyle kurumları, bütün çeşitlilikleri içinde ideolojileri, kültürü, ahlâkı, vs. bir bir ele almak gerekir. Bir başka deyişle, kapitalizm hiçbir zaman saf halde bulunmaz (ve bulunması imkânsızdır): zorunlu olarak, aşılmış ya da marjinal üretim tarzlarıyla birlikte varolur.

Tahlilin düzeyi ne olursa olsun, ekonomik ve sosyal formasyon uyumlu bir bütündür ve içinde her bileşen, formasyondaki yeriyle belirlenen [bu yer, belirlenim hiyerarşisi (hiérarchie des instances) tarafından şartlanmıştır], kesin bir role sahiptir. Bu hiyerarşi, bu düzen bir değişmeyen (invariant) teşkil eder.

Ekonomik ve sosyal formasyon, tarihsel materyalizmin temel kavramlarından biridir. Toplum düzeyinde yer alır: ekonomik ve sosyal formasyon ve toplum aynı realiteyi ifade ederler. Bu itibarla, bu bilimsel kavram, uygarlık ya da dünya kavramları gibi ideolojik bir renk taşıyan, tasvirci (signalétique) kavramlardan ayrılır.

Bu kavramlar, toplumun teknik, ekonomik, politik, hukuki, ideolojik, kültürel alanları arasında radikal bir otonomiyi içerirler. Ekonomik ve sosyal

formasyon ise, tam tersine, özgüllüklerini ve nispî otonomilerini dikkate alarak, bütün bu alanlar arasında bağıntı kurar.

Demek ki, ekonomik ve sosyal formasyon tarihçi, ekonomist ya da sosyolog için özel değer taşıyan bir çalışma aracıdır.

★

Ayrıca bakınız *Üretim tarzı, Toplum, Üstyapı.*

EKONOMİK YAPILAR (STRUCTURES ECONOMIQUES)

Belli bir sosyal formasyona özgü üretim ilişkilerinin bütünü.

Üretim ilişkileri, insanların, hayatî ihtiyaçlarını karşılayan kullanım değerlerinin üretiminde, kendi aralarında kurdukları ilişkilerdir. Bu üretim ilişkileri, üretici güçlerin ulaşmış bulunduğu belirli bir düzeye bağlıdır: örneğin, tarih-öncesinde (insanın elinde, düşman doğayı yenmek için çok az araç vardı) ve XVIII.yü zyılda (hem insan emeğinin prodüktivitesini artıracak hem de sahiplerine imtiyazlı, egemen bir sosyal pozisyon, kapitalist pozisyon sağlayacak olan makinaların ortaya çıkışı) aynı değildirler.

Bir toplumun ekonomik yapısı diye, üretim ilişkilerinin tümüne, organik bütünselliğe (totalité) denir. Ekonomik yapı elbette üretim tarzından ayrılmaz, ama onunla özdeş de değildir.

Öte yandan, ekonomik yapı yalnız üretim ilişkilerinin bütünü tarafından değil, bunların özgül bileşimleri tarafından da oluşturulur (bu bileşimin kendisi de temel üretim ilişkilerine bağlıdır).

Bilinen sosyal formasyonlarda, bu temel üretim ilişkileri üretim araçlarının mülkiyetiyle ilgili olduğundan, bu mülkiyetin tarzı egemen sınıfın tabiatını ve karakterini belirler. Bazı bakımlardan, bir değişmiyen (invariant) teşkil eder.

Ekonomik yapı, insanların, bilincine zorunlu bir biçimde erişmedikleri bir nesnel kavram teşkil eder: bu nedenle, dolaylı bir karakter gösterir. Örneğin, kapitalist rejimde, işgüçlerini satmak zorunda olan emekçiler, işe girerler: bu satış, onlar için eşitler arasında eşit yükümlülüklerle bir sözleşme biçimini alabilir (bir yanda satıcı ve işgücü, öbür yanda alıcı ve ücret). Temel üretim ilişkileri burada hukukî bir ifâde biçimi altında, mülkiyet ilişkileri olarak kendilerini belli ederler.

Ekonomik yapı ve onun belirleyici rolü maddî hayatın gereklerinin fonksiyonudur. İnsanlar, maddeten yaşamak zorunda oldukları için, doğayı değiştirmek ve bu nedenle aralarında

ilişkiler kurmak zorundadırlar. Demek ki, ekonomik yapı, tarihsel materyalizmin çok genel bir kavramıdır.

Somut tarzda tarihen tescil edilen bir kavram. Öyleyse, ekonomik yapı değişmez, sabit değildir, üretici güçlerin evrimi boyunca o da evrimden geçer.

Ekonomist gibi, tarihçi de ekonomik yapının incelenmesine özel bir dikkat göstermek zorundadır — hem genelliği (verili bir sosyal formasyonun bütün aşamaları için geçerli) hem de tikellikleri (particularités) içinde (her aşama için özgül).

★

Ayrıca bakınız *Ekonomik temel, Altyapı, Üretim ilişkileri.*

EKONOMİZM (ECONOMISME)

Fenomenlerin karmaşıklığını inkâr ederek hepsini yalnız ekonomik görünümlerine indirgeme eğilimi gösteren ideoloji.

Genel olarak, ekonomizm, kendiliğindenliğin (spontanéité) putlaştırılmasıyla birlikte, herşeyi ekonomiye indirgeyen bir pratisizm biçimi olarak belirir.

Ekonomizm, tarihsel olarak, Lenin'in gösterdiği gibi, sosyaldemokrasinin bir akımı olmuştur. Bugün, daha başka biçimler altında sürmektedir. Ekonomi biliminin mutlaklaştırılıp tahrif edilmesi olarak kendini gösterir, ekonomik mücadelenin yeterli olduğu düşüncesinde —buysa politik mücadeleyi küçümsemeye, hatta bütünüyle ihmal etmeye götürür— kendini gösterir. «Güçler teorisi»nin ardında ekonomizm görülür (öğrenci gücü, beledî güç, işçi gücü).

Ekonomizm, bugün de işçi hareketi içindeki bir eğilim olarak tahlil edilebilir. Örneğin, monopolist devlet kapitalizmi tanımında, ekonomist sapma, sadece, devletin monopollere bağımlılığını kabulden ya da devletle monopollerin kaynaştığı düşüncesinden ibarettir. O halde, ekonomizm, ekonomik olanla politik olanın arasındaki sıkı ilişkileri inkâr eden, tek yanlı, diyalektik olmayan bir anlayıştır.

EKSİK ÜRETİM (SOUS-PRODUCTION)

Üretken potansiyelin eksik-kullanımından doğan üretim düzeyi.

Terimin geniş anlamında, eksik-üretim, yetersiz bir üretim olarak anlaşılabilir. Ama bu yaklaşım, bu yetersizliğin ne tabiatını, ne de nedenlerini açıklayabilir. Üretici güçlerin düzeyine erişen bir üretim düzeyine gidildiğinde durum değişir.

Üretici güçler bütünüyle kullanılıyorsa, verili bir anda, üretim hacmi normal sayılabilir. Tam tersine, üretim araçları bütünüyle kullanılmıyorsa, bir eksik-üretim durumu ortaya çıkar, bu da değişmez sermayenin bir bölümünün, dolayısıyle de değişken sermayenin bir bölümünün, kısmen, az ya da çok uzun bir süre için, âtıl bırakılmasını ifade eder.

Eksik-üretim konjonktürün sonucu olabilir ya da girişim sahiplerinin politikasından ileri gelebilir. Konjonktürel olarak, buhran, gerileme, çöküntü, durgunluk (marasme) peryodlarında eksik-üretim kendini gösterir. Bütün bu durumlarda, fabrikaların işleyişi yavaşlar, işsiz işçilerin sayısı artar. Yapısal olarak, eksik-üretim, monopol kârlarının ya da ortalama kârdan daha yukarı kârların yaratıcısı olan yüksek fiyatları korumak için, ekonomik Malthus'çuluk taraflısı olan büyük monopollerin sürekli uygulamalarından kaynaklanır.

Eksik-üretim, dış görünüşlere rağmen, aşırı-üretimin zorunlu karşıtı değildir. Gerçekten aşırı-üretim arz ve ödenebilir talep arasında belli bir ilişkiyi dile getirirken, eksik-üretim değişmez sermayenin ve değişken sermayenin eksik kullanımını yansıtır.

Bununla birlikte, aşırı-üretim, özellikle döngünün atılım evrelerinde ortaya çıktığı halde, eksik-üretim, tersine, buhran ve çöküntü evrelerine eşlik eder. Ama atılım peryodunda da eksik-üretim durumlarıyla karşılaşılabilir (monopol kârının elde edilmesine bağlı olarak).

Eksik-üretim, rekâbetçi kapitalizm aşamasında, tesadüfiydi, geçiciydi. Emperyalizm çerçevesinde, özellikle de monopolist devlet kapitalizmi çerçevesinde, bir çok eşitsizliklerle birlikte, sürekli yapısallaşma eğilimindedir. Bazı sektörlerde üretim kapasitesi bütünüyle kullanılırken, bazılarında da, ödenebilir talep yetersizliğinden, birçok girişimler yavaşlatılmış olarak çalışır (bu da özellikle kısmî işsizlikle kendini açığa vurur).

Eksik-üretim er geç stagnasyon'a, büyümenin yavaşlamasına yol açar. Çağımızda, eksik-

üretim şiddetlenme eğilimindedir, bu da kapitalist üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişimini ne derece engellediğini gösterir.

Ayrıca bakınız : *Döngü (Cycle), Talep Stagnasyon, Nispi aşırı-üretim.*

EKSTRA ARTI-DEĞER (PLUS-VALUE EXTRA)

Metaın sosyal değeriyle bireysel değeri arasındaki farktan doğan artı-değer.

Ekstra artı-değer, nispî artı-değerin bir türüdür. Belirli bir ekonomik dala ait her girişimde, şu ya da bu metaın imalî, belli sayıda çalışma saati gerektirir: fiilî emek süresi denen şey budur ve bireysel değeri belirler. Ama bu metalar, sonradan, bireysel değerlerine değil, sosyal olarak zorunlu emek süresi (ortalama süre) tarafından belirlenen sosyal değerlerine tekabül eden bir fiyata satılırlar. Fiilî emek süresiyle sosyal emek süresi arasında zorunlu bir çakışma, düşümdeşlik yoktur: bazı durumlarda, fiilî emek süresi sosyal emek süresini aşar, bazı durumlarda da onun altında kalır.

Tanımı gereği, ekstra artı-değer olması için, metaların bireysel değerinin sosyal değerinin altında olması gerekli ve yeterlidir (elbette bu metaların gerçekten satılmaları şartıyla). Kapitalist rejimde, belli şartlarda, bu durumla karşılaşılır. Bu istisnaî durum, prodüktivitelerini artırarak üretici emek güçlerini çoğaltmayı başarmış girişimleri kapsar. Girişimin fiilî emek süresiyle o branşın sosyal emek süresi arasındaki farktan doğan ekstra artı-değer, makinalaşma, rasyonalizasyon sayesinde, üretim maliyetinin ortalama üretim maliyetinden aşağı olduğu girişimlerde elde edilir.

Bu nedenle, ekstra artı-değer'den, sektörün, branşın ya da ekonominin bütün girişimleri değil, tek tek, münferit girişimler yararlanır. Tabiatı gereği, ekstra artı-değer kalımsızdır, geçicidir, ama aynı zamanda hep yeniden ortaya çıkıcıdır. Kapitalistleri sürekli olarak üretim tarzını devrimleştirmeye teşvik eder, bu nedenle de teknik ilerlemenin güçlü bir uyarıcısıdır. Sermayenin konsantrasyonunu ve santralizasyonunu hızlandırarak, girişimlerin gelişimlerinde ve ekonomik güçlerinde bir eşitsizlik yaratır.

Mutlak ve nispî artı-değer'lerden farklı olarak, ekstra artı-

değer ancak bireylerin aracılığıyla sosyal bir kapsama sahip olabilir. Her an, yalnızca, imtiyazlı kişiler olarak gözüken birkaç girişim sahibi onu elde edebilir. Bunu yapmak için, sürekli olarak üretim maliyetini düşürmek, hem de rakiplerinin tümünden daha çok düşürmek zorundadırlar.

Fiilî emek süresinin düşürülmesi amacıyla üretim metodlarını alt üst etmeye yönelik bu sürekli dürtü, teknik ilerleme açısından çelişik bir tavır getirir. Bir yandan teknik ilerlemeyi artırmak gerekir, çünkü ekstra artı-değer'i elde etme imkânı bu artmaya, hatta bu hızlanmaya bağlıdır; ama öte yandan, devrimci bir teknik metoda sahip olanın ne pahasına olursa olsun onu saklaması ve hiçbir şekilde yaymaması gerekir: bunun sonucu da, yalnız teknik ilerleme için değil, bizzat bilimsel araştırma için de ciddî bir engel olan gizlilik uygulaması olur.

Böylece, kapitalist girişimler, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için değil, ekstra artı-değer'i elde etmek için öncüleşirler. Bu öncü durumu başkalarıyle paylaşmamak için de ellerinden geleni yaparlar.

Sosyalist rejimde ise, tam tersine, öncü girişim ötekilere, bütün öteki girişimlere kendi düzeyine yükselmeleri için yardım eden girişimdir, buysa ekonominin hızında genel bir ilerleme sonucunu doğurur.

★

Ayrıca bakınız *Prodüktivite, Teknik ilerleme, Fiilî emek süresi.*

ELÂSTİKİYET (ELASTICITE)

Bir ekonomik değerin, başka bir ekonomik değerin gelişimi karşısındaki duyarlık derecesi.

Bu iki değerin nispî varyasyonları arasındaki oran «elâstikiyet katsayısı»nı belirler.

Örneğin, fiyatlar düzeyi ile tüketim arasında kurulan oranları ele alalım. p, bir metaın fiyatı, C ise, metaın satışlarının toplam değeri olsun. Fiyatların, azalma ya da artma biçimindeki bir değişmesi, satışların yekûnunda bir değişmeye yol açacaktır; bu iki varyasyon (dp) ve (dC) olsun

$$\frac{(dp)}{p} \times 10 \text{ ve } \frac{(dC)}{C} \times 100$$

oranları, bu varyasyonları yüzde olarak ifade eder. Elde

edilen bu oranların mukayesesi, fiyat değişmeleri karşısında alıcıların reaksiyonlarını gösterir. Şu halde, elâstikiyet ölçüsü, ikinci oranın birincisine bölünmesiyle elde edilir.

Yani elâstikiyete e dersek şöyle olur:

$$e = \frac{(dC)}{C} : \frac{(dp)}{P}$$

Fiyatlarda % 5 bir yükseliş, toplam satışlarda % 8'lik bir düşüşe yol açıyorsa, elâstikiyet katsayısı şöyle tessüs eder : e = 0,08 : 0,05 = 1,6. Eğer düşüş % 1 ise, e = 0,2, vs. Genel bir tarzda e değeri sıfır civarında tessüs ettiği zaman, bir ekonomik fonksiyon elâstikiyetsiz olarak mütalâa edilir. e'nin mutlak değeri ne kadar yüksek ise bir ekonomik fonksiyon da o kadar elâstikidir: küçülen fonksiyonlar (zikredilen örnekte olduğu gibi) için negatif elâstikiyet, büyüyen fonksiyonlar içinse pozitif elâstikiyet.

Ekonomi teorisi, e katsayisının anlamını geliştirmiştir. Gerçekte, başka bir ekonomik büyüklüğün fonksiyonu olarak değişen (ona bağlı olarak değişen) her ekonomik büyüklük, eğer y = f (X) ise, elâstikiyet katsayısı şu formülle gösterilir.

$$e = \frac{(dy)}{y} : \frac{(dx)}{x}$$

bu formül, şöyle de yazılabilir :

$$e = \frac{(dy)}{(dx)} : \frac{y}{x}$$

Başka terimlerle, elâstikiyet katsayısı, aynı zamanda, bir fonksiyonun marjinal değerinin o fonksiyonun ortalama değerine oranı olarak tanımlanır.

Bu formülasyon ile elemanter bir fizik yasası arasında pek çok benzerlikler vardır: «elâstikiyet»i, bir ekonomik fenomenin bir belirli faktöre adaptasyonu melekesi olarak kavramak için anlamın mantıksal olarak genişletilmesi bir problem ortaya koymaz.

Fakat, bu formülasyon basamağı (moment) tarihsel bir anlamdan yoksun değildir. Marjinalist kavramların keşfedilmesi (ki bu kavramlar, 1870'e doğru, İngiliz Stanley Jevons, Avusturyalı Karl Menger ve Fransız Leon Walras tarafından da aynı anda ve ayrı ayrı işlenmişlerdir) kapitalizmin bir mutasyonunu yani monopolist evrenin en belirgin olarak gelişmesini haber verir ve gösterirler. Gerçekte, marjlar hakkındaki aynı muhakeme ilkesi (şematik olarak: istihdam/kaynaklar ikilisinin verili dilimlerle mukayesesi suretiyle girişimlerin optimasının belirlenmesi), monopolist-olmayan evre'nin kesinlikle sağlamadığı bir pazar egemenliğinin varlığını gerektirir: belirli bir fiyat düzeyi seçmek ve empoze etmek, üretimin inhisarîliği ve arz miktarını belirlemek, vs. gibi imkânlar.

Böyle bir elâstikiyet kavramı, görüldüğü gibi, kendi ifade-

sini, ilkin fiyat teorisinde, daha sonra uluslararası ticaret teorisinde ve nihayet monopolist devlet ve özellikle fiskalite uygulamasında bulmuştur. Çünkü, elâstikiyet, normal olarak, fiyatlara ve gelirlere bağlanır. Ve bu, elde edilen katsayıların yorumunda ihtiyatlılığın önemini gösterir:

1. Temel değişkenlerin sırf istatistiksel nitelikteki tanımları, çok kere, güvenilmez tanımlardır. Burada, gelirlerin fazla olarak tahmin ve takdir edilmesi, fiyat endislerinin kabulü imkânsız kompozisyonları, farklı sosyal sınıfların imkân ve ihtiyaçlarını dikkate almıyan «tüketim» kavramının kendisi, vs. gibi.

2. Sosyal davranışlar her zaman, miktarla ifade edilebilir (hattâ, bir «tahmin elâstikiyeti» içinde bile) değildir. Fakat, özellikle, elâstikiyet, korelasyon ve kovaryans hesaplarında, iki ekonomik büyüklüğün mukayesesi, nedensellik önyargısından hareket etmemelidir. Bir malın talep elâstikiyeti, tek başına, ihtiyacın ne «şiddet»ini ne de onun zorunluluk karakterini belirler.

★

Ayrıca bakınız *Talep, Arz ve talep yasası, Fiyat.*

EMEĞİN BİLİMSEL ORGANİZASYONU (ORGANISATION SCIENTIFIQUE DU TRAVAIL)

Bu yüzyılın başında Amerikalı Taylor ve Fransız Fayol gibi kişilerce geliştirilen ve bir bireyin, bir ekibin, hattâ bir servisin ya da girişimin çalışmasını, bunların tek tek ya da bütün olarak üretkenliklerini artırmak amacıyla, rasyonelleştirmeyi hedef alan yöntem ve kuralların bütünü.

Başlangıçta, emeğin bilimsel organizasyonu, üretime doğrudan doğruya katkıda bulunan görevlerin —«zincirleme çalışma» adıyla bilinen— bir parçalanması olmuşsa da, müdahale alanı, aşağı yukarı yirmi yıldır, ilke olarak analize ve muhasebe idaresine, bunların ticarî politikalarına, giderek personel politikalarına yayılmıştır.

Emeğin bilimsel organizasyonu, gerçekte monopollerin artı-değer oranını ve kütlesini korumak hattâ artırmak için başvurdukları sistemlerden birini oluşturur. Burjuvazinin, prodüktiviteyi artırarak, emekçilerin baskısıyla vermek zorunda kaldığı tavizleri azaltmak için yaptığı bir girişim olarak kabul edilebilir.

★

Ayrıca bakınız *Görevlerin ayrışması, İşbölümü, Fayolizm,*

EMEĞİN NESNELERİ (OBJETS DE TRAVAIL)

Üretim süreci boyunca, insan emeği tarafından üzerinde işlenen nesnelerin tümü.

Bütün iş araçları gibi, emeğin nesneleri de, üretim araçlarının bir bileştiricisidirler, bir kompozanıdırlar. Emeğin nesneleri genel bir tarzda, değişikliğe, dönüşüme uğrayacak olan materyelleri, verileri teşkil ederler.

Emeğin nesneleri, eğer doğrudan doğruya tabiat tarafından sunuluyor, sağlanıyorlarsa, o zaman, bunlara tabii zenginlikler adı verilir: bitkisel ya da hayvansal zenginlikler (orman hayvanları, bitkiler), mineral zenginlikler (mineraller, kömür, vs.). Emeğin nesneleri, insan emeğinin ürünleri de olabilir, bu durumda, bunlara ilk madde adı verilir: topraktan çıkarılan ve maden haline gelecek olan mineraller, koyunlardan elde edilen ve çeşitli dönüşümlere uğradıktan sonra endüstriyel bir ürün halinde kendisini gösterecek olan yün, vs. Toprak ise, evrensel emeğin hem bir aracı (yani iş aracı) hem de nesnesidir.

Bu tanıma göre, emeğin nesneleri elverişli-olmayan (inadapté) nesnelerdir. Üretim de, bu elverişsizliğin ortadan kaldırılması suretiyle bunların birer kullanım değeri haline getirilmesidir zaten.

Emeğin nesnesinin niteliği (kalitesi) fiziksel türde değil, fonksiyonel tipte bir niteliktir. Şurası açıktır ki, aynı bir emek nesnesi alternatif bir biçimde, emek nesnesi ya da iş aracı (kasaplık at, çekim atı) olarak hizmet görür.

Emeğin nesneleri, üretim araçlarının *pasif* veçhesini, edilgen (sübi) veçhesini ifade ederler. Emeğin nesneleri üretim araçlarıyla birlikte diyalektik bir birlik meydana getirirler. Üretici güçlerin gelişmesiyle, emeğin nesneleri de çeşitlenmeye, farklılaşmaya doğru giderler: tabiat nesneleri alanının genişlemesi; daha önemli derecede de, ilk maddeler alanının genişlemesi.

Üretim sürecinin uzaması nedeniyle de, emek nesneleri bir çeşit hiyerarşileşmeye doğru giderler: ham emek nesneleri, yarı-işlemiş emek nesneleri, vs.

*

Ayrıca bakınız *Sosyal üretici güçler, İlkmaddeler, İş araçları.*

EMEĞİN PRODÜKTİVİTESİ (PRODUCTIVITE DU TRAVAIL) :

Belirli yoğunluktaki bir emeğin, belirli bir süre içinde, belirli bir miktar kullanım değeri meydana getirme kapasitesi.

İstatistiksel bakış açısından, global olarak, prodüktivite, üretim ile bu üretim için zorunlu olan sosyal emek arasında bir oran biçiminde görünür. Örneğin, 1955 yılında, Marsilya Kiremit ve Tuğla işletmesinde, 8 iş saati içinde gerçekleştirilen üretim 7200 tuğla idi. Bu duruma göre, bu işletmedeki emek prodüktivitesinin, 1955 yılında, saat başına şu olduğu söylenebilir :

7200/8 = 900 kiremit-saat.

Genelleştirilirse, emeğin prodüktivitesi şu tip bir orantıyla ifade edilebilir:

$$p = \frac{P}{T}$$

P = fiziksel nicelik olarak ifade edilen prodüktivite;

T = saat, gün, ay, yıl (yıl olarak pek nadiren) halindeki zaman birimi olarak ifade edilen emek.

p = zaman birimi başına meta miktarı ki, genel bir form içinde şöyle ifade edilir: saat başına şu kadar kiremit, ayda şu kadar araba, günde işçi başına şu kadar kilogram kömür.

Marsilya Kiremit ve Tuğla işletmesinin durumunu açıklamak için ortaya koyduğumuz tanımdan hareketle diyebiliriz ki, bu işletmede, her iş saatinde (zaman birimi) üretim kapasitesi (bizzat kendisi de belirli bir teknik durumun fonksiyonu olan bir yoğunlukla), 900 kiremit (kullanım değerleri) idi.

Emeğin prodüktivitesi, aynı zamanda, başka birçok tarzlarda da ifade edilebilir, fakat bütün bu formlar, yukarıda belirtilen temel forma indirgenebilir.

Fakat, prodüktivitenin sadece istatistiksel kavranışıyle yetinilemez, tam tersine, prodüktiviteyi kendi öz hareketi içinde tahlil etmek gerekir. Prodüktivite bir durumdan çok bir süreçtir. Prodüktif güçte ya da emeğin prodüktivitesinde meydana gelen bir artışın araştırılmasıdır önemli olan.

Yalnız bu bakış açısındandır ki, emeğin prodüktivitesi ile emeğin yoğunluğu arasında zihinsel olarak, teorik olarak bir ayırım yapılabilir.

Gerçekte, emeğin prodüktivitesinin artışı, üretilen her birim için sosyal olarak zorunlu zamanda (sürede) bir azalışa yol açan, teknik usullerde bir değişimden ayrılmaz. Marx'ın *Kapital*'de dediği gibi «daha az miktarda bir emek, daha çok kullanım değeri üretmek gücüne sahip olur.»

Terimin bilimsel anlamıyle,

demek ki, prodüktivite teknik ilerleme olmadan değişikliğe uğramaz. Hattâ emeğin prodüktivitesinin ölçüsü teknik ilerlemedir.

Genel bir kural olarak, emeğin prodüktivitesinin artışı, yeni bir değer artışı hasıl etmez, çünkü, bu durumda, emekçinin yorgunluğunda bir artış olmamaktadır. Bundan ötürü, kapitalistler için munzam masraflara (üretim usullerini değişikliğe uğratmak için yapılan masraflar: yeni makinalar, yeni metodlar, yeni tip organizasyonlar) yol açmasına rağmen, genel kural olarak, her metaın üniter değeri düşer.

Her kapitalist kendi işletmesinde, prodüktiviteyi düzeltecek her yola başvurarak, az çok kalıcı bir ekstra artı-değer elde etmeye bakar. Prodüktivitenin genelleşen artışı, işgününün iki bölümü arasında mevcut oranın değişmesine yol açar, buysa, kapitalistlerin nispî artı-değer elde etmelerini mümkün kılar.

Emeğin prodüktivitesi ile emeğin yoğunluğu arasındaki ayrım, temel bir ayrımdır. Kapitalist rejimde, bu iki kavram, teorik ve pratik olarak birbirine karıştırılır.

Teorik olarak, üretim ile emek faktörü adı verilen şey arasındaki oranın ölçüsü ele alınır ve bu oranın hakiki mahiyeti üzerinde pek durulmaz: bu durumda, emeğin yoğunluğunun sonuçları ile emeğin prodüktivitesinin sonuçları karıştırılmış olur. Burada, marksist olmayan ekonomistler görünüşlerle yetinmektedirler.

Pratik olarak, kapitalistler, emeğin hem prodüktivitesini hem yoğunluğunu artırırlar. Çoğu hallerde, üretim usullerindeki değişiklikler, emekçiye empoze edilen bir ritm değişikliğine, yani bir emek yoğunlaştırmasına (kadansların şiddetlendirilmesi, daha fazla yorgunluk) eşlik eder.

Bu teorik ve pratik konfüzyon, ekonomi bilimi için zararlıdır. Gerçekten de, emeğin yoğunluğu ne derece önemli bir ekonomik kategoriyse, emeğin prodüktivitesi de tarihsel materyalizmin o derece temel bir kavramıdır.

Gerçekte, emeğin prodüktivitesi, kendi tarzında, tabiata ve topluma egemen olabilmek için, insan topluluklarının binlerce yıl süren çabalarını, üretici güçlerin ilerlemesini, üretimin ilerlemesini dile getirir.

*

Ayrıca bakınız : *Ekstra artı-değer, Nispî artı-değer, Teknik ilerleme, Randıman.*

EMEĞİN YOĞUNLAŞTIRILMASI (INTENSIFICATION DU TRAVAIL)

Emeğin yoğunluğunun artırılması süreci.

Emeğin yoğunlaştırılması, emeğin yoğunluğunun şiddetlendirilmesine, işgünü aralıklarının kısılmasına, yani sıkılaştırılmasına dayanır.

Bu durumda, işçi, daha çok miktarda fiziksel ve sinirsel enerji sarfetmek zorundadır. Böylece, örneğin, işçi bir iş saatinde 95 nesne imal etmekteyken, iş şartlarında hiçbir değişiklik olmaksızın, 60 dakikalık aynı zaman aralığı içinde 100 nesne imal etmek zorunda kalacaktır. Şunu kolaylıkla görebiliriz ki, kadansların hızlandırılmasını ifade eden bu operasyonda, hiç şüphesiz, daha büyük bir fiziksel efor (beş tane daha fazla nesne imal etmek zorunlu olduğuna göre) vardır, fakat burada daha da artan bir sinirsel efor (aslında, daha hızlı iş görmek, her nesnenin imali için daha az zaman ayırmak, ve bundan ötürü dikkati iki misline çıkarmak gerekmektedir) da vardır.

Emeğin yoğunlaştırılması, ünite başına daha büyük bir değer yaratmaya, dolayısıyle de, artı-değer'in mutlak değer biçimini altında artmasına varır. Emeğin yoğunlaştırılmasının meydana getirdiği sonuçlar, emek süresinin arttırılmasının meydana getirdiği sonuçların aynıdır: her iki halde de, zorunlu emek süresi aynı kalırken, ekenek süresi artar.

Emeğin yoğunlaştırılması kapitalistlerin sarfiyatında büyümeğe yol açmadığı halde, çalışma ritminin şiddetlenmesinde ve işçi sınıfının aşırı sömürüsünde dile gelir.

Emeğin yıkıcı sonuçlarının sınırlandırılması amacıyle, işçi sınıfı, emek süresinin kısatılması uğruna mücadele eder.

Emperyalizm çağında, özellikle de monopolist devlet kapitalizmi çağında, emeğin şiddetlendirilmesi büyük bir artma göstermiştir. Bu dönem, emekçiyi iliklerine kadar tüketen, cehennemi kadanslar dönemidir Endüstriyel yorgunluk probleminin özel bir keskinlik biçimine büründüğü andır bu.

Belirtmek gerekir ki, ücret biçimleri bu yoğunlaştırmayı çok kolaylaştırmaktadır. Parça başına ücret biçimi, çalışmanın ritmini artırmak bakımından en uygun yoldur, çünkü, bu ücret biçimi, bizzat işçileri kendi emeklerini yoğunlaştırmaya teşvik eder. Bundan çıkan sonuç, işçi sınıfının emeğin yoğunlaştırılmasının bu eşi görülmedik hızlanmasına karşı ideolojik, ekonomik ve politik bir mücade-

le yürütmesinin gerekli olduğudur.

★

Ayrıca bakınız : *Ücret biçimleri, Emek yoğunluğu, Mutlak artı-değer.*

EMEK (TRAVAIL)

İnsanların ihtiyaçlarına uygun hale getirmek üzere tabiatın verilerini dönüşüme uğratmak amacını güden, insanoğlunun rasyonel faaliyeti.

Emek (iş), sosyal bir varlık olarak insanın faaliyetinin bir biçimidir. Emek, daha ilk bakışta, Marx'ın deyimiyle «kendisini insanla tabiat arasında cereyan eden bir fiil olarak» gösterir. Bu fiildir toplumun maddî hayatını şartlandıran. Bu itibarla, emek, insan toplumlarının mutlak ve başta gelen bir şartıdır.

Emek, insanın inhisarî bir özelliği (l'apanage exclusif), insan türüne özgü bir faaliyet tarzıdır. Tabiatı değişikliğe uğratmakla, insan bizzat kendisini değişikliğe uğratır, insanileşir. Engels'in tezini işte bu anlamda anlamak gerekir: «emek insanın bizzat kendisini yaratmıştır».

Emek, en geniş anlamda ele alınan insan faaliyetiyle hiçbir durumda özdeşleştirilemez olan, özgül bir ekonomik kategoridir. Emek, kendi kontekstinden, yani emek sürecinden, bağımsız bir şey olarak tahlil edilemez. Şu halde, maddî hayatı ilgilendiren ekonomik emek (iş) ile, sosyal hayatın diğer alanlarına ait olan ekonomik-olmayan emek arasında bir ayırım yapmak gerekir. Bu bakış açısından, açıktır ki, esas olarak, emek insanoğlunun özünün bir kreasyonu, bir tezahürü olarak tanımlanır. Emek, *her şeyden önce,* işgücü dediğimiz bu özel kudretin harekete geçirilmesinin sonucudur.

Emeğin böyle anlaşılmasının hiçbir duygusal rengi yoktur. Emek nesneldir ve nesnel bakımdan iş saatıyle ölçülür (ya da ölçülebilir). Marx'ın deyimiyle, emek, mübadele değerinin öz cevherini, içlerinde kristalize olduğu bütün metaların ortaklaşa unsurunu teşkil eder.

Emek bir fiil, bir faaliyettir, fakat bir ilişkidir de. Bir yandan insanla tabiatı (emekçinin avadanlıklar, makinalar ve emek nesneleriyle olan ilişkisi) öte yandan, insanlarla insanları (girişimcilerle işçiler arasındaki ilişki, bir arada çalışan işçiler arasındaki ilişki) birleştiren ikili bir ilişkidir.

Şu halde, şöyle şematize edilebilen bir ilişkidir bu:

İnsanlar «. . . . . .» Tabiat
İnsanlar «. . . . . .» İnsanlar

Genellikle, dönüşüme uğratılacak nesnelerle doğrudan temasa girerek üretim sürecini gerçekleştiren icra edici emek, genellikle bir tasavvur, yaratış, öngörü işi olan entelektüel emekle karşıtlaştırılır. Sosyal emek, aynı anda, bu iki karaktere bürünür, çünkü, Marx'ın dediği gibi, «emeğin vardığı sonuç, emekçinin muhayyilesinde önceden vardır», fakat, o, çelişkili bir biçime bürünür: entelektüel emek el emeğinden ayrılır ve ona bağımlı olarak onunla karşıtlaşır.

Emekçi açısından, emek, her zaman bir çaba olarak — bu çaba hangi şartlar içinde oluşursa oluşsun— kendisini gösterir. Demek ki, emek, yorgunluk kaynağıdır ve bu itibarla da, gerek fiziksel gerek entelektüel bakımdan az ya da çok zahmetlidir.

Tarihsel bakımdan, emek, herşeyden önce bir zahmet, bir külfet olarak tezahür etmiştir. Budur incildeki laneti ifade eden (ekmeğini kendi alınterinle kazanacaksın), yine budur bizzat terimin etimolojisini, yani emeğin, işkence âleti fikrine bağlanmış olmasını hatıra getiren.

Her şeye rağmen, emek, *bütün* insan toplumları için mutlak bir zorunluluktur. Sınıflara bölünmüş bütün toplumlarda, emekçiler, üretim araçlarını ellerinde bulunduran ve bu yüzden, emeğin ürünlerine sahip çıkanlara bağımlı bir duruma indirilmişlerdir. Emek, bu şartlar altında, bir zahmet, bir külfettir elbette.

Ancak, üretim araçlarının sosyal mülkiyetine dayanan bir üretimin tarzındadır ki, emek, bir zahmet, bir külfet olmaktan çıkacak ve insan kişiliğinin özgül bir ifadesi, bir *ihtiyaç* haline gelecektir.

*

Ayrıca bakınız : *İşgücü, İş-araçları, Emeğin nesneleri, Emek süreci.*

EMEK BORSASI (BOURSE DU TRAVAIL)

Aynı bir mahaldeki sendikaların gruplaşma biçimi.

Borsa terimi, çoğunlukla, profesyonel kişilerin belli değerleri ya da metaları satmak ve almak için düzenli olarak toplandıkları yer anlamına gelir. Kapitalist sistemde, değerler borsası, spekülasyonun tapınağıdır.

1845'de, *Journal des Economistes*'de yayımlanan bir makalesinde, Molinari, işsiz emekçilerle işçi arayan patronların buluşup sözleşme yapabilecekleri

bir kurumun gerçekleştirilmesini öneriyordu. Bununla birlikte, Paris Belediye Konseyi, Emek Borsası'nı kuran metni ancak 1875'de kabul etti. 1901'de, Fransa'da 74 emek borsası vardı, 1908'de de 157.

XIX. yüzyılın sonunda, emek borsaları bir federasyon oluşturdular ve bu federasyon CGT'nin kurulmasında önemli bir rol oynadı (1902 Montpellier Kongresi).

Borsalar, başlangıçta, zaman zaman plasman büroları olmuşlarsa da, hızla ortak hizmetlerle ilgili sendikalıların toplanma yerlerine dönüşmüşlerdir. Böylece, aynı mahallin sensendikaları sendikal öğretimin ve basının konsantre olduğu bir emek borsasında toplanmışlardır.

Borsalar genel bir kanunname kapsamına girmezler. Bununla birlikte, Paris'teki, 3 nisan 1970 tarihli bir kararnamenin çerçevesi içindedirler ve emekçiler için bir araya gelme ve meslekî enformasyon mahalli niteliğini taşırlar; emekçilerin ekonomik ve sosyal formasyonlarına da katkıda bulunurlar.

Bir camianın bir emek borsası kurmasını yasaklayan hiçbir metin yoktur.

★

Ayrıca bakınız : *Emek pazarı.*

EMEK PAZARI (MARCHE DU TRAVAIL)

İşgücü alım ve satımının mutad olarak yapıldığı yer.

«Emek pazarı» deyimi, aslında yanlış bir deyimdir. Realiteyi gizleyen ve çarpıtan, ideolojik tipte bir kavramdır. Çünkü alınan ve satılan, emek değil, işgücü'dür.

Bu kavramı kullanmaktan kaçınmak ve yerine «işgücü pazarı» diye formüle edilebilecek bilimsel bir kavram koymak gerekir.

Gerçekten, satıcı olan işgücü taşıyıcılarıyla, işçilerle, işgücü alıcılarının, kapitalistlerin buluştuğu belirli bir yerde mübadele edilen şey, kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte metaya dönüşmüş olan iş-gücü'dür.

Birinciler, bir ücret karşılığında, işgüçlerini satmak zorundadırlar. Belirli bir süre için işe alınırlar. İkinciler, bu iş-gücü'nü satın alırlar, çünkü artı-değer üreticidir bu işgücü.

Hukukî olarak, işgücü alımı satımı ekonomik hareketi, çoğu zaman, bir iş sözleşmesi biçimi altında gerçekleşir. Herşey, sanki, kapitalist, emekçinin faaliyetini, aktivitesini yani emeğini

satın alıyormuş gibi geçer. Bu yanılsamalı ve fantastik dış görünüş kapitalist sömürü gerçeğini gizlemeye yarar.

Emek pazarı, çeşitli genellik derecelerinde incelenebilir. Coğrafi olarak, şu ya da bu bölgede yer alan, şu ya da bu ekonomik sektörle ilgili, şu ya da bu biçimde örgütlenmiş, bir çok emek pazarı vardır. En genel düzeyde, emek pazarı, işgücü denen özel metaın yabancılaşmasının gerçekleştiği soyut mekânsal (spatial) bütündür. Bu nedenle, bu pazar, öteki metaların pazarından ayrılır.

Emek pazarı kapitalizmden önce de vardı, ama, proleterleşme süreci şiddetlendiği ölçüde, kapitalizmle birlikte temel bir önem kazandı.

Başlangıçta mevzii iken, sınırlıyken, giderek ulusal olma eğilimi gösterdi. Mevzii emek pazarından ulusal emek pazarına —ekonomik evrimin yönü bu oldu.

XIX. yüzyılda, emek pazarı parçalanmak, girişimlerin çevresine dağılmak eğilimindeydi. Örgütsüz işçiler, kendileri de birbirlerinden oldukça kopuk durumda bulunan çeşitli girişim sahiplerine, tek tek başvuruyorlardı. XX. yüzyılda ise, tam tersine, emek pazarı örgütlü ve kolektif bir karakter kazanmıştır.

Bu özel alanda, devlet müdahalesi gittikçe daha çok kendini gösterdi. Monopolist devlet kapitalizmi aşamasında daha da şiddetlendi. Bununla birlikte, çalışma, hukuki açıdan, bireysel karakterini korumaktadır: iş sözleşmesini imzalayan, belirli bir işçidir. Hukuki olarak, patronlar düzeyinde de aynı şey söz konusu olmakla birlikte (iş-gücü'nü satın alan, patron grupları değil, şu ya da bu girişimdir), işler gündelik pratikte çoğu zaman çok değişik bir biçimde yürür: dayanışma içindeki girişim sahipleri tanınmış bir sendika militanı olan şu ya da bu işçinin işe alınmasını reddedebilirler.

★

Ayrıca bakınız : *Emek borsası, İşgücü.*

EMEK SÜRECİ (PROCES DE TRAVAIL)

Sosyal insan varlığının dönüştürücü aktivitesinin (emek) tabiata tesahüp (kullanım değerleri üretimi) bakımından gelişimi.

Özgül bir aktivite olarak emek, bir anlamda insan hayatını meydana getiren şartlar bütünü içinde gelişir.

Emek süreci üç basit unsura ayrıştırılabilir:

1. Emek dediğimiz şeyin kendisi.

2. Emek tarafından işlenen nesne.

3. Değiştirmek amacıyle nesneleri işlerken emek tarafından başvurulan araçlar.

Demek ki, daha ilk bakışta, sarfedilen emek, emeğin nesnesi ve emeğin aracı (iş aracı) bileşiminden meydana gelmiş karmaşık bir yapı olarak kendini gösterir.

Örneğin, bir mobilyanın elde edilmesi, daha önceden şunların varlığını gerektirir: belirli bir ilk madde (önceden dönüştürülmüş tahta kalaslar); elverişli makinalar ya da avadanlıklar (testere, rende, bıçkı, vs.); bu makinaları ya da avadanlıkları kullanabilen işçiler (yani belirli yetenekleri olan işçiler) ve keza, bütün bu verilerin yerleşmiş olduğu belirli bir yer (atölye, fabrika, üzin).

Mobilyanın imal edilmesi işi zaman ve mekân içinde cereyan eder. Zaman içinde, bu, işçinin istihdam edilen özgül aktivitesidir. Bu faaliyet, somut bir emek olarak kendini gösterir. Gerçekten de, işçi yeni bir mamûl olan mobilyaya ulaşmak bakımından, avadanlıklar ya da makinalar sayesinde materyelleri hazırlamak, bir araya getirip birleştirmek zorundadır.

Demek ki, emek süreci, evvela, tabiatı insanın kendi ihtiyaçlarına uygun olarak dönüşüme uğratmak için; insanın tabiatla kurduğu ilişkileri içerir.

Böyle olduğu içindir ki, Marx'ın dediği gibi, «o (yani, emek süreci), maddî mübadelelerin genel şartıdır, bütün sosyal formasyonlardan bağımsız olarak ya da bütün bu sosyal formasyonlar arasında ortaklaşa olarak, insan hayatının fiziksel bir zorunluğudur» *(Kapital)*.

Emek süreci, zamansal bakımdan, belirli bir ürünün transformasyonunu farklı evrelere ayıran peryod olarak anlaşılır. Demek ki, global emek süreci, az ya da çok uzun süren, birbirini izleyen bir dizi kısmî emek süreçleri ihtiva eder. Her kısmî emek süreci, sırası gelince yeni bir emek sürecinin hareket noktasını teşkil eden bir ürünün elde edilmesiyle son bulur.

Bütün sosyal formasyonlar için ortaklaşa olan (bütün sosyal formasyonlarda var olan) emek süreci, her üretim tarzında özgül bir biçimde kendini gösterir.

Böylece, kapitalist üretim tarzında, emek süreci, bir yandan, işgücü'nün prodüktif biçimde tüketilmesi olarak kendini gösterir, öte yandan da, karşılıklı bağımlılık halindeki iki veçheye bürünür: nitelik bakış açısından, kullanım değeri yaratıcısıdır (bu durumda, sarfedilen emek somut emektir); nicelik bakış açısından ise, değer yaratıcısıdır (bu durumda, ilgili emek soyut emektir).

★

Ayrıca bakınız : *İş araçları, Emeğin nesneleri, Emek.*

EMEK SURESİ (DUREE DU TRAVAIL)

İşgücü'nün prodüktif olarak (üretken olarak) kullanıldığı zaman birimlerinin miktarı.

Emek (iş) süresi, emek sürecinin zamansal veçhesini ifade eden bir kategoridir. İşgücü'nün tezahürü olan emek, gerçekte, zorunlu olarak, zaman içinde, biri ötekine eklenen, müteselsil anlar içinde sarfedilir.

Daha somut olarak, bir sözleşmeyi imzalayan herhangi bir işçi, örneğin bir maden işçisi, bir marangoz, bir dokumacı, vs., kendi kapasitesine göre iş görmek için günde 8 saat fabrikada bulunmaya angaje olur. Bu durumda, emek süresi, 8 saatlik fiilî işgünüyle özdeştir.

Emek süresi biribirinden çok farklı, çeşitli zaman birimleri halinde ifade edilebilir genel olarak. Böylece, emek süresinden söz ederken şu ifadeler kullanılabilir: günlük emek süresi ya da emek günü (işgünü) süresi, haftalık süre, aylık süre, hattâ faaliyet peryodu denen bir ömür boyu süre. Keza, öğretim hayatında kullanılan yıllıksaat gibi karmaşık birimler de vardır.

En çok kullanılan birimler, işgünü ve iş haftası'dır. Bunlar saat olarak ifade edilir. Buna karşılık, faaliyet peryodu, daha çok, yıllar olarak (faal hayata girişten emekliliğe kadarki yıl sayısı), günlerle ölçülen yıllar olarak ifade edilir.

Genellikle, iki kavram, yani işgünü ile emek süresi kavramları arasında bazı farklar bulunduğu halde, özdeşleşmeye doğru gitmektedirler.

İşgücü'nün kapitalistin tasarrufu altında bulunduğu zaman sürelerinin toplamını temsil eden emek süresi, sadece fabrikada geçen zamanı değil, fakat emekçinin iş yerine gidip gelmesine ayrılan zamanı da içine alır.

Bugünkü çağda, emek süresi, gitgide, sadece günlük ve haftalık ölçülere göre değil, fakat aylık ve yıllık ölçülere göre değerlendirilmeye doğru gitmektedir. Bu son bakış açısından, emek süresi, bir yıl içindeki işgünlerinin sayısı ile ücretli tatil günlerinin sayısı arasındaki farka eşittir. Ücretli tatil günleri miktarının gelişmesi, fiilî emek süresinin değişmesine yol açar. Bu miktarın artması, genç emekçiler için olduğu kadar (beş haftalık ücretli tatil talebi), bütün işçiler için (dört haftalık ücretli tatil uğruna mücadele) de bir emperatif, bir emredici hüküm haline gelmiştir.

Keza, emekçilerin fiilen çalıştıkları yıllar sayısını ifade

eden faaliyet süresi, iki harekete bağlı olarak değişir: üretime girme yaşının yükseltilmesine (öğrenim ve meslekî formasyon döneminin genişlemesi) yönelen hareket; ve emeklilik yaşının yükseltilmesine ya da düşürülmesine yönelen hareket. Şu anda, vaktinden önce ve anormal bir yıpranmaya yol açan, emeğin son derece yüksek yoğunluğundan ötürü, emekçilerin bazı kategorileriyle kadın emekçiler için, emeklilik yaşının düşürülmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Emek süresi, bütün üretim tarzlarına ilişkin bir ekonomik kategoridir. Genel bir kategori olarak, emek sürecinin zamansal karakterine ilişkindir. Somut olarak, değişken birimlerde ifade edilir. Örneğin, Ortaçağ'da emek süresi ilke olarak, sınırları, emek haftasındaki duruma bağlı olarak değişen işgünüyle özdeşleştirilir. Ortaçağ'da, toprak kiracılığı (tenure) halinde gerçekleşen işgünü söz konusu ise, işgününün uzunluğu serf tarafından serbestçe (serbestçe, fakat aynı zamanda, toprakları değerlendirmek için fiilen gerekli olan emek toplamının fonksiyonu halinde zorunlu olarak) belirlenir; buna karşı, serfin senyör için çalışması söz konusu ise, işgününün büyüklüğünü belirleyen senyördür. Ayrıca, burada, işgünü güneş gününe göre yani gündüzlerin uzayıp kısalmasına göre değişir, gündüzlerle çakışır.

Prekapitalist bütün üretim tarzlarında (ilkel komün hariç) emek süresi, zorunlu emek ve artı-emek sürelerinden meydana gelen karmaşık bir bütün olarak kendisini gösterirken, sadece kapitalist üretim tarzındadır ki, artı-emek elde edilmesi için her yola başvurulur ve emek süresi, giderek, sınırları belli olmayan bir büyüklüğe erişir. Giderek, işgünü ile güneş günü arasındaki ayrılık realite haline gelir.

Bunun tam tersine, sosyalist rejimde, ekonomi geliştikçe ve geliştiği ölçüde, emeğin prodüktivitesi arttıkça ve arttığı ölçüde, emek süresi durmadan azalır: haftalık emek süresi azalır, öğrenime ayrılan zaman artar, emeklilik yaşı gitgide düşer.

★

Ayrıca bakınız : *İşgünü, Mutlak artı-değer.*

EMEK YOĞUNLUĞU (INTENSITE DU TRAVAIL)

Bir zaman birimi içinde sarfedilen emek.

Emek yoğunluğu, bir zaman birimi içine sığdırılan (comprimé) soyut emek kitlesi olarak tanımlanır. Emek yoğunluğu, bundan ötürü, bir iş saati, bir işgünü, ya da bir iş haftası zarfında gerçekleşen fiziksel ve sinirsel enerji sarfiyatına eşittir.

Emek yoğunluğu, çok kere çalışma ritmi, çalışma ittiradı dediğimiz şeyle ifade edilir. Sürat fikrini içerir. Üretim, zincir sistemine göre organize edilmiş olduğu zaman, yoğunluğu dile getiren şey bu zincirin rotasyan hızıdır. Üretimin elle yapılması (manutention) halinde emek yoğunluğunun ölçüsü belirli bir zaman aralığı içinde imal edilen parça sayısıdır. Bütün diğer şartlar aynı kalmak kaydıyla, imal edilen parça sayısı ne kadar çoksa, emek yoğunluğu da o kadar büyüktür. Emek yoğunluğu (intensité du travail) ile emeğin yoğunlaştırılması (intensification du travail)'nı karıştırmamak gerekir. Emek yoğunluğu, sosyal olarak zorunlu emeğin belirli bir andaki temel karekteristiğidir; oysa emeğin yoğunlaştırılması yoğunluğun arttırılması sürecini ifade eder.

Marx, emek yoğunluğu kavramının bilimsel incelemesini işgünü çerçevesi içinde yapmıştır. Göstermiştir ki Marx, işgünü aralıklı olabileceği gibi (çalışma ritminin yavaş olması, mola ve dinlenme durumlarının varlığı), bunun tam tersine aralıksız da olabilir (süratli ritim, duraklamaların ortadan kaldırılması, ölü zamanların yok edilmesi).

Emek yoğunluğu, sadece branştan branşa değil, fakat sektörden sektöre, hatta girişimden girişime çok değişkendir. Tarıma oranla sanayi alanında çok daha şiddetlidir. Emek yoğunluğu kapitalizmin ortaya çıkması ve gelişimiyle birlikte muntazaman gelişme eğilimi gösterir.

Yoğunluk derecesi, bir zaman birimi içinde bir işgücü tarafından yaratılan değeri belirler. Gerçekte, fiziksel ve sinirsel enerji (yani yorgunluğun yaratıcısı) miktarı işçiye empoze edilen ritme bağlı olarak değişir.

Bundan ötürü, emek yoğunluğu, bir yandan, bir zaman birimi içinde elde edilen artı-değer kitlesini, öte yandan da, bu yoğunluk tarafından karakterize edilen işgücü değerini şartlandırır: gerçekte, fiziksel ve sinirsel enerji sarfiyatı ne kadar yüksekse, işgücü'nün bakımı ve devamlılığını sağlayan metaların değeri de o kadar yüksek olacaktır.

Emek yoğunluğu, ekonomi politiğin oldukça genel bir kategorisidir, fakat asıl önemini kapitalizmin ortaya çıkmasıyla kazanmıştır.

Gerçekte, kapitalist sanayide, biyolojik doğal ritimlerin (çalışma ritimlerinin) yerini, insan varlığının nesnel karakteristikleriyle bağdaşmayan ritimler almıştır. Terimin kesin anlamıyle, bu gayrı insanî çalışma ritimleridir sürmenaja, aşırı yorgunluğa ve sinir hastalıklarına yol açan.

Marksist-olmayan ekonomi politik, emeğin yoğunluğu ile emeğin prodüktivitesini devamlı tarzda birbirine karıştırır. Bununla birlikte, belirtelim ki, emeğin yoğunluğu sabit kaldığı halde, emeğin prodüktivitesi artabilir.

★

Ayrıca bakınız: Emeğin yoğunlaştırılması, İşgünü.

EMPERYALİST ENTEGRASYON (INTEGRATION IMPERIALISTE)

Monopolist devlet kapitalizmi evresinde, daha geniş boyutlarda yeni bir emperyalist bütünlük oluşturmak amacıyla, emperyalizmler arasında yeni ilişkiler geliştiren süreç.

Emperyalist entegrasyon, monopolist devlet kapitalizmine özgü bir zorunluluktur. Üretimin enternasyonelleşmesi ve sermayenin ulus-aşırı (transnationale) birikimi, sosyalist sisteme karşı mücadele kaygısı, emperyalizmler arasında yeni ilişkileri gerektirmiştir. Öyleyse, bu ilişkiler, aynı zamanda hem ekonomik temeli hem de devletsel üstyapıyı kapsarlar: Ortak Pazar bunun tipik bir örneğidir.

Monopoller, böylece, kitle üretimi ölçeğine ve kârın savunulmasına bir çerçeve bulmuş olurlar. Bunun sonucu, sermayenin ulus-aşırı konsantrasyonunu ve santralizasyonunu frenleyen engelleri kaldırma, vergi, para, vs. konularında devletlerin politikalarını uyumlaştırma eğilimidir.

Bununla birlikte, emperyalizmler arasındaki, eşitsiz gelişimlerinden ileri gelen rekabet öylesine şiddetlenir ki, entegrasyon buhranlar içinde ilerler.

Sosyalist kampın varolmasıyle ve belli sayıda eski sömürgenin bağımsızlıklarını elde etmeleriyle, emperyalizmin nüfuz alanı daralmakta ve emperyalist ülkelerin kendi aralarındaki çelişkileri, emperyalist ülkelerle gerçek bir bağımsızlık elde etmeye çalışan ülkeler arasındaki çelişkileri kızıştırmaktadır.

Bu açıdan, entegrasyon nüfuz alanlarını yeniden bölüşme-

nin yeni bir aracıdır.

Entegrasyon biçimleri, emperyalizmler arasındaki kuvvetler oranına bağlıdır. Sermayelerin eşitsiz gelişimi ve kuvvet oranlarındaki değişmelerle, bu entegrasyon biçimleri yeniden tartışma konusu olurlar.

Belirli bir entegrasyon biçimi, «birleşmiş» devletler arasında daha sonra çelişkilerin gelişmesine engel olamaz. Bu çelişkiler, ülkeler arasındaki mübadeleleri, anlaşmaları bozarlar ve daraltırlar. Ulusal politikalarını emperyalizmler arasındaki kuvvet oranlarına bağlıyan devletler arasındaki çekişme ve pazarlıkların nedeni budur.

Bununla birlikte, emperyalist entegrasyon bir realitedir. Ama ulusun ve halkların çıkarlarının sırtından gerçekleşen bir realite.

Emperyalist entegrasyon az ya da çok ileri götürülmüş çeşitli biçimler alabilir. Örneğin, serbest - mübadele uygulaması, bazı durumlarda, fiilî bir entegrasyon doğurabilir (ABD ile Kanada arasında), oysa İngiltere tarafından oluşturulan Avrupa serbest mübadele birliği Ortak Pazar karşısında pek kof çıkmıştır, çünkü her entegrasyon ilgili ülkeler arasında belli bir uluslararası üretim ve sermaye entegrasyonu derecesini şart koşar.

Kurulu, müesses bir blok içinde yer almayan başka ülkeler de aralarında çok geniş bir sermaye içiçeliği ve çıkar birleşmesi gösterebilirler (örnek: İngiltere ve ABD).

Politik-askerî alanda, Atlantik Paktı, özel bir entegrasyon biçimi doğurmuştur.

Başlıca aleti olan NATO, ABD tarafından bütün dünyaya yayılmış bir askerî paktlar zincirinin bir halkasıdır.

Entegrasyon mekanizması, sermayenin konsantrasyonu ve santralizasyonu sürecinin güçlenmesine büyük bir hız kazandırmıştır. Ama aynı zamanda, emekçilerin siyasî haklarına ve sosyal kazanımlarına yöneltilen sürekli saldırılara, gerici rejimlerin kurulmasına karşı durabilmek için, monopollerin ekonomik ve politik konumlarını zayıflatabilmek için, işçi güçlerinin ve demokratik güçlerin birliğinin zorunlu olduğunu da ortaya koymuştur.

İşçi ve köylü kitlelerinin durmaksızın gelişen sınıf mücadelesi, entegrasyonun, üye ülkelerin her birinde sosyal antagonizmaların şiddetlenmesine yol açtığını ve bu ülkeler arasında yeni çatışmaların şartlarını yarattığını göstermiştir.

Politik entegrasyon planları başka uzlaşmaz çelişkileri de ortaya çıkarır. Rekabetin kendini gösterdiği başlıca noktalardan biri de, ulusal anlayışla, entegrasyonun benimsemek zorunda olduğu uluslar-üstü yapılar anlayışı arasındaki seçmede yatar.

Olgular, entegrasyonun, Av-

rupa'nın birliğini sağlamak şöyle dursun, yalnız «entegre olmuş», «bütünleşmiş» Avrupa'nın kapitalist bölümünde değil, emperyalist kampın bütününde de beliren çatlakların derinleşmesine yol açtığını açıkça göstermektedir.

*

Ayrıca bakınız *Avrupa atom enerjisi birliği, Ortak Pazar.*

EMPERYALİZM (IMPERIALISME)

Kapitalizmin şu üç karakteristiği taşıyan kendine özgü evresi: emperyalizm monopolist kapitalizmdir; asalak ya da çürüyen kapitalizmdir; can çekişen kapitalizmdir.

Lenin, *Emperyalizm, kapitalizmin en üst evresi* adlı eserinde, emperyalizmin, kapitalizme ait tüm özellikleri içerdiğini ve onun bir devamı olduğunu göstermiştir. Bu nedenle de kapitalizmin bütün ekonomik yasaları emperyalist evrede de geçerlidir. Bununla birlikte, bu yasaların işleyişi, emperyalizmde özel çizgiler kazanır.

Emperyalizmin analizi, bize kapitalizmin monopolist evresinin başlıca şu ekonomik özelliklere sahip olduğunu göstermiştir:

1. Ekonomik hayatta belirleyici bir rol oynayan monopollerin kurulmasını sağlayacak ölçüde gelişen üretim ve sermaye konsantrasyonu;

2. Banka ve sanayi sermayesinin kaynaşması ve bu «finans kapital» temeli üzerinde bir malî oligarşinin, finans oligarşisinin doğması;

3. Metalar ihracından ayrı olarak, sermaye ihracının çok büyük önem kazanması;

4. Kapitalistlerin dünyayı paylaşan enternasyonalist monopolist birliklerinin oluşması;

5. Yeryüzünde bilinen bütün toprakların en güçlü kapitalist devletler tarafından paylaşılmasının tamamlanması.

Emperyalizme geçişin başlangıç noktasını, üretimin geniş ölçüde konsantrasyonu; yani, pazarları kapmaya, rakiplerini yoketmeye ya da onlarla anlaşıp fiyatları birlikte tespit etmeye uğraşan dev şirketlerin gitgide daha büyük önem kazanması teşkil eder.

Gelişmenin belli bir aşamasında, üretimin merkezileşmesi monopollerin oluşmasıyla sonuçlanır.

Emperyalizmin özü, temel karakteri, serbest rekabetin yerini monopol'ün almasıdır.

Emperyalizmin birinci ve baş özelliği, onun monopolist

bir kapitalizm olmasıdır.

Monopollerin kuruluşu, üretimin sosyalizasyonu alanında ileriye doğru atılmış çok büyük bir adımdır, fakat, işletmeler hâlâ kişilerin veya kapitalist grupların mülkiyetinde kalmaktadır. Bir avuç monopolist, halkın bütününü ezebilmekte ve böylece de, üretimin sosyal karakteriyle, üretimin sonuçlarının kapitalist mülkiyeti, özel mülkiyeti arasındaki çelişki gitgide keskinleşmektedir.

Emperyalist evrede bu çelişkinin keskinleşmesi, emperyalizmin, kapitalizme ait temel özellikleri değiştirmediğinin en mükemmel kanıtıdır.

Emperyalizm, monopol kapitalizmi olduğu kadar asalak ve cançekişen kapitalizmdir. Kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasının ve belli bir anda patlak vererek derinleşen kapitalizmin genel buhranın belirlediği aşamaları içerir. Emperyalizm, çoğunlukla, tek yanlı ve gerçeği yansıtmayan anlamlarda kullanılır. Terimin dar anlamıyla, emperyalizm yalnızca metropoliten ülkelerle sömürge ülkeler arasındaki ilişkilere indirgenemez; çünkü, tam tersine emperyalizm mevcut kapitalist sistemin bütününü kapsamaktadır.

Burjuvazinin işçi hareketinin bağrındaki ajanları, kapitalist dünyada monopollerin egemenliğini kapitalizmin hayatiyeti açısından yeni bir tırmanış dönemi olarak ilân etmek telâşına düştüler. Bu kişilere kalırsa, yeni dönemde kapitalizm halka karşıt karakterini kaybedecek, «düzenli», «buhransız», «barışçı» bir karakter kazanacaktı. Ayrıca, propaganda edilen teorilere göre, çeşitli ülkelerin kapitalistlerinin aralarında anlaşarak, üretim anarşisini ve savaşları da ortadan kaldırmalarının artık mümkün hale geldiği ileri sürüldü.

Bu «teorilerin» özünde, kapitalizmin çelişkilerini gizlemek ve işçi sınıfını devrimci mücadelesinden saptırmak amacı yatmaktadır.

Tam tersine, emperyalizm, sosyalizmin kuruluşu için gerekli maddi şartları yaratmış; aynı zamanda, kapitalizmin çelişkilerini son haddine kadar arttırarak işçi sınıfının ekonomik ve siyasi mücadelesini güçlendirmiş, bunun sonucunda da sosyalist devrim ve kapitalizmin yıkılışı saatini yaklaştırmıştır.

Emperyalizm, sosyalist devrimin habercisidir.

*

Ayrıca bakınız : *Kapitalizm, Kapitalizmin genel buhranı, Monopolist devlet kapitalizmi.*

EN ZİYADE MÜSAADEYE MAZHAR MİLLET ŞARTI (CLAUSE DE LA NATION LA PLUS FAVORISEE)

Bir devletin, gümrük konusunda,başka herhangi bir devlete tanıyacağı en düşük tarifeyi, daimî olarak, ona da tanıyacağına dair, diğer bir devlete karşı yaptığı taahhüt.

«En ziyade müsaadeye mazhar millet şartı», şu halde, iki ülke arasındaki bir ticarî konvansiyonun ya da bir ticaret muahedesinin temel maddesidir. Bu tek taraflı olabilir, fakat mutad olarak ya iki taraflı ya da çok taraflıdır.

Şayet, bir devlet, gümrük konusunda, bir azamî tarife, ortalama tarifeler ve bir asgarî tarife öngörüyorsa, en ziyade müsaadeye mazhar devlet şartı, çoğu zaman asgarî tarifenin uygulanması taahhüdünü ifade eder. Bununla birlikte, bunun taahhütte açıklıkla belirtilmesi gereklidir, çünkü, devlet, bu minimum tarifeyi öngörmüş olmakla birlikte, bunu pratiğe sokmamış olabilir; bu durumda, en ziyade müsaadeye mazhar millet şartı, ancak asgarî tarifenin üstünde yer almakla beraber, diğer bir devlete uygulanan en aşağı tarifeyi uygulama mecburiyetine yol açabilir.

Asgari tarifenin, sadece tek bir ülke ve tek bir ürün için istisnai olarak düşürülmesi halinde, bu düşürülmüş tarife, en ziyade müsaadeye mazhar devlet şartından yararlanan devlete de otomatikman uygulanır hale gelir.

En ziyade müsaadeye mazhar devlet şartı, genellikle bunu elde etmek isteyen çeşitli ülkeler arasında rekabetler yaratır ve böylece gümrük tarifelerinin düşürülmesine ve ülkeler arasındaki karşılıklı uzlaşmaların genişletilmesine katkıda bulunur.

Fakat, bundan başka, anlaşmaya taraf ülkelerin ekonomilerini birleştirir ve biri ötekine karşıt ekonomik «bloklar»ın oluşmasına yardım eder.

★

Ayrıca bakınız *Gümrük, Ticari anlaşma.*

ENDİS (INDICE)

Bir ekonomik realitenin, nicelik, boyut ve değer bakımından eriştiği düzeyi bir referans sayısına göre ifade eden sayı.

1946 yılında 998 milyar kw saat olan dünya elektrik üretimini 100 rakamı ile gösterelim. 1946 yılını, daha sonraki yıllarla yapılacak kıyaslamalar için hareket noktası (baz yıl), yüz rakamını da referans rakamı olarak kabul edelim. 1967 yılında elektrik üretimi 2994 milyar kw'-ta yükselmiş olsun. 998 milyar kw saat 100 rakamıyle temsil edildiğine göre, 2994 milyar kw saat elektrik 300 rakamıyle temsil edilir. Şu halde, 1967 yılının endisi 300'dür.

Aynı bir unsurun ayrı iki zaman ve mekândaki miktarları ya da değerleri arasındaki orantıyı ifade ettiği hallerde endis, *basit endis*'tir. Birden fazla unsur arasında baştan bir ortalama hesapla belirlendiği hallerde endis, *bileşik (composé) endis*'tir. Farklı olarak değerlendirilmiş olan endisler arasında baştan bir ortalama hesapla belirlendiği hallerde ise endis, *sentetik endis*'tir.

Toptan fiyatlar endisi, ya da üretim endisi, üretim sonrasında ve ticarî dağıtım'dan önce, 500 madde üzerinden yürütülen bir hesaplamanın sonucunu dile getirir. *Perakende fiyatlar endisi*, ya da tüketim endisi piyasa fiyatları üzerinden hesaplanan 259 maddeyi kapsar. Bu maddeler şu altı büyük kategori içinde değerlendirilir: besin, konut, sağlığın korunması ve bakım, taşıt, giyim, eğlence. Resmî olarak, meslekler arası asgarî garantili ücret —ki buna meslekler arası asgari büyüme ücreti de denir— alarak yaşıyan emekçinin geçim maliyetini ölçmek için, sadece 179 madde itibariyle hesaplanan özel bir endis kabul edilmiştir.

Endis, eğer gerçeği dile getirmekteyse, dolayısıyle de, ele alınan unsurlar doğru, zorunlu ve yeterli ise ve eğer yapılan ölçme, orantıları ve önemlilik derecelerini doğru olarak dile getiriyorsa gerçek bir değer taşır. Ele alınan bileşkenlerin seleksiyonu karışık ise, ölçme işlemi içindeki bileşkenlerin keyfî olarak değerlendirilmesi ya da değerden düşürülmesi en haksız politikalara, somut realiteyi dile getirmeyen ama teknik ve bilimsel bir görünüş taşıyan argümanlar sağlamaya yarar.

Endis, nispî değerlerin ifadesi işini görür; bu açıdan, değişmeleri ölçer, fakat mutlak değerler hakkında asla bir fikir vermez. Endis, farklı bir gelişme gösteren realiteler arasında kıyaslama yapma imkânını verir.

Bu bakış açısından, endisin gösterdiği gelişmenin anlamının tahrife uğramaması için bazın (esas olarak, hareket noktası olarak alınan yılın) seçilmesine büyük önem vermek gerekir.

★

Ayrıca bakınız : *Ortalama, İstatistiksel dengeleme.*

ENERJİ (ENERGIE)

İnsanın ya da bir şeyin sahip olduğu ve doğayı etkilemesini sağlayan güç.

İnsanın elinde uzun süre kendi gücünden başka bir güç olmamıştır. Sonra, atı, öküzü evcilleştirmiştir. Taneyi öğütmek için rüzgâr ve suyu kullanmıştır. Ama hizmetindeki bu enerji zayıf ve az kullanışlıydı.

Modern maşinizmin temeli olan, kömürden çıkan enerjinin kullanımını sağlayan buhar makinasıyla birlikte, insanın çalışma şartlarını değiştiren yeni kaynaklar ortaya çıktı.

Enerjiyi daha kolay taşınabilir, depo edilebilir bir tarzda dönüşüme uğratmayı sağlayan elektriğin keşfi, enerjinin kullanımında ikinci aşama oldu; petrolün keşfiyse kömürle rekabet çağını açtı.

İki tür enerji vardır: doğal güçlerin işletilmesinden kaynaklanan ilksel enerji ve bunların dönüştürülmesinden elde edilen ikincil enerji.

Başlıca enerji kaynakları şunlardır:

Kömür. Hemen hemen bütün XIX. yüzyıl boyunca, yani sanayiin doğduğu ve geliştiği dönemin bütününde, kömür aşağı yukarı tek kaynak olmuştur: bu nedenle, eskiden sanayileşmiş ülkelerde, sanayiler kömür yataklarıyla sınırlı olarak yer alırlar: Fransa'da Kuzey ve Loire, Almanya'da Ruhr.

Petrol, yeni enerji kaynağı olarak, XIX. yüzyılın sonlarında işletilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, yakıt piyasasına tam girişi ancak 1950'lerde gerçekleşmiştir.

Doğal gaz, petrol gibi bir hidrokarbürdür. Depolama ve taşıma sorunları çözüldükten sonra doğal gaz kaynaklarının işletilmesi büyük bir atılım göstermiştir.

Beyaz kömür, hidro-elektrik enerjisidir, akarsuların ya da gelgitlerin (med ve cezirler'in) gücüyle üretilir. Hidro-elektrik santralların yapımına, geçen yüzyılın sonunda başlanmıştır.

Hidro-elektrik santrallerin «akışlı» ve «düşüşlü» (baraj) gibi tipleri vardır.

Nükleer enerji, atomun parçalanmasından elde edilen enerjidir. Nükleer enerjinin «evcilleştirilmesi» uzun incelemeler gerektirmiştir ve bu konuda henüz yeterli rantabilite şartlarına ulaşılamamıştır; atom çekirdeği hâlâ geleceğin enerji kaynağı olma niteliğini korumaktadır.

Bütün biçimleriyle enerji tüketimi, bir ülkenin ulaştığı ekonomik gelişim derecesinin bir göstergesidir. Gerçekten, enerji, hem makinalaşmış büyük üretimin hem de modern ev araçlarının kullanımının temelini oluşturur.

Örneğin, 1952'den 1963'e kadar, sosyalist ülkelerin dünya enerji tüketimindeki paylarında görülen artış, bu ülkelerin dünyadaki ekonomik ağırlıklarının artmasının bir göstergesidir. Aynı şekilde, ABD'nin, SSCB'nin ve Batı Avrupa'nın tek başlarına dünya enerjisinin % 80'ini tüketmeleri de (dünya nüfusunun % 25'ini oluşturmalarına karşılık) dünyadaki eşitsiz ekonomik gelişimin bir göstergesidir.

Çeşitli enerji kaynaklarının kullanılması bazı ekonomik politika sorunları ortaya çıkarır.

Fransa'da kömürün geleceği konusundaki tartışma anlamlı bir örnektir. Enerji tüketimi bütün olarak artarken, Fransa'daki yıllık kömür üretimi on yılda üçte bir oranında düşmektedir. Bugünkü gelişme, gerçekten enerji kaynakları içinde petrolün ve gazın payını kömürün aleyhine olarak artırma eğilimindedir. Bu evrimin sonuçlarını şimdiden hesaplamak zordur. Yine de, petrol rezervlerinin on beş yıllık bir üretime imkân verecek durumda oldukları ölçülmüş bulunmaktadır. Buna karşılık, kömür rezervleri iki yüz yıllık bir üretimi karşılayacak durumdadırlar. Nükleer enerji henüz yeterli bir güvence oluşturmadığına göre, artan enerji ihtiyaçları göz önüne alındığında, enerji perspektifleri arasından kömürün adı silinirse bir enerji kaynağı kıtlığı tehlikesinin baş göstereceği açıktır.

Bir başka gerçek: enerji piyasasına kâr arayışının gerekleri egemendir. Entansif petrol çıkarmanın nesnel nedenleri vardır, ama aynı zamanda, birkaç uluslararası süper-tröst (Esso, Mobil, Shell ve daha birkaç tane) için, petrol bulunan ülkelerin (özellikle azgelişmişlerin) toprak altını yağmalayarak dünyanın en yüksek kârlarını elde etmenin de bir yoludur.

Bağımsızlığını korumak isteyen bir ülke, enerji kaynaklarını çeşitlendirmeli, ulusal kaynakların kullanılmasıyla ithal ürünlerine başvurmayı birleştiren gerçek bir enerji politikası uygulamalıdır; böyle bir politika, sanayie, atılımını hızlandırabilmesi için en uygun enerji temelini sağlar ve ülkeyi enerji kıtlığı tehlikelerinin uzağında tutar.

ENFLASYON (INFLATION)

Tedavüldeki para miktarıyla malların ve satınalınabilir hizmetlerin toplamı arasında sapmanın büyümesinden meydana gelen ve fiyatların toptan yükselişi biçiminde kendisini gösteren ekonomiko-parasal süreç.

Tam teknik anlamıyle, mallar ve satınalınabilir hizmetler toplamı ile tedavüldeki para miktarı arasında mevcut oran, tedavüldeki paranın nispetsizce artışıyle değişikliğe uğradığı zaman, enflasyon var demektir.

Bütçeyle ilgili anlamda, kamu gelirleri kamu harcamalarının altında bulunduğu ve böylece ek bir para emisyonu -ya da daha önce birikmiş parasal yedeklerin «serbest bırakılması»- gerektiği zaman, enflasyon var demektir.

Mal talebi arz imkânlarının üstüne çıktığı zaman enflasyon meydana gelir. Bu, meydana gelmiş olan ve el altında bulunan gelirler kitlesinin el altında bulunan metaların değerini aşmasından ileri gelir.

Bu dengesizliğin sebebi, tedavüldeki para akışının ifrat dereceye varmasıdır. Bu ifrat olmazsa, ne ifrat derecede bir talep ne de masraf büyümesi olur.

Ödeme araçlarındaki bu büyüme nasıl açıklanabilir? Bilindiği gibi, dağıtılmalarından sonra tüketilen yeni değerleri yaratan sadece üretimdir. Bu şartlarda, para arzı sosyal hasılaya eşit olmalıdır. Arzın üstün olması için, ya ekonomik yaratış olmaksızın gelirlerin doğmuş olması ya da dış ticarette dengesizlik bulunması gerekir.

Fakat bu durumlar dışında, tedavüldeki para akışının ifrat dereceye varmasında başka birçok faktör rol oynar:

— Sosyal bakımdan yararlı bir üretimin karşılığı olmayan gelirler yaratan askeri harcamaların finansmanı (örnek: vurucu güç);

— Tasarrufun bazı ihtiyaçlar aleyhine kaydırılması;

— Tüketim fonksiyonunun değişmesi, ki bu, üretimde artış olmaksızın ücretlerin yükselmesine yol açar.

Fakat, fiyatların genel ve önlenmesi imkânsız yükselişine yol açan devamlı ve temel sebep, üretimin talepteki artış ritmini karşılamaz olması olgusunda yatar. Bu yetersizlik şuradan ileri gelir: ekonominin monopolist yapısı malların arzının sınırlanmasına imkân verdiği halde, bankacılık sistemi, bir kısıtlamaya gitmeksizin, ödeme araçları talebini karşılar.

Enflasyonun, serbest bir ekonomide, başlıca sonuçları şunlardır: satıcıları kendi kâr marjlarını ve siparişlerini artırmaya teşvik eden bir talep uya-

rımıyle fiyatları yükseltmeye sevketmek; o siparişler ki, imalatçıların kâr marjlarının artmasından ötürü kendileri de ancak yüksek fiyatlarla ödenirler. Belirli bir süre sonra, yüksek fiyatların yarattığı psikoloji, buna karşılık, fiyat yükselişi hareketinin devamlı olacağı umudu içinde, stokaja götürür. Enflasyon, borçluların lehine, alacaklıların aleyhine işler; o, tasarruf yapanları tüketimden caydırır ve onları «emin» değerler —çok kere de yabancı değerler— aramaya sevkeder; zorunlu olarak, ücretlerin artırılması taleplerine ve değişmez gelirlere yol açar. Devalüasyon çoğu kere az ya da çok uzun süren enflasyonist bir durumun, hiç değilse geçici bir sonucudur.

Enflasyon, fiyatların yükselmesi sonucunu doğurmakla kalmaz: gerçek gelirleri budar, devletin ve girişimlerin borç yükünü hafifleterek kârları yükseltir. Enflasyonun politik kullanımı, emekçilerin taleplerine karşı koymak için, daima dağılım planında ve çeşitli yollarla yapılır.

Monopolist iktidar, enflasyonu monopolün savunulmasının hakiki ideolojik silahı haline getirmiştir. Enflasyon tehdîdi, halk taleplerinin karşısına bir kalkan gibi dikilir. Ücretlilerin taleplerine karşı, her zaman, ücretlerle fiyatların cehennemî döngüsü (ücret fiyat helezonu) ileri sürülmüştür. Her seferinde, emekçileri ikna etmek için şu terane ileri sürülür: ücretlerin artması, fiyatlarda meydana gelen yükselişlerin kaynağıdır.

Bu iddia yanlıştır, çünkü, her ücret artışı, sosyal hasılanın sömürülenle sömürülenler arasında bölüşümü oranını değişikliğe uğratır yalnızca, ürünler kitlesinin toplamını değişikliğe uğratmaz. Ücretlerin artışı, artıdeğer'in azalışını dile getirir ancak.

Şayet bir fiyat yükselmesi bu değişmeyi hükümsüzleştiriyorsa, bunun sebebi, kapitalistlerin bu yeni bölüşüme razı olmamalarıdır. Bu durumda, fiyat yükselişleri, kapitalistlerin kâr marjlarını koruma aracı olarak işe müdahale eder. Demek ki, enflasyonist olan, iddia edildiği gibi ücretlerin yükselmesi değil, bu fiyat yükselişleridir.

Enflasyonist tansiyonu derhal önlemek ve devalüasyonu bertaraf etmek için şu araçlar vardır: bunlar, özellikle ücretler kitlesinin artırılması, vergilerin demokratize edilmesi, para basımının sınırlandırılması vs. gibi üretimi geliştirip tüketimi ilerletecek olan tedbirlerdir.

Fakat, bu tedbirlerin ötesinde, enflasyonun ve tehlikelerinin sürekli olarak tasfiyesi, monopolist gücün tasfiyesinden ayrılmaz.

★

Ayrıca bakınız : *Dengesizlik, Devalüasyon, Para.*

ENFORMATİK (INFORMATIQUE)

Otomatik enformasyon işlemi.

Bu yeni sanayi branşının ortaya çıkması, bilimsel ve teknik devrimin en belirgin veçhesidir.

Bu formül, çok bilinen bir realiteyi gözlerden saklar. Gerçekte, bizler daima otomatik enformasyon işlemi yapmaktayız. Örneğin kış gelince, duyumlarımız ve kazandığımız tecrübeler (belleğimizde birikip yer etmiş olan tecrübeler), soğukların gelişini bize haber verir. Aynı şekilde, soğuklara karşı korunmak için de enformasyonlarımız, bilgilerimiz vardır (giyim, ısıtma araçları, vs... bunları nereden ve malî durumumuza göre ne miktarlarda tedarik edeceğimiz hakkında bilgilerimiz).

Duyu organlarımız tarafından derlenmiş olan bütün bu enformasyonlar, bütün bu bilgiler bir hareket tarzının kararlaştırıldığı (soğuktan korunmamızı sağlayan araçların satın alınması kararı) beynimize gider. Günlük hayatımızın bütün davranışlarında böyle otomatik enformasyonlar yaparız.

Ama enformatik'in ortaya çıkmasıyla birlikte, insana özgü olarak kalmış olan bu saf entelektüel (zihinsel) işlem, bugün makinalar tarafından yapılmağa başlanmıştır.

Elektronik ordinatörlerdir bu makinalar. İnsanlar gibi, ordinatörlerin de, örneğin delikli kartlar biçiminde verilen enformasyonları, bilgileri kavrayıp değerlendirmelerini sağlayan organları vardır.

Ordinatörlerin, enformasyonları okuyup değerlendirmelerine imkân veren çeşitli karar aygıtları da vardır. Böylece bu ordinatörlerin bir bellekleri de var demektir. Keza ordinatörler toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemleri yapacak ve bunların sonuçlarını açıklayacak yetenektedirler.

Ordinatörler enformasyonları kaydedip değerlendirebilirler, ama bunları kendi kendilerine, tek başlarına yapamazlar. Bu makinaların iş görebilmesi için, onlara hangi işlemleri ve nasıl bir sıraya göre yapacaklarının bildirilmesi gerekir. Bunlara bir «program»ın, yani izleyecekleri yolu gösteren bir enformasyonlar dizisinin verilmesi şarttır.

Ordinatörlerin üstünlüğü, gerekli enformasyon unsurlarını hızla işliyebilmeleridir. Ordinatör, birçok kişinin bütün hayatları boyunca yapamayacakları kadar uzun bir işlemler dizisini bir kaç saat içinde gerçekleştirebilecek güçtedir.

Bu durum, ordinatörlerin titreşim çabukluğunun, saniyenin milyarda biriyle ölçülecek hızda olmasından ileri gelir. Bu titreşim hızı her geçen gün geliştirilmektedir. Bundan başka, gerçekleşebilir işlemlerin karmaşıklığına varan sürekli ilerlemeler kaydedilmiştir.

Ordinatörlerden, bir yabancı dilden çeviri yapmak ve bir satranç partisi yürütmek gibi konularda yararlanma denemeleri de gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Bilimdeki bu kazançların temeli üzerinde şöyle bir teknokratik ideoloji geliştirilmiştir: enformasyonu elde bulundurma olgusu, bu enformasyona sahip bulunana iktidar sağlayacaktır. Ve mademki ordinatör herkese enformasyon sağlayacaktır, o halde herkes iktidara sahip olacaktır. Böylece de toplumların sınıflara bölünmesi durumu ortadan kalkmış olacaktır.

Bu muhakeme, ordinatörün üretim araçları sahiplerinin mülkiyetinde bulunduğu olgusunu bir yana atar ve bu üretim araçları sahiplerinin ordinatörlere, kendi iktidarlarını tartışma konusu yapacak bir rol vermelerinin mümkün olmadığını dikkate almaz.

Ne derece mükemmel olursa olsun, ordinatör, bir makinadan başka bir şey değildir eninde sonunda ve insan için düşünecek ve sınıf problemlerini çözecek yetenekten yoksundur.

*

Ayrıca bakınız : *Teknik ilerleme, Bilimsel ve teknik devrim.*

EURO-DOLAR (EURO-DOLLARS)

Çoğu zaman Birleşik Devletler kökenli olup, Amerika ve Avrupa arasında yüzen sermaye: bu sermaye, kâr oranlarının yüksek oluşu nedeniyle Avrupa tarafından cezbedilir, ihtiyaç halinde de tekrar Birleşik Devletler'e döner.

Borç veren yönünden, Amerikan bankalarında kısa vâdeli hesaplarda kayıtlı bulunan ve yüksek kazanç temini için orta vâdeli işlemlere plase edilen disponsibiliteler söz konusudur.

Borç alan yönünden ise, büyük çoğunluğuyla Avrupalı sınaî ve malî büyük gruplar tarafından çıkartılan ve duruma göre ya dolar ya da mark olarak muharrer tahviller sözkonusudur çoğu zaman.

Borç veren açısından, bu, en çok teklif edene giden ve tek bir telefon üzerine havale edilebilen ya da anavatanına dönen aynı tip seyyal sermayedir.

Malî bakış açısından, Amerikan sermaye piyasası, faiz hadlerinin yükselmesinde önemli bir rol oynayan sermayelere kuvvetle başvurabilir.

Parasal bakış açısından, euro-dolar'lar, para sistemini sarsan spekülatif hareketin dalgalanmalarına büyük ölçüde katılır.

Daha yüksek faiz teklifleriyle yeniden Birleşik Devletler'e cezbedilen bu tip sermayenin Fransa'dan kontrol altına alınamıyan çıkışı, spekülasyonla, Fransa'nın ödemeler dengesindeki açığın sürüp gitmesine yaramıştır.

Amerikan sermayesinin, Fransız ekonomisinin bazı sektürlerine el koymasının yanısıra, her an oynayabileceği meşum rol böylece doğrulanmış olmaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Döviz.*

F

FABRİKA (FABRIQUE)

Kooperasyon temeline, yani maşizme dayanan kapitalist büyük endüstriye (ki, büyük boyutta tesislerde cisimleşir) has iş organizasyonu biçimi.

Cari dilde, ticarete mâtuf nesnelerin imal edildiği bir tesis olarak tahlil edilir. Esasen, fabrika terimi, aynı anda, hem endüstriyel ürüne, hem de ilk maddelerle materyallerin dönüşüme uğratılmasına, yani transformasyonuna ve montajına muzaftır ve bunun sonucu olarak, yalnız ve yalnız teknik bir veçhe altında anlaşılır.

Bu, onun orijinal karakterini tanımamaktadır. Gerçekte, fabrika, manüfaktür gibi, fakat büyük endüstriye has bir kuruluştur, dolayısıyle, maşinizme, diğer bir deyişle, tam bir makine avadanlık sistemine dayanan iş kooperasyonu tipidir. Fabrikanın temel veçhesi budur.

Demek ki, fabrika, aynı zamanda, hem teknik bir ilişki, hem de sosyal bir ilişkidir. Fabrika, kendisine tekabül eden bir makine sisteminden (üretimin tipine göre belirlenen bir sistemden) meydana gelmiş bir gövde ile, belirli bir tertipte ifadesini bulan özel bir strüktür ihtiva eder. İlk fabrikalarda bu sitrüktür, maşinist işbölümünün dayanağını teşkil eden atelyelerde cisimleşir. Bugün, üzin dediğimiz son derece büyük fabrikalarda, atelyelerin yerini bölümler ya da departmanlar halindeki çok geniş birimler almıştır.

Tarihsel bakımdan, ilk sanayi devriminin doğurduğu fabrika, manüfaktürden sonra gelmiştir. Bu itibarla, fabrika, aynı zamanda ve çelişkili bir tarzda, üretici güçlerin önemli bir gelişmesini ve sömürü sürecinin vahim bir artışını işaret eder.

Fabrika, herhangi bir ekonomik sektörde yer alan maşinizm temeline dayanan, büyük boyutta her sınaî tesise uygula-

nan jenerik bir terimdir. Fakat, ağır sanayiin ortaya çıkmasıyle, bazı tip fabrikalar yani üzinler asli olarak ortaya çıkmış ve diğerlerini ikinci plana atmıştır.

Bununla birlikte, üretim ünitesi olarak fabrika, sosyalist rejimde, kapitalist hüviyetinden çıkarak, yani sosyal anlamında köklü bir değişikliğe uğrayarak daha bir süre devam edecektir.

*

Ayrıca bakınız : *Sanayileşme, Maşinizm, Manüfaktür, Sanayi devrimi.*

FAİZ (INTERET)

Artı-değer'in değişikliğe uğramış biçimi ki, üretim alanında gerçekleşen bir artı-değer parçasından başka bir şey olmadığı halde, paranın fiyatı gibi görünür.

Örneğin, bir kapitalist girişimci tarafından, bir sermaye sağlamak için ödenen faiz, o girişimcinin işçileri tarafından meydana getirilen toplam artı-değer'in bir parçasıdır, borçlanma, ona bu toplam artı-değer'i faiz yükünden daha büyük miktarda artırmak imkânını verdiği için girişimci tarafından gözden çıkarılan parçası.

Rekabetin gelişmesi karşısında, kapitalistler gitgide daha çok ek sermaye ararlar. Aynı zamanda, sosyalman merkezleştirici bankalar fraksiyonu her para meblağının ek nakit-sermayeye dönüşmesini mümkün kılar. Ortalama faiz haddi, yani «âtıl-olmıyan para meblağlarının «normal oran»ı, nakit-sermaye arz ve talebinin dalgalanmalarıyle teessüs eder.

Derhal belirtelim ki, faiz, sermayenin «öz nitelikleri»yle ilgili bir şey olmayıp, bu para meblağının kapitalize edilmesini, toplumdaki bütün emekçiler tarafından yaratılan artı-değer'in bir kısmına tesahüp edilmesini mümkün kılan belirli üretim ilişkilerinin sonucunu temsil eder.

Böylece, burjuva toplumda, her geliri, ortalama kâr haddiyle kapitalize edilmiş, hayali bir sermaye geliri olarak görme alışkanlığı yayılmıştır (örneğin, ortalama kâr haddi % 5 ise, 5000 franklık bir yıllık gelir, 100.000 liralık fiktif bir sermayenin geliri olarak mütalâa edilir).

Bu alışkanlık, burjuva ekonomistlerini, keza, sırf kendi sermayesiyle çalışan bir kapitalist nezdinde de, hem sermaye üzerinden bir faiz hem de kapitalist kârı ayırma fikrine sevkeder.

Her kapitalist, kendi serma-

yesi üzerinden ortalama faiz haddi değil de, ortalama kâr haddi sağlamaya yöneldiğine göre, burada - söz konusu olan ideolojik, yani fiktif bir işlemdir, bir operasyondur.

Bu alışkanlık, kâr teorisinin yerine faiz teorisini ikâme ederek, kâr probleminin yani sömürünün örtbas edilmesini mümkün kılar.

*

Ayrıca bakınız : *Banka, Malî piyasa, Artı-değer.*

FAYOLİZM (FAYOLISME)

«Compagnie du Commentry» adlı kumpanyanın otuz yıl (1888-1918) boyunca genel direktörlüğünü yapmış olan Fayol tarafından uzun çalışmalardan sonra meydana getirilmiş iş organizasyonu metodu. Bu metod, Fayol'un 1916'da çıkmış olan, **Administration industrielle et générale** adlı başlıca eserinde tasvir edilmiştir.

Fayolizm, esas olarak, girişimlerin idarî fonksiyon unsurlarını teşkil eden servis ve büroların rasyonel organizasyonunu inceler. Bu, şefin başta gelen rolü ve sahip olunması gereken nitelikler üzerinde önemle duran bir incelemedir. Fayolizm, atölyede olduğu gibi, büroda da, idare ünitesi kuralı olarak hiyerarşi ilkesinin önemi üzerinde ısrarla durur.

Burada söz konusu olan, Taylorizmin ele aldığından farklı bir girişimin faaliyet sektörü içinde, Taylorizm gibi rasyonel iş organizasyonu metodudur, her iki metod da ortak bir kasıtla, insanî düşüncelere yer vermeksizin maksimum azami randıman arar.

*

Ayrıca bakınız : *Emeğin bilimsel organizasyonu, İnsanî ilişkiler, Tayorizm.*

FAZLA MESAİ SAATLERİ (HEURES SUPPLEMENTAIRE)

Yasal süreyi aşan ve ayrı bir tarzda (daha yüksek değer biçerek) ücretlendirilen emek (çalışma) süresi.

Bazı ülkelerde, özellikle Fransa'da, haftalık çalışma süresi, yasa ile tespit edilmiştir. Bu duruma göre, iki çalışma süresi (emek süresi) vardır: yasal çalışma süresi (örneğin haftada

40 saat) ve fiilî çalışma süresi (ki yüksek olabileceği gibi aşağı da olabilir).

Fiilî çalışma süresiyle yasal çalışma süresi arasındaki fark, fazla mesai saatleri dediğimiz şeyi ifade eder.

Örneğin, eğer bir işçi, bir hafta içinde, yasal çalışma saatleri olan 40 saat yerine 43 saat çalışıyorsa, bu durumda bu ek 3 saatten kazanç sağlaması gerekir.

Yasa, çalışma süresini tespit ederken, aynı zamanda, farkı da tespit etmiş, yani, ek çalışma saatleri haddini, bazı şartlarda artan fiyatlar üzerinden öngörmüştür: 40 saat ile 48 saat arasında % 25, 48 saatin ötesinde ise % 50 zamlı olarak.

1936'dan bu yana, fiilî çalışma süresiyle yasal çalışma süresi arasındaki sapma, ortalama, 6-7 saatin altına düşmemiştir. Diğer bir deyişle, her ücretli normal olarak işgücü'nün değerine tekâbül eden çalışma süresinin ötesinde, ortalama 6 ya da 7 saatlik bir çalışma yapmak zorunda kalınıştır .

Fazla mesai saatleri. ücretli için, gelir artırıcı bir ferahlama aracı gibi görünür: emekçiye istisnaî bir kazanç hayalini verir. Fakat, aslında, fazla emek saatleri, çok güçlü bir fiziksel ve sinirsel sarfiyatı gerektirir.

Fazla mesai saatleri, patron için, ek el-emeği istihdamını gereksizleştirir. Fazla mesai saatleri, marjinal artı-değer haddi düşse ya da düşer görünse de (yüksek ücretlendirmeden ötürü), daima artı-ürün halinde ifadesini bulur. Aslında, sermayenin daha sürekli rotasyonundan elde edilen kârlar bu ücret artışını karşılar ve hatta aşar.

İkili bir patronal siyaset günümüzde buna kaynaklık etmektedir: gerek fazla mesai saatlerinden yararlanılması, gerekse, aynı problemin diğer çözümü olan geçici emeğe yönelinmesi.

Fazla mesai saatleri, çalışma süresini uzatmanın tercih edilen bir tekniğidir. İşçi sınıfının fethi olan fazla mesai saatleri patronluğun nesnel ihtiyaçlarından ötürü ve keza onların örtülü biçiminden dolayı işçi sınıfına karşı bir silah haline gelmiştir, çünkü, fazla mesai saatleri, 40 saat üzerinden, işgücü'nün değerine reel olarak tekabül etmesi gereken normal ücrette bir düşüşü saklar. Fazla mesai saatleri, bütün emekçiler için ortaklaşa taleplerin oluşmasını çok güçleştirerek emekçilerin bölünmesini kolaylaştırır.

Bundan dolayı, günümüzde parola, ücretlerde düşüş olmaksızın, 40 saate (yasal çalışma süresine) dönüş olmalıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Emek süresi, Ücret biçimleri, İşgünü, Mutlak artı-değer, Artı-emek.*

FENOMENAL DÜZEY (NIVEAU PHENOMENAL)

Şeylerin mahiyetine ait olmıyan zahirî ilişkileriyle ilgili düzey.

Fenomenal düzey ya da başka bir deyişle fenomenal biçim, maddî nesnel realitenin dolayısızca, doğrudan doğruya kavrandığı hale ait düzey ya da biçimdir. Bu itibarla, fenomenlerin kavranılmasıyle, yani şeylerin görülebilir, dokunulabilir, idrak edilebilir, zahirî türden tezahürüyle ilgilidir.

Fenomenal düzeyin karşısında özsel düzey (mahiyet düzeyi) bulunur.

Fenomenal düzey, şeylerin çeşitli tezahürlerini ifade eden ampirik kavramlarla anlatılır. Örneğin, bir fabrikada maddî servetlerin üretimine fiilen hizmet eden aletler, makinalar mevcut olduğunu görürüz. Bütün bu dolaysız veriler teknik sermaye adı altında toplanır. Bunun gibi, iş hayatının akışına eğilecek olursak birtakım paraların varlığıyle karşılaşırız ve bu paraların şaşırtıcı bir özelliğe, ödünç verildikleri ya da yatırıldıkları takdirde fazladan para getirme özelliğine sahip olduğunu görürüz. Kendiliğinden değeri artan bu paralara bazen hukukî sermaye adı verilir.

Gerek hukukî sermayeler, gerekse teknik sermayeler, sermayenin fenomenal düzeyini teşkil ederler, çünkü sermaye mahiyeti itibarıyle bir sosyal üretim ilişkisidir.

Keza, bir iş günü, kesintisiz, homojen, yeknasak, eşit ünitelere, saatlere bölünmüş bir zaman süresi olarak, görünür. Bu, fenomenal düzeydir. Oysa, iş gününün mahiyeti birbirine tamamen karşıt iki kısma bölünmüşlüğündedir: zorunlu emek (iş) süresi, artı-emek süresi.

Fenomenal düzeyin yeri ekonominin, ekonomik uygulamanın somut gerçek hareket alanıdır. Bunun için, rekabet, dış ticaret ve genel olarak mübadele alanı —somut, özel biçimce orijinal mübadelelerin toplamı olmak itibariyle— hep bu fenomenal düzeye bağlıdırlar.

Fenomenal düzey ile özsel düzey (mahiyet düzeyi) bölünmez, birbirinden ayrılmaz, çünkü aynı bir realitenin iki cephesini teşkil ederler. Bununla birlikte, bunların ilişkisini karakterize eden şey birbirleriyle uygunsuzlukları ve dolayısıyle aralarındaki karşıtlık ve terslik-tir. Fenomenal düzey, teorik düzeyin somut, dolaysız biçimi; teorik düzey ise, tersine, fenomenal düzeyin yasasıdır.

Örneğin, fiyat değerin fenomenal biçimidir, yani fenomen düzeyinde yer alır. Değer ise, tersine, ancak fiyat düzeyinin kendisini gösterebilir. Bunun gi-

bi, arz ve talep yasası da değer yasasının fenomenal tezahüründen başka bir şey değildir.

Marksizm, çoğu kere iddia edildiğinin tersine olarak, fenomenal düzeyi aslâ önemsememezlik etmez. Sadece, ona hakiki yerini vererek ancak teorik düzey aracılığıyla anlaşılabileceğini gösterir.

Bunun tersine olarak marksist-olmıyan, çoğunlukla burjuva, ekonomi teorilerinin büyük kısmı, fenomenal düzeyde saplanıp kalır ve bunu teorileştirmeğe çabalarlar ve böylece ortaya yanlış bir teorik bilgi, aldatıcı, hayalî bir bilgi, bir ideoloji koyarlar.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonomik kategori, Öz, Varlık tarzı, Ekonomi teorisi.*

FEODALİTE (FEODALITE)

İdarî ve askerî kudreti elinde bulunduran, toprağın mülkiyetine ya da imtiyazına sahip bir senyörler (derebeyler) sınıfı ile, onun otoritesine bağımlı bir köleler sınıfı arasındaki ayrılığa dayanan siyasal ve sosyal rejim.

Pratikman, feodalite, hükümdarın, zamana göre az ya da çok güçlü otoritesi altında imtiyazlı iki tabaka, yani Asiller ve Ruhban tabakaları ile, burjuvazinin tabakalarının gruplandırdığı bir Tiers Etat doğurmuştur; öz anlamıyle halk, yani şehir ve köy emekçileri, monarşinin ya da feodal Ruhban ve Asiller'in boyunduruğu altındaydı. Feodaller, «mükellefiyet» sistemine dayanan bir hiyerarşi ile birbirlerine bağlıdırlar; burada, vasal (tâbi) kendi süzeren'ine (metbu'una) karşı, mukabilinde bir himaye hakkının yer aldığı yükümlülükler taşır. Kral bu feodal piramidin doruğunda yer alır.

Feodalitenin oluşmasının başlangıç dönemi, marksist tarihçiler tarafından, Ortaçağ kavramıyle özdeşleştirilmiştir.

Bu döneme, uzak Ortaçağ adı da verilir. Bu dönem, V. yüzyıl ortalarından, XI. yüzyılın başlarına kadar uzanır.

Feodal ilişkiler tarihinde ikinci dönem, feodalitenin boyattığı, ticaret ve zanaat merkezleri olarak şehirlerin kurulduğu dönemdir. Bu dönem XI. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar uzanır.

Feodalitenin üçüncü dönemiyse, feodal ilişkilerin tedricî olarak çözülüp dağılmasını ve kapitalist ilişkilerin belirmesini gösterir. Bu dönem, Yakın Ortaçağ adını alır. Bu üçüncü dönem, XV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar uzanır.

Avrupaî kolonyalist genişleme yüzünden, kapitalist ilişkiler Asya ve Afrika'da uzun zaman devam etmiştir. Fakat, bütünlüğü bakımından XVII. yüzyıl ortaları kapitalizmin başlangıcını işaret eder.

★

Ayrıca bakınız : *Ondalık (Dîme), Senyör, Serf, Haraç (Taille).*

FİİLÎ EMEK SÜRESİ (TEMPS DE TRAVAIL EFFECTIF)

Belirli bir girişimde, belirli bir metaın bir birimini üretmek için fiilen harcanan emeğin süresi.

Bir metaın birimini üretmek için harcanan emek süresi bütün girişimlerde özdeş değildir. En modern ve en yeni tekniklerle donatılmış bir fabrika ile yalnızca modası geçmiş bir materyele sahip bir başka fabrika için bu süre aynı olamaz. Öyleyse fiilî emek süresi ayrı ayrı her girişimin kendine özgü emek süresidir.

Bu, gerçek bir büyüklük, az ya da çok dolaysız bir biçimde ölçülebilir bir büyüklüktür. Zaman ve mekân içinde değişir, ama emeğin prodüktivite ve yoğunluk derecesine bağlı olarak, sektörden sektöre, branştan branşa da değişir. Mekân içinde, rantabilite açısından, bir ekonomik sektör oluşturan çeşitli girişimler arasında hiyerarşi tesisini mümkün kılar (arkaik ya da zanaatçı üretim biriminden büyük modern firmaya kadar). Zaman içinde, belirli bir girişim için emek prodüktivitesinin ilerlemesini ifade eder.

Fiilî emek süresi, üretim masrafını ve hattâ maliyet fiyatını belirler. Belirli bir girişimde, fiilî emek süresi, sosyal olarak zorunlu emek süresinden azsa, aradaki fark ekstra artı-değer'e dönüşür.

Genel olarak fiilî emek süresi ampirik bir kategoridir, bir girişim, bir atelye, hattâ bir birey ölçeğinde ölçülebilir. Ama, anlamı ilgili olduğu objeye göre değişir.

Fiilî emek süresini bilebilmek için iyi bir muhasebeye sahip olmak gerekir. Muhasebenin (sınaî muhasebenin), jestiyon ve öngörü (prévision) metodlarının ilerlemeleri bu bilginin ön şartlarını teşkil eder. Bu, aile tipi tarımda, her işletmeye özgü fiilî emek süresinin iyi bilinmediğini ya da hiç bilinmediğini gösterir. Bunun sonucu ise, çoğu zaman oldukça zararlı olabilen bir teknik gecikme, bir yetersizliktir.

Kapitalizm-öncesi üretim tarzlarında fiilî emek kavramı

pek kullanılmamıştır, çünkü, o zamanlarda teknik, aletçi (outilliste) tipte arkaik bir teknikti ve emeğin prodüktivitesi de düşüktü. Önemli olan, sonuca varmanın yollarından çok, sonucun kendisiydi. Ayrıca, gelenek de teknik yenilikleri önemli ölçüde engelliyordu. Bu şartlarda, fiilî emek süresi nispî bir istikrar gösteriyordu.

Önce ticarî biçimi altında, ardından da sınaî biçimi altında kapitalizmin ortaya çıkmasıyla, fiilî emek süresi kavramı büyük bir pratik önem kazandı. Bu, ekonomik hesabın önemli veçhelerinden biridir, çünkü ayrı ayrı her girişim ya da girişimler topluluğu için bir çeşit barometre olarak kendini gösterebilir.

Artı-değer arayışı içinde, her kapitalist ya da her kapitalistler topluluğu, mümkün olduğu kadar sık ekstra artı-değer elde edebilmek amacıyla, her türlü imkânı kullanarak fiilî emek süresini azaltmak ve onu daima, sosyal olarak zorunlu emek süresinin altında tutmak için çaba gösterir.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonomik hesap, Üretim maliyeti, Ekstra artı-değer, Emeğin prodüktivitesi.*

FİNANS GRUPU (GROUPE FINANCIER)

Malî sermayenin temel hücresi ve örgütlenme biçimi.

Sanayideki, banka kredisi alanındaki ve başka ekonomi dallarındaki gittikçe artan sermaye konsantrasyonu ve santralizasyonu, sanayi ve banka monopollerinin gelişmesi, sınaî sermaye ile banka sermayesinin birleşmesi monopolist bir birleşme tipinin ortaya çıkmasına yol açtı: malî sermaye grupu (finans grupu).

Bu birleşme tipi, öteki monopolist birleşme kategorilerinden, faaliyetinin son derece geniş bir alana yayılmasıyla ayrılır — ekonominin bütün kilit dallarına, ülkenin bütün ekonomik ve politik hayatına uzanan bir yaygınlık. Örgütsel yapısı, esasta, oynak ve şekilsizdir. Bu bileşim oynaklığı özellikle grupların sınırlarında kendisini gösterir.

Fransa'da, birden çok finans grupunun etki alanında bulunan şirket sayısı hayli yüksektir. Grupu oluşturan çok sayıda şirketin karşısında, çekirdek niteliğindeki başlıca şirketler, çoğu zaman, adı geçen şirketlerin günlük faaliyetleri dışında kalan en önemli kararları alan bir çeşit merkezdirler.

Merkezî şirketler, yönetimleri açısından, grupun gerçek

efendileri olan az sayıda kişinin elindedir ve bu kişilere tâbidirler.

Bunlar, faaliyetleri ulusal ekonominin bütün branşları kapsayan büyük sayıda girişimin kontrolunu ellerinde tutarlar. Fransa'da, ilk finans grupları XX. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. 30'larda, otuz kadar güçlü finans grupu oluşmuş bulunmaktaydı.

Bunların gücü durmadan artmakta, etki alanları yabancı sermayeye doğru yayılmaktadır.

Günümüzde, Fransız ekonomisinin kilit noktaları ,topu topu on finans grupunun elindedir.

Bunların içinde, Banque de Paris et des Pays-Bas en güçlü olan gruptur. Fransa'nın sanayinin üç kilit-branşını kontrol eder: petrol, kimya, elektronik, belli sayıda sigorta şirketi, yatırım şirketlerinin dörtte biri, daha başka çok sayıda spesiyalleşmiş malî kuruluş.

Bunların uluslararası ilişkileri, özellikle, Batı-Alman monopolleriyle yaygınlaşmıştır.

Bu gruptan pek aşağı kalmayan Rothschild, Lazard, Banque de l'Union Parisienne gruplarını da sayalım.

Başlıca on finans grupunun dışında, çoğunlukla kendileri de başlıca gruplara bağımlı olan, daha önemsiz birkaç tane vardır.

Bu başlıca finans grupları, aynı zamanda, piramit biçimi bir iştirakler ağıyla birbirlerine bağlıdırlar. Bu iç içe geçme süreci iktidar mücadelesini kızıştırma eğilimindedir. Bu mücadelenin başlıca sonucu, en güçlülerin daha zayıf kalan grup ve şirketlerin zararına durumlarını sağlamlaştırmalarıdır.

Böylece, burjuvazinin bu imtiyazlı tabakasıyla sınıfın bütünü arasındaki ayrılık büyür.

Başlıca monopoller ve finans grupları ulusal topraklardan gittikçe daha çok koparlar. Merkez örgütlerinin ve girişimlerinin çoğunluğunun coğrafî konumu gittikçe önemsizleşir. Aynı zamanda, ilişkilerinin ve faaliyetlerinin antinasyonal karakteri her geçen gün daha belirginleşir. Her an, iç çelişkileri bütün ulusun çıkarlarının zararına çözme çabasındadırlar. Ulusun bütün zinde güçlerinin ülkeyi finans gruplarının ekonomik ve politik egemenliğinden kurtarmak için birleşme eğiliminde olmalarının nedeni de budur.

★

Ayrıca bakınız : *Malî sermaye, Malî oligarşi.*

FİNANSMAN (FINANCEMENT)

Özel ya da kamusal bir girişimin, bir devlet ya da mahallî idare hizmetinin tesis edilmesi ya da geliştirilmesi için gerekli parasal fonların sağlanması tarzı.

Bir kapitalist girişim kendi üretim kapasitesini artırmak, yeni bir mal imalatına geçmek, kendi hizmetlerini reorganize etmek istediği zaman şu iki veçheyi zorunlu olarak ihtiva eden bir proje geliştirir:

— bir maddî veçhe: projenin gerçekleştirilmesi için gerekli bütün araçların dökümü (inşaat ve makinelerin miktar ve mahiyeti, çalışmaların envanteri, gerekli el emeğinin dökümü, vs.);

— bir malî veçhe: bu, bir yandan, giderlerin para birimi olarak hesaplanmasını, öte yandan da, gerekli nakit-sermaye'nin kaynak ve kullanımına dair tahminleri ihtiva eder. Finansman terimiyle belirtilen şey, işte bu tahminler bütünüdür. Şu halde, finanse etmek demek, belirli bir yatırım projesini başarıya ulaştırmak için gerekli parasal kaynakların bulunması demektir. Finansman doğrudan doğruya nakdi sermayeye ilişkindir şu halde.

İki büyük tip finansman vardır: kamusal finansman ve özel finansman. Bir girişim için, finansman, o girişimin kendi öz kaynaklarından, ya da daha doğrusu artı-ürün'ün bir bölümünden, yani gerçekleşmiş kârlardan (o zaman otofinansman adını alır) sağlanabileceği gibi, malî piyasa oyunlarıyla tasarrufları davet etmek suretiyle de sağlanabilir (finansman, o zaman, örneğin, obligasyon biçimi altında borçlanma yoluyla sağlanmış olur). Kamusal finansman ise, şu ya da bu projenin (özel ya da kamusal karakterde herhangi bir projenin) başarılabilmesi için gerekli kredilerin devlet ya da kamu idareleri tarafından, kamu gelirleriyle, yani. esas itibariyle vergilerle beslenmesi, şu ya da bu bütçeden ayırmak suretiyle tahsis edilmesidir.

Çoğu zaman, finansmanın hem bir mekansal boyutu hem de bir kronolojik boyutu vardır. Aslında, söz konusu olan, sadece nakit sermayenin bulunması değil, fakat, aynı zamanda, sermayenin muhtemel kullanılışına (finansman ve yatırım arasındaki bağ) ve özellikle, iskonto edilmiş ek kârlara bağlı olarak tediyesine (faiz ve sermayeyi içine alan yıllık tediyeler) dair tahminlerdir.

Modern ekonomilerde, finansman, üretim güçlerinin ve

dolayısıyle, maddî üretimin gelişmesinin temel süreçlerinden biri olarak görünür.

Gerçekten de, finansman, bizzat nakit - sermaye döngüsünü ve özellikle de nakit - sermayenin produktif sermaye haline gelmesinin temel aşamasını (momentini) şartlandırır. Gerçekten de üretim araçlarının ve işgücü'nün sağlanması ancak, spesiyalize piyasalardan mübadeleler yoluyla gerçekleşebildiğine göre, para olmadan, kredi olmadan, yani parasal araçlar olmadan bu değişim (métamorphose) meydana gelemez.

Finansman, keza, üretim sürecini de şartlandırır, çünkü, finansman, metalar bütünüyle gerçekleşmemiş, yani satılıp paraya çevrilmemiş olsa da, sermaye döngüsünün devamını mümkün kılar. Fakat, bu kolaylığın, bu imkânın da sınırları vardır. Bir yandan, metaların gerçekleşmesi, yani satılıp paraya çevrilmesi imkânsız bir hal almışsa, finansman çok uzun zaman devam edemez. Öte yandan, finanse eden grup, gerekli kredileri ayırmak için şartlar ortaya koyabilir daima (girişimin kontrolü, ekonomik bağımsızlığın yitirilmesi, vs.).

Günümüzde, malî sermaye, banka sermayesi ile sanayi sermayesinin kaynaşması suretiyle otofinansman gerçekleştirilebileceği gibi (fakat, sanayi sermayesi, küçük ve orta büyüklükteki girişimler için pratik olarak kabule şayan değildir), monopolist devlet kapitalizminin varlığı dolayısıyle, kâr oranının belirlenmesinde hesaba katılmayan kamusal sermayelere başvurmak suretiyle de gerçekleştirilebilir.

★

Ayrıca bakınız : *Otofinansman, Yatırım.*

FİSKAL ARTI-DEĞER'LER (PLUS- VALUES FISCALES)

Fiskal gelirlerde bir yıldan öteki yıla kaydedilen net artış.

Fiskal artı-değerler bir yıldan öteki yıla artarlar. Hatırlatalım ki, gelir vergisinin % 70'ini ücretliler ödemektedir ve ücretliler ayrıca, büyük tüketici kitlesini oluşturdukları ölçüde, dolaylı vergilerin ağırlığını da taşımaktadırlar.

Fiskal gelirlerin net artışı monopolist devlet kapitalizmi evresinde, hem bir değişmeyendir, hem de bir zorunluk. Fiskal artı-değerler, büyük ölçüde, taban indiriminin aynı tutulmasından ve böylece vergi yükümlülerinin sayısının artırılmasından kaynaklanırlar. Çok tüketilen ürünlere konan harçların gittik-

çe artması da fiskal artı-değer'lerin bir kaynağını oluşturur.

*

Ayrıca bakınız : *Vergiler.*

FİYAT (BİÇİM) [PRIX (FORM)]

Bir metaın değerinin parasal ifadesi.

Fiyat mübadeleler (alım ve satım) dolayısıyle teessüs eden bir parasal ilişki olarak kendisini gösterir doğrudan doğruya. Bu, belirli bir meta ile belirli bir miktar para arasındaki ilişkidir. Fiyat şu biçimler altında kendisini gösterir (Fransa'da) :

1 ekmek : 1,20 frank;

1 çift ayakkabı : 120 frank;

1 televizyon alıcısı : 1500 frank;

1 otomobil : 12.000 frank.

Bir muadeleler sonsuzluğuyla ifade edilen bu ilişkiler ikili bir anlam taşırlar. İlk olarak, metaın neye mal olduğunu ya da ne karşılık getirdiğini gösterir (muhtemel alıcının belirli tipte bir otomobil satın alabilmesi için elinde yedi bin frank bulunması gerekir, buna mukabil, otomobillerin sahibi de bilir ki, her araba satışı kendisine yedi bin liralık bir gelir sağlıyacaktır). İkinci olarak, bu ilişkiler, metaın mübadele değerini, yani bu metada kristalize olan sosyal emeği ifade eder.

Mübadelelerin gelişmesidir parayı, yani genel eşdeğeri ve fiyat formunu yaratan. Fiyat, bu şartlar içinde, metaların altın-değer'i (le valeur or) olarak tanımlanır. Bizzat altının kendisi de, öz değeri, üretilmesi için sosyal olarak zorunlu emek miktarıyle ölçülen bir metadır.

Fiyat, hem elle tutulabilir bir biçim altında somut olarak (örneğin, bir etiket koymakla maddileştirilebilir), hem de idealman yani düşünsel olarak tespit edilmiş ve kendi başına bir yarar sağlamıyan, fakat sadece bir sembol, bir değer ölçüsü teşkil eden soyut bir ilişki olarak tezahür eder. Bir ölçü olarak fiyat, mübadeleden önce vardır ve ondan sonra da varlığını sürdürür.

Fiyat, yani dolaysız mübadele fenomeni değerin kendisi değildir. Fiyat, değerin bir ifadesinden, bir tezahürden başka bir şey değildir. Fiyat bu değer'e hiçbir zaman tam olarak tekabül etmez (ya da çok nadir olarak tekabül eder). Pazar şartlarına bağlı olarak, bu değerin yöresinde dalgalanır. Kendisi de arz ve talep yasasına bağlı olan rekabet tarafından belirlenen bireysel bir fenomen olarak görünür.

Fiyatlar ardı arkası kesilmez değişmelerle payidar olurlar: yükselebilecekleri gibi (belirli bir malın satın alınabilmesi için daha çok parasal birimin gerekmesi), düşebilirler de (gerekli parasal miktarın azalması).

Bu değişmeler, yarattıkları sonuçlar bazen birbirine eklenen, farklı iki nedenden ileri gelebilir: ya bir değer değişmesinden (üretimin maliyetinde meydana gelen bir düşüşü izleyerek), ya da para biriminde bir değişimden (örneğin bir devalüasyonun ardından) doğabilir bu değişmeler. İki fenomen aynı mahiyette değildir.

Fiyatın, arz ve talep arasındaki karşılıklı etkinin sonucu olarak, serbestçe tespit edilmesi gerekir, aksi halde, fiyat otoriter biçimde tespit edilmişse, suni-fiyat ya da bir tarife halini alır.

Fiyat biçimi, ekonomi politikte, son derece karmaşık iki problem ortaya çıkarır. Birinci olarak, fiyatın irrasyonelliği problemi (bir kullanım değeri, yani niteliksel bir şey ile bir miktar para, bir altın miktarı, yani niceliksel bir şey arasında orantı kurulması nasıl mümkün olabilir?), ikincisi ise, fiyatın uğradığı aralıksız değişimler problemi (fiyatların durmadan değişmesi, yükselip alçalması).

Bu ikili problem, burjuva ekonomisi tarafından tatmin edici bir tarzda çözülememiştir, çünkü, burjuva ekonomisi, çoğu zaman, fiyatları incelerken onları değere bağlamaksızın kendi başlarına bir şey olarak ele alır. Burjuva ekonomisi, gözlemlere dayanan ampirik verileri teorileştirmekten başka bir şey olmayan soyut konstüksiyonlar ortaya koymuştur. Kısacası, görünüşlerden öteye geçememiştir.

Tam tersine, marksist ekonomi politik, sonsuz çeşitlilik görünüşü altındaki birliği, kaos görünüşü altındaki düzenliliği, beklenmeyen değişmeler görünüşü altındaki yasayı keşfetmemeziyetini, bu temel meziyeti göstermiştir.

Fiyat, bilimsel olarak, ancak değerin sekli olarak etüd edilebilir. Fakat bu, fiyat biçiminin bir belirli otonomi kazanmadığı anlamına gelmez elbette. Tam tersine, hiç de birer meta olmayan, örneğin haysiyet gibi satılık hale gelen şeyler söz konusu olduğu zaman, değeri ifade etmiyebilir.

*

Ayrıca bakınız : *Rekabet, Arz ve talep yasası, Mübadele değeri.*

FİYAT ENDİSLERİ (INDICES DE PRIX)

Fiyatların bütünün evrimini ölçmeye yarıyan araç.

Fiyatlar değişikliğe uğrar ve bu değişmeler bütün metalar için aynı değildir. Örneğin kiralar, televizyon alıcısı fiyatlarına göre daha hızlı değişirler. Bununla birlikte, fiyatların falanca ay % 8 artış gösterdiği beyan edilir. Bu artışı ölçmek için, fiyat endisi dediğimiz bu araç kullanılır. Binlerce ürün devamlı olarak alınıp satıldığına göre, fiyatlar bütünün her ay nasıl değişiklikler geçirdiğini işaretlemek imkânsızdır. Bu durumda, mallar yeniden gruplandırılır ya da bunların arasından belirli bir miktara varan mal kalemleri seçilir: günümüzde en çok kullanılan 259 maddeyi ihtiva eden endis böyle bir endistir. Bu maddelerin seçilmesi birinci problemi teşkil eder.

İkinci problem, bunun ağırlıklandırılmasıdır: endis, aslında, fiyatların ortalama evrimini ortaya koymak amacını güder. Endiste, hardalın fiyatı etin fiyatı olarak sayılıyorsa, hiçbir anlamı olmayan bir ortalamaya varılmış olur. O halde, her maddenin endiste hangi oran içinde nazara alındığının, ağırlığının ne olduğunun bilinmesi gerekir. Buysa, aileler tarafından reel olarak satın alınan miktarların etüd edilmesinden hareketle belirlenebilir: eğer, ailelerin her ay et için harcadıkları para ,hardal için harcadıklarınınndan bin misle çoksa, endiste, et kaleminin ağırlığı, hardal kaleminin ağırlığından bin misli büyük olacaktır. Fakat, besbellidir ki, ayda 1000 frank kazanan bir işçi ile, 10.000 frank kazanan bir şirket yöneticisi, elde ettikleri bu gelirleri aynı biçimde harcamazlar.

Birinci durumda, yani işçinin 1000 frank kazandığı durumda, işçi elde ettiği gelirin yarısından çoğunu beslenmeye sarfeder; 10.000 frank kazanan şirket yönetici ise, elde ettiği gelirin yarısından çoğunu eğlenme, lüks harcamalar, vs. için kullanacaktır.

259 maddelik endise haklı olarak yöneltilebilecek en büyük eleştiri, bu ayrımı yapmaması ve bir «muhayyel Fransız»ın harcamaları esasına dayanmasıdır. Bu, örneğin, kira harcamalarının, endiste, işçinin aile bütçesindeki gerçek ağırlığından daha düşük olarak tartılması sonucuna varır. Oysa, kira, en çok artış gösteren fiyatlardan biridir. Bu durumda, fiyatların evriminin tip-bütçeler'le ölçülmesi tercihe şayandır.

Diğer eleştiri: bazı maddeler ortadan kalkar ve yerlerini başka maddeler alır. Yeni çıkan maddeler eskilerinden daha pa-

halı olsalar da, resmî endis bu ek harcama kaynağını dikkate almaz.

Bundan başka, fiyatlar hep aynı mağazalardan izlenir, buysa yanlış sonuçlara vardırabilir.

İkinci eleştirisel hatırlatma: ihtiyaçlar arttığı gibi harcamalar da artar. Bu duruma göre, endislerin kompozisyonununun belirli aralıklarla, yani peryodik olarak yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Bu revizyon işe müdahale ettiği ve yeni bir ürünün endise ikame edilmesiyle ifadelendirildiği zaman, bu yeni ürün daha o an harcıalem bir ürün karakteri almış olur ve dolayısıyle, bizzat endis üzerinde az bir etki meydana getirir.

Bütün bu faktörler, böylece, gerçek fiyat artışlarının endiste eksik olarak değerlendirilmesine varır. Bu çok zarar verici bir şeydir, çünkü, ücretlilerin satın alma gücünün evrimi, bu endisler yardımıyle, yani ücretlerle endislerin karşılaştırılmasıyle görülebilir.

Üstelik, 259 maddelik endis asgarî ücret artışının belirlenmesinde bir baz, bir temel olarak kullanılır.

Bunun içindir ki, bir endisin fiyatlardaki gerçek artışları doğru olarak yansıtmasında büyük yarar vardır.

Farklı masraf kategorileri endisin kompozisyonu içinde şu oranlarda yer alır:

Yiyecek ve içecekler	: %	45
Mesken	: %	18,5
Sağlık ve bakım	: %	8,6
Taşıt	: %	6,5
Giyim ve çamaşır	: %	13,6
Eğlence vs.	: %	8,1

★

Ayrıca bakınız : *Endis, Meslekler arası asgarî büyüme ücreti, İstatistiksel dengeleme.*

FİZYOKRASİ (PHYSIOCRATIE)

Başlıca temsilcileri ansiklopedist felsefeye bağlı olan, XVIII. yüzyıl ekonomi ekolü.

Merkantilizmin otoriter müdahalelerine karşı reaksiyon, fizyokratları sistemin anlayışını redde ve «bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler» ilkesini vaaz etmeye seyketmiştir. Onlara göre, her biri kendi kişisel çıkarlarına yönelmiş insanların serbest faaliyetleriyle gerçekleşen bir «şeylerin tabiî düzeni» vardır. Kişisel çatışmalar, genel bir uyum içinde eriyerek sona erer. Evren, tabiî yasalar tarafından, despotik keyfilikler ve otoriter düzenlemelerin genellikle aykırılık gösterdiği tabiî yasalar ta-

rafından yönetilmektedir. Merkantilistlerin o pek sevgili ticaret dengesini reddeden fizyokrasi mübadelelerin tam serbestliğinden ve tarımın itibarının iadesinden yana olurlar. Fizyokrasiye göre safi hasıla, insan tarafından topraktan elde edilen servet ile bu servetin elde edilmesi için gerekli olan harcamalar arasındaki farktır. Paraya dönüşen bu safi hasılanın bir kısmı tarım sınıfı tarafından muhafaza edilir, diğer bir kısmı ise, sosyal bünye içinde, toplum içinde dağılarak sanayi ve ticaretin cihazlanmasını ve devamını mümkün kılar. Tarım, tek prodüktif faaliyettir kesinlikle: toprağın işlenmesiyle elde edilen safi hasıla üzerinden sadece tek bir verginin alınmasını tasvip ederler. Ekonomik hayat, dengeye yönelik bir eğilimin güdümündedir: ithalatla ihracat arasındaki dengesizlik, evrensel ihtiyaçların artmasıyle ve arttığı ölçüde azalacaktır. Merkantilist tezin aksine, ihracatçı imtiyazlı durumda değildir, çünkü onun yaptığı iş elindeki fazlalığı satmaktan ibarettir; istifadeli durumda olan ithalatçıdır, o ithalatçı ki, ithalatı sayesinde, onun bizzat yaratmaya muktedir olmadığı bir ürün elde edebilmektedir.

Fizyokratik ekolün başlıca kurucuları Vincent de Gournay, François Quesnay ve Victor de Riqueti de Mirabeau'dur. En parlak temsilcileri ise, *Physiocratie ou Constitution essentielle du gouvernement le plus avantageux au genre humain* (1761) adlı eserin yazarı Pierre Dupont ile Michel Le Trosne'dur. Condillac ve Turgot da, kendilerini bağımsız ilân etmekle birlikte, bu ekolle sıkı bir bağlılık halindedirler.

★

Ayrıca bakınız : *Klasik ekonomi, Liberalizm.*

FON (FONDS)

Gayrımenkullere ya da cisimsel-olmayan menkullere, belirli bir amaçla elde tutulan bir sermayeye verilen ad.

1. Gayrı menkuller ya da cisemsel-olmayan belirli menkuller.

a) Gayrı menkuller işletilen bir araziden ya da üzerine bina yapılan topraktan (örnek: toprak fonu, fonunu artırmak yani başka toprak alımlarıyle genişletmek), fon ve trefonlardan (toprak ve toprak altı mülkiyeti) teşekkül eder.

b) Geniş anlamda: ticarî

fonlar (fonds de commerce).

Hukukî anlamda: bir tüccara ya da bir sanayiciye ait olan ve o tüccar ya da sanayiciye mesleğini icra etmek imkânını veren hakların ve malların bütünü; gayri maddî unsurlar: kira hakkı, müşteri topluluğu, ticarî ünvan, tabela, ihtira beratları, imal markası ya da ticarî marka; maddî unsurlar: materyeller, metalar.

2. *Belirli amaçlarla elde bulundurulan sermaye.*

Burada söz konusu olan, fonların sermayeleştirilmesi, kapitalizasyonu işlemidir.

a) Yatırılan sermaye: fonlar ve semereler hesabı — burada, bir likidasyonun ya da bir mirasın aktiflerinin unsurları içinde, sermayeyi temsil edenler ile gelirleri temsil edenler ayrılır.

Devlet tarafından (ya da başka bir kamu idaresi tarafından) tedavüle çıkarılan yahut devlet ya da kamu idareleri tarafından teminat altına alınan kamu fonları, devlet fonları, irad sağlayan borç senetleri: kamusal fonlara ait rantlar, tahviller, hazine bonoları.

b) Finansman aleti: bir girişim için gerekli fonlara sahip olmak, ödünç vermek, ödünç almak. Bir girişim için gerekli olan fonları sağlamak. Cari deyim: fon icarcısı (bailleur de fonds [commanditaire]); diğer deyimler: fon aramak, fon bulmak, fon talep etmek, ilk fonu koymak, fon yatırmak, fonlarını yeniden elde etmek bir şirketin sosyal fonu, rezerv fonu, döner fon, amortisman fonu, teminat fonu.

c) Geniş anlamda: hazır para ve genel olarak, nakit halindeki varlıklar-alacaklar (avoir). Örnekler: fonu olmak, fon koparmak, fonu suiistimal; fon hareketi; fon virmanı, fon istirdadı, fon transferi; mevduat fonları.

3) Bir şeye ya da bir kimseye ait olan maddî değerlerin tamamen dışında olan kaynaklar.

Örnekler: eski Ulusal Kitaplık fonunun elyazmaları; bu tarihçileri bekleyen çok zengin bir fondur... Başka örnek: büyük bir bilgi fonu vardır.

★

Ayrıca bakınız : *Plasman, Mülkiyet.*

Tekrarlanmama yüzdesine oranla tekrarlanma yüzdesinin istatiksel endikasyonu.

Frekans hesabı, ihtimaliyet hesabında büyük sayılar yasasının bir kullanılışıdır çoğu zaman.

Eğer, deneyimde, bir olay, her yüz defada yetmiş defa aynı sonucu doğuruyorsa, başlangıçtaki bu olayın meydana gelmesi halinde sonucun meydana gelmesi ihtimali % 70'tir.

Burada, söz konusu olan teorik ihtimaliyettir. Gerçekte, frekans, daima, olmuş olan'a dair dokümanter bir değer taşır, fakat olacak olan'a dair belirtici (indicatif) bir mutlak değer taşımaz. «Her şey aynı kaldığı halde» fenomen hasıl olmuyorsa, tekrarlanma ve tekrarlanmama arasındaki oranlar değişmiştir. Ekonomik ortamın hareketliliği, fenomeni etkileyen dolaylı ve dolaysız faktörler arasındaki güç dengesinin değişmesi, büyük sayılar yasasının ortaya çıkardığı eğilimi yavaşlatabilir ya da tersine çevirebilir.

Frekans, verili bir serideki dağılımın temel veçhelerinden, temel görünümlerinden biridir. Mutlak frekans, belirli bir istatistiksel sınıfa dair gözlemler sayısını (örneğin, ayda 1.000 ilâ 2.000 Frank kazanan işçilerin sayısı) gösterir, nispî frekans ise, istatiksel sınıfların tümüne göre, başka bir deyişle gözlemlerin tümüne göre bu sınıfın yüzdesini ifâde eder (örneğin, ücretlilerin tümü içinde, ayda 1.000 ilâ 2.000 Frank kazanan ücretlilerin yüzdesi). Kolayca görülebilir ki, özellikle gelir dağılımı ya da malî yükümlülüklerin dağılımı konusunda, en enteresan gösterge nispî frekanstır.

★

Ayrıca bakınız *Dağılma (Dispertion)*.

G

GEÇİM ARAÇLARI (SUBSISTANCES)

Geçinmek, yani yaşamayı sürdürmek için insanlara gerekli olan bütün maddî araçlar.

Dar anlamda, geçim araçları, besin ürünleri ve yararlı nesnelerdir. İnsanların tarihsel ihtiyaçlarının evrimi, geçim araçları kavramının evrimini de belirler.

Her toplum, üyelerinin temel ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamaya yöneliktir; ama siyasî rejimlere bağlı olan sosyal eşitsizlikler geçim araçlarının dağılımında ve çeşitli sosyal grupların bunları elde etmelerini sağlayan satın alma kapasitesinde az ya da çok büyük ayrılıklar ortaya çıkarırlar.

Feodal sistemde, bir yandan, özellikle köylülüğün ürettiği geçim araçlarına senyörler ve öteki imtiyazlılar tarafından doğrudan doğruya el konması, öte yandan, vergiler ve haraçlar aracılığıyla, satın alma araçlarının nakdi olarak elkonması vardı.

Kapitalist sistemde, artı-değer'e girişimciler tarafından el konması, işçi sınıfının satın alma gücünü, en azından kararlı bir biçimde tarihsel ihtiyaçlarının evrimini gözetmeksizin, yaşamasını sürdürmeye ancak yetecek düzeye indirir.

İstatistiksel olarak, kapitalist devletler, bir yandan, ulusun bütününün ailevî tüketim harcamalarını temsil eden bir *ortalama aile bütçesi*, bir yandan da en basit, hayatta kalmanın zorunlu gerekleri olan harcamaları içeren bir *asgarî geçim aile bütçesi* hesaplarlar.

Ülkelerin değişik *geçim düzeyleri*, her ülkenin üretimi (özellikle tarımsal üretim) de ulusal gelir ve ulusal gelirin dağılı- tarafından pratikle belirlenir. *Üçüncü dünya*, fizyolojistlerin *kalori* temeline dayanan ölçütlerine göre, sağlanan geçim a-

raçlarının zorunlu geçim araçlarının altında olduğu ülkelerin bütünüdür.

★

Ayrıca bakınız : *İhtiyaçlar, Mallar, Maddî hayat.*

GEÇMİŞ EMEK YA DA ÖLÜ EMEK (TRAVAIL PASSE OU TRAVAIL MORT)

Metalarda billûrlaşmış soyut emek.

Belirli insan ihtiyaçlarını karşılama özelliğine sahip metalar insan emeğinin ürünüdürler. Burada söz konusu olan, açıktır ki, eski bir emek, harcanmış bulunan bir emektir. Metaların değerini ifade eden bu emek tipine geçmiş emek ya da ölü emek adı verilir.

Geçmiş emek yalnız tüketim mallarının (besin ürünleri, mamüfaktür ürünleri gibi) değil üretim mallarının da (ilk maddeler, üretim araçları gibi) özünü (cevherini) teşkil eder. Genel bir tarzda belirtmek gerekirse, makinalar geçmiş emektir, sermaye geçmiş emektir.

Canlı emek, işgücü'nden ayrılmaz, geçmiş emek ise üründen, bu işgücü'nün işleyişinin sonucundan ayrılmaz. Bu ürün, bu emeğin maddî taşıyıcısıdır.

Geçmiş emek, artması imkânsız, gerçekleşmiş kesin bir değeri ifade eder. Bu nedenle, değer süreci içinde, ancak yer değiştirebilir: geçmiş emek tarafından temsil edilen değer, üretilmiş nesnenin değerine aktarılır. Bununla birlikte, değer yaratımının nedenlerinden biri olmasa da, geçmiş emek onun asli şartlarından biridir.

Üretim içinde (ama nihaî tüketimde değil), geçmiş emek, bir çökelme, bir tortu olarak tahlil edilebilir, oysa canlı emek bir yayım (emission) olarak düşünülebilir.

Tabakalaşmalı bir karakter taşıyan geçmiş emeğin süreksiz bir varoluşu vardır: içinde bulunduğu metaın gövdesini yavaş yavaş terk eder ve yeni kullanım değerinin gövdesinde ete kemiğe bürünür. Buna göre, değer açısından belli bir geçmiş emek niceliğini (quantum) temsil eden bir makina, aynı hareketle, maddî olarak yıpranır ve değerinden kaybeder. Belli sayıda periyodlardan sonra, kullanılmaz olur ve hiçbir değeri kalmaz (onda ete kemiğe bürünmüş olan geçmiş emek bütünüyle aktarılmıştır).

Marx'a göre, tipik geçmiş emek, sermayedir, çünkü, kapitalist üretim tarzındaki orijinal biçimleri altında, üretim araçlarının özünü teşkil eder.

Geçmiş emek, ki ölü emektir, ancak canlı emeğin aracılı-

ğıyla canlanabilir: «Sermaye ölü emektir ve tıpkı vampirler gibi ancak canlı emeğin kanını emerek canlanabilir; hayatı da, ne kadar çok emerse o kadar şenlenir.» (K. Marx.)

★

Ayrıca bakınız : *Sermaye, Soyut emek, Kullanım değeri.*

GELİŞİM AŞAMALARI (STADES DE DEVELOPPEMENT)

Belirli bir ekonomik ve sosyal formasyon içinde yer alan, belirgin, nispeten otonom, tarihsel evreler.

Üretim tarzları, kendi üstyapılarıyla uyumlu olarak, üretici güçlerin gelişim ritmine bağlı bir biçimde, sürekli gelişirler ve değişirler.

Bu gelişim süreci, evrimin belirli bir düzeyini dile getiren çok sayıda aşamayla gerçekleşir. Üretim tarzının oluşumunu (devenir) tarihsel olarak kesimleyen (scander), ardarda aşamalardır.

Örneğin, ücretli emek sayesinde artı-değer elde edilmesine dayanan bir üretim tarzı olan kapitalizm, önce, ticarî sermayenin egemen rol oynadığı ticarî kapitalizm biçiminde tezahür etmiş, sonra, sanayi devriminin (fabrikanın ve makinanın ortaya çıkışı) ardından, sınaî sermayenin egemen rol oynadığı sınaî kapitalizm biçimini almıştır, vs.

Her aşama, aynı zamanda hem orijinal bir bütündür, hem de ekonomik ve sosyal formasyonun bir parçasıdır. Bütünün parçası olarak ortak temel'in karakteristiklerini korur. Orijinal bütün olarak da varılan düzeyi ifade eden özellikler gösterir.

Genel olarak, bugün için bilinen her üretim tarzında, başlıca üç aşamanın varlığından söz edilebilir:

— başlangıç aşaması;

— serpilme ve olgunluk aşaması;

— düşüş ve geçiş (transition) aşaması.

Örneğin, kapitalizm ele alınacak olursa, şu şema çizilebilir:

— başlangıç aşaması = ticarî kapitalizm;

— serpilme aşaması = sanayi kapitalizmi;

— geçiş aşaması = finans kapitalizmi ya da emperyalizm.

Her aşamanın, elbette, özel bir tarihsel rolü vardır. İki uçtaki aşamaların zorunlu olarak ikili bir karakter taşıdığına dikkat etmek gerekir: uçtaki aşamaların her biri hem biten bir üretim tarzının geçiş aşaması, hem de yeni bir üretim tarzının başlangıç aşamasıdır. Emperyalizm bu nedenle tarihsel olarak

hem kapitalizmin en yüksek aşaması (başka aşama olmayacaktır), hem de sosyalizme geçiş aşamasıdır.

Tarih ve ekonomi teorisi açısından, hem ortak karakteristiklere hem de farklılıklara dayanarak, belirli her aşamanın kendine özgü içeriğini tanımlamak büyük önem taşır: aşamalar, bu takdirde, üretim tarzını oluşturan karmaşık bütünün farklılıklarının dizisi olarak düşünülebilirler.

Aşamalar, gelişimin temel biçimlerinden birini oluştururlar, çünkü, bir ekonomik ve sosyal formasyon çerçevesi içinde, *aynı zamanda* hem içeriğin sürekliliğini, hem de biçimlerin süreksizliğini ifade ederler: buna göre, örneğin manüfaktür de, fabrika da kapitalist girişimlerdir, ama bir yandan işçilerle manüfaktürcüler arasında ilişkilerin, bir yandan da işçilerle fabrikatörler arasındaki ilişkilerin, temelde özdeş olmalarına rağmen (işbirliğinin rolü, disiplinin rolü, ücret biçimleri, vs.) hissedilir derecede farklı oldukları açıktır.

Aşamaların her birinde, orijinal yapı bileşimi, üstyapı zorunlu uygunluk yasasının işleyişinden dolayı, gözle görülebilir değişmelere uğrar; zorunlu uygunluk yasası, üretim ilişkileri aracılığıyla, ideolojilerde, kurumlarda yansır ve bu arada bazı geri tepmeler de olur (örneğin, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, yani liberalizmle, XX. yüzyıl, yani monopolist devlet kapitalizmi arasında büyük ölçüde değişikliğe uğramış olan devletin, ekonomik doktrinlerin rolü).

★

Ayrıca bakınız : *Gelişim tarzı*, *Gelişim evreleri*.

GELİŞİM EVRELERİ (PHASES DE DEVELOPPEMENT)

Belirli bir üretim tarzının evrimine, çeşitli gelişim aşamaları sırasında ritmini veren, tekilleşmiş tarihsel peryodlar.

Bir üretim tarzının gelişirken, orijinal, farklılaşmış, karakter kazanmış uğraklar olarak kendini gösteren, değişik sayılarda aşamalardan geçmesi gibi, bu aşamalar da varoldukları müddetçe değişikliğe uğrarlar. Belirli sayıda evrelere bölünür aşamalar.

Şu halde, evre, aşamanın bir alt-bölünmesi olarak tahlil edilebilir ve ancak bu aşamaya göre anlaşılabilir.

Örnek olarak kapitalizmin en yüksek aşaması, yani emperyalizm ele alınırsa, tarihen en

azından iki büyük evre, basit monopolist kapitalizm ve monopolist devlet kapitalizmi evreleri aşağıdaki biçimde özetlenebilir:

Aşama	*Evreler*
Emperyalizm	basit monopolist kapitalizm monopolist devlet kapitalizmi

Daha genel bir tarzda, aynı anda hem aşamalar hem de evreler karakterize edilmek isteniyorsa, şöyle denebilir: aşama, bizzat üretim tarzının evrim biçimi olarak evre ise aşamanın evrim biçimi olarak kendisini gösterir. Otonom bir peryod olarak tahlil edilen aşama karşısında, evre, hem ortak noktalar, hem de bazı özellikler sunar.

Aşamalar ve evreler arasındaki ayrım genellikle kötü yapılmaktadır. Bu nokta üzerinde, marksist-olmayan, çoğunlukla burjuva ekonomistler arasında, aynı zamanda da birçok marksist ekonomist arasında büyük bir kargaşa hüküm sürmektedir. Günlük dilde, iki deyim, yanlış olarak birbirinin yerini alan deyimler olarak belirmektedirler.

Oysa, ayrımın önemi büyüktür, çünkü sözkonusu olan, farkları bulup çıkarmak, daha doğrusu, aynı zamanda hem birliği hem de farkı kavramaktır: aynı genel karakteristiklerin her ikisinin de var olması olgusundan dolayı, evre'nin aşamaya bağlı oluşu (birlik); ve, özellikleriyle belirlenmiş olan evre'nin orijinalitesi (farklılık).

★

Ayrıca bakınız : *Gelişim tarzı, Gelişim aşamaları.*

GELİŞİM TARZI (MODE DE DEVELOPPEMENT)

Gelişimin, daha genel olarak da bir sürecin, bir evrimin gerçekleşme biçimi.

«Gelişim» sözcüğü, hemen şu filleri akla getirir: iç çelişkilerin etkisiyle değişmek, artmak, büyümek.

Şu halde, gelişim tarzı, esas itibarıyle, bir büyüme (craissance) tarzı olarak, bir ekonomik sistemin çerçevesi içinde genişletilmiş yeniden-üretim sürecinin aldığı biçim olarak tahlil edilebilir.

Üretim tarzları düzeyinde ya da belirli bir üretim tarzı dahilinde yer almasına göre, başlıca iki tip gelişim tarzı vardır.

Gelişim tarzları, herşeyden önce, üretim tarzlarının fonksiyonudurlar Bu anlamdadır ki, kapitalist gelişim tarzından sosyalist gelişim tar-

zından sözedilir. Örneğin, kapitalist gelişim tarzı, esas olarak, ilkel birikime ve kendisi de ücretli emeğin genelleştirilmesi artı-değer arayışı, birikim üzerine kurulmuş olan kapitalist sanayileşmeye dayanır. Sosyalist gelişim tarzı ise, tam tersine, öncel bir devrimle, yani üretim araçlarının sosyalleştirilmesi, her düzey de ihtiyaçların giderilmesi vs. ile yürür.

Gelişim biçimleri, aynı zamanda, üretim tarzının bulunduğu aşamaya göre de birbirlerinden ayrılırlar: örneğin, XVIII. yüzyılın (sanayi kapitalizminin başlangıcı) gelişim tarzı, en başta, transformasyon (dönüşüm) sanayilerinin ilerlemelerine dayanıyordu, oysa XX. yüzyılın gelişim tarzı her şeyden önce ağır sanayiye ve uç sanayilere (industries de pointe) dayanmaktadır.

Gelişim tarzı, kombinatuar ve bir dinamik bir kavram olarak tahlil edilebilir.

Bir kombinatuar kavram olarak tahlil edilir, çünkü üretici güçlerin, üretim ilişkilerinin ve üstyapının tek tek her evrede nasıl vücut bulduklarını ifade eder. Bu anlamda, gelişim tarzı, pratikte gelişim modelinin anlamdaşı olur: örneğin, Küba'nın gelişim tarzı ya da Gine'nin gelişim tarzı ya da Amerika'nın gelişim tarzı denebilir.

Bir dinamik kavram olarak tahlil edilir, çünkü gelişim tarzı, genişletilmiş bir ölçekte kendini yeniden-üreten bir sisteme, bir topluma ilişkindir. Ekonomik açıdan durgunluk içinde bulunan toplumlarla ilgili olarak gelişim tarzından söz edilemez.

Bu kavram, aynı zamanda hem çok genel hem de çok özel bir kavramdır. Tek başına kullanıldığında, geneldir (gelişim tarzı). Bir sıfat eklenerek kullanıldığında, çok özel'dir (Fransa'nın gelişim tarzı ya da, hatta, sınai gelişim tarzı). Ama kapladığı ileri sürülen teorik alan bugün için çok iyi belirlenmiş değildir.

*

Ayrıca bakınız : *Büyüme, Kaymalar, Ekonomik gelişim, Sanayileşme.*

GELİRLER POLİTİKASI (POLITIQUE DES REVENUS)

Monopolist devlet kapitalizminin, ücretleri ve ücretli olmayan orta tabakaların gelirlerini sınırlama ve bu sınırlamayı ücretlilerin örgütleri aracılığıyle kabul ettirmeye yönelik politikası.

Bu politikanın başlıca eğilimi «hızlı bir genişlemeyi ve tam istihdamı, yörüngesinden çıkmış gelirler dağılımını önleyerek, fi-

yatların istikrarıyle bağdaştırma olmalıdır. Fiyatların istikrarıyle bağdaştığı yargısına varılan belli büyüme normları üzerine ilgili bütün ekonomik ajanların onayını elde etmek eğilimi göstermelidir.»

Gelirler politikası, böylece şunları da elde etmeye yönelir:

— ücretler oranının mümkün olan en aşağı düzeyde tespiti;

— bu tespitin, sendikalar ve emekçi kitlelerinin onayıyla güvence altına alınması.

Bugünkü politik kontekst içinde gelirler politikası, iktidarın sınıflararası işbirliği politikasıyla bütünleşir. Ücretlere karşı modern ve etkili bir taarruz silâhı olarak, Plan'ın daimî mekanizmalarının bütünleyici bir parçasıdır. Belirtilmesi gereken kesin olgu budur. Bu olgu monopoller iktidarının, antisosyal politikasının araçlarını oluşturmada nasıl vahşice istekli olduğuna ve niyetlerinin değişmezliğine tanıklık eder.

Realitede, gelirler politikası, bütünüyle işçi sınıfına karşı yöneltilmiş bir ücretler disiplininden başka bir şey değildir.

Bu politikaya boyun eğmek, artı-değer'in ve kârın temel yasalarına, genel birikim yasasına rekabet ve eşitsiz gelişim yasasına teslim olmak demektir.

Bu yasalardan çıkan sonuç, «ücret geliri»nin işgücü'nün fiyatından başka birşey olmadığı, bu fiyatın, işgücü'nün sosyal bakım ve yeniden-üretimi'nin yeni tarihsel ihtiyaçları hesaba katıldıkta, işgücü'nün değerinin altında bir düzeyde yer almak eğiliminde olduğudur.

Kapitalistlerin «gelir»ine gelince, işçilerin artı-emeği'nin yarattığı artı-değer'e dolaylı ya da dolaysız olarak el koymaktan kaynaklanır bu gelir.

Bütün gelir dağılımını temelde belirleyen de işte toplumun bu —bir yanda işçi sınıfı, bir yanda da kapitalistler ve büyük toprak sahiplerinin oluşturduğu blok olmak üzere— bölünmesidir.

Bu şartlarda kapitalist rejimde bir «gelirler politikası»nın, her halükârda, temel bir değişmeyi değil, ancak bazı gelirlerin büyüme ritminin başka gelirler aleyhine yönlendirilmesini hedef alabileceği ortaya çıkar.

İdeolojik alanda, «gelirler politikası», ücreti kârla ve daha başka kapitalist zenginleşme biçimleriyle özdeşleştirme eğilimindedir, buysa «zaman kazanmak için, çıkarlarının savunusunu monopolist burjuvazinin ellerine teslim etmesi gerektiğine inandırarak işçi sınıfını bölmek için» bile bile, ısrarla yapılan bir kafa karıştırma girişimini ifade eder.

Politik olarak, malûm temaya, siyasi partilerin «iflâsı» ve «sendika»ların oynayabileceği büyük rol tema'sına yaslanır — bu sendikalar ise, sözde, modern

sermayeli toplumlarındaki «sosyal ortaklar» olarak sunulurlar.

Gerçek kapitalist kârların bilinmesini istiyen sendikaların yalın davranışı sayesinde çıplak realite ortaya çıkmıştır, aksi halde, otantik bir gelirler politikası için bir temel de var olmazdı elbette.

*

Ayrıca bakınız : *Cehennemî döngü, Ücretler, İşgücü'nün değeri.*

GERÇEKLEŞME (REALISATION)

Ekonomik sürecin, meta-sermaye'den nakit-sermaye'ye geçiş basamağı.

Tam ve bilimsel anlamda, gerçekleşme, belirli bir ekonomik hareketin bir uğrağı, bir momenti olarak düşünülmelidir, fakat bundan daha teknik karakterde bir anlamı da vardır.

Ticarî anlam: bir satışın, kabul edilen fiyatın satıcıya fiilen tediye edilmesiyle, tamamlandığı an.

Malî anlam: ister bir hisse senedi söz konusu olsun, ister bir tahvil, ister bir ticaret senedi, herhangi bir malî senedin, fiyatın âmirde nakden tediyesi şartıyla, satımı.

Gerçekleşme genellikle, meta biçiminden nakit biçimine geçiştir, başka bir deyişle, bir yandan kullanım değerinin tüketicinin hizmetine sunulması, öte yandan metaların değerleşmesi (valorisation), paraya dönüşmesi, hattâ, bir kapitalist üretim söz konusuysa, nakit-sermayeye dönüşmesidir. Bu nedenle, gerçekleşme, hem metaların hareketini hem de sermayelerin hareketini kapsar.

Gerçekleşme, ekonomik süreçte ve özellikle sermayenin sürecinde asli bir uğraktır, çünkü ek değer, artı-değer bu süre sırasında maddeleşebilir. Gerçekleşme, ticaretin genel problemine, satış, mahreçler problemine ilişkindir. O tıkandığında, bütün sistem felce uğrar. Kapitalistlerin gözündeki büyük önemi bundan ileri gelir.

*

Ayrıca bakınız : *Meta tedavülü, Satış.*

GERİLEME (RECESSION)

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana klasik ekonomik buhranın yerini alan, bununla birlikte, aynı genel karakteristikleri taşımıyan ekonomik çöküntü hareketi.

Kapitalizmin tarihinde hiçbir zaman görülmemiş şiddette yapısal bir buhran olan 1929-1933 buhranıyle, çeşitli kapitalist ekonomiler, evrimlerinin çok önemli bir aşamasından geçtiler. Kapitalist üretim tarzı planında, bu büyük buhrandan sonra, monopolist devlet kapitalizmine geçiş net olarak gerçekleşir. Buhrana karşı, onun kısa ve uzun vadeli etkilerine karşı mücadele etmek için, devlet, genelleştirilmiş bir tarzda işe karışır. Yeni bir buhranın önlenmesini ve ekonomik çalkantıların bir düzene sokulmasını amaçlayan antisyklik tedbirler, bu dönemden başlayarak hazırlanır ve uygulamaya konur. Bu müdahalenin sonucu olarak ekonomik döngü bir biçim değişimine ve deformasyona uğrayacak, ama ortadan kalkmayacaktır. Savaştan sonra, bizzat birikim sürecine bağlı olarak atılım evreleri ve düşüş, çöküntü evreleri yaşanacaktır. Savaş sonrasında, doğrudan doğruya birikim sürecine bağlı olarak atılım evreleri ve çöküş, depresyon evreleri ortaya çıkmıştır.

Bu yeni çalkantılar tipinde, ekonomik üretimin düşmesiyle, ekonomik durgunlukla, rantabilitenin düşmesiyle, istihdamın azalmasıyla, marjinal denen girişimlerin ortadan silinmesiyle, vs. dile gelen özel peryodlar görülür. Gerileme adı verilen, işte bu peryodlardır.

Demek ki, gerileme, bugünkü döngü'de, buhranın fonksiyonunu yerine getirmek, yani onun yerine geçmek eğiliminde olan bir çalkantı biçimidir. Ama bu fonksiyonel özdeşlik, farkları gizlememelidir. Genel olarak, gerilemeyi buhranlardan ayıran süre (gerilemede çok daha kısa), şiddet (üretimdeki düşüş çok daha az şiddetlidir, dünyayı kapsayıcı (mondial) karakteri daha az belirgindir) ve peryodikliktir (döngünün kendisi düzensizleştiği için, gerileme, buhranın peryodik karakterine sahip değildir).

Gerileme ekonomik buhran değildir, ama kendi tarzında, biçim olarak, onun yerini tutar ve yine kendi tarzında bir nispî aşırı-üretim'i ifade eder. Bu gerileme / buhran / ekonomik döngü bağıntısı genellikle inkâr edilir. Bu nedenle, gerileme kavramının ideolojik bir karakteri vardır, çünkü akademik ekonomi, gerilemenin üretim tarzıyla iliş-

kilerini inkâr ederek, yalnızca basit bir tesadüfün söz konusu olduğu görüşünü yayar. Bir durgunluk dönemi olduğu için, gerileme, aşırı olduğu ileri sürülen bir tüketimi sınırlama eğilimindeki kemerleri sıkma politikasına da bahane teşkil eder. Bu politikanın sahte-doğrulanması olur.

★

Ayrıca bakınız : *Kemerleri sıkma politikası (Austerité), Ekonomik buhran, Döngü (Cycle), Çöküntü (Dépression)*.

GÖÇLER (MIGRATIONS)

Mekân içinde çeşitli tiplerde yer değiştirmeler biçiminde kendini gösteren insan toplulukları hareketi.

İnsan toplulukları, donmuş, hareketsiz bir bütün değildirler. Tam tersine, insan toplulukları, daima mekân içinde yer değiştirmelerle ve artma ya da azalmalarla dile gelen az ya da çok şiddetli hareketlere tâbidirler.

Göçler, çeşitli tiplere ayrılır: uluslararası göçler ve ulusal göçler; geçici göçler ve kesin göçler.

İlk akla gelen, uluslararası göçlerdir; bunlar bir ülke yurttaşının kesin olarak bir başka ülkeye gitmesi (örneğin, yerleşmek amacıyla ABD'ye giden bir Fransız) ya da belli bir ülkeye bir yabancının gelmesi (örneğin, Fransa'ya çalışmaya gelen bir İtalyan) durumlarını kapsarlar. Birinci göç tipine dışarıya-göç (émigration), ikinci göç tipine de dışarıdan-göç (immigration) denir. Dışarıya-göç ve dışarıdan-göç, insan topluluklarının karşıt yöndeki hareketlerinde dile gelir, bunun sonucuna ise göç bakiyesi (solde migratoire) denir (bu bakiye, gelenler gidenlerden fazlaysa pozitif, tersi durumda da negatif olabilir).

İkinci olarak, belli bir ulusal sınır içindeki göçler gelir: bunlar, bu sınır çerçevesindeki coğrafî yer değiştirmeler biçiminde kendilerini gösterirler. Bazan kesin, bazan geçici karakterdedirler.

Kesin göçler, kırlardan şehirlere doğru gerçekleşen göçlerdir.

Geçici göçler genellikle peryodik ve salınımlı (oscillatoire) bir karakterdedirler, yani kapalı bir karakter taşırlar (bir yöndeki bir yer değiştirmenin ardından zorunlu olarak aynı şiddette ve aynı yörüngeyi izleyen, ters yönde bir yer değiştirme gelir). Bu geçici göçler günlük olabilirler: emekçilerin evlerinden çalışma yerlerine, yatakhanelerden sanayi merkezlerine doğru yer değiştirmeleriyle belirlenebi-

lirler; haftalık olabilirler (şantiye, yol emekçileri); mevsimlik olabilirler (tarımsal göçler, ama aynı zamanda turistik göçler de).

Uluslararası göçlerden farklı olarak, ulus-içi göçler, belirli bir ülkenin nüfus hacmini değişikliğe uğratmazlar.

Buna karşılık, kesin göçler (ister uluslararası olsunlar, ister olmasınlar), her zaman sosyal ekonomik yapıları değiştirirler ve sosyal akışkanlıkla ilgilidirler. Geçici göçler ise, tam tersine, ya emek sürecine ya da kendisi de emek sürecine bağlı olan boş vakitler sürecine doğrudan bağlıdırlar.

Demek ki, iki göç tipinin yapısı aynı değildir.

Göçler, ancak, üretim tarzıyla ilgili olarak düşünülürlerse anlaşılabilirler... Göçler ayrı ayrı her sosyal formasyona göre, değişen, ve bu sosyal formasyona özgü nüfus yasası tarafından şartlandırılmış olan özgül biçimlere bürünürler.

İnsan göçleri, örneğin, sanayi kapitalizminin ortaya çıkışıyla, kırlardan şehirlere göç denen özel biçime bürünmüştür. Bu nedenle, göçler, işçi sınıfının oluşmasının gerekli şartlarından biridirler. İnsan göçleri, özellikle sanayi yedek ordusundan sanayi aktif ordusuna geçişin ifadesidirler.

Göçler, sosyal yapıların dönüşümlerini vurgularlar (scander): üretken yapıların büyümesi, üretken olmayan branşların yükselişi.

Monopolist devlet kapitalizmi çağında, hem ülkeden ülkeye göçler, hem de her ülkenin kendi içindeki göçler artmıştır. Bunlar, ıssızlaşma ve yoğunlaşma, ekonomik bölgelerin bütünüyle durgunlaşması gibi sonuçlar yaratırken, aynı zamanda diğer bölgelerin kolektif tıkanması, vs. gibi sonuçlar da doğururlar.

Biçim bakımından bireysel hareketler olarak görünen göçler, aslında, bütünüyle sistemin yasalarına tâbi, sosyal hareketlerdir. Bu nedenle, ancak, üretim ve yeniden-üretim sürecinin denetim altına alınması suretiyle denetim altına alınabilirler.

★

Ayrıca bakınız *Demografi, Nüfus.*

GÖREVLERİN AYRIŞMASI (DECOMPOSITION DES TACHES)

Bütünsel emek sürecini elemanter işlemlere bölmek ve bu işlemleri değişik emekçilere vermekten ibaret işbölümü biçimi.

Görevlerin ayrışması girişimin içindeki işbölümüne ilişkindir ve bu nedenle teknik bir karakter taşır.

Görevlerin ayrışması, aynı zamanda, hem zamanda bir ayrışma hem de bir spesiyalleşme biçiminde kendini gösterir. Ayrışma biçiminde, çünkü her emekçi grupu bir ya da birkaç belirli işlemi yapmakla yükümlüdür ve bu nedenle, emek süreci emekçilerin tümü tarafından, kolektif emekçiler tarafından gerçekleştirilir. Spesiyalleşme biçiminde, çünkü her emekçi grupu kendi alanında büyük bir maharet kazanır, ama bütünsel emek sürecini gerçekleştirme yeteneği de kaybolur. Görevlerin ayrışmasının en spektaküler biçimlerinden biri, şüphesiz, zincirleme çalışmadır (örneğin, otomobil sanayiinde).

Görevlerin ayrışması, ikisi de kapitalist karakterde iki büyük üretim ünitesi tipi içinde gelişmiştir: önce, basit kooperasyona dayanan manüfaktürde; sonra, spesiyalize makinanın işçinin yerine belirli elemanter işlemleri yaptığı fabrikada.

Görevlerin ayrışmasının dolaysız sonuçları şunlar olmuştur: parçalı emek (iş), entegral emeğin (işin) yerini almış, bu da zanaatçının yani çok-cepheli (polyvalent) emekçinin yerini parçalı (parcellaire) işçinin (spesiyalleşmiş işçinin) almasına sebep olmuştur.

Görevlerin ayrışması, aynı zamanda, XIX. yüzyılın sonunda, genel olarak, emeğin bilimsel organizasyonunun, özel olarak da Taylor sisteminin yaratılmasını ve uygulanmasını sağlamıştır.

Kapitalist üretim tarzında, görevlerin ayrışması çelişik bir fenomendir, yani aynı zamanda hem olumlu hem de olumsuz bir görünümü vardır. Gerçekte insan emeğinin prodüktivitesinin artmasının asli biçimlerinden birini ifade eder, ama aynı zamanda sömürü derecesinin çok fazla şiddetlendirilmesinin ve insan kişiliğini sakat ve eksik bırakmanın yollarından biri olarak da kendini gösterir.

*

Ayrıca bakınız : *İşbölümü, Emeğin bilimsel organizasyonu.*

GREV (GREVE)

Ücretlilerin, çalışma ve ücret şartlarında bir düzelme elde etmek amacıyle hep birlikte işi durdurmaları eylemi.

Haziran 1791 tarihli Chapelier yasası tarafından yasaklanan ve koalisyon suçunu ilga ederek bunun yerine, çalışma hürriyetine ilişkin basit suçu koyan 25 mayıs 1864 tarihli yasa tarafından zımnen tanınmış olan grev, 27 ekim 1946 Anaya-

sasında yazılı temel bir hak olmuştur: «Grev hakkı, onu düzenliyen yasalar çerçevesinde kullanılır».

Grev biçimleri çok değişiktir. En geleneksel biçim, basit «işi durdurma»dır. Sınırlandırılmamış grev, taleplerin sonuçlanmasına kadar işin durdurulmasıdır. Sembolik grev (örneğin işin bir saatliğine bırakılması), ihtar grevi olarak sık sık başvurulan grevdir.

Oturma grevi, çalışma ritminin sadece yavaşlatılmasıdır. Zincirleme grev, işin tamamıyle, fakat bir meslek kolu içindeki çeşitli işyerlerinde müteselsil olarak bırakılmasıdır. Tıkaç grev, kilit-servis'lerde yapılan ve diğer servislerin işleyişini imkânsızlaştıran grevdir. Bundan başka, grevin başka biçimleri de vardır: destek grevleri, dayanışma grevleri, jestiyoner grevler, vs.

Kapitalist hukukun tanınmasına muarız olduğu kolektif bir güç olan grevi, patronlar, onu düzenliyen yasalarla hükümsüz bir hale getirmeye çalışırlar daima.

İktidar çevreleri ve patronlar lokavt, polisiye baskılar ve işten çıkarmalar yoluyla grevi kırmak için birleşirler.

Bu zorlamalar karşısında grev sertleşir: ücretliler kendilerini savunmak bakımından, işyerlerini işgal ederler. İşyerleri, Medenî Kanun tarafından tarif edilen mülkiyet hakkının objesi olarak mütalaa edilemez. Emekçiler, üretim araçları üzerinde, kendi emeklerinden kaynaklanan bir hak iktisap ederler. İstihdam eden, Anayasa tarafından tanınan grev hakkının kullanılması bakımından bir garanti teşkil eden bu işgal hakkından emekçileri keyfi olarak mahrum edemez.

Mahkemeler, bir sınıf savunması anlayışı içinde, işçiler tarafından ileri sürülen istekleri kanunsuz ve haksız grevler haline çevirerek, grevleri ağır bir hata olarak ele alırlar:

a) Zarar verme kastı (kin ve garaz niyeti). Oysaki grevdeki maksat zarar vermek değil, müzakere imkânını elde etmektir. Patronların katı tutumu yüzünden, zorlamalara başvurmaları yüzünden, işçilerin istekler ileri sürmesi hareketi de zaman zaman sertleşmek durumunda kalır. Grev çalışan sınıfın bir savunma yoludur;

b) Meslek dışı amaç güden grev. Bütün hak talepleri mücadelelerinde, zorunlu olarak, kapitalist ve burjuva düzene ve bu düzenin içerdiği sömürüye bir itiraz niteliği vardır. Emekçiler için, daima, bu hareketin sınırlı çerçevesini aşan ve daha âdil bir toplum dileği vardır;

c) İhbarsız yapılan grev: Kolektif bir güç olan grev,

istendiği zaman ve yerde yapılır.

Grevi işlemez hale getirmek için kasıtlı olarak suistimal edildiği öne sürülür. Burada söz konusu olan, grev hakkının varlığının bile bir suistimal teşkil ettiğini kabul eden bir görüş meydana getirmektir.

İdare, bütün hak taleplerini yıkıcı karakterde gösterebilmek için, bu hareketlere politik bir maksat atfeder ve hücumları artırır.

Fizik ve moral bir şiddet sisteminin bütününde şunlar yer alır: zabıta güçlerinin spektaküler kullanılışı, emekçilerin direnişini kırmak için doğrudan kendi komandolarına cesaret verilmesi, spesiyalistlerin kendileri tarafından bilimsel değeri reddedilen sahte görüş sondajları yayınlanması.

Böyle olduğu halde grev ortadan kaldırılamaz. Grevin sınırları, emekçilerin, elde ettikleri ve halen kendilerine tanınmış olan bir hakkın kullanılmasında, bizzat kendilerine çizdikleri sınırlardır.

★

Ayrıca bakınız : *Sınıflar mücadelesi, Ekonomik mücadele.*

GÜÇLER ORANI (RAPPORT DE FORCES)

İki karşıt sosyal sınıfın, bir yandan politik, ekonomik, sosyal ve ideolojik güçlerinin tümünün, bir yandan da aksiyon araçlarının, ittifak imkânlarının belirli bir andaki durumu.
Tarihsel ya da ekonomik her türlü durumda varolan güçler ölçümü

Bütün tarihsel ya da ekonomik fenomenler, karşıt eğilimler ve güçler arasındaki mücadelelerin sonucudurlar. Güçler oranı değişebilir ve daha sonra başka bir fenomene yol açabilir.

Sınıflar mücadelesi, örneğin kapitalizmde olduğu gibi, insanın insan tarafından sömürülmesine dayanan sınıflı toplumlarda, normal, mutad, sürekli ilişki tarzıdır.

Ama bu ilişki tarzı, bazan üstü örtülü, görünürde nispeten barışçı, bazan da açık, çatışmalı bir karakter alan, değişik biçimler altında kendini açığa vurur: bu, girişim düzeyinde, işçi taleplerinin elaborasyonu biçiminde ortaya çıkabileceği gibi, bir grevin patlaması biçiminde de kendisini gösterebilir.

Örneğin, sınıflar mücadelesi, kazanılması gereken bir savaşımlar dizisinden geçer. Böylece, sınıflar mücadelesi, strateji ve taktiğe bağlıdır.

Bir savaşı kazanmak için,

karşı taraftan daha güçlü olmak gerekir. Güçler oranını bilmek, karşı karşıya gelen her iki tarafın da belli bir andaki durumunun dökümünü yapabilmek demektir: kaç grevci olacak, sendikalılar nasıl davranacaklar, hoşnutsuzluk derecesi nedir, grev ne kadar sürebilir, kamuoyunun tepkisi ne olacaktır, konjonktür ne olacaktır, vs.?

Sendikal alanda, politik alanda, hatta sosyal alanda, bunların her birinde, güçler oranının içeriği değişik olacaktır. Daima, bir salt maddî veçhe, bir de, bilinç derecesi vs. gibi, maddî-olmayan bir veçhe içerir.

Marksizme göre, güçler oranının bilgisi vazgeçilemez birşeydir: güçler oranı, imkânlar sanatıdır gerçekte. Güçler oranı, böylece, devrimci bir stratejinin zorunlu temel unsurunu oluşturur.

Burjuvazinin çoğu zaman oldukça sağlam bir biçimde güçler oranını hesaplıyabilmekte olmasına karşılık, goşist grupçukların çoğu, bu hesaplamada aciz göstermekte ve gerçek verileri vahim bir biçimde deforme ederek serüvenciliğe düşmektedirler.

★

Ayrıca bakınız : *Sınıflar mücadelesi, Ekonomik mücadele, Politik mücadele.*

GÜMRÜKLER (DOUANES)

Bir başka ülkeden gelen ya da bir başka ülkeye giden ürünlere, girişte ya da çıkışta eklenen vergileri almakla yükümlü idareler.

Gümrük vergileri, ya her devletin aldığı kararlardan, ya ikili anlaşmalardan, ya da uluslararası anlaşmalardan kaynaklanırlar.

Gümrük vergileri genellikle şu türlere ayrılır:

— Yasaklayıcı vergiler: o kadar yüksek vergilerdir ki, yasaklama, açıkça dile getirilmemiş olmakla birlikte, bir giriş ya da çıkış yasağıyla eş değerdedirler;

— Koruyucu vergiler: bunlar, girişte, ithal ürünlerini ulusal üretim karşısında cezalandıran ve çıkışta, çıkışı zorlaştırmak ve ürünleri ulusal pazarda tutmak amacıyla, ihracatı cezalandıran vergilerdir;

— Ürünlerden, Kamu Hazinesine kaynak sağlamak amacıyla kesilen «parafiscale» vergiler;

— Kısıtlayıcı gümrük tedbirlerine başvurunuş bir ülkeye karşı giriş ve çıkışları kapsayan mütekabil vergiler.

Vergilendirilmiş ürün kate-

gorilerini ve her kategorinin tabi tutulacağı vergi oranlarını içeren bir listenin uygulanmasıyla kesilen gümrük vergilerine özgül vergiler denir. İthal yada ihraç edilen ürünün değeriyle orantılı olarak kesilen gümrük vergilerine ise değer esası'na göre alınan vergiler denir.

Gümrük, ekonomik faaliyetin ulusal çerçevesini dile getirir. Özel yasalarla, ürünler üzerindeki denetim bu ürünlerin ithalini teşvik ya da engelleme hareketi, yabancı ürünlerin fiyatıyla ulusal ürünlerin fiyatı arasında denge sağlama isteğini ifade eder. Üretim maliyetleri arasındaki eşitsizliklerin hesaba katılması gereklidir gerçekten. Gümrükler ve gümrük vergileri günümüzde ulusal bağımsızlığın önemli bir aracıdırlar. Özellikle, en ziyade müsaadeye mazhar millet kaydı sayesinde, bazı ülkeler için yararlı olurlar.

*

Ayrıca bakınız *Dış ticaret, Kontenjan, Mübadelelerin serbestleştirilmesi, En ziyade müsadeye mazhar millet, Serbest bölge.*

H

HALK DEMOKRASİSİ (DEMOCRATIE POPULAIRE)

1947-1948 yıllarından itibaren sosyalizm yoluna girmiş ülkelere verilen ad.

İkinci Dünya Savaşı'ndan az sonra birçok Avrupa ülkesinde görülen radikal değişmeler, sosyalist camianın güçlenmesinin temel bir tarihsel ânını oluşturur. Nazi rejiminin ve suç ortaklarının başının ezilmesi, halk güçlerinin kararlılığı, gerçekten, birçok halkın kendine yeni bir siyasî ve sosyal rejim edinmesini sağladı.

Bulgaristan'da, Arnavutluk'da, Romanya'da, Macaristan'da, Polonya'da, Çekoslovakya'da, Yugoslavya'da ve Almanya'nın daha sonra Demokratik Alman Cumhuriyeti olacak olan bölümünde alınan tedbirler, bu ülkelerin sosyalist üretim tarzına doğru geri çevrilmez bir evrim içinde olduklarını haber veriyordu. Ekonomik düzeyde, yaygın ulusallaştırma uygulamaları, en anlamlı öncüllerden biri olarak kendilerini gösterirler. Bu açıdan, «halk demokrasisi» kavramı, görünürde bir totolojiden başka bir şey değildir: Batı Avrupa'da yeni bir atılıma giren demokratik gelenekli rejimlere karşı, özellikle bu tedbirlerin kendilerine verdiği inisiyatif ve denetim gücüyle emekçilerin müdahalesinin yeni bir anlayışını yeniden-doğrulamak yararsız değildi yine de. Bir başka açıdan, kapitalistler sınıfının tasfiyesi ancak belli sınırlar içinde gerçekleştirilmiş bulunduğundan, «halk demokrasisi» deyimi kesin bir tarihsel durumu gösterir: SSCB ve Moğolistan Halk Cumhuriyeti, sosyalizmin kurulması konusunda çok daha eski ve radikal bir tecrübeye sahiptirler ve bu itibarla değişik bir pratikle karşı karşıyadırlar.

Bu böyle kondukta, halk demokrasileri de içinde olmak üzere, sosyalist ülkelerin tümü, üç ortak temel karakteristik gösterir:

1. Kapitalist mülkiyet ortadan kaldırılma yolundadır;

küçük meta üretimine dayalı mülkiyet biçimi, sosyalist mülkiyet (devlet mülkiyeti ya da kooperatif mülkiyet) genellik kazandığı ölçüde, dönüşmektedir.

2. Sosyalist üretim ilişkilerinin yaratılması insanın insan tarafından sömürülmesini reddeder; emek ürününün dağılımı «eşit emeğe eşit ürün» ilkesine göre gerçekleşme yolundadır.

3. Ulusal ekonomi, merkezileştirilmiş bir planlamanın ilkelerine göre yönetilmektedir.

Halk demokrasisi ülkeleri, SSCB'nin ekonomik rejiminden iki noktada ayrılırlar. Bir yandan, bu ülkelerde, hiç olmazsa kısmen, toprak özel mülkiyeti devam etmektedir. Tarımda kooperatifleşme her zaman toprakların kolektif mülkiyeti üzerine temellenmiş değildir: bunun sonucu olarak, bu kooperatiflerde gelirlerin dağılımı aynı zamanda işlenen yüzeylerin ve kişisel üretim araçlarının önemine de bağlıdır. Öte yandan, ulusal burjuvazinin küçük ve orta mülkiyeti bu ülkelerin çoğunda bütünüyle ortadan kaldırılmamıştır. Bunun sonucu olarak da, bir kapitalist sektör, sosyalist devletin denetimi altında gelişmesini sürdürebilmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyalizm.*

HARAÇ (TAILLE)

Senyörler ve kıral tarafından soylu-olmayan özgür kişilerden ve serflerden alınan vasıtasız vergi.

Haraç, feodalitenin başlangıcında senyörlerin soylu-olmayan özgür kişilerden ve serflerden periyodik olarak topladığı bir vergiydi. Vergilendirmenin ölçütü, bölgelere göre, az çok keyfî olarak düşünülen, temellük ya da tasarruf edilen tımardı, ya da daha yaklaşık olarak hesaplanan gelirdi.

Güzel Philippe, buna, kral yararına toplanan kralî haracı ekledi; kralî haraç, başlangıçta, savaşın gerekleri nedeniyle toplanan olağanüstü bir üst-vergi niteliğindeydi. Sonra, gittikçe daha sık toplanır oldu ve senyörlerin haraçlarını geriletmeye bile başladı; senyörler bunun acısını derebeylik haklarını (şatonun tekelinde olan fırınların, sıkma araçlarının, vs. kullanımı için zorunlu yükümlülükler) ve öteki yükümlülükleri artırarak çıkardılar çoğunlukla.

Yüzyıl Savaşları sonunda, kralî haraç süreklileşti. Kral her yıl bunun miktarını tespit

eder ve o zamanın idarî bölgelerinde her yükümlüye düşen payı gösteren birer «liste» hazırlanırdı. Tarih boyunca, monarşi, bir çok kereler, haracı genelleştirmeye, krallıkta oturan herkes için zorunlu kılmaya girişmiştir. Ama soyluluğun karşı koymasıyla bundan vazgeçmiş, ruhban sınıfından bir «gönüllü bağış» kabûl etmekle yetinmiş, belli sayıda siteyi —dokunulmaz âdetlere saygısından ya da fazla ileri giden isyanlardan duyduğu korkudan, hizmet karşılığı «bağış» ya da «fidye»ye razı olarak— haraçtan bağışık tutmuş, bazı memurlara (commis) ve subaylara da bu bağışıklığı tanımıştır.

«Kişisel haraç», yükümlünün geliri esasına dayanan haraçtır, «gerçek haraç» ise, mülkiyet ya da müstecirlik (tenur) esasına dayanan haraçtır. Her iki biçim de 4 ağustos 1789'da kaldırılmış ve daha sonraki metinler bu kaldırmayı kesinleştirerek yerini Devrim'in «yurttaşlık katkıları» sistemini getirmiştir.

★

Ayrıca bakınız : *Feodalite, Senyör, Serf.*

HAYAT DÜZEYİ (NIVEAU DE VIE)

Bireysel ve kolektif ihtiyaçların karşılanma derecesi ve şartları olup eskisine göre daha iyi mi yoksa daha kötü mü yaşandığı konusunda yargıya varılmasına imkân verir.

Hayat düzeyinin yükseldiği ya da düstüğü konusundaki teşhisler çelişkilidir.

İstatistikler, tüketimin sürekli olarak ilerlediğini göstermektedir. Örneğin Fransa'da, 1959-1967 yılları arasında, tüketim % 30 oranında artmış bulunmaktadır.

Gerçekte ise, hayat düzeyinin evrimini resmî istatistiklere bakarak ölçmek olanak dışıdır.

Çünkü resmî istatistikler, sendikadan aldığı yardımla yaşamağa çalışan işsiz işçi ile servet üstüne servet ekleyenleri aynı kefeye koyarak elde edilen ortalamaları vermektedir sadece.

Tüketimin ölçüsü, yapılan harcamalar, satın almalardır.

Demek ki gerçek tüketim artışını hesaplayabilmek için, fiyat artışlarının etkisini çıkarmak gerekmektedir. Devlet istatistikleri de bunu yapmaktadırlar; ama bunu yaparken, resmî fiyat endisinden yararlanmaktadırlar ve söz konusu endis de, gerçek fiyat artışlarını büyük çapta küçültmektedir.

1959-1967 yılları arasında kalan dönem örneğine dönecek

olursak, fiyat artışları kendi gerçek evrimine uygun şekilde ölçüldüğü takdirde, nüfus başına tüketimin resmî istatistiklerin gösterdiğinden iki kat küçük olduğunu görürüz.

Hayat düzeyi, eldeki para ile satın alınabilen şeylerden ibaret değildir. Hayat düzeyinin evrimini gerçek anlamda değerlendirebilmek için, sadece satın alma gücünün (gelirimizle satın alabildiğimiz mal miktarının) nasıl geliştiğini hesaplamak yeterli değildir; satın alma gücünün gelişimini, ihtiyaçların evrimiyle karşılaştırmak da gerekir.

Örneğin: bir köylü delikanlı, ana babasının çiftliğinde oturmakta ve ayda 600 frank kazandığı bir işletmede çalışmaktadır. Bu delikanlı Paris'te oturmağa karar verir, ayda 1200 franka da kendine bir iş bulur. Görüldüğü gibi, delikanlının satın alına gücü bu durumda iki kat artmış olmaktadır. Ama bu böyle diye hayat düzeyi yükselmemiştir. Çünkü delikanlının Paris'te kendine oturacak bir yer bulması gereklidir, bunun için de ayda en az 400 frank kira ödeyecektir; ulaşım masrafları yapacaktır (elden düşme bir araba satın alacaktır örneğin); besi maddelerine daha fazla para ödeyecektir. Ayrıca hayat tarzı da değişecek, hafta tatillerini kırda geçirmek isteyecektir, vs. Görüldüğü gibi, delikanlının geliri iki kat artmıştır; ama hayat düzeyi hiç de o oranda artmış değildir.

Genellikle şunu söyleyebiliriz: Satın alma gücü hep aynı kaldığı zaman hayat düzeyi alçalır, çünkü ihtiyaçlar durmadan artmaktadır.

Bu, çeşitli ülkelerdeki hayat düzeyini karşılaştırmanın zorluğunu göstermektedir. Hele bu ülkeler farklı sosyal sistemlere sahipse, güçlük daha da artacaktır. Örneğin Fransız işçisinin hayat düzeyi ile Rus işçisininkini karşılaştırırken, yanılgıya düşülmek istenmiyorsa, Rusya'da Fransa'dakine oranla sağlık bakımının bedava, konut kiralarının da 5-6 kere düşük olduğunu hesaba katmak gerekir. Gene Rusya'da eğitim bütün herkes için, tatil giderleri de nüfusun büyük bir kısmı için bedavadır.

Görüldüğü gibi, çeşitli ihtiyaçların karşılanmasına verilen öncelik sırası aynı değildir.

Oysa Fransa gibi bir ülkede hayat düzeyinin düşmesinin bellibaşlı nedenlerinden biri de, kolektif ihtiyaçların gittikçe daha artan bir şekilde tatminidir. Bu durum, hayat düzeyi «hayat tarzı»ndan ayırt edilerek gizlenmek istenmektedir: «Hayat tarzı»nı meydana getiren unsurlarsa iş süresi, oturulan yerin koşulları gibi «nitel» şeylerdir. Son derece geçersiz olan bu ayırım, hayat düzeyinin yükseldiği konusundaki resmî beyanları şüp-

heyle karşılamamızı zorunlu kılmaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *İhtiyaçlar, Tip-bütçe, Değer düşmesi (Dépréciation), Satın alma gücü.*

HAZİNELEŞTİRME (THESAURISATION)

Nakit paraların tedavülden çekilmesi ve tedavül alanının dışında birikmesinde ifadesini bulan, paranın hazineleşmesi süreci.

Cari anlamında, hazineleştirme, nakit para biriktirme ve bu tasarrufu üretken-olmayan durumda bırakma olgusudur.

Geniş anlamda ise, değerli madenlerin, özellikle altının hazineleştirilmesinden de söz edilir; bu, tasarruf sahibi, yalnızca parasal değerlerinin artacağı umuduyla, bu madenleri kendinde saklamakla yetindiği zaman söz konusudur.

Daha geniş bir anlamda da, menkul değerlerin ve başka her türlü sermayenin hazineleştirilmesinden söz edilir; bu da, bu sermayeler, sağlayabilecekleri gelirlerden dolayı değil de, öz değerlerinin sermaye olarak artacağı umuduyla saklandıkları zaman söz konusudur.

Hazineleştirme, paranın fonksiyonlarından biridir, çünkü genel soyut zenginliğin, yani paranın saklanması ve biriktirilmesi vardır burada. Bu görüş açısından, hazineleştirme, paranın hareketinin önemli unsurlarından biri olarak düşünülebilir, çünkü rezerve imkânlarını ifade eder. Hazine biçimleri çok çeşitlidir. Zaten, hazineleştirme aynı zamanda previzyondur.

★

Ayrıca bakınız : *Paranın tedavülü, Tasarruf.*

HİSSE SENEDİ (ACTION)

Bir sermaye şirketinin kuruluşuna, ister para ister mal koyarak katılan her şahsa, yaptığı bu katkı karşılığında verilen senet.

Hisse senetleri ,ancak, kapitalizmin belirli bir aşamasında, dikkate değer bir teknik ilerlemeye tekabül eden bir aşamada (XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyıl başlangıcı) ortaya çıkmışlardır. Yeni tekniklerin uygulanabilmesi için, gittikçe daha karma-

şık ve dolayısıyle gittikçe daha pahalı bir donanım (teçhizat) gerekli hale gelmiştir. Yeni bir girişimin kurulması, tek bir kişinin kendi başına sağlıyamıyacağı devasa meblağlar gerektiriyordu. Önemli sayıda sermaye iştirakçisine yer veren şirketlerin (1867'de meydana gelen şirket gibi) kurulması, zorunluluğu buradan doğar. Bu iştirakçilere hissedar adı verilir, çünkü, bunlar, verdikleri meblağlar karşılığında ve bu meblağlarla orantılı olarak, hisse senedi denilen, belirli bir miktar kâğıt parçaları alırlar.

Şayet 100 milyon sermayeli bir şirket, bu sermayeyi bir milyon hisse senedi arasında dağıttıysa, bu durumda, hisse senetlerinin her biri 100 Franklıktır. Şirkete 500 Frank'la iştirak eden bir kimse beş adet hisse senedi alacak ve girişiinin 5 : 1.000.000 oranında sahibi olacaktır. Filiyatta küçük hissedar kitlesi için bu sahiplik tamamen teoriktir, çünkü, onlar şirketi kontrol etme imkânlarından yoksundurlar.

Hissedarların sahip bulundukları biricik gerçek hak, temettü denilen kârdan bir parça elde etmektir. Bu temettü, şirket idaresi tarafından, genellikle de, kârların en büyük kısmının girişim içinde yeniden işe yatırılmasından (otofinansman) sonra tespit edilir.

Hisse senedi, keza, hissedara, iştiraki ölçüsünde, şirketin tasfiyesi halinde aktifin bir parçasına sahip olmak hakkını verir.

Hisse senetleri, değerler borsasında, senet kuru adı verilen belirli bir fiyat üzerinden alınıp satılırlar. Genel olarak, hisse senetlerinin nominal değeri düşük tutulur, buysa, hisse senetlerinin çok geniş olarak dağılmalarının şartlarından biridir. Hisse senetleri kurları ya da fiyatları şu iki faktöre bağımlıdır:

1. Bankaların mevduat için ödedikleri faiz haddi;

2. Her hisse senedinin getirdiği yıllık temettü.

Hisse senedi, hem meta olarak, hem de sermayenin maddeleşmemesi olarak kendisini gösterir. Hisse senedi biçimidir malî şirketlerin (özellikle, eshamlı şirketlerin) gelişmesini kolaylaştıran. Hisse senetlerinin kapitalist sitriktürün iki tipine tekabül eden iki tipi birbirinden ayrılır: borsaya kayıtlı hisse senetleri ve borsaya kayıtlı olmayan hisse senetleri.

Hisse senetleri nüfusun bütün tabakaları arasında plase olmuşlardır. Böyle olması kapitalistlerin lehinedir, çünkü hisse senetleri alıcısı ne kadar çok olursa, hisseli şirketlerin elinde toplanan sermaye de o kadar büyük olur.

★

Ayrıca bakınız : *Hisse senetli şirketler, Menkul değerler.*

HİSSE SENETLİ ŞİRKETLER (SOCIETES PAR ACTIONS)

Kökeni ve büyüklüğü ne olursa olsun bir kullanım arayan sermayeleri toplamak amacını güden büyük girişimlerin hukukî biçimi.

Hisse senetli şirket, ekonomikman, büyük bir tasarruf çekimi (drainage) sağlayan bir anonim şirkettir. Bu sermayeleri kendine çekerek, o, bir ülkenin ya da kapitalist dünyanın herhangi bir noktasında harekete geçirir ve artı-değer üretici sermayeye dönüştürür.

Hisse senetli şirket, böylelikle, birikim kapasitesinden ve kapitalist toplumun tüm tasarruf kapasitesinden başka sınır olmayan bir konsantrasyon gücüne sahip olur. Aynı zamanda, otoritenin, kendi bünyesinde, bir hissedarlar azınlığının elinde toplanmasını da sağlar. İmza sahiplerinin sermayelerin cezbedilmesinde de, şu ya da bu alana tahsisinde de, şirket içinde kişisel sorumlulukları yoktur. Başlangıçta, kapitalist girişimci hem fonların kiralayıcısı, hem gelirinin yöneticisi, hem de teknik yöneticisiydi. Gelişiminin belli bir aşamasında, hisse senetli şirket, bu üç fonksiyonun ayrılmasına varır. Buna göre, şimdi, basit fon kiralayıcılarla şirketin gelirini yöneten maliyeciler ve girişimi teknik açıdan yönetenler vardır ve bu sonuncular ücretlidirler.

Yönetimdeki bu işbölümü maliyecilere yaramış, bunlar varolan fonların gerçek efendileri durumuna gelmişlerdir. Böylece, olgular düzeyinde, hisse senetlerinin iki ayrı kategoriye bölünmesi ortaya çıkmıştır:

— iktidarı elinde tutanlar, yani denetleyici ya da iktidar hissedarları;

— basit fon kiralayıcıları, tasarrufların hayrını gören hissedarlar.

★

Ayrıca bakınız *Hisse senedi, Yönetim kurulu, Ticaret şirketleri.*

HİYERARŞİ (HIERARCHIE)

Sosyal ve teknik işbölümünün fonksiyonu olarak birbirlerine tâbi de recelerderi, kademelerden oluşan yerleşik düzen.

Girişim içinde, hiyerarşi girişimin faaliyetine katkıda bulunan çeşitli servisler arasındaki eklemlenmeyi belirleyen bir organigram'la dile gelir. Organigram'ın kılcallık (capillarité) de-

recesi girişimin öneminin ve giderek yönetim ve denetim kadrolarının sayısının değişikliğe uğramasıyle birlikte değiştiğinden, dolaysız hiyerarşiyle *(line)* kurul hiyerarşisi *(staff)* arasındaki ayrım genelleşme eğilimi gösterir.

Hiyerarşi iki veçhe gösterir: bir yandan, sınıflara bölünmeyi ve sömürü sürecini dile getiren sosyal veçhe, öte yandan işbölümünü ifade eden teknik veçhe. Bu iki veçhe, birbirinden çok ayrı iki boyutu içerdikleri halde somut realitede zorunlu olarak kaynaşırlar.

Hiyerarşi, ikili bir «itiraz» konusudur:

— birincisi «teknokratik»tir ve son derece «muhafazakâr» olarak görülen piramid biçimindeki organigramın yerine, «dekonsante» bir organigram ikame etmek amacını güder;

— ikinci itiraz ise ücretlere dair olan, ve bazıları tarafından zorunlu görülen işletme dahilinde ücretlerin bir «yeniden dağıtımı» amacını güder.

Açıktır ki, bu ikili itiraz, «dekonsantrasyon» patronluğun her servisin bütçe sorumluluğuna dayalı bir jestion kaygısına cevap verdiği ve düşük ücretlerin yüksek ücretlerin düşürülmesi yoluyla yükseltilmesine genel bir ücret yükselmesi ve girişimin sosyal yükümlülüklerinin artması eşlik etmediği ölçüde, patronluğu hiçbir şekilde rahatsız etmez.

★

Ayrıca bakınız : *İşletme, Fayolizm, İşletmenin jestiyonu, Emeğin bilimsel organizasyonu.*

HİZMET (SERVICE)

Üretken-olmayan, fakat yararlı olan, maddî mallar biçimine bürünmüş olmamakla birlikte, insan ihtiyaçlarına dolaylı ya da dolaysız olarak bağlı bulunan beşerî faaliyet.

Bir malın *yararı*, insanın bir ihtiyacını karşılamasıdır. Yararlı şeyler olan maddî malların yanısıra, maddeden az ya da çok kopuk *faaliyetler* vardır ki, bunlar da, belli ihtiyaçları karşıladıkları için, yararlıdırlar: bunlar, bazan *gayrı maddî mallar* adı verilen *hizmetler*dir.

Bazı hizmetler şeylerin üretimine o kadar bağlıdırlar ki, bunların *üretimle bütünleşmiş* oldukları düşünülür ve üretimin dolaysız faktörleri olarak incelenirler: bir mal üretmek için, bir emek harcamak gerekir; bu emek işçi tarafından gerçekleştirilen faaliyettir, işçinin sağ-

ladığı bir hizmettir. Bu mahiyetteki hizmetlere *maddi hizmetler* ya da *katışık hizmetler* (services incorporés) denir.

Ticaret, tipik olarak bir hizmettir, ama esas olarak *şeylerin dağıtımını* sağladığından, ekonomik açıdan üretim faaliyetlerinin dolaysız sonucu olan ve bu faaliyetlere bağımlı bir sektör kabul edilir; bu nedenle mallar üzerinden yapılan bütün ticarî işlemler *dağıtım* faaliyetleri arasında sayılır.

Bazı hizmetler, onlar bakımından aslî, bazan belirleyici, çoğu zaman da şartlayıcı bir rol oynamakla birlikte, üretime ya da dağıtıma o kadar değişmez bir biçimde bağlı değildirler. Sınaî ve ticarî işlemler faaliyetlerini sürdürebilmek için belirli hizmetler ortaya çıkarmışlardır; bunların içinde, mucit, araştırıcı, mimar, eksper, iş organizatörü, malî ya da hukukî danışman, vs. gibi kişilerin yerine getirdikleri hizmetleri sayabiliriz. Bunlar, geniş ve çoğu zaman oldukça belirsiz *üretici etkisi olan hizmetler* kategorisine sokulurlar.

Ekonomik işlemlerden daha da uzak başka hizmetler de vardır. İnsanın sağlığını, organize bir uygar bütün içinde insan haklarına, hayatına saygıyı, vs. temine yönelik hizmetler böyledir. Eğitimi, kültürü, boş vakitleri değerlendirmeyi, artistik ve öteki entelektüel ve manevî ihtiyaçların giderilmesini sağlamaya matuf hizmetler böyledir. Maddî şeyler alanının dışında kalmamakla birlikte (ressam ve heykeltraş maddeyi kullanırlar), hizmetin, değerinin özünü, onunla bütünleşmiş olan *entellektüel ve teknik* çalışmadan aldığı kesindir. Bu nedenle, bu hizmetler, *üretken olmayan hizmetlerdir, ya da asli olmayan hizmetlerdir*, ya da *serbest hizmetlerdir* (service libéraux).

Bütün bir ara bölge vardır ki, burada sık sık kendini duyuran değer, yapımcının (fournisseur) hem kullandığı maddî unsurlardan, hem de entelektüel ve teknik niteliklerinden ileri gelir: terzilerin, kunduracıların, tamircilerin, vs. yaptıkları çalışmalar böyledir. *Karışık hizmetler* adı verilen bu hizmetler, tarımda, sanayide, zanaatte, normal olarak üretim faktörleri olarak incelenirler. Zanaatle ilgili olarak, genellikle, üretim zanaatinin yanında bir tamircilik zanaati (bu, esasta, hizmetler zanaatidir, çünkü tamircinin faaliyetlerini harekete geçirir) ve bir de asıl *hizmetler zanaati* vardır; bu sonuncusunda, maddi mallar pek göz önüne alınmaksızın, teknik kalite söz konusudur: örneğin, berberlik, masajcılık gibi.

Genel ekonomi düzeyinde, üretim ve dağıtım sektörlerinin yanısıra incelenen *hizmetler*

sektörü, başlıca şu unsurlardan oluşur:

— idari faaliyetlerin bütünü;

— malî faaliyetlerin ve sigortacılık faaliyetlerinin bütünü;

— tıbbî ve sosyal faaliyetlerin bütünü;

— öğretim, araştırma, sanat, kültür, boş vakitleri değerlendirme faaliyetlerinin bütünü;

— serbest meslek (professions libérales) faaliyetlerinin bütünü.

Nakliyat hizmetleri, üretim ve dağıtım işlemleriyle olan dolaysız ilişkilerinden ötürü, *istisnaî hizmetler* sayılırlar.

Özel hizmetler, özel kişiler ya da özel şirketler tarafından yapılan hizmetlerdir. *Kamu hizmetleri*, karakterleri ne olursa olsun, devlet ve kamu idareleri tarafından görülen bütün hizmetlerdir.

Hizmet ekonomik bakımdan yararlı bir edim (acte) olarak tanımlandığına göre, «neo-kapitalizm»in bazı doktrincileri, klasik kapitalizmin *kâr ekonomisi*nin yerini kamu ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik bir *hizmet ekonomisi*nin aldığını ispatlamaya girişmişlerdir. Bunlara bakılırsa, dün kapitalistleri harekete geçiren yalnızca kâr arayışıydı, oysa bugün —ve hergün biraz daha fazla—, kapitalistler, teknisyenler tarafından yönetilen girişimlere sermaye sağlayan basit insanlar durumuna gelmekte ve kârla değil, yalnızca sonuç almayla ilgilenmektedirler.

Bu *hizmet ekonomisi* doktrini analize dayanan bir şey değildir: özel sermaye üretim araçlarının sahibidir, istediği teknisyenlere görev verir ve istediklerini görevden alır, söz konusu ister elde edilen gelirler olsun, ister hisse senetlerinin borsa değerlerinin yükselişi olsun, her zaman kâr çekimi tarafından güdülür. Bir hizmet ekonomisini ancak sosyalizm uygulayabilir, çünkü böyle bir ekonomi, ancak üretim araçlarının özel mülkiyetinin ve spekülasyonun oyunlarının yokluğu halinde düşünülebilir.

★

Ayrıca bakınız *Dağıtım*, *Kullanım değeri*.

HOLDİNG (HOLDING)

Biçimsel olarak bağımsızlıklarını koruyan birçok girişim üzerinde malî denetimi konsantre etmeye imkân veren iştirak şirketi. Büyük monopolist imparatorlukların kuruluşunu gerçekleştirmek için bir çok ülkede en çok kullanılan biçimlerden biridir.

Holding, ilke olarak bir malî şirket, bir tahvilat şirketidir ve amaçları bütünüyle malîdir. Bu malî şirket, iştirakler yoluyla, üretim birimlerinin, doğrudan doğruya üretici bir role sahip girişimlerin kontrol altına alınmasını mümkün kılar.

Holdingler, özellikle, büyük sayıda şirketi fiilen denetlemek için gerekli olan sermaye fraksiyonunun en aza indirilmesini mümkün kılarlar, bunu da çeşitli tekniklerle gerçekleştirirler.

Örneğin, bankalar, bu yolla oluşturdukları holdingin hisse senetlerinin çoğunluğunu ellerinde tutarlar.

Sadece bu ana-şirketin aracılığıyla, kendi öz kaynaklarını doğrudan doğruya işe karıştırmaksızın, grupun bütün üye şirketlerini denetlerler.

Kontrolün icra edilmesi bakış açısından, bu fenomen, herhangi bir sanayide olduğu gibi, sosyal bir obje haline gelmek üzere üretici faaliyetten kopma olarak, büyük bir anlam taşır.

Holdingler, denetleyici hissedarların daha da spesiyalleşmesini ve grupun şirketlerinin denetimini daha rasyonel olarak yürütmelerini sağlarlar.

Aynı zamanda, basit hissedarlarla kârın gerçek kaynağı olan sınaî sömürü arasına bir duvar çekerler.

Böylece, şirketin hissedarları, paralarının hangi sınaî işte kullanılacağı konusunda, tasarruflarını bir bankaya yatıran kişilerden daha fazla bir şey bilmezler. Böylelikle, grupun yönetimi için, denetleyici hissedarlar daha büyük bir bağımsızlığa sahip olurlar, bu da kendilerine payların dağıtımını sınırlama ve kârların en büyük bölümünü, yönettikleri girişime yatırmak amacıyla rezervlere geçirme imkânı sağlar.

★

Ayrıca bakınız : *Finans grupu, Tröst.*

İ

İCAR (FERMAGE)

Bir toprak sahibinin bir işletmeciye -müstecire- belirli bir kira karşılığında, toprağı kendi hesabına işletme hakkını kiraladığı tarımsal işletme tarzı.

İcar sözleşmesi, toprak sahibinin belirli bir süre için ve yine belirli bir para karşılığında, işletme hakkını verdiği bir sözleşmedir.

Toprak sahibinin aldığı bu kiraya çiftlik kirası denir. Çiftlik kirası, toprak mülkiyetinin para olarak gelirini teşkil eder; normal olarak, müstecirin tasarrufuna geçen toprakların ve tesislerin genişliğine ve kalitesine göre değişir; bir *rant*'tır bu.

Müstecir rant öder, fakat toprağı kendi hesabına işletir: müstecir, kendi üretimi için gerekli harcamaları yapar ve satıştan elde ettiği parayı kendi kasasına koyar; bir *kâr*'dır bu gelir.

Şayet, müstecir, ücretli emekçi kullanmaktaysa, gerçek bir kâr söz konusudur; ücretli emekçi kullanmayıp ailesiyle birlikte tek başına çalışmaktaysa bir kazanç (bénéfice), yani zahirî kâr söz konusudur. Bu ikinci durumda, sözü geçen kazancın ücrete çok yakın, ücrete benzer bir şey olduğu görülür, çünkü, bu durumda, artı-ürün, çoğu zaman, rant tarafından hemen hemen bütünüyle emilmiş olmaktadır. Demek ki, bu gelirin tipine bakarak, iki büyük müstecir tipi birbirinden ayrılabilir.

Müstecirin kârı, sadece giderler ve gelirler arasındaki farka bağlı olarak değil, fakat aynı zamanda, toprak sahibine ödenen çiftlik kirasının miktarına da bağlı olarak değişiklik gösterir; müstecirle mülk sahibi arasındaki çıkar karşıtlığı buradan doğar.

Bu icar, toprak imtiyazının kapitalist bir biçimidir; toprak sahiplerinin ellerinde tuttukları toprak monopolünden kaynaklanır.

*

Ayrıca bakınız : *Kendi toprağını işletme, Ortakçılık.*

İHRACAT (EXPORTATION)

Ulusal kökenli malların ya da hizmetlerin dışarıya satılması ve teslimine dayanan işlem.

Burada esas anlamda ihracat söz konusudur, çünkü ulusal kökenli olmayan ürünlerin dışarıya teslimi teknik bakımdan bir *yeniden-ihraçtır*. Ama istatistikler bu ayrımı ender olarak yaparlar: ihracat içinde yeniden-ihracın payını, aynı zamanda ilk maddelerin, yarımamul ürünlerin, özgül parçaların, vs. ithalinin sonradan ihraç edilen mamul ürünlerin transformasyonundaki payını nispî olarak bilmemizi sağlayan, aynı ülkenin ithalatı ve ihracatı arasındaki karşılaştırmadır.

Her zaman geçerli olmıyan katı bir terminoloji içinde, ihracat :

— hem ihracatçı ülkeden çıkışta, hem de ithalatçı ülkeye girişte hiçbir yasaklama ya da vergiye tâbi değilse, *tamamen serbesttir;*

— ya ihracatçı için, ya da ithalatçı için kısıtlama ya da vergi yoksa, *çıkışta serbest* ya da *girişte serbesttir;*

— ihracatçı tarafından ya da ithalatçı tarafından miktar ya da hacim sınırlaması varsa, *çıkışta kontenjanlı* ya da *girişte kontenjanlıdır;*

— miktar ve hacim bakımından sınırlamalara tâbi olmakla birlikte, ne ihracatçı için ne de ithalatçı için hiçbir vergiye tâbi değilse, *tamamen vergisizdir.*

— yalnız ihracatçı için vergiye tâbi değilse, *vergisizdir* (buna *çıkışta vergisiz* de denir);

— çıkışta vergisiz olmakla birlikte, ithalatçı ülkeye girişte vergiye bağlıysa, *şartlıdır.*

★

Ayrıca bakınız : *Dış ticaret.*

İHTİYAÇLAR (BESOINS)

Toplum halinde yaşayan insanların maddî hayatını şartlandıran doğal ve sosyal gerekliliklerin (beslenme, barınma...) tümü.

İnsanlar, bir yandan biyolojik tabiatlarına bağlı olarak, bir yandan da sosyal tabiatlarına bağlı olarak, çok değişik ihtiyaçlar duyarlar. İnsanlar yaşamak için beslenmek zorundadırlar; hava değişikliklerine karşı, iklim değişikliklerine karşı, uygun biçimde giyinmeleri, vs. gerekir. Hayvanlara ve her çeşit düşmana karşı korunmak için, günlük çalışmadan sonra hakettikleri biçimde dinlenebilmek için evler yapmaları (konut sahibi olmaları) gerekmiştir. Türün sürmesini sağlayabilmek için insanlar aileler kurmuş ve çocuklarının eğitimini düzenlemişlerdir. Geniş anlamda kültürel ya da entelektüel diye adlandırılabilecek daha başka ihtiyaçlarını da gidermeleri gerekmiştir. Bilimsel, artistik, ebedî, vs. ihtiyaçlar böyledir.

Bu ihtiyaçlar süreklidir. Her insan, her an giderebilmelidir bunları. Gideremediği zaman, bu doyumsuzluğu bir yoksunluk, bir eksiklik, hattâ hayatına karşı az ya da çok ciddî bir saldırı olarak duyar.

Genellikle, insanın tabiatında bulunduğu varsayılan, doğal denen ihtiyaçlarla, sonradan yaratılmış, eklenmiş oldukları varsayılan ihtiyaçları birbirinden ayırma eğilimi vardır. Bu ayrım belli bir realiteyi dile getirir. Bazı ihtiyaçlar gerçekten biyolojik bir karakter taşırlar (giderilmeleri hayatın kendisi için vazgeçilmezdir), bazıları da «insanların toplum içindeki ortak hayatlarının sonucu, verili bir toplumun kültürü olarak niteleyeceğimiz bir şartlar bütününün ürünü»dürler. Ama, bu ayrım, ihtiyaçların ortaya çıkışının ve giderilmesinin sosyal tarzını dikkate almaz. Denebilir ki, ihtiyaçlar bizzat üretim tarzıyla bağlantılı olarak gelişirler. Sosyal hayatın bir ürünüdürler öyleyse.

İhtiyaçların nesnel bir karakteri vardır ve bu itibarla bir dileği dile getiren ve doğrudan doğruya bir zorunluluğu yansıtmayan basit istekten ayrılırlar. Bu nesnel karakter ancak bir sosyal organizasyonla karşılanabilecek kolektif ihtiyaçlar söz konusu olduğunda, açıkça kendini gösterir: güvenlik ihtiyacı, öğrenim ihtiyacı, sağlık ihtiyacı. Bireyler tarafından duyulan ve giderilmek istenen bireysel ihtiyaçlar söz konusu olduğunda, daha örtülüdür. Bu durumda sosyal tabiatları bireysel bir biçim altında tezahür eder.

Toplumların gelişiminin be-

dirli bir uğrağında, bir momentinde ihtiyaçların zorunluk derecesini ifade eden bir ihtiyaçlar hiyerarşisi vardır.

İhtiyaçlar doğrudan doğruya ölçülemediklerinden, belirli bir anda giderilmelerini sağlayan mallarla değerlendirilirler, ifâde edilirler.

Bu nedenle, örneğin, çoğu zaman şu hiyerarşi önerilir:

— birincil ihtiyaçlar; bunlar, vazgeçilmez hayatî ihtiyaçlardır (beslenme, giyinme, barınma);

— ikincil ihtiyaçlar; bunlar, hayat tarzının biçimiyle ilgili ihtiyaçlardır: ev donanımı, boş vakitleri değerlendirme, kültür;

— üçüncül ihtiyaçlar; bunlar, gereksiz, izafî, lüks denebilecek ihtiyaçlardır.

Bu hiyerarşi statik bir karakter gösterir ve ne ihtiyaçların değişme tarzını ne de herhangi bir ihtiyaçlar dizisinde bir kategoriden öbürüne nasıl geçildiğini belirtmez. Buna göre, örneğin, bir banyo dairesine sahip olmak bütün XIX. yüzyıl boyunca zenginlik belirtisi ve bu nedenle bir lüks sayıldığı halde, bugün aynı şey söz konusu olamaz. Bütün konutlarda banyo dairesi olmalıdır, ama bu henüz uzak bir durumdur.

Sosyal ihtiyaçlar durmadan artarlar. Son tahlilde, insanın doğa üzerindeki ve kendi üzerindeki egemenliğiyle belirlenirler. Biçimsel olarak, üretim tarzından ayrılmaz karakterdedirler, çünkü giderilme tarzları üretim tarzıyle birlikte değişme eğilimindedir. Böylece örneğin, yolculuk ihtiyacı, değişik çağlarda, kağnılarla, posta arabalarıyla, otomobillerle, trenlerle, uçaklarla karşılanmıştır.

İhtiyaçların incelenmesi ekonomi politiği doğrudan doğruya ilgilendirmez. O, şartlarını ortaya çıkarmayı ve giderek, maddî hayatın üretiminin karakterini anlamayı mümkün kılar. Bu itibarla, büyük bir teorik ve pratik önemi vardır, çünkü toplumun verili bir andaki nesnel ihtiyaçlarının bilinmesi, gerçek hayat düzeyinin ölçülmesine imkân verir.

Günümüzde, sosyal ihtiyaçlar temel bir önem kazanma yolundadırlar. Oysa, monopolist devlet kapitalizmi, emekçilere bireysel ihtiyaçlarını giderebilmelerine yetecek araçları sağlayamazken, sosyal ihtiyaçların karşılanmasını en az masrafla sağlamaya yani bunları kısmen feda etmeye bakar.

★

Ayrıca bakınız : *Mallar, Tüketim, Maddî hayat.*

İLK MADDELER (MATIERES PREMIERES)

Emeğin işlediği nesneler.

Teknik görünümleri altında, ilk maddeler, emek nesneleri genel kategorisine aittirler, yani emek süreci içinde kullanım değerine dönüştürülecek olan nesnelerdir.

İlk madde, daha ilk bakışta emek ürünü olarak gözüken bir nesnedir. Marx'ın formülünün anlamı budur. Marx'ın söylediği gibi, her ilk madde emek nesnesidir ama her emek nesnesi ilk madde değildir.

Buna göre, yeni avlanmış balık, ormandan kesilmiş ağaç henüz ilk madde değildirler. Bir ilk işlenmeden geçtikten ve sanayi tarafından kullanılabilir duruma geldikten sonra ilk madde olacaklardır.

Buna göre, ilk madde olarak, yıkanmış maden filizini, işlenmiş yünü, vs. sayabiliriz.

Nihaî biçimini almış mamûl ürüne oranla, ilk madde aslî unsur ya da yardımcı bir madde olarak kendini gösterebilir. Buna göre, mobilyacılıkta, tahta aslî ilk maddedir. Yardımcı madde ise, tersine, genel olarak emek aracılığıyle tüketilir ve emek süreci içinde tamamen yok olur (enerji, yağlama maddeleri, ek kimyasal ürünler, vs.) .

Aynı nesne ilk madde ya da mamûl ürün olarak gerçekleşebilir. Buna göre, kömür, sanayide ilk madde olarak (yardımcı madde olarak) tüketilirken, konut ısıtması için kullanım değeri olarak satılır.

Ekonomik açıdan, ilk madde, bütün emek nesneleri gibi, geçmiş emeğin ürünü olarak, değişmez sermayenin parçasıdır. Bu bakımdan, emek sürecinde, kendisinde billûrlaşacak olan canlı emeğin taşıyıcısı olarak kendini gösterir.

Üretici güçlerin evrimi, kullanılan ilk maddelerin düzeyi, hacmi, önemi tarafından şartlandırılmıştır.

Bu görüş açısından, teknolojik ya da teknik devrimler en başta insanların çalışma araçlarıyla ilişkilerindeki radikal bir değişmeye dayanıyorlarsa, aynı zamanda belirli ilk maddelerin varlığını da içerirler. Buna göre, örneğin, İngiliz sanayi devrimi pamuktan ve demirden ayrılamaz.

Emperyalist aşamasında kapitalizm, sanayilerin faaliyeti için vazgeçilmez olan ilk maddelerin ateşli bir aranışıyla sistemli bir ilk madde kaynakları denetimi politikasıyla karakterize olur, buysa kaçınılmaz biçim-

de ekonomik ve politik biçimiyle sömürgeciliğe götürür.

Bir devletin ekonomik gücü, bugün için, potansiyel kaynaklarının fonksiyonudur, ama aynı zamanda ilk maddelerin önemi-nin ve çeşitliliğinin de fonksiyonudur.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyal üretici güçler, Emeğin nesnesi.*

İLKEL BİRİKİM (ACCUMULATION PRIMITIVE)

Kapitalizmin doğması için zorunlu şartların yaratılması süreci. «Emeği kendi dış şartlarından ayrı düşüren tarihsel hareket» (Karl Marx).

İlkel birikim, kapitalizmin doğuşundan önce gelen tarihsel bir süreçtir. Marx'ın dediği gibi kapitalizmin tarih öncesine aittir. İlkel birikimin anlamını ve özgül biçimlerini kavrıyabilmek için, onu önce teorik düzeyde tahlil etmek gerekir. Böyle olunca, problem kendisini şu biçimde ortaya koyar: kapitalist üretim, kendisinden önce bazı önşartların varlığını gerektirir mi? ve eğer gerektiriyorsa, nedir bu ön şartlar. Bu iki soruya olumlu cevap vermek gerekir. Ön-şartlar esasta iki tanedir: birincisi, ellerindeki biricik varlıklarını, yani işgüçlerini satmak zorunda kalan, üretim ve yaşama şartlarından yoksun insanlardan meydana gelen bir sosyal kategorinin varlığı; ikincisi de, kapitalist tipte işletmeler kurmak için gerekli olan önemli miktarda parasal zenginliğin birikmiş olması.

Sosyal bakış açısından, kapitalist toplumun temel iki sınıfının, yani proletarya ile kapitalist burjuvazinin doğması için zorunlu şartların bir araya gelmesi gerekir. Demek ki, ilkel birikim, proletarya ile kapitalist burjuvazinin doğuşu tarafından karakterize edilen tarihsel bir evreyi ifade eder.

«Kapitalist ekonomik düzen, feodal ekonomik düzenin bağrından çıkmıştır. Bunlardan birinin çözülüp dağılması, ötekinin kurucu unsurlarını ortaya çıkarmıştır.» (K. Marx)

Feodal üretim tarzının gerileyiş döneminde, emekçiler, bir yandan, üretim araçlarının (toprak, üretim aletleri) özgül bir tarzda sahibi iken, öte yandan da, işledikleri toprağa ya da bir bireye bağımlı (senyöre bağımlılık, yani hukukî özgürlüğün var olmayışı) idiler.

İlkel birikim, ikili bir sonucun elde edilmesini mümkün kılar: hukukî özgürlük (feodal düzenin yıkımı); ve üreticinin kendi üretim araçlarından ayrı düşmesi.

Sefalete düşmüş, soyulmuş

küçük üretici, bir proleter, yani bir sömürülen, bir artı-değer yaratıcı olmak üzere köyünü terkedip şehrin yolunu tutar.

Aynı dönem içinde, hayli önemli sermaye kitleleri, geleceğin endüstri kapitalistleri olacak olan büyük üretici tüccarların ellerinde ağır ağır birikir.

Tarihsel açıdan söylemek gerekirse, bu çapta değişiklikler, zora başvurmadan yürürlüğe konamazdı. «Feodal işletmenin kapitalist işletme haline gelmesini» (K. Marx) hızla gerçekleştirebilmek için, zorbalığa, en vahşî ve en kabaca baskı yöntemlerine başvurmak gerekmişti.

XIV. yüzyıl ile XV. yüzyıl arasında, ilk kapitalist ülkelerde ortaya çıkmış olan bu tarihsel sürecin esas veçhesi, köylülerin bu yoldan mülksüzleştirilmesidir. Buna erişmek için son derece değişik hukukî yollara başvuruldu. İngiltere'de, ortaklaşa (communale) topraklara elkoyup etrafını çitle çevirme («enclosures» hareketi), yoksul köylülerin yerlerinden atılması, mülksüzleştirilenlere karşı kanlı yasalar çıkarılması, devlet gücünün soyguncuların hizmetine tahsisi kullanılan başlıca yöntemler oldu.

Sefalete düşürülmüş, zorla «serseriliğe» itilmiş, dilencileştirilmiş, sık sık dayaktan geçirilmiş ve hatta öldürülmüş köylüler, ücretli işin demirden disiplinini kabul etmek zorunda kaldılar .

İlk birikimin tahlili, Karl Marx'a, kapitalist üretim tarzının doğuş mekanizmalarını bütün çıplaklığıyle ortaya koyma imkânını verdi.

Bu doğuş, burjuva ekonomistlerinin ileri sürdükleri gibi, saf ve şairane (idyliqe) bir tarzda olmamıştır. Servetlerin toplanması, hiç de, birilerinin zevke düşkünlüğü, ileriyi görememesi ve müsrifliğine karşı, başka birilerinin tutumluluğu ve kanaatkârlığı tarzında açıklanamaz.

Muhtevası hep aynı kalmakla birlikte, çeşitli ülkelerde farklı dönemlerde oluşan bu tarihsel süreç, insanlık tarihinin en karanlık anları olarak kendini gösterir.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalist birikim, Kapitalizm, Mülksüzleştirme* .

İLKEL KOMÜNOTE (COMMUNAUTE PRIMITIVE)

İlk ekonomik ve sosyal beşerî formasyon.

Tarihsel olarak, ilkel komünote, insanlığın tarih öncesine (taş devri, maden devri) ve yazılı tarihin ilk zamanlarına tekâbül eder: demek oluyor ki, yüz binlerce yıl sürmüştür ilkel komünote.

İlkel komünote başlıca üretim âletlerinin kolektif mülkiyetini içeren bir komünoter üretim tarzına dayanır.

Burada üretici güçler az gelişmiştir, çünkü avadanlıklar ilkeldir ve fazla geliştirilmemişlerdir. İlişkiler komünoter tiptedir: çalışma basit kooperasyon tarzında yapılır, çalışanlar cinsiyete ve yaşa göre doğal bir bölünmeye tâbidirler. Komünoter üretime ürünlerin eşitlikçi bir dağılımı tekabül eder, bu da komünotenin bütün üyelerinin ihtiyaçlarının giderilmesini sağlar. Esas itibariyle, fazlalık, artı-ürün yoktur.

İlkel komünote sınıfsız toplumlar biçiminde kendisini ortaya koyar; bu toplumlarda, aile ilişkileri, akrabalık ilişkileri (bunlar da bizzat komünotenin üyelerinin doğal yeniden-üretimine bağlıdır) çok büyük bir önem taşır.

İlkel komünotede insanın insan tarafından sömürülmesi olmadığı için, ne devlet ne de özel mülkiyeti sürdürmeye ve korumaya yönelik bir hukuk sistemi vardır. Ortaklaşa hayatı düzenleyen, alışkanlıklardır, gelenektir. Komünotenin yönetimi demokratik bir biçim gösterir, bu yönetimde yaşlılar en önemli rolü oynarlar.

Etnolojinin son ilerlemeleri, az-gelişmiş adı verilen ülkelerin geçirdikleri dönüşüm, ilkel denen toplumların incelenmesine yeniden büyük bir önem kazandırmıştır.

Bir çok bilgin için, ilkel komünoteler tarihsel materyalizmi doğrulayıcı değildir, çünkü bunlarda temel olan üretim tarzı değil, akrabalık ilişkileri, ailevî ilişiklerdir.

Böylece, bu anlayış, zihinsel yapılara, manevî yapılara önde gelen yeri verir Marksistler ise, tam tersine, Morgan'ın ardından üretim tarzının ve daha özel olarak üretim ilişkilerinin kesin, son sözü söyleyici rolünü her zaman ifade ve teyid ederler. Akrabalık yapıları gibi unsurların anlamı ancak üretim ilişkilerinden yola çıkılarak gerçekten bilinebilir.

*

Ayrıca bakınız : *Doğal ekonomi, Ekonomik ve sosyal formasyon.*

İNSANÎ İLİŞKİLER (RELATIONS HUMAINES)

Kişilerin bir işyerindeki sınıfsal pozisyonlarını hesaba katmaksızın sınıf ilişkilerini «kişiler» arasındaki ilişkiler haline getirme amacını güden teknikler bütünü.

İnsanî ilişiklerle ilgili teknikler, ABD'de, iki savaş arasındaki dönemde, özellikle Elton Mayo, Moreno ve Kurt Lewin'in etkisi altında, adım adım kurulup yerleştirilmiştir.

İnsanî ilişkiler, esasta personelle ilgili çeşitli enformasyon tekniklerine dayanır; ister işyeri gazetesi söz konusu olsun, ister «dilek kutusu», ister toplantılar, seçim biçimleri, doğal olarak, varolan şartlara, sosyal atmosfere, personelin bileşimine göre işyerinin yönetimi tarafından kararlaştırılır.

İşyeri içindeki insanî ilişkilerin üstü örtülü amacı, personelin «bütünleşme»sini (intégration) teşvik etmek ve sosyal ilişkilerin (emekçilerin temsilî organizasyonu ya da kurumu - patron ilişkisi) yerine bireysel ilişkiler (ücretliler-servis şefi ilişkisi) koymaktır.

*

Ayrıca bakınız : *Kâra ortak olma, Emeğin bilimsel organizasyonu, Katılma.*

İNSANIN İNSAN TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ (EXPLOITATION DE L'HOMME PAR L'HOMME)

Üretim araçlarından yoksun olan bazı insanların başka insanlar yararına bedava çalışmak zorunda oldukları temel ekonomik ilişki (bir artı-ürün'ün üretimi ve bu artı-ürün'e üretim araçları sahipleri tarafından el konması).

İnsanın insan tarafından sömürülmesi, antagonist sınıflara bölünmüş bütün toplumların temel karakteridir.

Bu toplumlar, her zaman, üretim araçlarını elinde tutan ve bu nedenle ekonomik güce sahip olan bir sınıfın teşkil ettiği bir kutupla, üretim araçlarından yoksun olan ve yaşamak için bu ilk sınıfın yararına çalışmak zorunda bulunan bir başka sınıfın teşkil ettiği karşıt kutbu ihtiva ederler.

İnsanın insan tarafından sömürüsü denen temel ekonomik ilişkinin genel içeriği tarih boyunca değişmemekle birlikte, biçimi derin bir evrim geçirir. Böylece kölecilik çağında, Ro-

ma'lı patrisyen, köleyi sömürüyordu ve bu sömürünün özel bir biçimi vardı, çünkü, kölenin kendisi bir makinayla ya da toprakla özdeşleştirilebilen bir meta idi. Feodal çağda, senyör, serfi topraklarını işlemeye mecbur etmek suretiyle sömürüyordu, vs.

Aslında sosyal bir ilişki olan insanın insan tarafından sömürülmesi, somut olarak, kişisel bir ilişki, daha doğrusu, kişiler-arası bir ilişki olarak kendisini gösterir. Sosyal ilişkiyi perdeleyen ve ele aldığımız bu maddede sınıf sözcüğü yerine insan sözcüğünün kullanılmasını anlaşılır kılan, işte bu kişisel görünümdür.

Sömürünün biçimi, artı-ürün'ün biçiminden hareketle anlaşılabilir. Örneğin, haraç, ya da feodal vergiler, rant üretiminden ayrılamazlar (emek olarak rant ya da aynî rant). Modern işçinin işgünü'nün bir parçasında kapitalist için bedava çalışmak zorunda olduğu bilindiği anda ücretli emeğin sırrı çözülür.

Her halükârda, sömürücü (üretim araçlarının sahibi), sömürülene yaşama araçlarını sağlamak zorundadır, çünkü, sömürülen ancak bu şartla bedava çalışmaya razı olabilir. Bu araçlar da çeşitli biçimlere bürünebilirler: bir toprak parçasının verilmesi (feodal çağ) ya da bir ücret ödenmesi (kapitalist çağ) gibi.

İnsanın insan tarafından sömürülmesi, altyapı düzeyinde, sınıflar mücadelesinin, giderek ilkel komünden bu yana bütün insanlık tarihinin maddî temelini teşkil eder. Boyun eğdirme, tâbi kılma, bağımlılaştırma temeline dayalı bütün üretim ilişkilerini karakterize eder.

İnsanın insan tarafından sömürülmesi, demek ki, belirli bir üretim tarzını aşan, bütün bir tarihsel peryodu içeren, çok önemli bir genel veçhe taşır.

Marx, bu peryodu, büyük bir doğrulukla, insanlığın tarihöncesi diye adlandırmıştır. İnsanların bilinçli tarihi, gerçekten, insanın insan tarafından sömürüsü ortadan kalktıktan sonra başlayacaktır.

Bu açıdan, sosyalizm, tarihte yeni bir çağ açar.

★

Ayrıca bakınız : *Temel sınıflar, Sosyal sınıflar, Sınıflar mücadelesi, Artı-ürün, Artı-emek.*

İSKONTO (ESCOMPTE)

Bir ticarî senedi vadesinden önce satın alma ve böylece adı geçen senedin ilk yararlanıcısının (lehdarının) yerini alma işlemi.

Ticarî senet, hâmiline, ancak, senedi imzalayan tarafından vadeli ödeme yapılmasını güvence altına alır (örneğin 90 gün vadeyle).

Banka bu senedi iskonto edince, hâmiline derhal peşin para ödeyerek satın alır. Demek ki, imza sahibinin parayı vadeli olarak ödeyeceği tarihe kadar, banka, parayı avans verir.

Bu avans verilen paradan bankanın carî bir faiz alacağı açıktır. Bu faizin oranına iskonto oranı denir. Merkez bankası, bankaların ve özellikle mevduat bankalarının, daha önce özel kişilerden bizzat iskonto etmiş oldukları senetlerin büyük bir kısmını yeniden iskonto ederken, iskonto oranı hükümetin verdiği direktiflere göre, bu merkez bankası tarafından tespit edilir.

Bütün diğer nakdî ikrazlar az ya da çok farklı oranlarla yapılır, fakat çoğu iskonto oranının varyasyonlarına bağlı olarak değişir: iskonto oranı yükselince, bunlar da yükselir; alçalınca, bunlar da alçalır.

Ticarî dengenin geçici aksaklıklarına göğüs gerebilmek için, kapitalist hükümetler, sermayelerin hizmetine kısa vadeli olarak verilen faiz oranını yükselterek malî sermayenin «güvenini» yeniden kazanmaya çalışırlar.

Teoride, iskonto oranının yükselmesi, sermayeleri, kısa vadeli ikrazlara daha çok, üretici yatırımlara ise daha az yönelmeye itçr.

İskonto, «parayı aziz»leştirir ve istikrazları masraflı kılar, buysa yatırımlarında girişimleri, en çok da maliyelerini rahatsız eder. Böylece, üretimi ve donatımın mükemmelleşmesini engeller. Sonuçta, iskonto oranının yükselmesi, «yüzen sermayeler»i çekmek adına, ülkenin ekonomik geleceğini köstekler.

Uluslararası parasal dengesizlik, kapitalist ülkelerin, yüzen sermayeleri mümkün olduğu kadar kendilerine çekmek, aynı zamanda da bir kredi kısıtlamasıyle enflasyona karşı mücadele etmek amacıyla, faiz oranlarını artırma yarışına girmelerine yol açar.

Bununla birlikte, enflasyon aslâ durmadığı için, ödünç alıcılar kendilerine kredi açtırmaktan çekinmezler, çünkü borçlarının gerçek değeri de aynı şekilde düşecektir. Bu şartlarda, iskonto oranının artırılmasıyla aranan teknik etki her zaman elde edilmez; tersine, üretim

masraflarını artırır, fiyat artışlarına yol açar ve enflasyonun akışını hızlandırabilir.

İskonto oranındaki artma ya da eksilmelerin etkileri, kredi fiyatı ve üretim düzeyi bakımından ne derecede önem taşıyorsa emekçilerin temel maddeleri tüketme düzeyi üstünde de kendilerini en az aynı derecede duyururlar. Bu açıdan, iskonto oranının çalkantıları, kemerleri sıkma politikasının mümkün yollarından biridir.

★

Ayrıca bakınız : *Ticarî kredi. Ticarî senet.*

İSTATİSTİK (STATISTIQUE)

Nesnel ve somut bir rakamlandırmaya ya da değerlendirmeye elverişli olan özdeş ya da homojen realitelerin sayılarının, ağırlıklarının, hacimlerinin ya da değerlerinin metodik olarak gruplandırılması ve toplanması.

Geniş anlamıyle, belirli momentlerde, doğru olarak bilinebilir ve toplanabilir nitelikte ve mümkün olduğu kadar rasyonel olarak peryodikleştirilmiş olan unsurların bir araya getirilmesini; denetimini, toplanmasını, tablolaştırılmasını (tabulation) ve karşılaştırılmasını sağlayan bilim.

«İyi bir istatistiğin gerçekleştirilmesi, herşeyden önce, gözlemlenecek birimlerin geçerli bir tanımını ve araştırmanın sınırlandırılmasını içerir. İstatistikçi, gözlemine ve hesaplama işlemlerine başlamadan önce, hem kavramak istediği bütün hakkında, hem de bu bütünün oluşturucu unsurları ya da birimleri hakkında açık seçik bir düşünceye sahip olmalıdır.» (André Piatier, *Statistique et observation économique.)*

İstatistik, ancak, sağlam bir kategorileştirmeden yola çıkarak kurulabilir (tanımlama, kalifikasyon). Bundan dolayı, istatistik, geçiş anını, hareketleri, ilişkileri yakalayamaz. Sabit dizilerden, ard arda görüntülerden gerçek hareketin yansısının elde edilmesine geçmek için, istatistiğin maddesi üzerinde, çok sayıda peryodlarda, yeniden çalışmak gerekir. Bu açıdan, Lenin'in *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* kitabında, Zyemstvo'ların istatistikleri üstüne çalışması örnek niteliktedir.

İSTATİSTİKSEL DENGELEME (PONDERATION)

Bir bütünün değerinin bulunması için, bütünün her bileşenine, bütüne oranla, yani somut realiteye oranla kendisine verilen öneme tekabül eden belirli bir ağırlık atfetme yoluyla yapılan istatistik hesap.

«Burada, at yemi ve çayır kuşu» öyküsündeki sorunla karşı karşıyayız. Bir üretim endis'i (indice), siderürjiye ve ciltçiliğe aynı önemi verirse, tatmin edici olmaktan çıkar —en azından, bu iki branşın evrimlerinin farklılaşmaya girdiği andan başlayarak. Bir hayat pahalılığı endisi'nde, ekmeğe ve hardala aynı ağırlığı vermek akıllıca olmaz.» (André Piatier, *Statistique et observation économique.)*

Sentetik endis'lerin bulunması, bağdaşık bir bütünün varyasyonlarının hesaplanmasıyla gerçekleştirilir. Bu bütünün bileşenleri (hayat pahalılığı endis'inin bulunması için, ekmeğin kilosunun fiyatı, hardalın kilosunun fiyatı, vs.), inceleme nesnesinin bütününe kıyasla aynı önemi taşımaz. Bunların her birine, kendilerine izafe edilen ağırlığı gösteren birer katsayı verilir: buna göre, örneğin bir hayat pahalılığı hesabı için hardala göre ekmeğe verilen bin kat daha yüksek bir ağırlık, hardala 1 katsayısını, ekmeğe de 1.000 katsayısını tanıyacaktır. Endis, bütünün hesaplanması için, ekmeğin kilosunun değerini bin kere kaydederken hardalın kilosunun değerini bir kere kaydetmek yoluyla kurulacaktır.

«Bütün istatistiksel dengelemeler için geçerli genel bir kural yoktur. Her biri araştırma amacının bir fonksiyonudur. Sosyal amaçlı bir inceleme söz konusuysa, örneğin, perakende fiyatlar için aile bütçelerinden alınma bir dengeleme kullanılır.» (André Piatier, *adı geçen eser.)*

İstatistiksel dengelemenin temelleri çeşitlidir: örneğin, her bileşen için, üretimin, tüketimin, giderlerin, gelirlerin, vs, içinde kendine düşen pay olarak temsil ettiği şey alınabilir.

İstatiksel dengeleme, gerçekten, bileşenleri aynı önemde olmayan bir sentetik endis'e tam anlamını vermeyi sağlar. Ama bileşenlerin karşılıklı «ağırlık»larını doğru olarak dile getirmiyorsa, realiteyi tahrif eder. Bütünüyle öznel, ya da kasıtla yapılmış hileli bir istatistiksel dengeleme, aslında bir politik hilekârlıktan başka bir şey olmayan birşeyi bilimsel bir tahlilin ürünü olarak kabul ettirme amacını güder. Nesnel istatistiksel dengeleme, çok sayıda tarafsız soruşturmalara dayanan ve dolayısıyle, bileşenler arasındaki orantıları gerçekten ortaya koyan bir dengelemedir.

Ayrıca bakınız : *Endis, Ortalama.*

İSTİHDAM (EMPLOI)

Bir ekonomik sistemde fiilen kullanılan ve ücrete bağlanan işgüçlerinin tamamı.

İstihdam kelimesinin iki anlamı vardır.

Bireysel anlam: bir insanın toplumdaki meslekî işlevi (geniş anlam), bir insanın bir idaredeki ya da bir girişimdeki yeri (dar anlam).

Kolektif anlam: bir kolektivitenin sağladığı meslekî uğraşların bütünü (geniş anlam), bir kolektivitenin sağladığı ücretli görevlerin bütünü (dar anlam). Örnekler: «Bu ülkenin aktif nüfusunun tümü iş sahibi olduğundan, ülkede mutlak istihdam var demektir» (geniş anlam); «İstihdam durumu bozulmuştur, oysa serbest meslekler çeşitli kariyer imkânları sunmaktadır» (dar anlam).

İstihdam talebi, işe girmek isteyen boştaki emekçinin durumudur; *istihdam arzı,* emekçi arayan girişimcinin durumudur. *İstihdam düzeyi,* bir ülkede, fiilî istihdamın (aktif emekçilerin toplamı) istihdam edilecek yaştaki nüfusa oranla bulunduğu düzeydir.

Bu düzey, tespit edilen işsizlik derecesine bağlı olarak değişebilir. Gerek istihdam taleplerinin tamamının karşılanmadığı hallerde, gerekse bir ekonominin üretici kapasitelerinin eksik kullanımı hallerinde istihdam eksikliği var demektir. İstihdam eksikliği aynı zamanda aktif bir emekçinin imkân ve yeteneklerinin eksik kullanımı anlamına da gelir.

Genel olarak, kapitalist üretim tarzında, her zaman istihdam eksikliği vardır, çünkü istihdam taleplerinin tamamı karşılanmadıktan başka, işsizlik derecesi de sıfıra eşit değildir. Belirli bir andaki istihdam hacmi, teknik ilerlemenin, evrimin fonksiyonudur. Monopolist devlet kapitalizmi evresinde, istihdam eksikliği yeni biçimlere bürünme ve artma eğilimindedir.

★

Ayrıca bakınız *İşsizlik.*

İSTİKRAZ (EMPRUNT)

Sonradan ödenecek nakit ya da sermayelere başvurma yoluyla yapılan finansman tarzı.

Ödünç alınan para devlet tarafından harcamalarının ödenmesinde kullanılır. Devlet, faizlerin ödenmesi ve istikra-

zın itfası için daha sonra yeniden nakit bulmak zorundadır.

Bu yöntem gittikçe daha çok kullanılmakta ve bunun sonucu olan borçlanma gittikçe daha büyük boyutlara ulaşmaktadır. Devlet dışarıdan, başka ülkelerin devletlerinden ve bankalarından, ya da dahildeki bankalardan, şirketlerden ya da özel kişilerden ödünç alır. İstikraz, ödünç verenin kâr aradığı bir sözleşme olduğu için, ilk elde kapitalistleri, özellikle ödünç verici olarak (Hazine bonoları) ya da istikrazı özel kişilere faizle borç vermeleri için kendilerine para ödenen aracılar olarak bankacıları ilgilendirir.

Devlet ne kadar borçlanırsa, açığı o kadar artar, spekülasyon o kadar büyük olur, zenginleştirme o kadar büyük boyutlara ulaşır. Böylece, vergiye tâbi olmayan kapitalist kazançların bir bölümü, karşılık olarak devlete ödünç verilir.

Devletin, istikraz yoluna başvururken bütün yaptığı, yoluna koymak zorunda olduğu ve sınıf çelişkilerinin derhal ve bir defada yoluna konmasını engellediği harcamaların yükünü daha ilerdeki bir tarihe ertelemekten başka bir şey değildir.

İstikrazla vergi arasında tercih, yalnız, ikincisine başvurmayı izleyen yıllarda söz konusudur, çünkü, eninde sonunda, istikraz çeşitli yollarla, özellikle daha az faiz ödenmesiyle, vergiye dönüşür. Para değerini kaybettikçe, ödünç verici, verilmiş olan ödenebilir meblağın ve buna bağlı olarak bir kere tespit edilmiş bulunan faiz tutarının eridiğini görür.

Devlet istikrazı, banka tarafından para emisyonuna dolaylı ya da dolaysız bir başvurma biçimini aldığı zaman, kaçınılmaz olarak enflsyona yol açar, buysa bütün dolaylı vergilerin ulaşabileceği en kötü son olarak düşünülebilir. Sonuç olarak, verginin oynadığı rolle, istikrazın yükü esasta emekçi kitlelerin omuzlarına biner.

★

Ayrıca bakınız *Kamu kredisi, Kamu borcu.*

İŞ ARAÇLARI (MOYENS DE TRAVAIL)

İnsanların, dönüşüme uğratmak amacıyla, ekmek nesnelerini işlemelerine yarıyan şeylerin hepsini kapsayan özgül bütün.

İş araçları, üretim araçlarının **tamamlayıcı** parçasıdır. Biçimleri çok değişik, fakat fonksiyonları *aynı*'dır. Makinalar, âletler, işletme binaları, taşıt araçları, kanallar, yollar, hava-

yolları vs. için durum budur. Toprağın bizzat kendisi de evrensel bir iş aracıdır (aynı zamanda evrensel bir emek nesnesidir).

İş araçları iki büyük kategoriye ayrılabilir: ilkin, insan faaliyetinin şartları, özgül verileri rolünü oynayan şeyler olarak binalar (iş çerçevesi içinde), yollar (metaların at arabası ya da motorlu araçlarla taşınmasının vazgeçilmez şartları olarak); ikincisi, emek nesnelerinin değişikliğe uğratılmasına hizmet eden, yani her şeyden önce üretim aletlerine ilişkin olan şeyler.

Şurası kolaylıkla anlaşılır ki, kesinlikle üretim aletleridir belirleyici rol oynayan, çünkü, tabiatın sunduklarını değişikliğe uğratmaya ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasına yarıyan çeşitli kullanım değerlerinin yaratılmasına imkân veren bunlardır.

İş araçları üretim araçlarının aktif veçhesini sembolize ederler. İşgücünün efektif kudretini doğrudan doğruya şartlandıran üretici güçleri temsil ederler.

★

Ayrıda bakınız : *Üretim âletleri, Üretim tarzı, Üretim araçları, Emeğin nesneleri.*

İŞ BANKASI (BANQUE D'AFFAIRES)

Başlıca faaliyeti, varolan ya da oluşmakta olan işlere iştirak ve bu iştirakin jestiyonu ve adı geçen iştiraklerden yararlanan ya da yararlanması gereken kamusal ya da özel girişimlere süresiz kredi açmak olan banka.

İş bankaları kendi öz fonlarıyla ya da en az iki yıl vâdeli mevduatlarla yatırım yapamazlar. Mevduat hesapları, ancak, kendilerine kredi açılmış girişimlere ya da, hesap sahibi, senet sahibi olmaları şartıyla, bir iştiraki bulunan kuruculara defterleri üzerinden açılabilir.

Bu bankaların faaliyeti teorik olarak mevduat bankalarının faaliyet alanına yayılamaz, ama pratikte bir mevduat bankasının yaptığı bütün işlemleri yaparlar.

İş bankaları iki grupta toplanır: anonim şirketler ve aile şirketleri. Başlıca Fransız iş bankaları şunlardır: «la Banque de Suez et de l'Union des Mines», «Paribas», Rothschild», vs. Nispeten daha az şubeleri vardır ve gizlilik içinde iş görürler. Bilanço yayınlamak zorunda olmamak gibi çok aşırı bir imti-

yazdan yararlanırlar.

İş bankalarında, cari hesapların, yani girişimlerin hesaplarının payı, özel kişilerin hesaplarının payına oranla açıkça üstündür (birinciler için % 34,4, ikinciler için % 5,8).

İstikrarlı kaynakların payı, uzun vadeli kredi kuruluşlarında olduğu gibi, bütünün ortalamasının altında yer alır. Mevduatların hareketsizleştirilme (immobilisation) süresi çok daha uzun olduğundan müdahale imkânları da daha çoktur.

İş bankalarının, finans oligarşisi için, yatırım stratejisinde, malî işlemlerde, mevduat bankalarında daha aktif, daha dinamik, daha yönetici bir rol oynadığı söylenebilir. Bütün ülkeye yayılmış olan ajanslarının oluşturduğu antenlerle, güçlü örgütlenmeleriyle, sermaye santralizasyonunun çok önemli araçlarıdırlar.

Malî sermayeye ortak bağlılıkları nedeniyle iş bankaları ve mevduat bankaları arasında sıkı ilişkiler vardır. Karşılıklı rollerinin yakınlaşması ve evrimi, kredinin ulusallaştırılmasının, etkili olabilmesi için, yalnız iş bankalarına değil, mevduat bankalarıyla uzun ve orta vâdeli bankalara da uygulanması gerektiğini düşündürmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Malî sermaye, Finans grupları, Malî piyasa.*

İŞBÖLÜMÜ (DIVISION DU TRAVAIL)

Üreticilerin faaliyet dalları, sektörler, girişimler halinde spesiyalize olmasında dile gelen, sosyal emeğin işin türüne göre tarihsel farklılaşması.
Bütünsel emeği parçalı emeklere bölmekten ibaret olan üretim metodu.

Modern sosyal üretim farklılaşmış ve ayrışmış birçok faaliyet branşlarına bölünür: sanayi, tarım, ticaret. Aynı şekilde, belirli bir faaliyet dalı da çeşitli sektörlere ayrılır: Örneğin, sanayi, ağır sanayi (siderürji, metalürji) ve hafif sanayi olarak ikiye ayrılır. Son olarak, belirli bir sektöre ait, belirli bir faaliyet dalına bağlı bir girişim, genel olarak, kendi içinde de son derece farklılaşmıştır, çünkü ayrı ayrı, bireyselleşmiş, spesiyalleşmiş, ama birbirini tamamlayıcı karakterde belli sayıda teknik, idarî, malî birimlerden oluşur.

Birinci ayrılma tipine genel olarak sosyal işbölümü, ikincisine tikel (en particulier) işbölümü denir, üçüncüsü ise görevle-

rin ayrışması ya da ayrıntısal işbölümü denen şeye tekabül eder.

İşbölümü, aynı zamanda hem ürctici faaliyetleri (bu düzeyde işbölümü, esas faaliyetten doğan faaliyetlerin çeşitlenmesinde dile gelir), hem de üreticileri, emekçileri kapsar. Gelişim düzeyi yükseldiği ölçüde işbölümü de büyür. Bu nedenle, zanaate göre sanayide, tarıma göre de zanaatde çok ileri götürülmüştür.

İşbölümü, doğrudan doğruya, her emekçinin bütünsel işin sınırlı bir parçasını yaptığı, parçasal (parcellaire) emek diyebileceğimiz emeğe yol açar. Maşinizm işbölümünü hızlandırmıştır, çünkü makinaların spesiyalizasyonu hemen hemen otomatik olarak bu makinaları kullanacak işçilerin de spesiyalizasyonunu getirmiştir.

Genel olarak söylemek gerekirse, sosyal işbölümü, insan emeğinin prodüktivitesinin artmasının, dolayısıyle toplumların evriminin temel faktörlerinden birini oluşturur. Bu itibarla, bu evrimin temel yasalarından biri olarak gözükür. Ama, kapitalist rejimde, emekçinin meslekî deformasyonuna yol açar, çünkü emekçi, gerçekleştirebilmek için istisnaî, hemen hemen anormal, bazı bakımlardan da canavarca bir el alışkanlığı kazandığı parçasal, tekrarlı bir görevi yerine getirmekle sınırlanmıştır.

İşbölümünün ve prodüktivitesinin artması birbirlerinden ayrılmaz olarak kendilerini gösterirler.

İlkel toplumlarda, az ya da çok spontane bir tarzda, cinsiyete ve yaşa göre gerçekleşen, doğal iş bölümü diye adlandırabileceğimiz işbölümü kendini gösterir: bir yandan, erkekler ve kadınlar belli bir faaliyet kolunda uzmanlaşırlar (erkekler için avlanma ve hasat, kadınlar için ev işleri, ilkel tarım ve hayvancılık), bir yandan da çocuklar, yetişkinler ve ihtiyarlar doğal yeteneklerine uygun olan işleri yaparlar.

Üretici güçlerin gelişmesiyle, doğal işbölümü, yerini, bu düzeyde, ilgili branşları kapsayan sosyal işbölümüne bırakır. Yüzyıllar boyunca gerçekleşen bu sosyal işbölümü başlıca üç aşama geçirir: hayvancılık ile tarımın ayrılması; zanaat ile tarımın ayrılması; ticaret ile zanaatın ayrılması. Bu süreç, otonom, orijinal, birbirini tamamlayıcı, ama birbirinden ayrı faaliyetlerin ortaya çıkmasında ifadesini bulur: tarım, hayvancılık, zanaat, ticaret.

Ardından, sosyal işbölümü ayrı ayrı her büyük faaliyet dalının içinde devam eder, daha sonra, sanayi doğacaktır. İşbölümü kesin önemini sanayi sektöründe kazanacaktır. Manüfaktür denen yeni teknik ve ekonomik birimin, daha sonra da

fabrika denen üretim biriminin yaratılmasını bu işbölümü sağlayacaktır.

★

Ayrıca bakınız : *Görevlerin ayrışması, Fabrika, Manüfaktür, Emeğin bilimsel organizasyonu Meta üretimi.*

İŞÇİ (OUVRİER)

İşgücü'nü bir ücret karşılığında satan ve buna karşılık işgücü'nün alıcısının el koyduğu bir artı-ürün üretmek zorunda olan üretken emekçi.

İşçi, nesnel konumuyle, yani için sınıfına mensubiyetiyle tanımlanır. Belirli bir somut iş yapan üretken emekçiler olarak işçiler; sosyal varlıklarının şu ya da bu veçhesini dile getiren çeşitli ölçütlere göre sınıflanabilirler.

İlkin, faaliyet gösterdikleri sektöre göre, sanayi işçileriyle tarım işçileri birbirinden ayrılır.

İkinci olarak, kalifikasyon derecelerine göre, kalifiye-olmayan işçiler, spesiyalize işçiler ve profesyonel işçiler arasında ayrım yapılır. Kalifiye-olmayan işçiler, özel bir formasyona sahip olmayan, bu nedenle de hiçbir kalifikasyonları bulunmayan işçilerdir: işgüçleri, esas olarak, elemanter fiziksel yetileri içerir ve basit emek biçimi altında harcanır. Spesiyalleşmiş işçiler, belirli bir tip makinaya uymalarını sağlayan özel bir formasyona sahiptirler, ama emek nesnesi üzerine doğrudan doğruya etkide bulunan makina olduğundan spesiyalleşmiş işçilere haklı olarak spesiyalleşmiş kalifiye-olmıyan işçiler denir; harcanan emek az karmaşık, basit emekten az farklı bir emektir. Profesyonel işçiler, çok kalifiye makinalar yardımıyla karmaşık bir emek sürecini bir bütün olarak gerçekleştirebilen emekçilerdir. İşgüçleri karmaşık emeğe dönüşür ve farklılaşmış bir formasyon gerektirir.

Üçüncü olarak, emek sürecinin çok sınırlı bir momenti içine sıkıştırılmış parçasal (parcellaire) işçilerle, bütün süreç boyunca işe karışan ya da karışabilen komple işçiler, hattâ spesiyalleşmiş işçiler arasında ayrım yapılabilir. Zincirleme işçiler birinci durum için, lonca işçileri ya da zanaatçı işçiler de ikinci durum için iyi birer örnek teşkil ederler; zincirleme işçi, hep aynı sınırlı dönüşümü gerçekleştirerek (bir otomobil fabrikasında, şasileri yerine koyarak ya da tekerlekleri takarak.) bitmez tükenmez bir biçimde aynı hareketleri tekrarlar (bü-

yük bir el ustalığıyla); marangozluk işçisi, başlangıç materyalinden hareketle mobilyenin tamamını imâl eder.

İşçi tipleri, teknik açıdan emek sürecini ifâde ederler, ama bu sürecin sosyal veçhesini gizlerler. İşçi, temelde, sermayeyle karşı karşıya duran bir varlıktır.

Bütün işçiler, ister tarım işi ister kalifiye-olmayan işçi olsunlar, ister profesyonel işçi, ister parçasal bir çalışmayla sınırlı olsunlar, ister bütünüyle bir kullanım değeri üretsinler, herşeyden önce, sömürülen insanlardır, artı-değer üreticidirler. Aynı sınıfa mensupturlar.

Üretici güçlerin evrimi, işbölümünün ulaştığı derece, işçi tiplerinin yükselişini ve düşüşünü belirlediğinden, örneğin, taylorizm, spesiyalleşmiş işçilerin büyük ölçüde gelişmesine ve buna paralel olarak profesyonel işçilerin gerilemesine yol açmıştır.

Otomasyonun etkileri bu bakımdan çok karmaşıktır: birçok spesiyalleşmiş işçiyi eler, ama buna karşılık birçok kalifiye emekçiyi de parçasal işçiye dönüştürür.

★

Ayrıca bakınız : *İşçi sınıfı, Proletarya.*

İŞÇİ SINIFI (CLASSE OUVRIERE)

Üretim araçları mülkiyetinden yoksun bırakılmış ve bu yüzden yaşıyabilmek için işgücü'nü satmak ve doğrudan doğruya kapitalistler için artı-değer, sermaye üretmek zorunda olan modern ücretli işçiler sınıfı.

Günümüzde, işçi sınıfı artı-değer üreten kol emekçileri ile artı-değer üretimine kafa emekleriyle yardım eden ya da çeşitli yardımcı işler gören —gittikçe artan sayıdaki— emekçileri ihtiva eder.

İşçi sınıfı, onun özünü teşkil eden, tarlalarda, fabrikalarda, madenlerde ve şantiyelerde çalışan proletaryadan meydana gelmekle birlikte, endüstriyel işin hazırlanmasında katkıları bulunan (teknisyenler, imalât mühendisleri, desinatörler, planlama servislerinde ve hesap merkezlerinde çalışan memurlar) ya da imalât sürecinin tamamlanmasına yardım eden (ulaşım ve telekomünikasyon işçileri) ve faaliyetleri artı-değer yaratıcı olan ücretli emekçiler kısmını da içine alır.

Bu faaliyetin karmaşıklığı, mahiyeti (kol ya da kafa), sektörü (kamu ya da özel) ne olursa olsun, işçi sınıfına mensup oluş, esas itibariyle şu üç olgu-

nun sonucudur: hiçbir üretim aracına sahip olmamak; emtia üretmek; artı-değer'in devşirilmesine katılmamak. Bu üç olgu işçi sınıfına mensubiyetin belirleyici ölçütünü belli ederler: maddî üretim alanında artı-değer yaratma.

İşçi sınıfı bu ölçüte göre tanımlanınca, modern üretim biçimleri mükemmelleştikçe onun bileşiminin de tedricen evrime uğrıyacağı kendiliğinden anlaşılır. Bu yüzden, işçi sınıfının farklılaşması ve yenileşmesi, işçi sınıfının üçte birini temsil eden spesiyalleşmiş işçiler sayısındaki artışı şiddetlendirmek (1954 yılına oranla 1968 yılında 850.000 fazla) istidadındadır. İşçi sınıfının dörtte birini teşkil eden profesyonel işçiler kol emeğine bir miktar kafa emeği katarlar. Bunlar tümüyle proletaryanın ideoloji ve organizasyon bakımından gelişmesinde kesin önem taşıyan bir hizmet görürler. Göçmen işçiler de Fransa'da çalışan işçi sınıfının beşte birine yakın kısmını teşkil ederler. Bu çift hareket, yani yenileşme ve farklılaşma yalnızca yeni yeni ücretli tabakaların işçi sınıfıyla kaynaşmasına yol açmakla kalmaz, fakat evvelce maddî üretim sektörüne ait bulunmıyan bazı branşlarının da artı-değer üretir hale gelmesini sağlar. Nitekim, üretim sürecinin tamamlanmasını mümkün kılan bazı iç görevler, kamu hizmetleri, dağıtım işleri için durum böyledir.

Bu çeşitli nedenlerle, işçi sınıfının mevcudu artma eğilimi gösterir. İşçi sınıfı halen Fransa'da nüfusun yüzde 44'ünü temsil etmektedir.

Özü itibariyle kapitalist mahiyetteki üretim mükemmelleştikçe emek ile üretimin objesi arasındaki ilişki de değişir. Kafa emeği gittikçe daha çok üretim sürecinin bir unsuru haline, doğrudan doğruya üretken bir emek haline gelir. O da, tıpkı kol emeği gibi, «çeşitli üyeleri maddenin işlenmesine çok çeşitli derecelerde, yakından ya da uzaktan katılan ya da hiç katılmayan bir kolektif emekçinin ürünü» olmaya doğru gider.

Emek (iş) sürecinin kolektif karakteri, üretimin gittikçe artan sosyalleşmesiyle birlikte genişleyerek belli bir faaliyet branşındaki bütün emekçileri ya da aynı bir iş üzerinde çalışan birçok branşların tümünü (örneğin «Concorde»un yapımı) içine alabilir.

Bu durumda, kolektif işçi kavramı işçi sınıfı kavramıyle bir tutulamaz, çünkü kolektif işçi yalnızca işçi sınıfına mensup üretken emekçileri değil, fakat üretken-olmıyan emekçileri de —memurlar, müstahdemler, araştırmacılar— ihtiva edebilir. Bu kolektif emekçi üyeler hep birden işçi sınıfının tamamlayıcı bir kısmı değildirler, çünkü işçi sınıfı ücretlilikle özdeşleştirilemez.

Bunlar, kendi hayat ve iş

şartları dolayısıyle, işçi sınıfına yaklaşsalar bile, yine de sosyal kökte, yapılan işin mahiyetinde, sosyal organizasyon içindeki rolde, alınan ücretin tutarında ve biçimlerinde ve dolayısıyle de ihtiyaçlarda —ki işliyen işgüçlerinin kalifikasyonlarına ve kalifikasyon farklarına bağlıdırlar— farklılıklar devam eder.

Bu türlü bir tahlil, işçi sınıfı ile çeşitli tabakaların ittifakını gerçekleştirmek bakımından önemlidir.

Ekonomik, politik, sosyal rolüyle, geniş ittifaklar sağlama kabiliyetiyle işçi sınıfı, her zamandan çok, sosyal evrimin ve devrimin kesin gücü olmakta devam etmektedir. İşçi sınıfının sürdürdüğü mücadeleler, sadece sınıfsal bir değer taşımakla kalmaz. Kendi kurtuluşu için hareket eden işçi sınıfı, aynı zamanda, bütün toplumun kurtuluşu için hareket etmiş olur. Onun tarihsel rolü buradadır.

*

Ayrıca bakınız *Kapitalist sömürü, İşçi, Proleter, Proletarya.*

İŞE DEVAMSIZLIK (ABSENTEISME)

Önemli sayıda emekçinin, çalışma şartlarına ve ritmine karşı, işyerinde bulunmama biçiminde sık sık kendisini gösteren, az çok bilinçli, bireysel ve spontane tepki tarzı.

Terimin cari anlamında, işe devamsızlık, nesnel nedenlerden (işyerine gitme olanaksızlığı) ya da öznel (çalışma şartlarına ve ritmine itiraz) nedenlerinden dolayı iş başında bulunmamayı ifade eder. Şu halde, işe devamsızlık, ilk bakışta bireysel bir fenomen olarak kendisini gösterir. Problem girişime göre ele alındığında, işe devamsızlık, iş süresi içinde verilmiş bir mola yokken, emekçilerin belirli bir ânda iş başında bulunmayışları olarak tahlil edilir.

Böyle bir tahlil, problemin ancak arızî veçhesini yakalıyabilir. Gerçekte, işe devamsızlık, hem bireysel bir karakter hem de sosyal bir karakter taşır.

Bireysel bakımdan, işe devamsızlık, günlük hayatın güçlüklerini dile getirir: hastalık, ölüm, ailevî engeller, vs. Sosyal bakımdan ise, işe devamsızlık, aynı zamanda, hem çalışma şartlarının ve ritminin semptomudur hem de emekçilerin bunlar karşısındaki tepkisinin ifadesidir.

İşe devamsızlık, sosyal bir fenomen olarak, bireysel bir form altında tezahür ettiğine göre, problem daha da karma-

şıktır.

Çok kere, belirli bazı zamanlarda, örneğin hafta başlarında (pazartesi günü işe devamsızlığı) yoğunlaşan erkek devamsızlığı ile, daha yaygın ve düzensiz fakat daha uzun süren kadın devamsızlığı arasında ayrım yapılır.

İşe devamsızlık, biçimleri kapitalist üretim tarzının farklı evrelerinde tarihsel değişmeler göstermiştir. Sanayi kapitalizminin başlangıcında, işe devamsızlık, birçok manüfaktür ve zanaat emekçisinin, fabrika disiplinine ve onun amansız mekanik hızının gereklerine boyun eğmemeleri biçiminde kendisini göstermiştir. Emperyalizm evresinde ise, çalışmanın sıkılaşması (taylorizm, zincirleme iş) ve yorgunluğun artması ile birlikte ve bunlar ölçüsünde önemli bir karakter alır. Günümüzde ise, mutad bir şey olarak nitelendirilebilecek olan devamsızlık (garip gibi mevsim hastalıkları) ve yapısal olarak mütalaa edilmesi gereken devamsızlıklar içiçe girmektedir: hastalıklılık, aynı zamanda, işgücü'nün yeniden meydana getirilmesinde güçlüklere yol açan, günlük hayatın bir rastlantısı ve son derece yoğunlaşmış emek ritminin sonucudur.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalist disiplin.*

İŞGÜCÜ (FORCE DE TRAVAIL)

Bir insanın vücudunda, canlı kişiliğinde varolan ve yararlı şeyler üretmek için harekete geçirmek zorunda olduğu fizik ve entellektüel yetilerin tümü.

İşgücü bir ekonomik kategoridir ve bu sıfatla, onun taşıyıcısı olarak gözüken insanın kendisiyle karıştırılmaması gerekir. Bununla birlikte, bireysel işgücü'nden ve sosyal işgücü'nden söz etmek mümkündür.

Belirli bir işçi ele alınırsa, bu işçinin işgücü, fizik yeteneklerinin (ustalık, görüş keskinliği, dayanıklılık, fizik güç, dikkat derecesi, vs.) ve entelektüel yeteneklerinin (eğitim derecesi, teknik düzey, doğal süreçlere egemen olma yeteneği, vs.) bütününden teşekkül eder; bunlar onu genel tarzda bir insan olarak değil de belli bir tip (belirli bir somut işi yapabilecek) bir işçi olarak tanımlar.

Öyleyse, işgücü bir totalitedir. Her fizik ve entelektüel yetiler manzumesi, bünyeleşmiş özgül, ya da çok karmaşık bir bütün teşkil eder.

Marx'ın dediği gibi, bu yeti-

ler-insanın maddî varlığında canlı kişiliğinde mevcutturlar, ama, ilk elde, belli potansiyel halinde mevcutturlar. Marx'ın iş kudretinden (puissance de travail) söz etmesinin nedeni de budur. Üretim alanının dışında, özgül bir bütün olarak işgücü, emekçinin canlı kişiliğinden ayrılmaz ve ayrılamaz: gerçekten, bu alandan uzaklaşış, geçici de olsa, üreticiyi üretici-olmayan'a, yurttaşa, babaya, daha genel bir deyişle beşerî varlığa dönüştürür.

Sonuç olarak, işgücü, yalnızca emek süreciyle ilgili olarak ve bu sürecin içinde bir anlama sahiptir. Bununla birlikte, içinde kendini açığa vurabileceği bu emek sürecinden önce varolması gerekir. Bu durumda, işgücü'yle onun özgül tezahürü olan emeği birbirine karıştırmamanın nasıl temel bir önem taşıdığı anlaşılır: işgücü sarfı çalışmaktır kesimlikle. Yine, işgücü'yle emeği birbirine karıştırmamakla birlikte, bunların karşılıklı-bağımlılığını kabul etmemek de vahim bir hatâdır, şu anlamda ki, Marx'ın dediği gibi, yararlı şeyler üretmek için işgücü'nün harekete geçirilmesi gerekir zorunlu olarak.

İşgücü bir veri değildir, bir inşadır. Önce soyutlama düzeyinde (teorik düzeyde) böyledir, çünkü özgül bir genelliği ifâde eder. Ama aynı zamanda pratik düzeyde de inşadır, şu anlamda ki, bir doğuşu vardır, yaratılması değilse de, geliştirilmesi gerekir: işgücü'nü yani onu meydana getiren unsurları üretmek gerekir; bu unsurlarsa çok çeşitlidirler, çünkü her biri bir başka tikel işgücünü belirler.

İşgücü, ekonomi politiğin temel kavramlarından biridir, çünkü, bir anlamda, insanın varlığının belirli miktarda bir fiziksel ve sinirsel enerji harcayarak çalışma yetisini ifade eder.

İşgücü, üretimin aktif unsurudur, çünkü emek nesnelerini kullanım değerine dönüştürecek olan üretim âletlerini harekete geçiren odur. Öyleyse, tarihte bilinen bütün ekonomik sistemlerde, üretici güçlerin tamamlayıcı parçasıdır.

Oysa, işgücü yalnızca kapitalist rejimde metaya dönüşür, bu da alınıp satıldığını gösterir. Meta olduğu için, zorunlu olarak, bir kullanım değeri (verili bir işi yapma yeteneği) ve bir mübadele değeri (parasal olarak bir fiyatla, yani ücretle kendini ifâde eder bu değer) vardır.

Sosyalist sistemde ise, tem tersine, işgücü bir meta olmaktan çıkar ve doğrudan doğruya bir üretici güç olur. Önemi de aynı ölçüde artar ve gitgide daha sosyalleşir ve böylece kabul edilir.

*

Ayrıca bakınız : *Sosyal üretici güçler, Emek süreci, Emek.*

İŞGÜCÜ DEĞERİ (VALEUR DE LA FORCE DE TRAVAIL)

İşgücü'nün üretimi ve yeniden-üretimi için gerekli metaların değeri.

Kapitalist rejimde, bütün metalar gibi işgücü'nün değeri, üretimi için sosyal olarak zorunlu emek miktarı tarafından belirlenir.

Bu formülasyonun anlamı nedir? Esas olarak şudur: işgücü'nün üretimi üreticilerin üretimi içinde, yani yetişmeleri, bakımları, süreklilikleri içinde belirlenir.

Öyleyse, işgücü değeri, geçim araçlarının değerine göre, yani işçinin ve ailesinin bakımı için gerekli metaların değerine göre belirlenecektir.

İşgücü bir meta olmakla birlikte, özel bir metadır, çünkü bir anlamda insanın kendisinden, canlı kişiliğinden ayrılmaz.

Öyleyse, zorunlu olarak, iki asli unsurdan, iki temel, birbirini tamamlayıcı bileşenden oluşur; fizik ve fizyolojik bir bileşen; tarihsel bir bileşen.

Fizik, açıdan, fizyolojik açıdan, işgücü değeri, zorunlu olarak, işçinin işçi kalması için, tek tek her emek süreci içinde harcadığı işgücünü yeniden-kurabilmesi için vazgeçilmez olan bütün maddi malların (her türden: beslenme, giyim, konut...) değerini içine alır. Aynı bakış açısından, işgücü'nün yaratılması masraflarını da kapsar, buysa, niantıkî olarak (kronolojik bir kaymayla), işçinin çocuklarının eğitim masraflarını ve kendisi çalışmamak şartıyla, işçinin karısının bakım masraflarını da içine alır.

Tarihsel ve sosyal açıdan, işgücü değeri, doğal ve sosyal ihtiyaçların düzeyine bağlıdır. Doğal ve sosyal ihtiyaçlar aynı zaman ve mekân içinde birbirlerinden ayrılırlar; coğrafî şartlara, iklim şartlarına, tüketim tiplerine göre değişirler. Aynı zamanda teknik ilerlemeye de bağlıdırlar (ürün, ihtiyaç doğurma eğilimindedir).

Kapitalist sistemde işgücü bir meta olduğuna göre ve de bu nedenle, değer yasasının işleyişine tâbidir.

Gerçekten, işgücü temel metadır, tükettiğinden daha çok değer yaratma özelliği olan metadır, yani Marx'ın sözünü ettiği o cebidolu kişinin artı-değer elde etmesini sağlayan metadır.

Ama, öteki metalardan farklı olarak, değeri dolaysız değil, türevseldir. Gerçekten, kendileri maddî mal ya da hizmet olan, başka metaların oluşturduğu belirli bir bütünün değerine eşittir değeri.

İşgücü değeri, aynı zamanda, prodüktif tüketiminin, yıpranmasının fonksiyonu olarak

tanımlanan, nesnel bir değerdir. Bu yıpranma ne kadar çok olursa, yeniden-kurma masrafları da o kadar çok olur. Başka bir deyişle, emek ne kadar yoğun olursa, işgücü'nün değeri de o kadar yüksek olur.

Tersine olarak, geçim araçlarının değeri değişirse, özellikle azalırsa, işgücü değeri de aynı yönde bir değişikliğe uğrar. Prodüktivitenin genel artışı bu nedenle işgücü'nün değerinde bir düşme getirir. İşgücü değeri, emeğin yoğunluğunun ve prodüktivitesinin fonksiyonu olarak, bazan bir yönde, bazan öteki yönde değişen bir değişkendir.

Değer yasasından kaynaklanan eşdeğerliklere saygı, kapitalizmin işgücü'nü aşırı derecede tüketmemesini, yani onu vakitsiz kullanmamasını gerektirir. Tersi durumda, yalnız sömürü değil, aşırı-sömürü söz konusu olur. Günümüzde raslanan da kesinlikle bu anormal yıpranma tipidir.

Marx'ın işlediği biçimiyle işgücü kavramının teorik ve pratik düzeyde, belirleyici (décisive) bir önemi vardır. Marx, işgücü'nü emekten ayırarak, kapitalist sömürüyü kavranabilir, aklî, bilinebilir kılmıştır.

★

Ayrıca bakınız : *Değer yasası, İşgücü, Artı-değer, Ücret.*

İŞGÜNÜ (JOURNÉE DE TRAVAIL)

Günlük emek (çalışma) süresini belirten zaman birimi.

İşgünü, ücretlinin, kullanım değerleri yaratmak için işgücü'nü kullanmak zorunda olduğu saatlerin toplamına eşittir.

Bu, değişmez bir büyüklük değil, değişken bir büyüklüktür. Böylece, sekiz saat, dokuz saat, on saat, vs. olabilir. Yedi ya da altı saate de inebilir.

Görünürde, işgünü süreklidir, kesiksizdir; ister başında yer alsınlar, ister sonunda, işgünü'nü kompoze eden bütün saatler birbirinin aynıdır. Bu görünüş ancak kronolojik açıdan geçerlidir, yani yalnız zamansal çerçeve içinde geçerlidir. Aslında ise, birbirini tamamlayan ve birbirine karşıt iki parçaya bölünen işgünü'nün gerçek yapısını gizler: işçinin değer olarak işgücü'nün eşdeğerini temsil eden metalar ürettiği zorunlu emek süresi ve işçinin kendisini istihdam eden yararına bedava çalıştığı ve değerleri artı-değere eşit metalar ürettiği artı-emek süresi.

İşgününün içeriğini gerçekten belirleyen işte bu görünmez

yapıdır. İşgünü'nün uzatılması ya da kısatılmasının anlamını bilmemizi mümkün kılan odur.

İşgünü'nün uzatılması, kapitalizm çerçevesinde, artı-emek süresinin artmasına, öyleyse, bedava emeğin, giderek artı-değer'in artmasına yol açar. Demek ki, işgünü'nün uzatılması, sömürünün şiddetlendirilmesinden ayrılamaz. Tersine olarak, işgünü'nün kısaltılması, öteki herşey aynı kalmak kaydıyla, çalışma şartlarında bir düzelma anlamına gelebilir. Fakat, genel olarak ve özellikle monopolist devlet kapitalizmi çağında, bu kısalma, Marx'ın göstermiş olduğu gibi, işgünü'nün kendisinin uzatılmasıyla aynı sonuca varan bir emek yoğunlaştırımı yoluyla fazlasıyla telafi edilir.

Teorik olarak, işgünü, iki sınır arasında, yani bir alt sınır ve bir üst sınır arasında değişir.

Alt sınır, artı-emek'in sıfıra eşit kılındığı sınırdır. Ama bu sınıra hiçbir zaman ulaşılamaz, çünkü, Marx'ın açıkladığı gibi, kapitalist üretim tarzının temeli, artı-emek'in varlığıdır.

Üst sınır ise, tersine, büyük bir önem taşır: işgünü belli bir noktadan sonra artık uzatılamaz. Etkileri birbirine eklenme eğiliminde olan iki tip sınırlama vardır. Önce, fizik bir sınırlama: işçiye dinlenmesi, yemek yemesi için zaman gereklidir (fiziksel ihtiyaçlar). Sonra, manevî sınırlar: emekçinin entelektüel ve sosyal ihtiyaçlarını gidermesi için zamana ihtiyacı vardır.

Bu sınırlara, az ya da çok uyulması, işçi sınıfının dişe diş bir mücadelesi sayesinde sağlanmıştır. Bu da işgünü'nün *fiilî* süresinin sınıflar mücadelesi tarafından belirlendiği anlamına gelir. İşçi sınıfının örgütlü mücadelesi, bu temel davanın, işgünü'nün, sonra da iş haftasının süresinin sınırlandırılması (sekiz saatlik işgünü, kırk saatlik iş haftası) davasının (zorlu savaşlardan ve büyük fedakârlıklardan sonra) kazanılmasını sağlamıştır. Ama bu sınırlama hiç bir zaman gerçekten uygulanmaz ve sürekli olarak tecavüze uğrar (fazla mesai saatleri).

İşgünü zorunlu olarak normal günden daha kısadır, ama kapitalizmin eğilimi bunları özdeşleştirmiştir: makinalara yapıldığı gibi, işçiyi yirmi dört saatte yirmi dört saat çalıştırmak, kapitalizmin ideali budur. Ama tersine olarak, işçinin de işgünü'nün normal olarak belirlenmiş bir süreye indirgenmesinde hayatî çıkarı vardır. İki çıkar, iki eğilim, bu durumda, nesnel olarak karşıttırlar, antagonisttirler.

Marx'ın dediği gibi, tabiatı gereği, «sermaye artı-emek'e susamıştır». Bu artı-emek'i, tarih boyunca değişik biçimlerde elde etmiştir: ya işgünü'nün uzatılması yoluyla (XIX. yüzyılın bi-

rinci yarısı) ya da emeğin yoğunlaştırılması yoluyla (XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın ilk yarısı). Günümüzde ise, yoğunlaştırma ve uzatma birlikte uygulanmaktadır (fazla mesai saatleri aracıyla).

Bugünkü mücadelenin amaçları, işgünü'nün kendisinden çok, bir bütün olarak emek süresi ile ilgilidir.

★

Ayrıca bakınız : *Emek süresi, Artı-emek, Zorunlu emek süresi, Artı emek süresi.*

İŞLEMSEL ARAŞTIRMA (RECHERCHE OPERATIONNELLE)

Pratik organizasyon (askerî, teknik, ekonomik, vs.) problemlerine çözüm bulmayı amaçlayan matematiksel teknikler bütünü.

İşlemsel araştırmanın uğraştığı problemler, belirli bir aksiyon amacıyla ve belirli şartlarda, insanların ortaklaşa faaliyetinin ortaya çıkardığı organizasyon problemleridir. Bu problemlerin özelliği, parçayı bütünden ayırmanın, problemin bir cephesini bütünden tecrit etmenin imkânsızlığında yatar. Örneğin, bir girişimde, üretim hacmi ve tabiatıyla, yatırımlarla, ücret ve fiyat politikasıyla ilgili kararlar birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Ele alınan çeşitli faktörlerin birliğini ifâde eden bir genel politikanın belirlenmesini gerektirirler.

Rolü, yönettiği örgütün medot ve amaçlarını belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamak olan karar merkezi kavramı da bu kavrama bağlanır.

İşlemsel araştırmanın oynadığı pratik rol, böylece, karar merkezinin hizmetindeki bir araç olarak kendini gösterir; bu aracın görevi, karar merkezinin yerine kararları kendisi almak değil, bu kararları hazırlamak, mümkün sonuçlarını göstermek ve verili bir amaca ulaşmak için en iyi çözümü bulmaktır.

★

Ayrıca bakınız : *Enformatik, Bilimsel ve teknik devrim.*

İŞLETMENİN JESTİYONU (GESTION DE L'ENTREPRISE)

İşletmeyi, kâr sağlamak amacıyle, «jestiyon teknikleri» diye adlandırılan özgül tekniklere uygun olarak yönetme ve çekip çevirme tarzı.

Gelişmiş kapitalist ekonomilerde işletmenin jestiyonu, doğrudan doğruya bir kişinin işletme şefinin, ya da küçük sayıda bir insan topluluğunun («manager»ler) sorumluluğu altına verilmiş bulunmaktadır. Bu kişi ya da bu topluluk, işletme biryesel değilse hissedarların yıllık genel kurulu önünde (işletme, sermayelerin bir araya gelişinden kurulu bir işletme ise) ya da ortaklar önünde (işletme, sınırlı sorumluluklu bir şirket ise) ya da bir komanditerler kurulu karşısında (işletme, kişilerin bir araya gelişinden kurulu bir işletme ise) hesap verir.

Marksist-olmayan ekonomiye göre, işletmenin jestiyonu, işletme şefi bakımından, işletmeyi örgütlemeğe, yani işletmenin içinde yer alan çeşitli üretim faktörlerini maksimum bir randıman elde edecek şekilde (bir başka deyişle, «kârı maksimumlaştıracak» bir şekilde) düzenlemeğe dayanmaktadır.

İşletmenin jestiyonu, emek sürecini, üretim sürecini, yani sömürü sürecini örgütlemeyi amaçlar.

Bunun yanı sıra jestiyonun bir de önemli bir ideolojik yanı vardır; çünkü jestiyon, kendi gerçek karakterini gizleyerek, mevcut tüm çıkarların savunusuna katkıda bulunduğu sanısını uyandırmayı amaçlamaktadır.

Jestiyon teknikleri, bu hedefe varmak yolunda işletme şefi tarafından kullanılan birer alet durumundadırlar. Söz konusu «alet»ler arasında, bellibaşlıları şunlardır: Muhasebe (genel muhasebe, analitik ya da sınaî muhasebe, şirket muhasebesi), bütçe kontrolü ve jestiyon kontrolü, malî analiz, araştırma ve istatistik kontrolü, vs.

İşletmelerin jestiyonu, bilgisayar (ordinatör) sayesinde yeni bir evreye girmektedir; çünkü artık bu sayede işletme şefinin elinin altında, eskiye oranla daha çok etkili ve çok daha hızlı bir şekilde kullanabileceği çok daha büyük sayıda bilgi bulunmaktadır (bu da, öngörülü yetkin bir jestiyona, otomatikleştirilmiş jestiyona yolaçmıştır).

Çoğu zaman işletmenin jestiyonu, işletme içindeki büyük dalların her birinin otonom ya da yarı-otonom jestiyonlarına «parçalanmakta»dır: Ticaret kesiminin (ya da, servisinin) jestiyonu, reklâm jestiyonu, imalat jestiyonu, personelin jestiyonu...

İşletmelerin jestiyonu, büyüklüklerine göre ve bir de tarihlerine göre, yani gerçekte, harekete geçirebilecekleri ya da kullanmağa alışmış oldukları jestiyon tekniklerinin sayısına ve niteliğine göre az ya da çok değişiklik göstermektedir.

Sadece teknik bir fenomen değildir jestiyon, aynı zamanda sosyal bir fenomendir. Bugünkü durumda, hemen hemen her zaman ve bile isteye bir şekilde, jestiyonla insanlar arası bağıntılar, yani insan ilişkileri, birbirlerine özdeş sayılmaktadır. Bu bakımdan jestiyon, ideolojik bir form olarak da belirmektedir.

Kapitalist ekonomide emekçilerin, işletmenin jestiyonuna katılma hakkı yoktur («personelin jestiyonu»na bile!).

Oysa söz konusu jestiyon, kötü bir jestiyon, işletmenin kapanışına ve dolayısıyle de işletmede çalışan işçilerle kadroların işsiz kalışına yolaçabileceğine göre, öncelikle emekçileri ilgilendirir. İşçi hareketi uzun süreden beridir sendikaların sesiyle, jestiyonu denetleme hakkını (yani jestiyona ilişkin bütün muhasebe belgelerinin işletme şefi tarafından sendika temsilcilerine aktarılmasını) ve bir danışma mekanizmasının kurulmasını talep etmektedir.

Bununla birlikte büyük sendika birlikleri, işletmeciyi tamamıyle özgür bırakan ama emekçilerin özgürlüğünü ellerinden alabilecek olan kararlara katılmış olmak sonradan bu kararların sonuçlarına itiraz hakkını ellerinden alır gerekçesiyle, jestiyona katılmaktan daima sakınmışlardır.

*

Ayrıca bakınız *Fayolizm.*

İŞSİZLİK (CHOMAGE)

İşinden yoksun kalan bir emekçinin durumu. Bu durumun sürdüğü dönem. Belirli bir sanayide faaliyetin geçici olarak durduğu dönem.

İşsizlik ikiye ayrılır; birincisi, topyekûn (total) işsizliktir, tam ve sürekli bir faaliyetsizlik biçiminde kendisini gösterir (işten olma, bir yenisini bulamama); bu da mutlak bir gelir yokluğunu getirir; kısmî işsizlik ise, günlük ya da haftalık emek (iş) süresinin az ya da çok kısalması ve bunun sonucu ücretlerin hissedilir derecede azalmasıdır.

Burjuva ekonomistler, teknolojik işsizlikten, tekniğin ilerlemesinin yol açtığı, ani bir işsizliği anlarlar (sözde, teknik

ilerleme önce belli sayıda işin ortadan kalkmasına yol açar, ama bu durum daha sonra daha da çok sayıda işin yaratılmasıyla giderilmiş).

Yardım gören işsizler (ki bunlar bir süreden beri belirli bir yerde oturmakta olmak ve bir işsizlik fonuna kayıtlı bulunmak zorundadırlar), bütün işsizlerin ancak bir kısmıdırlar: sendikaların belirttiğine göre, belli bir andaki gerçek işsiz sayısını bulmak için, yardım gören işsizlerin sayısını üçle çarpmak gerekmektedir.

İşsizlik, emekçilerin kapitalist rejimdeki hayat şartlarının en dramatik görünümlerinden biridir. İşçi, sürekli olarak, işini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Artık işgücü'nü satamadığından, bizzat varlığının tehdit altında olduğunu görür.

İşsizlik, kapitalist sistemin gelişimi tarafından yaratılır mantıksal olarak. Sermayenin organik bileşiminin hızla yükselmesi, değişken sermayenin ağırlığına oranla, nispî bir azalmasına sebep olur. Bu azalma, son tahlilde, belli sayıda işçiyi üretimin dışına atmaya varır; bu işçiler, sözü edilen azalma nedeniyle, sermaye birikiminin ihtiyaçları karşısında fazlalık haline gelirler. Bir yedek sanayi ordusu oluşur böylece.

XIX. yüzyılda, peryodik, geçici (buhranlara ve çöküntü anlarına bağlı) işsizlik, XX. yüzyılda, kitlesel, sürekli, kronik bir hal almıştır. Gerçekten, nüfusun küçümsenmeyecek bir bölümünü sürekli olarak etkilemektedir. İşsizlerin varlığı, ücretler düzeyine baskı yapılmasına imkân vermektedir.

Çağdaş Fransız kapitalizmi, monopolist devlet kapitalizminin ulusal tezahürü olarak, bu işsizler ordusunu hızla yaratmak eğilimindedir; bunların sayısı V. Plan sonunda, 600.000'i bulacaktır.

Tam istihdam konusunda yapılan bol sayıda açıklamalar, en elverişli şartlarda bile, kapitalizm çerçevesi içinde işsizliğin kesin olarak ortadan kaldırılamayacağı gerçeğini unutturmaya yetmez.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalist birikim (genel yasası), Yedek sanayi ordusu, Tam istihdam, Nispî artı-nüfus.*

İŞYERİ KOMİTESİ (COMITE D'ENTREPRISE)

Bir işyerinde çalışan personelin, «kollektif çalışma ve hayat koşullarının ve bu konulara ilişkin yönetmeliklerin düzeltilip daha da iyileştirilmesi için, yönetimle işbirliği yapma»larını sağlayan organizma. (22 Şubat 1945 tarihli yönetmeliğin 2. maddesi.)

En az elli ücretli çalıştıran bütün işyerlerinde bir işyeri komitesi bulunması gerekmektedir. Bu komitelere kuruluşları sırasında verilmiş olan ekonomik yüklem ve görevler, özellikle 18 Haziran 1966 tarihli yasa ile genişletilmiş bulunmaktadır.

İşletme şefi, yılda en az bir kere, Komiteye işyerinin faaliyeti hakkında bir genel rapor sunmakla yükümlüdür. Bu raporda bir yıl önceki işletme yılının iş hacmini, yatırımlarını, kazancını ve bunlara benzer tüm sonuçları belirtmek zorundadır. Raporda aynı zamanda gelecek dönem hakkındaki tasarılarını da Komiteye bildirmesi şarttır. Bunun yanı sıra, ücretlerin evrimi ve yapısı hakkında bilgiler de vermek zorundadır.

Anonim şirketlerin yöneticileri, hissedarlarına yıllık hesabı sunmadan önce, yıllık bilânço, kâr ve zarar hesabı gibi temel belgeleri işyeri komitesinin incelemesini sağlamakla yükümlüdürler.

Bu belgelerin incelenmesi için Komite, kendi seçeceği bir muhasebe uzmanını göreve çağırabilir. Bu takdirde söz konusu uzman, işletmenin muhasebe defterlerini rahatça inceledikten sonra Komitenin genel toplantısına katılır ve bir rapor sunar; bu raporda, işletmenin jestiyonu hakkında bir değerlendirmede de bulunabilir. Yöneticiler, hissedarlar genel kuruluna sunacakları bütün bilgileri, aynı zamanda ve hiç eksiksiz olarak işletme komitesinin üyelerine de sunmak zorundadırlar.

Yöneticiler, ayrıca, işyeri komitesinin gözlem ve uyarılarını hissedarlar genel kuruluna iletmekle de yükümlüdürler.

İşyeri komitelerinin ekonomik yüküm ve görevleri, yıllık hesapların incelenmesiyle sınırlı değildir. Patron her üç ayda bir Komiteye üretim, istihdam sipariş hacmi ve işletmenin piyasası hakkında bilgi verecektir.

Ücretlerde yapılacak her türlü indirim ya da arttırım, daha önceden Komitenin bilgisine sunulmak zorundadır.

Çalışanların sayısında yapılması tasarlanan azaltmalar hakkında Komiteye bilgi verme zorunluğu vardır. Komitenin bu tasarılar hakkındaki düşüncesi de, iş müfettişine iletilir. Bu zo-

runluk, toplu işten çıkarmalar için olduğu kadar bireysel işten çıkarmalar için de geçerlidir.

Patron, ücretli izin döneminin saptanması, mesleki formasyon ve yetkinleştirme, işe alma ve işten çıkarma koşulları gibi konularda yeni bir atölye ya da kurum yönetmeliği getirmek ya da varolan yönetmeliği değişikliğe uğratmak istiyorsa, daha önceden Komitenin fikrini almak zorundadır.

İşyeri komitesinin yüklem ve görev alanı, yardımlaşma sandıkları, kantinler, lojmanlar, bahçeler, boş vakitleri değerlendirme şekli, tatiller, spor, kitaplıklar ve hattâ çırak eğitim merkezi gibi sosyal faaliyetlerin duruma göre kontrolünü ya da jestiyonunu da kapsamaktadır.

İşyeri komitesi, şu üyelerden oluşmaktadır: İşletme şefinin kendisi ya da temsilcisi, işletme personeli tarafından seçilmiş delegeler (ki bunların sayısı, işyerindeki personel sayısına göre şu oranlarda değişmektedir: 50 ücretli için 2, 75 ücretli için 3, 100 için 4, 500 için 5, 1.000 için 6, yedek üyeler. Bu sonuncular, Komitenin bütün toplantılarına katılabilir ve tartışmalarda söz alabilirler, ama oy kullanmazlar.

Komite üyelerinin, emeklerinin karşılığı olarak, toplantı saatleri hariç, ayda 20 saatlik ücret hakları vardır.

Daha başka kurumları da içinde barındıran işletmelerdeki kurum komiteleri de, gerek oluşum, gerekse yüküm ve görev bakımından tıpkı işyeri komiteleri durumundadırlar.

İşyeri komitesinin ekonomik ve sosyal yüküm ve görevlerinin bu listesi, ilk bakışta gerçekten etkileyici gözükebilir. Bununla birlikte katiyen unutmamak gerekir ki burada söz. konusu olan, sadece bilgi alıp verme ve danışma alanlarıdır: Karar gücü gene patrondadır. İşyeri komitelerinin, sermaye ile emek arasında birlik ve uyum sağlayan mekanizmalarla hiç bir ilişiği yoktur. Sınıf antagonizmaları, işyeri komitelerinin yöneticilerle yaptıkları «işbirliği»n de derinlemesine yansımaktadır.

Sendikalar, işyeri komitelerinin yetkilerinin genişletilmesisini işte bundan dolayı talep etmektedirler.

İşyeri komitelerine zorunlu şekilde verilen bilgiler, kendileri için zararlı sonuçlar verecek patron tasarıları konusunda işçileri uyarmak ve işten çıkarma, vs. eylemlerine karşı mücadeleyi daha geniş çapta örgütlemek için sendikalar tarafından sürekli kullanılmaktadır.

*

Ayrıca bakınız : *Sendikal delege.*

İTHALAT (IMPORTATION)

Dışarıdan gelen metaların hareketini dile getiren uluslararası mübadeleler evresi.

İthalat, bir ülkenin topraklarına, o ülkede eksik olan mallar ya da hizmetleri ithal etmek için yapılan bir işlemler dizisidir.

İthalatçı ülke tarafından sınırlandırılmış olmadığı zaman, ithalata *serbest* denir; giriş ithalatçı ülke tarafından ya da ikili anlaşmalarla kısıtlandığı zaman, *kontenjanlı* denir. Gümrük vergisine tâbi olmaksızın gerçekleştiği zaman, *vergisiz*, tersi durumda da *yükümlü* ya da *vergili* denir.

Gümrük değeri, ürünün vergi kesilmeden önceki değeridir, vergilendirilebilir değerdir. *İthalat değeri* ise, vergiler de içinde olmak üzere fiyatlara denir.

«İthal edilmiş fiyat» (ya da gümrük vergileri içinde olmak üzere, değer), başka her türlü unsurun ve her türlü kâr marjının dışında, ithalatçı tarafından ödenen alım fiyatıdır.

Çoğul olarak *ithalat* denince, dışardan gelen bütün mallar ve hizmetler anlaşılır, ama günlük dilde bu deyim en çok metalar için kullanılır.

İstatistikler, daha özel olarak da gümrük istatistikleri, giriş sırasında ve vergilendirme hakkının doğmuş olması halinde vergilerin tarhedilmesinden önce bir yandan miktar ve hacimleri, bir yandan da deklare edilen (ve gümrükçe rektifiye edilmesi gereken) değerleri gösterirler.

İthalat hacminin gelişmesi, ithal edilen ürünlerin mahiyetine bağlı olarak, bu ürünlerin esas itibariyle, ilk maddelerden ya da karmaşık mamül maddelerden (makinalar, sınaî tesisler, dayanıklı tüketim malları, vs.) oluşmasına göre, bir çok anlam taşır. İthalatın ve ihracatın yapısı ve tabiatı böylece, bir ülkenin başka ülkelere göre ekonomik gelişim ve bağımlılık derecesini ifade eder.

Bu nedenle, ithalatın ve ihracatın, politik yönelim ve söz konusu ülkelerin ilişkileri üzerinde etkileri vardır.

Bilindiği gibi, Fransa, kendi yetiştiremediği ya da üretmediği ürünleri satın alır: Fas portakalı, İtalyan buzdolabı, Belçika hindiba'ı, vs.

Bu alımlar, ithalat denen şeyi oluştururlar. Ama, gerçekte, ithalatın baş nedeni, tüketicilere, ihtiyaç duydukları şeyleri sağlamak değildir.

İthalatın esas nedeni, bir ülkenin, hele gelişmiş bir ülkenin, yalnız kendi imkânlarıyla

yaşayamamasıdır.

Basit bir örnek: naylon ne kadar geliştirilmiş olursa olsun, giysilerin büyük bir bölümü hâlâ pamuktandır. Ama bu pamuk ancak elverişli toprak ve iklim şartlarına sahip olan dünyanın belli bölgelerinde yetiştirilebilir; bu nedenle, Fransa gibi bir ülke, tekstil sanayiini beslemek için pamuk ithaline başvurmak zorundadır.

Demek ki, ulusal topraklarda varolmayan ilk maddeleri sağlamak, ithalata başvurmanın birinci nedenidir.

Fransa'nın durumunda, başlıca ithal ürünlerinden biri, ülkede pek az üretilen ve en başta Arap ülkelerinden getirtilen petroldür.

Keza, bir ülke doğal kaynaklara sahip olabilir, ama ilgili sanayiler için dışarıya başvurmak daha kârlı olduğundan, bunları işletemez ya da pek az işletir. Örneğin, Fransa'da kullanılan demir madeni filizi, Lorraine'deki madenlerden gitgide daha az, Moritanya'dan, Venezuella'dan, vs. daha çok gelmektedir.

Bu ülkelerin madencilerine ödenen ücretlerin çok düşük olmasına demir madeni filizinin fiyatını Fransa'dakinden daha aşağıda tutmak için elverişli doğal şartlar da eklenir. Siderürji tröstleri için, işlem, bu yabancı madenlere sermaye yatırdıkları ölçüde ilginçtir.

Sanayiciler için, kendileri imâl edecek yerde, ürünleri dışarıdan hazır almak da daha kârlı olabilir.

Örneğin Fransa'da hâlâ gerçek anlamda bir ulusal ordinatör sanayi yoktur, çünkü, gerekli sermayeyi yatıracak yerde, sanayiciler, tekniğin daha ileri olduğu ABD'ye başvurmayı tercih etmişlerdir.

Son olarak, ithalatın hiçbir şekilde kısıtlanmadığı durumlarda, ticarî şirketler ve uluslararası ticaretle uğraşan örgütler, bütün sanayileri zor durumda bırakacak ve işsizliğe yol açacak bile olsa, dışarda daha ucuza imâl edilmiş herhangi bir ürünü ithal etmeyi daha kârlı ve avantajlı bulurlar.

Bu, ithalatın ikinci veçhesini ortaya çıkarır: ithalat, kendisinde olmayan ürünleri sağlaması açısından bir ülke için zorunlu olmakla birlikte, aynı zamanda, ülke içinde imal edilenlerle rekabet içinde gerçekleşir. Örneğin, son yıllarda kitle halinde İtalyan buzdolabı ithal edilmesi, bu alandaki Fransız üretimini düşürmüştür.

K

KAĞIT PARA (PAPIER-MONNAIE)

Genel eşdeğerin bir parasal işaret olarak tahlil edilen ve kaime (billets) biçimi altında maddeleşen özel biçimi.

Para (monnaie), onu tedavüle çıkaran devlet dahilindeki ödemelerin yasal aracıdır. Madenî bir para olabilir. Tedavüle çıkaran bankanın kasalarında yatan «madenî karşılık» ın belirli birer parçasını temsil eden kâğıtlardan da oluşabilir - bu karşılık bütünüyle değerli madenlerden ibaret olabileceği gibi, tedavüle çıkaran ülke tarafından teminatlı değerler olarak kabul edilen yabancı dövizleri de içerebilir.

Devletin elinde kâğıt paranın konvertibilitesini teminat altına almasına yetecek miktarda maden ve teminatlı dövizler bulunmayabilir. O zaman, tedavüle, bu teminata sahip olmayan kağıtlar sürer, ama bu kâğıtların ödemelerde sanki karşılıkları varmış gibi kabul edilmesini de emreder. Bu kâğıtlara «mecburî kur» verir ve her biri üzerindeki normal tutar için «kurtarıcı değer» tanır. *Kâğıt para* rejimi, yani kâğıt halinde para, teminatsız ama kabulü ve tedavülü mecburî para rejimi budur.

Kağıt para, paranın meta üretiminin ancak yüksek bir derecesinde ortaya çıkan özel bir biçimidir. Emisyon bankaları gibi özel teşeküllerin varlığını gerektirir. Kendi öz değeri olmadığı için paranın maddesizleştirilmesi eğilimini ifâde eder. Bununla birlikte, belirli bir konjonktür içinde, değer ölçüsü ve ödeme aracı fonksiyonlarını kendinde toplar. Ama, meta-altın'a bağlı olduğundan, bununla belli bir ilişkiyi koruması gerekir ve değişken bir ilişkidir bu.

*

Ayrıca bakınız : *Emisyon bankası, Para, Parasal işaret.*

KALFALIK, DERNEKLEŞME (COMPAGNONNAGE)

1. Kalfalık durumu. 2. Zanaat emekçilerinin, meslek düzeyinde yardımlaşma amacı taşıyan organize ve gizli toplulukları.

1. Eski rejimin kooperatif düzeninde, organize zanaat, yani esnaflık (jurande), üç meslek kategorisinden oluşur: ustalar, kalfalar, çıraklar. Çırak, genellikle belirli bir aidat karşılığında kendisini barındıran ve yetiştiren ustasının yanında çıraklık eder. Çıraklık süresini dolduran çırak, bir sınavdan geçer ve kalfa olur; kalfa kendisine ücret ödenen bir zenaat işçisidir ve bu sıfatla, korporasyon içinde bir satatüsü, belirli hakları ve yükümlülükleri, çoğu zaman da meslek hayatında bir kıdemi vardır. Bazı hallerde, korporasyon baremlerine göre, sabit bir ücret alır. Bazı hallerde de, minimum bir garantiye bağlanmış olarak yada hiçbir garantisiz, ve daima geleneksel ya da yasalaşmış usullere göre kazançtan yararlanır. Korporasyonlarda, kalfalar için, zanaattan zanaate çok değişiklik gösteren, az yada çok ilerlemiş bir hiyerarşi vardır. Bu hiyerarşi kıdem, maharet, randıman esaslarına göre kurulmuş olabileceği gibi, bütün bunları gözönünde tutun karma bir esasa göre de kurulmuş olabilir. Eğer varsa, «Başkalfa», ayrıca bir ücret alsın ya da almasın, kazanca ortaktır. Başkalfanın, işyerindeki diğer emekçiler üzerinde, kendisi de ustanın otoritesine bağlı olan bir otoriteye sahiptir, ve bazan yeni çırakların yetiştirilmesinden doğrudan doğruya sorumludur. Bazı mesleklerde ancak belirli bir süre başkalfalık yada sıradan kalfalık yapmış olanlar ustalığa, zanaat ustalığı durumuna yükselebilirler. Bu gibi durumlarda zorlu bir sınavdan geçmek gerekir: mümeyyizlere sunulan bir el-işi (chef-d'ceuvre), ve buna ilâveten, ustalara yada korporasyon kasasına ödenen bir aidat. İltimas, özellikle XVI. yüzyıldan itibaren, usta çocukları lehine büyük rol oynamıştır; bu meyanda, kral da, kendi yararına «el-işi» sınavından muafiyet belgesi ve doğrudan doğruya ruhsatnameler bağışlıyordu. Sık sık reform denemelerine girişildiyse de, haksız uygulamalar Eski Rejim'in sonuna kadar devam etti. Kalfalar, ustalarla çırakların da yazılabildikleri «hayır» dernekleri dışında, kendi korporasyonlarından başkasına katılamazlardı. Gerçekten de, bazan alenî, çoğu kere de gizli yada yarı-gizli karakterdeki bazı hayır dernekleri, inhisarî olarak ya da esas itibariyle kalfaları

çatısı altında toplayan ve yardımlaşma ve ortak çıkarların tespiti doğrultusunda iş gören derneklerdi. Bu derneklerden bazıları, öz anlamıyle kompanyonaj harekctine katılmışlardır.

2. Öte yandan, kompanyonaj, aslında, «emekçilerin, meslek düzeyinde yardımlaşma amacı taşıyan, organize ve gizli toplulukları» anlamına gelir. Bu hareket, sanayi kümeleşmeleri içinde ve büyük şantiyeler üzerinde doğmuştur. Birçok atelyeyi yada büyük manüfaktürü kendinde toplıyan ve korporatif zanaat ve ticaret rejimine tâbi bulunmıyan yerleşme merkezlerinde, özellikle XIII. yüzyılın ikinci yarısında örgütlenmeye başlıyan önemli bir işçi kitlesi meydana gelmekteydi. Bundan başka, gerek yol ya da liman yapımı için, gerekse katedral ve şato yapımı için kurulan şantiyelerde, bir çok iş kolu ve birçok işletme bir araya geliyordu ki, bu da ek bir el emeği gerektirmekteydi. Ayrı ayrı atelyelerin ve giderek ayrı ayrı işkollarının emekçileri arasında, da, normal olarak belirli bir meslek örgütüne bağlı emekçilerle bu durumda olmıyan ek emekçiler arasında bağlar kuruldu. İşte, çeşitli dernekleşmeler, bu yakınlaşmalardan ve emekçiler arası dayanışma duygusundan doğmuş dernekler halinde ortaya çıkarlar Değişik biçimlerdeydi bunlar. Bazıları ustaları da üyeliğe kabul ediyorlardı, bazılarıysa etmiyordu. Aktif dayanışmayı güvenceye bağlıyan «yeminler»i ve yardımlaşma gerektiğinde birbirlerini tanıyıp bulmalarını sağlıyan özel işaretleri vardı bunların. Aynı kumpanyanın kalfaları olan «biraderler»ini aynı şantiyelerde toplamak ve her fırsatta onlara başkalarından önce iş sağlamak amacını güden bu derneklerin faaliyeti en başta şuna dayanmaktaydı: iş bulmanın organize edilmesi, ve özellikle de bazılarının şantiyeden şantiyeye, şehirden şehire seyahat etmek suretiyle yaptıkları «Fransa turu» sırasında konuklama işlerinin organizasyonu. Bu amaçladır ki, kompanyonların «baba»ları ve «ana»ları adı verilen bir hancılar şebekesi kurulmuştu.

Dernekleşmenin temel karakteristikleri, ekonomik gelişimin düşük düzeyde olmasına, sınaî üretiinin zanaatçı yapısına bağlı olmalarıdır. Üreticilerin dağınık halde bulunmaları ve kesin meslek sınırlarıyle birbirlerinden ayrılmış olmaları, bazı dernekleri, onların ortaklaşa nesnel durumları üzerinde değil de, her birinin kendi meslekî, kategorileri üzerinde durmaya sevketmiştir.

Bu şartlar altında, çeşitli derneklerin esas itibariyle, din ve siyasi anlayış farklarından, ve gerek şantiye şeflerine ve korporasyonlara karşı, gerekse

çağın kamu otoritelerine karşı takınılan farklı tavırlardan ileri gelen bazı iç rekabetlere girmeleri anlaşılır bir şeydir. Fakat, örgütler arasında ortaya çıkan çatışmaların esas nedeni, çoğu zaman, istihdam arayışında rekabet olmuştur. Bununla birlikte, kompanyonaj; aktif kardeşliğin, büyük ücretli kitlelerinin sayıları az fakat güçlü imtiyazlılarla karşı karşıya bulunduğu bir durumda, modern sınıfların belirmesi ölçüşünde, sınıf çıkarlarını savunmanın bir mayasını oluşturmuştur. Kompanyonaj, birçok bakımlardan, modern sendikacılığın habercisidir.

★

Ayrıca bakınız : *Zanaat, Loncalar.*

KAMBİYO (CHANGE)

Bir paranın ya bir başka paraya (özel döviz) ya da evrensel genel eşdeğer olan altına çevrilmesi.

Kambiyo, dış ticaretin varoluşundan ve işleyişinden, bir başka deyişle uluslararası mübadelelerden kaynaklanır doğrudan doğruya.

Her biri kendi özel parasına sahip ülkeler arasında alımların ve satımların cereyan edebilmesi için uluslararası bir düzenleme aracına ihtiyaç vardır: bunun için, ulusal bir parayı uluslararası düzeyde tanınan bir eşdeğere çevirebilmek gerekir.

İşte buradadır ki, aslında, sürecin bütününü gösteren kambiyo araya girer.

— işlem: bir paranın bir başka parayla değiştirmesi;

— yer: paraların birbirleriyle karşılaştıkları pazar, piyasa;

— obje: çevrilmesi gereken paralar;

— fiyat: çevrilme oranı (raport de conversion).

Genellikle, fiyat daha çok kambiyo oranı olarak gösterilir. Bu fiyat ikili bir tarzda dile gelir:

— ulusal para ile yabancı para arasındaki oran; bir dolar satın almak için kaç frank gerekir;

— yabancı para ile ulusal para arasındaki oran; 100 dolarla kaç frank satın alınabilir?

Kambiyonun dayandığı temel, bir ortak paydanın kabulüdür; bu ortak payda şunlar olabilir:

— genel, evrensel eşdeğer rolü oynayabilen, güçlü bir para (örneğin dolar)

— evrensel genel eşdeğer olan altın.

Özel bir pazar olan kambi-

yo pazarı, serbest de olabilir (kambiyoların serbestliği, dolayısıyle, meta paralar, yani dövizler arasında kur oluşması), kontrollü de olabilir (kurların ya da kurlar arasındaki azami farkların tespiti).

Kambiyo, kendisi de meta haline gelen paranın pazarıdır. Burada söz konusu olan, uluslararası düzeyde paradır.

Buna göre, kambiyo, parasal düzeyde, kapitalist üretim ilişkilerini, hattâ çeşitli kapitalist ekonomiler arasındaki kuvvet oranlarını dile getirir.

Bu bakımdan, kambiyo, ancak metaların maddî hareketine, dolayısıyle de, üretimin hareketine bağlı olarak anlaşılabilir.

Tersine olarak, kapitalist ekonomilerin dengesini altüst etmeye, aralarında en güçlü olanların hegemonya kurmasına, bu ekonomilerin bağımsızlığının tehdit altında kalmasına (spekülasyon) katkıda bulunabilir.

Şu hâlde, ileri bir demokrasi için, kambiyo denetimi çok önemlidir.

*

Ayrıca bakın : *Dış ticaret, Döviz. Kambiyo kuru.*

KAMBİYO KONTROLÜ (CONTROLE DES CHANGES)

Kambiyo konusunda, dövizlerin hareketini gözetim altında bulundurmaya ve bu dövizlerin girişini ve çıkışını sıkı kurallara bağlamaya yönelik müdahale politikası.

Kambiyo, başlıca veçhelerinden biri altında, bir döviz piyasası teşkil eder. Doğrudan doğruya, hem uluslararası mübadelelerin evrimine, hem de ulusal paranın yabancı paralara göre fiyatına kumanda eder. Bu itibarla, özellikle monopolist devlet kapitalizmi çerçevesinde, hükümetler tarafından önemsenmemesi imkânsız bir ulusal, global boyutu vardır.

Ulusal pazarların kontrolü önemli olmakla birlikte, hal ve şartlara, konjonktüre bağlıysa, kambiyonun oluşturduğu özel pazardır esas olan.

Başlıca iki kontrol tipi vardır:

—serbest denen kontrol: bir yedek fondan hareketle, pazarı düzenleme ya da kambiyoları eşitleme amacını güden devlet mübadelesi. Piyasanın özgürlüğü tamdır;

— otoriter ya da sıkı denen kontrol: serbest piyasanın yerine geçen özel bir örgütün kurulması yoluyla piyasanın el altına alınması (muamele ser-

bestliği kalkmış, alım ve satım yetkisi bu örgüte verilmiştir).

Kambiyo kontrolünün değişik türleri, hem üretim tarzının, hem de bu üretim tarzının aşamalarının fonksiyonudur. Buna göre, kambiyo kontrolü, kapitalizmin geçirdiği evrime bağlı olarak evrime uğramıştır. Başta serbest, XIX. yüzyılda sınırlıyken, XX. yüzyılda ve özellikle monopolist devlet kapitalizmi çağında sıkılaşma eğilimi kazanmıştır.

Sosyalist sistemde, planlama, yalnız bütün parasal dolanımın tam kontrolünü değil, dış ticaretin de denetimini içerdiğinden, bu konuda devlet monopolü vardır.

Fransa'da, ileri demokrasi evresinde, sermaye spekülasyonunu ve sermaye kaçışını önlemek için, kambiyo kontrolü temel bir görev teşkil edecektir.

★

Ayrıca bakınız: *Kambiyo, Döviz.*

KAMBİYO KURU (TAUX DE CHANGE)

Belirli bir anda, her yabancı dövizin, karşılığında mübadele edildiği geçerli döviz miktarı.

Dövizler, özel bir piyasada, döviz piyasasında alınıp satılan metalar olarak kendilerini gösterdiklerine göre, kambiyo kuru bir fiyattır. Şu halde, şöyle sorulabilir: neye tekabül etmektedir bu fiyat, mübadele edilen dövizlerin karşılıklı parasal ağırlıklarına mı?

Resmî döviz kuru'nun yanısıra, «paralel» döviz kurları olabileceği gibi, yabancı turistlerin döviz harcamalarını kolaylaştırıcı, ihracatı teşvik edici, v.s. hallerde yarı-resmî döviz kurları da var olabilir.

Resmî döviz kuruna «parite» adı verilir. Bir dövizin devalüasyonu o dövizin paritesini düşürür ve yabancı dövizlerin döviz kurunu devalüe edilen dövize oranla yükseltir.

Kambiyo kuru, paralar arası bir fiyat biçimidir. Şu halde, kambiyo kuru, kıyaslanan paraların her birinin değerine ve, bundan ötürü de, ele alınan iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere bağlıdır. Kontrolünün önemi buradan gelir.

KAMU BORCU (DETTE PUBLIQUE)

Devlet tahhütlerinin tümü olup devletin gerek yapmış olduğu istikrazlar ya da ödemekle yükümlü bulunduğu emekli, vs. aylıkları dolayısıyle karşılamak zorunda olduğu borçları, gerekse memurlarına ve mal ve hizmet sağlayıcılarına yapması icap eden tediyeleri ihtiva eder.

İstikraz, gelir ve aylıklardan doğan kamu taahhütlerinin toplamı.

Bu bakımdan, kamu borcu üç büyük fasla ayrılır.

Mukayyet borç, başka bir deyişle devamlı ve konsolide borç. Bu, devletin devamlı taahhütlerinin toplamı, anaparası geri ödenmez olan iratların tediyesiyle ilgili hizmettir.

Tümüyle geri ödenebilir borç, vâdesinde ya da taksitle ve tamamen itfa olununcaya kadar faiziyle birlikte ödenecek istikrazları ya da iratları ihtiva eder.

Bu ikinci türlü borçlar içinde, miktarı değişen, kısa vâdeli ve sık sık yenilenen istikrazlarla (Hazine bonoları gibi) ilgili olanına dalgalı borç adı verilir: özel şahısların hazineye olan borçlarının tediyesinde esham ve tahvilat da kabul edilir (vergilerin hazine bonolarıyle ödenmesi mümkündür).

Hayatla kaim borç, devletin ödemekle yükümlü olduğu emekli aylıkları (maaşlar değil) ile ömür boyu gelirlerin toplamı.

Tarihte kamu borcu politikası kapitalizmin değişik gelişme evrelerinde farklı bir rol oynamıştır. Eskiden, kamuya borçlanma politikasından güdülen amaç, bir yandan devletin carî trezorisini kolaylaştırmak, öbür yandan menkul değerler üzerinde spekülasyona yönelen sermayelerin bir kısmını devlet değerlerine doğru kanalize etmek idi. Monopolist devlet kapitalizminin zuhurundan sonra kamu borçlanması özellikle, bir yandan, ancak sınırlı bir süre için yatırıma hevesli sermayelerin kamu sektörüne çekilmesinde kullanılan bir araç, öbür yandan da, tedavüldeki para kitlesi üzerinde etkili olmanın pratik bir aracı haline gelmiştir.

★

Ayrıca bakınız : *Kamu kredisi, İstikraz.*

KAMU GARANTİSİ (GARANTIE PUBLIQUE)

Devletin ya da kamu idarelerinin, girişimciyle birlik halinde ya da onunla rekabet içinde, bir girişimin iyi çalışması konusunda girdiği taahhüt..

Bir kamu idaresi ya da devlet, doğrudan doğruya deruhte etmediği bir girişimin en iyi şartlarda yürütülmesine özel bir önem verirse, söz konusu girişimi deruhte eden kişiye, sipariş verenin sağladığı garantiye ek bir garanti verebilir.

Bir kamu idaresi bir sipariş verdiği zaman, bir alış veriş anlaşması yaptığı zaman, devlet, adı geçen idarenin verdiğine ek bir garanti verebilir.

Garanti kısmî ya da tam, şartlı ya da şartsız olabilir. Kamu garantisi, ancak, alelade ödeme tarzlarına, özel garantilere ve normal banka garantilerine usulüne başvurulduğunda söz konusu olabilir - garantiye müracaat prosedürü budur.

İyi sonuç güvencesi, sözleşmedeki bir üçüncü kişinin, bankanın ya da idarenin, girişimciye, sözleşmedeki ödeyicinin kısmen ya da bütünüyle iflâsı halinde, onun yerine, girmiş olduğu malî taahhütleri yerine getireceğine söz verdiği garantidir.

Son zamanlarda gelişmiş bulunan kamu garantisi, devletle monopoller arasındaki bağlantı biçimlerinden biri olarak karakrize edilebilir. çünkü bu garanti monopollerin parasını pazara karşı korumakta ve pazardan doğan rizikoların telâfisini (recouvrement) sağlamaktadır.

KAMU KREDİSİ (CREDIT PUBLIQUE)

Borçlananın bir kamu idaresi, yani mahallî idareler (komünler, iller) ya da ulusal idare (devlet) olduğu kredi biçimi.

Şehir donanımının bütçe ihtiyaçlarını karşılamak için, gerek belediyeler gerekse iller, daima, birkaç onyılda ödemek üzere, büyük miktarlarda istikrazlarda bulunmak zorunda kalmışlardır ve kalacaklardır.

Devlet bu ve buna benzer daha birçok nedenlerle, gitgide daha çok istikrazcı olmuştur. Devlet istikrazlarının iki biçimi vardır:

— bir yandan, uzun vâdeli borçlar ki, bunlar da ikiye ayrılır: amorti edilebilir, yani sermayesi sabit bir süre —birkaç onyıl— içinde yıllık taksitlerle ödenebilir olan istikrazlar, ve,

devletçe sermayesi hiçbir zaman ödenmiyen, fakat faizi (rantı) daima ödenmek zorunda olan sürekli istikrazlar;

— öte yandan, kısa vâdeli ya da «dalgalı borçlar» ki, bunlar kısa bir süre içinde (3 ay, 6 ay ya da 1 yıl) içinde ödenebilir senetlerdenden meydana gelirler: Hazine bonolarıdır bunlar. Vergi gelirleri devamlı ve kesin gelirler olmadığından, devlet ödemeleri (gündelik ödemeler) bu «dalgalı borçlar» la sağlanır.

★

Ayrıca bakınız: *Banka, Ticarî senet, İskonto, Vâde (Terim).*

KAPİTALİST BİRİKİM (ACCUMULATION CAPITALISTE)

Artı-değer'in bir kısmının, mevcut sermayeyi artıran bir ek-sermaye haline dönüşmesi.

Kapitalist yeniden-üretim iki biçimde olabilir: basit yeniden-üretim ya da genişletilmiş yeniden-üretim. Genişletilmiş yeniden-üretim durumunda, artı-değer iki büyük bütüne ayrılır. Birinci kısım, tüketim (kapitalistlerin tüketimi) olarak erir; ikinci kısım ise, girişimlerin prodüktif kapasitelerini artırmak amacıyla, üretim alanına yeniden yatırım olarak döner.

Artı-değer'in ek-sermaye haline dönüşmesi, bizzat sermayenin artış hareketini şartlandıran aralıksız bir süreçtir. Bu dönüşüm süreci hem bireysel bir karakter (bir girişim ya da bir ticarî ortaklık ölçeğinde), hem de bir sosyal karakter (bütün kapitalist toplum ölçeğinde) alır.

Kapitalist birikim, sömürü temeline dayanır, ve kapitalist üretim ilişkilerinin genişletilmiş üretimini gerektirir. Buna karşılık, üretim ilişkilerinin genişletilmiş yeniden-üretimi, birikim sürecinden ayrılmaz. Gerçekten de, birikmiş artı-değer, zorunlu olarak, kısmen değişmez sermaye (yeni üretim araçlarının satın alınması; eskimiş üretim araçlarının yerine yenilerinin konması), kısmen de değişken sermayeye (sömürü alanının genişlemesi) dönüşür.

Birikimin kaynağını teşkil eden artı-değer'dir. Şu halde, birikimin ritmi, diğer şeyler aynı kalmak kaydıyle, sömürü oranının büyüklüğüne bağımlıdır; bu oran ne kadar yüksekse, birikim de o kadar yoğun olur. Burjuva ideolojisinde, bu birikim süreci, kapitalist tasarruf teorisinde ifadesini bulur.

Kapitalistlerin bu tasarruf zihniyeti sayesindedir ki, onların «gelir»lerinin bir bölümü produktif olarak yeniden yatırılabilir. Dolayısıyle, birikimin motoru, kapitalistlerin tüketimden «kaçınma»sıdır iddiası öne sürülmektedir. Aslında, birikimin yoğunluğunu ve biçimini şartlandıran başlıca faktörler işgücü'nün sömürülme derecesi, emeğin produktivitesinin artışı, avanse edilen sermayenin büyüklüğüdür. Kapitalist girişim için birikimi harekete getiren unsur, her şeyden önce, çetin bir rekabet ortamında cereyan eden artı-değer'i artırma yarışıdır.

Monopolist kapitalizm evresinde, biriysel birikim ve sosyal birikim aynı tarzda gerçekleşmez. Her geçen gün, sosyal birikimi, temel fenomen haline getirmektedir. Bu ulusal düzeydedir ki, devlet, birikim bakımından vazgeçilemez olan sermayeleri toplamak için müdahalede bulunur: ücretlere yapılan baskı (ücretlerin dondurulması, vergilendirilmesi baskısı), tüketimi kısma, kamusal sermayelerin bedellendirilmemesi (non-rémunaration). Böylece, biriken sermayeler, sadece, işçilerin ve üretici nitelikteki diğer emekçilerin sömürülmesinden ve aşırı sömürülmesinden değil, fakat tüketici yada vergi yükümlüsü sıfatını taşıyan ülke sakinlerinin çoğunluğunun soyulmasından ileri gelir.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalist birikimin genel yasası; İlkel birikim, Sermayenin santralizasyonu, Ekonomik konsantrasyon, Kapitalist yeniden üretim.*

KAPİTALİST BİRİKİMİN GENEL YASASI (LOI GENERALE DE L'ACCUMULATION CAPITALISTE)

Kapitalist birikimin çelişkili mahiyetini dile getiren süreç: servetlerin artan üretimi, yedek sanayi ordusundan (işsizler), üreticilerin tasfiyeye uğramasından (sakat ve yoksulların çoğalmasından) ayrılmaz bir şeydir.

Kapitalist birikim, sermayenin orğanik bileşimini yükseltmek suretiyle, sürekli olarak, bir aşırı işçi nüfusu meydana getirme eğlimi gösterir. Gerçekten de, kapitalistler, artı değer'i artırmak için, makinalaşmak ve üretim metodlarını dönüştürmek suretiyle, işgücü maliyetinden tasarruf etme yollarını ararlar. Bunun sonucu olarak, her ek-sermaye, ek-sermayenin her parçası, üreticilerin bir kısmını tasfiyeye uğratmaya, yedek sanayi ordusunun içine itmeye yönelir. Demek ki,

birikim ile bu nispî aşırı-nüfus arasında zorunlu bir iç ilişki vardır. Marx her ikisi arasında sürekli olarak kurulan bir dengeden söz eder.

Sermaye birikimi, üretilen servetlerin artması ve konsantrasyonu, mantıksal ve zorunlu olarak emekçilerin yoksullaşmasına ve onların poperizasyonuna bağlıdır. Birikim ve poperizasyon, kapitalist üretim tarzının gelişme yasasını dile getiren aynı bir fenomenin iki ayrı veçhesidir. Kapitalist birikim yasası, genel ve mutlaktır; çünkü kapitalist üretim tarzının temel eğilimlerini ifade eder. Bu yasa, kapitalizmin varlığı süresince, kapitalizmin bütün evreleri boyunca hükmünü icra eder. Şu halde, konjonktürel olmayıp yapısaldır. Yasa olarak, ancak kapitalizmin ortadan kalkmasıyle ortadan kalkar. Genel bir yasadır, çünkü, zorunlu olarak, kapitalist üretim tarzının temel yasasından, artı-değer yasasından kaynaklanır. Artı-değer yasasının işleyişinin bir çeşit somut ifadesidir. Bununla birlikte, burada, eğilimsel bir yasa söz konusudur, çizgisel (linéaire), mekanik bir yasa değil. Fakat, son tahlilde, bu yasa, belirleyicidir. Fakat Marx'ın dediği gibi, «bu yasanın işleyişi, bütün diğerlerinde olduğu gibi, özel hal ve şartlarda değişime uğrar elbette.

İşçi sınıfı, işgücü'nden başka satacak bir şeyi olmıyan üreticileri, üretim alanından tasfiyeye uğratan, ve işçi sınıfının varlığını bile tehlikeye atan bu yasa karşısında hepten güçsüz değildir elbette.

Kapitalizmin, ancak, bir yandan işsizler ordusunu çoğaltmak, öte yandan sanayi kurbanlarının sayısını artırmak suretiyle gelişebileceğini gösteren kapitalist birikimin genel yasasının keşfedilmesi teorik ve pratik büyük bir önem taşır.

Teorik olarak, bu, kapitalist üretim tarzının sınırlarının aydınlığa çıkarılmasıdır. O, zenginlikleri, nüfusun gerçek ihtiyaçlarına göre değil de, sadece kâra bağlı olarak geliştirir. Pratik olarak, bu yasa, işçi sınıfının sendikal ve siyasal eyleminin temellerinden biridir. Sendikal, evet, çünkü bu yasanın yarattığı sonuçların belirmesinden korunmak için, sermayenin gasplarına karşı adım adım bir mücadele vermek gerekir; ve politik, evet, çünkü, ancak üretim tarzının değiştirilmesidir bizzat bu yasanın lağvına varacak olan.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalist birikim, Yedek sanayi ordusu, Poperizasyon, Nispî aşırı-nüfus.*

KAPİTALİST DİSİPLİN (DISCIPLINE CAPITALISTE)

Kapitalist işletmelerde, üretimin teknik gereklerini ve aynı zamanda, bundan ayrılmaz bir tarzda, sömürü sürecinin teknik gereklerini ifade eden kural ve hükümler topluluğu.

Kapitalist disiplinin korporatif tipteki hükümlerin yerini kesin olarak alması manüfaktürün ortaya çıkışıyla gerçekleşir.

Marx'ın dediği gibi «üretim alanında, sermayenin buyrukları, savaş alanında generalin verdiği emirler kadar kaçınılmaz yasalar olurlar.»

Kapitalist disiplinin ikili bir temeli vardır. Bir yandan, işin gerçekleştirilmesi için bir zorunluluk teşkil eder. Bu sıfatla, üretimin gerçek bir şartı olarak kendisi gösterir. Disiplin, bu görüş içinde, kullanım değeri üretimine varmayı sağlayan teknik kuralların izlenmesidir.

Ama, aynı zamanda, disiplin, sermayenin mutlak kudretinin ifâdesidir. En göze görülür, en zorlayıcı biçimler altında, sermaye-emek ilişkisini sembolize eder. Sermayenin yasasıdır. Bu açıdan, sömürü sürecinin en kolay kavranabilen biçimlerinden biridir, çünkü amacı artı-değer'in elde edilmesini sağlamaktır.

Kapitalist disiplin, hem metinlerde (atölye talimatnamelerin) hem de bir pratik içinde (kurallar, müeyyideler) somutluk kazanır.

Kapitalist disiplinin biçimleri tarihsel olarak değişikliklere uğramıştır. Kapitalist üretim tarzının başlangıcında, bu disiplin, gözle görülür, keyfî, kaba bir karakterdedir. Bugün, insan ilişkileri çerçevesinde, daha sistemli, daha gayri şahsî (impersonnel), daha soyut ve aynı zamanda daha farklılaşmış, daha ideolojik, bu nedenle de daha yanıltıcı (mystifiant) olma eğilimindedir. Burada, genel bir sömürü sürecini içselleştirme isteği söz konusudur, bunun amacı da kapitalist disiplini özgürce benimsenmiş bir oto-disiplin olarak göstermektir.

*

Ayrıca bakınız *Fabrika, Manüfaktür.*

KAPİTALİST İŞLETME [ENTREPRISE (CAPITALISTE)]

Sosyal emeğin kapitalist rejime özgü organizasyon biçimi ve sermaye ile mülkiyet ilişkilerinin hukukî organizasyon biçimi.

Büyük sayıda bölgülü (parcellaire) emekçilerin iş birliği yaptıkları kapitalist işletme, üretimin üretici güçlerinin ve sermayenin birikiminin antagonik gelişiminin öz yuvası olan yerdir.

İşletme, doğrudan doğruya sermayenin bir sonucu olarak meydana gelmiş olduğu halde, gene de tamamıyle sermayeye özdeş tutulamaz. Sermaye bir çok işletmeyi kapsayabilir. Bunun tersine olarak da işletme, bir çok ortak ya da rakip sermayenin mülkiyeti olabilir. Genel olarak büyük işletmeler, en büyük sermayelerin içiçe geçişi sonucunda meydana çıkmaktadırlar.

Bugün, devlet müdahalesi, firmaların büyümesi üzerinde gittikçe büyüyen bir etki yapmaktadır. Kapitalist konsantrasyonun hızlandırılması, devlet monopolizmi siyasetinin temel hedefi haline gelmiş bulunmaktadır. Bu siyaset ve amacı, Konsantrasyon Komitesi'nin kuruluşuyle belirginlik kazanmıştır. Devlet temsilcileri ile bellibaşlı finans gruplarının temsilcilerini içinde barındıran bu komite, devlet işletmeleri sektörünü yeni baştan örgütlemeğe yönelmekte ve en güçlü monopolist işletmeler arasında bir dizi birleşme hazırlamaktadır

Sermaye konsantrasyonunun bir sonucu olan işletmelerin şekil değiştirmesindeki bu artış, bir çok faktörün ortaklaşa etkisiyle hızlanmaktadır. Yeni tekniklerin kullanımı büyük yatırımları gerekli kılmakta; bu da, üretim araçlarının konsantrasyonu için nesnel bir faktör ve işletmelerin hızla büyümesine yol açan temel bir veri meydana getirmektedir. Öte yandan, piyasaların (pazarların) enternasyonalizasyonu, işletmenin uluslararası rekabet ve piyasalardaki boyut genişlemesi şartları içinde yarışabilirlik kademesinin yükselmesiyle sonuçlanmaktadır. İşletmenin boyu (büyüklüğü), doğrudandoğ ruya bir yarışabilirlik unsuru teşkil eder: bu büyüklük sayesinde, işletmenin büyümesine bağlı olarak iş bölümünün ve organizasyonun aldığı yeni biçimler sonucunda ortaya çıkan prodüktivite artışı, «aşamalı ekonomilere («économies d'échelles») geçişi sağlamaktadır. Büyük firmaların, durumlarını koruyabilme mücadelesi çerçevesi içinde yer alan ürünleri çeşitlendirme çabası da boyutlarının büyümesi

ne yolaçan bir faktör meydana getirmektedir.

İşletmenin büyüklüğünün, her ne kadar bu büyüklük üretici güçlerin evrimi tarafından dikte edilmiş olsa da, monopolist yarışmaca tarafından empoze edildiği ve bu yarışmacanın çarpıklıklarını taşıdığı unutulmamalıdır. İşletmenin faaliyetinin, dolayısıyle de büyüklüğünün büyük bir kısmı, stratejisinin haracıdır. Egemen durumda oluşu, konjonktürel konumu, vs. sonucunda işletme, gelişmesini frenlemeğe sürüklenebilir.

Son tahlilde, işletmeye boyutlarını veren, organizasyonunu şekillendiren ve yönetim metotlarını dikte eden, kârın gerçekleşmesi ve maksimum duruma getirilmesidir. Firmanın bu alanlardaki tercihlerini (opsiyonlarını) belirleyen, maksimum rantabiliteye ulaşma amacıdır.

Büyük işletmede üstün karar merkezi, çoğu zaman işletmenin dışında yer alır. Ayrıca bu karar merkezi, üretim birimlerinden uzaklaşma eğilimi de gösterir. Söz konusu merkez, çoğu zaman, «biçimsel» grupların içinde yerini bulur (holdingler, iş bankaları, vs.).

Uluslararası boyutlu büyük işletmelerin karar merkezleri, ulusal sınırların dışında yer alan kuruluşları barındırırlar: Büyük uluslararası tröstlere bağlı kuruluşların, örneğin Amerikan nin durumu budur.

İşletme, kapitalist sömürünün gerçekleştiği yer olması bakımından, sınıf mücadelesinde ve dolayısıyle de sınıf bilincinin oluşmasında ve gelişmesinde olduğu gibi değişik ücretli tabakalarını gittikce biraz daha birleşmeğe sürükleyen nesnel hareket içinde de büyük bir önem taşımaktadır.

Bu bakımdan ele alındıklarında işletmenin uğradığı çağdaş değişmelerin tartışma götürmez etkiler yarattıkları görülür. Büyük işletmelerin, entegrasyonun ve ürünleri çeşitlendirmenin sonucu olarak karmaşıklaşması, iş bölümünün gittikçe daha yüksek derecelere doğru ilerleyişi, görevlerin parçalılaşması, sömürü derecesini büsbütün inceltmekte ve emekçilerin yabancılaşmasını bir kat daha keskinleştirmektedir.

Bununla birlikte, tek bir iktidar altındaki büyük sayıda emekçinin bu kuruluşlar içinde bir tek yerde birleşmiş bulunması da, onları, sosyal güçlerini meydana getiren unsurun sayıları ve birlikleri olduğunun bilincine ermeğe sürüklemek bakımından son derece elverişli nesnel koşulları meydana getirmektedir.

Burada, bu bilinçlenmenin gerçekleşebilmesi için, işçi sınıfının eylemi şarttır. İşletmede, emekçilerin ve teknisyen-

lerin şartlarını ve kuruluşa karakterini veren çalışma düzenini hesaba katarak, varlığını duyurmak, örgütlenmek ve eylem halinde olmak, herkesten önce işçi sınıfı partisinin görevidir.

*

Ayrıca bakınız : *Kapitalizm, Karteller, Ekonomik konsantrasyon, Monopoller, Tröstler.*

KAPİTALİST KONSANTRASYON (CONCENTRATION CAPITALISTE)

Belirli bir girişimin sermayesinin içinden büyümesi hareketi olup artı-değer'in bir bölümünün birikimi ve ek sermayeye dönüşmesiyle gerçekleşir.

Burjuva toplumun bağrında, zenginliği yeniden - üretici unsurları ve ekonomik gücü, nispi ve mutlak olarak, gittikçe daha az sayıda elde toplama eğilimi gösteren hareket.

Konsantrasyon terimi, bazan dar bazan da geniş olmak üzere iki anlamda kullanılır. Tam, kesin anlamıyla, konsantrasyon, kapitalist birikimin tek tek her sermaye düzeyindeki sonucu demektir. Tam tersine, geniş anlamda, bu kavram sermayenin gittikçe daha az sayıda elde toplanması sürecinin —monopolleri oluşturan sürecin— bütününe uygulanmış olacaktır. Bu ikinci varsayımda, konsantrasyon terimi birikim terimiyle (genel birikim yasasıyla) bir çeşit anlamdaşlık taşır. Burada, tabiatları ve etkileri açısından çok farklı fenomenleri birbirine karıştırma tehlikesi vardır.

Bir başka yanlış anlama kaynağı da, dinamik bir süreç olan konsantrasyon ile belli bir anda süreci ifade eden konsantrasyon derecesini özdeşleştirme eğiliminde yatmaktadır. Bu özdeşleştirme, şu özdeşliğe götürür: konsantrasyon = büyük girişimler.

Gerçekte, Marx'ın doğrulukla belirttiği gibi, kapitalist üretim tarzında, sermaye teklerinin her biri «ilk yaklaşımda üretim araçlarının ve çalışmayı sağlayıcı araçların bir kapitalistin elinde belli bir konsantrasyonunu temsil eder ve sermaye biriktikçe bu konsantrasyon genişler». Demek ki, konsantrasyon kapitalist üretim tarzının nesnel bir ekonomik yasasıdır. Konsantrasyon «zenginliğin unsurları», yani üretici güçler (üretim araçları ve işgücü) özel girişimlerin elinde toplandıkça olur. Bu toplanma, zorunlu olarak girişimin eriştiği belirli bir boyu içerir — girişimi, örneğin zanaatçi girişim karşısında tanımlar bu boy.

O zaman, her sermaye teki-

nin bir «konsantrasyon odağı» olduğu kolayca anlaşılır, çünkü her biri, en azından ilke olarak, genişletilmiş bir biçimde, daha geniş bir ölçekte, kendini yeniden-üretme eğilimindedir.

Konsantrasyon aynı zamanda sermayeyi ve üretimi de etkiler. Bu iki hareket aslında birbirinden ayrılmaz. Gerçekten, birikim sermayeyi sürekli olarak büyütür. Bu, eskisine oranla daha büyük olan yeni sermaye de, üretici sermayeye dönüşerek üretimin artmasını sağlar. Öte yandan, sermayenin konsantrasyonu üretici güçlerin konsantrasyonunu yansıtır. Her girişimde, üretim araçları hızla artma eğilimi gösterir ve istihdamda da (farklı ritmlerde de olsa) aynı eğilim görülür.

Burjuva ideolojisi haksız ve yanlış olarak teknik konsantrasyon dediği şeyle (üretim araçlarının konsantrasyonu) sermayenin ve üretimin konsantrasyonunu ayırır. Böylece, sürecin kapitalist rejimdeki özgül biçimini inkâr eder: üretici güçlerin toplanması, büyük üretim birimlerinin yaratılması sermaye konsantrasyonundan kaynaklanır, bu konsantrasyon da kâr arayışından ayrılmaz.

Belirli bir sektördeki konsantrasyon derecesi hakkında bilgi sahibi olabilmek için, kimi zaman üretimin, kimi zaman el-emeğinin kimi zaman da sermayenin konsantrasyonuyla ilgili, az ya da çok kesin bazı göstergelere başvurmak zorunludur.

Genellikle, iki açıdan bakılır:

— girişimlerin erişmiş olduğu boy ve boyut (mutlak konsantrasyon). Böylece, on ile otuz arası işçi kullanan küçük bir girişimle söz gelimi personeli on binleri bulan ulusal Renault Fabrikaları gibi dev bir firma arasında ortak ölçü yoktur;

— belirli bir girişimin ya da belirli bir girişimler topluluğunun üretiminin, el-emeğinin ya da sermayesinin, sektörün bütün girişimlerdeki üretimin, el-emeğinin ya da sermayenin bütününe yüzdesi (nispî).

İstatistiksel olarak, en çok kullanılan gösterge el-emeğinin konsantrasyonunu gösterenidir: girişimler, el-emeklerinin büyüklüğüne göre kategorilere ayrılır ve küçük girişimleri, orta girişimleri ve büyük girişimleri kapsayan kategorilerin karşılıklı önemleri ölçülür.

Teknik açıdan, sermayenin ve üretimin konsantrasyonunun belli başlı iki biçimi vardır: yatay konsantrasyon, dikey konsantrasyon.

Yatay konsantrasyon, belirli bir branşın bir girişimin ekonomik faaliyetinin aynı üretim evresi içindeki gelişimini ifade eder. Fabrikaların büyütülmesiyle ya da bir tek yerde ya da değişik yerlerde yeni üretim birimlerinin yaratılmasıyla gerçekleşir.

Dikey konsantrasyon, belirli

bir ürünün yapımında değişik süreçlerin bütünleştirilmesiyle (ilk maddeden mamûl ürüne kadar) ilgilidir. Burada söz konusu olan, üretim döngüsünü denetim altına almaktır; aşağıdan yukarıya (iplikhane kuran bir dokumacılık girişimi gibi) ya da yukarıdan aşağıya (servis istasyonları açan petrol kumpanyaları gibi).

Hukukî açıdan, terimin tam ve kesin anlamıyla sermaye konsantrasyonunun başlıca biçimi, oto-finansmandır. Yatırım, girişimin kendi sermayeleriyle, girişim düzeyinde yapılır.

Sermayenin ve üretimin konsantrasyonu, kapitalist sistemin bütün evreleri boyunca vuku bulan bir harekettir. Demek ki, bu evrelerin her biri, sürecin varlığı ya da yokluğuyla değil, konsantrasyon derecesiyle karakterize edilebilir.

Sermayenin konsantrasyonu, serbest rekabet kapitalizminden monopolist kapitalizme (ya da emperyalizme) geçişin esas faktörlerinden biri olmuştur. Birikimin sonucu olan konsantrasyon, birikimin daha sonraki ilerlemelerini hızlandırır. Konsantrasyondan doğan büyük girişimler, küçüklere göre daha çabuk, daha büyük ve daha hızlı bir ölçüde sermaye biriktirirler.

Sermaye ve üretimin konsantrasyonu bütün kapitalist ülkeler için geçerlidir. Ama değişik ritmlerde, eşitsiz olarak gerçekleşir. Bu eşitsizlikler bütün düzeylerde yer alır. Konsantrasyon dereceleri ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, sektörden sektöre, sektörlerin içinde, vs. farklılık gösterir.

Birkaç yıldır, konsantrasyon süreci bir hayli şiddetlenmiştir.

★

Ayrıca bakınız : Kapitalist birikim, Kapitalist yeniden-üretim, Oto-finansman, Sermayenin santralizasyonu.

KAPİTALİST KOOPERASYON (COOPERATION CAPITALISTE)

Kooperasyonun, kapitalist üretim tarzında büründüğü özgül biçim.

Kapitalizm, tarihsel olarak, emekçilerin nispeten büyük boyutlara sahip üretim ünitelerinde toplanmalarını gerektirir. Kapitalist girişim, zanaatçı girişimden iki aslî karakterle ayrılır: iki antagonist sınıfın oluşmasıyle, emek ve sermayenin radikal olarak birbirinden ayrılması; üretim araçlarının konsantrasyonu ve bunun, girişimlerin ve istihdamlarının boyutları düzeyinde zorunlu olarak kendisini göstermesi.

Demek ki, kapitalizm, her tipte üretim ünitesinde kendisini gösteren kooperasyondan ayrılmaz. Üstelik, Marx'ın altını çizdiği gibi, «kapitalist kooperasyon, aslâ, kooperasyonun özel bir biçimi olarak gözükmez, tersine, kooperasyonun kendisi kapitalist üretimin özel biçimi olarak gözükür.»

Kapitalist kooperasyonun iki asli biçimi vardır: bir elemanter biçim, bir de yüksek biçim. Bu iki biçim, kapitalizmin evrimi boyunca, tarihsel olarak birbirlerini izlerler. Elemanter biçime, basit kapitalist kooperasyon denir, maddi muhtevası bakımından öteki basit kooperasyon türleriyle özdeştir. Ancak elemanter biçimden hareketle gelişebilen yüksek biçim ise, gelişmiş ya da karmaşık kapitalist kooperasyon olarak adlandırılabilir.

Basit kapitalist kooperasyon, manüfaktürde gerçekleşmiştir. Bu kooperasyon aynı anda aynı tür bir işi yapan nispeten çok sayıda ücretli (yani sömürülen) işçinin bir araya gelmesiyle karakterlenen, bir emeğin sosyalleşmesi biçimidir: bir grup inşaat işçisi tarafından bir evin yapılması, böyledir.

Basit kapitalist kooperasyon, küçük meta üretimine oranla önemli bir ilerlemeyi temsil eder. Elde edilen avantajlar çeşitli ve kesindir: üretim araçlarından tasarruf, iş kudretinin (puissance de travail) artması, emeğin üretiminin artması, vs.

Esas sonuç, öncelikle ve zorunlu olarak kolektif bir güç olan ve kollektif bir güç olarak iş gören yeni bir üretici gücün oluşmasıdır.

Kapitalist üretimin gelişiminin belirli bir derecesinde, sanayi devrimi sırasındaki alt üst olma, basit kooperasyondan gelişmiş karmaşık kooperasyona geçişi gerektirir. İlk kooperasyonu nasıl manüfaktür ortaya çıkardıysa, ikincisini sembolize eden de fabrika olacaktır.

Ama, fabrika manüfaktürün yerini almakla birlikte, bu, hiç de, basit kooperasyonun gelişmiş kooperasyon lehine ortadan kalktığı anlamına gelmez. Tam tersine, eşitsiz gelişim derecelerini yansıtan belirli bir birlikte varoluş görülür burada.

Basit kapitalist kooperasyon kapitalist üretimin ilk biçimi olarak tezahür eder. Öyleyse, zorunlu olarak, emekçilerin sömürülmesi temeline dayanır. İki temel şartı vardır: emekçilerin aynı yerde toplanması, üretim araçlarının konsantrasyonu.

Böylece, kapitalizmi karakterize eden, iki ilişki tipi arasındaki sapmadır (distorsion) : insanların, emek süreci içindeki, emek nesnesi karşısındaki, teknik, maddî ilişkileri, ki bunlar, aynı amaca ulaşmak için, değişik araçların ortaklaşa hale ge-

durulmesini, bir araya getirilmesini içerirler (ortak bir eser için işbirliği); ve insanların kendi aralarındaki sosyal ilişkileri, yani işçilerin tümünün kapitalizm karşısındaki ilişkileri ki bunlar, sömürü ve antagonizma temeline, yani karşıtlık ve ayrılık temeline dayalıdırlar.

Böylece, kapitalist kooperasyon kapitalist üretimin bir biçimi olarak, birbirinden ayrılması imkânsız iki veçhe sunar. Bir olumlu veçhe, üretici güçlerin çok önemli bir ilerlemesini ifâde ettiği için olumlu olan bir veçhe, bir de olumsuz veçhe, evet olumsuz veçhe, çünkü burada, ilerleme özellikle insanlık dışı sömürü ilişkilerinin kurulmasıyla şartlandırılmıştır.

Ancak sosyalizm bu çelişkiyi ortadan kaldırabilir ve böylece bütün biçimleri altında kooperasyona, radikal olarak yeni bir atılım verebilir.

*

Ayrıca bakınız : *Fabrika, Maşinizm, Manüfaktür.*

KAPİTALİST PLANLAMA (LA PLANIFICATION CAPITALISTE)

Monopolist devlet kapitalizmi çerçevesinde ulusal ekonominin kapitalist düzenlenmesinin yüksek biçimi.

Monopolist devlet kapitalizmine özgü planlama ülke çapında ve kademeli bir global ekonomik politikayı ifade eder

Kapitalist planlama monopolist aşamadaki kapitalizmin bir karakteristiğidir. Bu tarihsel zorunluluk monopollerin gelişmesinden ve devletin ekonomik müdahalesinden kaynaklanır.

Planlamanın gerekliliği, üretimi konsantre eden ve sosyalleştiren nesnel süreç tarafından belirlenir; bu nesnel süreç, özellikle, üretim aygıtının tekmil denetimini elinden kaçırmasına yol açmadan oligarşinin kendi fonlarına daha büyük bir hareketlilik sağlayan devletin ekonomik müdahalesinin genişletilmesi yoluyla, pazar mekanizmalarını (ortalama kâr oranının düşmesi —sermayelerin santralizasyonu ve dağılımı— sermayenin rotasyon süresinin kısalması — monopol kârının korunması) düzeltmeye uğraşan bir planlama aracı empoze eder.

Bu gereklilik, aynı zamanda, kapitalizmin iç çelişkilerinin gelişiminin yarattığı sonuçlardan (ekonomik buhranlar, savaşlar ve ekonominin askerileştirilmesi, döngü), tek dünya pazarının parçalanmasından ve sosyalist ülkelerin ekonomisinin

rakip gelişimiyle bunların planlamasının oynadığı rolden, sömürünün artırılması sonucunda sınıf mücadelesinin gelişmesinden kaynaklanır.

Bu veriler, monopolleri, devletin rolünün tabiatı konusunda, döngüsel dalgalanmaları azaltmanın, uluslararası yarışma ve rekabet karşısına yeterli büyüme ritmleri sağlamanın, uzun süreli büyümenin ve döngüsel gelişimin koordinasyonunu kabullenme konusunda bir bilinçlenmeye götürmüştür. Kapitalist planlama, böylece, özel sermayelere özgü programlamaları kapsayan monopolist politikanın ve devlet politikasının unsurlarının hazırlanmasının genel bir biçimi olarak tezahür eder.

Rekabete rağmen, monopoller, bazı faaliyetlerini programlamayı ve izlenecek genel politikanın başlıca veçheleri üzerinde anlaşmaya varmayı başarırlar. Plan, monopolist sermayelerin değerlendirilmesini artırmak amacıyla, monopollerin genel politik çizgisine uygun olarak girişilecek müdahalenin bir bütün olarak bağdaşıklığının aranışını yansıtır.

Kapitalist planlamanın amaçları, monopoller arasındaki rekabeti ve sermayeyle emek arasındaki çelişkileri kızıştırır. Hiçbir monopol devleti tek başına elinde tutmadığından, her monopolist grup, kendisi için elverişli bir devlet stratejisi talep eder. Bu ise, zorunlu olarak, hesaplaşmaları ve yeni yeni tartışma konuları ortaya çıkarır.

Plan, kalın çizgileriyle, hükümetin ve büyük grupların irtibat organları içinde doğar. sonra yönetim mekanizmasına geçer. Planlama teknik ve prosedürlerinin başlıca üç işlevi vardır.

— ekonomik işlev: monopolist burjuvazinin politikasının formalizasyonu, biçimlendirilmesi;

— teknik işlev: ekonomik politika araçlarının «ufuk yıl» üzerine aksetirilmesini ve bu araçların işleyişinin koordinasyonunu gerçekleştirmek;

— ideolojik ve politik işlev: emekçilere modern bir sınıflar arası işbirliği biçimini empoze etmek amacıyla, kamuoyunda, planlamanın bütün ulusun çıkarlarına hizmet ettiği düşüncesini geçerli kılmak.

Kısaca, planlama teknikleri ve prosedürleri, ücretli sömürüyü mükemmelleştirmek ve monopolleri bu sömürüden mümkün olduğu kadar çok yararlandırmak için kullanırlar.

Monopolist devlet kapitalizminin ürünü olan bu planlama, onun için nesnel bir zorunluluktur. Oligarşi ile nüfusun geri kalanı arasındaki çelişkileri yansıtan ve derinleştiren kapitalist planlama, aynı zaman-

da, gerçek bir sosyal planlamaya özlem duyan maddî ve manevi güçlerin gelişiminin de işaretidir.

★

Ayrıca bakınız : *Monopolist devlet kapitalizmi, Devlet, Plan, Ekonomik politika.*

KAPİTALİST TEDAVÜL (CIRCULATION CAPITALISTE)

Sermayenin bütününün, hem üretim döngüsünü (cycle), hem de gerçekleşme döngüsünü içine alan, dairesel (circulaire) hareketi.

Her bireysel sermaye, bir dizi değişimler geçirerek, karmaşık bir döngü izler.

Başlangıç noktasında, nakit-sermaye'dir (önceden para biçimi altında vardır ya da bir banka tarafından sağlanmıştır). Varış noktasında, yeniden nakit-sermaye'dir (metaların gerçekleşmesine, satılmasına tekabül eder). Demek ki, hareketin dairesel bir görünüşü vardır.

Bütün bireysel sermayeler, durmaksızın, aynı genel süreci izlerler: nakit-sermaye —üretici sermaye— nakit-sermaye Aynı şekilde, sosyal düzeyde, sermayenin bir parçası belirli bir biçim altında hareketsizleştirilirken, bir başka parçası da döngünün bir başka aşamasında bulunur, öyle ki, toplam sosyal sermaye, zorunlu olarak, belirtilen bütün biçimler arasında bölüşülür.

Sermayenin tedavülü ya da kapitalist tedavül para tedavülüyle aynı şey değildir — nakdin belli uğraklarda (momentlerde) sermayenin büründüğü somut biçim olmasına rağmen. Üstelik, burada incelenen hareket esas itibariyle, fiziksel bir karakter taşımaz, tam tersine, söz konusu olan, ekonomik bir harekettir. İkili bir harekettir bu: ya aynı zamanda hem bir mülkiyet değişikliği hem de bir biçim değişikliği geçirir ya da yalnızca bir biçim değişikliği geçirir. Birinci duruma, tartışılmaz bir tarzda, meta-sermaye'nin nakit-sermaye'ye dönüşmesi girer (gerçekleşme bir satışla kendini ifâde eder); ikinci duruma ise bütün üretim döngüsü (ki zorunlu olarak aynı malike ilişkindir) girer.

Kapitalist tedavül, meta tedavülüyle ve para tedavülüyle bütün ayrılığına rağmen, kesişir, çakışır. Sermaye belli uğraklarda para ya da meta biçimini alıyorsa, bu onun bunlardan biri ya da ötekiyle özdeşleştiği anlamına gelmez. Çünkü ticaret nesnesi olmuş olan meta, kullanım değeri olarak gerçekleşmek ister, buna karşılık para bitmez tükenmez hareketini

sürdürür.

Böylece, tedavül, üretim sürecinin ve tedavül sürecinin dolayısıyle de yeniden-üretim sürecinin özgül varoluş biçimi olarak görünür.

Ayrıca, kapitalist tedavül, bu süreçlerin vazgeçilmez bir şartıdır, çünkü bir kesinti olursa, hareket herhangi bir nedenle durursa, geçici biçimi altında tehlikeye düşen, yok olma tehdidi altında kalan, bizzat sermaye olur:

— örneğin, yatırılmayan ya da yeniden-yatırılmayan nakit, döngüyü izleyemez;

— aynı şekilde ve özellikle, metaların satılması imkânsızlığı, yalnız başlangıç sermayesini değil, ona tekabül eden artı-değer'e de ilişkin bir kayıp biçiminde kendisini gösterir.

Sermayeyi ve onun biçimlerini birbirine karıştıran burjuva ekonomisi, kapitalist tedavülü tatmin edici bir tarzda incelemeyi aslâ başaramamıştır.

*

Ayrıca bakınız : *Sermaye, Kapitalist yeniden-üretim.*

KAPİTALİST YENİDEN-ÜRETİM (REPRODUCTION CAPITALISTE)

Prodüktif sermaye döngüsünün (üretim sürecinin ve tedavül sürecinin) sürekli, kesintisiz tekrarı.

Sermayenin hareketi, değerleştirilmesine dayanır. Nakit biçimi altında yatırılan sermaye, tekrar nakit biçimini almadan önce, bir sıra dönüşümden geçer. Yeni sermaye şuna eşittir: yatırılan sermaye + artı-değer (işgücü'nün sömürülmesinin sonucu). Sermayenin, bir sermaye olarak, bir sosyal üretim ilişkisi olarak devam edebilmesi için, bir metamorfozlar dizisinden (üretim araçlarının temsil ettiği değişmez sermayeye ve işgücü'nü ödemeye yarayan değişken sermayeye dönüşüm) geçmesi zorunludur. Sermayenin yeniden-üretimi denilen şey, işte bu sürekli ve zorunlu tekrarlanmadır.

Yeniden-üretim süreci ve üretim süreci özdeş olduklarından, kapitalist yeniden-üretim, sadece, insan emeğinin (en genel biçimde) sonuçları olan ürünleri, metaları değil, fakat aynı zamanda, bu emeği şartlandıran kapitalist üretim ilişkilerini de yeniler.

Yeniden üretim, hem tekil, bireysel sermayeleri, hem de bütün toplum ölçeğindeki sermayelerin bütününü ilgilendirir. Bu durumda yeniden-üretim'e sosyal yeniden-üretim denir. Yeniden-üretim, kapitalist sınıfın bir bütün olarak devamına

varır: bu sınıf, artı-değer'in tümünü ya da bir kısmını elde eder (o artı-değer ki, kapitalist sınıfa zenginleşme ve gelişme imkânı sağlar) ve üretim döngüsünün başında yatırılmış olan sermayeye yeniden kavuşur ki, bu da, kapitalist sınıfa üretim sürecinin maddi unsurlarını değiştirme, dolayısıyle de, mülkiyetleri sömürünün devamının (artı-değer yaratıcısı olan işgücü'nün satın alınması) şartı olan üretim araçlarını yenileme imkânını verir. Kapitalist yeniden-üretim, hatta işçi sınıfını da yeniden üretir: işgüçlerini satan işçiler, karşılığında, ilke olarak, kendilerinin ve ailelerinin belirli bir süre yaşamasına ancak yetecek bir ücret alırlar. Öyleyse, bu işçiler de yaşıyabilmek için işgüçlerini devamlı olarak satmak zorundadırlar. Böylece, yeniden-üretim süreci, proleterlik durumunu süreklileştirir. Buna göre, kapitalist yeniden-üretim, hem sermayenin yeniden-üretim'ini, hem de işgücü'nün üretim'ini içerir.

Yeniden-üretim basit ya da genişletilmiş olabilir. Artı-değer'in tümü kapitalistler tarafından tüketildiği zaman, ki bu kullanılan üretim araçlarının ve işgüçlerinin değişmeden aynı düzeyde kalmasına yol açar, sermayenin yeniden-üretimi *basit yeniden-üretim*'dir. Artı-değer'in bir bölümü yeniden yatırıldığı ve katma sermayeye dönüştüğü zamansa *genişletilmiş yeniden-üretim*'dir. Bu durumda, *birikim* söz konusudur. Genişletilmiş yeniden-üretim, hem değişmez sermayenin genişletilmiş yeniden-üretim'ini, hem de değişken sermayenin genişletilmiş yeniden-üretimi'ni içerir, öyleyse zorunlu olarak işgücü'nün genişletilmiş yeniden-üretimi'ne yol açar. Öyleyse, sömürü alanının büyümesiyle dile gelir. Demek ki, aynı zamanda ve birbirinden ayrılmaz olarak, hem kapitalistlerin ekonomik gücünü, hem de işçi sınıfının bağımlılığını artırır.

İlke olarak, eğer teknik ilerleme sermayenin organik bileşimini değiştirmemiş ise, genişletilmiş yeniden-üretim önceki üretim döngüsüyle aynı orantılarda yapılır. Buna göre, 40000'i değişmez sermaye ve 10000'i değişken sermaye olmak üzere, 50000 F'lık bir bireysel sermaye varsayılırsa, artı-değer oranının ya da sömürü oranının da % 100'e eşit olduğu kabul edilirse, bu sermayenin değerlendirilmesinin sonucu olan artı-değer'in 10000 F olduğu görülür. Ayrıca kapitalistin, kendi kişisel ihtiyaçları için 5000 F ayırdığı ve işletmesine 5000 F'lık yeniden-yatırım yaptığı kabul edilirse, bu meblağı şöyle bölüştürmesi gerektiği söylenebilir: değişmez sermaye için dört pay (yani 4000 F) ve değişken sermaye için bir pay (yani 1000 F).

Sosyal yeniden - üretim, Marx'ın, *yeniden-üretim şema-*

ları diye adlandırılan global şemalardan yola çıkarak incelediği dakik yasalara göre gerçekleşir. Kapitalist rejimde, üretim araçlarının özel mülkiyeti yüzünden, üretim anarşisi yüzünden, dişe diş rekabet yüzünden sosyal yeniden-üretim aykırı, çelişik, körcesinedir.

Yeniden-üretim tarzlarının tarihi bizzat kapitalizmin tarihidir. İlke olarak, basit yeniden-üretim kapitalist sistemle bağdaşamaz. Sürekli olarak artan bir artı-değer arayışı, mantıksal olarak, genişletilmiş yeniden-üretim'i içerir. Basit yeniden-üretim'in varlığına, kapitalizmin başlangıcında, ancak istisnai olarak raslanır: ya henüz emekleyen bazı sektörlerde, ya da, daha genel bir biçimde, buhran dönemlerinde. «Üretim tarzını sürekli olarak devrimleştirmeden varolamayan» burjuvazinin tarihsel görevi maddi zenginliklerin yeniden-üretim'ini sürekli olarak genişletmek olmuştur. Böylece, üretici güçlerin, o zamana kadar görülmemiş ritmlerde gelişmesini sağlamıştır.

Rekabetçi kapitalizmde, sosyal yeniden-üretim, üretim döngüsü içindeki her sermayenin bireysel yeniden-üretim'lerinin toplamı olarak tezahür eder.

Monopolist devlet kapitalizmiyle birlikte, tam tersine, sosyal yeniden-üretim bireysel yeniden-üretimden derin bir biçimde ayrılır. Eşitsizlikler şiddetlenir, kendilerini açığa vurur. Marjinal denen birçok işletmede basit yeniden-üretim ancak sağlanırken, devlet ekonominin bütününe yön verir, monopollerin genişletilmiş yeniden - üretim yapınasını sağlamak için sürekli olarak müdahalede bulunur. Buna göre, birçok bakımlardan bireysel kalan yeniden-üretimin karakteriyle gittikçe kolektifleşen finansman araçları arasında çelişki vardır.

*

Ayrıca bakınız : *Kapitalist birikim, Kapitalist tedavül, Seksiyon I ve Seksiyon II.*

KAPİTALİZM (CAPITALISME)

Sermaye/emek temel ilişkisini ifade eden ücretli emek tarafından karakterize edilen sosyal rejim; bu ilişkide, birinci terim üretim ve mübadele araçlarının özel mülkiyetinin kapitalist sınıfın elinde olmasında somutlaşır, ikinci terim ise bir meta haline geldiği için ona sahip olanlar, yani işçiler tarafından bir ücret karşılığında satılmak zorunda olan işgücü'nü gösterir. Kapitalizmin temel yasası, ücretli emeğin sömürülmesinden kaynaklanan artı-değer üretiminin sürekli artmasıdır.

Kapitalizm, hem belirli bir üretim tarzıdır, hem de bir ekonomik ve sosyal formasyonlar dizisidir.

Kapitalizm, tarihen, feodal üretim tarzının ardından gelir ve üç temel şartın gerçekleşmesini gerektirir: işgücü emekçilerinin özgürleşmesi (örneğin, serflerin hukuki olarak özgürlüklerine kavuşmaları) ve böylece proleterleşmeleri; üreticilerin üretim şartlarından kopmaları, —ki bu kompa genel olarak mülksüzleşme yoluyla gerçekleşir—; nakit sermaye'nin birikimi. Bütün bunlar ilkel birikim döneminde gerçekleşir.

Sermaye/emek ilişkisi kapitalizmin temel ilişkisidir. Bir ek değer, bir artı-değer üretmek amacıyla işgücü'nün üretici tüketimini varsayar.

Kapitalizm, gelişmiş üretici güçler ve antagonist üretim ilişkileri temeline dayanır. Toplum, birbirinden ayrılmaz ve birbirine karşıt iki büyük temel sınıfa, büyük üretim ve mübadele araçlarının sahibi olan kapitalist sınıfla, üretim araçlarından yoksun ve işgücü'nü bir ücret karşılığında satmak zorunda olan proletaryaya, işçi sınıfına bölünmüştür.

Kapitalist sınıf, kolektif olarak, büyük üretim ve mübadele araçlarının mülkiyetinin kendisinde olması sayesinde, işçileri işgünü'nün bir bölümünde bedava çalışmak zorunda bırakır: artı-değer'in kaynağı budur.

Çeşitli biçimler altında artı-değer üretmek: bütün aşamalarında kapitalizmin temel yasası budur.

Ama kapitalizm, üretim tarzı olarak kendi kendine özdeş kalmakla birlikte, ekonomik ve sosyal formasyon olarak evrime uğrar. Aşamalardan geçer, bu aşamaların içinde de evreler vardır. Önce doğar, sonra en yüksek noktasına varır, sonra da düşüş başlar. Kapitalizmin tarihi, aynı zamanda sermaye birikiminin ve konsantrasyonunun tarihidir.

Tarihen, kapitalizm üretici güçleri olağanüstü bir tarzda geliştirmiştir, devrimci karakteri de burda yatar.

Ama bunu canlı emeği sömürerek ve zenginliğin iki büyük kaynağını: emekçiyi ve toprağı tüketme eğilimi içinde yapmıştır.

Bu nedenle, emperyalist aşamasında, kapitalizm sürekli olarak insanları ve üretici güçleri tahrip eden bir rejim olur ya da olma eğilimindedir.

Aynı zamanda, kapitalizm, bir başka üretim tarzının, bir başka toplumun, sosyalist toplumun maddi temellerini yaratmıştır.

Kapitalizm, sonunda, kendi mezar kazıcılarını, zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyleri olmayan, ama kazana-

cak bir dünyaları olan proleterleri doğurur. Bu yeni dünya, gezegenimizde yaşayan milyonlarca insan için şimdiden bir realite olmuştur.

*

Ayrıca bakınız : *Sermaye, monopolist devlet kapitalizmi, Kapitalist sömürü, Emperyalizm, Artı-değer.*

KAPİTALİZMİN GENEL BUHRANI (CRISE GENERALE DU CAPITALISME)

Kapitalizmin, emperyalist aşamada, kapitalist sistemden kopmalarla başlayan ve sosyalizmle kapitalizmin birlikte-varolduğu bütün dönem boyunca süren, tarihsel evresi.

Kapitalizmin genel buhranı, kapitalizmin gelişimini yöneten nesnel yasalardan kaynaklanan, kapitalizme özgü çelişkilerin keskinleşmesine yol açan bir fenomendir. Kapitalizmin genel buhranını karakterize eden şey, bütün kapitalist ülkelerin, temelden doruğa kapitalist dünyanın dekadansı ve çürüyüp kokuşmasıdır, ve bu dekandans, bu çürüyüp kokuşma, dünya kapitalizminin ekonomisini, sosyal rejimini, politikasını, ideolojisini, kültürünü etkisi altına alır.

Kapitalizmin genel buhranının ilk aşaması, Sosyalist Devrim'in Rusya'da zafer kazanmasıyla, başlamış, bunun ardından kapitalizm, dünyanın tek sosyal sistemi olmaktan çıkmıştır. Kapitalizm, bütün çabalarına rağmen, dünyanın ilk sosyalist devletinin oluşmasını önleyememiştir. Bu yeni devletin, emperyalistler tarafından, uğramadığı saldırı kalmamıştır: savaşlar, ekonomik ablukalar, iftiralar, ideolojik şaşırtmacalar; ama sosyalist devlet bunların hepsine göğüs gererek sağlamlığını, yenilmez gücünü ispatlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı ve ardından gelen Avrupa'daki ve Asya'daki sosyalist devrimlerle, kapitalizmin genel buhranının ikinci aşaması başladı: kapitalizm tek dünya sistemi değildi artık. Sosyalizm, bir tek ülkenin sınırlarını aşarak, kapitalizmin yanında yeni bir dünya sistemi teşkil ediyordu böylece.

1950 yıllarında doğru, dünya kapitalizmi, genel buhranın üçüncü aşamasına girdi.

Bu aşamanın en önemli özelliği, dünya arenasındaki güçler oranının radikal bir tarzda dünya sosyalist sisteminin lehine değişmiş olmasıdır.

Yeni yeni ülkeler kapitalizmden kopmakta, birçok ülkede sosyalizm ve sosyal ilerleme için mücadele veren güçler etkililik ve yaygınlık kazanmakta-

dır.

Sosyalizmle barışçı ekonomik yarışma içinde emperyalizmin durumu kötüleşmektedir. Ulusal kurtuluş hareketi emperyalizmin sömürgeci sistemini parçalamaktadır.

Genel buhranın bu yeni aşaması, bir dünya savaşının ardından değil, barış şartlarında, değişik sosyal rejimlere sahip ülkelerin barış içinde birlikte-varoluş şartlarında başlamıştır.

Bu yeni aşamayı karakterize eden çizgiler arasında, şunları sayabiliriz:

— kapitalist sistemin büyüme ritmlerinin istikrarsızlığı;

— girişimlerdeki sürekli eksik-istihdam;

— kapitalist dünyayı peryodik olarak sarsan ekonomik buhranlar.

Tek kelimeyle, kapitalist sistemin, varolan üretici güçleri sonuna kadar kullanmaktaki gittikçe artan yeteneksizliği ve bundan ötürü, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çatışmanın şiddetlenmesi.

Bütün bunlara karşılık, emperyalizmin ekonomik hareketi durmuş değildir. Dünya bilimsel sosyalizmiyle olan ekonomik yarışta başarı kazanma isteği, güncel bilimsel ve teknik ilerlemenin gerekleri ve özellikle rekabet mücadelesi, kapitalistleri, üretimi mükemmelleştirmek, bilimin ve tekniğin en son gerçekleştirimlerini uygulamak zorunda bırakmaktadır. Birçok gelişmiş kapitalist ülkede, savaştan sonra, ekonomik gelişme kadansının hızlandığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, gelişme istikrarlı değildir ve bu, ekonomik genişleme (expension) peryodlarının ardından çöküntü (dépression) periyodlarının geldiği kapitalist üretimin gelişiminin döngüsel (cyclique) karakterinde hiçbir şey değiştirmez.

Aynı şekilde, bütün öteki çelişkiler de derinleşirler: emekle sermaye arasındaki mücadele, ulusun çıkarlarıyla bir avuç monopolistin çıkarları arasındaki çelişki, kapitalist pazardaki rekabet mücadelesi, vs. şiddetlenir.

Buhranın derinleşmesi, emperyalizmin iç ve dış politikasını da etkiler: bu politikayı karakterize eden, içte antidemokratizm, dışta ise uluslararası rolünün önemsizleşmesidir.

Burjuva ideolojisine gelince, onun ayırıcı özelliği, kötümserliği ve gelecekten korkusu olur, ileri sürdüğü düşünceler, gitgide insanî özlemlere karşıt bir nitelik aldıklarından, büyük kitleleri sürükleyemez duruma gelirler.

Bu genel buhran, sosyalist devrimin, tarihsel evrimin bir buyruğu olduğu anlamına gelir. Bu nesnel imkânın realite olması için, onu gerçekleştirecek bir sosyal güç gereklidir. Oysa, birçok ülkede, burjuvazi tarafın-

dan ve sosyal-demokrasinin güçlerinin bir bölümü tarafından ustaca tezgâhlanan işçi sınıfının bölünmesi yüzünden, emperyalizmin ilerici güçlere şu ya da bu yerde indirdiği ve bizzat bu güçlerin büyümesindeki belli zorluklar ve hatâlardan kaynaklanan darbeler yüzünden ve kaybettiği pozisyonları her çareye başvurup yeniden ele geçirmek için uğraşan emperyalizmin saldırgan karakteri yüzünden, bu güç henüz olgunlaşmış durumda değildir.

Her türlü tarihsel sürece özgü olan bütün bu çalkantılar, çağımızın temel karakteristiğini hiçbir şekilde tartışma konusu haline getiremez: kapitalizmin genel buhranının üçüncü aşaması, dünya çapında kapitalizmden sosyalizme geçiş çağını açmıştır.

*

Ayrıca bakınız: *Monopolist devlet kapitalizmi, Emperyalizm, Sosyalizme geçiş.*

KÂR (PROFİT)

Artı-değer'in, bir artım (excédent) olarak tezahür eden, değişmiş, dönüşüme uğramış biçimi.

Ticarî pratikte, kâr (profit) ya da kazanç (bénéfice), zarar ya da ziyanla birlikte, herhangi bir ekonomik (sınaî ya da ticarî) faaliyetin elle tutulur, maddî sonucunu teşkil eder. Bir sanayi kapitalisti için, kâr, bir üretim döngüsü (cycle) içinde, üretime yatırılmış bir sermayenin artışı olarak tanımlanır. Kâr, bu kapitalistin giderleriyle gelirleri arasında ve daha genel olarak, satılan malların satış fiyatıyla maliyet fiyatı arasında bir artış, bir fazlalık biçiminde kendisini gösterir.

Görünür biçimi altında, kâr, irrasyonel, esrarlı bir şey olarak ortaya çıkar. Anlamı, ancak, onun biricik kaynağı olan artı-değer'e bağlandığı zaman ortaya çıkar. Gerçekten de, Marx'a göre, kâr, artı-değer'e iki veçhe altında bağlıdır. Bir kere, kendisi bir artı-değer'dir, yani ödenmemiş emektir, fakat böyle gözükmez ve gözükemez. İkinci olara, kâr, ticarî kâr, rant, faiz... gibi çok değişik biçimlere dönüşen bu artı-değer'in somut varoluş tarzlarından birini teşkil eder.

Artı-değer, sadece değişken sermayeyle ilişkisi bakımından mütalaa edildiği zaman, kâr, üretime yatırılmış sermayenin bütününe intikal edecektir: dolayısıyle, bu durumda, kâr ser-

mayenin bütününe, intikal etmiş olan, yani sermayenin bütününden kaynaklanan artı-değer (artı-değer parçası) olarak tahlil edilebilir.

Parasal bir biçimi vardır kârın, ilk bakışta bir nakdî artımdır, bir nakit bakiyedir: bundan dolayı, zorunlu olarak, metaların gerçekleşmiş olmasını içerir. Şayet metalar satılmayıp kalacak olursa, kâr diye bir şey ortaya çıkamaz, hiçe iner.

Kapitalist üretimin amacıdır kâr: kapitalist sistemin başlıca hareket ettiricisi, esas motoru kâr hırsıdır. Bu itibarla, kâr, hem bu üretim tarzının temel şartı (artı-değer yasasına bağlı olarak), hem de aşılmaz bir limit olarak gözükür. Faaliyetler ancak, kapitalist için rantabl olmak kaydıyle ve bu rantablite sınırları içinde geliştirilirler.

Ekonomik bir büyüklük (miktar) olarak, kâr, mutlak ve nispî bir tarzda, kitle ve oran ile karakterize edilir. Kitle ya da hacim, doğrudan doğruya, basit bir aritmetik büyüklük olarak anlaşılır, oysa oran bir orantı aracılığıyle dile gelir.

Kitle ve oran farklı bir biçimde, hatta karşıt bir biçimde değişikliğe uğrıyabilirler.

Sosyal anlamı nedeniyle, kâr, çok kötü tanınır. Bilançolarda kârın tamamı açığa vurulmaz; bilançolar, kârın büyük bir kısmını kasıtlı olarak gözlerden saklarlar. Bu konuda yaklaşık bir fikir edinmek için, çok karmaşık, dolaylı teknikler uygulamak gerekir.

Artı-değer'in fenomenal biçimlerinden biridir kâr. Bu itibarla, çift yanlı bir mistifikasyona temellik eder:

— kapitalist, kârı doğuran şeyin kendi sermayesi olduğu sanısındadır ve bu nedenle kârı kendi faaliyetinin ürünü olarak mütalaa eder;

— ekonomistler (klasik ekonomistler *ve özellikle* vülger ekonomistler), kârı, bir kazanç ya da zarar olarak yani bir bakiye (résidu) olarak görürler. Kârın kaynağını rizikoda ya da konjonktürde bulan «vülger» teorilerin çıkış noktası budur; buysa insanın insan tarafından sömürülmesini örtbas etmekten başka bir şeye yaramaz.

*

Ayrıca bakınız : *Artı-değer, Rantabilite, Kâr oranı.*

KÂR ORANI (TAUX DE PROFIT)

Yatırılan sermaye ile artı-değer arasındaki, yüzde olarak ifade edilen ilişki.

Bir kapitalist girişimin rantabilitesi, elde edilen kâr oranına bağlı olarak değişir. Herhangi bir kapitalisti, örneğin bir mobilya fabrikatörünü ele alalım:

— 2 000 000 F'lık bir sermaye yatırır; yıl sonunda, bilançosunu yaptıktan sonra 400 000 F'lık bir kâr sağladığını görür (başka bir deyişle, elinde nihaî değer olarak 2 000 000 + 400 000 = 2 400 000 F vardır);

— bu kârı yatırmış olduğu sermayeye oranlar ve kâr oranının 400 000 / 2 000 000 × 100 = % 20 olduğunu görür.

Sembolik olarak, kâr oranı şu formülle verilir: (p artı-değer, c değişmez sermaye, v değişken sermaye olmak üzere) p/c + v.

Kâr oranıyla artı-değer oranı (aynı sembollerin kulanımıyla p/v famülü ele alınarak) karşılaştırılırsa, kâr oranının zorunlu olarak artı-değer oranından *aşağı* (olsa olsa eşit, ama hiçbir zaman yukarı değil) olduğu görülür.

Kâr oranı, artı-değer oranına ve sermayenin organik bileşimine bağımlıdır. Herşeyden önce, kâr oranı ve artı-değer oranı aynı yönde gelişirler: bu nedenle, sömürü derecesindeki her artışın kâr oranını artırmaya katkıda bulunacağı açıktır. Aynı şekilde, kâr oranıyla sermayenin organik bileşimi arasında ters orantılı bir ilişki vardır: sermayenin organik bileşimi azalırsa, kâr oranı çoğalır; tersine olarak, sermayenin organik bileşimi yükselirse, kâr oranı düşme eğilimi gösterir.

Kâr oranları, branşlara göre, sanayilere göre, girişimlere göre değişebilirler. Bununla birlikte, rekabetçi kapitalizm çerçevesinde, sanayiler-arası rekabetin etkisiyle, az ya da çok kısa bir süre için, kâr oranları arasında bir eşitlenme ortaya çıkar ve bu tek bir ortalama kâr oranına varır.

Sermayenin organik bileşiminin yükseltmeye katkıda bulunan sermaye birikimi, kâr oranlarının uzun vadede düşmesi sonucunu doğurur: kâr oranının düşme eğilimi adı verilen ve kapitalist üretim tarzının tarihsel sınırlarının en çarpıcı işaretlerinden birini oluşturan yasa budur.

Kâr oranı kapitalistlerin aktiritesinin başlıca barometresidir. Kararlara, giderek öngörülere kumanda eden, bir çoklarının iddia ettiği gibi teknik ilerleme ya da marjinal maliyetle-

rin eşitlenmesi değil, odur. Geçirdiği değişiklikler ekonomik hayata özel ritmini verir: tespit edilen kâr oranları yüksek ve istikrarlı olduğu, perspektifler de elverişli olduğu zaman atılım, hatta taşkınlık; bu oranlar düşük olduğu ve yükselecek gibi görünmediği zaman çöküntü, cansızlık. Rantabilite aracılığıyla (ya da rantabilitenin yokluğu aracılığıyla) ulusal düzeyde olduğu kadar uluslararası düzeyde de (sermaye ihracı problemi), ekonominin global gelişimini yöneten (sermayeler rantabl sayılan yani en yüksek kâr oranını getiren sektörlere yatırılır ve öteki sektörler ya ihmal edilir ya da hepten terk edilir) kârdır.

Demek ki, kâr oranı, gelişiminin bütün aşamalarında, kapitalist sistemin motorudur.

★

Ayrıca bakınız : *Kâr oranının düşme eğilimi yasası, Sermayenin organik bileşimi, Kâr, Rantabilite.*

KÂR ORANININ DÜŞME EĞİLİMİ YASASI (LOI DE LA BAISSE TENDANCIELLE DU TAUX DE PROFIT)

Sermayenin organik bileşiminin artmasıyle birlikte ve arttığı ölçüde kâr oranının düşmesi şeklindeki tarihsel eğilimi ifâde eden ekonomik yasa.

Bir girişimin sermayesi, makinalar, avadanlıklar, ilk maddeler tarafından temsil edilen değişmez sermayeden ve ücret biçimi altında işçilere dağıtılan meblağa tekabül eden değişken sermayeden oluşur. Kârın kaynağı kapitalistin işçi emeğinden elde ettiği artı-değer olduğundan, kâr, değişken sermayeyle orantılıdır. Sermayenin organik bileşiminin artmasıyla, değişken sermayenin toplam sermayeye (değişken sermaye + değişmez sermaye) oranı sürekli azaldığından artı-değer oranı aynı kalmakla birlikte, kâr oranı aynı orantıda düşüş kaydeder.

Değişken sermayenin payının değişmez sermayeye oranla bu nispî düşüşü, aynı miktarda işgücü'nün, aynı süre içinde, emeğin prodüktivitesinin artmasıyla, daima daha büyük bir sabit sermaye kitlesini harekete geçireceği anlamına gelir. Böylece, bu değişken sermaye, değer hacmi sürekli artan bir değişmez sermayeyi işletecektir. Bu yasa, daha az emekle daha çok miktarda meta üretmeyi sağlayan, emeğin üretici gücünün ilerlemesini ifade eder.

Böylece ,kapitalist üretimin ilerlemesi, zorunlu olarak, kâr

oranında bir düşmeyi içerir.

Örneğin: 70 c + 30 v (1) tarafından oluşturulan 100 milyar franklık bir sosyal sermaye, yirmi yılda iki katına çıkarak, 200 milyar franka ulaşır.

Organik bileşimi artarak 160 c + 40 v olmuştur. Birinci durumda, % 100'lük bir artı-değer oranıyla, kâr kitlesi 30 milyar franka eşitti. İkinci durumda, 40 milyar franka eşittir. Aynı zamanda, kâr oranı % 30'dan % 20'ye düşmüştür.

Kâr oranının düşmesi kaçınılmazdır, çünkü kapitalizm geliştiği ölçüde, değişken sermayenin ilerlemesi değişmez sermayenin ilerlemesinden daha yavaş olur.

Kâr oranının progresif olarak düşmesi yasası ya da kapitalistin el koyduğu artı-emek'in, canlı emek'in işe koştuğu maddeleşmiş emek kitlesine göre nispî azalması yasası, hiçbir şekilde, sosyal sermaye tarafından harekete geçirilen ve sömürülen emek kitlesinin mutlak büyüklük olarak artmaması ya da hatta sosyal sermayenin el koyduğu artı-emek kitlesinin artmaması anlamına gelmez.

Bu yasa, bireysel kapitalistlerin buyruğu altında plase edilen sermayelerin artan bir emek kitlesine, giderek artı-emek kitlesine egemen olmadıkları anlamına da gelmez. Bu kitle, işçilerin sayısı artmadığı halde de artabilir.

Değişken sermayenin bu azalması gerçekleştiği, bu nedenle de emeğin prodüktif gücü geliştiği ölçüde, aynı miktarda işgücü'nü işe koşmak ve aynı emek kitlesini soğurmak için, gitgide daha büyük bir toplam sermaye kitlesi gerekir. Bu, işçi nüfusunda bir fazlalık imkânının kapitalist üretimin gelişimiyle birlikte yürüdüğü anlamına gelir.

Sosyal ölçekte, teknik ilerlemenin gelişimiyle, yalnız her makina aynı değerde ve aynı sürede daha çok ürün elde etmeyi sağlamakla kalmayacak, kapitalist girişimler nispî olarak daha fazla makinaya da sahip olacaklardır.

Bunların üretiminin yürümesi için genişletilmiş bir pazar gereklidir, oysa, aynı zamanda, tüketim nispî olarak kısıtlanmıştır, çünkü değişken sermayenin (ücretlerin) payı sermayenin bütünü içinde azalma eğilimindedir. O zaman, üretimin bir bölümünün alıcı bulamaması tehlikesi büyür ve giderek, satılan ürünlerden değerini karşılamak ve artırmak konusunda sermaye daha güvensiz bir duruma gelir. Bazan sosyal sermayenin bir parçası kendini rantabilize edememe rizikosunu göze almak zorunda kalır. O zaman, sermayenin aşırı-birikimi'-

---

1) c, değişmez sermaye; v, değişir sermaye.

ne ulaşılmış olur, bu da sermayenin bir bölümünün değersizleşmesine yol açar.

Kâr oranının düşmesine karşı koyan bir dizi faktör vardır.

Bunların arasında, işçilerin sömürülme derecesinin artırılmasını, ücretlerin işgücü değerinin altına indirilmesini, emekçilerin hayatı ve sağlığı zararına değişmez sermayeden tasarruf edilen fonları, yatırımların yükümlülükğünün doğrudan devlet tarafından yüklenilmesini, yükümlülüklerin mahalli ve bölgesel idarelere devredilmesini, vs. sayabiliriz. Sosyal sermayenin bir fraksiyonunun, özellikle monopolist olmayan fraksiyonunun, kamusal ya da yarı-kamusal sermayelerin değersizleşmesi, sermayenin büyük monopollerin elinde bulunan bölümünün rantabilizasyonunun sağlanmasına imkân verir ve böylece kâr oranının düşmesine karşı koyar.

Yasanın işleyişini engelleme eğilimindeki bütün bu faktörler, kapitalist çelişkileri, en yüksek kâr oranı arayışı içinde birbirleriyle rekabet eden kapitalistler arasındaki çelişkileri, monopoller ile sömürünün şiddetlendirilmesine mâruz kalan emekçiler arasındaki çelişkileri, sanayileşmiş ülkelerle kalkınmakta olan ülkeler arasındaki çelişkileri önemli ölçüde artırırlar. Kâr oranının düşme eğilimi bir yasadır. Realitesi ve kaçınılmaz sürekliliği kapitalizmin yapısında ve temel mekanizmasında yatar. Kâr kapitalist üretim tarzının motoru olmak itibariyle, bu yasa, doğrudan doğruya, bu üretim tarzının sınırlarını gösterir.

Kapitalistlerin bu yasanın işleyişini engelleme çabaları ancak, genel hareket üzerinde önemsiz ve geçici etkiler olarak dile gelir. Kapitalist sistem içinde, zorunlu olarak tezahür eden bu yasa ancak bu sistemle birlikte yok olabilir.

★

Ayrıca bakınız : *Sermayenin organik bileşimi, Kâr oranı.*

KÂRA ORTAKLIK (INTERESSEMENT)

İşletmelerin genişlemesinin sağladığı kazanca «ücretlilerin ortak olması» adı verilen «katılma» biçimi.

Bu ortak olma, işletmelerin bunun için özel bir rezerv ayırmak zorunda bulundukları bir kârlara katılma olarak sunulmaktadır. Kâra ortaklığın hesaplama formülünün analizi,

önemli bir şeyin söz konusu olmadığını gösterir.

Hesaplamanın hareket noktası «net kazanç»tır, yani fiskal kazancın yarısıdır, çünkü kurumlar vergisi bu «net kazanç»ın yarısını temsil eder. Zaten «kâra ortaklık»a ayrılmış meblağları mümkün olduğu kadar aza indirmek için başvurulan ilk büyük işlem burada yatar.

«Net kâr»la gerçek kâr arasında hiçbir ilgi yoktur. Gittikçe daha elverişli bir hale getirilen yasalar kârların önemli bir kısmının vergi dışı bırakılmasına imkân vermektedirler.

«Net kâr»la gerçek kâr arasındaki fark o kadar büyüktür ki, mali analiz uzmanları ve bizzat kapitalistlerin gözünde bile, uzun zamandır, «net kâr» ciddiyetini kaybetmiştir. Öyle ki, girişimlerin sonuçlarının incelenmesinde «net kâr» kavramı yerini başka bir kavrama bırakmıştır: net kârdan başka, amortismanları, bazı rezervleri ve hatta mali harcamaları içine alan «kâr kapasitesi» kavramı.

«Kâr kapasitesi» yanında, net kâr, çoğu zaman, küçük bir yüzdeyi temsil eder.

Net kârdan, daha sonra, ilk elde kendilerine ödeme yapılması gereken hissedarlara ayrılmış bir meblâğın düşülmesi gerekmektedir. Bu meblağ, öz sermayelerin % 5'ine eşittir. Bu işlem, yapıldıktan sonra, birçok girişimde «kâra ortak olma» için hiçbir şey kalmaz. Az bir şey kaldığı durumlarda ise, kalan, ücret-kitlesi oranıyla çarpılıp katma değere bölüneceğinden, daha da azalacaktır.

Bu işlemden elde edilen sonuç ikiye bölünecektir. Dağıtılacak olan, işte bu bölme işleminden elde edilen sonuçtur.

Pek mütevazi rakkamlar elde edilmesinde şaşılacak birşey yoktur. Örneğin, 1969'da, bir girişimin yönetimi tarafından bu amaçla öngörülen yedek, 3210 ücretli için 216000 F'tı, buysa ücretli başına yılda ortalama 67 F, yani ayda 5,50 F demekti.

Üstelik, bu meblağ emekçilere hemen verilmez. Ancak 5 yıl sonra ellerine geçer, o da yönetimle sendikalar arasında anlaşma olursa; anlaş olmazs 8 yıl beklemeleri ger.

CGT'nin «kâra ortaklık» anlaşm. arı imzalamasının nedeni, önce, emekçilerin cezalandırılmasını önlemek ve öngörülen meblağları beş yıl içinde almalarını sağlamaktır, ama aynı zamanda bu parayı bir «kâra ortak olma» olarak değil, ücretin bir parçası olarak görmesidir. Emekçiler için söz konusu olan, ne kadar az olursa olsun, kendilerine verileni ve hakları olanı almaktır. Bu, hiçbir zaman hak davalarını ve bu davayı sonuçlandırmak için vermek zorunda oldukları mücadeleleri unuttukları anlamına gelmez.

★

Ayrıca bakınız : *Katılma, İnsani ilişkiler.*

KÂRLILIK KAPASİTESİ (CAPACITE-BENEFICIAIRE OU CASH FLOW)

Bir işletmenin, sahiplerine gerçekten ne getirdiğini bilmeyi, en elverişli yatırım alanlarına dair sermaye sahiplerine gerçek bilgi vermeyi sağlayan değerlendirme aracı.

«Net kâr» sütunu bir işletmede fiilen gerçekleşen kârlara dair pek belirsiz bir fikir verdiğinden, patronlar, bizzat, bu yeni ölçü aracına ihtiyaç duymuşlardır. Bu araca, net kârdan başka, amortismanlar ve previzyonlar da girer. Bu ad altında kayıtlı meblağlar yalnız kârın bir parçası oldukları ölçüde değil, fakat hızlı amortismanlar gibi çeşitli yasal tedbirler sayesinde yalnızca işletmenin sermayesini yenilemek için normal olarak gerekli miktarın çok üstünde oldukları ölçüde de, bu işlem meşrûdur. Bazı hesaplarda, «kâr kapasitesi»ne, şirket vergilerini ödemek için bir yana konmuş olan para ve mali masraflar da, yani işletmede gerçekleştirilmiş kârların bir parçası olan herşey girer.

Kârlılık kapasitesi, kârların ne olduğuna dair bütünüyle doğru bir fikir vermez. Ama bu amaca net kârdan çok daha fazla yaklaşır (net kârdan iki, üç ya da beş kere daha yüksek).

İstisnalar dışında, kârlılık kapasitesi işletmenin hesaplarında yer almaz. Daha çok malî raporlar aracılığıyla verilir. Patronların hesaplarında, yalnızca, gerçek kârlarına göre gülünç derecede kârları düşük göstermekte önemli çıkarlar vardır.

Bir malî çıkar: şirketlerin ödediği vergiler net kâr üzerinden hesaplandığından, kârların çoğunluğunu kâr hanesinden başka yerlere dağıtmalarına imkân vererek, devlet bu girişimleri milyarlarca liralık vergi ödemekten kurtarır. Bu durum, vergilerin hızla artmasına rağmen, şirketlerden alınan vergilerin toplam vergiler içindeki payının niçin azaldığını açıklar. Ayrıca, net kârların azlığı küçük hissedarlara kârın ancak ufak bir bölümünü dağıtmayı sağlar, böylece kârın en büyük bölümü işletmeye ve onun gerçek efendilerine kalır.

Bir politik çıkar : kârların görünürdeki azlığı, patronlara, emekçilerin hak isteklerini geri çevirmek ve devletten destek istemek için argüman teşkil eder.

★

Ayrıca bakınız : *Plasman, Kâr, Rantabilite.*

KÂRLILIK MARJI (MARGE BENEFICIAIRE)

Maliyet fiyatına (bütün gider ve yükümlülükler dahil) oranla satış fiyatının yüzdeleri biçimi altında tespit edilen ve satıştan sonra ticarî kazanç biçiminde kendini gösteren bakiye.

İdeal olarak serbest bir pazarda marjın dalgalanması, satıcıyla alıcı arasındaki anlaşmaya, arzın ve talebin karşılaşmasına bağımlıdır. Ama arz sahibi, pazarın kendisine bıraktığı marjın çok düşük olduğunu düşünürse, arz etmekten vazgeçebilir.

Kapitalist bir pazarda, marj, arzın kıt olduğu dönemlerde yükselir, sıkı rekabet dönemlerinde alçalır — arz sahipleri arasında anlaşma olduğu durumlar dışında.

Zayıf rekabetli bir ekonomide, satıcı, normal olarak, sattığı her nesne üzerinden yüksek bir kârlılık marjı gerçekleştirmeye bakar. Yüksek rekabetli ve seri halinde satış yapılan bir ekonomide, satıcı, birim başına yüksek bir marj yerine, ürünlerin kitle halinde satışından büyük bir kâr elde etmeye bakacaktır; metaların her biri ise, birim başına, düşük bir kârla satılmış olacaktır: birim başına marj küçük olacak, düşük fiyatlı arzı kolaylaştıracak, ama satışların çokluğu önemli bir total kâr sağlayacaktır — buna da satılan miktar üzerinden kârlılık marjı adı verilir.

★

Ayrıca bakınız : *Piyasa fiyatı.*

KARMAŞIK EMEK (TRAVAIL COMPLEXE)

Kalifiye bir emekçinin işgücü sarfı.

Karmaşık emek, tıpkı basit emek gibi, soyut emeğin bir türüdür, genel olarak insan emeğidir Öyleyse bir ekonomik kavram söz konusudur burada.

Hiçbir özel formasyona sahip olmaksızın çalışabilen kalifiye-olmayan işçinin emeği değil, verili bir faaliyet tipi için özel olarak yetişmiş her türlü emekçinin emeğidir bu. Örneğin bir meslekî yetkinlik belgesine sahip profesyonel işçinin ya da teknisyenin, ama aynı zamanda şu ya da bu metaı eksik siz imâl edebilen zanaatçının emeğinin durumu budur.

Karmaşık emek, basit emeğe göre belirlenir. Hem bir karşıtlık hem de bir tamamlayıcı-

lık olarak kendini gösteren bir belirlenimdir bu. Gerçekten, basit emek olmayan herşey karmaşık emektir ve tersi, ama öte yandan, basit emek ve karmaşık emek aynı genel (jenerik) aileye, soyut emek ailesine mensuplar. Buna göre, basit emek insan emeğinin ilk basamağını teşkil ediyorsa, karmaşık emek de bunun ardından gelen basamaklarda yer alır.

Tek, homogen, tek biçimli (uniforme) (en genel görünümü altında) basit emekten farklı olarak, karmaşık emek, zorunlu olarak, çeşitlilik gösterir: karmaşık emekte, karmaşıklık derecesine tâbi olarak artan bir hiyerarşi vardır. Spesiyalleşmiş işçinin sıradan işçinin emeğine çok yakın olan emeği, kalifiye işçinin emeğine oranla çok daha az karmaşıktır, kalifiye işçinin emeğiyse teknisyenin emeğine oranla çok daha az karmaşıktır, vs.

Bununla birlikte, ele alınan işgüçlerinin (işçinin işgücü, teknisyenin işgücü, mühendisin işgücü) her birinin kendi öz kalitesiyle ilişki içinde mütalaa edilmesi gereken bu çok önemli kalitatif veçhe, daha da önemli olan kantitatif veçheyi tanımayı engellememelidir. Basit emek ve karmaşık emek birbirlerine indirgenebilir. Daha doğrusu, karmaşık emek basit emeğin bir katından (multiple) başka birşey değildir. Her karmaşık emek, böylece belli sayıda basit emek birimine indirgenebilir.

Marx'ın dediği gibi, «karmaşık emek basit emeğin bir kudretinden (puissance), ya da daha doğrusu birkaç katına çıkarılmış basit emekten başka birşey değildir, öyle ki belirli bir miktarda karmaşık emek, daha büyük bir miktar emeğe tekabül eder» (K. Marx, *Kapital*).

Bu indirgeme ekonomik pratikte sürekli olarak yapılır. Gerçekten, karmaşık emek, bir zaman biriminde, basit emekten daha büyük bir değer yaratıyorsa, değer bakımından farklı olan bu yaratmanın aynı zamanda karmaşık emeğin basit emeğe indirgenmesi — üreticiler farkında olmadan gerçekleşen bir indirgeme — olarak kendini gösterdiği ileri sürülebilir.

Demek ki, değer açısından, önemli olan karmaşık emek-basit etmek ilişkisidir, nicel ilişkidir, oysa kullanım değeri açısından (yani somut emek açısından) önemli olan karmaşık emeğin karmaşıklık derecesi, kalifikasyon derecesidir. Basit emek, böylece, para biriminin para konusunda oynadığı rolün aynısını değer konusunda oynama eğilimindedir.

Karmaşık emeğin anlamını kavrayabilmek için, onu, kaynağı olan işgücü'ne indirgemek gerekir.

İşgücü, «bir insanın vücudunda, canlı kişiliğinde varolan ve yararlı şeyler üretmek için harekete geçirmek zorunda ol-

duğu fiziksel ve entelektüel yetilerin tümü» (K. Marx) olarak tanımlanır. Demek ki, strüktürleşmiş bir bütündür işgücü. Bazan, fizik unsur birinci derecede önemlidir (basit işgücünün durumu budur), bazan da tersine, entelektüel unsur birinci derecede önemlidir (bu da, hiç şüphesiz, mühendisin işgücünün durumudur.) Ayrıca, fizik unsurun genellikle verili bulunmasına karşılık, entelektüel unsur sonradan edinilir ve zorunlu olarak belli bir teknik düzeyle dile gelen az ya da çok büyük bir ön formasyonu içerir.

Demek ki, emeğin karmaşıklık derecesi, üretici güçlerin düzeyiyle, bilimin ve tekniğin erişmiş bulunduğu düzeyle sıkı ilişki içindedir. Dolayısıyle, teknik ilerlemenin ritmi tarafından şartlandırılır.

Ama, bununla birlikte, ekonomi politik düzeyinde, temel problemler basit emekle karmaşık emeğin değişik türleri arasındaki karşıtlıklar değildir, karmaşık emeğin türlerinin basit emeğe indirgenmesidir.

★

Ayrıca bakınız : *Emek, Mübadele değeri, Kullanım değeri, İşgücü'nün değeri.*

KARŞILIK (COUVERTURE)

Kâğıt paraları gerçek bir hazineyle temin edilmiş olan ülkelerin bu paralarının konvertiblitesinin maddi ya da manevi garantisini temsil eden altın, konvertibl yabancı dövizler, bazen de diğer değerli ürünler ve diğer dövizler stoku.

Banque de France'ın bir bilançosu ele alınırsa, çok önemli iki maddenin varlığı görülür. Önce, pasifte, özel kişilerin ve girişimlerin hizmetine verilmiş kâğıt para hacmini gösteren «mütedavil kaimeler» maddesi. Sonra, aktifte, Banque de France'ın mahzenlerindeki değerli maden ağırlığını dile getiren «altın stoku» maddesi. Kendi başlarına hiçbir değere sahip olmayan kaimeler çıkarmak, ancak, bu altın ve yabancı döviz mevduatının mevcudiyetiyle mümkün olmaktadır. Bir varlık teşkil eden bu maddî stoka karşılık denmesinin nedeni, emisyon teminatı görevini yerine getirmesidir. Tedavüldeki kaimelerin tutarıyla stok arasındaki orana, karşılık oranı adı verilir. Bileşimi ne olursa olsun, ki değişkendir, karşılık, kâğıt para konusunda temel bir unsurdur, çünkü tanım gereği değeri olmayan bir parasal işaretin değer taşıyıcısını teşkil eden, dolayısıy-

la kaimeyi genel eşdeğere dönüştüren karşılıktır. Karşılığın biçimi ve ifadesi (signification), paranın konvertibl olmasına ya da olmamasına göre değişirler. Bugün, karşılık, iki büyük unsurdan oluşur: geleneksel ve evrensel bir unsur olan altın, ve daha yeni, ama daha tartışmalı ve daha dalgalı bir unsur olan yabancı dövizler, en başta da dolar. Günümüz para buhranının veçhelerinden biri de, belli sayıda ülkenin, bütün paraların teminatı olarak ve evrensel para olarak yeniden altına dönme kaygısıdır.

★

Ayrıca bakınız, *Kâğıt para*,

KARTELLER (CARTELS)

Ülkelerinin bütün üretiminl az ya da çok mutlak bir tarzda ele geçirerek iç pazarı bölüşen kapitalist monopol grupmanları.

Karteli oluşturan girişimler, ya mahreçlerin bölüşülmesinde, ya satış fiyatlarında, ya üretilecek meta miktarında, ya da bu üç noktanın üçünde de anlaşmaya varırlar. Ürünleri bütünüyle bağımsız bir tarzda üretmek ve satmakla birlikte, birbirlerine kısa ya da uzun vadeli karşılıklı sözleşmelerle bağlı kalırlar; bu sözleşmeler, onları, yürürlükteki anlaşmaların ihlâli durumunda ağır cezalar ödemek zorunda bırakır.

Karteller ulusal ya da uluslararasıdırlar (örneğin: petrol karteli). Başlıca amaçları, yükseliş ya da düşüş yönünde tespitlerle fiyatları denetleyerek pazarı denetim altında tutmaktır.

Anlaşmalara dayandıkları için, karteller, ancak geçici bir karakter taşırlar, çünkü eşitsiz gelişim yasasının etkisi altındadırlar daima.

Karteller ülkenin ekonomik gücünü ve kudretini kendilerinde toplamış bulunan belli ekonomik güçlerin (malî oligarşi) ekonomi üzerindeki egemenliğini sağlarlar.

Bu egemenlik, özellikle bütün veçheleri altında denetimin gelişmesiyle gerçekleşir:

— sermayelerin, yatırımların, el işçiliğinin (maine d'oeuvre), beslenme kaynaklarının, mahreçlerin denetimi.

Monopolist devlet kapitalizmiyle, kartellerin ekonomik iktidarına bir de politik iktidarlarının genişlemesi eklenir. Böylece, kapitalist grupmanların ekonomik ve malî gücüyle devletin gücü gittikçe daha çok kaynaşmış bir nitelik kazanır. Bu

kaynaşma o zaman ekonominin bütününü egemenliği altına alır.

Kapitalist rejimde iç pazar dış pazara bağlıdır. Sermaye ihracı arttıkça ve yabancı ülkeler ve, sömürgelerle (ya da «Üçüncü Dünya» ülkeleriyle) ve en büyük monopolist grupmanların «nüfuz bölgeleri»yle ilişkiler bütün biçimleri altında yayıldıkça, bu grupmanlar arasında, uluslararası kartellerin oluşması suretiyle, evrensel bir anlaşma gerçekleşir.

Kartel, genel olarak, girişimler-arası ilişki biçimlerine, monopoller arası ilişkilere taalluk eder. Bugün, kartel ler sınırlı bir niteliğe sahip olarak ortaya çıkmaktadırlar, çünkü başka biçimler, özellikle finans grupları daha elverişli görünmektedirler.

Büyük sanayi girişimlerini monopolist sermayenin denetiminden kurtarmak, gerçekten demokratik bir politikanın şartıdır. Bunun yolu ise ekonominin kilit sektörlerinin ulusallaştırılmasıdır.

Kartellerin realize ettiği sosyal sermayenin santralizasyon derecesi, bunları birleştiren bağların çeşitliliği ve esnekliği, başlıca finans gruplarının ve ulusal ekonominin kilit sektörlerinin birlikte ulusallaştırılmalarını zorunlu kılmaktadır.

Ulusal ekonominin gelişmesini uyumlulaştırmak amacını güden bir demokratik planın vazgeçilmez temelidir bu.

★

Ayrıca bakınız : *Konsorsiyum, Anlaşmalar, Monopoller.*

KATILMA (PARTICIPATION)

Sömürü sürecini kabul ettirmek için, sınıflararası işbirliği düşüncesini yaymayı, yaygınlaştırmayı, popülerleştirmeyi amaçlayan ideolojik (diskurlar) ve ekonomik (ücret biçimleri) pratikler.

En yaygın anlamda, katılmak, bir eyleme aktif bir tarzda, gerçekten, kişisel olarak katkıda bulunmak anlamına gelir.

Son yıllarda, Fransız hükümetleri, tam hissedarlıktan (actionnariat) kâra ortak olmaya kadar, en değişik biçimler altında, emekçilerin işletmenin işleyişine «katılma»sından çok söz ettiler.

Katılma idesi, hemen hemen, kapitalizmin kendisi kadar eskidir. Gerçekte, açıklandığı gibi, katılmanın amacı, her zaman, hak mücadelesini yavaşlatmak, sendikal örgütlenmeyi başarısızlığa uğratmak olmuştur.

Katılma, patronların elinde bir silahtır. Patronlar, emekçileri, hak mücadelelerinden ve ücretler konusunda baskı yapmaktan vaz geçirmek için sömürenlerle sömürülenlerin çıkarlarının ortak olduğuna inandırmaya çalışırlar. Şu halde, onlar için söz konusu olan, kârı yükseltmek için sömürüyü artırmaktır. Gerçekten, katılma payı diye dağıtılan meblağlar, ister «kârların bölüşülmesi» olsunlar, ister hisse senedi dağıtımı ya da başka herhangi bir biçime bürünsünler, ücretin unsurlarıdır.

Sınırlı sayıda birkaç girişimde söz konusu meblağların küçümsenmeyecek boyutlara ulaşması mümkündür. Ama bu gerçek bir istisnadır. Büyük bir çoğunlukla, bu meblağlar, pek azdır.

Ayrıca, dağıtılan bu meblağlar ücretin unsurlarıdır, çünkü emekçilerin durumu düzelmiş olmaktan çok uzaktır.

«Katılma»dan önce de, sonra da, işçiler sömürülen kişilerdir. Çünkü bugün Fransa'da girişimler kapitalistlere aittir, en büyükleri de finans gruplarının egemenliği altındadır. Bu şartlarda, jestiyonun amacı, sadece girişimin sahipleri için azamî kâr arayışı olabilir, yoksa bu girişimin ücretlilerinin hayat ve emek şartlarının giderek düzeltilmesi değil. Kapitalist rejimde, ücretler ne kadar düşükse, kârlar da o kadar yüksektir. Ücretlilerle kapitalistlerin çıkarları karşıttır ve katılma bu olguyu hiçbir şekilde değiştiremez: sınıfsal antagonizma kapitalist rejimin ayrılmaz parçasıdır.

*

Ayrıca bakınız : *İşletmenin jestiyonu Kâra ortaklık, İnsanî ilişkiler.*

KATMA DEĞER (VALEUR AJOUTÉE)

Ekonomik devre içinde meydana gelen ve ürünlerin nihaî değeri ile başlangıçtaki değeri arasındaki fark olarak tanımlanan ek değer.

Katma değer, üretimde sadece bir değer aktarımının değil, fakat bir değer yaratımının meydana geldiğini belirten bir muhasebe kavramıdır.

Girişimci makinalar, ilk maddeler satın alır ve işgücü sayesinde, yeniden satacağı metalar imal eder. Elde edilen metaların nihaî değeri, bir yandan başlangıçtaki değeri (ilk maddeler, makinalar, yakıt) öbür yandan da, dağıtılan kârlar ve ücretlerden teşekkül eden gelirler düzeyine tekabül eden bir yeni değer ihtiva eder.

Bundan dolayı, katma değer şu denklemle ifade edilir:

Katma değer =
Nihai değer — ara tüketim (consommation intermédiaire).

Katma değer, ulusal muhasebede çok kullanılan bir kavramdır. Sosyal hasılanın büyüklüğünün ölçülmesini mümkün kılar. Katma değer, aynı zamanda, «katma değer vergisi» denilen yeni tip bir verginin tesisinde de kullanılır. Teoride, nesnenin uğradığı mütevali değer artışlarının vergilendirilmesi söz konusudur, fakat realitede, değere fiilen katkıda bulunan elemanlarla katkıda bulunmayanlar arasında gerçek şekilde ayırım yapılmaz; tamamen aksine, üretimin çeşitli aşamalarındaki nesnenin kazandığı değerin vergilendirilmesiyle yetinilir.

Katma değer, fenomenal düzeyde yer alan ampirik ve teknik bir kavramdır. Aslında, katma değer kavramı, üretim araçlarında cisimleşen geçmiş emeğe karşı, işgücü tarafından bir üretim peryodu içinde sarfedilen canlı emeği yansıtır, fakat onu gerçek kaynağına, yani değerin tek yaratıcısı olan işgücü'ne inmeden yansıtır.

Ne var ki, teorik muhtevasının sınırlılığına rağmen, bir ulusal muhasebenin yani esasta ekonomik ve istatastik bir tekniğin kurulmasına tamamiyle muktedirdir. Bu itibarla, eksik ve çarpıtılmış olsa da nesnel bir bilgi ortaya koyar.

★

Ayrıca bakınız : *Artı-değer, Kâr*

KAVRAM (CONCEPT)

Gerçeğin özünü dile getiren, somut gerçeğin çeşitli belirlenimlerini içeren teorik üretiş (düşünce-gerçek) (réel- pensée).

Kavram, bir rasyonel soyutlamadır, bir genelliktir. Genelleştirme temeline dayanan bir soyutlamadır bu: meyva kavramı, tekil meyvelere nazaran genelde meyvayı ifade eder.

Kavramların iki büyük tipi vardır: maddî nesnelere ait kavramlar ve özgürlük kavramı gibi düşüncelere ilişkin kavramlar. Özgürlük bir eşya değildir, özgürlük elle dokunulabilir bir şey olmadığı gibi, gözle de görülemez. Fakat özgürlük nedir. nerede kendisini gösterir, neyle şartlandırılmıştır. nedir onu zedeleyen, insan zihni bunu

iyi bilir. «Özgürlük» her ne kadar bir sözcük, bir soyutlama ise de, anlamlı, açık seçik hissedilir, anlaşılır, benimsenir ve de, somut ve gözlemlenebilir durumları, olguları ve fenomenleri kucaklıyan bir sözcüktür.

Ekonomide, kavram, ekonomik kategoriler biçiminde tezahür eder.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonomik kategoriler, Öz (Essence), Ekonomi teorisi.*

KAYMALAR (DECALAGES)

Ekonomilerin ve toplumların evrim ritmlerindeki aykırılıklardan ileri gelen, **zaman ya da mekân içindeki diferansiyel sapmalar.**

Fransız sınaî üretiminin iki belirgin ân arasındaki istatistikleri incelenirse, değişik branşların ilerlemeleri arasında sapmalar olduğu tespit edilir: örneğin, otomobil sanayinin büyüme hızı tekstil sanayinin büyüme hızından çok daha fazladır. Bu ayrılmalar değişkendirler, sürekli değişikliğe uğrarlar. Her branşın kendine ait bir ritmi vardır ve bu nedenle öteki branşlara göre bazan geri kalır, bazan ileri gider.

Bu geri kalmalar, ve bu ileri gitmeler, bu sapmalar, kaymalar diye adlandırılan, yani hem zaman ya da mekân içinde yer değiştirmeler hem de eşitsiz gelişimden kaynaklanan sapmaları teşkil ederler.

Bu kaymalar, ekonomilerin ve toplumların evriminin temel bir fenomeni olarak kendilerini gösterirler. Bunlar hem teorik ekonomik sistem düzeyinde hem de somut ekonomik ve sosyal formasyon düzeyinde görülebilir.

Teorik düzeyde, kayma, çelişik birimlerin diyalektik gelişim tarzını açığa vurur. Örneğin, üretim tarzının bağrında, sürekli dönüşüm geçiren üretici güçler ve daha istikrarlı, daha tutucu olan üretim ilişkileri arasında sürekli olarak kayma vardır. Keza, kayma, doğa üzerinde artan egemenliği ifâde eden temel (ekonomik yapı) ile, işlevi korumak, süreklileştirmek olan üstyapı arasında bir kuraldır.

Somut ekonomik ve sosyal formasyonlar düzeyinde, kaymalar, hem mekân içinde (verili bir ânı ele alarak) hem de zaman içinde (ard arda bir çok kronolojik sekansı ele alarak) kavranabilirler.

Mekân içinde, kaymalar, samut kapitalist ekonomilerin hiyerarşik ilişkilerini (örneğin, ABD'nin ekonomisiyle Fransa'-

nın ekonomisi arasında kayma vardır) ya da kapitalist ve sosyalist ekonomilerin büyüme tarzlarını (eski Rusya'nın ABD'den geri kalmışlığı, Sovyetler Birliği olalı beri, yavaş yavaş ortadan kalkma eğilimindedir) ya da gelişmiş ekonomiler-azgelişmiş ekonomiler ilişkisini ifade ederler.

Zaman içinde, kaymalar, sanayileşmenin başta gelen teristiklerinden birini teşkil ederler. Sanayi devriminin yayılma sürecini vurgularlar (scander). Üretim tarzının hemen hemen kesintisiz değişmelerini dile getirirler.

Kaymalar, aynı zamanda, somut bir ekonominin, örneğin kapitalist Fransız ekonomisinin iç kuralıdırlar:

— sektörden sektöre kaymalar;

— branştan branşa kaymalar;

— üretimle tüketim arasındaki kaymalar;

— taleple arz arasındaki kaymalar.

Kayma, ekonomik büyümeyi, yani genişletilmiş yeniden-üretim'in biçimlerinden birini teorik olarak düşünmek bakıçok önemli bir kavramdır.

Gerçekten, yeniden-üretim zorunlu olarak kaymalara yol açtığına göre bunları önceden görmek ve üstesinden gelmek kaçınılmazlaşır.

Ama kaymanın tabiatı sırf teknik, nicel değildir. Tam tersine, kayma, çelişkinin işleyişini açığa vurur. Bu itibarla da, çelişkiyle birlikte gelişir büyür ve yok olur. Örneğin, bütün toplumlarda, üretim ilişkileri üretici güçlerin gerisinde kalır. Öyleyse burada kayma vardır ve bu kayma ancak insanların zorunlu uygunluk yasasına uygun eylemiyle aşılabilir.

★

Ayrıca bakınız : *Çelişki, Gelişim tarzı.*

KAYNAŞMA (FUSION)

İki ayrı şirketin gerek aktif gerekse pasif unsurlarını, sermayeyi büyütmek amacıyle kurulan yeni bir şirkette toplamalarından ibaret olan hukukî-ekonomik işlem.

Kapitalist teknik beş tip kaynaşmayı içerir:

— öz anlamıyle kaynaşma;

— bir şirketin bir başka şirket tarafından bütün aktif ve pasif unsurlarıyle birlikte yutulması;

— bir şirketin, daha önce kendi kontrolü altında bulunan bir başka şirketin bütün varlığı-

nı kendi sermayesi içinde nihaî olarak absorbe ve entegre etmesi;

— bir işletmenin aktif ve pasif unsurlarının ayrılması ve bu unsurların, daha önceden var olan ya da bu amaçla kurulan iki ya da daha fazla şirket tarafından bütünüyle ve aynı bir anda yutulmasından ibaret olan ayrılma-kaynaşma;

— ayrılma - kaynaşma'nın bir çeşidi olan ve bir şirketteki aktifin bir kısmının bir ya da birden çok şirketin sermayesine aktarılması işlemi.

Kaynaşma, sermayenin santralizasyonu tarzlarından biridir.

Kaynaşma, son on beş yıl boyunca, dikkate değer bir biçimde hızlanmıştır (yüzyılın ilk yarısına oranla 60 ınisli fazla). Kaynaşmalar, vergi imtiyazlarını ve kredi kolaylıklarını ayarlıyan devlet müdahaleleriyle teşvik edilmektedir.

Devletin oynadığı bu rol, üretimin modern şartlarıyle ve piyasaların evrimiyle açıklanır; o piyasalar ki, monopollerin sahip bulundukları ekonomik iktidarı her geçen gün biraz daha yaymak imkânını vererek, üretici güçlerin gelişimine ayak uydurabilmek için, daha güçlü malî grupmanlar ve daha büyük üretim ünitelerinin kurulmasını zorunlu hale getirir.

A.E.T.'nin kurulması da, ayrıca, kaynaşmaların nicelik ve niteliği üzerinde etkili olmuştur.

Nicelik bakımından, kaynaşmaların sayısında bir artış meydana gelmiş, nitelik bakımından ise, kaynaşmalar daha büyük boyutlara erişmiş ve bu kaynaşmalar çok büyük şirketler arasında yapılan işlemler haline gelmiştir.

Fakat, kaynaşma hareketi, henüz ulusal ölçünün sınırları içinde kalmaktadır. Ortak pazar, kaynaşmaların Avrupa çapında genişlemesi sonucuna henüz varılnamıştır.

Bu, elbetteki, sermayenin uluslararası bir karaktere bürünme (**enternasyonalize olma**) eğilimi taşımadığı **anlamına gelmez**; fakat bu eğilim çeşitli biçimler (örneğin, iştirakler, değişik ülkelerin monopolleri arasında ortaklaşa filyaller kurulması) almaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Soğurma (absorbtion), Sermayenin santralizasyonu, Ekonomik konsantrasyon.*

KEMERLERİ SIKMA (AUSTERITE)

Sermayenin birikimini ve aşırı-birikim'ini sağlamak amacıyla uygulanan, genişlemenin, tüketimin frenlenmesi, yavaşlatılması, giderek durdurulması yolunda bir ekonomik politika olarak kendini gösteren, monopolist devlet kapitalizminin tikel konjonktürü.

Kemerleri sıkma deyiminin alışılmış karakterdeki anlamı ile ekonomik alandaki anlamı arasında bir kayma (décalage) vardır.

Günlük konuşmada, kemerleri sıkma deyimi, para biriktirmeye, tasarrufa yöneliştir, zor bir durum karşısında masrafları kısma zorunluluğudur. Burada kemerleri sıkma deyiminin moral bir anlamı vardır.

Ekonomik anlamda, kemerleri sıkma, hızlı genişlemenin tersine dönüşüdür, karşı kutbudur. Öyleyse, aşırı-birikim sürecinin sonuçlarını, istenen fedakârlıkların eşit olarak bölüşüldüğüne inandırarak, emekçilerin sırtına yükleme isteğidir.

Bu anlamda kemerleri sıkmanın başlıca tezahürleri şunlardır:

— ücretlerin dondurulması: esas veçhe;

— kamu harcamalarının durdurulması;

— büyümenin nispî olarak durması;

— çok sık bir enflasyon süreci.

Marksist-olmayan ekonomistlerin, bir termodinamik terimini kullanarak söyledikleri gibi, fazla ısınmadan sonra (ekonominin altüst olmasından sonra) buhar tersine dönmüştür. Kemerleri sıkma, bu ânda kendini gösterir.

Kemerleri sıkma kapitalizmin değişmez bir politikasıdır. Çok değişik biçimler almış, ama çöküntü, durgunluk dönemlerinde, yani ekonomik buhran başgösterince hep ortaya çıkmıştır.

Ama değişmez bir politika olmakla birikte, kemerleri sıkma bir teorileştirme konusu olmamıştır. Bu politika, aşırı-birikim süreci şiddetlendiği zaman kavram haline gelir. Bu bakımdan, kemerleri sıkmanın çok belirgin bir ideolojik içeriği vardır; hak taleplerini, gerçek temelini gizleyerek engelleme çabasındadır. Kendini hiçbir zaman olduğu gibi göstermez.

★

Ayrıca bakınız : *Deflasyon, Stabilizasyon.*

KENDİ İÇİN ÜRÜN (PRODUIT POUR SOI)
TOPLUM İÇİN ÜRÜN (PRODUIT POUR LA SOCIETE)

Sosyalist rejimde ulusal gelirin bileşkenleri (composantes)

Ulusal gelir, sosyalist toplumda, yeni harcanmış emeği billûrlaştıran yıllık sosyal hasıla fraksiyonunu ifâde eder. Şu halde, yeniden - oluşturma'ya (reconstitution) tekabül eden, bu aynı yıllık peryod içinde kullanılmış üretim araçlarının yeniden-üretimi'ne tekabül eden değeri içermez.

Bu ulusal gelir, zorunlu olarak karşılıklı-bağımlılık halindeki iki bölüme ayrılır:

— birinci bölüm, üreticilerin ve ailelerinin kişisel ihtiyaçlarının giderilmesine ayrılmıştır, bu nedenle de «kendi için ürün» adını alır;

— ikinci bölümse, hem her türlü prodüktif-olmayan harcamayı (devlet idaresi harcamaları da dahil) finanse etmek, hem de üretici güçleri artırmak, yani prodüktif potansiyeli yükseltmek için kullanılır. Bu iki amaç doğrudan doğruya bütün toplumu ilgilendirdiğine göre, sosyal hasılanın bu bölümüne, «toplum için ürün» adı verilir.

Elbette, yeni sosyal hasılanın iki fraksiyonunun kaynağı aynıdır: maddî üretimin emekçilerinin emeği. Her iki fraksiyon da, son tahlilde, ihtiyaçların giderilmesine hizmet ederler: bireysel ihtiyaçlar (ücret biçimi altında), kolektif ihtiyaçlar (okullar, hastaneler, müzeler, vs. biçimi altında).

«Kendi için ürün» ve «toplum için ürün» kavramları, zorunlu ürün ve artı-ürün kavramlarının sosyalist rejimde büründüğü özgül biçimdir.

Özellikle, genişletilmiş yeniden-üretim'in şartı olan artı-ürün, toplum için ürün biçimi altında tezahür eder.

Ama, zorunlu ürün / artı-ürün çiftinin emek/sermaye antagonist ilişkisi içinde ete kemiğe büründüğü kapitalist rejimdekinin tersine, sosyalist rejimde, ulusal gelirin bölünmesi, doğrudan doğruya, herkes için elverişli, yani toplumun bütün üyelerinin durmadan artan maddî ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir genişletilmiş yeniden-üretim sağlamanın vazgeçilmez nesnel şartlarını dile getirir.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyalizm, Artı-ürün.*

KENDİ TOPRAĞINI İŞLETME (FAIRE-VALOIR)

İşletenin bizzat toprağın sahibi olduğu tarımsal işletme tarzı.

Burada, kendi toprağını işleme, mülk sahibinin bizzat işletim yapmadığı kiracılık (fermage) ve ortakçılık (métayage) sistemlerinden ayrılır.

Bununla birlikte, dolaysız ve dolaylı olmak üzere, iki kendi toprağını işletme biçimi vardır.

Dolaysız kendi toprağını işletme'de, gerekli ailevi ve ücretli yardımları sağlayan mülk sahibi, işletmesini bizzat yönetir, yatırımı ve alımları kararlaştırır, tarımsal çalışmayı yönetir, kendi hesabına satışlar ve anlaşmalar yapar.

Dolaylı kendi toprağını işletme'de, mülk sahibi, günlük sevk ve idareyi, iş sorumluluğunu ve bazan satışları bir vekilharca ya da bir kâhyaya bırakır, kendisi, yatırımlarla ve üretimin genel oryantasyonuyla ilgili kararları verir, kâhyasına sabit ya da orantılı olarak ödeme yapar, satışlardan gelen paranın toplanmasıyla uğraşır.

Çoğu zaman, kiracılık ve ortakçılık da dolaylı kendi toprağını işletmenin tarzları olarak kabul edilirler.

Kendi toprağını işletme tarzları, işletmelerin boyutlarının, ekonomik ağırlıklarının, ekonomik tabiatlarının fonksiyonudurlar (dolaylı kendi toprağını işletme, hemen her zaman, toprak ağalarının varlığına dayanır).

★

Ayrıca bakınız : *İşletme, Kiracılık, Ortakçılık.*

KENTÇİLİK (URBANISME)

Kurulu çevrenin üretimine bağlı olarak, kent arazisine tasarrufun belirli sosyal pratiği.

Fransız dilinde ancak 1910 yılına doğru türetilen bu sözcüğün gerek İngilizcedeki (town-planning) ve gerekse Almancadaki (Städtebau) yaklaşık karşılıkları da, ilkin 1880 yılında ortaya çıkmışlardır. Oysa kent yapımı, binlerce yıllık bir olaydır; kentlerin morfolojisi de çoğu zaman karmaşık amenajman tekniklerinin uygulanmasını, planları ve yerleştirilme biçimleri ise bilinçli bir sosyal pratiği dile getirir. Ama, kendisi de

doğrudan doğruya kapitalist üretim tarzının ortaya çıkışıyle belirlenmiş olan (bu fenomene şu kitapta verilen kesin anlamıyle) kentleşme süreci, kentlerin büyümesinin ortaya koyduğu problemlere tamamıyle yeni bir boyut kazandırmış bulunmaktadır.

Kentleşme, işte bu fenomene bağlı bir sosyal pratiğin yansıması olarak mütalaa edilmelidir ve kentçilik kavramı da, tarihsel açıdan kentleşmeye bağlıdır. Alışılmış tanımlamalar, kentçiliği, kentlerin teknikler ve metotlar bütünü olarak, hatta kentlerin amenajmanını konu alan bir bilim olarak sunarlar. Bilimselci yaklaşımın en büyük sakıncası, kolayca anlaşılabilir: üretim tarzlarının acayip bir karışımıdır bu; kentin biçim ve fonksiyonlarının, belirli üretim ilişkilerine *özgül olarak* bağlılığının yeterince değerlendirilmeyişidir.

Bir başka deyişle ve paradoksu zorlamaksızın söyleyecek olursak, bir kentleşme sürecinin ya da herhangi bir bireysel-amenajman iradesinin sonuçları ve daha genel olarak, kentçiliğin kurulu çerçevenin realizasyonuna yerleştirilmesi tarzı, kentçilerin amaçlarına... ancak ikincil bir şekilde itaat etmektedir. Bizim toplumumuzda, monopolist devlet kapitalizmi, özellikle de büyük bankalar ve bunların promotör-konstrüktörler'i kentçiliğin yürürlüğe konuşu üzerinde ve hatta doğrudan doğruya kentçilik kavramı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadırlar.

Bu üstünlük, sadece, kentçilik planlarına yapılan sayısız «aykırı müdahale» yoluyle yürürlüğe girmekle kalmayıp doğru dan doğruya tüzük ve yönetmeliklerden de destek almaktadır: Örneğin Fransa'da, «uyumlu amenajman kesimleri»yle ilgili yönetmeliğin getirdiği «patrönerlik» ya da arazi ortaklıkları, karma ekonomi şirketleri için yaratılan kolaylıklar, inşaat sırasında kiralama, vs. Özellikle de, sermayenin aşırı birikimi ve değer kaybı olayı, devlet finansmanına geniş oranda başvurmayı gerekli kılmaktadır; kentçilik işlemleri de, bu transfere özellikle elverişlidir.

Büyük sermayenin kentçiliğe, daha planlama aşamasında elkoyması iki önemli hedefle bağlantılıdır:

1. Monopollerin inşaat ve kamu işleri sektörüne sızması.
2. Gene monopollerin, arazi piyasası üzerinde kendi yararlarına egemenlik kurma isteği.

Bu iki sektör de, monopolist egemenlik alanının henüz geniş çapta dışında kalmaktadır: Birincisi, sermayenin organik bileşiminin düşüklüğü nedeniyle; ikincisi ise, kısmen, küçük ve orta burjuvazinin temel direğini meydana getirdiği için.

Genel açıdan söz konusu olan, toprak rantının üleşilme şartlarını, monopollere daha büyük kazanç sağlayacak şekilde değişikliğe uğratmaktır: Gittikçe daha kesin ve önünde durulmaz bir şekilde, kentçilik «yapma» nedenleri doğmaktadır monopoller için.

Görüldüğü gibi, kentçiliği tanımlarken doktrinin payına olduğu kadar teknisyenlerin yerine de gereğinden fazla değer yüklememek gerekir. Fakat, kentçilik, spesiyalistler için bir arızî uzantı olmakla beraber, monopollerin başta gelen bir işi değildir. Örgütlü yararlanıcılar, lokal topluluklar da —örneğin yeniden konutlanma ya da donanım alanlarında — belirli bazı isteklerini kabul ettirebilirler. Kentçiliğin, daha genel bir süreç olan kentleşme sürecinin çerçevesi içinde bilinçli bir uygulama olduğu kabul edilirse, aynı kentçiliğin somut oluşturulma şartları, bu alanda, teorik karakterde bir entelektüel maharet şeklinden çok sosyal bir uygulama görmeğe çağırmaktadır bizi.

«Kentlerin amenajmanı» kavramı da yetersizdir. Kentsel işlevler, *herşeyden önce ve temel olarak, kurulu* bir çerçeve içinde yer almak gibi bir ortak karakteristik taşır: tıpkı yerleşme yeri gibi insanların ve metaların üretimi, dağılımı ve tedavülü da, arazinin kullanımını hemen de kesin bir şekilde saptayan çalışmalarla kökleşmektedir (bina yapılacak arsalar ile tarıma ayrılmış topraklar arasındaki rant eşitsizliği de bundan ileri gelir). Demek ki kentçiliğin değeri, — mekân parçalarını, yerleşik çerçeve ye *bağlı olarak* inşa ya da amenaje etmek söz konusu olduğuna göre —, en sonunda gelip toprak mülkiyetine bağlanmaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Kentleşme.*

KENTLEŞME (URBANISATION)

Kentlerde, kentlerin sayı ve boyutlarının büyümesiyle birlikte, nüfusun yoğunlaşma süreci olup üretici güçlerin serpilmesinin, gelişimlerinin belli bir derecesinde, insan kuruluşlarının lokalizasyonu üzerinde dolaysız etkisini dile getirir.

Kentlerin biçimi ve yapısı, yürürlükteki üretim tarzından bağımsız olamaz; sadece bir toplu yerleşme olayı olarak tanımlanamaz kent; ve bununla birlikte kentsel örgütlenme, çekirdek-

leri bazan yüzyıllar öncesinde bulunan tarihsel bir realitedir.

Antik Roma çağından XV. yüzyıl sonuna uzanan bir dönem boyunca Avrupa kentleri, özenle tertiplenmiş bir kurulu mekân (kale ya da saray, tapınak, pazar yeri; bölge papazlarının bir kısmı için yapılmış konutlar) içinde somutlaşan, askerî, dinsel ve ticarî olmak üzere üçlü bir işlevi ifade eder. Mübadele ilişkileri açısından kent, özellikle kendisini çevreleyen kıra bağlıdır; sağladığı üretim zanaatsal karakterlidir ve feodal ilişkiler içinde yer alır. Akdeniz kentlerinde de görülen bu kent-kır tümlemesi, sömürgecilerin gelişinden önceki Afrika ve Asya uygarlıklarında çok daha hafifleştirilmiş bir durumdadır; bu son kentlerde özellikle ticaret, kırsal bir topluma bağımlı kalır ve kent de bu kırsal toplumun parçalarından birini meydana getirir.

Görüldüğü gibi kentleşme k a v r a m ı, kentlerin doğuşundan çok yapısında, kapitalist üretim tarzının gelişimi sonucu ortaya çıkan derin değişmelere ilişkindir. Alışılmış anlamında «kent»in kullanılagelen tanımları da, kimisi salt nicel başlangıçlarına sımsıkı bağlı kaldığından (bir yönetim merkezi çevresindeki yerleşme yoğunluğu; kabul edilen minimumlar bir ülkeden öbürüne değişmektedir: Fransa ve Almanya'da 2000, A.B.D.'nde 2500, Hollanda'da 5000 kişi), kimisi de gereğinden fazla şematik bir fonksiyon karakteristiğine bağlı kaldığından (aktif nüfusunun çoğunluğu tarım dışında işlerle uğraşan bir toplaşma yerini kent olarak kabul etme), zaten yetersizdir.

Kapitalist dönemde üretici güçlerin gösterdiği ilerleme, kentleşmenin iki belirleyici faktörünün bileşmesine yol açmıştır.

— sabit sermayenin yatırım yerleri çevresine gittikçe artan bir emekçi yığını toplayan sanayileşme;

— işçi sınıfının mücadelesi sonucunda hayat şartlarının iyileştirilmesi sonunda ortaya çıkan ve «kırsal göç» şiddetlenirken, kentler tarafından hemen hemen tamamıyla kanalize edilen nüfus patlaması.

Bu durumda kent, üretimin ve mübadelelerin gittikçe artan sosyalleşmesini dile getiren bir «kurulu çerçeve» olarak gözükmektedir. XIX. yüzyılın başlangıcında, dünya nüfusunun % 2,4'ü nüfusu 20000'i aşan kentlerde oturmaktaydı; bu oran, 2000 yılında % 45'e yükselebilecektir. 1962 yılında «kentleşme oranları» (nüfusun, 2000'i aşkın toplanma yerlerinde oturan kısmı), A.B.D.'nde % 64'e, Batı Almanya'da % 71'e, Büyük Britanya'da % 81'e yükselmek-

teydi. Fransa'da ise kent nüfusunun otuz yılda iki katına çıkması, yani bugün % 56 olan kentleşme oranının 1985'te % 73'e çıkması ve yüzyıl sonunda da % 77'yi bulması beklenmektedir; somut olarak, bu evrini, bugün varolanın tümüne eşit miktarda konut yapımını gerektirmektedir.

Görüldüğü gibi kentleşme terimi, bu oldukça yeni realiteye uygulanabilir. Ama burada sadece, daha seyrek kullanılan bir terim olan ve henüz boş arazilerin gelişimine ilişkin olarak bir öngörüyü ve bir iradeyi dile getiren *kentleştirme* terimine ve aynı zamanda da, toprağın tasarrufu gibi sosyal uygulamayı dile getiren *kentçilik* terimine karşıt olarak, bir analiz ve bir tespit söz konusudur. dur.

Kentlerin yayılması ise, inşaat düzeylerinin yükselmesi ve derinlemesine çoğalması yoluyla bir yoğunlaşmayı ve çevre üzerine (ulaşım eksenleri boyunca «zeytinyağı lekesi», «eldiven parmağı» halinde, bir vakitler ayrı olan yakın kentlerin birleşmesi sonucu «kentsel büyüme» halinde) yayılamayı dile getirmektedir.

Çelik ve betonarme gibi yeni tekniklerin ya da malzemelerin ortaya çıkışı, inşaatın sanayileşmesi, çok yüksek binaların yapımını açıklamağa yetmez. Arsaların yoğun biçimde kullanımını zorunlu kılan, kent merkezlerindeki toprak fiyatlarında görülen çok büyük artıştır; büyük kapitalist işletme merkezlerinin bu binalara yerleşmesi de, söz konusu binaları «anıtlaştırma» iradesine yabancı değildir. Çevrede alçak binaların yapımında görülen gelişme, daha düşük bir «arazi vergisi»nin ve emekçileri yerleştirme gibi bir temel zorunluğun sonucudur: Ama özel inşaatçıların girişimciliği, çoğu zaman sadece konut yapımını sağlamakta ve yerleşme yerinin daha geniş isteklerine cevap vermemektedir. Bu girişimcilik, konutu, varolan büyük altyapıların, yol (arazinin işe yarar hale getirilmesinin maliyeti böylece kamu kolektivitelerinin üzerine yıkılmaktadır) ya da demiryolu (yükümlenilen «sakıncalar» arsaların fiyatını düşürmektedir) gibi altyapıların yakınına yerleştirme eğilimindedir.

Kapitalist toplumlarda kentleşmeyi ve yerleşme yeri yapımını, en apaçık biçimde niteleyen, gerçekten de, gayri menkul spekülasyonu ile «sosyal segregasyon» («sosyal tabakalar arasında ayrım gütme»)'dur.

Ama bu olayların yorumlaması, bireysel asalakça davranışların analizine indirgenemez; burada asıl sebep, en çeşitli biçimleriyle toprak rantına sahip olmaktır.

Bununla birlikte, kentleşme

nin, kentlerin aşırı biçimde büyümesi doğrultusunda böyle hiç durmaksızın ilerleyebileceği şüphelidir: belli bir kademe aşıldığında, «sosyal maliyetler» ve kentsel ortak yönetimin kaçınılmaz sonucu olan savurganlıklar (israf), doğrudan doğruya kapitalist ekonominin işleyişini baltalar. duruma girer. Kal dı ki bu problem, sosyalist ülkelerin de yabancısı değildir: Diferansiyel rant mekanizması, üretim tarzında gerçekleştirilen değişiklikle yıkılamaz ve yüksek bir kentleşme oranının ortaya çıkarılışı, kentin sosyalleşme ve birikim yeri olarak belirleyici işlevini karşılamaktadır (Sovyetler Birliği'nde bu yönelim, 1931 yılında, «kentçiler»le «karşı-kentçiler» arasındaki takışmanın sonucunda durdurulmuştur). Ama nâzım planlar, bir optimum gelişme düzeyi belirlemektedirler; böylece, inşa edilmiş çerçevenin en tatmin edici biçimde kullanımı sağlanmaya çalışılmakta ve kentlerin nicel büyümesine kesin bir sınır konulmaktadır. Kentlerle kırlar arasındaki hayat şartlarına ilişkin aykırılığı hafifletme istemi, bugün, köy-kent»ler yapma anlayışında dile gelmektedir; söz konusu kentler, özellikle kırsal nüfusu barındıracak ve bu nüfusun kentli sosyal tabakalarla bir arada (içiçe) oturmasını sağlayacaktır.

Emperyalist aşamadaki kapitalizmin gelişimi, sömürgeci müdahaleye uğrayan ülkelerde de bir kentleşme olayına yolaçmış bulunmaktadır. Ama sanayileşme, ancak binde bir ve ikincil olarak etki yapar; nüfus artışı, kentleşmeye, ulusal bağımsızlık için verilen mücadelelerin kazandığı başarılara rağmen çoğu zaman dramatik ve önlenmesi imkânsız boyutlar kazandırarak, sadece sonradan katkı yapmaktadır. Bugün Üçüncü Dünya nüfusunun % 15'i nüfusu 20 000'i aşan kentlerde yaşamaktadır; ama bu oran, yüzyıl sonunda iki katına çıkmış olacaktır; oysa aynı yüzyıl sonuna kadar Üçüncü Dünya nüfusunun tümü, iki kattan daha fazla artacaktır. Başta iki faktör belirleyici gibi gözükmektedir: Mahallî bir mamûl ürünler piyasasının ortaya çıkışı (ki bu piyasa, zanaatçı ile tüccarın sosyal statüsünü alt üst etmiştir); varolan kentlere yeni işlevlerin yüklenmesi («sömürge paktı»nın işleyişi bakımından zorunlu yönetim aygıtı ve askerî idare bu kentlere yerleşmektedir). Bu durumda da işsizler yığını, gerçek istihdam perspektiflerinin eğretiliğine ve raslantısallığına rağmen, kentlere doğru akmakta ve kentlerde yerleşmeğe yönelmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Lokalizasyon, Kentçilik.*

KEYNESCİLİK (KEYNESIANISME)

İngiliz ekonomisti John Maynard Keynes (1883-1946) ve çömezleri tarafından ekspoze edilen ve tam istihdamın ve optimum'un bilinçli bir kapitalist rejimle sağlanabileceğini ispatlamak istiyen doktrin.

Keynes, bütün ekonomik depresyonların, tasarrufun yatırımdan daha fazla olmasından ileri geldiği düşüncesindedir. Bu fenomen, tüketim malları üreticilerini, maliyetlerin altında satışa zorlar. Ekonomik genişleme ise, bunun tersine, bir ilk dönemde kârlarını artıran, fakat ikinci bir dönemde ise doğrudan tüketim malları üretimine ve bizzat tüketime zarar veren hızlı yatırıma bağlıdır. Yatırımların himayesinin dinamik dengesi bütünün ekonomik uyumunu şartlandırır. Yatırım ihtiyacının bankacılık politikası ve devlet yardımı tarafından teşvik edilmesi halinde, ne devlet sosyalizmine ne de sosyalist çözümlere gerek kalmaksızın, aktif nüfusun tam istihdamı sağlanabilir.

Keynescilik liberal bir doktrin olarak nitelenir, fakat, o, kaçınılmaz olarak, devletle malî güçler arasında sıkı bir uzlaşmaya götürür. Keynescilik, monopolistik devlet kapitalizmine tekabül eden modern kapitalist devletlerin «yol gösterici» planlamalarının temelinde yer alır. Keynescilik, kamu sermayelerini büyük monopollerin hizmetine koşar, insanın insan tarafından sömürülmesi sistemini, haklar ve gelirler arasında eşitsizlikler sistemini ayakta tutmaya çabalar. Kritik peryodlarda istihdamı artırmanın yollarını göstermek ve normal zamanlarda da tam istihdama katkıda bulunmak gibi meziyetleri olsa da, Keynescilik, şunu telkine çalışır: istihdamdaki nispî kesinlik, emekçiler için öylesine bir iyiliktir ki, bunun yanında, işçilerin durumunun iyileştirilmesi son derece talî kalır. Ve nihayet Keynescilik, «neo-kapitalist» sistemler aramaya sevkeder, o «neo - kapitalist sistem» ki, başlıca hedefi, kapitalist yapıyı ayakta tutmak ve sosyalist ilhamı dile getiren reformların kabulünü engellemektir.

★

Ayrıca bakınız: *Vülger ekonomi, Makro-ekonomi, Çoğaltan (Multiplicateur), Tam istihdam.*

KİLİT SEKTÖRLER (SECTEURS-CLEFS)

Belirli bir ulusal ekonominin bütün diğer faaliyetlerini içine alan temel ya da sınaî branşlar.

Ekonomik gelişimin her aşamasında, sanayinin bazı branşları hareket ettirici, sürükleyici, itici bir rol oynama eğilimi gösterirler.

Yani, sınaî branşlar, iki büyük kategoriye ayrılabilirler: başlıca, hareket ettirici ya da temel durumda olanlar; ve türevsel durumda olanlar.

Bugün, XX. yüzyılın ikinci yarısında, genel olarak büyük kapitalist ülkelerde ve özel olarak Fransa'da, temel sınaî branşlar şunlardır: elektronik, havacılık, nükleer sanayi, kimya, petrol, siderürji, otomobil sanayi.

Bu sektörler, öteki sektörlerden ya da branşlardan üç karakterle ayrılırlar:

— özellikle ulaşmış bulundukları yüksek teknolojik düzeyden dolayı, bütün ötekiler için belirleyici bir rol oynarlar;

— büyük ölçüde monopolleşmişlerdir: iki ya da üç grup, şiddetli bir rekabet içinde, bu sektörlerin bütününe egemen olmak için yarışır;

— büyük ölçüde yabancı sermayenin egemenliği altındadırlar. Bu aşırı egemenlik, çoğu zaman, bunda kârlarını koruma imkânı bulan Fransız gruplarının aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Bu kilit sektörler, üretici güçlerin gelişimine bağlı olarak ve sanayi devrimleriyle bağlantı içinde evrim geçirmişlerdir.

Bu kilit sektörler, yalnız öteki sanayi sektörlerinin faaliyetlerini değil, yatırım, lokalizasyon ya da fiyat konusundaki kararlarıyla, aynı zamanda ve özellikle ulusal ekonominin düzeyini de şartlandırırlar. Bu kararlar, gerçekten, istihdam düzeyini ve giderek bölgesel dengeyi, sınaî gelişmeyi (ve bu gelişmenin ritmlerini), tüketim düzeyini ve yapısını belirlemeye kadar varırlar.

Kilit sektörlerin denetimi, bu nedenle, ekonomik iktidar düzeyinde temel önemde bir problem olarak belirir.

Bugün, bu denetim, küçük bir malî ve sınaî grup tarafından, yani monopoller tarafından yapılmaktadır. Bu durum, üretim aygıtının etkililiğinin artması bakımından çok ciddi bir nesnel engeldir.

Bu aygıtı, giderek ekonomiyi geliştirmek için, bu monopolleri ulusallaştırmak mutlaka

gereklidir; bu sayede, toplumun başlıca kaynaklarının denetimi ulusun eline geçecektir.

*

Ayrıca bakınız : *Ekonomik branşlar, Sanayi.*

KİRA (LOYER)

Bir evin, bir apartman dairesinin, bir konutun kesintisiz ama süreli kullanımının fiyatı.

Maddî hayatın temel bir unsuru olan konut, iki büyük tarzda kendini gösterebilir:

— içinde oturanın mülkü olan bir ev ya da evin bir bölümü ile sağlanmıştır;

— ya da onu kendisi oturmak için kullanmayan bir kimsenin mülkiyetinde olan bir evle ya da evin bir bölümü ile sağlanmıştır.

Bu son durumda, bu kimse, yani ev sahibi, belirli bir süre için, kira adı verilen ve genel olarak bir sözleşme ya da bir anlaşma ile tespit edilen bir meblağ karşılığında, konutunun kullanımını başkasına bırakmaktadır.

Demek ki, kira, mülkiyetine sahip olunmayan bir konutta oturmak için ödenmesi gereken fiyattır.

Kapitalist üretim tarzında, kapitalist bir karakter taşıyan belirli bir ekonomik faaliyet, kiranın varlığı temeline dayanır: kiraya vermek amacıyla ev yapımı.

Fiyat olarak, kira, üç oluşturucu unsuru içerebilir.

— kiraya verilen nesnenin amortismanı (başka bir deyişle, söz konusu nesneyi daha sonra yenilemeyi sağlayacak rezervlerin teşkili);

— bu nesnenin bakımı, ki bu «esas olarak kira» anlaşmasına bir de «yükümlülükler» bölümünün eklenmesinde dile gelir;

— yatırılmış sermayenin, mülk sahibinin kârını ifâde eden faizi.

Kira, bu açıdan, kiralık patrimuvanın büyük bir bölümüne sahiplikten doğan bir rant biçimine bürünür. Mülksahipleri için, kira, yatırılmış sermayeyi belirli bir oranda ödeyen bir gelirdir. Bir pay almadır (prelèvement), ama hem ücretten (işçilerin ve genel olarak ücretlilerin durumu) hem de artı-değer'den (bürolar, tesisler kiralayan kapitalistlerin durumu) alınan bir paydır bu.

Kira, bir fiyat olduğundan, pazarın yasalarına tâbidir, yani arz ve talep yasasına bağlı olarak değişir.

Ama, hayat pahalılığının önemli bir unsurunu oluşturduğu için, birçok ülkede yasal hükümlere bağlanmıştır: denetim ya da hattâ dondurulma.

Kirayla ilgili yasalar, hem konut buhranının şiddetini, bir başka deyişle geniş halk tabakalarının ihtiyaçlarının giderilmemişliğini, hem de monopolist devlet kapitalizminin bu ihtiyaçları gidermekteki yeteneksizliğini gösterir.

Kiralar, yapım tiplerine bağlı olarak değişirler. Sosyal konut sektöründe kiralar nispeten düşüktürler, geleneksel denen sektörlerde ise fâhiş düzeylere yükselme eğilimindedirler.

Pay alma (prélèvement) olarak kira, ücrete, dolayısıyle de hayat düzeyine güçlü bir biçimde yansır. Çoğu hallerde, kötü konutlarda oturan emekçiler, modern apartman dairelerine taşınamazlar, çünkü bu dairelerin kiraları çok yüksektir ve aile gelirlerinin % 20'sine varabilir, hatta bu yüzdeyi fersah fersah geçebilirler.

★

Ayrıca bakınız : *Yerleşim (Habitat), Konut.*

KLASİK EKONOMİ (ECONOMIE CLASSIQUE)

Merkantilizmin çöküşünden itibaren müdahaleci ve sosyalist ekollerin doğrulanmasına kadar, kişisel çıkarın, girişim ve alışveriş özgürlüğünün motor rolü temeline dayanan teori ve doktrinlerin tümü.

Klasik ekonomi fizyokrasiden sonra gelir ve, temel ifadesini Adam Smith'in eserinde bularak, olguların gözlemi ve tümdengelim temeline dayanarak fizyokratların metafizik postülalarından sıyrılır.

Gerçekte, nesnel ekonomik tahlilin kaçınılmaz olarak liberal ilkelerin kabulüne vardığını iddia etmekle birlikte, postüla olarak uyumun ve refahın, dolaysız olarak ya da uzun vadede, bütün biçimleri altında ekonomik özgürlük tarafından şartlandığını kabul eder.

Klasik ekonomi, toprağın, *sermayenin* ve *emeğin*, *rant*, *faiz* ve *ücret* tarafından ödenen üç üretim faktörü olduğunu öne sürer. Öyleyse bunlar üç değer yaratıcısıdır ve meşrû olarak ürünlerin fiyatlarının oluşturucu unsurudur. Pazar özgürlüğü sayesinde, bir dengenin kendiliğinden sağlanması söz konusudur, öyle ki değer yaratımı için yapılan elbirliklerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar tedrici olarak silinirler. Bu idealist yargı, doğal olarak, kârın doktrinal doğrulanmasını ve emek

dünyasının sömürgenlere boyun eğmesini getirir: kâr, girilen bir kapitalist rizikonun karşılığı olarak ve bir yatırımın ve bir yönlendirme çalışmasının haklı ödenmesi olarak sunulur, yoksa emek tarafından gerçekleştirilmiş bir artı-değere girişimci tarafından el konması olarak değil.

Klasik ekonominin iki büyük karakteristiği vardır: herşeyden önce, bilimsel karakterde bir ekonomi politiktir, bir kere ilk emek-değer teorisine dayalıdır, ve bu sıfatla ekonomi politiğin ilk bilimsel biçimini temsil eder. İkinci olarak, politik ve sosyal ufkuyla sınırlı bir ekonomidir. Burjuva ekonomisi olarak, kapitalizmin sosyal üretim ilişkilerini doğal, ebedî, eşyanın özünden kaynaklanan ilişkiler gibi sunmakla, burjuva ilişkilerini ebedileştirmek arzusundadır. Bu bakımdan, klasik ekonominin güçlü bir ideolojik karakteri de vardır.

★

Ayrıca bak : *Liberalizm, Fizyokrasi.*

KOKUŞMA (PUTREFACTION)

Emperyalizm döneminde kapitalizmin dağılıp çözülmesi (décomposition) süreci.

Lenin'e göre, kapitalizmin en yüksek aşaması olan emperyalizm, bir kokuşma ve asalaklık eğilimiyle karakterize olur; parazit ve kokuşmakta olan bir kapitalizmdir bu.

Toplumun, hem ekonomik yapılar düzeyinde hem de sosyal yapılar düzeyinde gerçek bir çözülüşe uğradığı görülür ve bu çözülme politik ve manevî düzeylerde de yansır.

Bundan, en önce etkilenen, toplumun büyüme tarzıdır doğrudan doğruya. Rekabetçi kapitalizm dönemine oranla daha hızlı bir bütünsel büyüme ritmine rağmen, nispî eşitsizlik ve durgunluk, kural olma eğilimindedir.

Monopol fiyatları teknik ilerlemenin uyarıcılarını kısmen ortadan kaldırırlar ve bizzat teknik ilerlemenin engellenmesine büyük katkıları olur. Üretim kapasitesi, sürekli olarak, bütünüyle kullanılmama eğilimindedir. Sömürü uluslararası bir karakter alır. Dünyanın yeniden paylaşılması, emperyalist dünya savaşlarında, bütün yeryüzünün üretici güçlerinin tahribine varır. Sömürücü devletler, rantiye devletlere ya da tefeci devletlere dönüşürler.

İkinci olarak, sosyal yapı çözülmeye başlar. Bir yandan, burjuvazi, dinamik karakterini kaybeder ve hatta tefeci bir karakter alır (rantiyelerin önemi). Öteyandan, işçi sınıfı da çözülme eğilimi gösterir, çünkü üst tabaka kendini satar ve burjuvazinin ajanı olur. Çürüyüp bozulma genelleşmeye doğru gider ve bir yönetim aracı olur.

Nihayet, kokuşma, politik olarak, her çizgide «gericlik» biçiminde tezahür eder. Burjuva demokrasisi bırakılır ya da içeriği boşaltılır ve yerini faşist tipte terorist diktatörlükler alır.

«Konuşma» kavramı, mecazî ve analojik karakterde, karmaşık bir kavramdır. Lenin kokuşma, çürüme deyimini, öldükten sonra dağılan, çürüyen, yok olan bir canlı organik cisme atıfta bulunarak kullanmıştır.

Gerçekten, emperyalizm, can çekişen, hasta bir kapitalizmdir. Bu hastalığın hem ekonomik veçheleri (kapitalist üretim ilişkilerinden dolayı, üretici güçleri teknik ve bilimsel ilerlemenin gerektirdiği ritmde geliştirme yeteneksizliği), hem sosyal veçheleri (zenginliklerin görülmedik artışı karşısında kitlelerin şiddetlenen yoksullaşması), hem politik veçheleri (insan kişiliğinin geliştirilmesinden vaz geçme), hem de manevî veçheleri (bencilliğin, yozlaşmış zevklerin yüceltilmesi, vs.) vardır.

Bununla birlikte, 1945'den sonra, bizzat savaş nedeniyle (büyük tahribat), sosyalist ülkelerle yarış nedeniyle, kapitalizm, belli sayıda ülkede çok belirli bir gelişim evresi tanımıştır. Ayrıca, uluslararası işçi hareketi, proletaryanın üst tabakasının yozlaşmasına yol açtığı çözülme sürecine karşı başarılı bir mücadele vermiştir.

Kokuşma ve parazitizm bu tezahürlerini sürdürmektedirler, ama eğilimsel bir tarzda.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalizmin genel buhranı, Emperyalizm, Parazitizm.*

KOLEKTİVİZM (COLLECTIVISM)

Sosyalist ekonomik sistemin şematik tanımı.

Ekim Devrimi'nden bu yana, bu terim, marksizme muarız yazarların eserlerinde çok sık olarak kullanılmıştır (bkz: örneğin, F. A. Hayek: *Liberal toplum mu, totaliter kolektivizm mi?*). İlk referanslar, Fransa'da, İkinci İmparatorluğun sonlarında ortaya çıktı ve dolayısıyle, «sosyalizm» teriminin ortaya

çıkmasından sonradır. İdeolojik planda, Jules Guesde, «kolektivizm» kavramına sık sık başvurur.

Literal anlamıyla, kolektivizm, kolektivizasyonu yürürlüğe koyan doktrinal davranış ya da ekonomik sistem olarak mütalâa edilebilir. Şayet, bu terimin kullanılmasından anlaşılan şey, başlıca üretim ve mübadele araçlarının kolektifleştirilmesi ise, sosyalist toplum, gerçekten de, «kolektivist» toplum olarak mütalâa edilebilir.

Kolektivizm teriminin, bu pek tıkız formülasyonun ister istemez yol açtığı belirsizliklerden yararlanan sosyalizm muarızları tarafından kasten çarpıtılmış olduğu açıktır. Gerçekten de, bir yanıltıcı kontrast, sosyalizmin muarızlarına, örneğin, kolektivizmi ile bireyciliği, kolektivizm ile liberalizmi (özgürlükçülüğü) karşıtlaştırmak imkânını verir: buysa, zımnen, sosyalist ekonomide kişisel mülkiyet biçimlerinin birlikte-varoluşunu gizlemek demektir.

İdeolojik olarak, «kolektivizm» teriminin, nüansları dikkate alınmadan kullanılması, malların ortaklaştırılması ve bireyin birey olarak inkârı gibi son derece belirsiz bir kavrama götürür: sosyalist üretim tarzında durum tamamen başkadır:

Şunu özellikle hatırlamak yerinde olur ki, sosyalist ülkelerde, mülkiyetin üç biçimi serpilme yolundadır:

1. Devlet mülkiyeti ya da bütün halkın mülkiyeti: bu mülkiyet, başlıca üretim ve mübadele araçlarının ulusallaştırılması suretiyle tesis edilmiştir.

2. Kooperatif mülkiyet: bu mülkiyet, küçük tarım ve zanaat işletmelerinin özgürce birleşmelerinden kaynaklanır.

Kişisel mülkiyet: bu mülkiyet, herkes için, emek karşılığı olan gelir ve tasarrufları, ikâmetgâhları, araba ve diğer kişisel kullanım nesnelerini içine alır. Kişisel mülkiyet, bir sosyalist ülkeden ötekine değişen oranlar içinde, tarımda kullanılan bazı üretim araçlarını da kapsar.

Sosyalist mülkiyet, arada, ücretlerin garantisi, girişimlerin yönetimi ve organizasyonu gibi, üretim üzerindeki mülkiyetle ilgili dikkate değer farklar bulunmakla birlikte, bu ilk iki mülkiyet biçimiyle bağdaşır.

*

Ayrıca bakınız *Sosyalizm.*

KOLHOZ VE SOVHOZ (KOLKHOZ ET SOVKHOZ)

Sovyetler Birliği'nde köylü kooperatifleri ve devlet çiftlikleri. Ödenebilir talebe oranla bir emtia fazlasının mevcudiyetiyle karakterize edilen üretim düzeyi.

Sosyalist ülkelerde üretim araçları üzerindeki sosyal mülkiyet iki biçimde tecelli eder: devlet mülkiyeti: (bütün halka ait mülkiyet) ve kooperatif (küçük tarımsal ya da zanaatsal işletmeler birliği) mülkiyeti. Gerekli sektörlerde sosyalist kuruluşlar bu ayrıma göre aralarında farklılaşırlar.

Çünkü, bu iki sosyalist mülkiyet biçimi «sosyalizmin temel ekonomik yasası»na eşit nitelikte uygunluk göstermezler. Devlet mülkiyeti, genellikle, üretimin sosyalizasyonunda daha yüksek bir düzeyi ifade eder ve özellikle sanayi sektörünü tümüyle içine alır, Tarım sektöründe ise durum başkadır; muhtelif sosyalist ülkelerde büyük değişiklikler gösterir.

S. S. C. B.'inde kooperatif mülkiyeti ekili arazinin aşağı yukarı % 50 sini kaplar: 1968'de bu arazi 36 200 kolhoz tarafından paylaşılıyordu. Devlet sektörü de buna eşit bir büyüklükte (% 47) olmakla birlikte daha yoğun karakterdedir (13 400 sevhoz). Şu halde, sosyalist mülkiyet ekili arazinin hemen tümünü kucaklar. Geri kalan kısım yardımcı şahsi işletmelere tahsis edilmiş olup bunun 3/5 i kolhozcu bireylere verilmiş toprak parçalarından müteşekkildir.

Halk demokrasisi ülkelerinde de sosyalist mülkiyet, Polonya hariç, egemen duruma gelmiştir (Polonya'da ekili arazilerin % 86'sı özel işletmelere aittir). Fakat yine de devlet mülkiyetinin tarımdaki payı Romanya'da ekili arazilerin ancak % 30'unu, Macaristan'da % 13'ünü, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde % 7'sini bulur. Bu ülkelerde sosyalist işletmeler Sovyetler Birliği'nde edinilen tecrübelere göre organize edilmiş olmakla birlikte, genişletilmiş yeniden üretim şartlarındaki nesnel farklar (özellikle çalışan aktif nüfusun oranı ve tarımın gelirin teşekkülüne katkısı) bu ülkeleri reformları denemeye sevketmiştir. Bu arada, S. S. C. B. de 1965'ten itibaren tarımının gelişme seyrine yeni bir mecra vermiş bulunmaktadır. Sosyalist işletmelerin bünyesi genel bütünüyle ortaklaşa bir yönde ve ortaklaşa bazı ilkelere göre geliştirmiştir. Bu gelişme, mali otonomi, ekonomik bakımdan doğru bir fiyat sistemi, emekçiler için paraca garantili kazanç, diferansiyel rantların yeniden dağı-

lışını daha iyileştiren bir vergilendirme yönünde bir gelişmedir.

Sovhoz ve kolhozların kuruluşu özellikle S.S.C.B.'ne özgü bir tecrübe olarak tahlil edilmek gerekir. Bu sosyalist işletmelerin gerek karakteristik nitelikleri, gerekse statüleri, büyük ölçüde evrime uğramıştır. 1929-1930 yıllarında icra edilen kolektifleştirme kararlarına göre, sosyalist tarım, ortalama büyüklüğü mütevazi ölçüde kalan büyük sayıda kolhozları ihtiva ediyordu. 1940'ta bunların çehresi aşağı yukarı şu şekildeydi: 500 hektarlık işletme için 80 aile ve 85 sığır, 35 domuz, 180 koyun, keçi ve azamî 3 traktör, Savaştan sonra kolhozların sayısında esaslı bir azalış olmuştur: 1950 yılında 123 000, günümüzde ise bunun ancak üçte biri. Bu azalış eğilimi, bir yandan kolhozlar arasındaki birleşmeleri, öbür yandan da bunların binlercesinin sovhoza dönüşmesini ifade eder. Bu süreç halen bir pekişme vakfesi geçirmektedir.

Günümüzde kolhozun ortalama büyüklügü 420 aile için 3 100 hektar kadar ekimlik arazidir. Her kolhozun ayrıca 50 traktörlük bir parkı ve 1 100 sığırı, 600 domuzu, 1 500 koyun, keçisi vardır. Sovhozun ortalama büyüklüğü epeyce daha fazladır: aşağı yukarı 700 işçi için 6 700 hektar arazi, 115 adetlik bir traktör parkı ve uygun oranda hayvan yetiştirme kapasitesi, S. S. C. B.'nde toplam olarak 18 milyon kolhozcu ve 8 milyondan fazla sovhoz emekçisi bulunmaktadır.

Gerek yönetim usulleri, gerekse teknik bakanlıklar düzeyinde planlama uygulamaları bakımından sovhoz statüsü sanayi işletmesi statüsüne büyük yakınlık gösterir. 1967 reformu sovhozun malî otonomi şartlarını da, aynı dönemde sanayi işletmesinde yapılan reforma yakın bir zihniyet içinde belirler: Plan'ın erişilmesi mecburî hedef miktarlarında indirim, kredi şartlarında esneklik, Plan'ın yerine getirilme derecesine bağlı «teşvik fonları» ihdası ve Sovhozlar için, bunlara ek olarak, kötü hasatların telâfisi için satış fiyatlarında artırım ve sigorta fonları tesisi.

1935 yılında kolhozlar için hazırlanan bir «tip-statü» uyarınca, bunlara ulusallaştırılan toprağın ortaklaşa işletilmesi için süresiz ve bedelsiz intifa (yararlanma) hakkı, binalar, üretim araçları ve ürün hayvanı sağlandı. Kolhozcunun garanti edilmiş müteaddit hakları vardır: evi üzerinde, küçük bir miktar hayvan ve aletler üzerinde, evinin yanında bir miktar toprak (en çok yarım hektar) üzerinde mülkiyet hakkı, kolhoz topraklarında hayvanlarını otlatma hakkı. Kolhoz kendisine bir idare meclisi ve bir Genel Başkan seçer.

1969'dan beri uygulanmakta olan yeni bir «tip-statü» bazı hükümleri, üretimin sosyalizasyonunda erişilen yüksek düzeye uygun bir biçimde tamamlayıp genişletmiştir. En alt düzeyde (genellikle köy düzeyi) «tugay kurulları»na cari işleri yürütme yetkisi vermiştir. Kolhoz düzeyinde Genel kurul tarafından seçilen bir kontrol komisyonu ihdas edilmiştir. Her bölge düzeyinden kolhozlar bir «meclis» kurmaktadırlar. En yüksek düzeyde «Federal Meclis» yer almaktadır ki, halen bunun başlıca görevi bir «sosyal yedek fonu» nun yönetilmesidir.

Kolhoz üretimi bakımından da mecburi Plan miktarları indirilerek piyasa üretimi hacminin belirlenmesiyle yetinilmiş ve hedefler beşer yıllık dönemler için tespit edilip yıllık ortalama miktar asgari had sayılmıştır. fiyatlar (özellikle ürün toplama planı üstünde devlete yapılan satışlar için) brüt % 35 nispetinde bir rantabilite sağlıyacak yönde seyretmekte, ancak kendileri için gerekli teçhizat ve malzemenin tedariki, sanayi sektöründen farklı olarak, kolhozlara ait bulunmaktadır. Vergilendirme de keza hafifletilmiştir, çünkü kolhoz ancak cari vergi yılının net geliri üzerinden, bir kâr eşiğinin tenzilinden sonra, vergi ödemekle mükelleftir; ve kolhozcu da ancak asgari bir gelirin ötesinde % 8 oranında bir sabit vergiye tâbidir. Diğer yandan, kolhozcuya düzenli bir nakdi ücret garantisi de sağlanmış olup kesin işletme neticelerinin alınmasından sonra «işgünleri» sayısına göre oranlı olarak yapılabilecek yeni bir kâr dağıtımı buna dahil değildir. Pratikte kolhozcunun ücreti sanayi işçisi ücretinin aşağı yukarı üçte ikişi kadardır.

Kolhozlar sözü geçen ücret garantisi ve çeşitli yatırımlar hususunda banka yardımından yararlanma imkânına sahiptirler. Özellikle, artık faaliyetlerini tarımsal -olmıyan alanlara da —inşaat, ek donatımlar (sulama işleri, elektrik santralleri, üretimin transformasyonu ve şartlandırılması), yardımcı zanaatler— yaymak yetkisini elde etmişlerdir. Bu politikayla güdülen amaç, kentle kentdışı yaşayış şartları arasındaki eşitsizliklerin azaltılması ve 1950 yıllarında tasarlanmış olan agro-endüstriyel (tarımsal-sınai) komplekslerin meydana getirilmesi yönünde yol alınmasıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Tarım kooperatifleri, Sosyalizm.*

KOMBİNA (COMBINAT)

Sosyalist ülkelerde, işletmelerin, sınaî organizasyona özgü gruplaşma biçimi.

İlk «kombinalar», Sovyetler Birliği'nde, NEP (Yeni Ekonomik Politika) çerçevesi içinde ve K. P.'nin 11. Kongresi (27 nisan 1922) kararlarının uygulanması olarak meydana getirildiler. Ağır sanayi devlet mülkiyetinde kaldığından üretimin hızla yol almasını sağlamaya elverişli devlet kapitalizmi biçimlerine başvurma zorunluluğu ortaya çıktı: üzinlerin kiraya verilmesi («imtiyazlar») («concessions»), karma şirketler, yabancı teknisyenler çağırma. Aynı zamanda, zanaat ürünlerinin serbestçe satılması ve küçük işletmelerde (motor gücü kullanma oranına göre, 10 ya da 20 işçiden az işçi çalıştıran işletmeler) üretim araçlarının özel mülkiyeti, 1921'de NEP'in ortaya attığı karakteristik tedbirlerdir.

Fakat, sanayi işletmelerinin reorganizasyonu, çok hızla empoze edildi. Benzer ürünleri imal eden ve belirli bir bölgede kurulmuş olan (dolayısıyla de, aynı gereç ve sürüm problemleriyle karşı karşıya gelen) birçok işletmeyi tek bir yönetim altında gruplandıran «tröstler»in yanında, kombinalar başka bir ihtiyaca cevap verirler. Daima, merkezî sevk ve idare altında, kombina, faaliyetleri dayanışma halinde olan ve bir üretim sürecinin müteselsil evrelerinde faaliyete giren işletmeleri bir araya toplar. Örnek olarak, Ural'daki demir ve Karagan'daki maden kömürü üretimini koordine eden kombinayı verebiliriz.

Halk demokrasisi ülkelerinde, kombinaların meydana getirilmesi, benzer amaçlara dayanır.

Genel bir tarzda, sosyalist ülkelerin sanayilerinin tröstler ve kombinalar halindeki organizasyonu, monopolist devlet kapitalizmindeki konsantrasyon fenomenlerine yaklaştırılabilmiştir: kombina «dikey» bir konsantrasyona, tröst ise «yatay» bir konsantrasyona benzetilir. Emeğin prodüktivitesinin artmasının, üretim ünitelerinin hacmiyle ilgisiz olmadığı düşüncesi hariç, bu benzetme biçimsel bir karakter taşır. Aslında, kapitalist konsantrasyon, artı-değer yasasından ve kâr oranı hareketinden ileri gelir: «sanayi imparatorlukları»nın kompozisyonu genellikle heteroklit'tir ve bu imparatorlukların formasyonunu yöneten rasyonalite, emekçi kitlelerin çıkarlarını dikkate almaz. Sosyalist ülkelerdeki işletmelerin gruplandırılması, «u-

yumlu ve orantılı gelişme yasası»na bilinçle riayet eder. Kombinaların meydana getirilmesi gibi organizasyon tedbirleri, belirli bir ekonomik bölgede, sosyalist genişletilmiş yeniden-üretimin empoze ettiği rasyonel ekonomik oranlarda uygulanır. Bunlar kendi başlarına bir amaç teşkil etmezler: 1965'in ekonomik reformu, bu anlamda, özellikle, aracısız satıcı-alıcı ilişkilerinin yeniden düzene sokulması, sabit sermayenin rantablizasyonu ve kazanç dağılımıyla ilgili birçok düzeltmeler getirmiştir.

KOMÜNİZM (COMMUNISME)

Bütün üretim ve mübadele araçlarının sosyal mülkiyeti tarafından, değer biçimleri tarafından, bütün bireysel ihtiyaçların karşılanmasına imkân veren kolektif zenginliklerin bolluğu tarafından karakterize edilen, sınıfsız, sosyal rejim.

Komünizm, bütün ekonomik ve sosyal formasyonlar gibi, bizzat bir üretici güçler/üretim ilişkileri kompleksinden oluşan bir üretim tarzıyle vücut bulur.

Komünizmin bir realite haline gelmesi için, bilim ve tekniğin son derece belirgin ilerlemesi temeli üzerinde sosyal üretim araçlarının çok büyük bir gelişme göstermesi gerekir. Komünizm, yüksek derecede gelişmiş toplum, insanların tabiat üzerinde egemenlik derecesini ifade eden bir teknik temeli gerektirir.

Bolluğun şartı olan bu teknik temel, yeni tipte üretim ilişkilerinden meydana gelir. Sadece insanın insan tarafından sömürülmesi tasfiyeye uğramakla kalmaz (halen sosyalizmde elde edilmiş olan bir şeydir bu) fakat, bunun dışında, sosyal sınıflar ve bu sınıflarla birlikte sosyal işbölümü de ortadan kalkar. Komünizmin teknik temele tekabül eden bu sosyal temeli, diğerleri meyanında, kol emeği ile entelektüel emek arasındaki temel farkların ortadan kalkması tarafından, kent ile köy arasındaki bellibaşlı farkların ortadan kalkması tarafından karakterize edilir. Bu sosyal temel, maddî hayat bakımından, sosyal ve moral davranış bakımından başka konsepsiyonları olan bir yeni insanın zuhurunun kaynağında yatar.

Emek sadece bir yaşama aracı değil, fakat insan varlığının başta gelen ihtiyacı haline gelir. Hür ve yaratıcı bir emektir bu.

Üretici güçlerin düzeyinin

çok yüksek derecesi, insanlık tarihinde ilk defa, azlık ekonomisinden bolluk ekonomisine geçişine imkân verir. Meta biçimleri, para biçimleri silinip gidecektir. Sosyal muhasebe, doğrudan doğruya emek hadleri halinde ifade edilecektir. Yeni dağılım ilkesi «herkes yeteneğine göre, «herkese ihtiyacına göre» olacaktır. Burjuva hukukunun dar ufku kesinlikle aşılmış olacaktır böylece.

Komünizm, özgür ve bilinçli emekçilerin yüksek derecede organize bir toplumu, kamu-oto yönetiminin kendisini göstereceği bir toplum olacaktır. Komünizmde, birinci derecede devletin zayıflamasıyle birlikte, «insanların yönetiminden» eşyanın yönetemi» ne geçilmiş olacaktır.

Komünizm, ilk evresini sosyalizmin teşkil ettiği sosyal komünist formasyonun üst evresidir. Komünizm ancak tedricen vuku bulan bir geçişi gerektirir. Bu geçiş, ancak bazı şartların fiilen gerçekleşmiş olmasıyle meydana gelebilir. Komünizmin kesin olarak meydana gelebilmesi için, sosyalizmin yeryüzü çapında zafere ulaşmış olması da gerekir.

Bu itibarla, en ilerlemiş sosyalist ülkeler, şimdiden, teknik temel yaratarak ve yeni tip bir davranışı ağır ağır ve progresif olarak geliştirerek, komünizme geçişi tedricen hazırlamaktadırlar.

*

Ayrıca bakınız : *Sosyalizm.*

KONJONKTÜR (CONJONCTURE)

Belirli bir bütünün ekonomik situasyonunun, belirli bir anda, bu bütünün bütün bileşenlerinin (composants) situasyonunun, bu bileşenlerin kendilerine özgü hareketlerinin ve etkileşmelerinin gerçeğe uygun bilgisinden hareketle meydana getirilen tablosu.

Öz anlamıyle, konjonktür, statiktir: şu anlamda ki, o, bir ekonomik ünitenin belirli bir andaki portresidir, daha doğrusu radyografisidir. Fakat, şayet hiçbir teorik işlemeden geçmemiş ve hiçbir hipoteze başvurmamış ise, konjonktür, sadece, bir tasvir olmaktan öteye geçemez: tahlile dayanan bir tasvirdir bu. Analiz, bileşenlerden her birini, içinde bulunduğu duruma girmeye sevkeden kısa döneme ait hareketin bilgisini ihtiva eder. Bundan ötürü, konjonktür, bir günün konjonktürü olmak yerine, bir yılın konjonktürü olacaktır: yıl sonunda va-

rılan sonuçları vermekle kalmayıp bu sonuçlarda dile gelen yıl içi varyasyonları da gösterir.

Bir konjonktür, ait olduğu sürenin doğrudan doğruya ekonomik olgularının ya da ekonomik sonuçlar doğuran olgularının tamamını entegre etmelidir. Şu halde, o, senteze gitmeden önce, her sektörün tasvirini gerekli kılar; ve burada, sentez, temel verilerin bir idealizasyonu değil, fakat, bu verilerin, iyi yapılmış bir istatistiksel dengelenmesidir (ponderasyonudur) sadece. Sektörlerin her biri, aynı ilkelere göre, yani ayrı ayrı ele alınan bileşenlerin global olarak incelenmesinden hareketle araştırılır.

Ardarda gelen konjonktürlerin sonraki incelenmesi, bir yandan, bunların karşılaştırılmasını, öbür yandan da, gerek genel hareketin (konjonktürel dinamik), gerekse bileşenlerin her birinin hareketinin (sektoryal dinamik), uzun bir peryod üzerinden izlenmesini mümkün kılar. Gözlemlenen süreklilikler (stagnasyon'da, artma ya da azalma'da), «somut eğilimler» olarak not edilirler ve bu itibarla da «brüt perspektifler» olarak kayda geçirilirler. Fakat, etkileşmeler (interactions)'in, özellikle de, birleşen ve ayrılan varyasyonların incelenmesi, yavaşlama, gerileme, hızlanma ya da şiddetlenme «olasılık»larının tahminine imkân verir. Burada, *kesin anlamda (stricto sensu)* konjonktür, yerini teoriye, konjonktürel teori denen ve tahminler yapabilen teoriye bırakmıştır : bu teori, mevcut güçlerin rolü hakkında rasyonel tahminlere dayalı olmaları kaydıyle, varsayımlar kurabilir; her konjonktürün bilinen karakterinin alt:sine, böylece ortaya konan çeşitli parspektiflere konjenktür denir.

Buna göre, konjonktür şöyle olmalıdır: kısa bir peryod (normal olarak bir yıl) üzerinden yapılan bir anâlize dayanan bir tasvir; ardarda gelen peryodların mukayeseli etüdü için ve bir golabal evrimin etüdü için bir bilgi unsuru; evrim perspektiflerinin tesis edilmesine yarıyan bir alet. Burada ekonomik süreç, bir konjonktürler dizisi bir konjonktürel uğraklar, momentler dizisi olarak analiz edilir. Şu ândaki konjonktürün bilgisi, işçi sınıfına ülkenin ekonomik ve sosyal durumunu meydana getiren unsurları açık olarak görmek ve böylece, üretici çabalarının sonuçları hakkında bir fikir sahibi olmak imkânını verir. Şu ândaki konjonktürel uğrak (moment) ile daha önceki uğrakların karşılaştırılması, satın alma gücünde ve hayat seviyesinde kaydedilen ilerleme ve gerilemeleri ölçümleme imkânını işçi sınıfına sağ-

lar. Konjonktürel eğilimlerin analizinden ortaya çıkan perspektifler, aksiyona yön verilmesine katkıda bulunur.

★

Ayrıca bakınız : *Diğeşken.*

KONSORSİYUM (CONSORTIUM)

Büyük girişimlerin tek tek kendi imkânlarını aşan bir siparişi gerçekleştirmek amacıyla, bir araya gelmeleri.

Bu anlaşma, süreli ve çoğu zaman bir idari organizmadan ya da dışardan gelen özel bir siparişle sınırlı olabilir.

Genellikle birbirlerini spesiyalizasyon anlaşmalarıyla tamamlayan satış acenteleri ve ihraççı ve ithalatçı grupmanlarıyle daimi bir biçim de alabilir.

Pazar yoluyla ekonomik egemenlik kurmanın bu yeni biçimi finans gruplarının ekonomik nüfuz alanını büyük ölçüde genişletir. Hem alımı hem satımı, hem ithalatı hem ihracatı kapsayabilir.

Fransa'da, kömür, siderürji ürünleri, demir dışında madenler, kauçuk, pamuk, yün, vs. ithal eden grupmanlar vardır.

Satış acentalarının en ünlüsü, Fransız siderürji tröstlerinin ürettiği demir ve çeliğin satışını üstlenmiş olan Siderürji Ürünleri Acentesi'dir.

Bugün bu satış acentelerinin transformasyon sanayine de yayılmakta olduğu gözlemlenmektedir, ama yaşadığımız dönemi, özellikle, pazar mücadelesine ve Fransız monopollerinin nisbi zayıflığına karşı durmak amacıyla ihracat yapan ortak örgütlerin gelişimi belirler.

Bazan da *Univer* gibi profesyonel sendikalar tarafından kurulan kooperatif örgütler söz konusudur; *Univer*'in örgütü, Fransa'daki hemen hemen bütün el işi cam üretenleri bir sınırlı sorumlu şirkette toplamıştır.

★

Ayrıca bakınız : *Kartel, Anlaşmalar, Tröst.*

KONTENJAN-KONTENJANTMAN (CONTINGENT-CONTINGENTEMENT)

İthalâtı belli bir hacimle ya da belli bir toplam değer'le sınırlayan gümrük uygulaması.

Ulusal ürünlerin, satışlarının düşmesine sebep olabilecek zor bir durumda kalmalarını önlemek için, devlet, gerek rakip

yabancı ithal mallarına girişte gümrük vergileri koymaya, gerekse hacimlerini ya da toplam değer'lerini sınırlamaya karar verebilir.

Bu uygulama tipine kontenjantman adı verilir. Buna göre kurala bağlanmış her ithal büyüklüğü, kabul edilen kontenjanı teşkil eder.

Kontenjantmanın, amaçları gibi, teknikleri de değişiktir:

— ürün başına fark gözetmeksizin tespit edilen miktar;

— kamu idareleri tarafından ithal lisansı verilmesi;

— ilgililer arasında anlaşma.

Kontenjantmanlar hem teknik hem de ekonomik bir karakter taşır.

Bunlar, her zaman bir himaye, hatta bir karşı taarruz politikasını dile getirirler. Ikinci Dünya savaşı'ndan bu yana, kapitalist ülkelerde, mübadelelerin serbest bırakılması, çerçevesi içinde, kontenjantmanların kaldırılması uygulanmaktadır.

Demek ki, kontenjantmanlar, çeşitli kapitalist ülkelerin ticarî politikalarının bir veçhesinden başka birşey değildirler. Tek başlarına bu ülkeleri karşı karşıya getiren çelişkilere bir çözüm sağlamaları imkânsızdır.

★

Ayrıca bakınız *Gümrükler, İthalat, Mübadelelerin serbestleştirilmesi.*

KONUT (LOGEMENT)

Toplum halinde yaşayan insanın temel ihtiyaçlarından birini: barınmayı, kötü hava şartlarından korunmayı, ailesiyle birlikte oturmayı (yerleşim) sağlayan her türlü yapı.

Günlük kullanımda, konut sözcüğü, sürekli olarak oturulan yer anlamını taşır. Böylece, maddî hayatın başlıca görünüşlerinden birine, yerleşime ilişkindir.

Konut, hem bütün yerleşim biçimlerini gösteren genel (jenerik/générique) bir terim olarak, hem de bu yerleşimin biçimlerinden biriyle, yani küçük boyutlu bir iki parçalık bir tertibi belirten daha kısıtlı bir kavram olarak ele alınabilir. Buna göre, geniş anlamda, evler, apartman daireleri, mobilyalı oteller, çeşitli yurtlar vs. konutturlar.

Yerleşimin maddî biçimi yerine, değişik yerleşim tiplerinden yararlanan sosyal kategorilerin yapısı ya da bu yerleşim

tipleriyle bu sosyal kategoriler arasındaki hukuki-ekonomik ilişki ele alındığında, konutlar başlıca iki tarzda sınıflandırılabilirler:

— esas olarak, düşük gelirli ücretli emekçiler ve «ekonomik bakımdan zayıf» kategorisinde toplanmlara ayrılmış olan soyal konutlar yahut orta ve yüksek kadrolara ya da kapitalistlere ve etrafında çevrelenenlere ayrılmış bulunan lüks konutlar;

— ancak kira karşılığı içinde oturulabilen konutlar ve mülkiyeti içinde oturanlara ait olan konutlar.

Bütün konut politikaları, tahlil edilen iki ana ilişkiden yola çıkarak, yerleşimle ilgili ihtiyaçları giderınenin belirli bir tarzına dayanırlar. Gerçekten, konut politikası, ya sosyal konutlara öncelik tanır ve çoğunlukla HLM ve ILN tipi konutların yapımını içerir, ya da arsa spekülasyonuna alanı açık bırakır, ki bu çok lüks, hem girişimi başlatanlara hem de yapımı gerçekleştirenlere büyük kârlar sağlayan gayrı menkullerin yapımında ifâdesini bulur. Bir başka görüş açısından, konut politikası, ya mülk sahibi olmayı başta gelen bir şey olarak görür. ve bu hareketi hızlandırma eğilimi gösterir, ya da mütevazi bir kirayla kiralanacak gayrimenkuller yapımını ele alır.

Bugün, monopolist devlet kapitalizmi çağında, başı çeken, anti-demokratik ve spekülatif bir yönelimdir. Sosyal ihtiyaçlar karşılanmamaktadır ve HLM sayısı da çok yetersizdir. Emekçiler, ister istemez, yaşama düzeylerini düşürerek mülk sahibi olma yoluna gitmek zorunda kalmaktadırlar; yaşama düzeylerini düşürerek, çünkü ilk ödemeleri yapabilmek için borçlanmaktan başka çıkar yolları yoktur.

*

Ayrıca bakınız : *Yerleşim, Kira.*

KOOPERASYON (COOPERATION)

İnsanların üretim sırasında bir arada çalışmalarıyle tanımlanan emek (çalışma) tarzı.

Çok eski çağlardan beri varolan, av gibi elemanter bir ekonomik faaliyetin biçimleri tahlil edilirse, bu biçimlerin esas olarak ikiye ayrılabildikleri görülür. Av bir tek avcının işi olabilir; avcı avının peşine düşer, izini sürer, yakalar ve barınağı-

na götürür: bu avcının emeği yalıt, bireysel bir emektir. Ama av aynı zamanda kolektif bir girişim olarak da düşünülebilir. Bu durumda nihaî amaca ulaşmak için çabalarını birleştiren birçok avcıyı bir araya getirir. nihaî amaç ise: avı yakalamaktır. Bu avcıların emeği ortaklaşa bir emektir, kolektif bir emektir. Bu avcılar kooperasyon yapmaktadırlar, çünkü birlikte hareket etmektedirler.

Öyleyse, kooperasyon, amacı bireysel bir işgücü'nün yerine, kendisini kompoze eden işgücü toplamından daha yüksek bir kolektif işgücü koymak olan, çok eski bir emek tarzıdır.

Kooperasyonun başlıca iki biçimi vardır: basit kooperasyon ve karmaşık, gelişmiş kooperasyon.

Basit kooperasyon az ya da çok miktarda işgücü'nün, aynı türden işlerin yapılması amacıyla, aynı anda kullanımıdır. İlkel bir tekniğe dayanır ve üretici güçlerin az yüksek bir düzeyini gerektirir. Basit kooperasyonda işe koşulan üretim araçları, esas olarak, avadanlıklar, yani insanın elinin bir uzantısından, bir büyümesinden başka bir şey olmıyan güçler tarafından oluşturulurlar.

Gelişmiş ya da karmaşık kooperasyon ise, tam tersine, makina kullanımı temeline, daha doğrusu maşinist bir teknik temeline dayanırlar. Emekçiler, kolektif emekçiyi somut bir biçimde, dolaysızca ifâde eden makinaların oluşturduğu bağdaşık bir bütünü çalıştırmak için bir araya toplanmışlardır. Görünüşe bakılırsa, bu kooperasyon tipi, XX. yüzyılın seri üretim sistemi tarafından dikkate değer bir biçimde canlandırılmıştır.

Kooperasyon, insanların insanlarla olan ilişkilerinden, yani sosyal üretim ilişkilerinden çok, insanlarla emek nesneleri arasındaki ilişkilerle ilgilidir.

Bu da, onun, değişik derecelerde, istisnasız bütün üretim tarzlarıyla ilgili olmasını açıklar. Emeğin sosyalleşmesinin bir biçimini dile getiren kooperasyon, böylece, hem eşitlikçi üretim ilişkileriyle (ilkel komün), hem de antagonist üretim ilişkileriyle (insanın insan tarafından sömürülmesi) birlikte-varolabilir.

KORELASYON (CORRELATION)

İki ya da daha çok sayıda fenomenin varyasyonları arasındaki mantıksal, zorunlu bağımlılık ilişkisi ve bu ilişkinin istatistiksel yoldan tespiti.

Bir üretimin, ilgili ürünlerin rakamlarını veren istatistiksel «dizi»nin incelenmesiyle tespit edilen artışı, bir başka üretimin, aynı şartlarda tespit edilen artışına paralel olarak gerçekleşirse, tahlilci, bu iki evrimin «bağımsız» mı, yoksa bazı bakımlardan birbirlerine «bağlı» mı olduğunu kendi kendine soracaktır. Bağlılık varsa, korelasyon var demektir.

Bu varsayımda, korelasyon, bir birlikte-varsayon'un (variation concomitante) tespitinden doğmuştur. Bir dizideki artış, bir başka dizideki azalmaya eşlik ediyorsa, iki evrim arasında bir «bağlılık» da varsa, korelasyon, bir karşıt varyasyonun (variation divergente) tespitinden doğmuştur.

İki fenomen arasındaki bağ çok belirginse, korelasyonun «sıkı» olduğu söylenir ve bu korelasyona «fonksiyonel ilişki» adı verilir.

Bazı tahlilciler, korelasyon araştırmasını paralel evrimlerle (yani: aynı zaman içinde yer alan evrimlerle) sınırlarlar ve birbirini izleyen evrimlere kadar yaymazlar. Demek ki, bu durumda, bir ilk zaman içinde müşahade edilen böyle bir fenomenin, ikinci bir zamanda müşahade edilen fenomeni doğurup doğurmadığını ya da etkileyip etkilemediğini bilmek söz konusu değildir. Bu tahlilciler, korelasyon zaman içindeki neden-sonuç ilişkisine bağlı değildir, derler. Onlara göre, korelasyon, senkronik benzerlikleri ve ayrılıkları incelemeye yarar. Bazıları, neden-sonuç ilişkisiyle karşılaştırılabilecek enterferanslar olabileceği düşüncesindedir, bazıları da, senkronik evrimler arasındaki «bağlılık»ın nedenlerini başka yerde arayarak ya da hiç aramayarak, bunu reddederler. Bu nedenleri aramayanlar için, «bağlılık», yalnız, incelenen diziler arasındaki birleşen ya da ayrılan varyasyonun değişmezliğiyle tespit edilir. Bu durumda, bir fenomenin kendini göstermesini bir başka fenomenin etkisinin varlığıyla açıklayabilen «nedensellik ilişkisinin» karşısına, «fonksiyonel ilişki» yi çıkarırlar.

Korelasyon yasayla özdeş değildir, yasanın tezahürlerinden biridir. Zorunlu bir ilişkiyi gerçekten ifâde ediyorsa geçerlidir ancak. Ayrıca, korelatif tarzda bir evrim gösteren iki fenomen arasındaki nedenselliğin yönüne dair bilgi vermez. Hiç bir tedbir almadan uygulana-

cak olursa, düpedüz saçmalıklara yol açar, ya da ampirizmlerin en mükemmelini maskeleyen bir sahte-teori'leştirmeye götürür. Öyleyse, korelasyon, tamamen teorik tahlile bağımlıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Yasa, Eğilim, Varyasyon.*

KÖLE (ESCLAVE)

Sahibinin, onun üzerinde en mutlak mülkiyet hakkına sahip bulunduğu, meta derekesine indirilmiş insan.

Demek ki, köle, doğal olarak işgücü'yle birlikte satılabilir. Efendisi köleyi bir başkasına devredebileceği gibi, ortadan kaldırabilir de. Tarihte iki türlü köle vardır: bir insanın ya da bir ailenin kölesi olan kişisel (özel) köle; ve bir kuruluşun, bir sitenin ya da devletin kölesi olan kamusal köle.

İnsanın insan tarafından sömürülmesinin ortaya çıkışıyla birlikte, toplum, üç grupa, üretim aletleri ve araçlarıyle ilişki durumlarına göre teessüs eden üç kategoriye ayrılmaya başlamıştır.

Bu gruplar şunlardır: köleler; gerek üretim araçlarının gerekse emeğini sömürdükleri kölelerin sahipleri; ve komünotenin, kendi öz işletmelerinin efendisi olan üyeleri.

Sonuncu gruptakilerin çoğu, zamanla yoksullaşarak köle haline gelmişlerdir.

O zaman, köle elde etmenin başlıca kaynakları şunlardır: savaşlar, köle alım satımı ve komünotenin yoksullaşmış üyelerinin borçlarından ötürü köleleştirilmeleri.

Köleler, çağın başlıca üretici gücünü teşkil ediyorlardı. Sayıları arttığı ölçüde durumları da kötüleşiyordu. Kölelerin alabildiğine sömürülmesi, köle sahipleriyle maddi servetlerin doğrudan doğruya üreticisi olan köleler arasındaki temel çelişkiyi gittikçe ağırlaştırıyordu. Kölelerle sahipleri arasındaki çetin sınıf mücadelesi biçimleri bunun sonucudur. Köle isyanlarının en büyüğü Spartaküs isyanıdır.

Bu güçlü halk isyanları, başka dış faktörlerle birleşerek, köleci rejimin yıkımına yol açtılar.

★

Ayrıca bakınız : *Kölecilik.*

KÖLECİLİK (ESCLAVAGE)

Bazı insanların ve kamu idârelerinin başka insanlar üzerinde mutlak mülkiyet hakkının kabul edilmesi temeline dayanan ve birincilere artı-ürünün bütününe el koyarak ikincileri sömürme imkânı veren ekonomik rejim.

Efendilerin üretim araçları ve köle el emeği üstündeki tam mülkiyeti köleci üretim ilişkilerinin temelini oluşturuyordu.

Emeğin prodüktivitesinin artması, maddî zenginliklerin dolaysız üreticisi olan insan üzerindeki mülkiyeti ortaya çıkardı.

Her birey, ancak açlıktan ölmemek için gerekli olanı üretebildiği zaman, insanın insan tarafından sömürülmesi imkânsızdı.

Emeğin prodüktivitesinin artması, sadece üretici için gerekli ihtiyaçlardan daha fazlasının üretilebilmesini sağladı.

Bundan sonra, bir grup insan, başka insanları, kendi artı-ürün paylarından yararlanma haklarını ellerinden alarak, çalıştırır oldu.

Böylece toplumda, haklardan yoksun olan ve köle sahipleri tarafından el konan artı-ürünü sağladıkları ölçüde komünote tarafından bakılan bir emekçiler kategorisi ortaya çıktı.

Bu köle emeği, böylece, bir zenginlik kaynağı oldu. Köleciliğin kurulması, tarihte yeni bir çağ, insanın insan tarafından sömürülmesi çağını açmıştır.

Efendilerin üretim aletlerine ve araçlarına da sahip oldukları kölelerin emeğinin sömürülmesi yanında, toplum, maddî zenginlik yaratımı için bir başka kaynağa daha sahipti. Komünotenin normal üyelerinin emeğiydi bu kaynak: tarımcılar, çobanlar ve küçük zanaatçılar, sahibi oldukları zayıf avadanlıklar ve üretim araçlarıyla, küçük özel ekonomilerinin meyvasını devşiriyorlardı.

Kölecilik, belli tarihsel şartlarda ortaya çıkar ve gelişir. Hemen hemen mutlak bir düşüş ve gerileme evresinden sonra, Kuzey Amerika'da ya da Latin Amerika'da olduğu gibi, sınırlı bir dönem için yeniden belirebilir. İlkel bir tekniğe ve kölelerin, düşük yeniden-üretim maliyetleriyle yenilenebilme imkânına dayanır.

★

Ayrıca bakınız : *Köle*

KÖYLÜLÜK (PAYSANNERIE)

Kırsal tabakaların, gerek emeğin tabiatı bakımından, gerekse gelirlerin biçimi bakımından doğrudan doğruya toprak emeğine, yani tarımsal aktiviteye bağlı olan hareketli ve karmaşık bütünü.

Bu bütün içinde, şu unsurları birbirinden ayırabiliriz:

a) İşçi sınıfının tamamlayıcı parçası olan ücretli tarım işçileri.

b) Geçim araçlarını kısmen sınaî ya da tarımsal bir ücretli emekten, kısmen de sahibi oldukları ya da kiraladıkları bir toprak parçasını işleyerek sağlayan yarı-proleterler ya da kısmî köylüler.

c) Ücretli el-emeğine başvurmaksızın, mülkiyetini ya da işletilmesini ellerinde bulundurdukları bir işletmeden geçim sağlayan küçük köylüler.

d) Kendilerine, genellikle, hiç olmazsa verimli yıllarda, (ailelerinin ve işletmelerinin bakımından ayrı olarak) sermayeye dönüşebilecek bir artık veren toprakları mülkiyet ya da icar biçiminde ellerinde bulunduran orta köylüler. Bunlar, çoğu zaman, birkaç ücretli kullanırlar.

e) Genellikle birçok ücretli kullanan ve köylülükle bağları hayatlarının akışından, işletmelerindeki kendi özel işlerinden ibaret olan hali vakti yerinde büyük köylüler.

Tarımdaki üretim ilişkilerinin yakın evrimi, yine de, orta köylülerle büyük köylüleri birbirine yaklaştırma eğilimindedir — büyük köylüler de, yavaş yavaş, orta köylüler gibi, ürünlerini kendi üretim şartlarına göre değil, kapitalist tarımın şartlarına göre ayarlanan bir pazara sunan bağımsız emekçiler olmaktadırlar.

f) Doğrudan doğruya ya da icarcılarının aracılığıyla ücretli el-emeğini, küçük köylüleri, hatta çoğu zaman orta köylüleri sistemli olarak sömüren büyük toprak sahipleri.

Bu çeşitli sosyal tabakaların sınıfsal konumu evrim geçirir. 1955'de, (Fransa'da) kapitalist tarımcılar toprakların üçte birini işletiyorlardı ve sayıları işletmecilerin toplam sayısının % 10'unu geçmiyordu. Orta ve büyük köylüler, yani toplamın üçte biri, toprakların yarısını işletiyorlardı. Toplamın % 55'ini oluşturan küçük köylülerin elinde ise toprakların ancak % 35'i bulunuyordu.

İcar toprakların % 38'inde uygulanmakta ve işletmecilerin dörtte birini içine almaktadır. Ortakçılık toprakların % 96'sında uygulanmakta ve işletmecilerin % 9'unu içine almaktadır.

1955-1963 döneminde, kon-

santrasyonda yeni bir hızlanma, 385.000 işletmenin yok olmasıyla dile gelmiştir.

İşletme ne kadar küçükse, azalma da o kadar güçlüdür. Böylece, şehirlerde olduğu gibi kırlarda da, sosyal ilişkilerin bir kutuplaşma süreci gelişmekte, bu da gittikçe tecride uğrıyan monopolist burjuvaziyi yalnız işçi sınıfıyla ve öteki ücretli emekçilerle değil, emekçi köylülüğün bütünüyle de karşıtlık içine sokma eğilimi göstermektedir. Henüz apaçık ortaya çıkmamış olmakla birlikte, bu süreç yine de, kırdaki sosyal ilişkilerin temel karakteristiğini teşkil etmektedir.

★

Ayrıca bakınız *Sosyal sınıflar, Sosyal tabakalar, Gelişim.*

KRACH (KRACH)

Buhranın, çeşitli veçheleri altında malî çöküntüde ifadesini bulan periyodu.

Aynı sözcük, çoğu zaman birbirine bağlı iki fenomeni gösterir.

Birinci anlam: değerler borsasında, alınıp satılabilir senetler kurunun öylesine anî bir çöküşü ki, bu durumda, emisyoncu şirketin ya da ilgili ekonomik branşın bizzat varlığı tehlikeye düşer.

Geniş anlamda: bütün borsa kotasyonlarının birden bire ve derinlemesine çöküşü.

İkinci anlam: kendisinden talep edilen fonların çekilmesi ya da girdiği taahhütlerin yerine getirilmesi muvacehesinde, bir kredi kuruluşunun gişelerinin kapanması ya da söz konusu kuruluşun ciddî bir güçlükle karşı karşıya kalması.

Geniş anlamda: bir ticarî firma için, kararlaştırılmış olan günde, önemli ödeme taahhütlerini yerine getirme imkânsızlığı.

★

Ayrıca bakınız *Borsa, Ekonomik buhran.*

KREDİ (CREDIT)

Faiz sermayesinin hareket biçimi.

İki büyük kredi kategorisi vardır: tüketime verilen kredi; ve ekonomi kredisi, ya da girişimlere verilen kredi.

Tüketime verilen kredi, esas olarak, «taksitle alım» işleminde elde edilen kredidir. Örneğin: bir emekçi bir araba alınca, başlangıçta fiyatın belirli bir yüzdesini öder. Ağır faizlerle şişirilen bakiye, poliçede belirtildiği tarzda, aydan aya ödenir.

Ekonomi kredisi ya da girişimlere verilen kredi, birincisinden farklı olarak, tüketim mallarına değil, üretim mallarına matuftur: fabrikalar, makinalar, çeşitli donatımlar. Az ya da çok uzun bir süre için ve kısa vadeli, orta vadeli ya da uzun vadeli olarak verilebilir.

Kısa vadeli kredi (yenilenebilme imkânıyla üç ay) malî zorluk içinde bulunan girişimlere verilir. Bu kredi, bankalar tarafından, açık kredi ya da iskonto kredisi biçimi altında sağlanır. Orta vadeli kredi (yedi yıldan az) sınaî donatımların yenilenmesi için verilir. Genel olarak bu durumda, kredinin süresi yeterli değildir ve uzun vadeli bir krediyle ya da girişimin kendi öz kaynaklarıyla yenilenmek zorundadır. Uzun vadeli kredi (yedi yıldan fazla) yatırımların finansmanında kullanılır. Özel bankalar ya da devlet tarafından verilir.

Kredi vermeyi sağlayan para bankalara yatırılan mevduattan sağlanır.

Kredi araçları çok çeşitli ve çok değişiktir. Bunların arasında, bir kişinin bir başka kişiye borçlu olduğu meblağı belirli bir tarihte ödemeyi taahhüt ettiği kâğıt olan emre muharrer senedi; keşideci, muhatap ve lehdar olmak üzere üç kişiyi bir araya getiren poliçeyi; bir kişinin mallarını bir başkasına maddî bir deplasman olmaksızın devretmeyi ve bu malları rehin olarak verip kredi elde etmeyi sağlayan bir sistem olan ve emtiayla müemmen özel bir emre muharrer senet olan varan'ı; bir özel kişiye, bu özel kişiden ödünç para alan bir banka ya da bir girişim tarafından verilen kasa bonosunu, bir girişim ya da bir banka tarafından değil de kamu hazine'si tarafından çıkarılan özel bir kasa bonosu olan hazine bonosunu sayabiliriz. Bunlara, bankalardaki posta çekleriyle ya da Hazine'yle ilgili carî hesapları ve şirketler tarafından çıkarılan tahvilleri de ekleyelim.

Devlet, krediye, onu düzenlemek için müdahale eder. Kredi politikası, gerçekten, hükümetin ekonomik ve malî politikasının önemli unsurlardan biridir.

Devlet, örneğin, tüketime verilen krediyi zorlaştırıcı tedbirler alabilir. Böylece, bir araba alabilmek için, başlangıçta daha büyük bir meblağ ödenmesi ve ödeme aralıklarının kısalması istenir. Bu tedbirlerin amacı, az varlıklıların, özellikle de tüketim kredisine başvurmak zorunda olanların sırtından, ödemeler dengesini düzelt-

mektir. Ekonomiye verilen krediler (özellikle kısa ve orta vadeli krediler) için pek çok yol vardır, en iyi bilineni de iskonto oranını ayarlamaktır. Devlet, oranı tespit ederek, krediyi kolaylaştırmak ya da zorlaştırmak imkânına sahiptir.

★

Ayrıca bakınız : *Banka, Monopolist devlet kapitalizmi.*

KULLANIM DEĞERİ (VALEUR D'USAGE)

Metaın belirli bir sosyal ihtiyacı karşılama özgül özelliği.

Bir metaın kullanım değeri, taşıdığı fiziksel, kimyasal ve biliyolojik vs. karakteristiklere bağlı olan, onun belirli bir sosyal ihtiyacı karşılama yeteneği, kendi öz ve özgül yararıdır.

Buna göre, örneğin besinlerin kullanım değeri, yenebilir olmaları, yani insanlara uygun bir beslenme sağlama yetenekleridir. Aynı şekilde, kömürün kullanım değeri, diğer yakıt maddeleri meyanında yanabilir olması ve bu nedenle bir sıcaklık kaynağı oluşturmasıdır.

Her şey, gerçekten karşılayabildiği ihtiyaçların tipine ve sayısına göre, birkaç kullanım değerine sahip olabilir. Örneğin, at, binek ya da koşum hayvanı olarak kullanılabilir; petrol bazan yakıt olarak bazan da ilk madde olarak kullanılır.

Bütün metaların bir kullanım değeri vardır: ancak bir yararları olduğu için meta olabilirler. Ama, tersine olarak, meta olmayan kullanım değerleri de vardır (bunlar insan emeğinin sonucu olmayan şeylerdir).

Kullanım değerleri her zaman nitelikçe farklıdırlar; aralarında kıyaslanamazlar. Çünkü, bir ekmek, bir masa, bir otomobil ya da bir çift ayakkabı arasında ortaklaşa her hangi bir şey yoktur. Belirtmek gerekir ki, kullanım değerlerinin çok büyük çoğunluğu doğa tarafından kendiliğinden sağlanmazlar (bu kuralın istisnaları, yabanî meyva ve sebzeler, av hayvanları, odun, belli şartlarda su, vs.'dir). Doğal şeyler ancak az ya da çok derin bir tarzda dönüşüme uğratıldıktan sonra kullanım değeri olurlar. Bu dönüşüm özgül, belirli bir emek tarafından, her branşın ya da sektörün somut emeği tarafından şartlanmıştır. Öyleyse, kullanım değeri, çoğu hallerde somut emeğin uygulanmasının sonucu olarak kendini gösterir. Fakat buna mukabil harcanan emek miktarının fonksiyonu değildir.

Marx'ın dediği gibi, «kullanım değerleri zenginliğin mad-

desini teşkil ederler, bu zenginliğin sosyal formundan bağımsız olarak, Ama, aynı zamanda, aynı hareketle, değerin maddî dayanağıdırlar.

İhtiyaçlar ve kullanım değerleri birbirinden ayrılmaz gibi görünürler. Şu ya da bu kullanım değerinin bulunması, ancak, bu kullanım değerinin karşılayabileceği sosyal ihtiyaç zaman içinde değişen belirli bir biçimde varolduğu zaman gerçekleşir. Örneğin, ulaşım ihtiyacı, çağlara göre kağnılarla, posta arablarıyla, otomobillerle, uçaklarla, vs. karşılanmıştır. Demek ki, şu ya da bu kullanım değerinin bulunmasının hatta icadının üretici güçlerin gelişiminden kaynaklandığını ileri sürmek doğrudur (yeni kullanım değeri zaten eski, zaman aşımına uğramış kullanım değerinin yerini hızla alma eğilimindedir).

Kullanım değeri, bu itibarla doğrudan doğruya ekonomi politiğin alanına girmez. Kullanım değerini belirleyen fiziksel, kimyasal, biyolojik özelliklerin incelenmesi, doğrudan doğruya, fizik bilimiyle, doğal bilimlerle, teknolojiyle, vs. ilgilidir.

Kullanım değeri, ekonomi politik düzeyinde, ancak, metaı esas olarak karakterize eden kullanım değeri / mübadele değeri diyalektik birliğinin terimlerinden biri olarak işin içine girer. Ama kullanım değeri çok genel bir kategoridir ve zorunlu olarak bütün üretim tarzlarını kapsar. Meta üretiminden daha eskidir ve meta üretiminden sonra da yaşayacaktır. Gerçekten, «her türlü toplum biçiminden bağımsız olarak insanın varoluşunun vazgeçilmez şartı» (K. Marx) olan insan emeği tarafından belirlenir doğrudan doğruya.

*

Ayrıca bakınız *Kapitalizm, İşgücü, Meta, Mübadele değeri.*

KURUMLAR (INSTITUTIONS)

Üstyapının, amacı belli bir sosyal formasyon çerçevesi içinde belirli bir sosyal düzeni ayakta tutmaya ve sürdürmeye yönelik bütün organizmaları kapsayan parçası.

Genel bir tarzda, kurumlar, varolan ve insanlara kendisini benimsetip kabul ettiren şeylerdir. Öyleyse, sosyal faaliyetin ürünleridir kurumlar. Bu bakış açısından, hem organizmalardan, aygıtlardan, hem de bu organizma ve bu aygıtlara tekabül eden düşünce görüş ve inançlardan oluşurlar.

Örneğin, politik kurumlar, devlet aygıtını, idarî aygıtı içer-

dikleri gibi, anayasaları, yasaları, tüzükleri de içerirler.

Geniş anlamda alınırsa, kurumlar, bütün üstyapıyı kapsarlar. Daha dar ve daha kesin anlamda, belirli organizma ve aygıtlara ve bunların işleyiş tarzlarına, yani özgül pratiklerine tekabül ederler. Tam tersine, düşünceler, inançlar, hukuki yargılar, bu anlamda, kurumlar olarak mütalâa edilemezler. Örneğin, politik kurumlar, anayasal ve idarî pratiği kapsamakla birlikte, ideolojik alana bağlı olan politik doktrinlerin kendilerini içermezler.

Kurumlar birçok tiplere ayrılır: politik, ekonomik, sosyal, askerî, üniversiter, bilimsel, dinsel, kültürel, vs. kurumlar.

Kurumlar, maddî hayat alânına doğrudan doğruya ilişkin değildir. Zorunlu olarak, politik, dinsel, ideolojik alanlarda yer alırlar.

Kurumlar nispî istikrarları ve bilinçli karakterlerinden dolayı, tam bir otonomiye sahip ve ekonomik yapıdan tam bağımsız motor unsurlar olarak tezahür ederler.

Kurumlar kendilerini insanlara empoze ediyormuş gibi görünürler, çünkü, insan faaliyetinin ürünleri olarak, yabancı, otonom, hükmedici (insanların üzerinde yer alan) güçler haline gelirler: ve tıpkı ekonomik fetişizm gibi, bir de kurumlar fetişizmi vardır.

Gerçekten, kurumları karakterize eden hem istikrarlılıkları hem de değişkenlikleridir (plasticité). İstikrarlılık, çünkü bir üretim tarzı çerçevesi içinde ya da üretim tarzının bir aşaması çerçevesi içinde oldukça değişmez bir karakter gösterirler. Değişkenlik, çünkü bir üretim tarzından başka bir üretim tarzına geçişlerde radikal değişikliklere uğrarlar.

★

Ayrıca bakınız : *Devlet, Üstyapı.*

KÜMELEŞME BİÇİMLERİ (FORMES DE PEUPLEMENT)

Çeşitli ülkelerdeki nüfusların (populations) gelişme biçimleri.

Kümeleşme biçimleri, maddî hayat şartlarının bir parçasını meydana getirirler. Hatta, mantıksal bakımdan, önde gelen şartlardır bunlar.

Gerçekten de, bir insan toplumunun gelişebilmesi için, her şeyden önce, bir araya gelmiş, yani kabile, site, derebeylik (seigneurie), halk, ulus, vs. gibi değişik büyüklükte kolektiviteler meydana getiren insanların

varolması gerekir.

Kümeleşme biçimleri çeşitli veçheler taşırlar, o veçheler ki, bütünüyle demografik karakteristiklere ve bunlarla karşılıklı etki halindeki uygun coğrafi karakteristíklere bağlıdırlar. Bu veçheler arasında, nüfus dağılımını (sık ya da seyrek kümeleşme), nüfus yoğunluğunu, nüfus büyümesini, nüfus yapısını sayabiliriz.

Kümeleşme biçimleri, insan toplumlarının gelişiminin ihmal edilmez bir faktörüdürler. Çünkü, açıktır ki, nüfus yoğunluğu ekonomik ilerleme üzerinde iki yönlü bir etki meydana getirir: bazen, nüfus eksikliği, insanoğlunun tabiat fenomenlerine egemenliğini engeller; bazan da, bunun tam tersine, nispî nüfus fazlalığı, bazı bakımlardan bazı sosyal sitrüktürlerde, ekonomik büyümenin ritmini büyük ölçüde frenler.

Ama, coğrafî ortam gibi kümeleşme biçimleri de, insan topluluklarının gelişiminin belirleyici nedeni olamazlar. Gerçekten de, ne geçmişte ne de şimdi, nüfus yoğunluğu ya da demografik artış oranı ile sosyal gelişim arasında değişmez ve aynı bir ilişki kurmak imkânsızdır: nüfus yoğunluğu çok yüksek olan ülkeler arasında kapitalist ülkeler yer aldığı gibi sosyalist ülkelerde vardır. (Belçika ve Çin gibi). Nüfus yoğunluğu düşük olan ülkeler için de aynı şey söylenebilir (ABD'nin ve SSCB'nin durumu). Nüfus büyümesi de, sosyal rejimlerin niçin değiştiğini, ve de verili bir sosyal rejimin ardından neden dolayı şu sosyal rejimin değil de bu sosyal rejimin geldiğini açıklayamaz.

★

Ayrıca bakınız *Nüfus yoğunluğu, Nüfus.*

L

LİBERALİZM (LIBERALISME)

Emeğin, kârın ve mübadelelerin serbestliği temeline dayanan ekonomik doktrinlerin tümü.

Liberalizmin ilk formülasyonunu, ekonomik özgürlüğün Tanrı tarafından istenen doğal bir düzenin gerçekleşmesini şartlandırdığı düşüncesinde olan fizyokrasi yapmıştır. Daha sonra liberalizm, Adam Smith'le birlikte tahlillerini olguların pozitif bir gözlemine dayandırma yolunu tutan klasik ekolde metafizik karakterinden sıyrılır. Klasik ekonominin vülger ekonomiye dönüşerek soysuzlaşması sırasında yeniden idealist ve çoğu zaman metafizik bir karakter alır.

Liberalizm, girişim ruhunun yatırım serbestliğine ve kâr hırsına bağımlı olduğu düşüncesindedir. Pazarda arz ve talebin karşılaşması fiyatı belirler. Serbest rekabete ve arz ve talep yasasının işleyişine karşı çıkarılan engeller buhran faktörüdürler ve spontane uyumun kurulmasını önlerler. Ürünler ürünlerle mübadele edilir ve bu şartlarda aşırı üretim buhranları az ya da çok vahim kazalardan başka birşey değildirler, ama her halükârda geçicidirler. İş sözleşmesi özgürlüğü işvereni ve ücretliyi hukuki eşitlik durumuna sokar: emekçi sözleşmeyi rızasıyle kabul ettiğinden, bu emekçinin sömürülmesi söz konusu olamaz. Sosyal eşitsizlikler doğaldır, zorunludur, kaçınılmazdır, ama istihdam buhranları da uyum nihaî olarak kurulduğu zaman ortadan kalkacak geçici kötülüklerden başka birşey değildirler. Mübadelelerin serbestliği her türlü gümrük vergisinden bağışık olarak iknial kaynaklarını karşılıklı birbirlerine açar, çünkü ülkelerin kendilerine en uygun ekonomik faaliyetlerde spesiyalze olmaları, rekabetten vazgeçme, otarşik ve kalkınmacı

özlemler yaratır. Kâr ve faiz tamamen serbest olmalıdır, çünkü, bunların yoğunlaşması, duyulan ekonomik ihtiyaçlara bağlıdır. Liberalizm, kararlı bir biçimde, kapitalist sömürü ve sınıfların eşitsizliği sisteminin, aynı zamanda da en zengin ve en sanayileşmiş ülkelerin pratikteki egemen durumlarının koruyuculuğunu yapar.

★

Ayrıca bakınız *Klasik ekonomi, Fizyokrasi.*

LİKİDİTELER (LIQIDITES)

Zilyedi tarafından derhal başkasına devredilebilen, emre amâde nakit paralar.

Likiditeler; kağıt paralar, madenî paralar, carî hesap halindeki alacaklar (matluplar) gibi, emre âmade ya da derhal talep edilebilir parasal işaretleri genel bir tarzda ihata eden karmaşık bir bütün teşkil ederler.

Geniş anlamda, bankada emre amâde duran ve herhangi bir kayıt altında bulunmayan, bu nedenle de derhal kullanılabilir nitelikteki varlıkları da likiditeler arasında sayma eğilimi vardır.

Likidite dolaysız genel eşdeğer olarak, en gözle görünür biçimde para karakterinde kendini gösterir. Likidite olmazsa, başka bir deyişle talep edilebilirlik ve herkesçe kabul edilen borçtan kurtarırlık olmazsa, para borçtan kurtarırlık olmazsa, para, ödeme aracı fonksiyonunu kaybeder. Fakat, likidite, bir genel eşdeğer biçimi teşkil etmez, tam tersine, bazı genel eşdeğer biçimleri, likidite görünüşü altında tezahür ederler. Bu açıdan bakıldığında, likidite tercihine ilişkin Keynes'çi görüş, paranın derin mahiyetini, yani genel eşdeğer teşkil etme, değer taşıyıcısı olma karakterini gizler, ve onun ancak fenomenal veçhesini kavrar.

★

Ayrıca bakınız *Nakit, Para, Kâğıt para.*

LOKALİZASYON (LOCALISATION)

Beşerî tesislerin birbirlerine uygun bir düzene sokulması.

Ekonomik analiz, ele alınan tesislerin gelecekteki emplantasyonları için, genel olarak bir tespite ve arızî olarak da eğilimler taslağına başvurur. Proglamasyon ya da kentçilik terimleriyle, bu tesislerin, geçmişteki ya da o ândaki orantılı tertiplerinin tespit ve sayımı, çok daha genel başka sözcüklerle ifade edilir: armatür, havza, toprağın aktüel iskan durumu, tercihli emplantasyonlar, v.s.

Lokalizasyon kavramı, bir tercihi, belirli bir arazinin sınırları dahilinde belirli bir emplantasyon tipinin gerçekleştirilmesi iradesini dile getirir. Bu tercih ele alınan tesisin, üretim ya da tedavül süreci içindeki fonksiyonundan bağımsız olamaz. Bu tercih, keza belirli bir çerçeve içinde aynı mahiyette tesislerin tespiti ya da seçimiyle bir uygunluk ilişkisini, dolayısıyla da, yerleşik bir çevrenin kullanılmasının karakterize ettiği fonksiyonların tümüyle bağdaşıklığı ilkesini ifade eder olmalıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Bölge planlaması, Ekonomik mekân, Kentleşme.*

LOKAVT (LOCK-OUT)

Greve ya da grev tehdidine cevap olarak, işletme yönetimi tarafından verilen işletmeyi kapatma kararı.

Lokavta şu bakımlardan karar verilir:

a) önleyici mahiyette: bir toplu iş anlaşmazlığının doğuşu ya da devam etmesi sırasında, bir talebin (revendication) reddini sağlamak, grevi önlemek amacıyle ücretlileri yıldırmak bakımından;

b) greve cevap mahiyetinde: grev fiilini cezalandırmak ya da emekçileri empoze edilen çalışma şartlarını kabule zorlamak bakımından.

Lokavt yasa dışıdır. Grev hakkınının Anayasa'da yer almış olmasına karşı, lokavt hiçbir yasada formüle edilmiş değildir. Hiçbir öz hukukî statüsü yoktur. Grev hakkına karşı, tamamen kanun dışı bir cezalandırma olarak ortaya çıkar. Bu

şartlar altında, işyerinin işgali, yasa dışı lokavta bir cevaptır.

★

Ayrıca bakınız: *Grev, Sınıf mücadelesi, Ekonomik mücadele.*

LONCALAR (CORPORATIONS)

Feodalite ve monarşi çağında zanaat sistemi çerçevesinde meslekî yardımlaşma toplulukları.

Feodal rejimde, kralın ya da senyörlerin beratlarıyla belirlenmiş kurallara göre sitede ya da taşrada mesleği temsil eden, kalite ve fiyat disiplinini sağlayan, aynı zamanda da ilgili zanaatçılar ya da tüccarlar arasındaki yardımlaşmayı gerçekleştiren, zanaat ustalarının ya da tacirlerin teşkil ettiği meslekî topluluk.

Lonca, herşeyden önce, örgütlü uğraşıya tanınmış monopolün himayesidir. Loncada yasayı yalnız ustalar yapar; temsilcilerini seçerler ve bunlar çoğuzaman burjuva belediyelerinin idarecileri olurlar. Çıraklığı yönetirler, kalfaların kabul edilme şartlarını ve halk ödevlerini belirirler, kralın ya da senyörün atadığı memurların pahalı denetimlerinin yükünü çekerler. Her lonca, üretimi ve bu üretimin hacmini kurallara bağlar, örneğin, bir kumaş parçasının boyutlarını, ilk maddelerin kalitesini belirlerler. Özel bir statü kalfaların ücretini ve aynı zamanda zanaat ürünlerinin satışını, imal edilen metaların fiyatını kurallara bağlar.

Lonca üyesi ustalar, birbirlerine, bir disiplin ve dayanışma yemini ile bağlıdırlar bu yüzden, loncaya, «jurande» ya da «yeminli uğraşı» (metier juré) adı verilir.

★

Ayrıca bakınız *Zanaatçı, Uğraşı.*

M

MADDÎ HAYAT (VİE MATERIELLE)

Düşünce alanına ait olmıyan, biyolojik ya da sosyal tipteki bütün ihtiyaçların karşılanması tarzı.

İnsanların duyduğu belirli sayıda ihtiyaçları vardır ki, bunlar, bir yandan, insanların buyolojik, hayvansal tabiatlarından, bir yandan da sosyal tabiatlarından ileri gelir. Bu ihtiyaçlar çeşitlidir ve beslenme, barınma, giyinme, aile geçindirme gibi çok değişik alanları kapsarlar. Bütün bu ihtiyaçların, kaçınılmaz biçimde, kesintisiz, düzenli aralıklarla karşılanması gerekir, bu karşılama, insan varlığının devam etmesinin, varoluşunun şartıdır. İşte, maddî hayat dediğimiz şey, insanın varoluşunun, hem kullanım değerlerinin üretilmesine hem de bunların tüketilmesine ayrılmış olan bu bölümüdür, yanıdır.

İnsan varoluşunun öteki bölümü, öteki yanı olan manevî (spirituelle) hayat, düşünce hayatı olarak nitelendirilir.

İnsanlar, maddî hayatlarını sağlıyabilmek için, maddî mallar üretmek zorundadırlar.

Maddî hayatın üretimi, her toplumun temel veçhesini teşkil eder. Demek ki, maddî hayat kavramı, istisnasız bütün sosyal formasyonları kapsamına alan, çok genel, çok soyut bir kavramdır. Bu itibarla, maddî hayat, tıpkı kullanım değerleri gibi, ekonomi politiğin özgül alanının dışında yer alır, fakat onun zorunlu şartını teşkil eder: insanların maddî mallar üretinsanların maddî mallar üretüretmelerinin biricik nedeni, bu maddî malların sonunda tüketilecek olmalarıdır, yani belirli ihtiyaçları giderecek olmalarıdır.

★

Ayrıca bakınız : *İhtiyaçlar,* Mallar, Üretim tarzı.

MAHREÇLER (DEBOUCHES)

Bir ürün ya da bir hizmet arzının akış yolları.

Mahreçler deyimi daha çok metalar bakımından kullanılır. Mahreçler gerçekleşmenin, yani meta biçiminden para biçimine ve aynı zamanda mübadele değerlerinden kullanım değerine geçişin ileticileridir. Mahreç, ödenebilir bir bir talebi gerektirir, gerçek ihtiyacı dile getirmez.

Bir ürünün mahreçleri ya içseldir (iç pazar mahreçleri) ya da dışsaldır (ihraç yoluyla mahreçler). Üretim, mahreçlere tabi olarak yön alır: o bu bakımdan, mutad pazarla nispeten güvence altına alınmış olan, ele geçirilmiş (ya da öyle sayılan) mahreçlere dayanır-bununla birlikte, bu mutad pazar, rekabetin, satın alma kapasitesindeki değişmelerin, ihtiyaçların, tekniklerin, vs. tehdidi altında kalabilir. Aynı zamanda, bilkuvve (virtuel) mahreçleri de göz önüne alır; pazar etüdleri, henüz ifâde edilmemiş ya da bilinmeyen gerçek ya da bilkuvve, talepleri ve varolan ama açığa çıkınamış talepleri karşılamayı sağlayacak ya da yeni talepler uyandıracak modaliteleri ortaya çıkarmak için çaba gösterir.

Ekonomik çıkar grupları ve bizzat devletler en geniş ve ulusal üretimleri için en rantabl mahreçleri sağlamaya çalışırlar. Bunun sonucu, her türlü ihracat teşvikleri ve bunun temel destekleri olan gümrük tedbirleridir. İhracat rekabeti çoğu zaman gerçek bir ekonomik savaşa yol açar, buna mahreçler savaşı adı verilir.

Jean - Baptiste Say, XIX. yüzyılın başında, mahreçler yasası denen şeyi formüle etmiştir. Formülasyon şu sözcüklerden ibarettir: «Ürünler ürünlerle mübadele edilirler». Say'in halefleri bunu şöyle tamamlamışlardır: «Ürünler ve hizmetler, ürünler ve hizmetlerle mübadele edilirler». Böylece, paranın mübadele için yalnızca bir araç olduğu, oysa mübadele nesnelerinin ürünler ve hizmetler oldukları doğrulanıyordu. Bu, Charles Bodin'in şu sözleri söylemesini yol açmıştır «Say'ın yasası mübadelelerin eninde sonunda trampadan ibaret olduklarını gösteriyor. Para, potansiyel (en puissance) ürünleri ya da hizmetleri temsil eder ancak».

Ürünler ürünlerle mübadele edildiğine göre, ürünlere mahreçleri açan, üretimdir. Bir ürün, tamamlandığı anda, başka ürünlere değerinin tutarınca mahreç açar. Say tamamlayıcı bir yasa verir hemen: «Mahreçleri açan yalnız ürünlerin bolluğudur.» Bundan da, üretimin art-

masının ve ürünlerin serbest tedavülünün, ekonomik faaliyetteki her türlü ilerlemenin şartı olduğu sonucunu varır.

Ürünler ürünlerle mübadele edildiğine göre, genel aşırı-üretim buhranı olamaz ve say'in yürüttüğü muhakeme böyle bir buhran imkânın reddeder, olsa olsa kısa süreli uyarsızlıkların şurda burda yol açtığı bazı aksaklıkları kabul eder.

Say'ın düşünce tarzı, önce dünya piyasasında ürünlerin, emek-değer'den kaynaklanan fiyatlarla değil, en yüksek rantabiliteyi arayan, bu nedenle de talep ve talebin bağrındaki rekabetle şartlanan fiyatlarla kendilerini gösterdikleri olgusuna çarpar. Herkes mübadeleye ancak elindeki ürün ve hizmetleri sokabildiğine göre, bazı ürünler daha rantabldır, bazıları da daha az rantabldır. Mübadeleciler pazar yerine eşitsiz imkânlarla ve eşitsiz ihtiyaçlarla gelirler: Bu nedenle bir fiyat ölçeği oluşur ve bu ölçek ürünün sayısından, öz niteliklerinden çok alım imkânlarına, birikmiş bulunan paraya bağımlıdır, öyleyse nötr bir ölçek değildir.

«Mahreçler yasası» na bir başka darbeyi de somut pazarın Say'nin ideal serbest pazarına gittikçe daha az benzer olması olgusu vurmaktadır. Üreticiler, bazan da devletler, ürünlerinin pazarda çok bol olmasının, alım imkânlarını artırmaktan çok sınırlayacağını anlamışlardır ve ürünlerinin üretimini ve arzını yükseltmek şöyle dursun, daha az bir miktardan daha büyük bir çıkar sağlamayı düşünerek, sınırlamaktadırlar. Burada, monopollerin uygulamaktan geri durmadıkları, satışın ve üretimin kısıtlanmasıyla fiyatı yüksek tutma eğiliminde bir «ekonomik Malthus'çuluk» söz konusudur.

Mübadele iki evreye ayrılır: satın alım ve satış. Bu iki plan birbirlerini karşılıklı şartlandırırlar, ama aynı zamanda zaman içinde birbirlerinden ayrı olduklarından, ayrılmaları tedavül sürecindeki kopmanın kaynağını oluşturur ve, yine bu nedenle, buhran imkânlarını bağrında taşır.

★

Ayrıca bakınız *Buhranlar, Gerçekleşme, Aşırı - üretim.*

MAKİNA (MACHINE)

Avadanlığın gelişmiş biçimi.

Makinalar, tıpkı avadanlıklar gibi, üretim aletleri içinde yer alırlar.. Belli sonuçlar elde etmek için bileştirilmiş çeşitli

aletlerden, aygıtlardan oluşurlar.

Avadanlıklarınkiyle aynı tipten bir işleve sahiptirler. Tıpkı avadanlıklar gibi, insan emeğinin prodüktivitesini artırırlar. Ama avadanlık yalnızca elin uzantısı iken (çekici ya da testtereyi düşününüz), makina, yeni bir ortam, kolektif beşerî varlığın hizmetinde, ama ondan ayrı teknik bir ortam teşkil eder.

Makina, insan aktivitesinin bir ürünüdür, fakat bu aktiviteyi daha da etkili hale getiren bir üründür.

Makinalar, hem biçimleri, hem yapılış amaçları, hem de yapıları bakımından çok çeşitlidirler. Örneğin: değirmenler, frezeler, tornalar, dokuma tezgâhları, iletken makinalar (machines-transferts), vs. böyledirler.

Bazı makinalar doğrudan doğruya emek nesnesini dönüşüme uğratmak amacıyla gerçekleştirilinişlerdir (tornalar, frezeler), bazıları da enerji kaynağı olarak gözükürler (buhar makinaları, hidrolik türbinler, akümülatörler, vs.)

Ekonomi politik bakımından, makinalar üç büyük kategoriye ayrılabilir:

— başlangıçta aletçi bir teknik içinde yer alan basit makinalar: bunlar henüz avadanlığa çok yakındılar ve genellikle onun tamamlayıcısı olarak ortaya çıkarlar;

— basit makinaların gelişmiş, nitel olarak yeni bir biçimini ifâde eden makina-avadanlıklar;

— makinanın üstün biçimi, en yetkin biçimi olarak gözüken otomatik ve otomatize makinalar: makina yaratan makinalar.

Makina - avadanlıkar ve otomatik makinalar ancak yeni bir teknolojik sistem olan maşinizmde gelişme gösterebilirler.

Makina hemen hemen avadanlık kadar eskidir. Doğaya egemen olma mücadelesi veren insan gücünün çok dar sınırlarını genişetmek için yollar bulma zorunluğu kendini çok çabuk duyurmuştur.

İlkel makinalar levye, çıkrık, makara, palanya gibi basit unsurların kullanımına dayanırlar. Bunlar, sınırlı alanlarda (sivil ya da askerî), büyük bir rol oynamışlardır.

XVIII. yüzyılda makina avadanlığın ortaya çıkışı, yeni bir üretim sisteminin şartlarını yaratarak köklü bir teknolojik alt üst olmaya yol açtı; bu yeni üretim sistemi maşinizmdi. Teknik ortam, doğal ortama oranla, yalnız emek sürecinde değil (sanayide, tarımda), boş vakitlerde de (otomobilin sahip olduğu yer), bu tarihten sonra git gide yayınlık kazanmaya başladı.

★

Ayrıca bakınız : *Makina-avadanlık, Maşinizm, Avadanlık.*

Kendisine uygun hareket verildiği zaman eskiden emekçinin aynı ya da benzer aletlerle yaptığı işlemleri yapan mekanizma.

İnsan tarafından üretimde kullanılan ilk makinalar avadanlığın mükemmelleştirilmiş varyantlarından başka birşey değildirler. Bunun tam tersine, XVIII. yüzyılın sonundan bu yana gelişen makinalar, yeni bir tip oluştururlar: makina- avadanlık.

Gelişmiş mekanizmalar olarak, karşılıklı bağımlılık halindeki başlıca üç parçadan oluşurlar: motor, transmisyon, işlem makinası.

Motorun işlevi mekanizmanın bütününü harekete geçirmektir. Hareket ettirici gücün kendisi olabileceği gibi (buhar makinası), tam tersine, bu gücü dışsal bir doğal kaynaktan alabilir (su dolabı, yüksekten düşen su, yel değirmeninin kanadı, vs.).

Motorla işlem makinası arasındaki aracı unsuru oluşturan transmisyon çok değişik tertiplerden oluşur (kayışlar, dişli çarklar, vs); bunlar hareketi düzenlerler, gerektiğinde bu hareketin biçimini değiştirirler, onu uygun bir tarzda yayarlar, işlem makinasına iletirler.

Bazan, deyimin kısıtlı anlamında, makina-avadanlık denilen şey bu sonuncu unsurdur. İşlem makinasının işlevi, tespit edilmiş bir amaca göre onu değişikliğe uğratmak için doğrudan doğruya emeğin nesnesi üzerine etkide bulunmaktır. Bu dönüşüm, aslında eski avadanlıkların değişmiş biçimleri olan mekanik aletlerin yardımıyla gerçekleşir (dikiş makinasının iğnesi, kesme makinasının bıçakları, hizarın biçici yaprakları, vs. gibi).

Makina-avadanlıklar, emekçinin elinden ayrılan ve makinanın gövdesine geçen, böylece mekanik aletler haline gelen avadanlıkları yeni biçimler altında bütünleştirirler: teknolojik açıdan devrimci olan değişiklik burada yatar.

Makina-avadanlıklar, böylece, büyük seri halinde imalat yapan yeni bir üretim sisteminin (maşinizm) ve gelişmiş kooperasyona (işbirliğine) dayanan yeni bir üretim biriminin (fabrika) teknik temelini teşkil ederler.

Tıpkı basit makinalar ya da avadanlıklar gibi, makina avadanlıklarda sayı ve çeşit bakımından çok artmışlardır: tornalar, firezeler, presler, şahmerdanlar, dokuma tezgâhları, vs.

Genel olarak, makina avadanlıklar, aynı anda bir çok elemanter avadanlığın işe konul-

masını sağlarlar. Bu nedenle, el avadanlığının dar organik sınırlarını aşarlar. İkinci olarak, üretim sürecinde muazzam yeni enerji kaynaklarının kullanımını mümkün kılarlar (buhar, gaz, elektrik...). Nihayet ,bilimsel ve teknik araştırmaların sonuçlarının üretimin hizmetine verilmesini sağlarlar.

Büyük mekanik sanayiin gelişimiyle, ki bu makina avadanlıklar'ın sayısının hızla artışından ayrılmaz, kapitalist üretim tarzının egemenliği pekiştirilmiş olur.

Teknik bakımdan bir üretim aracı olan makina avadanlık, ekonomik bakımdan, kapitalist üretim tarzında, değişmez sermaye olarak, yani üretim ilişkisi olarak kendini gösterir. Bu itibarla esasta, ücretli emeğin sömürülmesini etkili bir aracıdır. Daha işin içine girer girmez. işçinin rakibi kesilir ve, işçileri kitle halinde saf dışı bırakma, vs. eğilimi gösterir.

Sosyalizmde ise, tam tersine, makina bir üretim ilişkisi olmaktan çıkacak ve kendini ancak insan emeğinin prodüktivitesini artırmaya, insanların çektiği sıkıntıları hafifletmeye, gittikçe artan miktarlarda servet sağlamaya yarayan bir üretim aracı olarak gösterecektir.

★

Ayrıca bakınız : *Sanayileşme, Makina, Maşinizm, Makinalaşma, Sanayi devrimi.*

MAKİNALAŞMA (MECANISATION)

Üretim birimlerine makinaların ve maşinizmin girmesinin teknik süreci.

Makinalaşma, avadanlığın ağır basan kullanımına dayanan teknik sistemden maşinizme gidilmesi hareketidir.

Genel olarak, insanın yerini makinanın alması hareketidir bu, ve çalışma şartlarında derin bir değişime yol açar, çünkü, çalışma makinalarla yapılmaktadır burada artık.

Makinalaşma mümkün birçok biçimler gösterir: makinalaşma, bazı hallerde, makinanın bulunmadığı bir üretim birimine makinanın sokulmasıdır, bazı hallerde ise, bunun tersine, makinalarla yapılan üretken işlemlerin (operasyonların) üretim içindeki payının artırılmasıdır.

Bundan ötürü, makinalaşma, insanla emeğin nesnesi (objesi) arasına makinanın girdiği yeni bir ortam, teknik bir ortam yaratır.

Makinalaşma teknik bir süreç değildir sadece (bu açıdan, üretici güçlerde bir artış demek-

tir), fakat, aynı zamanda, üretim maliyetinin düşmesine, elemeğin'den tasarrufa, insan emeğinin prodüktivitesinin artmasına bağlı bir ekonomik süreç olarak da tahlil edilebilir.

Fakat, bu ekonomik süreç, kapitalist rejimde, ilk sürede, ekstra artı-değer arayışının, genel tarzda artı-değer arayışının doğrudan bir forksiyonu bilir.

Makinalaşma, belirli bir üretim birimini (örneğin bir, fabrika, v.s.), bir ekonomik branşı (örneğin, metalurji), ya da bir büyük bir sektörü (sanayi, tarım, bankacılık, vs.) kapsıyabilir.

Makinalaşma süreci, XVIII. yüzyıldan beri aslâ durmamıştır. Burada, makinalaşma derece kavramından hareketle anlaşılan eşitsizlikler halinde kendini göstermektedir. Genel olarak, makinalaşma bugün en çok sanayide gerçekleşmiş olmakla birlikte, gerek tarım gerekse sevk ve idare alanlarında (bilgisalarların işin içine girmesi) da büyük ilerlemeler kaydetmiştir.

Makinalaşma, üretim metodlarında XVIII. yüzyıldan bu yana sürüp gelen kesintisiz bir altüst olmayı, üretici güçlerin çok hissedilir bir artışına yol açan bir altüst olmayı dile getirir.

Ne var ki, kapitalist rejimde, makinalaşma, üreticilerin kurtuluşuna değil, fakat, onları bir insan ürünü olduğu halde uğursuz bir kudret biçimine bürünebilen makinanın boyunduruğu altına sokarak daha da köleleşmelerine yol açmıştır.

Makinalaşma, teknik bakımdan, ekonomik ilerlemenin bir şartı olmuştur, ama sosyal ilerleme bakımından aynı şey söylenemez. Gerçekten de, makinalaşmanın yarattığı sonuçlar, kapitalist üretim tarzı kadrosu içinde (gittikçe artan kâr elde etme olgusuna bütünüyle bağımlı makinalaşma) bulunulması durumuna ya da sosyalizm denilen ve hem artan sayıda mal imal edebilen, hem de giderek kolektivitenin hayat düzeyini yükseltebilen modern üretim kadrosu içinde bulunması durumuna göre çok değişiktir.

MAKRO-EKONOMİ (MACRO-ECONOMIE)

Ekonomik fenomenlerin gruplar, agregatlar, bütün çapında kavranması, bilinmesi.

Makro-ekonomi, ister genel kavramlar olarak, ister bireysel birimlerden oluşan özgül gruplar olarak, global, kolektif fe-

nomenleri ele alır.

Makro-ekonomi, önce agregat denen şeyle, yani ulusal ya da uluslararası karakterde ekonomik büyüklüklerle uğraşır Örneğin, ulusal üretimi ya da sosyal hasılayı, yani bireysel ürünlerin toplamını inceler. Global arzı (bireysel arzların tümünü) ya da tasarrufu, yatırımı, vs. ele alır.

Grupların davranışına dayanarak, global dengenin nasıl belirlendiğini inceler. Bu gruplar, esas olarak, sendikalar (işçi ve patron sendikaları), devlet, tüketici gruplar, tasarruf sahibi gruplar, vs.'dir.

Makro-ekonomi, bu grupları oluşturan elemanter ekonomik birimlerin davranışıyle ilgilenmeksizin (örneğin, metalürji dalına ait şu ya da bu bireysel girişimcinin farklılaşmış özel tepkilerine bağlanmaksızın, metalürji grubundan söz edilir), grupların faaliyetinden kaynaklanan global fenomenleri doğrudan tahlil eder.

Böylece, makro-ekonomi, zorunlu olarak, buhran problemini, büyümedeki dalgalanmalar problemini, yani genişletilmiş yeniden-üretim problemini içerir.

Makro-ekonomik yaklaşım, mikro-ekonomik yaklaşımın yerini açıkça almıştır. Bu, rekabetçi kapitalizmden, ortalama kârdan daha yüksek manopol kârını elde etmek için kendi aralarında tröstler, karteller, gruplar olarak bağlanmış büyük girişimlerin egemenliğiyle monopolist kapitalizme geçişin yansısıdır.

Makro-ekonomi, öteki girişimcilerle zorlu bir mücadele halindeki bireysel girişimci kavramını bir yana atar, yerine aynı ekonomik işleve sahip bütün ekonomik faktörleri içine alan sosyal grup kavramını koyar.

Makro-ekonomi, aynı zamanda, finans oligarşisi için elverişli bir yönde müdahale ederek hizmet görebilen ekonomik yasaların varlığının tanınmasıdır.

Makro-ekonomi, monopolist devlet kapitalizmi çağında, Keynes'in katkılarının ardından, statejik değişkenler üzerine etkide bulunmak isteyen bir ekonomik politikanın temeli niteliğindeki bir ekonomi tekniğine dönüşen bir ekonomi teorisinin kilit kavramlarından biridir.

Nesnel bir tahlil ölçeğinin yansısı olarak, ama aynı zamanda ekonomik bir dünya anlayışı olarak makro-ekonomi kavramı, tıpkı mikro-ekonomi kavramı gibi, herşeyden önce, betimsel (signalétique) bir karakter taşır.

★

Ayrıca bakınız: *Keynes'çilik, Sosyal hasıla Kapitalist yeniden üretim.*

MALÎ OLİGARŞİ (OLİGARCHIE FINANCIERE)

Çok küçük bir azınlıktan meydana gelmiş olup kapitalizmin bağrında yer alan ve malî sermaye gruplarının kişisel ya da malî denetimiyle ekonominin bütününe hükmeden sosyal tabaka.

Malî oligarşinin teessüsüne varan süreç şu noktadan başlar: kapitalist girişimin bağrında, denetim aksiyonerlerinin iktidarı ele geçirmeleri, sonra filyallerin yaratılmasıyle bu aksiyonerlerin gücünün derece derece artması, başka şirketlerin yutulması ve denetim altına alınması yoluyle bir finans grupu direksiyonunun bu aksiyonerler tarafından ele geçirilmesi.

Bu grupun, başka bir grupla tek bir organik grup halinde kaynaşması, başka gruplarla özel bağlar kurulması, çıkar gruplarının oluşması, aynı kişilerin git gide daha geniş ekonomik alanları yöneterek egemenliklerini durmadan yaymalarını sağlar.

Malî oligarşi, böylece, üye sayısı nispî olarak ve bazen de mutlak olarak azalma gösterirken, gittikçe büyüyen bir sermaye kitlesine tasarruf eder.

Yakın geçmişteki incelemeler, en önemli yüz adet malî kuruluşta başka şirketler içindeki 3 000'den fazla kişisel bağlantıyı gerçekleştiren 975 idarecinin bulunduğunu, ve bağlantıların 900 malî bağlantıyı takviye ettiğini ya da tamamladığını ortaya koymaktadır. Şu halde, denilebilir ki, bu 975 idareci, sadece büyük fransız şirketlerinin ekonomik yönetimini değil, fakat malî oligarşinin elindeki girişimler piyasasının ve devlet ayğıtının aracılığıyla diğer özel egemenlik araçları bulunduğuna göre, bir bütün olarak ekonominin yönetimini yürütür.

★

Ayrıca bakınız: *Malî sermaye, Finans grupları, Emperyalizm.*

MALÎ PİYASA (MARCHE FINANCIER)

Sermayelerin uzun vadeli hareketini kapsıyan piyasa.

Kredi süresine bağlı olarak, az ya da çok otonom, az ya da çok kaynaşmış (imbriqué) olan iki büyük piyasa tipi vardır.

Parayla ve kısa vadeli krediyle ilgili olan para piyasası.

Uzun vadeli kredide spesiyalize olmuş malî piyasa.

Malî piyasa, bütün piyasalar gibi ticari işlemler yeridir, yani arzların ve taleplerin bir fiyatın fonksiyonu olarak, fiyata bağlı olarak karşılaştıkları yerdir. Bu bağlaşmalar, ödünç vermeler ve ödünç almalarla ifâde edilirler. Arz sahipleri ellerinde sermaye bulunan ve sermayelerini faiz karşılığında ödünç vermek isteyen kimselerdir; talep sahipleri, esas olarak, sanayiciler, tüccarlar, vs., genel olarak para biçimi altında yeni sermayeler arayan girişimcilerdir. Piyasanın maddî biçimleri, hisse senetleri, tahviller, istikrazlar olarak dile gelir: bunlar, aslında, sermayelerin hukukî senetler olarak somutlanmasıdırlar.

Malî pazar her zaman iş bankalarının egemenliği altında kalmıştır. Tasarrufun kanalize edilmesini ve önemli sermayelerin toplanmasını sağlar, bu da konsantrasyon ve santralizasyon süreçlerini hızlandırır. Aynı zamanda tatminkâr kârlar elde etmek için de bir fırsattır.

Günümüzde, malî piyasa, özel sermayeleri olduğu kadar kamu sermayelerini de içerir. Kamusal sermaye monopollerinin hizmetine verilmesinin temel unsurlarından biridir ve bu sıfatla aşırı birikim-değersizleşme sürecine katılır.

Bundan ötürü, sıkı bir tarzda denetlenmesi gereklidir.

★

Ayrıca bakınız : *İş bankaları.*

MÂLİK (PROPRIETAIRE)

Bir şeyin mülkiyet hakkına sahip bulunan kişi.

Mâlik ile mülkiyet birbirlerine sıkıca bağlıdırlar, çünkü, biri öbürünün taşıyıcı olarak düşünülebilir. Kelime bir sıfat olarak (en qualité d'adjektif) kullanıldığında kesin, inhisarî (exclusive) bir sahipliği gösterir: o, arabasının mâlikidir, gibi Bunun tam tersine, ad olarak, sübstantif olarak (à titre de substantif) kullanıldığında, belirli iki sosyal kategoriyi içerir: birinci olarak, mâlik, konut karakterindeki gayrimenkullere sahip bulunan ve bunlardan yararlanma (intifa) hakkını kira adı verilen ve peryodik olarak ödenen bu meblağ karşılığında başkalarına bırakan kişidir: burada, mâlik, kiracının karşıtıdır. İkinci olarak, mâlik, kendisine toprak rantı (mutlak ya da diferansiyel rant, ya da bunların her ikisi birden) sağlıyan toprak varlıklarının zilyediyle özdeşik içindedir. Mâlik bu an-

lamda, toprak mâlikinin muadilidir. Bu durumda önemli olan, bir yandan, mülk malların mahiyeti diğer yandan bunların kullanımıdır.

Bu suretle, tüketim maddelerinin (geçici ya da kalıcı) mâlikleri —ki bunlar tüketicilerden (yani ücretlilerden, emekçilerden) başka bir şey değildir— ile, ister küçük meta üreticisi, ister kapitalist olsun, üretim mallarının malikleri arasında karşıtlık ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, mülkiyetlerini bizzat yararlanmak, doğrudan doğruya istifade etmek için kullanan mâlikler ile, ondan gelir sağlamak için kullanan mâlikler arasında da ikinci bir karşıtlık vardır.

Mâlik deyimi, en çok, konut karakterindeki gayrimenkullerin sahibi anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda, mâlik, topladığı kiralarla geçinen kişidir: böylece, o, kiracıların gelirlerinin, rant olarak tahlil edilen bir bölümüne sahip çıkmış olur.

Mâlikin davranışını belirliyen, onun nesnel durumudur: masrafları mümkün olduğu kadar kısarak, mümkün olduğu kadar yüksek kiralar el elde etmeye bakar. Bundan ötürü, o, bizzat bir sömürücü değilse sömürücünün yardımcısı olarak görünür (XIX. yüzyılda, mâlikler, kira toplamak suretiyle, yapılarda birikmiş artı-değer'i gerçekleştiren birer kapitalist idiler).

Günümüzdeki, kiralar gelirlere oranla o kadar yüksektir ki, birçok emekçi kendi barınağını satın almak zorunda kalmakta ve kendi evinin mâliki olmaktadır. Ama bu durumdaki emekçilerle mâlikler arasında bir özdeşlik kurulamaz, çünkü bunlar kendi barınaklarında kendileri oturmakta ve onu kiraya vermemektedirler.

★

Ayrıca bakınız : *Mülkiyet biçimleri, Mülkiyet.*

MALLAR (BIENS)

İnsan ihtiyaçlarını karşılayan maddî gereçler.

İnsanın, çok form'lu (multiformes) ihtiyaçlarını karşılaması için, uygun maddî nesnelerin bulunması şarttır. Bu nesneler farklılaşırlar, yani özgül özellikler taşırlar. Buna göre, örneğin açlığı gidermek için insanın yenebilir besin maddelerine ihtiyacı vardır: ekmek, et, sebzeler, meyvalar, şeker, vs. Aynı şekilde, barınmak için, herhangi bir konuta ihtiyaç duyar: kulübe, ev, şato, vs.

Öyleyse, mallar, belirli bir kullanım değerine sahip olan nesnelerdir. Giderilmesi gereken

ihtiyacın tabiatı tarafından belirlenen bir kullanım değeridir bu. Demek ki, bütün nesneler, dolaysız olarak mal değildirler.

Mallar içinde, ekonomik mallarla «serbest» denebilecek mallar birbirinden ayrılır. Gerçekten, hava gibi herkesin serbestçe, bedava, doya doya içine çekebildiği, bununla birlikte insanın birinci derecede önemli bir ihtiyacını karşılayan bir malla, insanoğlunun uzun süren bir faaliyetinin (tarımcının, değirmencinin, fırıncının zincirleme faaliyetleri) ürünü olan ekmek gibi bir malın birbiriyle özdeşleştirilemeyeceğini anlamak kolaydır.

Sahip olunmak için hiçbir emek gerektirmeyen, bol bol bulunan bir mal, «serbest» bir maldır. Serbest mallar sayıca azdır. Ekonomik mallar ise, tamamen emek ürünüdürler ve bu nedenle, sosyal gelişimin verili bir ânında, sınırlı miktardadırlar.

Bütün mallar gibi, ekonomik mallar da, bir kullanım değerine sahip olmak, ama, ayrıca, çok büyük bir çoğunlukla, üretilmiş olmak zorundadırlar. Öyleyse, bunlar, doğal olmayan, yapay, insan yaratığı nesnelerdir. İnsanların sosyal faaliyeti de, insan ihtiyaçlarını karşılamak için gittikçe daha çok, gittikçe daha farklılaşmış maddî mallar yaratmaktan ibarettir. Ama birkaç üretim tarzını kapsayan bütün bir tarihsel dönem boyunca, üretici güçlerin belli üretim ilişkisi biçimlerine tekabül eden düşük düzeyi, bütün ihtiyaçları karşılamaya yetmez; yokluk ya da ihtiyaçların karşılanmaması toplumu her an tehdit eder. Ancak daha sonraki bir aşamada, sosyalizmin ileri aşamasında, gerçek bir bolluktan söz etmek mümkün olabilecektir.

Burjuva ekonomistleri, sosyal gelişimin bu nesnel görünümünü kısmen yansıtarak, ekonomik malları nedretleriyle karakterize ederler. Ekonomik mallar nadir mallardır. Belirtmek gerekir ki, bir yandan, bu nedret izafîdir (bütün potansiyel ihtiyaçlar doyurulamaz, çünkü, satın alma gücünün yetersizliğinden dolayı, ödeme gücüne sahip talep olarak tezahür eden fiilî talep biçimi altında somutlaşamazlar), öte yandan, nadir denen bazı malların (otomobil), belli şartlarda, nasıl gereğinden fazla bol olduklarını (trafik tıkanıklığı) açıklayamaz. Öyleyse, nedret kavramı yanıltıcı bir kavramdır ve ancak çok kesin bir anlamda doğru olarak kalabilir; her emek ürünü, tanımı gereği, doğal-olmayan'dır ve bu itibarla doğa tarafından doğrudan doğruya sağlanamadığı için, insanların sosyal aktivitesini gerektirdiği için, «nadir»dir.

Mallar, ilke olarak, sosyal ihtiyaçları tatmin eden maddî nesnelerdir. Ama bütün ihtiyaç-

lar maddî nesneler tarafından tatmin edilmezler. Bazıları belirli bir aktivite gerektirirler: örneğin, müzik ihtiyacı bir plağın (maddî nesne) satın alınmasıyla giderilebilir, ama bir konserin (müzisyen adı verilen insanların belirli bir yerdeki belirli faaliyeti) izlenmesiyle de karşılanabilir. Burjuva ekonomisinde hizmet adı verilen bu faaliyetler, mallar arasında sayılır.

İşlevsel, özsel planda, mallar arasındaki esas ayrım, bunların üretim malları ve tüketim malları olarak ayrılmalarıdır. Tüketim mallarını beşeri ihtiyaçları dolaysız olarak, doğrudan doğruya doyuran bütün nesneleri oluştururken, üretim malları beşerî ihtiyaçları dolaylı olarak (daha sonra daha çok tüketim malı üretilmesini sağlayarak) doyuran araçlardır. Tüketim mallarına dolaysız mallar dendiği ve dolaylı mallar deyiminin yalnızca üretim mallarına saklandığı da olur.

Teknik açıdan, mallar şöyle ayrılır:

— rakip mallar ve birbirini tamamlayan mallar. Ekmek ve püreler, şarap ve bira gibi olan birinciler birbirlerinin yerini alabilirler, çünkü aynı tip ihtiyaçları karşılarlar. Şeker ve kahve, otomobil ve benzin gibi olan ikinciler birbirlerini tamamlarlar ve birbirlerinden ayrılmaları kolay değildir.

— anlık bir tüketimleri olan dayanıksız mallar (besin mallarının büyük çoğunluğu) ve ard arda parçalar halinde tüketilen dayanıklı mallar (manüfaktür nesneleri, evler, vs.).

Hava gibi, su gibi (bunlar da bazı şartlarda sınırlı olurlar) bazı serbest mallar ve doğrudan doğruya sahip olunabilen bazı ürünler (yabanî meyvalar, orman çiçekleri, hayvan kabukları, vs.) dışarda bırakılırsa, mallar, zorunlu olarak, insan faaliyetinin ürünüdürler.

Malların nicelik ve nitelikleri toplumun gelişim derecesini yansıtır. Bu gelişim sürdüğü ölçüde, giderek sosyal ürünler haline gelirler. Kapitalizm çerçevesinde, malların büyük çoğunluğu sadece meta biçimi altında tezahür eder (tarımsal otokonsomasyon dışında), yani bir pazarda alınıp satılmak üzere üretilmiş nesneler olarak kendilerini gösterirler.

★

Ayrıca bakınız : *İhtiyaçlar, Servetler, Geçim araçları, Kullanım değerleri.*

MALTHUS'ÇULUK (MALTHUSİANİSME)

Malthus'un ve çömezlerinin, geçim araçlarının ve nüfusun büyüme ritmleri arasında varlığı öne sürülen farklılıktan hareketle bir doğum kısıtlaması politikası sonuncuna varan, demografik ve ekonomik teorisi.

Orijinal ve dar anlamında, Malthus'çuluk, *Nüfus İlkesi Üzerine Deneme'nin* (1798) yazarı, anglikan papazı Robert Malthus'un teorisidir. Malthus'a göre, nüfus, bu nüfusun beslenmesi için gerekli geçim araçlarına oranla çok daha hızlı bir artış gösterir: bu geçim araçları aritmetik olarak artarlarken, nüfus geometrik olarak artar. Savaşlar, hastalıklar ve her türlü kazalar bu demografik genişlemeye karşı gerekli engellerdir. Bütün bu kötümserliğine rağmen, Malthus bir liberaldir. her türlü koruyucu tedbirin yararsız olduğu, geçim araçlarının üretiminin en uyumlu olarak serbestlik içinde geliştiği, üretim ve tüketim arasındaki ilişkinin de en iyi biçimde serbestlik içinde yürüdüğü düşüncesindedir. Marx, Malthus'un bir aşırmacı olduğunu ve teorilerinin de vülger ekonomiye bağlanması gerektiğini göstermiştir.

Geniş anlamda ise, ekonomik Malthus'çuluk, çok farklı bir doktrine verilegelen addır: üretimle tüketim arasında denge sağlamak umuduyla üretimin sınırlanmasını, hattâ fiyatlarını artırabilmek için ürünleri azaltmaya öğütleyen doktrin. Nihayet, vülger dilde, ekonomik genişlemeye (expansion) ve üretici potansiyellerin eksiksiz istihdamına getirilen her türlü kısıtlamaya, ayrıca tüketilebilir zenginliklerin her türlü bile bile tahribine, Malthus'çuluk denir.

Bir apolojetik teori olarak, Malthus'çuluk, sefaletin suçunu nüfus fazlalığına yükleyerek, kapitalizmi temize çıkarır. Aynı anlayışlar, bugün de, yeni-Malthus'çuluk adı verilen çeşitli biçimler altında yayılmış bulunmaktadır: bu anlayışları savunan teorisyenlere göre, dünyanın nüfusu gereğinden fazladır, dünya bir mutlak nüfus fazlalığının tehdidi altındadır. Yeni-malthusçuluk, kendi tarzında, kapitalizmin genel buhranı çağında, halkların bağımsızlık hareketi çağında, emperyalizmin içinde debelendiği çelişkilerin derinliğini kendi tarzında yansıtır.

★

Ayrıca bakınız : *Vülger ekonomi.*

MANEVÎ YIPRANMA [OBSOLESCENÇE (ou usure morele)]

Bir teknik materyelin, kusurluluk ya da düşük randımanlıktan ötürü değil, fakat daha yüksek teknik nitelikler taşıyan yeni bir materyelin ortaya çıkmasından ötürü, kullanılamaz olması.

Bir materyelin gördüğü iş, yeni bir materyelin «teknolojik rekabet» ine rağmen, zayıf bir randımanla da olsa devam edebiliyorsa, bu metaryele *marjinal* denir. Manevî yıpranma durumu, marj sıfır ya da sıfıra yakın olduğu zaman; ve eldeki materyel yeni ortaya çıkan bir materyelin rekabetçi kullanımı tarafından rekabete dayanırlığını korumıyacak kadar aşıldığı zaman ortaya çıkar.

Manevî yıpranma, teknik ilerlemeye, girdiği işletmeye ya da işletmeler topluluğuna az ya da çok uzun bir süre için ekstra artı-değer elde etme imkânı verdiği ölçüde, doğrudan bağlıdır. Eldeki materyeli, tartışma götürmez bir kullanım değerine hâlâ sahip bulunduğu halde, daha mükemmelleştirilmiş bir materyelle değiştirmek zorunda olanlar, bu alanda geri kalmamaya çabalıyan girişimcilerdir.

Manevi yıpranma bir teknolojik fenomen değil, fakat teknik bir bazı olan ekonomik bir fenomendir. Eskisine oranla daha mükemmel bir materyelin ortayı çakması, teknik bir olgu olarak, rekabet ona söz konusu pazarda rantabl bir yer bıraktığı sürece, aşılmış materyeli manevî yıpranmaya uğratmaz. Ama, mükemmelleştirilmiş materyelin yaygınlık kazanması eski materyel için karşı konulmaz bir handikap yaratacak kadar arttığı anda, eski materyel *ekonomik zaman aşımına uğramıştır* (ya da manevî yıpranmaya uğramıştır).

★

Ayrıca bakınız: *Amortisman.*

MANÜFAKTÜR (MANUFACTURE)

Hizmetlerine verilmiş üretim araçlarıyla ve sağlanan ilk maddelerle çalışan kalifiye işçilerin bir çatı altında bir arada bulunması esasına dayanan, tarihsel iş organizasyonu biçimi.

Bu üretim sistemi, derece derece, ev sanayiinin yerini almıştır. İki manüfaktür biçimi varolmuştur: heterogen manü-

faktür (farklılaşmış zanaat gruplarının bir saltanat arabası gibi karmaşık bir ürün imal etmek için bir araya gelmesi), seri halinde manüfaktür (iğne gibi belirli bir nesnenin seri halinde üretilmesi için daha ileri götürülmüş işbölümü).

İşçi, önceden verilen ilk maddenin değeri ve çalışma aletlerinin kirası düşüldükten sonra, mamul ürünün toplam değerini alacak yerde, artık yalnızca bir ücret almaktadır. Mamul ürünün girişimciye satışı hayali terkedilmiştir.

Sistemin, komanditerler için iki avantajı vardır:

1. Mamul ürünleri toplayan ilk maddeleri dağıtan, vs. bir sürü aracı beslemenin zorunluğunun yarattığı sahte masrafları ortadan kaldırabilir.

2. Ücretlerin yetersizliği yüzünden ev sanayiinde kaçınılmaz bir biçimde meydana gelen ve önemli ölçülere varan ilk madde aşırmaları ortadan kaldırabilir.

Manüfaktürlerde, el-emeği'nin yoğunlaşması, sermayenin dolaysız ve sürekli bir denetimine tabi oluşu, ileri bir aşamaya ulaşmıştır.

Manüfaktür, emeğin prodüktivitesinin önemli bir ilerlemesini temsil eder. Bu durumda, her zanaatı, her üretim sürecini, son derece basitleştirilmiş mekanik çalışma işlemlerinden oluşan bir dizi halinde alt-bölümlere ayırmak mümkündür.

Bu, nihayet, randımanı artırmayı, maliyet fiyatını düşürmeyi ve kalifiye bir el-emeğinin yerine kadınların, çocukların, ihtiyarların, sakatların, hattâ akıl hastalarının kalifiye olmıyan el-emeğini geçirmeyi sağlar.

İşte bu fanomen, bütünüyle yeni bir sosyal fenomendir. Örneğin, dokuma manüfaktürlerin de, el-emeği büyük ölçüde akıl hastalarından oluşur.

Sermayenin hareket alanının bu genişlemesine paralel olarak, aynı zamanda hem feodal senyörlerin yoksullaşmasından, hem şehir zanaatının çökmesinden, hem de tarımda gerçekleşen derin dönüşümlerden doğmuş, yeni bir sosyal sınıf oluşur.

Üretim araçlarından ayrılmış ve modern proletaryanın habercisi niteliğinde bir üreticiler kitlesi, şehirlerde, işte böyle ortaya çıkmıştır.

*

Ayrıca bakınız : *Kapitalist kooperasyon, İşbölümü, Avadanlık.*

MARJİNALİZM (MARGINALISME)

Bir ürünün ya da bir hizmetin değerinin, nihai olarak, bir satıcının (fournisseur) söz konusu ürünü ya da hizmeti teslim etmek için yapacağı fedakârlık marjı ile bir alıcının bu ürünü ya da hizmeti elde etmek için yapacağı fedakârlık marjı arasında bir kıyaslama ile belirlendiği düşüncesine dayanan ekonomi teorisi.

Teorinin çıkış noktası arz ve talep yasasıdır. Ama «marjinalist» ler psikolojik unsurları da işin içine sokarak bu yasanın verilerini mükemmelleştirdiklerini iddia ederler. Arz sahibi en yüksek fiyatın peşindedir, talep sahibi ise en düşük fiyatın peşindedir. Tartışma burada başlar. Arz sahibi talep sahibinin imkânlarını hesaba katarak, talep sahibi de arz sahibinin imkânlarını hesaba katarak, ikisi de bir fedakârlık yapmak zorundadırlar. Arz sahibinin normal marjı oldukça dardır: alt sınırı, üretimin maliyet fiatı + arz sahibinin yaşamasını sağlayan kârdır. Talep sahibinin teorik marjı ise satın alma gücüdür. Ama, gerçekte, talep sahibi, yapacağı ödemeyi, benzer bir ödemeyle yapabileceği alımlara göre bu ödemenin içerdiği fedakârlığı dikkate alarak hesaplar. Vereceği karar, psikolojik bir karar olacaktır, çünkü karşılaştırma yoluyla yaptığı bu muhakemeden sonra isteğinin şiddetini ölçmesi gerekir.

Marjinalizme bağlı ekonomistler aralarında bir doktrin birliği kuramamaktadırlar. Bazıları, serbest girişme bırakılabilecek bir üretimin, belli bir rantabilitenin teminatı altında olması gerektiğini söylemelerine yolaçan bir üretim teorisiyle yetinmektedirler: ancak üretim maliyeti ürünün satış fiyatından yüksek ya da bu fiyata eşit olmayan bir toprak işlenmeye açılabilir. Başka ekonomistler da bireyci bir muhakemeyle yetinmekte, arz ve talep yasası global olarak geçerli kalmakla birlikte, her satıcıyla her alıcı arasındaki gerçek işlemler üzerine çok farklı tepkilerin ortalama ifâdesinden başka birşey olmadığı, bu tepkilerinse iradeler arasındaki iki-yanlı çok sayıda bağlaşmalarla şartlandığı görüşünü savunmaktadırlar. Daha başkaları ise, çeşitli işlemlerin gerçekleşmesini sağlayan psikolojik bağlaşmaların bütünsel hareketlere uyduklarını ve bireysel değil ama sosyal bir psikolojiden kaynaklandıklarını ileri sürmektedirler.

Marjinalist teorinin, daha başından, değer kavramıyla fiyat kavramını birbirine karıştırdığı açıktır. Arz sahipleriyle talep sahiplerinin imkân ve is-

teklerinin karşılaşmasının, serbest pazarlardaki fiyat tespitlerinde bir rol oynadığı kesin olmakla birlikte, bu hiç bir zaman iradeler arasındaki uzlaşmanın söz konusu ürünün «değerini» belirlediği anlamına gelmez. Hattâ, zararına satışı stok yapmaya tercih eden bir satıcının durumunda, fiyatın değerden, her halde normal marjdan düşük olması mümkündür.

Marjinalizmin önemi, rantabilite eşiğini dile getiren «marjinal maliyet» kavramına dikkat çekmesindedir. Sınır bir durumda bulunan sektör ya da işletmelerin kaderinin daha iyi incelenmesine yol açmıştır. Ekonomik tahlillerde ve öngörülerin hazırlanmasında matematik hesapların kullanımını teşvik etmiştir.

★

Ayrıca bakınız *Ekonomik hesap, Vülger ekonomi, Mikroekonomi.*

MARKSİZM (MARXISME)

Marx'ın doktrin ve fikirler sistemi olup genel bütünüyle materyalizmi ve işçi hareketinin teorisi ve programı olarak bilimsel sosyalizmi meydana getirir. Sistemin merkezinde ekonomi doktrini bulunur.

Marksizmi birkaç satırla özetlemek imkânsız bir şeydir, çünkü marksizm insanlara hiçbir bâtıl inanışla, sınıf baskısının hiçbir türlü savunusuyla uzlaşmıyan tutarlı bir dünya görüşü sunan uyumlu ve tam bir doktrindir.

Marksizm, Alman felsefesinden, İngiliz ekonomi politiğinden ve Fransız sosyalizminden kaynak almakla birlikte, esaslı bir teorik devrimi ifade eder.

Marx'a gelinceye kadar, insan, insan toplulukları, siyaset ve ahlâk alanına giren her şey, pratikte, idealizmin egemenliği altındaki felsefi disiplinlerin konusu ve yalnızca onların malıydı.

Fakat, XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyılın başlarında Tarih problemiyle karşılaşan felsefe hareketi, göğün yerini yerin, Tanrının yerini insanın, temaşanın (contemplation) yerini aksiyonun aldığına tanık olacaktır.

Çağın düşüncesini canlandıran ve altüst eden büyük olayın ayırdedici alâmetidir bu. Büyük olay, yani: 1789 Fransız devrimi ve bunu takip eden dönemdeki tranformasyonlar (dünya piyasasının meydana gelmesi, sanayi devriminin gelişmesi, vs.).

Metafizik anlamda felsefe

bu realitenin anlaşılması bakımından gittikçe daha uygunsuz, gittikçe daha güçsüz hale gelir. Aynı zamanda, iki teorik yapı birleşerek, realite hakkında spekülatif bilgi tarzından kopuşu, hem de kökten kopuşu gerçekleştirirler. Bu iki teorik yapıdan biri ekonomi politik, öbürü de Tarihtir.

Şu halde, marksizmin kurucuları çift yanlı bir fenomenle karşı karşıya bulunuyorlardı. Felsefi düşüncede meydana gelen ve bunu gerçek temeline, sınıf mücadelelerine bağlamak suretiyle köklü bir eleştiriye imkân sağlayan derin sarsıntı; ve politik ekonomi ile politik tarihin gelişmesi —ki marksizmin kurucuları o sıralarda bunları birbirine yaklaştırma gayreti içindeydiler.

Bu çift taraflı fenomen her şeyden önce kesin bilimleri ve özellikle tabiat bilimlerini ilgilendiren görülmemiş çapta bir genel bilimsel gelişmeyle bağlantılı olarak ortaya çıkmıştı.

Bütün bu unsurlar yeni bir düşünce tarzının teessüsünü mümkün kıldı. Felsefî spekülasyonla ilgisini kesip teknikle ve bilimsel bilginin carî gelişmesiyle yeni tip bir ilişki içinde bulunan ve dünya görüşünde genel bir transformasyon ulaşan bir düşünce tarzıydı bu.

Marksizm üç kısımdan meydana gelmiştir.

I. Felsefe: materyalizm.

Her felsefenin temel meselesi, netice itibarıyle espri, ruh ile madde arasındaki ilişki meselesidir.

Marx'a göre, düşüncenin hareketi insan beynine taşınıp aktarılmış gerçek hareketin bir yansısından başka bir şey değildir. Şu halde mesele ilk unsurun espri mi, yoksa madde mi olduğu meselesidir.

Materyalizm tabiatı ilk unsur sayar. Felsefenin temel probleminin materyalist çözümü, felsefenin ve tabiat bilimlerinin gelişme seyri tarafından ispatlanan dünyanın maddi birliği ilkesini ortaya koyar. Maddenin varlığı kendisini gösteriş formundan, yani hareketten bağımsız olamaz. Ne hareketsiz madde, ne de maddesiz hareket olabilir. Bu da, nesnel, yani insan iradesinden bağımsız, realite olmak itibarıyle maddenin tükenmezliğini ifade eder. Bu anlayışa göre, düşünce ve bilinç insan beyninin ürünüdürler. İnsanın kendisi de tabiatın bir ürünü olup, bulunduğu ortam içinde ve bu ortamla birlikte gelişmiştir. Bundan şu sonuç çıkar ki, son tahlilde tabiatın ürünü olan insan beyninin ürünleri tabiatın genel bütünüyle çelişki halinde olmayıp uygunluk halinde bulunur.

Esas itibarıyle mekanist, antidiyalektik anlamda metafizik olan ve «beşerî varlık»ı «sosyal ilişkilerin genel bütünü» (tarih tarafından somut bir biçimde belirlenmiş sosyal ilişkilerin ge-

nel bütünü) olarak değil de, bir soyutlama olarak anlayan eski materyalizmin kusurlarına parmak basan marksizm, tabiatta nesnel yasaların varlığını ve zorunluluktan özgürlüğe diyalektik geçişi kabul eder. Böylece, o, felsefî materyalizmin dönüştürücü (transformateur) karakterini, devrimci pratik faaliyetin önemini açıkça ortaya koyar.

Marksizmin başlıca meziyetlerinden birisi de Hegel'in bilince ait diyalektiğini materyalist tabiat anlayışıyla kaynaştırmasıdır. Marx'a göre, diyalektik hem dış dünyanın, hem de insan düşüncesinin genel hareket yasalarının bilimidir. Marx'ın diyalektiğinde dünya artık bir olup bitmiş şeyler kompleksi olarak değil, fakat bir süreçler kompleksi olarak anlaşılır. Öyle ki, burada, istikrarlı gibi görünen şeyler ve keza kavramlar, aralıksız bir oluş ve yokoluş değişikliği geçirirler. Felsefî diyalektiğin nazarında, kesenkes, mutlak, kutsal piçbir şey yoktur. O her şeyi tarihsel bir görüş noktasından mutalaa eder, bilginin kaynağını ve gelişmesini, bilgisizlikten bilgiye geçişi inceler ve genelleştirir.

Diyalektik anlayışa göre, gelişme sıçramalı evrimlerle, devrimlerle, devamlılıkta kesintilerle olur; niceliğin nitelik haline gelmesi; gelişmenin iç itici güçlerini harekete getiren şey, belli bir cisim üzerine etki yapan ya da belli bir toplumun bağrında faaliyet gösteren çeşitli eğilimde kuvvetler arasındaki çelişki ve çarpışmadır; her fenomenin bütün veçheleri arasında karşılıklı bir bağımlılık ve sıkı, çözülmez bir bağlılık vardır ve yasalar tarafından yönetilen hareketin evrensel süreçlerini bu bağlılık belirler —işte evrim doktrini olarak diyalektiğin karakteristik çizgileri bunlardır.

Marx, felsefî materyalizmi derinleştirip geliştirerek onun alanını tabiatın bilgisinden insan topluluğunun bilgisine yayıp genişletmiştir. Tarihsel materyalizm Marx'ın bilimsel düşüncenin en büyük keşfi olmuştur. Materyalizmin insan topluluğuna ve bunun tarihine uygulanışına ait temel tezlerin tam bir genelleştirilmesini *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı*'nın önsözünde buluruz. Bu teori belli bir sosyal organizasyon biçiminden, üretim güçlerinin büyümesi sonucu olarak, nasıl daha yüksek bir sosyal organizasyon biçiminin ortaya çıkıp geliştiğini, örneğin kapitalizmin feodalizmden, üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin gelişmesi arasındaki uygunluk ve antagonizma duyalektiğinden nasıl doğduğunu gösterir.

İnsanın sosyal bilinci, yani çeşitli felsefî, dinî, siyasî, vs. fikirler ve doktrinler, son tahlilde, toplumun ekonomik rejimi tarafından belirlenirler. Siyasî kurumlar ekonomik bir temel üzerinde üstyapı halinde yükse-

lirler. Böylece, kapitalist devletlerin değişik siyasî biçimleri burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki egemenliğinin pekiştirilmesine hizmet ederler.

Böylece, marksizm birbirleriyle çelişki halinde bulunan çeşitli eğilimleri incelemek, bunları toplumun değişik sınıflarına özgü varlık ve üretim şartlarına indirmek, bütün fikirlerin ve çeşitli eğilimlerin kaynağını maddî üretim güçlerinin durumunda keşfetmek suretiyle sosyal ve ekonomik formasyonların doğuş, gelişiş ve batış sürecinin global ve evrensel incelenmesine giden yolu açmıştır.

Böylece, marksizm, son derece çeşitliliğine ve bütün çelişkilerine rağmen, yasalar tarafından yönetilen, tek bir süreç halinde anlaşılan tarihin bilimsel incelenmesine götüren yolu çizmiştir.

II. *Ekonomi doktrini.*

Marx, ekonomik rejimin, üzerinde üstyapının yükseldiği temeli teşkil ettiğini tespit ettikten sonra, bu ekonomik rejimin, yani kapitalizmin (bkz. *Kapital*) incelenmesine girişir.

Marx, değer-emek teorisini ilk inceleyenler olan A. Smith ile David Ricardo'nun çalışmalarını devam ettirmiştir. Marx, bunu yaparken, A. Smith ile D. Ricardo'nun çalışmalarını sırf bilimsel bir temele oturtarak geliştirmiş ve, özellikle, her metaın değerce nasıl belirlendiğini göstermiştir.

Metaların mübadelesi nesneler arasındaki ilişkileri değil, fakat insanlar arasında piyasa vasıtasıyle kurulan ilişkileri ifade eder.

Para, birbirinden ayrı üreticilerin bütün ekonomik hayatını birleştirir. Sermaye işte bu bağın sürekli gelişmesi ürünüdür: insanın işgücü bir metahalini alır. Emekçi işgücü'nü üretim araçları sahiplerine satar. Emekçi işgücü'nü faaliyete geçirmek suretiyle yalnız kendisinin ve ailesinin bakım, muhafaza masraflarının (ücret) karşılanmasını mümkün kılan bir değer yaratmakla kalmaz, fakat aynı zamanda, kapitalistin sahip çıktığı bir ek değer, artıdeğer, bütün kapitalist sınıfının kazanç ve servet kaynağı olan bir değer meydana getirir.

Artı-değer teorisi Marx'ın ekonomi teorisinin kilit taşını teşkil eder.

İşçinin emeği tarafından yaratılan sermaye ancak kendi büyümesi için, işçilerin sermayeye bağlılıklarını artırmak ve büyük kapitalistler çıkarına bir monopol durumu meydana getirmek için kullanılır.

Üretim gittikçe daha çok sosyalleştiğinden, kapitalizm, aynı zamanda birleşmiş emeğin büyük gücüne de vücut verir. Kapitalizmin zaferi ve gelişmesiyle birlikte, emeğin sermaye üzerinde zaferinin nesnel ve öznel şartları da ortaya çıkar ve gelişir.

III. *Sınıflar mücadelesi doktrini.*

Marx, *Komünist Partisi Manifestiosu*'nda, günümüze gelinceye kadar her toplumun Tarihinin bir sınıf mücadeleleri tarihinden başka bir şey olmadığını yazar. Marx'tan önce, Thierry ve Guizot gibi tarihçiler, tarihsel olgularla ilgili sentezlerinde, sınıf mücadelelerinin Fransa tarihinin anlaşılmasını mümkün kılan anahtar olduğunu kabul etmek gereğini duymuşlardı. Cihan tarihinin bu konuda özünde taşıdığı dersi ilk defa açıkça ortaya koyan ve uygulayan Marx olmuştur. Tarihten çıkan bu ders, sınıf mücadeleleri doktrinidir. Buna göre, değişik sınıfların çıkarları ve çelişen özleyişleri, bütün toplumun bölündüğü sınıfların durumları ve hayat şartları arasındaki farkla açıklanır. Sosyal kurumlar egemen sınıflar tarafından desteklenir ve bunların çıkarlarına hizmet ederler. Bu sınıfların direnişini kırmanın bir tek çaresi vardır: sosyal durumları dolayısıyle eskiyi süpürüp yeniyi kuracak kuvvet haline gelebilecek olan ve gelmesi gereken kuvvetleri toplumun bağrında bulmak ve sonra da bunları mücadele içinde eğitip örgütlemek.

Kapitalizmle birlikte sınıf antegonizmaları yalınlaşmıştır. Toplum gitgide birbirine taban tabana karşıt iki kampa bölünür: brujuvazi ve işçi sınıfı. Bu antagonizmanın gelişmesi ve toplumun gelişmesi üzerindeki etkileri halk kitlelerinin Tarihte oynadıkları kesin rolü göstermektedir. Bu rolü belirliyen şey, emekçilerin kendilerini ezenlere karşı yürüttükleri sınıf mücadelesinin düzeyidir.

Bir sosyal formasyondan diğerine her geçişte bu düzey durmadan yükselir. Sömürücülere karşı mücadele işçi sınıfıyle en yüksek noktasına erişir. Tarihte gelmiş geçmiş bütün sınıflar içinde yalnız işçi sınıfı şu tarihsel misyonu yerine getirmekle yükümlü bulunur: sömürülmekten kurtulmak ve bunu yaparken bütün insanlığı da beraberce kurtarmak. Bu da ona sosyalist devrimin gerçekleştirilmesi işinde birinci planda bir rol verir. Bu rol sayesinde halk kitlelerine sömürülüşe son vermek için izlenecek yolu göstermiştir. Bu mücadele, zorunlu bir biçimde, siyasî iktidarın fethi yönünde bir siyasî mücadele halini alır. Devrim hareketlerinin uğradıkları başarısızlıklardan gerekli dersleri çıkaran Lenin, işçi sınıfının yeni tipte, bütün işçi sınıfı mücadelelesini değişik aşamalarında sevk ve idareye muktedir bir partiyle cihazlandırılması gerekliğini göstermiştir.

Marksizmin doğuşunun en önemli yanı, onun devrimleştirici gücü, durmadan artan etkisi, daima yeni olanı göz önünde bu-

lundurabilmesinden ve fikirlerin maddî bir kuvvet haline gelebilmesi için gerekli şartları yaratmayı sağlıyan bir strateji ve taktik tespit edebilmesindendir. İlk sosyalist devrimden bu yana işçi hareketinin bütün tecrübesi şunu göstermektedir ki, Marx'ın doktrini sosyal gelişmenin her aşamasında, Tarihin her dönüm noktasında daha da ilerlemektedir, çünkü bu doktrinin sosyal ve politik hayat şartlarında meydana gelen özellikle hızlı değişmeleri yansıtmamasına imkân yoktur. Somut bir durumun somut tahlili: marksizmin ruhu budur. Son derece önemli bir bilimsel kazanç teşkil eden marksizmin temel ilkelerinden hareket eden proletarya partileri kapitalist rejime karşı mücadelelerinde, hayata oranla geri kalmamak için, Marx'ın doktrinini her yönde ileri götürmüşlerdir.

Marksizm ölü bir dogma, tamamlanmış, hazırlop, değişmez bir doktrin değildir. O insanlığa ve özellikle işçi sınıfına sunduğu güçlü bilgi ve aksiyon araçlarıyle canlı bir faaliyet kılavuzudur.

MAŞİNİZM (MACHINISME)

Komple bir makinalar sistemi kullanımına dayanan teknik üretim sistemi.

Maşinizmin temelini oluşturan makinalar sistemi iki tarzda düşünülebilir.

Ya emek sürecinin akışı içinde aynı anda aynı işlemleri yapan bir özdeş makina-avadanlıklar bütünü söz konusudur (örneğin, modern dokumaların ya da örgülerin teknik temelini ifâde eden bir dokuma ya da örgü tezgâhları bütünü); ya da spesiyalize, ama birbirini tamamlayan, böylece emeğin nesnesinin yeni ürüne dönüşme döngüsünün tümünü katetmesini sağlayan bir makina-avadanlıklar bütünü.

Maşinizm, bu nedenle, kesin bir teknik dönüşüm olarak kendini gösterir. Ama yalnızca bu teknik veçheye indirgenemez. Tam tersine, üretim ilişkileri düzeyinde, büyük kapitalist sanayiin başlıca biçimi olarak sanayi devriminin ardından gelişen fabrikanın ortaya çıkışı maşinizme eşlik eder.

Kapitalist sanayileşme maşinizmin gelişmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Gerçekten, pratik olarak kesintisiz bir teknik ilerlemeye dayanır, hem de aynı zamanda bu ilerlemeyi ortaya çıkarır. Teknik sistem olarak, maşinizm, daha mükemmel, daha üretken, daha ekonomik maki-

naların teknik bakımdan eskimiş makinaların yerini almasıyla, sürekli evrim halinde bir sistem olarak kendini gösterir. Maşinizm, zorunlu olarak, emeğin prodüktivitesini önemli ölçüde artırır, bu da özellikle meta fiyatında bir düşmeyle dile gelir.

Günümüzde, maşinizmin alanı, çeşitli derecelerde olmakla birlikte, üretken, hattâ üretken olmayan ekonomik faaliyetlerin bütününe yayılmış bulunmaktadır. Maşinizm, sanayii devrimleştirdikten sonra, tarıma (makinalı tarım), ardından da ürünün tedavülüne ve gerçekleşmesine bağlı faaliyetlere (bankalarla ilgili faaliyetler, ticarî faaliyetler, idari faaliyetler, vs.) yayılmıştır.

Çok otomatikleşmiş yeni makinaların ortaya çıkması ve gelişmesiyle, maşinizm, yeni bir evreye, otomasyon evresine girer. Bunu, maşinizmin üstün biçimi olarak düşünebiliriz.

Maşinizm, üretici güçlerin gelişiminin ancak belirli bir düzeyinde kurulması mümkün olan bir teknik üretim sistemidir.

Öyleyse, teknik anlamda, insanlığın tanıdığı en ileri iki üretim tarzında ortaya çıkabilir ancak: kapitalizm ve sosyalizm.

Salt teknik düzeyde, maşinizm, her iki üretim tarzında da oldukça benzer karakterdedir: ABD'de de, SSCB'de de, makinalaşma sürekli ilerleme içindedir, bu nedenle maşinizm de her gün biraz daha yayılmaktadır. Kullanılan makinalar hemen hemen aynıdır, vs.

Buna karşılık, sosyal düzeyde, insan-makina ilişkileri düzeyinde, işgücü-makinalar sistemi ilişkileri düzeyinde, ayrılıklar köktendir.

Gerçekten, kapitalizmde, maşinizm büyük ölçüde güç kazandırdığı sömürü sürecinin tamamlayıcı parçasıdır. İnsanı, kendi doğurduğu teknik sistemin kölesi yapma eğilimindedir. Kafa ve kol emeğini birbirinden ayırır ve aralarındaki karşıtlığı derinleştirir.

Sosyalizmde, makina insanın kurtuluşunun güçlü bir aracına dönüşür: insanların çektiği sıkıntıların hafiflemesi, emeğin kalifikasyonunun yükselmesi; metaların daha bol ve daha çeşitli üretimi; emek süresinin kısalması; üretim sürecine tamamen egemen olunması, vs.

*

Ayrıca bakınız *Sanayileşme, Makina-avadanlık, Makinalaşma, Sanayi devrimi.*

MEDYAN (MEDIANE)

Bütün unsurları kademeli olarak sıralanan bir istatistiksel bütünü iki eşit parçaya bölen çizgiyi ifade eden değişken değer.

Eğer istatistiksel bütün, bir tek ise, medyan *gerçek medyan'dır* Her biri değişik yaşta ya da değişik ücret alan 101 işçi olsun. Bunlar yaşlarına ya da aldıkları ücrete göre kademeli olarak sıralanmış olsunlar. Medyan 51'inci işçinin pozisyonudur, çünkü, bu çizginin altında 50 işçi, üstünde de 50 işçi yer almaktadır.

İstatistiksel bütün çift ise, medyana *hesaplanmış medyan* ya da yanlış olarak, ama sık sık *konvansiyonel medyan* denir. Demin belirtildiği biçimde sıralanmış 100 işçi olsun; medyanı elde etmek için, 50'inci işçinin (altında 49 işçi) yaşı ya da ücreti ve 51'inci işçinin (üstünde 49 işçi) yaşı ya da ücreti alınır ve iki yaş ya da iki ücret toplanıp ikiye bölünür.

Unsurları kategoriler olan bir istatistiksel bütünde, *kategoriyel ilerleme* tam orantılıysa —örneğin, bir ücret kategorileri kademelenmesinde (merdiveninde) birinci kategori 100 F ise ve kategorilerin her biri bir öncekine göre 100 progresyonunda (ilerlemesinde) ise— medyan, bu durumda, ve yalnız bu durumda, ortalamaya eşittir.

★

Ayrıca bakınız *Mod, Ortalama.*

MERKANTİLİZM (MERCANTILISME)

Ülkeye mümkün olduğu kadar çok miktarda değerli maden girmesini teşvik eden politik ekonomik sistem.

Tam anlamda merkantilist doktrin denebilecek bir doktrin yoktur, bu sistemin taraftarları genel ilkeler ilân etmek yerine, düzenlemeler yoluna başvurmuşlar ya da pratik tavsiyeler ortaya atmışlardır. Bununla birlikte, temel ilkeler, 1615'te, Antoine de Montchrestien tarafından *Traité d'Economie politique* adlı kitabında açıklığa kavuşturulmuştur.

Merkantilist sistem, XVI. ve XVII. yüzyıllarda, Batı Avrupa'da hükümran olmuştur. Merkantilizmin, İspanya'da, özelliklede XVI. yüzyılda uygulanan özel biçimine *külçeci merkantilizm (mercantilisme bullionniste)* adı verilir: bu sistem,

yabancı ülkelerden ve sömürgelerden mümkün olduğu kadar çok miktarda değerli madenin İspanya'ya girmesini sağlamak, ve altınla gümüşün yurt dışına çıkmasından sakınmaktan ibarettir. *Fransız merkantilizmi*, bunun dışında, Fransa'da imal edilen ihraç mallarının karşılığının altın ve gümüşle ödenmesini istiyordu. Bu düşünceyle, Sully tarımı teşvik etmiş ve besin maddeleri ihracına muhalefet etmiştir; ulaşımı geliştirmiş, manüfaktürleri ve ticareti düzene koymuştur. Richelieu sömürge ve deniz seferlerini sıklaştırmış üretimi hareketlendirmiş, teknİklerin ve ürünlerin denetimini düzenliyen hükümleri artırmıştır. Colbert, büyük girişimleri devletin gözetimine bağlıyan ve zanaatsal üretimin gerek nitelik gerekse nicelik bakımından sıkı kontrolünü ücretleri meslek kuruluşları tarafından ödenen resmî görevlilere veren bir mevzuatı yürürlüğe koydu. «Kolonyal pakt»a göre, sömürgeler değerli madenlerini ve ilk maddeleri metropole aktarmak ve metropolden mamül ürünler satın almak zorundaydılar. Bir ülkenin ekonomik sağlığı, dış ticart dengesinin durumuna göre, yani ihracatın ithalat karşısında üstünlüğü ve altınla ödenecek bir bakiyeye yol açması durumuna göre değerlendirilir. İngiltere'de ise, özellikle Cromvel eliyle, diğer uygulamaları ihmal etmemekle birlikte, deniz filosunun geliştirilmesine ve deniz taşımasının değerli madenlerle ödenmesine önem veren *ticaretçi merkantilizm*'i uygulamıştır.

Merkantilizm, bir külçecilikle yetinmemiş olan ülkelerde tarım, sanayi ve ticaretin itiraz götürmez bir gelişmeyene yol açmıştır. Fakat, beri yandan, üretimi ve ticareti çoğu zaman keyfî nitelikte, karmaşık bir kısıtlamalar ağına sokmuştur. Merkantilizm, savaş giderlerinin ve aşırı vergilerin sonucu olarak, tarih içinde soysuzlaşmış tır. Merkantilizmin varmak istediği amaç, evrensel bir ekonomik denge aramaktan daha çok, onu uygulıyan ülkelerin egemenliğini sağlamaktı. Merkantilizm, ekonomik despotizme karşı bir husumet uyandırdı ve düşüncelerin, bir reaksiyonla, girişim ve alış-veriş serbestliği esasına dayanan ekonomik doktrinlere yönelmesine yol açtı.

MESLEKİ FORMASYON (FORMATION PROFESSIONNELLE)

Bir kimsenin belirli bir mesleği icra edebilmesi için gerekli olan bilgi ve kompetanlığı elde etmesiyle ifade edilen, işgücü formasyonu süreci.

Mesleki formasyon hem teorik hem de pratik öğrenim birliğiyle elde edilir. Teorik ve pratik öğrenim, çeşitli kademelerde çıraklıkla ve teknik okullar tarafından verilebildiği gibi, işyerlerinde, gözetim altında yapılan pratiğin ve teknik açıklamaların bir arada uygulanması yoluyla da sağlanır.

Mesleki formasyon, emekçinin kalifikasyonuyla sonuçlanır.

Emekçinin başlangıç formasyonunun ardından kendisine daha üstün bir formasyon ve yükselme imkânlarının verilmesi halinde, söz konusu formasyona sürekli ya da kesintisiz formasyon adı verilir. 16 temmuz 1971 tarihli fransız yasası bu formasyonun amacını şöyle belirlemiştir: «emekçilerin tekniklerdeki değişmelere ve iş şartlarına uyabilmelerini sağlamak, çeşitli kültürel ve mesleki kalifikasyon düzeylerine erişmelerine, toplum içinde daha üst kademelere yükselmelerine, ve kültürel, ekonomik ve sosyal gelişmeye katkıda bulunmalarına yardımcı olmak.»

Sovyetler Birliği'nde, sürekli formasyon uzun zamandan beri yerleşmiş bulunmaktadır: işçi, genel bilgi ve teknik yetenek bakımından kendisini geliştirmişse, otomatik olarak terfi eder. Ayrıca, çift-değer usulü, emekçinin girişkenliğini teşvik eder; emekçi kendi meslek alanındaki teknik ilerlemesinin yanında, genellikle buna yakın bir başka teknikte de çalışmalar yapabilmekte, ve konjonktürün gerekli kıldığı durumlarda bu tekniğe geçebilmekte ya da ilk çalıştığı sektörden, daha uygun bulduğu bir başka sektöre atlıyabilmektedir.

★

Ayrıca bakınız: *Mesleki kalifikasyon.*

MESLEKÎ KALİFİKASYON (QUALIFICATION PROFESSIONNELLE)

Bir emekçinin, belirli bir teknik görevi yerine getirme yeteneğini belirleyen, elde etmiş olduğu yetenek ve bilgilerin toplamı, Bir emekçinin, spesiyalize bir işlevi yerine getirme konusunda sahip olduğu, kabul edilmiş teknik yetenek.

İşletmelerdeki çalışmanın rasyonel organizasyonu, sayısı gittikçe artan sektörlerde, çeşitli *çalışma görevleri*nin (postes de travail) kesin bir tasvirini gerektirmiştir. *Job evaluation* adı verilen metodlar, bir işin gerçekleştirilmesi için, bir çalışma görevinin yerine getirilmesi için zorunlu teorik ve pratik bir sıra bilgiler gerektirirler.

Bir emekçinin yeteneklerinin, bir görevin gerekleriyle, çoğu zaman *merit rating* denen sisteme göre yapılan karşılaştırılması, uyarlıkları ve yetersizlikleri ortaya çıkarmayı sağlar —yetersizlikler, normal olarak, *sürekli meslekî formasyon* ile tedricen giderilir.

Meslekî kalifikasyon, çıraklıktan başlayıp büyük okullardan mezun olmaya kadar, her düzeyde teknik çalışmalarla, «işyerinde» («sur le tas») eğitim ya da özel *(ad hoc)* stajlarla, işyerleri hakkında pratik deney ile meslekî ilerleme kurslarındaki teorik ve pratik zenginleşmenin bir araya gelmesiyle elde edilebilir.

Üretimin ve hizmetlerin birçok büyük branşlarında ve dağıtımın birkaç branşında, *meslekî sınıflandırmalar* yapılmıştır; Emek ve Teknik Öğretim idareleri, bilgi ve yetenek *düzeylerini* belirlerler. Toplu sözleşmeler ve atelye tüzükleri sınıflandırmaya ve terfilere (promotion) bazan sağlam temeller verirler. Arna kalifikasyon, kapitalist ülkelerde, özünde patron iradesine bağımlıdır ve işveren çalışmanın yürüyüşünün durumuna göre değişiklikler empoze etmekten geri kalmaz.

Gerçekte, sık sık, çalışma görevlerinde az ya da çok keyfî revizyonlara böylece şu ya da bu görevin elde edilmesi için gerekli olan şeylerin artırılmasına tanık olunur. Daha tehlikeli bir şekilde, bir işçiden, kendisine tanınmış olan ve sıralamadaki yerini belirleyen düzeyden daha yüksek bir düzeye ait bir görevi yerine getirmesini istemek demek olan, *meslekî* kalifikasyon bozulmalarına da tanık olunmaktadır.

★

Ayrıca bakınız: *Meslekî formasyon.*

META (MARCHANDISE)

Bir yandan insanın herhangi bir ihtiyacını gideren, öbür yandan, dolaysız olarak tüketilmek için değil, mübadele edilmek için üretilen şey.

Böylece, belirli bir ekonomik mekân içinde, yani pazarda kendini gösteren meta, iki temel karakteristik taşır: sosyal bir ihtiyacın giderilmesi için üretilmiş bir sosyal üründür; mübadele edilmek için vücuda getirilmiş bir üründür.

Meta, bireysel bir ürün değil, sosyal bir üründür. Örneğin, ekmek, et, giysiler, vs. belirli bir üretim tarzı çerçevesinde metadırlar, oysa bir kanyon'un dibinde bulunmuş bir altın külçesi ya da ressamın tablosu için aynı şey söylenemez.

Mübadele için üretilmiş olmak, ticaret alanında yer almak: metanın ikinci karakteristiği budur. Bu tanım, köylünün kendi kişisel tüketimine (otokonsomasyon) yarayan rekoltesini, *ipso facto* meta alanının dışında bırakır. Bu konuda, şunu belirtmek gerekir ki, aynı şey bazan meta (üretici tarafından satılacak olan buğday) olabilir, bazan da basit bir ürün (buğdayın köylü tarafından, kişisel ihtiyaçları için ayrılan bölümü) olarak kalabilir.

Şu halde, meta, belli bir ekonomik kontekst içinde ticarî biçime bürünmüş ürün olarak tahlil edilebilir. Bu böyle olunca, metanın, zorunlu olarak, bir kullanım değerine (bir yararlılığa) ve bir mübadele değerine (bir genel insan emeği kuvantumunu billürlaştırmak) sahip olduğunu anlamak kolaydır. Metanın çifte bir tabiatı vardır: kullanım değeri ve mübadele değeri, bir diyalektik birlik teşkil ederler.

Marx'ın altını çizdiği gibi, meta, kapitalist üretim tarzında, servetin elemanter biçimidir. Bununla birlikte, meta, söz konusu üretim tarzından eskidir; değer yasasının çeşitli derecelerde egemen olduğu bütün ticarî üretim tarzlarının (küçük meta üretimi, kapitalizm, sosyalizmin birinci evresi) karakteristiğidir.

İnsan emeğinin ürünü, zorunlu olarak meta biçimine bürünmez. Ama ticarî üretim geliştikçe bütün ekonomik kategoriler meta olarak tezahür etme eğilimi kazanırlar. Böylece, kapitalizm çerçevesinde, mahiyeti itibarıyle mübadele için yaratılmamış olan işgücü bile bir meta halini alır.

Bu dönüşüm itiraz götürmez bir biçimde, «insanlar arasındaki ilişkilerin, sosyal sınıflar arasındaki ilişkilerin, şeyler arasındaki ilişkiler biçimi altında tezahür ettiğini» ispatlar.

Bu ilişkiler tipini (ekonomik fetişizm) keşfetme şerefi Marx'a aittir. Marksist-olmayan ekonomi ve özellikle de vülger ekonomi, çözülmez çelişkilere saplanmış burjuva ekonomisi, tam tersine, söz gelişi mübadeleyi, şeylerin tabiatında varolan ve sözde onları metaya dönüştüren bir ekonomisite karakteriyle açıklamaya uğraşır boş yere.

★

Ayrıca bakınız: *İhtiyaç, Mübadeleler, Meta üretimi, Mübadele değeri, Kullanım değeri.*

META FETİŞİZMİ (FETICHISME MARCHAND)

Bir sosyal ilişkinin şeyler arası bir ilişki haline bürünmesi.

Meta üretimi tarzında, üretim ilişkileri doğrudan doğruya gözle görülür, elle tutulur olarak ortaya çıkmazlar. Bu ilişkiler, meta üretimi tarzında, üstü örtülü, maskelenmiş bir durumdadırlar ve insanoğlunun gözüne metalarda maddeleşmiş olarak, fantastik bir form içinde gözükürler.

İnsan emeğinin ürünü olarak bu metalar, otonom bir hayata kavuşurlar, çünkü, nesnel özelliklerle, mahiyetlerinde yer alan özelliklerle donanmış gibi görünürler. Fetişleşirler. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin egemen olduğu bir üretim tarzında, metalar ele avuca sığmaz, zeptedilmez güçler haline gelirler ve insanoğluna tamamen egemen bir görünüşe bürünürler. Ayrıca, aslında, metalar, sırf, insan emeğinin ürünü olarak üreticilerine hemen hemen eşit miktarda emeklere maloldukları için mübadele edilebilmekte oldukları halde, aralarındaki ilişki, şeyler arası bir ilişki gibi görünmektedir. Sonuç olarak, ürün meta haline gelmekle, üreticisine itaat eden bir şey olmaktan çıkar artık; tıpkı insan eli tarafından yaratılmış olan ve belirli bir tanrıyı ya da doğa-üstü gücü sembolize eden bir Afrika heykelciliğinin, bizzat bu tanrının kendisiymişcesine, korku duyulan bir güç haline gelmesi gibi. «Şeylerin kendi aralarındaki fantastik bir ilişki biçimine bürünen, insanlar arası belirli bir sosyal ilişkidir yalnızca». (K. Marx).

Fetişizmin temeli, metanın fetiş karakteri, bütün aşamalarında meta üretimi tarzına ayrılmaz bir biçimde bağlıdır Mübadele düzenli olduğu ânda tezahür eden meta fetişzmi, paranın ortaya çıkışıyle birlikte şiddetlenir ve gelişir. Para fetişmi, meta fetişzminin en eksiksiz, en yanıltıcı biçimidir.

Gerçekte, para servetin soyut ve her şeye kâdir bir simgesine dönüşmüştür: peşine düşülen, aranan o'dur. Maddî hayat ona bağlıdır doğrudan doğruya. Metaın genel tecessümü, ete kemiğe bürünmesi olarak para, her şeye kâdir bir fetiş olarak ortaya çıkar, çünkü insanlara egemen olmakta ve onları köleleştirmektedir. Oysa, bir genel eşdeğer'den, değişik kullanım değerleri olan metalar arasında bir aracıdan başka bir şey değildir.

Fetişizm, en yüksek derecesine kapitalizmde ulaşır, çünkü her sosyal fenomenin meta biçimine bürünme eğilimi bu üretim tarzı içinde gerçekleşir. Meta ne derece birikirse, insanlar, yani üreticiler de o derece egemenlik altında, köleleşmiş, tutsaklaşmış görünürler.

Bir kavram olarak fetişizm, yabancılaşma kavramından köklü bir biçimde ayrılır. Hiçbir etik çizgi taşımıyan, ekonomik karakterde, bilimsel bir kategoridir fetişizm. Oysa, bunun tam tersine, yabancılaşma, ideolojinin büyük ölçüde sızmış bulunduğu, felsefî ve ahlakî içerikli bir kavramdır.

Fetişizm, insan tabiatında, mayasında bulunan bir şey değildir: bir kere, fetişizmi belirliyen şey, insanoğlunun kendi tabiatından olması, bu tabiatını yitirmesi değil, fakat insan toplumlarının gelişiminin belirli bir aşamasında kaçınılmaz olan nesnel bir yanıltmaca (sosyal ilişkilerin büründüğü fantastik biçimden kaynaklanan bir yanıltmaca) ve egemenliktir.

Fetişizm, kendi tarzında, ilk olarak, özel mülkiyetin varlığını ve, giderek, sınıfların varlığını ifâde eder, ikinci olarak, insanlığın tabiat ve toplum üzerinde eksiksiz bir egemenlik kuramamış olması olgusunu ifâde eder. Fetişizm, ister altyapıya ait olsunlar, ister üstyapıya, beşerî faaliyetin başlıca alanlarında tezahür eder.

Özellike, doğrudan doğruya burjuva ekonomik ideolojisini şartlandırır —böylece, çoğu zaman, içsel ilişkileri aramaksızın yalnızca biçimlerle yetinir bu ideoloji.

★

Ayrıca bakınız: *Ekonomi politik, Meta.*

META TEDAVÜLÜ (CIRCULATION MARCHANDE)

Metaların, bütün meta üretimi tarzlarında mevcut bulunan, daire biçimindeki aralıksız hareketi.

Metalar, mübadele edilmek üzere, yani üreticinin elinden başka ellere geçmek üzere üretilen nesnelerdir. Modern ekonomik hayat, belirli bir düzen içinde, kesintiye uğramaksızın birbirini izliyen ve para aracılığıyle yürütülen mübadeleler sonsuzluğu olarak tezahür eder.

Meta tedavülü denilen şey, mübadeleler tarafından belirlenen bu harekettir. Meta tedavülü, hem bir yörünge (parcours), hem de bir transfer olarak tahlil edilir. Transfer, satıcılarla alıcılar arasında vukua gelen şeydir. yörünge ise, metaın, üreticiden tüketiciye izlediği yoldur.

Meta tedavülü, bir yer değiştirmeyi (bir deplasmanı) içeren, fakat bu yer değiştirmeye indirgenmesi mümkün olmıyan maddî bir tedavüldür.

Örneğin, metaların nakli, terimin fiziksel anlamıyle bir yer, değiştirme teşkil eder; fakat böyle olmak itibarıyle, ekonomik anlamdaki meta tadavülünün bir parçası değildir. Gerçekte, meta tedavülü paranın tedavülünden ayrılmaz, yani bir sıra metamorfozu içerir. Bu şartlar dahilinde, tedavülün zamanı, nakil (örneğin Grenoble'dan Paris'e nakledilerek deplase edilmesi) zamanıyle değil, fakat nakledilen (gideceği yere varmış olan) metaın sahip değiştirdiği (bu sahip değiştirme sırasında fiziksel olarak hareketsiz olabilir) ânla çakışır.

Mete tedavülü, para tedavülünden farklı olarak, sonlu, bitimli bir süreçtir; şu anlamda, ki, meta, sürecin bütün evrelerinden geçtikten sonra, bir daha girmemek üzere tedavül alanından çıkar. Gerçekten, meta, üretimle tüketim arasındaki, yani üreticiyle tüketici arasındaki bütün aşamalardan geçmek zorundadır. Fakat, tüketiciye ulaştığı ânda, meta, tüketilmiş olacaktır, yani tahrip edilmiş olacaktır, ve bundan dolayı, bir daha dönmemek üzere tedavülden çıkacaktır.

Metaların hareketi daire biçiminde bir harekettir, çünkü daima başlangıç noktasına dönen bir dizi daireye, yani bir bir dizi dönenceye ayrılır.

Meta tedavülü az ya da çok hızlı, az ya da çok kesikli ya da kesiksizdir. Buhran dönemlerinde olduğu gibi, hepten durduğu da görülür: stoklar birikir ve satılmaz olur.

Meta tedavülü son derece farklı coğrafî çevrelerde meydana gelebilir. Kimi zaman ulusal bir çerçeve söz konusu

dur, ve özellikle ulusal ticari hareket biçiminde dile gelir. Kimi zaman da, uluslararası çerçeve söz konusudur ve uluslararası ticaret biçiminde dile gelir.

Tedavül hem bir hareket (metaların bir ekonomik süjeden başka bir ekonomik süjeye transferi), hem de bir süreçtir. Bir süreç olarak, tedavül süreci, üretim sürecinden ayrılmamakla birlikte onunla karşıtlık halindedir. Birinci olarak, üretim sürecini her yanından kuşatır: üretim peryodu, tedavülün tekmil peryodu içinde yer alır. İkinci olarak, üretim sürecini tedavülün bir basamağı (bir ânı, bir momenti) olarak ortaya çıkarır.

Tedavül, esas gerçek ekonomik hareketin, yani üretim hareketinin gizli kökenlerini açığa vurmıyan fenomenal bir harekettir.

Otonom, her şeye kâdir, önüne geçilmez bir şey olarak görünür tedavül. Ancak buhran dönemlerindedir ki. bu görünüşün tamamıyle bir yanılsama olduğu ortaya çıkar.

Keza, üretime hükmeden bir şey olarak görünür tedavül, çünkü, ürünler, ancak mübadele içindedir ki, mübadele değeri ya da pazar planında kullanım değeri haline gelirler. Öyle ki, kapitalist tedavülde, artı - değer sanki tedavül hareketinden doğan bir şey gibi, bundan ötürü de, üretime tamamen yabancı bir şey gibi görünür.

Buysa, meta fetişizminin veçhelerinden sadece birini teşkil eden, nesnel bir mistifikasyondur, Bir tersine çevrilmedir bu, bir başaşağı durmadır, çünkü, şeylerin tedavülü, sosyal emeğin tedavülünün, yani üreticiler arası ilişkilerin dayanağıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Paranın tedavülü, Meta, Meta üretimi.*

META ÜRETİMİ (PRODUCTION MARCHANDE)

Ürünlerin kişisel tüketim için değil, satılmak için, pazarda mübadele edilmek için üretildiği sosyal ekonomi organizasyonu.

Genel olarak, iki büyük sosyal üretim tipi düşünülebilir: tüketim için üretim, ve satış için üretim.

Üreticinin kişisel, doğrudan doğruya tüketimi amacıyle üretini, değişik doğal ekonomi türlerini karakterize eder. Bu üretim biçimi, çok eski olmakla beraber, günümüzde hâlâ köylü otokonsomasyon'u biçimi altında devam etmektedir.

İkinci üretim tipinde, tam tersine, çeşitli üreticiler, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için değil, bu ürünleri satmak için —ki bu ürünler bundan ötürü meta haline gelmiş olmaktadırlar— üretim yaparlar. Üreticiler arasındaki ekonomik ilişkilerin pazar aracılığıyle gerçekleşmesi olgusuyle karakterlenen bu üretim tipine meta üretimi (pazar için üretim) denir.

Meta üretimi, sınırlı bir el-emeği kullanan ve az gelişmiş bir tekniğe sahip bulunan, bireysel, izole, spesiyalize, çok sayıda üreticinin varlığıyle karakterize edilir.

Küçük meta üreticileri olarak adlarından bu üreticiler kategorisi, esas itibarıyle, köylüleri ve zanaatkârları kapsamına alır. Örneğin, köylüler, rekoltelerinin en büyük bölümünü ticarileştirmek amacıyle toprağı işlerler. Elde ettikleri parasal gelirleriyle, kendi işletmelerini devam ettirebilmek için gereken manüfaktür nesnelerini (mamul maddeleri) sağlıyabilirler. Metaların tedavülü temeline dayanan meta üretimi hızla parasal bir karakter kazanır.

Alımlar ve satımlar, meta üretiminin belirleyici iki ilişkisini meydana getirirler. Kendi aralarında ilişkiye giren bu üreticiler, kimi zaman alıcı kimi zaman da satıcıdırlar. Nitekim, kent karşısında köylü önce satıcıdır (örneğin buğday satar), fakat bunun hemen ardından, aynı hareketin devamıyle, alıcı durumuna gelir (örneğin makinalar alır).

Tarihsel olarak, iki büyük meta üretimi tipi gösterilebilir: basit meta üretimi, ve kapitalist meta üretimi.

Basit meta üretimi, kendi üretim araclarının sahibi olan, ve, üretimleri, esas itibarıyle, kişisel emeğe dayanan küçük üreticilerin işidir: bunlar kendi başlarına çalışırlar, bazan da sınırlı bir el-emeği'nin yardımına başvururlar (bundan ötürü, burada, başkasının emeğini sömürme çok sınırlı bir karakterdedir). Bu küçük üreticiler, ekonomik açıdan, çelişik bir ikili karakter taşırlar: üretim araçlarına sahip kimseler olarak, kapitalistlerle aralarında bir özdeşlik bulunmamakla birlikte, kapitalistlere yaklaşırlar; emekçiler olarak ise, proleterlerle ortaklaşa yanları vardır (proleter, üretim araçlarından hepten yoksundur). Küçük ücretcilerin karmaşık mantalitesi ve zikzaklı davranışları buradan gelir (kimi zaman, kapitalist sınıfa doğru giderler, kimi zaman da işçi sınıfına yaklaşırlar).

Kapitalist meta üretimin çıkış noktası, genellikle, basit meta üretimindedir. Fakat kapitalist meta üretimi, ücretli emeği sömüren (metalaşmış işgücü'nün satın alınması) kapitalistlerin faaliyetine dayanır: Nispi çıkar ortaklaşalığı, yerini antagonizmaya bırakmıştır.

Tarihsel olarak, meta üretimi ikili bir süreçten ayrılmaz bir karakter taşır: üretici güçlerin gelişiminin yol açtığı emeğin prodüktivitesinin artması, ve işbölümünün gelişme göstermesi.

Bundan ötürü, meta üretimi, ilkel komünote rejiminin dağılması döneminde ortaya çıkmıştır. Fakat şurası açıktır, bu ortaya çıkış, iki kesin şartın gerçekleşmiş olmasını gerektirir.

Meta üretiminin ortaya çıkması için, bir yandan, sosyal işbölümünün büyük ölçüde yaygınlık kazanmış olması gerekir. Her birey gurupu, diğerlerinden ayrı olarak, belirli bir faaliyete (dokuma, kunduracılık, sanayi ürünleri imalatı, vs.) ayrılmış olmalıdır. Öte yandan, bu tarzda spesiyalleşmiş olan üreticilerin, ürünlerine sahip olabilmeleri ve bunları mübadele edebilmeleri için, kendi üretim araçlarının sahipleri durumuna gelmiş olmaları gerekir. Sosyal işbölümü ve ve üretim araçlarının sahipleri olan üreticilerin toplum içinde varlığı, meta üretiminin temelini teşkil eder. Ancak bu iki şart bir arada yerine geldiği zamandır ki, meta üretimi, giderek ürünlerin mübadelesi alımlar ve satımlar biçiminde kendisini gösterir.

*

Ayrıca bakınız : *Tüccar, meta.*

MEVDUAT BANKALARI (BANQUES DE DEPOTS)

Temel karakteristikleri vadesiz ya da vadesi iki yılı aşmayan mevduatı kabul edebilmek olan, bu nedenle de kısa vadeli kredi girişimi olarak nitelenen bankalar.

Mevduat bankalarının, mali kuruluşlar ya da gayrı menkul şirketleri dışındaki girişimlere iştirakleri, bu girişimlerin sermayelerinin % 10'unu geçemez. Bu iştiraklerin toptan tutarı, kendi öz kaynaklarının % 75'ini aşamaz.

Mevduat bankaları şöyle ayrılır:

— faaliyetleri bütün Fransa'ya ve yabancı ülkelere yayılan kredi kuruluşları. Crédit Lyonnais, Société Générale, bu kategoriye girerler.

— bölgesel bankalar;

— Paris mevduat bankaları;

— mahallî bankalar;

— faaliyetlerini daha çok metropol Fransa'sının dışında sürdüren fransız bankaları;

— Fransa'da yerleşmiş yabancı bankalar;

— esas özellikle Hazine bonoları üzerine işlem yaparak

para piyasasına yatırım yapmak olan reeskont evleri.

Mevduat bankasının başlıca rolü, mevduat kabul etmek ve her an talep edilebilir nitelikte olan bu mevduatı, başka bir deyişle bu emre amâde (disponible) fonları, faizle borç vermek için kullanmaktır. Bu açıdan, borçların süresiyle mevduatın ortalama süresi arasındaki uygunluk problemi temel bir problemdir. Mevduat aracılığıyla bir kaydî (skriptüral) para doğar (finansman problemi). Mevduat bankaları mevduattan büyük ölçüde iskontoyla, yani kısa vadeli farklı ödemeyle de uğraşırlar. Bütün bu faaliyetlerini sürdürebilmek için mevduat bankalarının çok sayıda şubeleri vardır.

Mevduat bankaları, esas olarak, para benzeri bir biçim altında nakit sermaye'yle uğraşırlar. Daha çok kısa vadeli işlemleri finanse ederler (vadesi altı aydan az). Bununla birlikte, belirli şartlarda, orta vadeli, hattâ uzun vadeli finansmana da katkıda bulunabilirler. Ayrıca, kaydî para yaratıcıları olarak, mevduat bankaları, yavaşlatarak ya da hızlandırarak iş hayatının akışına da çok etkili bir biçimde müdahale ederler.

★

Ayrıca bakınız : *Ticari kredi, Mevduat, İskonto.*

MEVSİMLİK DEĞİŞMELER (VARIATONS SAISONNIERES)

Bazı ekonomik faaliyetleri karakterize eden, mevsimlere bağlı ekonomik dalgalanmalar.

Ekonomik döngüyü (cycle economique) karakterize eden şey, işlerin genel hareketi içinde, refah, durgunluk ve çöküntü peryodlarının ardarda gelişidir. Fiyatlar refah peryodunda yükseliş halindedirler, durgunluk peryodunda düzeylerini korurlar, çöküntü peryodunda ise düşerler (eşitsizce).

Klasik kapitalist ekonomide, bu fenomen, değişen aralıklarla, çok kere de her 9 ilâ 11 yılda görülür.

Fakat bazı faaliyetler vardır ki, mütalaa edilen yıla ait döngünün fazı ne olursa olsun, bu faaliyetler alanında, her yıl, kısa süren bir durgunluk peryodu, ardından da bir fiyat düşüşü peryodu görülür.

Genel hareketin etkileri bu değişmelerin yoğunluğunu artırıyor olsa da, sözü geçen bu değişmelerin döngüye bağlı nedenlerden değil, fakat özel ne-

denlerden ileri geldikleri oldukça kolay farkedilebilir. *Mevsimlik* değişmelerdir bunlar: yılın belirli zamanlarında, bir ürünün pazarda bolca bulanması fiyatının düşmesine yol açabilir, yılın diğer bazı zamanlarında ise aynı ürünün pazarda kıtlaşması fiyatını yükseltir. Böylece, örneğin, ılımın iklim meyvaları: bunlar turfanda olarak serde yetiştirildiklerinden fiyatları yüksektir, mevsim başında bu tüketim maddeleri, hâlâ kıttır, halkın beslenme ihtiyacını karşılamaya yetmediğinden alıcılar bunlara yüksek fiyat ödemeyi peşinen kabul ederler; mevsim ortasında, eğer rekolte bolsa, bir durgunluk ânından sonra, rekabet rol oynar ve fiyatlar düşer, nihayet meyvalar yeniden kıtlaşır, piyasa meyvalar üretimin geciktiği ya da geciktirildiği bölgelerin ürünleriyle beslenir ve fiyat yükselir.

Aşırı bolluk durumlarında, mal arzını ve mevsimlik fiyat düşüşlerini belirli bir sınırda tutmak için çoğu zaman stoklama tedbirleri alınır. Zaman olur ki, satıcıların hiç değilse büyük bir kısmı kâr elde edemedikleri zararına satış durumunda da kalabilirler: bu durumlarda ürün bolluğunu sınırlamak ve böylece rölatif bir kıtlık yaratıp fiyatları aynı düzeyde muhafaza edebilmek için, ürünlerin bir kısmının tahrip edilmesi gibi malthusçu tedbirlere başvurulur.

Kapitalist üretim tarzı çerçevesinde mevsimlik değişmelerin sadece ekonomik değil, fakat aynı zamanda sosyal yansıları vardır. Gerçekte, mevsimlik değişmeler, büyük miktarda tüketilen tüketim maddelerinin peryodik olarak pahalılaşmasına hizmet ederler, ve bu itibarla, halkın satın alma gücünü ânlık olarak düşürebilirler. Her türlü spekülatif hareketleri de kolaylaştırırlar. Farklı bir ekonomik rejimde, ciddî bir biçimde kontrol edilmeleri icap eder, çünkü bunların tamamen ortadan kalkmaları güç görünmektedir.

★

Ayrıca bakınız: *Döngü (Cycle), Spekülasyon, Tarım.*

MİKRO-EKONOMİ (MICRO-ECONOMIE)

Ekonomik fenomenlerin, bireysel ekonomik birimler ölçeğinde ele alınması, bilinmesi.

Mikro-ekonomik analiz, esasında, üretim tarzının elemanter ekonomik birimlerinin incelenmesidir. Kapitalist rejimde,

işletmeler ve firmalardır bu elemanter birimler.

Mikro-ekonomik anlayış, marksizme karşı bir tepki olarak, marjinalist teoriler çerçevesi içinde kendisini empoze eder. Gerçekten de, bu teorilere göre, esas problem, sırasında kendisi de genel muadeleti şartlandıran girişim muadeletinde yatar, çünkü, ekonomi âlemi, bağımsız, otonom, ve bizzat kendisi arz ve taleplerin karşılaştığı gayrişahsî (impersonnel) bir pazarın altında bulunan küçük birimlerin yanyana gelişinden başka bir şey değildir.

Günümüzde, mikro - ekonomi, herşeyden önce bireysel birim ekonomisidir, yani işletme ekonomisidir, fakat tüketici olarak tüketicinin ya da ücretli olarak ücretlinin de ekonomisidir. Öyleyse, mikro-ekonomi, bütün bireysel sevk ve idare problemlerini de içine alır. Bireysel ekonomik hesabı inceler. Mikro-ekonomi, firma çerçevesi içinde üretimle, birim düzeyinde ticarî dağıtımla, ve bireysel gelir bakımından da dağılımla ilgilenir.

Mikro-ekonomi, böylece, ekonomi dünyasına hem bir yaklaşım, hem de bir dünya anlayışı olarak kendisini gösterir. Bu ikinci bakış açısından, mikro-ekonomi, ekonominin bütünsel dengesini, kısmî dengelerin ve dengesizliklerin toplamıyle özdeşleştirir.

Genel bir tarzda, mikro-ekonomi, teknik-ideolojik bir kavramdır. Teknik bakımdan, makro-ekonomik ölçeğe karşıt bir belirli analiz ölçeğini gösterir. İdeolojik bakımdan ise, fiyatların her bireysel aksiyondan sıyrıldıkları ve sürekli bir dalgalanma içinde bulundukları rekabetçi kapitalizmi yansıtır. Mikro-ekonomi, aslında, sosyal sermayenin bütününden tecrit edilmiş, bireysel sermayenin hareketinin incelenmesidir.

Bu hal ve şartlar içinde, mikro-ekonomiyle makro-ekonomi tartışması kısır ve boş bir tartışmadır, çünkü, Marx'ın göstermiş olduğu gibi, bireysel sermayenin analizi sosyal sermayenin analizinin bir uğrağından, bir momentinden başka bir şey değildir, bütün bireysel sermayeler karşılıklı bağımlılık halindedirler (Örneğin, ortalama kâr yasası'na bakınız).

Öyleyse, mikro-ekonomi, bir problemi ortaya koyan, ama onu çözmeyen, tasvirci (signaletique) bir kavramdır.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonomik hesap, marjinalizm.*

MOD (MODE)

Bir istatistiksel sıralamanın sayıca en önemli kategorisi.

Toplamlaştırılmak (totaliser) istenen bir istatistiksel bütünün taslağında, ele alınan bütün bilişkenler *seri halinde*, yani yükselen kategorilerden meydana gelen bir sıra, bir merdiven üzerinde, her biri bir taban düzey'e ve bir tavan-düzey'e sahip olmak üzere düzenlenirse, bu kategorilerden bir tanesinin diğerlerine göre daha çok sayına birimi kapsadığı görülür. Frekansın en yüksek olduğu kategoridir bu. Adına *serinin modu* denir.

Basit bir örnek gösterelim: 200 kişi olarak sayımı yapılmış bir toplum olsun, yaş itibarıyle 6 kategoriye ayrılsın; sonuçlar şöyledir:

Kategori 1.	
65 yaştan yukarı	12
Kategori 2.	
55 ve 65 yaş arası	19
Kategori 3.	
45 ve 55 yaş arası	23
Kategori 4.	
35 ve 45 yaş arası	42
Kategori 5.	
25 ve 35 yaş arası	52
Kategori 6.	
15 ve 25 yaş arası	38
Kategori 7.	
15 yaşın altında	14
	200

Burada, 5. kategori serinin modudur. Bu örnek içinde kalındığı takdirde, ilk bakışta hemen görülür ki, tek bir modun endikasyonuyle, bu toplumda, ağır basan hayli genç bir kuşak vardır. Ondan sonra gelen kuşak ise sayıca bu kadar çok değildir öyle olsaydı «mod» o olurdu. Mod, çok kere, diğer kategoriler (ortalamaya yardımcı olarak) için, ve dolayısıyle de inhirafların ölçülmesi (ilkin ortalamadan inhiraf, sonra da mod'dan inhiraf hesaplanır) için bir ölçek vazifesi görür. Nihayet ve özellikle, bir bütün ele alındığında, bir ortalama'nın tesis edilmesi, daima «teorik» bir endikasyon verir —çünkü, matematiksel olarak hesaplanan bir ortalama, hiçbir somut duruma uymayabilir ya da yalnızca küçük sayıda durumlara uyabilir—, modun tesis edilmesi ise, derhal, ele alınan bütünün yapısının daha gerçekçi bir tarzda anlaşılmasını mümkün kılan pozitif bir endikasyon verir.

★

Ayrıca bakınız : *Medyan, Ortalama.*

MODEL (MODELE)

Bağdaşık (insicamlı) bir ekonomik bütünün evrimini, belli ipotezlerden hareketle, genel bir matematiksel formalizasyon halinde ifade eden ekonomik tahlil aracı.

Ekonometr, bir fiilî durumun basitleştirilmiş tasarımına dayanır. Teorik olarak, bazı unsurların değişmezliğini, diğer unsurların ise değişkenliğini kabul eder. Ekonomentr'in muhakemesi her varyasyonun ve zamandaş ya da müteselsil varyasyonların sonuçlarını bulmaya yönelir.

E. F. Beach, modeli, «realiteyi açıklamak ve ona nüfuz etmek amacıyle meydana getirilmiş olan bir konstrüksiyon» olarak tanımlar *(Model Ekonomiler)*. A. Piatier, model diye, «hem mantıksal bir muhakemeye, hem de ölçülebilir büyüklüklerin eortaya çıkarılmasına hizmet eden bir matematik ilişkiler bütünü» nü adlandırır *(İstatistik ve Ekonomik Gözlem)*.

Modeller iki büyük türe ayrılabilir: örneğin, Marx'ın yeniden üretim şemaları gibi teorik modler; ve ekonomik tipten, teknik modeller.

Model, realiteyi yansıtır, fakat realite değildir. Öyleyse, modelin geçerli olması, onu teşkil eden öncüllerin bilimsel sağlamlığına bağlıdır. Model, kendi başına, şu ya da bu yönde, hiçbir şey ispatlıyamaz. Bundan ötürü de, model fetişizmine düşmekten kaçınmak gerekir.

★

Ayrıca bakınız: *Ekonometri.*

MONOPOL FİYATI (PRIX DE MONOPOLE)

Monopollerin egemenliği altındaki ekonomik sektörlerde oluşan, serbest rekabet fiyatını aşan yüksek fiyat.

Verili bir ekonomik sektörde, belirli bir ekonomik branşta, kansantrasyon çok yüksek bir düzeye ulaştığında, herbiri sektörün ya da dalın üretiminin önemli bir bölümünü denetim altında tutan çok büyük boyutta şirketler ortaya çıkar. Bu çok büyük boyutta şirketler. monopollerdir.

Bu sektörlerde, normal ekonomik ilişki tarzı olarak basit rekabet, yerini karşıt karakterde çeşitli monopolistik rekabet biçimlerine bırakır.

Pazar büyük girişimlerin e-

gemenliği altındadır, çünkü bu girişimler satış ya da alış fiyatını belirleyecek güce sahiptirler. Monopoller, tröstler, gruplar, kendi öz eylemleriyle, arz ve talep arasında eşitlik olması halinde gerçekleşecek olan fiyattan daha yüksek bir fiyatı empoze edebilirler.

Monopol fiyatı, monopollere, mümkün en yüksek kâr ya da mümkün en yüksek kâr oranını sağlayan fiyattır. Teori ispatlar ve pratik doğrular ki, bu fiyat üretim düzeyinde bir kısıtlamayı içerir: monopol fiyatları genel olarak ekonomik Malthus'çuluk biçiminde dile gelir.

Monopol fiyatlarının kendileri de arz ve talebin yapısının fonksiyonu olarak çok değişkendirler. Gerçekten, bir pazar, kartel durumunda olduğu gibi, bütünüyle denetlenebilir ya da yalnızca büyük girişimlerin boyunduruğu altında bulunabilir (tröstlerin ya da grupların egemenliği altındaki sektör).

Monopol fiyatları az-çok istikrarlıdır, çünkü monopolleşmiş gruplar arasındaki kuvvet dengelerini ifâde ederler. Genellikle, fiyat düşmesine karşı koyar karakterdedirler.

Monopolleşmiş sektörlerde fiyatlar genel olarak değerin üstünde tespit edilirler. Bu nedenle, monopol fiyatları, değer yasasının kumandası altında değillermiş gibi görünürler. Görünürde, fiyatları kendileri tarafından belirlenmiş bir düzeyde tespit eden, ekonomik faktörlerdir (tekeller, tröstler, gruplar).

Gerçekte ise monopol fiyatı değerle fiyat arasındaki ayrılığı büyük ölçüde artırmakla birlikte, değer yasasının işleyişine tâbi olarak kalır. Otonomisi nispî ve sınırlıdır. Değerle fiat arasındaki farkların ölçüsü monopollerin kudretine ve pazarın tabiatına bağımlıdır, ama ne olursa olsun belli sınırları aşamazlar.

Öyleyse değer yasası yenilgiye uğramış değildir, çünkü rekabet ortadan kalkmamıştır. Başka bir düzeye kaymıştır ve değişik biçimler altında büyük monopoller arasında sürmektedir. Yasayla çelişen kapitalist uygulamadır, çünkü kapitalizm en yüksek aşamasına ulaşmıştır. Üniversiter ekonomi teorisi monopol fiyatlarını değişik biçimleri (monopol, bilateral, oligopol, vs.) altında ayrıntılı olarak incelemiş ama bunların değer yasasıyla ilişkisini açıklamayı başaramamıştır.

★

Ayrıca bakınız: *Monopolistik rekabet, Değer yasası.*

MONOPOLLER (MONOPOLES)

Metaların çok büyük bir kısmının üretimini ve sürümünü ellerinde toplamış bulunan ve bu sayede, çok büyük kârlar sağlayabilecek şekilde çok yüksek fiyatlar saptayabilen kapitalist uzlaşmalar ya da grupmanlar.

Kapitalist ülkelerde, belirli bir malın üretimi ve sürümü için kurulan geçici birleşmelerden, değişik ekonomik branşları örgütleyen dev topluluklara kadar, çok çeşitli yapıda monopoller bulunmaktadır.

Monopoller iki büyük varlık biçimi göstermektedir: mali kombinezonlar (tröstler, holdingler) ve bağlaşma ya da uzlaşmalar (bellibaşlı gruplar). Monopoller, ulusal ya da uluslararası bir karakter taşırlar.

Ama biçimleri ve yapıları ne olursa olsun, tüm monopollerin hedefi aynıdır: Üretim ve piyasa üzerinde egemenlik kurup süper kârlar elde etmek.

Bellibaşlı monopol biçimleri şunlardır: karteller, sendikalar, töstler ve konsorsiyumlar.

Çağımızda, monopollerin kapitalist ülkelerdeki rolleri, boyutları ve ağırlıkları dev ölçülere ulaşacak şekilde büyümüştür.

Bugün monopoller; tam uyumlu bir tarzda olmamakla birlikte, sanayi dallarının bir çoğu ile ulaşım, ticaret, sigorta ve bankacılık alanlarında egemenlik kurmuş durumdadırlar.

Örneğin Fransa'da bir tek monopol, tüm alüminyum, magnezyum ve kobalt üretimini kendi işletmelerinde toplamış bulunmaktadır. Boya maddelerinin (koloran'ların) % 80'i de gene bir tek monopolün (Kuhlmann'ın) kontrolü altındadır. Otomobil üretiminin % 90'ı, üç monopolün elindedir. Naylon sanayii üzerinde monopol kurmuş olan Gillet grubu, bütün suni dokumaların üçte ikisinden fazlasını üretmektedir.

Büyük monopollerin gerçek kudreti, piyasaları üzerinde egemenlik kurmuş oldukları bir kaç üretim sektörünün kontrolünü kat kat aşmaktadır. Bir tek ya da bir kaç işletme, üretimin öylesine büyük bir parçasını kontrol altında tutmaktadır ki, bir hayli uzun dönemler boyunca fiyatları ve kâr oranlarını, bu fiyatlar ve kâr oranları ekonomik konjonktürden büyük ölçüde bağımsız hale girecek şekilde, istedikleri gibi saptayabilmektedirler. Bu büyük monopolleri kontrol eden finans grupları, aynı zamanda bankaları, sigorta şirketlerini, büyük sanayi, ticaret ve ulaşım işletmelerini de kontrol etmektedirler.

Kapitalist ülkelerin çoğun-

da, sanayi faaliyetinin büyük bir parçasını kontrolleri altında tutan bir avuç finans grupu, egemenliklerini bazan tek başlarına, çoğu zamansa az çok yekpareliği olan kollektif gruplar halinde sürdürmektedirler.

★

Ayrıca bakınız: *Karteller, Sermayenin santralizasyonu, Ekonomik, konsantrasyon, Finans grupları, Anlaşmalar.*

MONOPOLİST DEVLET KAPİTALİZMİ (CAPITALISME MONOPOLISTE D'ETAT)

Emperyalizm aşamasındaki kapitalizmin ekonomik bakımdan ilerlemiş kapitalist ülkelerde ulaştığı en son evre.

Monopolist devlet kapitalizmi, kapitalist gelişimin belli bir durağında, sermaye ile emek arasındaki antagonizmasının, sermayenin konsantrasyonu ile üretici güçlerin sosyalleşmesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu evrimde başka bazı unsurların de hesaba katılması gerekir: Özellikle iki Dünya Savaşı, sosyalist sistemin meydan okuyuşu, sömürge sisteminin çöküşü ve demokratik halk hareketinin gelişmesi, monopolist devlet kapitalizminin pekişmesinin çeşitli evrelerinde belirleyici bir rol oynamışlardır.

Monopolist devlet kapitalizmi, monopollerin gücüyle devletin gücünün, işçi sınıfını sömürerek ve geniş halk tabakalarını soyarak emperyalist toplumun çıkarlarını maksimum şekilde kurtarmak amacıyle birleştiği yeni bir kapitalizm aşaması olarak karakterize edilir.

Monopolist devlet kapitalizmi ile birlikte, yeni bir politik-ekonomik bütün (tatalité) doğmuş bulunmaktadır. Bu, ekonomik iktidarla siyasal iktidarın finans oligarşisinin ellerinde konsantrasyonu ve monopolizasyonu süreçlerinin bir araya gelişiyle gerçekleşmiştir. Bu evre, devletle monopoller arasında kurulan yeni bağların özellikle derin izlerini taşır.

Devlet, kapitalist birikimin gelişimine, sermayenin ve üretimin belli ellerde ve uluslararası çapta konsantrasyonuna kararlı bir şekilde katkıda bulunmaktadır. Böylece devlet, monopolist üretim ilişkilerinin sürüp gitmesini sağlayan temel aygıt haline gelmektedir. Monopoller ve devlet, böylelikle, sıkı bir karşılıklı etkileşme (interaction) içindedirler. Bunların her biri kendine özgü bir rol taşımakla birlikle, ikisi de aynı ereğe yönelmişlerdir: sermayenin

birikimini ve konsantrasyonunu geliştirmek, kapitalist sömürüyü pekiştirmek ve monopolist grupların kazancını arttırmak. Burada belirleyici rol monopollerin olduğundan, bunların hegemonyası ve çelişkileri devlet aygıtı üzerinde gittikçe daha belirgin şekilde yansımaktadır.

Bu sistemde, siyasal ve ideolojik ilişkiler, üretim ilişkilerine gittikçe daha çok bağlı ve bağımlı hale girmektedir. Politika ile ekonomi, böylece, biribirlerine gittikçe daha çok bağlanmaktadırlar. Devletin ekonomik temele müdahaleleri gittikçe daha derinleşmekte ve devlet aygıtı ile monopolist gruplar arasındaki bağlar da gittikçe daha sıkılaşmaktadır.

Monopolist devlet kapitalizminin egemen karakteristiği: monopolist üretimin, kamusal sektör, devlet bütçesi ve kamusal piyasalar aracılığıyla dolaylı olarak; özel sermayenin birikimine kamusal bir katkı ve bazı yatırımların (monopolist istikrazların devlet tarafından kredilerle desteklenmesi ve garanti edilmesi) kamusal olarak yüklenilmesi aracılığıyla de dolaysız olarak devletçe finanse edilmesidir.

Bu yüklenme olayı, sadece sanayi sermayesine ilişkin kalmamaktadır. Sağlık, eğitim, araştırma giderleri de, büyük ölçüde devletin sırtındadır. Bu durum, aşağıdaki alanlarda derin bir evrime yolaçmıştır.

1. Kapitalist devlet tarafından yapılan para toplama işleminin içeriği ve biçimleri evrime uğramıştır; öyle ki, vergi artık birikimin seleksiyonuna ve organizasyonuna yarayan bir alet haline girmiştir; bu durum da, büyük monopollere sağlanan ayrıcalıkların pekişmesinde ve, giderekten de, emekçi sömürülmesinin artmasında dile gelmektedir.

2. Fiyat politikasının hedefi, işletmelerin konsantrasyonunu rekabetin ve egemen pozisyonların düzene konmasını sağlamaktan ibarettir.

Monopolist devlet kapitalizmi, çeşitli ülkeler arasındaki ilişkilerde de, dünya çapında kendini göstermektedir. Sermaye ihracından fazla olarak «transnasyonal» firmalar kurulmakta ve bunlar devlet eliyle finanse edilmektedirler (IBM, Rhône Poulenc, Pont-à-Mousson, Saint-Gobain, vs.).

Devletçe finanse edilişin monopolist devlet kapitalizminin karakteristiği oluşunun yanı sıra, gittikçe daha çeşitli alanlara el atan bir kamu sektörünün varlığı, bir devlet planlamasının kuruluşu ve üretimin doğrudan doğruya devletçe örgütlenmesi de, toplumun bütün ekonomik hayatının monopolist devlet kapitalizmi tarafından egemenlik altına alındığını gösteren olgulardır.

Monopolist devlet kapitaliz-

mi ile birlikte, sermaye ve emeği, monopolist toplumu ve işçi sınıfını biribirlerine karşıt kılan temel çelişki, daha büyük bir kapsam kazanmaktadır. Gerçekten de bu çelişki sosyal ilişkilerin kutuplaşması sonucunda genişlemiş ve ücretli emekçilerin gittikçe artan bir kısmı ile orta tabakaların büyük bir kısmını işçi sınıfına biraz daha yakınlaştırmıştır. İşte bu temel antogonizmanın üzerine, yeni birtakım çelişkilerin aşılandığı görülmektedir. Bunların en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

— rekabeti ortadan kaldırma eğilimi (ki monopollerin özünü meydana getiren şey, bu eğilimdir) ile rekabetin ulusal ve uluslararası çapta büsbütün kızışması arasındaki çelişki;

— monopollerin ekonomik siyasetinin devletçe planlanması ile monopolist olmayan sektörlerdeki kazancın düşmesi arasındaki çelişki;

— monopollerin kazançlarının artması ve genişlemesi ile monopolist olmayan sektörlerdeki kapitalist kazancın azalması arasındaki çelişki;

— sosyal ihtiyaçların, bireysel ve toplu tüketimlerin nesnel olarak artması ile, örneğin silâhlanma gibi üretici olmayan harcamalarla kısmen havaya savrulan sermayenin birikiminin zorunlukları arasındaki çelişki;

el ve kafa emekçisinden gerek kendi meslek faaliyetleri ve gerekse ulusal hayat düzeyinde durmaksızın girişim bekleyen bilimsel ve teknik ilerlemenin gelişmesi ile, toplum örgütünün bu emekçileri işletmeden devlete kadar her türlü siyasal ve ekonomik demokrasiden yoksun kılan mantığı arasındaki çelişki.

İşte bütün bu çelişkiler, gittikçe daha radikalleşen işçi ve demokrasi mücadelelerinde yan sıyıp yoğunlaşmakta; ve bu, yabancılaştırıcı topluma bir son verme zorunluluğunun herkes tarafından kendi bireysel, parçalı ve çok yanlı deneyi içinde bilincine varılmasını kolaylaştırmaktadır.

Böylece monopolist devlet kapitalizmi, yepyeni yollardan başka bir topluma doğru gitmek için gerekli nesnel ve öznel koşulları da yaratmaktadır; ve bu yeni toplum, bütün gemlerden kurtulmuş inisyatiflerin ve üretim araçlarının kolektif mülkiyetine dayalı halk yaratımının dile gelişi olacaktır.

Bu, aynı zamanda hem monopolist devlet kapitalizmi içinde yer alan üretim güçleri düzeyindeki üretim ilişkilerinin nesnel evriminden, hem de ülkenin içindeki ve dışındaki kuvvet dengesinin nesnel evriminden doğan bir sonuçtur. Bu açıdan bakılınca, antimonopolist yeni bir demokrasinin kurulu-

dan, sosyalizme doğru geçişin kendine özgü ve akla uygun bir şekli olarak gözükmektedir.

Ama sosyalizmin yakınlığı, maddî ve ekonomik temellerinin varlığı bakımından bir realite ise de, bunun hiç mücadelesiz bir biçimde ortaya çıkacağını sanmak, aldanmak olur; çünkü sosyalizm, hareket halindeki geniş halk yığınlarının bilinçli yaratımından başka bir şey değildir.

★

Ayrıca bakınız: *Kapitalizm, Sermayenin santralizasyonu Kapitalizmin genel buhranı, Devlet, Emperyalizm, Monopoller.*

MONOPOLİSTİK REKABET (CONCURRENCE MONOPOLISTIQUE)

Monopol kapitalizminin karakteristik rekabet biçimi.

Kapitalist üretim tarzında, çeşitli girişimler arasındaki normal ilişki tarzı yarışma (compétition), mücadele, rekabettir.

Sanayi kapitalizmi aşamasında rekabet, tek bir biçime bürünür; çünkü her firma gerek piyasanın gerçek kapasitesini ve gerekse benzer amaçlar güden öbür firmaların varlığını hesaba katmaksızın, azamî derecede gelişmeğe bakar.

Monopolist kapitalizm aşamasında ise, bunun tam tersine olarak, birlik, yerini çeşitliliğe bırakmaktadır. Büyük girişimlerin (monopollerin) yanı sıra orta ve küçük girişimleri de kapsayan bir monopolleşmiş sektörü göz önüne alacak olursak, çoğu zaman biribirine karşıt bir çok ilişki tarzının bir arada varolduğunu görürüz.

— ilk olarak: monopollerle monopolleşmemiş girişimler arasındaki ilişkiler, daima mücadele ilişkileridir; ama artık burada söz konusu olan mücadele, eşitsiz bir mücadeledir. Dolayısıyle de bu ilişkiler, egemenlik ve denetim ilişkileridir. Büyük işletmeler, piyasayı kontrol ederek, iradelerini küçük ve orta işletmelere empoze ederler. Güdülen ve çoğu zaman erişilen amaç, küçük ve orta girişimlerin açık ve yalın soğurulması ya da bağımlı kılınmasıdır (demek ki bu, kendi yıkımına yönelen bir rekabettir;

— ikinci olarak: monopolleşmiş firmalar arasındaki ilişkiler, bir arada varolabilen ya da ardarda gelen bir çok biçime bürünebilir: bazan bir önceki durumda görüldüğü gibi mücadele ilişkileridir bunlar (o zaman bu mücadele, ekonomik olmayan araçların da kullanılmaktan kaçınılmadığı dev bir

mücadeledir); bazan da anlaşma ve birlikte hareket ilişkileridir (rekabet, belirli bazı alanlarda ortadan kaldırılmış ve başka tarafa kaydırılmıştır: örneğin kartelde, rekabet, sadece, daha çok satabilmek için üretim maliyetlerini düşürme yarışı şekline bürünebilecektir); en son olarak da bazan karşılıklı tolarens, zımni anlaşma ilişkileridir ki, bu durumda rekabet fiyatlar alanından (mübadele değeri alanından) kullanım değerlerinin düzeyine kaydırılmaktadır (örneğin Fransız otomobil piyasasındaki durum budur). Farkedileceği gibi, son iki durum özdeş olmamakla birlikte biribirine çok yakındır ve her ikisi de rekabetin, alanının kaydırılması yoluyle kısmen ortadan kaldırılması olarak tahlil edilir;

— üçüncü ve son olarak: kontrol altındaki sektörün içinde rekabet, tamamıyle ortadan kaldırılmıştır. Monopolleşmiş işletmeler, çoğu zaman, o branş taki üretimin yarısından fazlasını kendi denetimleri altında bulundurduklarından, rekabetin işleyiş alanı duyulur biçimde daralmaktadır.

Görüldüğü gibi monopolistik rekabet, serbest rekabetin ulaştığı nokta olarak ortaya çıkmakta, yani serbest rekabeti içererekten aşmaktadır: egemenlik, uzlaşma, uygulama alanının sınırlanması ve kaydırılması; ama aynı zamanda da, eşitsiz gelişmeye bağlı olarak mücadele, oynaklık, istikrarsızlık.

Serbest rekabet, ilişkin olduğu girişimlerin nispî bir eşitliği üzerine kurulu simetrik tipte bir bağlaşma tarzı olarak tahlil edilebilirdi. Monopolistik rekabeti karakterize eden, tam tersine olarak, simetrisizliktir; yani eşitsizlik ve egemenliktir. Bu simetrisizlik de, burjuvazinin bağrında finans oligarşisi ile monopolist-olmıyan burjuvazi arasında belirmiş bulunan derin farklılaşmayı yansıtmaktadır.

Üniversitede öğretilen ekonomi politik, bu fenomeni, egemen ekonomi kavramıyle vermekte; ama özellikle girişimin boyutu üzerinde durmakta ve egemenlik ile finans sermayesi arasındaki bağıntılar üzerinde pek durmamaktadır.

Monopolistik rekabet, ürünlerin temel karakterlerinden çok ikincil karakteleri üzerinde durulmasına yol açtığından (örneğin otomobillerin karosrisi), asalaklığı ve savurganlığı geliştirip yaygınlaştırmaktadır. Bu asalaklık durumu, özellikle reklâmcılıkta ve ambalajcılıkta kendini göstermektedir.

★

Ayrıca bakınız: *Kapitalizm, Rekabet, Monopol fiyatı.*

MUHASEBE [COMPTABİLİTE (COMPTES)]

Bir işletmenin ekonomik faaliyetinin nicel, sayısal bir biçimde kaydedilmesini, kavranmasını sağlayan teknik.

Ekonomik fenomenler, herşeyden önce sosyal ilişkiler olmakla birlikte, şeyler arasındaki ilişkiler olarak da ifâde edilirler. Bu görünüm altında, nicelendirilebilirler (quantifier), sayılabilirler, ölçülebilirler.

Bu, muhasebe sayesinde olur; muhasebe, rasyonel ve koordone bir hesap sistemi, yani ekonomik hareketten kaynaklanan çeşitli işlemlerin sayısal ifâdelerinden meydana gelen bir sistemdir. Örneğin, «ürünler ya da satışlar» hesabının amacı, bir işletmenin gerçekleştirdiği çeşitli satışları fihristleyip izlemek, giderek bu işletmenin gelirlerini ve daha sonra da kârlarını hesaplamaktır.

Bu bakımdan, muhasebe, işletme çapında, dikkate değer bir gözlem ve enformasyon metodudur: vazgeçilmez bir barometredir.

Tahlil edilen çerçeveye göre, muhasebe, birbirinden çok farklı, yine de birbirine bağlı, bir çok biçimler altında kendisini gösterir:

— özel muhasebe: gerek işletmelerin gerekse özel kişilerin muhasebesi;

— ulusal, kamusal muhasebe: ulusal ekonominin agregat'larını, büyüklüklerini tespit eden muhasebe.

Muhasebe, metaların hareketinin ve sermayenin hareketinin ifâdesidir, ama tamamen teknik nitelikte kavramlara dayanan deforme bir ifâdedir. Örneğin, kapitalist üretim tarzında, hesaplanabilir sermaye bilimsel sermaye kavramıyla özdeşleşemez. Bu bakımdan, muhasebe, kendi tabiatı gereği, sosyal ilişkilerin tabiatını açığa çıkaramaz.

Ekonomik hareketin ifâdesi olarak, muhasebe, bu hareketi efektif biçimde izleme imkânını verir. Ama, ayrıca, muhasebe bir teknik olarak çeşitli üretim tarzlarında kullanılabilir, Kendisini şartlandıran ekonomi teorisinin kendisi ne derece sağlamsa, o da o derece sağlamdır. Başka bir deyişle, sosyalist üretim tarzı, kapitalist üretim tarzında iş gören muhasebeden daha incelemiş, daha işlenmiş bir muhasebe gerektirir.

İster işgücü'nün uzatılmasıyla, ister emeğin yoğunluğunun artırılmasıyla elde edilen artı-değer.

Belirli bir sermaye ve belirli bir teknikle artı-değer kitlesini ve oranını artırmak için, kapitalistlerin elinde iki değişik araç vardır: ya emek süresini uzatmak, ya da emeğin yoğunluğunu artırmak. Her iki durumda da varılmak istenen sonuç artı-değerin artmasıdır.

Emek süresi artınca, artı emek süresi de aynı oranda artar. İki eşit parçaya bölünmüş olan sekiz saatlik bir işgünü ele alınırsa (yarısı, yani dört saat, zorunlu emek süresini, öteki yarısı, yani yine dört saat, artı emek süresini oluşturmak üzere) ve bu işgünü, herşey aynı kalmak kaydıyle (metodlarda ya da üretim araçlarında değişiklik olmaması kaydıyle), iki saat uzatılırsa, yeni işgünün'de işçinin dört saat ücretinin eşdeğeri'ni üretmek için çalıştığı (değişmeyen süre), işgünü'nün geri kalan bölümünün, yani altı saatin de artı-değer üretimine ayrıldığı görülür. İlk durumda işçi dört saat bedava çalışmaktayken, şimdi altı saat bedava çalışmaktadır. Yeni işgünü'nün fazladan iki saatinde, işçi, mutlak artı-değer üretmektedir.

Emeği yoğunlaştırarak, yani işçiyi daha çok fiziksel ve sinirsel enerji harcamaya zorlayarak da, kapitalist, aynı zaman biriminde, işçiyi mutlak artı-değer üretmek zorunda bırakabilir. Ama önceki durumdan farklı olarak, emeğin yoğunlaşmasının sonucu olan bu ek artı-değer uzun ömürlü değildir, çünkü yeni yoğunluk eski ortalama yoğunluğun yerini alarak kendisi ortalama yoğunluk haline geldiğinden, yeni çalışma ritminin genelleşmesiyle ortadan kalkar.

Mutlak artı-değer, ya emek süresinde, ya da emeğin yoğunluğunda bir değişimden ayrılmaz bir şeydir. Öte yandan, bu sürenin ya da bu yoğunluğun fonksiyonudur (ona bağlıdır): doğrudan doğruya ek değer kitlesinde, büyüklüğünde bir artış olarak kendini gösterir. Aynı zamanda, zorunlu olarak, işçinin durumundaki nesnel bir değişime de eşlik eder (işçi daha hızlı ya da daha yavaş çalışmaktadır) bu itibarla, realitesi içinde olmasa bile, işçinin bilincinde patronların aldığı kararların sonuçları olarak tezahür edenleri içinde, gözle görülür bir tarzda kendini açığa vurur.

Genel olarak, mutlak artı-değer, belirli bir ekonomik bran-

şı, hattâ bütün ekonomiyi içerir, tek başına bir sektörü ya da girişini ilgilendirdiği durumlar pek nadirdir.

Mutlak artı-değer, artı emek süresinin artışıyla, artı değer oranında bir değişmeye yol açar. Demin verdiğimiz örnekte, 4/4 = % 100 olan iki artı değer oranı, 6/4 = % 150 olur.

Mutlak artı-değer arayışı, zorunlu tarzda, kapitalistlerin jenerik bir tutumunu şartlandırır. Belirli tarihsel şartlarda, kapitalistler, ya emek süresini uzatmak için, ya da emek yoğunluğunu artırmak için çaba gösterirler. Bu açıdan, iki büyük tarihsel evre birbirinden ayrılabilir: XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl. XIX. yüzyılda, mutlak artı-değer, ilke olarak işgünü'nün uzatılmasıyla elde edilmiştir; tam tersine, XX. yüzyılda, hem emeğin yoğunluğunun artırılmasıyla (kadansların hızlandırılması), hem de fazla iş saatleri uygulamasıyla (emek süresinin artırılmasının değişmiş biçimi) elde edilmiştir ve edilmektedir.

Her durumda, mutlak artı-değer üretimi, işçinin daha fazla yorulmasına, giderilmesi zor bir şekilde bitkin düşmesine, kendisini bekleyen mesleki tehlikelerin artmasına (iş kazalarının sayısının ve ağırlığının artması), daha büyük bir güvensizlik içinde kalmasına yol açar. Mutlak artı-değer, böylece, işçilerin hayatı için özellikle zararlı bir artı-ürün biçimi oluşturur. Ücret azalması olmaksızın emek süresinin kısaltılması için mücadele ederek, kendisiyle savaşılması gerekir.

★

Ayrıca bakınız : *Emek süresi, Fazla mesai saatleri, Yoğunlaştırma, Artı-değer.*

MÜBADELE DEĞERİ (VALEUR D'ECHANGE)

Farklı türden mübadele değerlerinin biribirlerine karşı mübadele edildikleri niceliksel ilişki.

Mübadelelerin realitesi söz götürmez bir tarzda gösterir ki, farklı bir kullanım değerleri olan metalar arasında, belirli bir niceliksel ilişki kurulabilir. Mübadele değeri ya da sadece değer denilen şey bu ilişkidir işte.

Mübadele, ancak, metaların, birbirleriyle mukayese edilmelerine imkân veren ortak bir unsur ihtiva etmeleri halinde vukua gelebilir: Mübadelenin şartıdır bu.

İlk bakışta, metalar, bazı belirli özelliklerle karakterize

olunurlar, o özellikler ki, bunların bellibaşlıları yararlılık ve emek olarak kendini gösterir.

Görünüşlere rağmen, ancak, mahiyet itibariyle farklı yararlılıkları olan metalar birbirleriyle mübadele edildiğine göre, yararlılık değerin kaynağı olarak mütalâa edilemez: hiçbir kimse, ne bir ayakkabıyı mutlak olarak aynı bir ayakkabıyla, ne de bir kitabı tamamıyle benzer bir kitapla mübadele etmez, fakat, bunun tam aksine, örneğin, bir ayakkabıyı bir kitapla, bir gıda maddesini bir manüfaktür ürünüyle, vs. mübedele eder. Yararlılık, mahiyeti itibarıyle, metalarda aranan ortak unsuru teşkil etmez.

Bunun tam tersine, metalar, buğday, sandalye gibi, lokomotif, radyo cihazı gibi, insan emeğinin (çiftçi, marangoz, metalurji, ya da elektronik işçisinin emeği) ürünü olarak tezahür ederler. Bu en genel biçimiyledir ki, emek zorunlu ortak unsurdur, ve bu karakteristiğe sahip bulunan biricik şeydir.

Bütün metaların ortak özelliğini ifade eden, belirli bir mübadele değeri, bundan dolayı, soyut emeğin belirli bir miktarıyla eşdeğerdedir... Metaa kendi mübadele değerini kazandıran şey, o metaın meydana getirilmesi için sarfedilmesi gerekli olan bu genel emek miktarıdır.

Meta, mübadele içinde, değer biçimine bürünür. Bu biçim, meta üretiminin gelişmesiyle birlikte ve bu gelişme ölçüsünde, evrime uğrar, dönüşür, daha daha karmaşık hale gelir.

Böylece, değerin şu biçimleri birbirinden sırasıyle ayrılır: basit biçim (bir metaın değerinin bir başka metaın değeriyle ifade edilmesi), değerin gelişmiş biçimi (rölatif biçim rolü oynıyan bir metaın, kendisiyle eşdeğer olan bütün bir metalar serisi içinde kendini göstermesi); değerin genel biçimi (belirli şartlarda, herkesçe kabul edilen bir eşdeğerin varlığı); para biçimi, yani bütün değer biçimleri içinde en işlenmişi olan biçim (fiyatın ortaya çıkması, değerin parasal ifadesi).

Aynı bir meta, mübadele içinde, hem bir mübadele değeri olarak hem de bir kullanım değeri olarak (yani hem niceliksel hem de niteliksel olarak) kendisini gösterir: burada, meta, bir mübadele değeri (nicelik) olmak itibarıyle, bir satış objesidir (fakat, satıcı için, kullanım değerinin soyutlanması zorunluğu vardır); ve bir kullanım değeri (nitelik) olmak itibariyle de satın alınır (alıcı, mübadele değerini arzu edilmeyen bir karşılık olarak mütalaa eder, çünkü, o, nesneye bedelsiz olarak malik olmayı tercih eder eder).

Değer sosyal bir realitedir, bireysel bir realite değil. Emeği, belirliyen ortak unsur, aslın-

da, sosyal olarak zorunlu emektir, yani, üretici aktivitelerin bütün somut özelliklerinden soyutlanmış olan, genel haliyle insan emeği'dir.

Bundan dolayı, değer, metalar mübadele içinde karşı karşıya geldikleri zaman tezahür eder. Marx'ın belirttiği gibi, değer, bu metaların varoluş biçimlerinden birini teşkil eder (diğer biçimi doğal biçim olan).

Kullanım değerinin tersine, değer tarihsel bir kategori dir. Meta kategorisi meta üretimi tarzıyle birlikte doğmuştur ve onunla birlikte yok olacaktır.

Emek üzerine kurulu değer teorisi, marksist ekonomi teorisinin aslî temellerinden biridir. Emek üzerine kurulu değer teorisi, ekonomik teorilerin bilimsel geçerliğini ölçüp değerlendirmeye yarıyan bir mihenk taşıdır. Bu açıdan, burjuva ekonomistler, değerin sübjektif teorilerinin farklı versiyonları (yararlılık üzerine kurulu değer, marjinalizm, vs.) lehine, klasik ekonomistlerin öğretilerini terketmek suretiyle, bilimi kurban etmeyi tercih ederler.

★

Ayrıca bakınız: *Değer yasası, Meta, Meta üretimi,* Soyut emek, Değer (Biçim) [Valeur (forme)].

MÜBADELELER (ECHANGES)

Metaların, gerek doğrudan doğruya (directement), gerekse paranın aracılığıyle cereyan eden hareketlerini belirtmek için kullanılan jenerik terim.

Kesin terminoloji, mübadele deyimini, öz anlamda ticarî işlemlere tahsis eder. Buna göre, alım ya satımlar birer mübadele olup, burada, mübadeleciler, nihaî dengelerin belirlenmesi, yani bakiyelerin gerek döviz transferleri suretiyle gerekse altınla ödeme ya da değişik vadeli krediye geçirme suretiyle tasfiyesi hususunda anlaşmışlardır.

Fakat, pratikte, mübadele terimi bu kesinlikte kullanılmaz: hibeleri, döviz transferlerini, kredi açmaları, vs.'yi de içine alır. Öyle ki, ister ürünlerle ilgili olsunlar, ister hizmetlerle, ticarî karakterdeki mübadelelere ve ticarî işlemlere doğrudan doğruya bağlı malî işlemler öz anlamıyle mübadele olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Mahiyet itibarıyle mübadele, bir trampadır (troc) sonuç olarak. Kesin anlamında (stri-

ctosen) mübadele, nakden ya da ticari senetle ödeme karşılığında yapılan bir satıştır. İkili mübadelede ya da dolaysız mübadelede, sadece iki mübadeleci vardır. Takaslı mübadele (échange compensé), alıcı için, bu ilk alıcının kendi ilk satıcısına yapacağı müteakip bir satışla takas edeceği bir borca yol açan bir satıştır. Üçlü mübadele, şu iki durumu kapsar. Birinci durum: bir üçüncü şahıs (gerçek ya da tüzel, bir tüccar ya da bir devlet, vs.), alıcıyla satıcı bir aracı olarak kullanılmıştır. İkinci durum: A,B'ye satar, B de C'ye satmış ve A'ya ödeme yapmasını C'ye bildirmiştir.

Serbest mübadele, alıcıyla satıcı arasındaki serbest anlaşmadan doğar. Kontenjanlı mübadele, sadece, tarafların ait oldukları ülkeler arasındaki bir kontrenjan anlaşmasının tespit ettiği sınırlar içinde yapılır. Bir mübadelenin libere olması diye, o mübadele üzerindeki yasağın, ya da tâbi olduğu kontenjanlamanın, ya da onu özellikle etkiliyen yüksek gümrük tarifesinin ortadan kalkmasına denir.

İşbölümünün artması ve meta biçiminin genişlemesi oranında, mübadele de büyük bir önem kazanır.

★

Ayrıca bakınız: *Alım, Meta tedavülü, Trampa (Troç) Satış.*

MÜBADELELERİN SERBESTLEŞTİRİLMESİ (LIBERATION DES ECHANGES)

Kapitalist tipte dış ticarette uluslararası mübadelelerle ilgili kısıtlamaların kaldırılması hareketi.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana, çalışmanın yol açtığı ekonomik ve politik karakterde derin dönüşümlerle birlikte (bir sosyalist kampın oluşması halkların kurtuluş hareketi), kapitalist ülkeler her çareye başvurarak yeni mahreçler aramaktadırlar.

Böylece, serbest rekabet lehine, genellikle, koruyucu politikaları (mübadeleleri kısıtlama, ulusal ürünleri gümrük duvarlarıyla koruma) terketmişlerdir.

Mübadelelerin serbestleştirilmesi, nispî (nispî, çünkü monopollerin varlığı bazı bakımlardan rekabeti hiçe indirgemektedir) serbest rekabete doğru bir dönüş hareketidir.

Bu serbest bırakma daima enternasyonal çaptadır, ama biçimleri değişkendir:

— genel olabilir: Havana

Şart'ı, GATT;

— bir kıtayla ya da bir kıta parçasıyla sınırlı bir karakter alabilir: Ortak Pazar, Uluslararası Ekonomik Kalkınma ve işbirliği Örgütü, vs.

Bu politikanın değişik araçları vardır: politik araçlar (uluslararası anlaşmalar), ekonomik araçlar (uluslararası gruplar, büyük bankalar, vs. arasında anlaşmalar ya da antantlar).

Uluslararası rekabetin bu gün çok çetinleşmiş olmasının nedeni, iki hareketin birbirine eklenmesidir: üretimin enternaslizasyonu, üretici güçlerin internalizasyou. Ayrıca, bir neden de, ekonomik gücün çok - uluslu grupların elinde bulunmasıdır.

Öyleyse, mübadelelerin serbest bırakılması, daha güçlülerin, daha etkililerin, daha zayıf olanları, daha az adapte olmuşları ezebilmesi demektir. Bu nedenle, herşeyden önce teknik bir anlamı yoktur, yararlanılabilir bölgeler arayışındaki sermayelerin uluslararası ölçekteki hareketlerinin tikel, özgül biçimlerini dile getirir.

★

Ayrıca bakınız : *Ortak Pazar, UEKİÖ, AÖB.*

MÜLKİYET (PROPRIETE)

Belirli bir sosyal ilişkiyi (değişik yetkiler bütünü) ifade eden ve toplum tarafından müeyyidelendirilmiş olan hukukî ilişki.

Genel olarak, mülkiyet, bir şahsın (mâlik) bir şey üzerindeki ya da bir şeyler bütünü (mülkiyetin objesi) üzerindeki bir şahsî hakkı olarak tanımlanır.

Fakat, mülkiyet hukukî düzeyde tezahür etmekle birlikte, kendi temelini, üstyapıya ait olan bu düzeyde, hukuk düzeyinde bulmaz. Bu temel, bizzat sosyal üretim ilişkilerinde aranmalıdır. İnsanların üretim içindeki yerleridir onların şeyler üzerindeki iktidarlarını şartlandıran, çünkü, bu yer, genel tarzda, insanların sosyal hasıladan alabilecekleri payı ve giderek zenginlik ve gelir düzeylerini belirler.

Burjuva çağı hukuk'larının çoğunda, mülkiyet, bir şey üzerindeki mutlak ve kesin iktidarı ifade eder. Bir şeyi, örneğin bir evi, sahibi olan şahıs kullanabilir (örneğin, içinde oturabilir), ondan yararlanabilir (örneğin, kiraya verip kira bedelini alabilir), bu konuda hukukî bir tasarrufta bulunabilir (örneğin, satabilir ya da ipotek edebilir).

Çok genel bir düzeyde, prensipte, şayet mülkiyet ile

şeyler' üzerindeki ilişkiler özdeş kabul edilirse, bütün beşeri varlıklar birer mâlik sayılabilirler.

Aslında, zamanla kayıtlı, geçici bir karakter taşıyan tüketim malları (geçici tüketim mallarıdır bunlar, çünkü tüketimin gerçekleşmesiyle birlikte nesne olarak ortadan kalkarlar) üzerindeki mülkiyetle, büyük kalıcılığı olan üretim malları üzerindeki mülkiyeti birbirinden dikkatle ayırmak gerekir.

Mülkiyet, sosyal mülkiyet (toplumun bütününe ya da bir bölümüne ait bir hak), ya da özel mülkiyet (başkaları *dışarda kalmak* üzere belirli kişilere ait bir hak) olabilir.

İlkel komününün çözülüşünden bu yana, egemen mülkiyet biçimi, hem tüketim malları üzerinde, hem üretim malları üzerinde özel mülkiyettir.

Çağlar boyunca görülen değişken mülkiyet modalitelerine mülkiyet biçimleri adı verilir, ve bu itibarla, bunlar, üretim ilişkilerinin esas veçhelerinden birini teşkil ederler.

Mülkiyet, sosyal bir ilişkiyi, insanlar arasındaki, sınıflar arasındaki bir ilişkiyi maskeliyen, insanlar ve şeyler arasında bir ilişki olarak görünür.

Mülkiyet, başlangıçta, bir grupun tabiata karşı bir iktidarı olarak kendisini gösteriyordu. Emek (iş) nesneleri ya da üretilen değer gibi, ilkel avadanlıklar da kolektivitenin bütününe aitti, buysa, kabilenin her üyesinin, mahiyeti ne olursa olsun, gerçekleştirilen ürün üzerinde bir hak sahibi olması demekti.

Kolektivitenin elindeki bu kudret, üretici güçlerin gösterdiği gelişme nedeniyle, sınıf adı verilen belirli grupların eline geçti; bu gruplar, maddi servetlerin üretilmesi için gerekli araçların biricik sahibi oldular. Mülkiyet sahipleri ile mülksüzler arasındaki bu temel ayrılık, mevcut düzeni korumak, yani meri hukuku müeyyide altına almak görevini taşıyan devlet gücüne (ekonomi-dışı güç) dayanarak ayakta kalabilirdi.

Sosyalizmin nihayet vermek istediği şey, her türlü mülkiyet biçimi değil, büyük üretim ve mübadele araçları üzerindeki mülkiyettir.

★

Ayrıca bakınız *Mülkiyet biçimleri, Mâlikler, Üretim araçları.*

MÜLKİYET BİÇİMLERİ (FORMES PROPRIETE)

Maddî şeylere, bazı hallerde de insanlara malikiyetin hukuk ya da töre tarafından tanınan ve müeyyideye bağlanmış olan özgül tarzları.

Mülkiyet biçimleri, üretim ilişkilerinin; insanların üretim dolayısıyle girdikleri ilişkilerin tamamlayıcı parçası olmakla kamazlar; bunların bu ilişkilerin temelini teşkil ettikleri de söylenebilir.

Mülkiyet biçimleri, malların, servetlerin, ve de bazen üreticilerin, mülkiyet adı verilen bu kurumlaşmış ve korunan sahipliğin nesnesi, objesi olmalarının tarihsel tarzını ifade ederler.

Mülkiyet biçimleri, birinci olarak üretim araçlarını, ikinci olarak da kullanım değerlerini kapsarlar. Bu anlamdadır ki, örneğin, kolektif mülkiyet, ilkel mülkiyet, ya da köleci mülkiyet, yahut feodal mülkiyet ya da kapitalist mülkiyetten söz edilir.

Örneğin, köleci rejimde, köleler alınıp satılan metalardır. Demek ki, bu rejimde, mülkiyet biçimi, köle sahibinin köle üzerindeki, yasa tarafından kabul edilmiş ve müeyyideye bağlanmış egemenliğidir: hayat ve ölüm hakkına kadar varan bir iktidardır bu; silâh gücüne dayanan bir iktidar.

Bunun gibi, feodalite çağında, mülkiyet biçimi kişisel ilişkiler biçimine bürünür. Serf, bir şahıs olmuştur, fakat kendisinin ve ailesinin geçimini sağlıyabilmek için işleteceği bir toprak elde etmek istiyorsa, senyör için çalışmak zorundadır. Ayrıca, antik mülkiyet sahibinin çeşitli imtiyazlarının, yetkilerinin dağılmasıyla, yani bir bölünme, bir parçalanmayla karakterize olur.

Mülkiyet biçimlerinin hem maddi bir içerikleri hem de hukuki bir biçimleri vardır. Görünüşe göre hukuk gerçekliğe (realiteye) kumanda etmektedir, oysa aslında durum tersinedir. Üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin, yani üretim tarzının belli bir durumuna, belirli mülkiyet biçimleri tekabül eder.

Mülkiyet biçimleri hukukî ilişkilerin ürünü olarak görünürler. Bu biçimler, gerçek bir otonomi kazanabilirler ve üretici güçlerin düzeyine oranla geri kalabilirler. Örneğin, XIX. yüzyılda, Fransa'da, aile işletmesini ayakta tutan, fakat beri yandan, tarımın modernleşmesini engelliyen tarımsal komünotelerle ilgili durum budur.

Mülkiyet biçimi, bazı geçiş dönemlerinde, mevcut üretim tarzına aykırı da düşebilir. Bugün, Fransa'da, monopolist devlet kapitalizmi çerçevesinde, ulusallaştırma biçimiyle ilgili

durum böyledir. Biçim sosyal olduğu halde, muhteva kapitalist olarak, dolayısıyle bireysel özel mülkiyete ve kâra yönelik olarak kalmaktadır.

★

Ayrıca bakınız: *Temellük, Mülkiyet, Üretim ilişkileri.*

MÜLKSÜZLEŞTİRME (EXPROPRIATION)

Üreticilerin kendi üretim araçları üzerindeki mülkiyetlerinin ortadan kaldırılması süreci.

Mülksüzleştirme, hukuk düzeyinde belirli hukukî biçimlere bürünen bir ekonomik fenomen olarak kendisini gösterir.

Hangi biçime bürünürse bürünsün, daima, bir mülkiyetten yoksunlaştırma, bir mülkiyet kaybı olarak dile gelir, ve buna genel olarak sosyal statüde bir değişme eşlik eder.

Bir mülkiyet transferi yolu olarak mülksüzleştirme, sınıflı toplumların üretim ilişkileriyle ilişkilidir doğrudan doğruya.

Mülksüzleştirme, esasta, üretim mallarıyle tüketim mallarını içine alır, fakat, ancak, büyük üretim araçları düzeyinde kesin bir aksiyon gösterir.

Mülksüzleştirme, üretim tarzlarına göre değişen, çeşitli biçimlere bürünmüştür. Örneğin, kölecilikte, küçük meta üreticilerinin yıkımına yol açmakla kalmayıp, bazan bu üreticilerin köleleşmelerine de yol açabiliyordu.

Mülksüzleştirme, bir üretim tarzından başka bir üretim tarzına geçiş dönemlerinde, çok büyük ölçüde işlerlik göstererek, yeni üretim tarzının gelişiminin tarihsel şartlarının bir araya gelmesini sağlar: örneğin, feodal üretim tarzının çözülüp dağılması, birçok köylünün mülksüzleşerek şehre göçmek zorunda kalması biçiminde kendisini göstermiştir. [İngiltere'de, XVIII. yüzyılda görülen çitler (enclosures) fenomeni].

Belirli bir üretim tarzına bağlı olarak mülksüzleştirme, kendisini bu üretim tarzının devamının ve yeniden - üretim'inin bir şartı olarak gösterir. Örneğin, santralizasyon sürecini dile getiren iflâs (mülksüzleştirme'nin ticarî biçimi), gerek ekonomik yasalara (işlerin kötüye gitmesi) gerekse hukukî yasalara (borçların ödenememesi, yani üretim tarzının esaslarına riayetsizlik) ayak uyduramıyan üreticiyi saf dışı eder.

Mülksüzleştirme, zorbalık

biçimlerine bürünebileceği gibi, barışçı biçimlere de bürünebilir, bürünmüştür. Kapitalizmin doğuşunda, (ilkel birikim aşamasında, mülksüzleştirme şiddet yoluyle gerçekleştirilmiştir; günümüzde, ister özel özel şahısların vecibelerini yerine getirememeleri [ticarî iflâs ya da medenî aciz (déconfiture civile)] durumunda olsun, ister kamusal yarara dayanan (belirli hukuki biçimlere uygun olarak, önceden bir bedel ödenmesi suretiyle, devlet ya da kamu idareleri tarafından kararlaştırılan bir prosedür) durumlarda olsun, mülksüzleştirme, yasallaşmış yollardan yapılmaktadır.

Mülksüzleştirme ile sahiplenme arasında kopmaz bir bağ vardır. Gerçekte, temellük hareketinin tarzı, sahiplenme - mülksüzleştirme ikiliğinde dile gelir. O hareket ki; kendisi de sosyal sınıfların hareketini yansıtır. Gerçekten de, mülksüzleştirme, bir proletarizasyon kaynağıdır.

Mülkiyetin inkârı olarak mülksüzleştirme, bizzat özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyle kaybolabilir ancak. Ve ancak, mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi (sosyal devrim) halinde çağdışı olacak ve temellük hareketi tarzı olarak yavaş yavaş terkedilecektir.

Gerçekten de, üretim araçlarının kolektif mülkiyetinin ortaya çıkmasıyle birlikte mülksüzleştirme, artık, üretim araçlarına ilişkin bir şey olmaktan çıkar: komünote ebedîdir, ve bundan dolayı da, mülkiyeti asla ortadan kalkmaz (burada, ancak teknik transferler söz konusu olabilir). Keza, tüketim mallarının mülksüzleştirilmesi de istisnaileşecek ve ancak zorunluluk hallerinde sadece, toplum ile bireyler arasındaki ilişkileri ilgilendirecektir, yoksa, eskiden olduğu gibi, bireyler ile bireyler arasında ilişkileri, ya da, daha doğrusu bir sınıf ile bir başka sınıf arasındaki ilişkileri değil. Artık bazı insanların yoksullaşması başkalarının zenginliğine yol açar olmıyacaktır.

Sosyalizmin ilerlemesiyle birlikte, mülksüzleştirme de, tarihin müzesine kaldırılmış olacaktır.

*

Ayrıca bakınız: *İlkel birikim, Temellük (appropriation), Mülkiyet, Üretim ilişkileri.*

MÜSTAHDEMLER (EMPLOYES)

Üretken - olmayan alanların emekçilerinden oluşan sosyal tabaka.

Müstahdemler çeşitli faaliyetlerde bulunan çeşitli tiplere ayrılırlar.

Mamul ürünleri satarlar, stoklara nezaret ederler, hesapları tutarlar, iş kovuşturmasıyla uğraşırlar, vs.

Muhasebeci, mağaza görevlisi, banka veznedarı, personel memuru, vs. müstahdemdirler.

Müstahdemlerin baş karakteristiği, tıpkı işçiler gibi, proleterler gibi, bir ücret karşılığında işgüçlerini satmalarıdır. Sömürülürler —sömürülme biçimleri farklı olmakla birlikte. Ama, sömürülmelerine rağmen, üretim alanına dahil değildirler, bu nedenle de artı - değer üretimine katılmazlar. Buna karşılık, dağıtımla, yani tedavülle (meta ya da para tedavülü) ilgili herşeyle yükümlüdürler. Emekleri, sanayici olmayan kapitaliste (tüccar, bankacı), daha çok miktarda metaı gerçekleştirme ve böylece üretken alanda yaratılmış artı - değer'in bir bölümünü elde etme imkânı verir (bu artı - değer, somut ticarî kâr biçimini alır).

Müstahdemler, işçi sınıfına dahil değildirler, ama onunla ortak çıkarları vardır, çünkü aynı sömürü sistemine karşı mücadele etmek zorundadırlar.

Monopolist devlet kapitalizmi çağında, içinde bulundukları durum, tam bir özdeşleşme olmamakla birlikte, işçilerin durumuna yaklaşma eğilimindedir.

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, müstahdemlerin sayısı hızla artar, hattâ bazan bu artışın ritmi işçilerin sayısının artış ritminden daha hızlıdır.

Burjuva ekonomistleri bu fenomeni «üçüncüler» in artışı diyerek ifade edenler. Onlara bakılırsa, başlıca sosyal kategoriyi oluşturacak olanlar müstahdemlerdir. Yakın geçmişteki evrim bu spekülasyonları ortadan kaldırmıştır.

★

Ayrıca bakınız: *Ücretlilik, Ücretliler, Ücretli emekçiler.*

MÜTEHARRİK ÜCRET MERDİVENİ (ECHELLE MOBILE DES SALAIRES)

Ücret gelirlerinin, satın alma gücünün korunması amacıyla, hayat pahalılığıyla aynı tarzda artmasını sağlayan mekanizma.

Sürekli fiyat artışı karşısında, emekçiler, ücret, ödenek ve emeklilik ödeneği müteharrik merdiveni talep ederler Hükümet tarafından ekonomik ve malî alanda yapılan tercihlerin bütün ağırlıklarıyla ters yönde baskı yaptığı monopolist devlet kapitalizmi şartlarında, ücret, ödenek ve emeklilik ödeneği için, bir taban - garanti teşkil eden müteharrik ücret merdiveni elde edilmesi çok önemlidir.

Bu talep, bir çok bakımdan meşrudur. Gerçekten, ücretlilere yapılan ödemelerin tutarı (brüt ücretler ve bunlara uygun düşen sosyal yükümlülükler de dahil), ürünün değerinin ancak çok küçük, modern sanayide azalan bir parçasını temsil eder. Ürünün değerinin içinde, ayrıca, ilk maddelerin değeri, amortismanlar, maddî işletme harcamaları, banka faizi hadleri, girişimin ödediği vergiler, genel masraflar ve kârlar vardır (büyük bir bölümü bilânçonun bazı fasıllarının şişkinleştirilmesi suretiyle kamufle edilerek).

Ücretlerin payının bugün ürünün değerinin ortalama % 30'u olduğunu kabul edersek, ücretlerde % 10'luk bir artış global olarak ürünün maliyetinde ancak % 3'lük bir artış getirir. Bu artış da, yalnız maliyetin öteki unsurlarında bir kısıtlamayla değil birçok durumlarda, kârlarda bir kısıtlamayla da karşılanabilir ki kârların eriştiği düzey bunun için bol bol yeterlidir.

Gerçekte, fiyat artışları, yıllardan beri, ne ücret artışlarını sürekli olarak izleyen bir tarzda, ne de üretim imkânlarına göre ücretlilerin munzam bir satın alma gücüyle kayıtlıdırlar. Özünde, kapitalist kâr oranını korumayı, hatta arttırmayı amaçlayan bir ekonomik politikanın sonucudurlar.

Ücret artışları, fiyat yükselmelerinin önünde gitmek şöyle dursun, çoğu zaman fiyat yükselmelerinin gerisinde kalırlar.

Ücret merdiveni talebi, ücret artırma otomatizminin zorunlu olarak fiyat yükselmesine yol açacağını ve ülkenin ekonomisini dört nala giden enflasyonun korkunç çemberi içinde boğacağını ileri sürenlerin inandırmaya çalıştıkları gibi, «anti - ekonomik» nitelikte bir talep değildir.

★

Ayrıca bakınız: *Yaşama düzeyi, Satın alma gücü.*

N

NAKİT (ARGENT)

Gerek paranın bütün biçimlerini, yani genel eşdeğer'in bütün somut biçimlerini, gerekse servetlerin özünü belirten jenerik kavram.

Altının öbür madenlere oranla nâdir oluşu, nakit'in ilk maden paralar arasında yer almasına yol açmıştır; bu sözcük, çok geçmeden, nakit paranın (piéce d'argent) kendisini belirtmeğe başlamıştır. Nakit paranın tedavülü, altının tedavülünden çok daha hızla yaygınlaştığı için, bu sözcük, kapsam bakımından bir ilk genişlemeye uğrıyarak, her türlü madenî parayı belirtir hale gelmiştir. Ayrıca, zengin alaşımlı (halitalı) paraların yanısıra daha az saf nakit paraların da bulunuşu ve düşük madenlerden yapılmış paraların nakit para ölçeğine göre değerlendirilişi, nakit ile madenî para arasında, tarihsel olarak, sözcüğün kullanımında bir eşanlamlılık kurulmasına yardım etmiştir. Bu bakımandır ki, modern zamanlarda, «altın iyi bir nakittir» denebilmiştir.

Kapsam genişlemesinin sürüp gitmesiyle, nakit, ister kâğıt olsun, ister maden, her parayı belirtir olmuştur. Ve, keza, belirli bir ölçüde, servet sözcüğüyle de eşanlamlılık kazanmıştır. Öyle ki, elinde önemli miktarda banknot bulunan bir kimse için ve de servetinin büyük kısmı, esas itibarıyle, mal-mülk'ten meydana gelen bir kimse için çok parası olduğu söylenebilecektir.

Bununla birlikte, ekonomistler, kullanıla gelen bu terimlere her ne kadar geniş ölçüde yer vermekte iseler de, bazı teknik kısıtlamalar koymaktan da geri kalmamaktadırlar. Birçok durumlarda, bu ekonimstler, «nakit» sözcüğünden, yalnız ve yalnız, madenî para ya da kâğıt para halindeki likiditeleri kastetmektedirler. Bazıları, bunlara, menkul değerleri de eklemekte, ama öbür servet unsurlarını, özellikle de gayrı menkulleri katmayı red-

detmektedirler. Diğer bazıları ise, parayı ikiye ayırmaktadırlar: emre âmâde nakit (l'argent disponible), yani tek tek kişilerin elinde hazır duran likiditeler; ve, banka nakti, yani bankalarda —ve keza, genişlemeyle, Tasarruf Sandikları'nda— yatan nakit. Nihayet, bazı maliyeciler, hazine nakiti (ki buna carî nakit de denir) ile kitlesel operasyonlara, envestismanlara ya da geniş kredi operasyonlarına tahsis edilen, muhasebe nakiti arasında bir ayrım kurarlar.

Aslında, nakit, karşılıklı bağımlılık halindeki üç veçheyi kapsar: mübadeleleri kolaylaştırmağa ya da hazineleşmeğe matuf sayısal (numéraire) veçhe, sermaye biçimlerinden biri olan nakit - sermaye, ve zenginliği ölçme birimi.

★

Ayrıca bakınız: *Likiditeler, Para, Kağıt - para, Parasal işaret.*

NEDRET (RARETE)

Gerek ifâde edilen ihtiyaçlara oranla gerekse ödenebilir talebe göre, üretilen kullanım değerlerinin belirli bir ândaki yetersizliği biçiminde kendini gösteren ekonomik durum.

Vülger ekonomiye göre beşeri ekonomilerin temel karakteristiği olan nedret, bir ürün ya da bir hizmet arzının, aynı ürüne ya da hizmete olan talebe oranla yetersizliği durumudur.

Doğal nedret, doğanın cimriliğinden ileri gelir: elmas ve değerli madenler için durum böyledir.

Yokluğun yarattığı nedret, arz hacmindeki düşüşten ileri gelir: tarımsal âfet, üretim âletlerinin tahrib olması, vs.

Piyasadan doğan nedret, arzdaki bir azalmadan değil, talepteki bir kızışmadan ileri gelir. Yokluğun yarattığı nedreti mutlak nedret olarak niteleyenler buna, *nispî nedret* adını verirler.

Spekülatif nedret ya da *sunî nedret* monopolör tarafından ya da arz sahipleri arasındaki bir anlaşmayla, fiyatları olduğu gibi tutmak ya da artırmak için, bile bile organize edilmiş bir arz azalmasıdır.

Arz ve talep yasası tarafından yönetilen teorik pazarda, fiyat tespiti alanının sınırları, satıcı için maliyet fiyatı, alıcı için de satın alma gücüdür. Arz-talep teorisyenleri, yasanın bu şartlandırıcılarına, ürünün, fiyatın belirlenmesinin bir başka nesnel unsuru olarak düşünülen, az ya

da çok nedretini de eklerler. Nedret, doğal nedret ya da yokluğun yarattığı nedret ise, arzın belirleyici bir faktörü olarak tahlil edilir. Eğer piyasadan doğan nedret ise, talebin bir hızlandırıcısı olarak tahlil edilir. Nedret, spekülatif nedretse, piyasa ekonomisinin ihlâl edilmesi ve arz ve talep yasasının suni bir biçimde işlemez hale getirilmesi olarak mahkûm edilir.

Kavram olarak nedretin hem tarihsel hem de ideolojik bir anlamı vardır. Tarihsel olarak, nedret düşüncesi, doğanın tam egemenlik altına alınmamışlığına, üretici güçlerin bütün gerçek ihtiyaçları karşılamaya elvermeyen yetersiz gelişmesine bağlanır: demek ki, nedret, yeterince gelişmemiş bir emek prodüktivitesini dile getirir. İdeolojik olarak, nedret, dağılım tarzını ifâde eder ve nötr ve teknik dış görünüşler altında, zenginliklerin bir kutupta yoğunlaştığı, yoksulluğun ise öteki kutupta, yani servetlerin üretenlerin kutbunda geliştiği gerçeğini saklar. Nedret, burada, üretim ilişkilerini gizler; ebedî, kaçınılmaz, insanların kendisine karşı hiç birşey yapamayacağı bir yasa olarak gözüktüğü için sistemi masum gösterme istidadındadır. En az nedret kadar ideolojik bir kavram olan tüketim toplumu kavramı ise, onun simetrik karşıtı olarak kendini gösterir: burada, tıpkı nedret kadar irrasyonel ve anlaşılmaz olan, efsanevî bir aşırı bolluk vurgulanır.

★

Ayrıca bakınız: *Vülger ekonomi, Arz ve talep yasası.*

NİSPÎ ARTI-DEĞER (PLUS-VALUE RELATIVE)

Emeğin prodüktivitesinin artışı temeli üzerinde, zorunlu emek süresinde bir azalmadan ve artı emek süresinde buna tekabül eden bir çoğalmadan ileri gelen artı-değer.

Nispî artı-değer, emeğin prodüktivitesinin genelleşmiş artışının sonucu olarak beliren bir artı-değer biçimidir.

Bir işletmede ya da belli bir ekonomik sektörde prodüktivite arttığı zaman, bu, ele alınan işletmede ya da sektörde az çok uzun bir zaman için ekstra artı-değer (fiili süre ile sosyal olarak zorunlu süre arasındaki fark) oluşmasına yol açabilir. Tüketim malları (besin maddeleri, giyecekler, ev araçları vs.) ya da tüketim sanayileri için üretim malları üreten branşlarda emeğin prodüktivitesinin art-

ması söz konusuysa, ekstra artı-değer, nispî artı-değere dönüşür. Gerçekten, bu prodüktivite artışı, tüketim nesnelerinin değerinde bir düşmeye yol açar. Bunun sonucu ise, işçilerin bu tüketim nesnelerinden meydana gelen geçim araçlarının değerinin, dolayısıyle de işgücü'nün değerinin (ilke olarak geçim araçlarının değeriyle özdeştir) aynı şekilde düşmesidir.

Bu şartlarda, işgününün iki bölümü arasında varolan ilişkilerde temel bir değişiklik olur: zorunlu emek süresi ile ekstra emek süresi arasındaki ilişkilerde. İşgünü süre olarak aynı kalırken, zorunlu emek süresi azalır, bu da ekstra emek süresinin artması sonucunu doğurur. Nispî artı-değer üretiminin mekanizması, bu çifte korelatif azalma ve artma hareketinde yatar.

% 100'lük bir artı-değer oranıyla, sekiz saatlik bir işgünü olsun: zorunlu süre 4 saate, artı süre de 4 saate eşittir. Prodüktivitenin artışının ardından, işçinin geçim araçlarının üretimi için artık yalnızca 3 saat harcamaya başlanırsa, bu durumda, ilişkiler şöyle bir dönüşüme uğrar: iş günü sekiz saat (değişme yok); zorunlu süre 3 saat (1 saatlik azalma); artı süre 5 saat (bir saatlik artış); artı-değer oranı 5/3 = % 166 (% 66'lık artış). Artı değer kitlesi ve oranı esaslı bir artış göstermişlerdir.

Nispî artı-değer'e bu adın verilmesinin nedeni, bir işgünü'nün yapısına göre tanımlanmasıdır: toplam büyüklük aynı kaldığı halde, bu yapı değişir.

Mutlak artı-değer'in tersine, nispî artı-değer hiçbir zaman gözle görülür bir fenomen halinde tezahür etmez (işgünü'nün ya da emek yoğunluğunun artması gibi).

Birçok bireysel inisiyatifin sosyal sonucu olarak nispî artı değer, bütün kapitalistlere, bütün kapitalist sınıfa yarar sağlar, çünkü sömürü derecesini genel olarak yükseltir.

Tıpkı mutlak artı-değer gibi, nispî artı-değer de, artı-değer'in varoluş biçimlerinden biridir. Ama birincisinden farklı olarak, bizzat kapitalist sistemin ekonomik yasalarının işleyişinden kaynaklanan bir şey olarak görünür.

Nispî artı-değer'in başlıca sonucu, işgücünün değerinin düşmesidir. Ama bu sonuç, aynı işgücünün değerini yükseltme eğilimindeki bazı karşıt biçimler tarafından engellenebilir ve bir anlamda yok edilebilir.

*

Ayrıca bakınız: *İşgünü, Prodüktivite, İşgücü'nün değeri.*

NİSPÎ ARTI-NÜFUS (SURPOPULATION RELATIVE)

Kapitalist rejimde, ücretli aktif nüfusun (işgücü) fazlalık olarak gözüken bölümü.

Nispî artı - nüfus, sermaye birikiminin zorunlu bir ürünüdür. Mutlak değildir: belirli bir ânda, toplumun ihtiyaçlarına, teknik imkânlara göre, fazla emekçi, fazla işçi diye bir şey olmaz. Fazlalık, nispîdir sadece. birçok işçi, belli bir anda, sermayenin değerlendirilmesi için —ki bu değerlendirme çok değişken ritmlerde gerçekleşir— artık gerekli olmadıklarından, fazlalık haline gelirler.

Demek ki, bu nispî artı-nüfusun *sabit, değişmez* bir büyüklüğü yoktur. Tam tersine, «bu artı-nüfus, ancak kapitalist sömürünün o ândaki ihtiyaçlarına göre varolduğundan, ânsızın genişleyebilir ve büzülebilir». (K. Marx, *Kapital*).

Bundan, anlaşılacağı üzere, nispî artı-nüfus, atılım dönemlerinde iyice azalır: Kapitalistlerin, üretimi artırmak için, fazladan bir el-emeğine ihtiyaçları vardır. Tersine olarak buhran ya da durgunluk dönemlerinde, elle tutulur derecede artar: yeni emekçilere başvurmak şöyle dursun, eski aktif işçilerin büyük bir bölümüne de yol verilir.

Nispî artı-nüfus, yedek sanayi ordusunda, işsizlikte, somut ifadesini bulur.

Bununla birlikte, şehirlerdeki yedek sanayi ordusuyla sınırlı değildir. Aynı zamanda, kırsal nüfusun da bir bölümünü kapsar ve bu sıfatla kırsal göçü, onun ritmini, hacmini açığa çıkarıcı niteliktedir.

K. Marx'a göre, nispî artı-nüfus başlıca üç bölümden oluşur, bu da üç varoluş biçimine sahip olduğu anlamına gelir; dalgalanan artı -nüfus, gizli artı- nüfus, durgun artı-nüfus.

— dalgalanan artı - nüfus, zorunlu işsizlik durumunda bulunan şehir işçilerinden oluşur. Bu işsizler, sermaye tarafından bazan çekilir bazan itilirler. Atılım peryodlarında istihdam edilirler, buhran peryodlarında üretim devresinin dışına atılırlar;

— gizli ya da tarımsal artı-nüfus: kırda, ekonomik bakımdan (hukukî bakımdan değilse) mülksüzleşmiş, bugünden yarına proleterleşmeye mahkûm kimselerin tümünden oluşur: yıkıma uğramış küçük toprak sahipleri, sefalet içinde yaşayan topraksız küçük köylüler, zaman zaman istihdam edilen tarım işçileri. Demek ki, köylülüğün büyük bir bölümünü içine alır. Gizli denmesinin sebebi, her ân, ya aktif sanayi nüfu-

tahdem haline gelmesi) ya da dalgalanan artı nüfus'a dönüşebilmesidir. En çok, tarımsal buhranlardan etkilenir (kırsal göç);

— durgun artı - nüfus, sürekli işsiz diye adlandırabileceğimiz kişilerden, yani her türlü devamlı istihdamı kaybetmiş, bu nedenle düzensiz uğraşılarla yetinmek zorunda olan kimselerden oluşur.

Nispî artı - nüfus'un son artığı, «lumpenproletarya» (paçavralar içindeki proletarya) adı verilen ve «poperizmin cehenneminde yaşayan» (K. Marx) kesimden oluşur: düşkünler; yardım gören yoksul çocukları ve yetimler; sefiller, sanayi kurbanları; boğaz tokluğuna yaşamaya mahkûm edilmiş emekliler.

Bir nispî artı - nüfus'un yaratılması ve varoluşu, kapitalist üretim tarzına özgü nüfus yasasını ifâde eder. Söz konusu üretim tarzından ayrılmaz karakterde, tarihsel bir yasadır bu.

Nasıl metaların nispî aşırı - üretimi kapitalist sistemde gittikçe artan zenginlik yaratımından kaynaklanırsa, aynı şekilde, nispî artı nüfus da, mantıki olarak, karşı konmaz biçimde, Marx'ın değişken sermayenin nispî büyüklüğünün progresif azalması yasası diye adlandırdığı şey tarafından doğurulur. Üretim tarzı ortadan kaldırılırsa, kendisine ait nüfus yasası da ortadan kaldırılmış olur.

Nispî artı - nüfus, dolayısızca, mutlak bir artı-nüfus gibi tezahür eder. Kapitalizmin Malthus ve izleyicileri gibi ideologları, yalnızca bu görünürdeki veçheyi ele alarak, efektif olarak artı-nüfus bulunduğunu göstermek istemiş ve bu nüfusu sınırlandırmak için tedbirler ileri sürmüşlerdir (Malthus'çuluk).

Günümüzde, bizzat ücretlilerin artışından dolayı, nispî artı-nüfus'un alanı hızla artma eğilimindedir.

*

Ayrıca bakınız: *Kapitalist birikimin genel yasası, Yedek sanayi ordusu.*

NİSPÎ AŞIRI-ÜRETİM (SURPRODUCTION RELATIVE)

Ödenebilir talebe oranla bir meta fazlasının mevcudiyetiyle karakterize edilen üretim düzeyi.

Metaların nispî aşırı - üretimi, ekonomik buhranların dikkate değer tezahürlerinden biridir. Evrimin belli bir uğrağında, üretilen mallar artık sürümden düşerler: efektif talebe göre, ya-

ni ödenebilir talebe göre fazla miktardadırlar.

Bu durum, ekonomik olarak, sürekli bir yapısal arz fazlası biçiminde kendisini gösterir ve az ya da çok uzun vâdede işlerin yavaşlamasına, satışsızlığa ve, sonuç olarak, ekonomik buhrana ya da gerilemeye yol açabilir.

Bu aşırı - üretim mutlak değildir, bu da gerçek ihtiyaçlara göre fazla meta üretilmediği anlamına gelir. Tam tersine, aşırı üretim'e her zaman emekçilerin eğilimsel yoksullaşmalarını dile getiren nispî eksik-tüketim'leri eşlik eder.

Nispî aşırı-üretim, böylece, kapitalist birikimin zorunlu, normal sonuçlarından biri olarak gözükür. Çoğu zaman, buhrana ya da gerilemeye takaddüm eder, sonra da ona eşlik eder, çünkü ancak belli bir düzeye ulaştıktan sonra açık bir belirti gösterir. İlke olarak, ekonominin bütününü kapsamına alır, ama belirli sektörlerde de varolabilir.

Nispî aşırı-üretim, fazla metaların imha (fiziksel ya da ekonomik tahrip) edilmesi suretiyle geçici olarak ortadan kalkar, dolaysız olarak ise, üretici güçlerin hacminin uzan vâdede bir nispî azalaşıyla giderilir.

Nispî aşırı - üretim, kapitalist üretim tarzına has bir fenomendir. Ne kapitalizm-öncesi toplumlarda (tam tersine bunları karakterize eden, sürekli bir yokluk tehlikesidir), ne de sosyalist üretim tarzında (bilimsel bir planlamayla üretimin ve tüketimin uyumlaştırılması) görülmez Nispî aşırı üretim, üretilen sosyal servetler düzeyinde kapitalist üretim tarzının baş çelişkisinin işleyişini açığa vurur. Öyleyse, ancak bu üretim tarzının yok edilmesiyle ortadan kaldırılabilir. Tersine olarak, kapitalist ülkelerin büyümesinin bağrında yer alır: bu büyümenin özgül bir ürünüdür. Genelleştirilmiş aşırı üretimi «aşırı kızışma»ya uğratan değişik biçimlerde tezahür eder.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalist birikim, Kapitalizm, Ekonomik buhran, Talep.*

NOMENKLATÜR (NOMENCLATURE)

Bir bilime ya da bir sanata ait teknik terimler derlemesi.

Nomenklatür, bilimsel yada teknik bir alanı tanımlayan ve bu nedenle özgül bir karaktere, yani alışılmamış, bilinmeyen bir anlama sahip olan bütün sözcüklerden meydana gelir.

Örneğin, ekonomi politik nomenklatürü, sermaye, emek, servet, fiyat, ücret, vs. kelimelerini içerir.

Alanın özellik derecesine bağlı olarak az yada çok yaygın bir çok nomenklatür tipi vardır. Örneğin teknik nomenklatür (otomobil nomenklatürü yada makina-avadanlıkların nomenklatürü) ve ekonomik nomenklatür (bu genel bir nomenklatürdür, ama girişimin sevk ve idaresi ya da büyümesiyle ilgili nomenklatürler gibi spesiyalize nomenklatürler de vardır) sayılabilir.

Nomenklatür, ya sadece çok spesiyalize, bu yüzden de günlük dilde eşdeğeri bulunmayan terimlerden, yada spesiyalize ve genel, ama kesin anlamlarında alınmış terimlerden meydana gelir (buna göre, sermayenin kesin tanımı, sosyal ilişki olarak tanımı, ampirik tanımından, para meblâğı olarak tanımından farklıdır).

Bir nomenklatürün meydana getirilmesi, çoğu zaman, tıpkı sınıflandırma gibi, bir bilimin hazırlanmasının bir basamağını teşkil eder.

Nomenklatür, kavramlaştırma ile aynı şey değildir; ama, dönüşüme uğradıktan yada üretildikten sonra kavram haline gelmiş bütün sözcüklerin bir araya toplanmasına ve sıraya konmasına imkân verdiği ölçüde, kavramlaştırmanın veçhelerinden biridir.

Bu bakımdan, nomenklatür, çoğu zaman ideolojik bir kofluğu bilgiç bir biçimi altında maskeleyen jargonla özdeş değildir. Örneğin «emperyalizm» sözcüğü bir jargona ait değildir, çok doğal olarak, tarihsel materyalizmin nomenklatürü içinde yer alır. Yalan yanlış kullanımı için ise aynı şey söylenemez.

*

Ayrıca bakınız: *Ekonomik kategori, Kavram, Terminoloji.*

NÜFUS YOĞUNLUĞU (DENSITE DE POPULATION)

Bir toprak parçası üzerinde yaşıyan insanların sayısının o toprak parçasının yüzölçümüne oranı.

Nüfus yoğunluğu, referans olarak alınan mekâna göre çeşitli tiplere ayrılır: ulusal yoğunluk (örneğin Fransa'nın nüfus yoğunluğu), bölgesel, hattâ yöresel yoğunluk (örneğin Paris bölgesinin ya da Lozère'in nüfus yoğunluğu).

Yoğunluk, gerçek dağılımı değil, bir toprak parçası üzerinde yaşıyanların, o bölgenin bütün yüzeyi üzerinde tek biçimli

(uniforme) bir dağılışını ifade eder. Şu halde, nüfus yoğunluğu, esas itibarıyle, matematiksel, soyut bir âlettir.

Nüfus yoğunluğu, tabiat şartları, yerleşme biçimleri tarafından şartlandırılır doğrudan doğruya. Fakat, nüfus yoğunluğu, çok karmaşık faktörlerin bir fonksiyonudur (bu faktörlere bağlıdır) da. Ulusal yoğunluk ile değişik bölgesel yoğunluklar arasında hiçbir uygunluk yoktur. Bütün ülkelerde olduğu gibi, ya da yaklaşık olarak, Fransa'da da, sadece dağlık bölgelerle düzlükler arasında değil, fakat, sanayi bölgeleri ile tarım bölgeleri arasında da önemli yoğunluk farkları vardır. Kırsal bölgelerden genel göç, her ân, şu ya da bu bütünün yoğunluğunu şu ya da bu oranda değişikliğe uğratmak istidadındadır. Kapitalizmin bugünkü aşamasında, yoğunluk eşitsizlikleri ile gelişme eşitsizlikleri arasında karşılılıklığa (mütekabilleşmeye) doğru bir gidiş görülmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Kümeleşme biçimleri (Formes de peuplement), Nüfus.*

O

ONDALIK (DIME)

Feodal rejimde, soylu-olmıyan laiklerin, gelirlerinden, kiliseye her yıl ödemek zorunda bulundukları, keyfi olarak belirlenen ondalık. Öz anlamıyle ondalığın —ya da kiliselik ondalığın— yanısıra, eyaletlere ve dönemlere göre belirlenen derebey ya da kral ondalıkları görülür.

Prensipte, ondalık, tabaaların gelirlerinin onda birini temsil ediyordu. Ondalık nakdî yada aynî olarak ödenirdi.

Ruhban sınıfının başlıca gelir kaynağını teşkil eden bu ondalık, bu tabakanın feodal toplumdaki egemen rolünü ifade ediyordu. Bu itibarla, bu sınıf için artı-ürün elde etmenin özgül biçimiydi. Toplanması genellikle senyörle anlaşma suretiyle olurdu.

*

Ayrıca bakınız: *Feodalite.*

OPTİMUM (OPTIMUM)

Bütün analizler sonucunda, en elverişli ekonomik ya da malî durumun ne olduğunu gösteren bir deyim.

Örnek: görünürde, liberal bir ekonomide, ürünlerinin her birini mümkün olan en yüksek fiyatla (azamî fiyat) satmak, üretici için kârlıdır. Oysa, avadanlıkların (outillage) ve pazarın durumu nedeniyle, her ürünü daha ucuza satarak, ama çok daha fazla sayıda ürün satarak, daha çok para kazanması mümkün olabilir: bu durumda, optimum fiyat, satışının tamamı üzerinden, kendisine en yüksek kazancı sağlayan fiyattır.

Çözümler ancak verili politikalar çerçevesinde optimaldirler. Kapitalist rejimde, optimum, ancak işletmecilerin azamî ka-

zanç sağlamalarını, başka bir deyişle artı-değer'den en büyük payı elde etmelerini sağlayan bir durumu içerir.

Bu anlamda, kapitalist optimum sosyal optimumdan ayırdedilmelidir, çünkü böyle bir optimum zorunlu olarak özel derecede yüksek bir sömürü oranı sağlar, buysa aşırı birikim sürecinin, değersizleşmenin vahamet kazanmasına yol açar.

Optimum, emekçiler bakımından, sömürücülerle sömürülenler arasındaki kuvvet oranına bağımlıdır. Son tahlilde, kendisi de devletin rolünden kaynaklanan dolaylı bir sömürücünün etkisine tâbi olan işgücü'nün değerinin parasal ifadesini aşamaz. Demek ki, optimum, kapitalist toplumdaki sınıflar arasında varolan antagonizmayı yansıtır.

*

Ayrıca bakınız: *Ekonomik politika*.

ORAN (TAUX)

Ekonomide, bir düzey, bir derece, bir durum ifâde eden oran, orantı, yüzde (fiyat, faiz).

Ekonomik alanda, oran, üç büyük anlama bürünen bir göstergc (indicateur), bir ölçü tarzıdır:

— düzey: örneğin ücretler oranı gibi. Bu düzey ortalama ya da yasal olabilir (iskonto nı);

— yüzde: örneğin faiz oranı gibi (sermayenin % şu kadarı);

— oran (belirli bir baza göre): üretimin artma oranı gibi.

Oran, herşeyden önce zaman ve mekân bakımından kıyaslamalar yapmaya imkân veren matematik bir araçtır.

Oran, bir ritmi, bir hızı ifâde eder, öyleyse bir süreci, bir evrim tarzını, bir dönüşüm tarzını dile getirir.

Oran, ancak bir baza göre bir anlam taşır ve mutlak değerlerin bilgisini gerektirmezlik edemez.

ORTAK PAZAR (MARCHE COMMUN)

Ekonomik ve politik tek bir bütün meydana getirme amacını güden emperyalist entegrasyonun en tipik ve en aşırı biçimi.

«Ortak Pazar» günlük dilde, Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya, Belçika ve Lüksemburg'dan oluşan altı ülke tarafından 25 mart 1957'de imzalanan Roma anlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nu belirtmek için kullanılan bir deyimdir.

Bir ortak pazar, ticari işlemlerin, mübadelelerin ilgili devletler tarafından konmuş engellerle kısıtlanmış olmadığı coğrafi bir bölge, birleşik bir pazar anlamına gelir.

Ortak pazar'ın kökeninde, her şeyden önce, emperyalist entegrasyon sürecini açıklıyan derin nedenler yer almaktadır.

Hatta, burada Batı Avrupa'nın bu altı ülkesinin, güçlerinin, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle, ABD'nin gücüne oranla önemli derecede azılmış olduğunu görmüş olmaları söz konusudur.

Ekonomilerini yeniden inşa ederlerken, bu altı ülke kendi aralarında rekabeti önlemek, ve sosyalizme karşı, işçi hareketi ve sömürgelikten yeni kurtulmuş genç ulusal devletlere karşı ortaklaşa bir sınıf stratejisi uygulamak zorundaydılar.

Roma anlaşması, bu amaca ulaşmak için, sözü geçen altı ülke arasında gümrük duvarlarının kaldırılmasını, ve böylece, bu ülkeler arasında emtia, insan ve sermaye tedavülünün serbestleştirilmesini öngörmekteydi. Nihayet, topluluk'a üye devletler, üçüncü ülkelere, yani üye olmıyan ülkelere karşı aynı gümrük tarifesini uygulamak, ve vergi sistemlerini, yani fiskalitelerini uyumlulaştırmak zorunda idiler. Bu anlaşma, kadın ve erkek ücretlerinin eşitliği gibi çeşitli hükümleri ve sosyal mevzuat alanlarında da bir uyumlaştırmayı öngörüyordu.

Gümrük birliği ve mübadelelerin serbestleştirilmesi ile ilgili hükümler realize edilmiş ise de, sosyal düzenlemelerle ilgi hükümler bu gelişmeyi göstermemiştir.

AET'nin kendi öz kurumları vardır. Bu kurumlar iki çeşittir:

— Avrupa konseyi (Conseil de la Communoté), bu konsey, altı ülkenin bakanlarından meydana gelmiştir, kararlar burada alınır; Komisyon ise, ilgili hükümetlerce atanan dokuz teknokrattan meydana gelmiş olup kararları hazırlamak ve yürürlüğe koymakla görevldiir.

— danışma organları: merkezi Starsburg'da bulunan Av-

ülkelerin parlamentolarınca seçilen 142 parlamenterden oluşmaktadır; Ekonomik ve Sosyal İşler Komitesi, değişik kategorilerden gelen temsilcilerden oluşur, pratikte hiçbir yetkisi yoktur.

Ortak pazar, ekonomik ilişkiler arasında uyum kurmak şöyle dursun, üst düzeyde çıkar çelişkilerini kendi bağrında taşımaktadır. İşte, bunların kendilerini gösterdiği alanlardan birkaçı:

— tarım, çıkar çatışmaları ve karşıtlıklarının en gözle görülür biçimde ortaya çıktığı alan olmuştur. Fransa tarımsal ürün fazlalarını ortak pazar'ın diğer ülkelerine sürebilmek için, Fransız köylüsünün ıstırabı pahasına, fiyatlar konusunda bir takım uzlaşmalara girmek zorunda kalmıştır;

— Avrupa entegrasyonu öngörülen ritimde ilerleme göstermemiştir. Örneğin, para konusunda, ortak bir para kullanılması şöyle dursun, paralar arasındaki değer farkları spekülasyona yol açmaktadır.

Ortak Pazar'ın İngiltere, İrlanda ve Norveç'e kapılarını açması, İngiliz ekonomisine geniş ölçüde Amerikan sermayesinin girmiş olmasından, bazı monopollerin (özellikle de Fransız monopollerinin) Almanya'da halen mevcut bulunan yeni Amerikan şermayesinin akışından korkmalarından ötürü, Ortak pazar ülkelerinin bağrında anlaşmazlıklara yol açmıştır.

Ortaya çıkarılan «uluslarüstü» kuruluşlar, emperyalist ülkeleri karşı karşıya getiren çelişkiler engeline çarparak etkisizleşmektedirler.

Ortak pazar, kapitalizmin çelişkilerinin üstesinden gelinmesine imkân verecek, sınıflar mücadelesini sona erdirecek, bir «sosyalist perspektif» açacak olan mucizeli bir çözüm olarak sunuluyordu.

Katı gerçekler, bu saf ve şairane (idylliques) hayalleri sona erdirmiştir. Kapitalizmin çelişkilerinin aşılması şöyle dursun, tam tersine, bu çelişkiler hem her ülkenin kendi içinde, hem de bütün topluluk düzeyinde derinleşmiştir.

Ortak pazar'ın kuruluşundan bu yana geçen yılların bütün tarihi, partöner rakipler arasında artan bağımlılığın, çatışma ve bunalmaların da tarihidir.

Aynı zaman, içinde, işçi sınıfının sömürülmesinin yoğunlaştırılması ve monopolist-olmayan bütün tabakaların ezilmesi şiddetlenmiştir. Üye ülkelerin her biri içinde, burjuvazi, ücretleri düşürerek, sosyal yasalarla çalışma ve hayat şartlarını bir düzeye getirmek için, rakabeti tahrik eder.

Üye ülkelerde boy gösteren büyük mücadelelerin gösterdiği gibi, hiçbir kaçamak, hiçbir da-

lavere, sınıflar mücadelesini örtbas edemez. Giderek bir olgu kendisini kabul ettirmektedir: işçi kitleleri, üretimin, monopoller yararına enternasyonallcştirilmesi amacını güden kapitalist bir denemeden başka bir şey olmıyan Avrupa'nın birleştirilmesi girişimine karşı gittikçe yabancılık hissetmektedirler.

Bununla birlikte Ortak pazar, dikkate alınması gereken bir realite teşkil eder. AET'nin değişik kuruluşlarına katılan işçi temsilcileri, onun ekonomik ve sosyal muhtevasını değişikliğe uğratmak için, ulusul ve enternasyonal planda mücadele yürütmekte, sadece monopoller yarına alınmış olan tedbirlerle savaşmakta, ve antimonopolist ve demokratik talepler ortaya koymaktadırlar.

★

Ayrıca bakınız : *Uluslararası işbölümü, Euratom, Emperyalist entegrasyon.*

ORTALAMA (MOYENNE)

Bir serinin toplamının bu seriyi meydana getiren unsurların toplam sayısına bölünmesinden doğan sonuç.

Örnek: işletme başına düşen işçilerin ortalamasını bulmak için, bir ülkedeki bütün işçilerin toplamı ülkedeki işletme sayısına bölünür.

Ortalamanın başlıca karakteristiği soyut bir değer olmasıdır: istatistikçi, ortalamayı hesaplarken, yeni, ele alınan bütün büyüklükleri temsil eden, ama büyük bir ihtimalle realitede varolmayabilen bir büyüklük yaratır.

Ekonomide, ortalama, bu ortalamaya giren büyüklüklerin dağılma biçimi hesaba katılarak ihtiyatla kullanılmalıdır.

Örneğin, bir ortalama olan kişi başına ulusal gelir, bir kutupta yer alan kapitalistin gerçek kârını ve öbür kutupta yer alan işçinin gerçek kârını dile getirmez.

Bir işletmede ödenen ücretlerin ortalaması için de aynı şey söz konusudur, çünkü yüksek ücretler bu ortalamayı büyük ölçüde etkiler.

Ortalama, aynı zamanda toplumdaki ücretler arasındaki gerçek farkı (écart) gizlemek eğilimindedir ve, giderek, satınalma gücü hakkında yanlış bir imaj verir.

★

Ayrıca bakınız : *Medyan, Mod.*

ORTAKÇILIK (METAYAGE)

Bir tarım işletmesinden elde edilen ürünlerin, üretim araçlarını (binalar, makinalar, toprak gibi) veren bir toprak sahibi ile kendi emek gücünü koyan bir kiracı işletmeci arasında paylaşıldığı tarımsal işletim tarzı.

Ortakçılığa *yarıcılık* sistemi adı da verilir.

Ortakçılık, işletmeyi yöneten kâhyanın bir ücretli olarak çalıştığı işletim usulünden ve kiracı durumundaki işletmecinin kirasını belirli tarihlerde para olarak ödediği kiracılık usulünden ayırt edilmelidir.

Ortakçılıktaki ilke şudur: Toprak yapılar, materyel, gübreler (ve bazan ağaçlar yada hattâ hayvanlar) mülk sahibi tarafından, ortakçı durumundaki işletmecinin emrine verilir; hiç bir nakit ödeme yapmaksızın tüm üretim işlemlerini yerine getiren ortakçı, rekolte ve ürünlerin taraflar arasında kararlaştırılan bir kısmını mal sahibine teslim eder. Üretimden mal sahibinin payına düşen orana (örneğin % 50 yada % 35), halk arasında, «ortakçılık yüzdesi» ya da «ortakçılık oranı» denilmektedir.

Mülk sahibinin denetleme hakkı, bazan ortakçılık sözleşmesine konulur, bazan da mahalli gelenekler uyarınca yürütülür. 1946 yılında yürürlüğe giren Fransız ortakçılık ve kiracılık yasasına göre mal sahibine düşen pay, rekoltenin üçte birini aşamaz.

Gerçekte, ortakçılık sözleşmeleri son derece çeşitlidir. Kimi sözleşmeler mülk sahibinin tohumlara, işletme çalışmalarının maliyetine ve hattâ düpedüz tarımsal emeğe belirli oranda katkısını öngörürken, kimi anlaşmalar da, tam tersine, gübrelerle gereçlerin sağlanmasını ortakçıya yüklemektedir; başka birtakım sözleşmelerde ise rekoltenin satışının tamamıyle mülk sahibi tarafından yada bazan da mal sahibinin kontrolü altında ortakçı tarafından yapılmasını hükme bağlayan maddeler yer almaktadır.

Ortakçılık, feodal üretim tarzının bir kalıntısı olarak kendisini göstermektedir. Dayandığı üleşim, aynî bir rant'ın varlığını dile getirir. Bu şartlar altında, ortakçılığın, örneğin Batı Fransa gibi toprak sahiplerinin egemenliği altında bulunan bölgelerde sürüp gitmesinde şaşılacak hiç bir yan yoktur.

Ortakçı, çoğu zaman, toprak sahibine bir dizi ekonomik, sosyal, hattâ politik bağlarla sıkıca bağımlı kılınmış durumdadır. Şu halde ortakçılık, moderin biçimler içinde kendini

gösteren kiracılığın tersine olarak, progresif bir tarım biçimi değildir.

★

Ayrıca bakınız : *Kendi toprağını işletme (Faire-valoir), Çiftçilik.*

OTARŞİ (AUTARCIE)

İhtiyaçlarının karşılanmasını tamamıyle kendi öz kaynaklarından sağlayan ve dışarısıyle hiç bir mübadeleye girişmeyen bir ülkenin ekonomik rejimi.

Bu tanım, mutlak otarşinin tanımıdır. Mutlak otarşi ise, fiilî bir durumun (şu ya da bu neden le dış ilişkileri kesilmiş bir ülke) yada hukukî bir durumun (yöneticileri tarafından kapalı kutu halinde yaşamak zorunda bırakılan bir ülke) sonucu olabilir. Ama otarşi denince, daha çok, dışarısı ile mübadeleye ve özellikle de ithalata başvurmaksızın ihtiyaçların nispî tatminini sağlamak için ulusal üretimin maksimum gelişimini amaçlayan doktrin yada politika anlaşılmaktadır.

Doktrinde, politikalara yansıyan önemli ayrıntılar bulunduğu gibi, politikalardaki ayrıntılar da doktrine yansır. «Kapalı kapı» otarşisi, dış mübadeleleri hepten kesmeyi ve ulusal üretimle —erzatlara ve eş etkili ürünlere geniş çapta başvurulduğu halde bile— karşılanamayan ihtiyaçların tatmininden vaz geçmeyi önerir. «Açık kapı» otarşisi ise, ithalata olabildiğince sınırlı bir şekilde başvurmayı ve ithalatla ihracat değeri arasında olabildiğince değişmez kalan bir paralellik kurmayı önermesi bakımından, merkantilizme ve «ekonomik rasyonalimz» doktrinlerine daha yakın düşmektedir.

Hiç şüphesiz ki, resmî olarak barışçıl bir amaç güden bir doktrinal otarşi —ya da, daha çok kullanılan terimle, bir otarşim de vardır. Bu görüş, ulusal üretici güçlerin belirli bir dönem boyunca bütün yol ve çarelere başvurularak geliştirilmesini önermekte; bu programın da ancak ülkenin dışarısıyle ilişkisini toptan keserek ve çabaları sürekli gergin tutarak başarılabileceğini savunmaktadır. Gene bu görüşe göre, yüksek bir prodüktivite düzeyine eriştikten sonra, dış ülkelerle yeniden mübadeleye girilebilir ve girilmelidir de; çünkü artık yeterince güç kazanmış olan ülke, dünya piyasasında zayıf duruma düşmek tehlikesini atlatmış olacaktır.

Ama otarşi —bir ülkeye, öbür ülkelerin bu ülkeyle ticaretî

reddetmesi sonucunda empoze edilen yoksunluk otarşisi bir yana bırakılırsa— normal olarak hiç bir şekilde barışçıl değildir. Ya: bir devlet, gelecekteki çatışmalar süresince saldırı gücünü arttırmak ve ciddi yoksunluklarla karşı karşıya kalmamak amacıyla şimdiden kuvvet toplamak için kendi kendini bile isteye tecrit etmektedir —ki bu, «stratejik ekonomik gerileme» sistemidir— ya da: bir devlet, yönetimini kendi üzerine almak istediği bir uluslar topluluğu için geçerli bir otarşi sağlamak iddiasındadır —ki bu, «hayat alanı» sistemidir—; ve o andan itibaren de, söz konusu topluluğa vaad ettiği ekonomik mutluluğu, kendi disiplininin, bu topluluğun «hayat alanı»nın yeterince genişlemesini sağlayabilmek için, başka birtakım devletler tarafından kabulü şartına bağlamaktadır. Daha da katı bir başka görüş ise, bir araya gelişleri sayesinde otarşiden teorik bir ortak kazanç sağlayacakları varsayılan bir ülkeler topluluğunun kurulmasını istemeğe bile yanaşmaksızın, bir ülkenin, salt kendi yararına otarşi uygulamasına geçmeden önce ilhak yoluyle yabancı ülkeler ele geçirerek yalnız kendi nüfusu için yeterli bir «hayat alanı» sağlaması gerektiğini söylemekle yetinmektedir.

Otarşi fikri, barış içinde birlikte yaşamayı ve, dolayısıyle de, uluslararası işbirliğini ve antlaşmaları öngören bütün politika anlayışlarıyla karşıtlık içindedir. Bu bakımdan, ilhakçı amaç gütmeksizin ulusal üretici güçleri geliştirmeğe yönelen politikalarla karıştırılamayacağı gibi, geçici birtakım, savunma ve hattâ sadece yarışma erekleri için alınan özel koruma tedbirleriyle de karıştırılmaması gerekir.

*

Ayrıca bakınız: *Kooperasyon, Emperyalist entegrasyon.*

OTOFİNANSMAN (AUTOFINANCEMENT)

Bir işletmede, bu işletme tarafından gerçekleştirilen kârlar üzerinden önceden ayrılan sermayelerin birikimiyle sağlanan finansman tarzı. Hisse senetli bir ortaklıkta bu, dağıtım biçimi ne olursa olsun, kârların dağıtılmamış olan kısmıdır.

Pratikte, otofinansmanda, nevin basit bir materyel yenilenmesi olup neyin bir gelişme olduğunu belirlemek zordur. Gerçekten de iş araçları yenilendiğinde, eski makinanın yerine, tekniklerin evrimi göz önüne alınarak, daha çok prodüktivite

sağlayacak daha modern bir makina konulmaktadır. Bu açıdan otofinansman, monopolist birikimle doğrudan doğruya ilişkilidir; ve sermayenin hem belirli ellerde konsantrasyonuna, hem de santralizasyonuna katkıda bulunur.

Fransa'da son on yıl boyunca yapılan bütün yeni yatırımların dörtte üçünü tröstler tarafından gerçekleştirilen kârlar, dörtte birini de devlet fonları sağlamış bulunmaktadır. Bugünkü durumda, yeni sermaye yatırımlarının % 75'i otofinansman hanesinde yer almaktadır.

Bu büyük finansman imkânlarının kaynağında, bir yandan ve herşeyden önce işçi sömürüsünün pekiştirilmesinin sonuçları, öte yandan da kârların artışını sağlayan fiyat yükselişleri bulunmaktadır.

Monopoller, üretim üzerindeki ve çeşitli sanayi branşlarındaki sürüm üzerindeki hemen hemen sınırsız ekonomik denetim güçlerinden yararlanarak, ürünlerin bir kısmının mahreç bulamaması pahasına da olsa, fiyatları maliyet fiyatlarının çok üzerine yükseltmektedirler. Bu usulle muazzam şekilde fazladan kazanç sağlayan monopoller, talebin düşüşünün yarattığı üretim eksikliğinden doğan zararları karşılamakla kalmayıp, ayrıca, yeni sermaye yatırımı imkânlarına da kavuşmaktadırlar. İşte bunun içindir ki, işler sermayeye oranla kazanç normu azalma eğilimi gösterdiği halde, monopollerin kâr miktarı sürekli şekilde artmaktadır.

Devlete ait işletmelerdeki işçilerin sömürüsünden elde edilen kârlar, şu ya da bu kanaldan, monopolist kumpanyalara dönüp gelmektedir.

En son olarak da, devlet tarafından özellikle vergilendirme konusunda monopollere tanınan ayrıcalıklar da otofinansmanı büyük ölçüde desteklemekte ve kolaylaştırmaktadır.

*

Ayrıca bakınız: *Kapitalist birikim, Finansman, Yatırım (İnvestissement).*

OTOKONSOMASYON, (AUTOCONSOMMATION)

Tüketicilerle üreticilerin aynı olduğu tüketim tarzı.

Bir ürünü tüketen kimse, o ürünü üretmiş olan kimse ise ortada otokonsomasyon durumu var denir. Örneğin küçük köylünün durumu budur. Bu köylü tahıl, patates yetiştirmekte; hayvan beslemektedir. Buğdayın bir kısmı un yapmağa ya-

rayacak, işletmedeki ineklerin sütünün bir parçası da ailenin ihtiyacını karşılamağa ayrılacaktır, vs. Burada üretici, köylüdür (ve ailesidir); tüketici de gene köylüdür (ve ailesidir).

Otokonsomasyona gerek doğal ekonomide, gerekse tarım ekonomilerinde ya da benzer ekonomilerde (balıkçılık gibi) raslanır.

Tarihsel bakımdan, feodal dönemin yurtluk (dominale) ekonomisi, temel olarak, hiç değilse serflere ilişkin yanıyle bir otokonsomasyon ekonomisi idi. Bugün de tarım alanındaki küçük meta üretimi, az çok otokonsomasyon eşliğinde yürümektedir. Tıpkı bunun gibi sebzecilik, balıkçılık ve avcılık da ek, ikincil bir otokonsomasyon tarzını belirlerler.

Otokonsomasyonun temel karakteristiği, ürünün meta haline gelmeyişi, mübadele değerine dönüşmeyişi ve parasal (monétaire) alanın dışında kalışıdır. Sadece bir kullanım değeri olarak kalır ürün. Görüldüğü gibi otokonsomasyonun varlığı, ancak, besin ürünlerinin ve benzer ürünlerin küçük meta üretimine ilişkin olarak söz konusudur.

Üretici güçlerin gelişimi, sanayi devrimi, kapitalizmin gerçekleştirdiği ilerlemeler, otokonsomasyonun genel bir gerilemesine yol açmış, ama tamamıyle ortadan kalkmasını sağlayamamıştır. Otokonsomasyon, tarımsal ürünlerin hemen hemen tümü ticarileştirilmedikçe sürecektir. Öte yandan, bu ticarileştirme ister istemez sınırlı kalmak durumundadır. Dolayısıyle de küçük ve orta işletmelerde otokonsomasyonun (her türden hayvanların ve insanın emek gücünün bakımı) sürüp gitmesini sağlayabilecek nesnel temeller vardır.

Otokonsomasyon, tarım alanındaki üretimin yapısını, özellikle de polikültürü (bir arada bir kaç ürünü birden yetiştirmeyi) ve çeşitlemeyi derinden etkilemektedir.

Otokonsomasyon, tarım alanındaki küçük meta üertimine sürekli şekilde eşlik ettiği için, belli bir zaman boyunca ve özellikle yardımcı kolhoz işletmeleri biçimi altında sosyalist ekonomide de varlığını korumaktadır.

★

Ayrıca bakınız: *Tüketim, Doğal ekonomi.*

Ö

ÖDEMELER DENGESİ (BALANCE DES PAIEMENTS)

Bir ülkenin öbür ülkelerden ya da öbür ülkelerin bu ülkeden istenebilir haldeki alacak ve borçlarının tümünün ortaya dökülerek alacak - verecek farkının pozitif ya da negatifliğinin belirlenmesi.

Muhasebe dengesi ile ödemeler dengesi, bugün eş anlamlıdır. Aşağı yukarı 1945 yılına kadar uluslararası eksperlerin çoğu, bir yıllık muhasebe dengesini ödemeler dengesi diye adlandırıyorlardı; ama hesabın yıllık oluşu ve alacak verecek farkının ertesi yıla aktarımı, bu ayırımdan beklenen yararı ortadan kaldırmıştır; ve bugün artık —o da zaman zaman olmak üzere— bir yılı aşan bir süre üzerinden bir muhasebe ya da ödemeler dengesinden söz edilmektedir. (ortalama süreli denge).

Muhasebe ya da ödemeler dengesi, altı unsuru içermektedir :

— dar anlamda *(stricto sensu)* ticaret dengesi («ticaret dengesi» terimine bakınız);

— değerli madenlerin ithalat ve ihracat dengesi;

— yabancı ülkelere yapılan sermaye plasmanları ve bunların sonuçları, özellikle de gelirlerin ödenmesi;

— yabancılara ya da kendi ülkelerinde kalmış yabancılar tarafından yapılan hizmetler;

— yabancı turistlerin bulundukları ülkelerde yaptıkları harcamalar ve yabancı emekçilerin çalıştıkları ülkelerden anayurtlarındaki ailelerine yolladıkları meblâğlar;

— bir savaş sonucunda tazminat, zarar ziyan ödentisi, vs. olarak bir devlete empoze edilen ödemeler ve bir devlet tarafından bir başka devlete —bu arada bir devletin yurttaşları tarafından, kendi hükümetlerinin resmî müsaadesiyle, bir başka devletin yurttaşlarına— yapılan bağışlar.

Yabancı ülkelere yapılan sermaye plasmanı örnekleri :

— gayrımenkul alımı. Bir

Fransız İngiltere'de bir gayrımenkul satın alırsa, Fransız ödemeler dengesinin pasifini arttırmış olur. Ama aynı Fransız bu gayrımenkulü İngilizlere kiraya verirse, eline geçen kira ücreti Fransız ödemeler dengesinin aktifine yazılacaktır.

Yabancılara ya da yabancılar tarafından yapılan bellibaşlı hizmetler:

— taşıma hizmetleri. Bir ülke bir başka ülke hesabına emtia taşıdığı zaman, bu hizmetin karşılığında aldığı ücret, o ülkenin ödemeler dengesinin aktifine geçecektir;

— sigorta hizmetleri. Yabancı bir sigorta şirketi prim aldığı zaman, bu primler, ödeyen ülkenin ödemeler dengesinin pasifiğine geçecektir. Buna karşılık aynı şirket sigorta tazminatı ödediği zaman, bu ödentiler, ödeme yapılan ülkenin aktifine geçer;

— bir ülkenin ihtiyaç duyduğu ve kendilerine bedel ödediği yabancı ticaret temsilcilerinin, bankacıların, komisyoncuların, bilginlerin ve teknisyenlerin hizmetleri.

Yabancıların harcama ve kazançları üzerinden:

— yabancı turistler tarafından yapılan harcamalar, yapıldıkları ülkenin ödemeler dengesinin aktifine yazılır;

— belirli bir ülkede çalışan yabancı işçilerin anayurtlarındaki ailelerine gönderdikleri meblâğlar, bu emekçilerin iş gördükleri ülkenin ödemeler dengesinin pasifine geçer.

Zor yoluyle yaptırılan ödemeler ve bağışlar üzerinden :

— bir savaş sonucunda yenik düşen devletler, galip devletlere haraç, zarar ziyan ödentisi ve tazminat ödemek durumunda kalabilirler; bu ödentiler, ödeten ülkenin ödeyen ülkeden yapacağı ithalatı karşılamak, yabancı döviz satın almak ya da ödeten ülkenin ödeyen ülkedeki sermaye plasmanlarına eklenmek gibi çeşitli işlere yarayabilir. Bu arada bir ülkenin bir başka ülkeye savaş sonucu olmaksızın, birtakım arızî nedenlerden dolayı tazminat, vs. ödemek zorunda kalması da söz konusu olabilir;

— belirli bir devlet ya da bu devletin yurttaşları tarafından bir başka devlete ya da bu başka devletin bazı yurttaşlarına, sanat, bilim ya da hayır işleri ve yapıtlarını desteklemek ve geliştirmek amacıyla ya da düpedüz politik ve stratejik erekler göz önüne alınarak, bağışta ve para yardımında bulunulabilir.

Uluslararası kuruluşlar, dengelerin kavram ve hesaplarını basitleştirmeğe ve birleştirmeğe yönelmişlerdir. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Para Fonu —ki bu ikinci kuruluş, kendi metodunu, bir «Ödemeler dengesi elkitabı»nda açıklamıştır—, ülkeler ya da bölgeler başına iki çizelge halinde bir öde-

meler dengesi hazırlamış bulunmaktadırlar:

Çizelge I. - carî işlemler ve sermaye işlemleri.

A. Carî işlemler : metalar, parasal (monétaire)-olmayan altın, turizm, gemi kiralama, sigortalar, yatırımların (envestismanların) geliri, başka hanelere konmamış hükümet işlemleri, özel bağışlar, tazminatlar, resmî bağışlar.

B. Sermaye işlemleri (sermaye ve parasal nitelikteki altın hareketleri) : özel sermaye hareketleri (uzun vâde, kısa vâde), resmî ve bankasal kurumlara özgü hareketler (uzun vâdeli sermaye, kısa vâdeli sermaye, parasal altın).

Çizelge II. - İşlemlerin finansmanı.

A. Mallar ve hizmetler : carî işlemlerin finansmanı (ticarî işler, gemi kiralama, turizm, yatırımların (envestismanların) geliri, öbür mallar ve hizmetler).

B. Özel sermaye hareketleri (uzun vâde ve kısa vâde).

C. Özel nitelikli finans işlemleri finansmanı: amortismanlar, çeşitli borçların ödenme işlemleri, belirli uluslararası kuruluşlara yapılan ödemeler, tazminatlar, savaş hesaplarının likidasyonu.

D. Açığı karşılayan resmî finansman : yardımlar, uluslararası kuruluşlardan çekilen meblağlar, yurt dışındaki özel varlık ve malların yurt içine aktarılması, altın ve yabancı döviz rezervlerinin hareketi.

Görülecektir ki Çizelge I, parasal-olmayan altının yanısıra sermaye ve parasal altın ticaret dengesini; Çizelge II ise ticarî işler ve kredi işleri mekanizması ile çeşitli ödeme zorunlukları tarafından harekete geçirilen araçları karşılamaktadır. Böylece resmî olarak ortaya konulan ödemeler dengesi, eksperlerin eskiden birbirinden ayırt ettikleri iki dengeyi : gerçek anlamdaki ödemeler dengesi (ki açığın karşılanmasını içine almaksızın alacak verecek farkını göstermekteydi) ile, sermaye ihracı yoluyle gerçekleştirilen yıllık alacak verecek farkına ilişkin ödemeleri uluslararası ve moratuar krediler mekanizmasıyle birlikte gösteren ödemeler dengesini içermektedir.

Ödemeler dengesi, üçlü bir anlama bürünür : İlk olarak, dış işlemlerin tümünü birden kapsayan ve bu bakımdan da göz önünde tutulan ülkenin gelişme derecesini meydana çıkaran genel ekonomik dengedir bu. İkinci olarak, kendisini oluşturan çeşitli bölümlerin: alacak hesaplarının yapısı, pozitif fark hesaplarının önemi ve çeşitleri gibi

bölümlerin durumu hakkında bilgi sunar. Üçüncü olarak da, kendisi ile fiyatların düzeyi arasındaki ilişkilere, para kitlesiyle bağlantılı bir şekilde, ışık tutar. Görüldüğü gibi bütün bu bakımlardan ödemeler dengesi, iyi tahlil etmek şartıyle, işçi militanlar için tartışma götürmez bir yarar taşır.

★

Ayrıca bakınız: *Dış ticaret, İhracat, İthalat.*

ÖZ (ESSENCE)

Bir şeyin doğasını oluşturan, o şeye özgü içsel ilişkilerin genel özelliklerinin bütünü.

Felsefi açıdan, öz, varlığın temel veçhelerinden biridir —öteki temel veçhe ise varoluştur.

Ekonomi alanında, bir somut realitenin özü, ekonomik kategoriler yani genel soyutlamalar yoluyle kendini ifâde eder.

Örneğin, ücret, emeğin fiyatı olarak kendisini ortaya koyar: şu kadar ücret alan bir metalürji işçisi belirli bir fabrikada işe girer; iş sözleşmesinde, haftada 44 saat çalışacağı ve saat başına ücretin örneğin 7 frank olarak tespit edildiği belirtilmiştir. Bunun anlamı, bu işçinin, iş haftasının sonunda, iş saatlerinin sayısının bir saatlik emeğin fiyatıyla çarpımına tekabül eden bir meblağa sahip olacağıdır. Dolaysız olarak, göze gözüktüğü biçimde, ücret emeğin fiyatıdır (bu dolaysız kavrayış, parasal bir biçim altında somutlaşır).

Gerçekte ise, işçinin sattığı, emeği değil, işgücü'dür, yani çalışma kapasitesidir. Ücretin, onu kavranabilir, rasyonel kılan özü, işgücünün fiyatı olmasıdır, oysa varoluşu, emeğin ücreti olarak tezahür eder. Aynı muhakeme, özü, derinden farklı iki parçaya (zorunlu emek süresi, ve artı emek süresi) bölünmek olan işgünü için de yürütülebilir.

Her gerçek bilimin kendine görev saydığı şey, nesnelerin genel belirlenimlerini açığa çıkarmak, yani özlerini ortaya koymaktır.

Bu araştıma güçlü metodlar gerektiren çetin bir iştir, çünkü özle dış görünüş arasında, varoluşla öz arasında uyum yoktur. Buna göre, örneğin astronomide, gök cisimlerinin görünürdeki hareketleri gerçek hareketlerini yalanlar, gizler.

Ekonomi politikte, şeylerin özünü ortaya çıkarmanın temel metodu soyutlamadır. Buna göre, bir insan topluluğunun özü-

nü anlamak için, onu sosyal sınıflar denen bu soyut, genel unsurlara ayırmak gerekir. Aynı şekilde, bir metaın gerçek tabiatını kavrayabilmek için, onu aynı zamanda hem tekilliği (kullanım değeri) içinde, hem de genelliği (mübadele değeri) içinde göz önüne alınak gerekir.

Ekonomik fenomenlerin özü, genel olarak şeyler arasındaki ilişkiler biçiminde tezahür eden sosyal ilişkiler olmalarındadır. Bu özün kavranması, bu nedenle, görünüşlerin aşılması olarak, nesnel bir tarzda, gözle görülür bir tarzda şeyler arasındaki ilişkiler biçimini almış olan sosyal ilişkilerin yeniden keşfedilmesi olarak tahlil edilir.

Öz'den yasalara geçilebilir; yasalar, ekonomik kategoriler biçimi altında kavranan değişik fenomenler arasındaki içsel, özsel ilişkileri dile getirirler.

Bununla birlikte, marksistler için, öz, varoluştan ayrılamaz. Başka bir deyişle, özsel hareket, görünürdeki hareket olmaksızın kavranamaz. Bu itibarla, öz, realiteyi dolaysız somut biçimlerden daha tam, daha derinden ifâde eder. Buna göre, kapitalizmin gözle görülür realitesi, başkalarıyla birlikte, fabrikaların, çeşitli kategorilerden işçilerin, işletmelerin, sendikaların, vs. varlığıdır. Ama özsel realitesi, ücretli emektir yani toplumun iki temel sınıfa (burjuvalar ve proleterler) bölünmesi temeline dayanan insanın insan tarafından sömürülmesidir.

*

Ayrıca bakınız: *Ekonomik kategori, Kavram, Yasa.*

P

PARA (MONNAIE)

Değişik biçimler altında kendini gösteren ve değerli madenler esasına dayanan genel eşdeğer.

Para, özel bir tabiatı olan bir metadır. Genel eşdeğer olarak, kendi öz kullanım değeri diğer bütün metaların değerini ifade eder. Bu itibarla, sosyal emeği en genel biçimi altında somutlaştırır ve farklı metaların üreticileri arasındaki üretim ilişkilerini yansıtır.

Genel olarak, meta üretiminin bu çerçevesi içinde, özel olarak da, kapitalist üretim çerçevesi içinde birçok fonksiyonları vardır ki başlıcaları şunlardır: değerler için bir ölçü olmak, bir tedavül aracı olmak, ve satın alma gücü için bir rezerv olmak.

Dahili planda para, *yasal bir ödeme aracı* olarak tanımlanır. Bunun başlıca sonucu şudur: para, bütün ödemeler için mecburi olarak kabul edilir, ve fiyatlar, bu para esası üzerinden, parasal hadlerle ifade edilirler. Malların ve hizmetlerin nominal değerinin ulusal yasal parayla belirtilmesi mecburidir.

Harici plânda, ulusal paranın değeri enternasyonal çapta anlaşmalara, ve gerek transfer edilmesi bakımından gerekse başka paralara çevrilmesi bakımından kambiyo kuralların bağlıdır. Prensip şudur ki, madenî paralar için mübadele değeri, bu para nevilerinin ihtiva ettikleri değerli maden miktarlarıyle belirlenir; maden stoku halinde karşılığı bulunan paralar içinse, her paranın bu stoka referansıyle belirlenir. Gerçekte, madenî karşılığı olan çeşitli nakit paraların karşılıklı değerleri, konvansiyonel olarak kabul edilmiş sınırlar içinde, herkesçe muteber madenî para esasına göre tespit edilir. Fakat bu baz üzerinde yürüyen resmî mübadele yanında, dövüz alıcısı özel kişilere uygu-

lanan carî mübadele ya da ticarî mübadele, piyasada mevcut para ve değerli evrak miktarının ve pisikolojik mülâhazaların etkisi altında kalır.

Enternasyonal anlaşmalar, çeşitli ulusal paraların değerleri için referans hizmeti gören ve *hesap birimleri* adı verilen «baz paralar»ı belirler. Uluslararası ikrazlar ve krediler, parasal düzeyde, bu referans esasına göre gerçekleştirilir, yani muhasebe birimleri halinde hesaplanır.

Banknotlar (bilet de banque), tedavüle para çıkaran bankanın elindeki altının bir bölümünü temsil eder karakterde olduğundan, bu bankadan buna tekabül eden altın miktarını alabilmek için bu banknotu (ya da belirli sayıda banknotu) ibraz etmek yetiyorsa, bu durumda, paranın *altına çevrilebilir* para olduğu söylenir. Altın esasına dayanan bir para, eşit şartlar içinde, yine altın esasına dayanan bir başka parayla derhal değiştirilebilir karakterdeyse, bu durumda da, bu paraya, sadece konvertibl (çevrilebilir) para denir. Konvertibilite (çevrilebilirlik), aynı şartlar içinde aynı muhasebe birimleri esasına göre, resmî olarak ve disiplin içinde hesaplanmış ulusal paralar arasında da uygulanır.

Gerçek para, değerli maden parçaları olarak tedavül eden ya da bir alaşım (halita) halinde belli oranda değerli maden ihtiva eden paradır. Temsili para ise, kaimelerden meydana gelen paradır. Her kaime çıkarıcı devlet tarafından kabul edilen diğer döviz ve stokların belirli bir miktarını efektif olarak temsil eden ve karşılığı teşkil eden mevduatın geçerli unsurlarını teşkil eder. Bu temsili para, efektif olarak, ancak, belirli miktardaki metallerle mübadele edilebilir olduğu ândan itibaren, söz konusu kaimelere «kağıt para» denir. Fakat, eğer devlet, ödeme aracı olarak kabulü mecburî kağıt kaimeler çıkarmış ya da çıkarttırmış ise (ki bunların metal parayla mübadelesi mecburî olmıyabilir ya da kendilerine tekabül eden bir karşılıkları olmıyabilir ya da hatta tamamen karşılıksız olabilir), söz konusu kaimeler de «kağıt para» olarak kullanılırlar.

Gerçek-olmıyan her türlü para, belirli bir güvenceye dayanır, ve bundan dolayı da itibarî bir karakter taşır. Evvelce, her türlü kağıt paraya itibarî para denirdi. Fakat modern zamanlarda itibarî para diye, sadece çeklere, virmanlara, banka senetlerine denir. Bunlar, yasal parasal hadlerle ifade edilirler ve gerçekten yasal bir para teşkil ederler, yanî yasal para biçimindeki paraya beslenen güvenden dolayı kabul edilmişlerdir. Kapitalist rejimde para tamamen üretim tarafından yaratılmış olmasına rağmen, üretimi

kendine tâbi kılar, Para, ancak, üretim meta üretimi karakteri-ni kaybettiği zaman ortadan kalkacaktır.

PARA BİRİMİ (UNITE MONÉTAIRE)

Belli bir altın ağırlığıyla belirlenen, paranın ölçü birimi.

Nicel görünümü altında, belli bir para her zaman kendisine adını veren belirli birimlerle ifâde edilir. Böylece buna Fransa'da frank, İngiltere'de sterlin lirası, ABD'de dolar, vs. denir.

Frank, dolar, sterlin, ölçü birimidirler, dolayısıyle de birer ölçektirler (étalon) ve bu nedenle fonksiyonları fiyatları ifâde etmektir. Örneğin, bir ürünün 100 frank ettiğini söylemek, bu ürünün maliyet olarak 100 para birimini, yani temel para biriminin 100 katını temsil ettiği anlamına gelir. Böylece, metre nasıl uzunluğu ölçerse, para birimi de parayı ölçer.

Kendisi de özel bir meta olan parayı ölçmek için, para biriminin bir değeri olması gerekir. Öyleyse, normal olarak, belli bir altın ağırlığıyla tanımlanır.

Bununla birlikte, ölçek (étalon) rolü oynadığı için, doğrudan doğruya değer ifâdesi değildir ve olamaz. Bu, para ne satın alma gücü, ne de değer kaybı hakkında bir şey anlatabilir.

Ama muhtevası ekonomik konjonktüre tâbi olarak değişir. Tarihsel olarak, her zaman aynı tanıma, yani altın ağırlığına indirgenemez: devalüasyon fenomeni.

Para birimi, tıpkı para gibi, ülkeden ülkeye değişir; paranın temel düzeyinin ulusal, çoğu zaman ideal varoluş biçimidir.

Para biriminin nakit ya da kaimeler biçimi altında maddî olarak somutlaşmaya ihtiyacı yoktur. Para birimi, mümkün ama zorunlu olmayan bu somutlaştırılmanın dışında, fiyatlar için efektif bir ölçek (étalon) görevini yerine getirir, çünkü ödeme sırasında verilmesi gereken, başka bir deyişle genel eşdeğer karakteri taşıyan efektif paraların ya da kaimelerin (billets) efektif miktarını tespit etmeye yarar.

★

Ayrıca bakınız : *Para.*

PARA KİTLESİ (MASSE MONÉTAIRE)

Madeni parayı, kağıt para (monnaie papier) ve kaydî parayı belirten parasal araçların genel bütünü.

Ekonomi sistemlerinin evrimi, sırayla üç para biçimi ortaya çıkarmıştır: madenî para, kağıt para, kaydî para.

Günümüzde, bu üç biçim, gelişim durumuna göre değişen orantılarda birlikte-varolurlar ve para kitlesini oluştururlar.

Ulusal Kredi Konseyi, para kitlesini şu şemaya göre unsurlarına ayırır:

1. parasal likit değerler:
a) tedavüldeki kaimeler.
b) tedavüldeki divizyoner paralar;
c) vadesiz mevduat (kaydî paralar):
— bankada;
— tasarruf sandıklarında
2. Vadeli mevduat.
3. Özel hesaplar ya da para benzeri (quasi monnaie).

1914'den önce, madenî paranın belli bir önemi vardı, çünkü, altın, madenî para olarak tedavül ediyordu.

*

Ayrıca bakınız: *Para, Kağıt para, Parasal işaret.*

PARANIN TEDAVÜLÜ (CIRCULATION MONÉTAIRE)

Paranın ve parasal işaretlerin aralıksız hareketi olup emtianın ekonomik mübadeleler içindeki hareketine eşlik eder ve onu ve mümkün kılar.

Paranın tedavülü, metaların tedavülüne paraleldir: ama bu ikincisine oranla biraz daha geriden yürür. Paranın tedavülü, paranın, çeşitli metalar arasında zorunlu aracı olarak el den ele geçişi şeklinde tahlil edilebilir, para bütün bu metalar için genel eşdeğer işlevi görmektedir.

Bu hareket şu şekilde sim' gelenebilir: M - P - M - P - M (M. meta; P, para olmak üzere). Her seferinde para, metalar arasında yer almaktadır: Burada, aynı zamanda hem metaların, hem de metaların parasal işaretlerinin, ayni belli bir anda metaın değerini temsil eden parasal (monétaire) birimlerin tedavülü vardır.

Para, harekete geçer, yer değiştirir ve sürekli olarak çıkış noktasına geri döner. Örneğin

sürekli şekilde şu bütün döngü leri izlemektedir. Bankerden tüketiciye, tüketiciden bankere.

Metaın tedavülünden farklı olarak paranın tedavülü, mantıksal bir sonuca ulaşmaz; çünkü tedavül aracı olarak para, hiç bir zaman bireysel bir tarzda tüketilmemekte, yani yok edilmemekte ve dolayısıyle de tedavülden çıkarılmamaktadır. Bununla birlikte o da, bir yaratılış ve yok ediliş sürecine konu olur; ne var ki bu süreç, metaların yaratılış ve yok ediliş sürecinden farklıdır. Gerçekten de, paranın yok edilişi, kendi kullanım değerinin düpedüz ortadan kaldırılışını, yani tedavülün ürünü olarak tüketimini dile getirir; oysa metaın yok edilişi, bu tedavülün sonucu olarak tüketimini belirtir (dolayısıyle de metaın yok edilişi bu tedavülün dışında yer alır).

Paranın tedavülü, metaların tedavülünü yansıtmakla birlikte, özgül yasalara tâbidir ve gerek hız, gerek hacim, gerekse peryod bakımından nispî bir otonomiye sahiptir. Kendine özgü kesikliklere uğrar örneğin; parayı hareketsizleştirmenin (thésauristation) bütün biçimleri, bu kesiklikleri dile getirirler. Paranın tedavülü, metalarınkine oranla çok daha esnektir; çünkü her an mataların tedavülüne göre şekillenmek zorundadır.

Parasal tedavülün temel yasası, şöyle ifade edilebilir: metaların tedavülü için zorunlu para miktarı, bütün metaların fiyatlarının toplamı, aynı adı taşıyan parasal (monétaire) birimlerin rotasyonlarının, ortalamasına bölündüğü vakit elde edilecek sonuca eşit olmalıdır.

Parasal tedavül, emtia tedavülüne kumanda eder gözükmektedir: Para tedavül ettiği için metalar tedavül ediyor, sanılabilir. Realitede ise, arada ki bağıntı bunun tersidir: metalar tedavül ettiği için para tedavül etmektedir.

Ancak yüzeydeki hareketi dile getiren bu ters yüz edilmiş görünüşten, niceliksel para yasası gibi yanıltıcı (mystifiées) yasalar türetilmektedir.

Ama bu hareket, gene de bir temel realiteyi dile getirmektedir: Paranın tedavülü, işin aslında, soyut servetin, genel servetin tedavülüdür. Piyasa üretim tarzında, genel maddî servet üzerinde egemendir; çünkü bu üretim tarzı çerçevesi içinde genel servet, maddî servet karşılığında hemen mübadele edilebilmektedir; ama bunun tersi doğru değildir.

Ekonomik şartlar normal olduğunda para, motor rolünü tek başına oynar görünmektedir. Ama metalar başkalaşıma uğrayamaz olduğu ân, herşey değişir: İşte o vakit görülür ki, salt kendi başına para, ekonomik hareketi sürdürmekte güçsüzdür. Aşırı üretim, parasal tedavülün ikinci karakterini

ve emtia tedavülüne sıkı sıkıya bağımlılığını yaman bir şekilde gün ışığına çıkarmaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Nakit (Argent), Meta tedavülü (Circulation marchande), Para (Monnaie), Hazineleştirme (Thésaurisation).*

PARASAL BÖLGE (ZONE MONÉTAIRE)

Bir çok ülkeyi içine alan ve söz konusu ülkelerin her birinde ulusal paraya rakip olarak kabul edilen ortak bir para çevresine bağlı parasal alan.

İlke olarak, ulusal bir politik alan içinde, tek bir para kuru vardır: borçtan kurtarma (borçların ödenmesi) ve satınalma gücüne (kullanım değerleri elde etme) yalnız o sahiptir. Ama ulusal alanın parasal bölge denen uluslararası alanlar içinde yer aldığı özel durumda artık aynı şey söz konusu değildir.

Bu durumda, uluslararası alanı kompoze eden iki para aynı anda ulusal alan içinde yer almaktadır: biri ulusal paradır, öteki de bütün bölge için ortak bir paradır. Buna göre, Avusturalya gibi sterlin bölgesinde bulunan bir ülkede, iki para, Avusturalya parası ve sterlin geçerlidir.

Parasal bölgelerin sayısı kısıtlıdır, çünkü güçlü para adı verilen birkaç para çevresinde yaratılmışlardır:

— sterlin bölgesi: İngiltere, Commonwealth ülkelerinin bir bölümü;

— dolar bölgesi: ABD ve Kuzey ya da latin Amerika ülkeleri;

— frank bölgesi: Fransa ve eski sömürgeleri, en azından bunların bir bölümü.

Parasal bölgelerin varlığı, paralar arasındaki derin eşitsizliği açığa vurur, emperyalist ilişkileri yansıtır. Baş paralar, büyük sömürgeci ve emperyalist ülkelerin paralarıdır: İngiltere, Fransa, ABD. Esas olarak, uydu paralar, sömürge ya da eski sömürge ve bağımlı ülkelerin paralarıdır.

Parasal bölge, uluslararası ölçekte ekonomik ilişkileri dile getirir; bu ilişkiler de ekonomik bağımlılığı derin bir tarzda ifâde ederler. Çelişik olarak pozitif ve negatif veçheleri vardır. Pozitif, ikincil veçheler esas itibarıyle tekniktir: kabul edilmiş bir hesap parasının varlığı, konvertibilite ve ödemelerde kolaylık sağlar. Negatif veçheler aslidir: ulusal bir paranın yabancı bir paraya bağımlılığı, ekono-

mik bağımlılığın devamını sağlar.

Bununla birlikte, farklı, sosyalist tipte bir üretim modeli çevresinde, birleştirici, teknik veçhe varolabilir: ruble bölgesi denen şeyin temeli buradadır.

★

Ayrıca bakınız: *Para.*

PARASAL DEPRESİYASYON (DEPRECIATION MONÉTAIRE)

Para değerinin azalışı hareketi.

Ekonomistler parasal depresiyasyon terimi yerine parasal erozyon deyimini tercih ederler.

Aslında, burada, söz konusu olan, enflasyonun, yani kredi ve ödeme araçlarındaki dikkate değer genişlemenin normal sonuçları arasında yer alan, paranın alım gücünün tedricî depresiyasyonudur.

Paranın değerini belirliyen şey, mal ve hizmet fiyatlarının genel düzeyidir. Aslında, fiyatlar, bir malın parasal birim halindeki değerinin ifadesidir, ve bundan dolayı da, fiyat artışı, paranın değerinin azalmasında dile gelir: günümüzde, bu fenomenin varlığıyle karşı karşıyayız.

★

Ayrıca bakınız: *Enflasyon, Alım gücü.*

PARASAL İŞARET (SIGNE MONÉTAIRE)

Kendi öz değeri olmıyan, fakat ödeme aracı ve metaların tedavülü aracı fonksiyonu itibarıyle, değerli madenler (altın) esasına dayanan hakikî paranın yerine kaim olan parasal araç.

«İşaret doğal ilişkiden ya da konvansiyondan ötürü, belirli bir toplumda, karmaşık bir realite yerine kaim olmak üzere kabul edilmiş basit bir maddî nesnedir.» (Littré.) Belirli bir ekonomik toplumda, karmaşık realite, bütün metaların değerini ölçme zorunluluğudur.

Bir metanın değeri, altınla ölçülür. Yani meta belli miktarda altınla özdeşleştirilir, çünkü altının değeriyle belirli metanın değeri arasında belirli bir ilişki vardır. Bu ilişkinin temelinde, bunların üretimleri için sosyal olarak zorunlu emek yatar. Fiyat, metanın değerinin parasal ifâdesidir.

Metalar, değerlerini, belirli

bir altın miktarında ifâde ederler; altın artık tedavül etmediğine göre, bir parasal işaret yaratılmıştır (frank, dolar...). Çeşitli parasal işaretler vardır:

İtibarî para (La monnaie fiduciaire): kaimelerden (bilets) ve nakitlerden, değerli madeler ve ender bulunan nesnelerden oluşur.

Kaydî para : (La monnaie scripturale): XX yüzyılın ingiliz bankerleri tarafından icad edilmiştir, kaime sıkı kurallara bağlı olmasından doğan elve rişsizlikleri gidermek amacıyla yapılan bir yazı oyunudur.

Skriptüral para, uluslararası para sistemi çerçevesinde büyük önem kazanır. Özel basım hakkı, uluslararası kaydî paraylа aynı tiptedir.

★

Ayrıca bakınız : *Para, Kağıt para.*

PARAZİTİZM (PARASITISME)

Emperyalist aşamadaki kapitalizmin temel karakteristiği olup, esas itibarıyle, yağma edilmiş ürünlerle aylak yaşıyan sosyal kategorilerin türemesiyle kendisini gösteren sermaye ihracına dayanır.

Terimin yerleşmiş anlamıyle parazitizm, üretmeden tüketim yapanların ya da sadece yararsız hatta zararlı şeyler üretenlerin durumudur. Bundan ötürü, parazitizm terimi parazitleri hatırlatır.

Lenin göstermiştir ki, emperyalizm döneminde kapitalizm kokuşma ve parazitizmle karakterize edilir. Çok kere, kendi öz üretim aygıtlarını atıl bırakan, sermaye ihraççısı emperyalist devletler, rentiye devletlere, yani sömürgeleştirilmiş, sömürülmüş, soyulmuş halkların büyük çoğunluğunun sırtından yaşıyan parazit devletlere dönüşürler. Nakit-sermaye'nin aşırı birikimiyle birlikte, hemen hemen sadece «kupon gelirleri»yle yaşıyan bir sosyal tabaka türer ki, bu tabakanın içinde yer alanlara rantiye denir.

Şu halde, parazitizm, genel tarzda, gittikçe üretimden kopmuş, uzaklaşmış olan, ve yararlı hiçbir sosyal faaliyete katılmadığı halde üretim sayesinde yaşıyan sosyal tabakaların büyümesini ifade eder. Bundan ötürü, parazitizm, sosyal emeğin büyüyen israfı biçiminde kendisini gösterir.

Parazit tabakalar değişik mahiyettedirler. Üç büyük grupta toplanabilirler:

— geniş anlamda rantiyeleri olduğu kadar, kabarık sayıdaki, basın tröstleri sahiplerinin büyük kısmını, vs. de içine alan rantiye-parazitler:

— devlet aygıtındaki parazitler;

— genellikle kapitalistlerin aileleri.

Lenin zamanında **parazitler** özellikle rantiyelerden teşekkül ediyordu, fakat bugün durum değişmiştir. Parazitizm, bugün mevcut sistemin sürdürülmesi için vazgeçilmez olan kendi yardımcılarına verdikleri paylarda ortaya çıkarmaktadır.

Parazitizm, genel tarzda, kapitalizmin özünde bulunan bir fenomendir, fakat emperyalizm çağında istisnaî bir gelişme gösterir, çünkü kapitalizmin kokuşmasının doğal sonucudur.

Özellikle, metropoliten ülkelerle az gelişmiş denilen ülkeler arasındaki ilişkiler, tefecilerle bunların borçluları arasındaki ilişkiler biçiminde ve mübadele ne sürüp gitmesi biçiminde tahlil edilir.

Demek ki, parazitizm, kapitalizmin nihaî evresinde, özellikle bütün genel buhran süresince, kapitalizmin büyük karakteristiklerinden biridir.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalizmin genel buhranı, Emperyalizm, Kokuşma Rantiye.*

PASİF (PASSIF)

Bir girişimin patrimuavımını ya da mallarını yük altına sokan borçların ve yükümlülüklerin bütünü.

Pasif iki kısma ayrılır:

— girişimin bizzat kendisine olan borçları (söz konusu bir hisse senetli şirketse, hissedarlara olan borçları). Bunlar, konulan sermaye ve birikmiş rezervlerle temsil edilir:

— üçüncü şahıslara, girişimin iştirakçisi olmıyan ve yalnızca alacaklı olan ya da alacaklı olarak kalanlara karşı olan borçlar.

★

Ayrıca bakınız: *Aktif, Bilanço (Bilan)*

PAZARLAMA POLİTİKASI (POLITIQUE DU MARCHE)

Bir metanın satıcısı ile alıcısının karşılaştıkları, zamanla ve yayılmayla dönüşüme uğrayabilen yeri doğru bir tarzda belirlemeye yönelik politika.

Gelişmiş bir ekonomide modern jestiyon teorisi pazarlama politikasını,bütün jestiyon faaliyetlerinin merkezine yerleştirme eğilimi gösterir. Pazar deyince, tüketicinin gerçek ihtiyacını, giderilmezse bir yokluğa, bir gerilime, bir sosyo-ekonomik dengesizliğe, ama aynı zamanda liberal ve rekabetçi alanda «pazara girmek» ve para kazanmak fırsatının kaybedilmesine yol açacak olan ihtiyaç anlaşılmalıdır.

Örnek olarak, soba imâl eden bir işletmeyi ele alalım. Geleneksel jestiyona göre, işletme, en ucuz fiyata en iyi sobaları imâl etmeye, bunları iyi bir dağıtım şebekesine teslim etmeye, satış-sonrası servisi öngörmeye, reklâm yoluyla rekabete karşı mücadele etmeye çaba gösterecektir.

İşletmenin ürünü sobadır, pazarı da sobalar pazarıdır. İyi yönetildiğini sandığı halde, sobalar pazarı efsanesine fazla uzun zaman inandığı için, zaman aşımına uğramış sabit yatırımlardan kâr elde etmeyi sürdürmek istediği için ve bugünün gerçek pazarının konut içinde sabit bir sıcaklığın pazarı olduğunu görmek istemediği için, faaliyetinden, yeniden-üretim'inin normal araçlarını sağlayamayıp, batana kadar.

İhtiyacın ifâdesi olarak pazar, sosyal bir realitedir, canlıdır, evrim içindedir, ve bir hata ne kadar çabuk işleyiş bozukluğu olarak dile geliyorsa, üretimi sevk ve idare edicisi de pazarlamaya o kadar çok dikkat etmelidir.

Pazarlama politikası, aynı zamanda, bu pazarın boyutlarını da ölçmeli ve girişimin boyutlarına uyup uymadıklarını araştırmalıdır. Öteki gerekler: kamu pazarlarıyla özel pazarlar arasındaki dengeler, coğrafî ve parasal bölgeler arasındaki dengeler, iç ve dış pazarlar arasındaki dengeler. Bir faaliyetten obürüne, büyük dozaj değişmeleri olabilir.

Pazar belirlenince, o zaman, ona en iyi uyarlanabilen ürünü belirlemek gerekir. Örneğin, perakende olarak satılan kahve, çekilmemiş ya da çekilmiş olabilir, tek kökenli ya da karışık olabilir, kesekâğıdında ya da madenî kutuda olabilir, yarım okkalık ya da bir okkalık olabilir, hediyeli ya da hediyesiz olabilir, vs. Bu bir üretim problemi değildir, çünkü bütün bu çeşit-

ler üretilebilir. Çözülmesi önemli teknik ve mali araçlar gerektiren bir ürün politikasıdır burada söz konusu olan.

Bu politika, aynı zamanda ürünün (ekonomik) ömrünü, rekabetin ortaya çıkışını, pazarın muhtemel evrimini, üretim sürecinin çeşitli evrelerinde işe koşulacak beşerî teknik ve malî araçları da hesaba katmalıdır.

PİYASA FİYATLARI (PRIX DE MARCHE)

Şu ya da bu piyasada, şu ya da bu ânda efektif olarak teessüs eden fiyatlar.

Piyasa fiyatları, metaın değerinin parasal, dolaysız ifâdesidir.

Piyasa fiyatları aynı bir ürün tipi için hayli çeşitli olabilirler. Bununla birlikte, en yüksek ve en düşük fiyatlar arasındaki farklar (écarts) sınırlıdır. Örneğin, bir metaın değişik pazarlardaki fiyatı ele alınırsa, örneğin belli bir kaliteye sahip kirazın (alacakiraz diyelim) kilosunun belirli bir ânda Paris'de 2,50 F; Lille'de 2,30 F; Lyon'da 2,10 F, vs. olduğu görülebilir. Bu somut fiyatlar, piyasa fiyatlarıdır, tüketici yalnızca bu fiyatları bilir.

Piyasa fiyatları ürünlerin maliyetine göre değişken biçimler sunarlar: tarımsal pazarların fiyatları, dokuma ürünlerinin piyasa fiyatları, otomobil sanayiinin piyasa fiyatları, makina-avadanlığın piyasa fiyatları.

Piyasa fiyatları, Marx'ın metaın piyasa değeri olarak adlandırdığı şeyi, yani belirli bireysel değerinden oldukça farklı olabilen sosyal mübadéle değerini ifâde ederler.

★

Ayrıca bakınız : *Piyasa, Mübadele değeri.*

PLAN (PLAN)

Belirli bir konumda, belirli bir ülkede, siyasal ve ekonomik iktidarı ellerinde bulunduran büyük monopollerin ihtiyaçlarına uygun olarak, araçlarla amaçlar arasında bir bağlantı kuran, kamusul ve özel planifikasyon (kapitalist planifikasyon) biçimi.

Planlama (kapitalist), belirli bir ekonomik politika aletidir.

Yine plan, gerekli bilgileri toplayıp işlemeğe yarıyan ma-

tematik tekniklerden ve ampirik yöntemlerden, hazırlama, icra ve kontrol prosedürlerinden ve de idarî ve kurumsal (institutionnel) bir aygıttan meydana gelen, karmaşık bu sistemdir.

Planlama, belirli bir plan tasarısı sunar. Planlamanın temel fonksiyonu, birikime tahsis etmek ve dünya pazarını karşılamak üzere, azami kaynakları harekete geçirmektir. Bunun için, rakiplere karşı koymaya imkân veren ve konsantrasyonu kolaylaştıran bir malî kapasiteyle donanmış bir organizasyon ve sanayi kuruluşları yaratmaya yönelik tedbirleri içerir. Çeşitli plan tipleri vardır: Modernleştirme ve donatım plânları, çokyıllık planlar, ara planlar, vs.

Bu zorunlu birikimin araçları, şu üç yönde aranır:

— emeğin prodüktivitesini artırarak ve ücretlerle gelirlerin evrimini frenleyerek, artıdeğer oranının gelişimini sağlamak;

— kapitalist sahanın genişlemesiyle, işletmeleri, dönüştürücü sanayileri, gıda maddeleri ticaretini, üretimin taban ve tavanının bütünleştirilmesini ekili sahaların daraltılmasını içine alan bir konsantrasyon politikasıyle kârlar kitlesini büyütmek;

— nihaî tüketim üzerinden yapılacak tasarruflarla yeni kaynaklar ortaya çıkarmak ve, vergilendirme ve enflasyon yollarıyle, üretici tüketim alanına, mümkün en büyük transferler gerçekleştirmek;

Planın işleyişi ekonominin bütününü kapsıyan bir enformasyon ve öngörü yoluyla yürür. Ulusal çapta ve orta vâdeli bir pazar ve prodüktivite incelemesi olan plan, belirli bir sonuca götüren bir hareket ve karar kılavuzudur. Gene plan, kamusal hizmetlerle ulusallaştırılmış hizmetlerin proglanması ve özel yatırımların büyük kısmının finanse edilmesi yoluyle, bütünlüğü içinde devlet aygıtının faaliyetlerinin daha sistematik ve daha tutarlı bir biçimde yönlendirilmesini sağlar. Nihayet, plan, karma ekonomiyi teşvik etmek suretiyle, kamu sektörü ve özel sektör arasında, özel sektör yararına, gerçek bir sembioz (ortak yaşayış) tertipler.

Bu işleyişin etkililiği birçok faktöre bağlıdır. Gerçekten de, planın genel çizgisi değişik stratejilere sahip gruplar arasında yapılmış bütün bir uzlaşmalar serisini dile getirdiğinden, planın istikrarlılığı da, bu uzlaşmaların istikrarlılığına bağlıdır. Dolayısıyle de, bu istikrarlılık, hele tarafların sayısı çok olduğu vakit, dayanıksız ve kırılgan olacaktır. Bu bir ilk engeldir. Bununla birlikte, planın gerçekleşmesine en büyük engel, bu planın en çok baskısı altında kalan ve yaşama ve çalışma şartları için mücadele eden büyük halk kitlelerinin muhalefetidir.

Plan, kapitalistlerin bizzat kendi aralarındaki çelişkileri ortadan kaldırmaksızın, sermaye ile emek arasındaki çelişkiyi derinleştirir. Bu uzlaşmazlıklar, gerçek bir sosyal planlamayı gerçekleştirme imkânsızlığı içinde bulunan planın etkililiğinin sınırlarını meydana getirir.

Birtakım hedefleri değişikliğe uğratarak planın «iyileştirilebileceği» fikri, planın genel yapısı ve dolayısıyle de bu planın temelinde yer alan ekonomik politikanın siyasi yönelimleriyle ana çizgileri derinden değişikliğe uğratılmadıkça aldatıcı bir fikirdir.

Plan, ancak, monopollerin iktidarının ortadan kaldırılması sonucunda yolun açıldığı, siyasi bir demokratik kontekst içinde yararlı ve geçerli olabilir.

Ekonomik iktidarın demokratik aleti olan demokratik plan, monopollerin planından farklıdır, çünkü, o, en temel engel olan kâr engeline hücum eder. Demokratik planın antimonopolist karakteri, ekonomik faaliyetin, sosyal ihtiyaçların giderek daha çok karşılanması doğrultusunda daha rasyonel ve daha etkili bir yönelimini ve gelişimini sağlıyabilecek kesin değerlendirmelerde dile gelir.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalist planlama, Ekonomik politika.*

PLASMAN (PLACEMENT)

Sosyal anlamı : bir ya da müteaddit iş (istihdam) temini olgusu.
Ekonomik anlamı: sermayelerin, bir gelir temin etmelerine matuf bir malî operasyona plase edilmesi olgusu.

Sosyal planda. —İstihdam (iş) talep eden, aradığı arzı dolaysız olarak bulduğu zaman, buna dolaysız plasman denir; plasman, derhal hizmete alınma, yani işe alınma anlamına gelen, istahdam talebine müsbet cevap biçiminde kendisini gösterir (bugün, buna çok kere, hizmet (iş) arzı denmektedir).

İş (istihdam), bir plasman bürosu ya da iş arayanlara iş-bulma organizasyonu tarafından sağlandığı zaman, buna dolaylı plasman denir.

Ekonomik planda. —Plasman kişisel bir operasyondur: bu, bir birey için, bir ikraz ya da envestismana matuf olarak, kendi parasal varlığından bir miktar nakit ayırması olğusudur. «Plasman şirketleri» kişilerin kendi çabalarıyle gruplandırılmış olan bu sermayeleri bir araya getirir ve yönetirler.

Plasman, envestisman (ya-

tırım) değildir: teknik olarak, ya bir muvakkat ikraz, ya da envestismanların finansmanına matuf bir oparesyondur: demek ki, plasman, envestismana takaddüm eder.

Kısa vâdeli plasman ya da hazine (trésorerie) plasmanı, Hazine bonolarının ya da diğer kısa vadede tediyesi kabil (remboursable) değerler satın alınmasıdır.

Orta vâdeli plasman, ilke olarak iki ya da beş yıllık bir ikrazdır, ya da sekiz ya da on yıl içinde tediye edilmesi gereken senetler imzalanmasıdır.

Uzun vâdeli plasman, hisse senedi alımı ya da bir yatırımın finansmanına katılmadır.

Ortak plasman fonu diye, özel plasmanlar toplıyan ve bu kaynaklarla menkul değerler elde edip bunları yöneten kuruluşlara denir; bu durumda, özel kişiler, değerler portföyü üzerinde şahsî bir hak sahibidirler.

Fransa'da, ayrıca, değişken sermayeli yatırım şirketleri, plasmanları toparlayıp değer alımı ve yatırımı işlemlerine girişirler ve müteakiben özel kişilere global olarak gelir üzerinden kendilerine düşen payı dağıtırlar. Burada başlıca amaç, küçük tasarruf sahiplerinin teşkil ettiği kaynağı büyük girişimlere, monopollere ve kamu istikrazlarına kanalize etmek ve bu küçük tasarruf sahiplerine kapitalist bir zihniyet aşılamaktır.

★

Ayrıca bakınız : *Finansman, Yatırım (İnvestissement).*

POLİTİK MÜCADELE (LUTTE POLITIQUE)

İşçilerin, sınıf olarak, bütünüyle burjuva sınıfına karşı verdikleri mücadele. Sınıflar mücadelesinin esas biçimidir bu.

Diğer bütün sınıfsal mücadele biçimleri politik mücadeleye tâbidir. Politik mücadele, proletaryanın, proletarya partisinin yönetiminde, burjuva hukukuna karşı, politik özgürlükler adına, işçi sınıfının haklarının genişletilmesi adına ve nihayet politik iktidarın ele geçirilmesi adına yaptığı çeşitli eylemleri içerir.

Politikada, işçilerin sınıf mücadelesi günlük amaçlarla sınırlı değildir; gerçek amacı, nihaî amacı, siyasî iktidarın elde edilmesidir. Marksizme göre, sınıflar mücadelesi, gelişiminin en yüksek derecesine, sadece politika alanına uzanmakla kalmayıp, bu politikanın esasını yani iktidarın organize edilmesi amacını kavradığı zaman

varır, ancak o zaman bütün ulus çapında bir nitelik kazanır.

Yalnızca sınıflar mücadelesini kabul etmek marksist olmaya yetmez; burjuva düşüncesinin ve politik iktidarı üzerinde işçi sınıfının etkisini zorunlu olarak duyan burjuva politikasının çerçevesinden çıkmış olmak gerekir.

Marksizmi sınıflar mücadelesi doktriniyle sınırlamak, onu güdükleştirmek, çarpıtmak ve burjuvazi için kabul edilebilir hale indirgemektir; çünkü marksizm, sınıflar mücadelesinin tanınmasını, bağımsız bir politik iktidarın işçi sınıfı tarafından kazanılmasına kadar genişletir.

Politik mücadele, kendine seçtiği hedeflere göre, boyutlarına göre (ulusal ya da uluslararası), peşinden sürüklediği gruplara göre (parti mücadelesi, kitle mücadelesi) çok değişik biçimler sunar.

★

Ayrıca bakınız : *Proletarya diktatörlüğü, Devlet, Sınıflar mücadelesi, Sosyal devrim.*

PROLETARYA (PROLETARIAT)

Proleterlerden, yani hiçbir üretim aracına sahip olmadıkları için ellerindeki tek metayı, işgüçlerini bir ücret karşılığı satmak ve bunun karşılığında kapitalistler için çalışmak zorunda olan ücretli işçilerden oluşan sosyal sınıf.

Kapitalist rejimi karakterize eden şey, biri öbürünü sömürdüğü için çıkarları zorunlu olarak karşıt iki temel sosyal sınıfın varlığıdır. Bu iki sınıf, proletarya ile burjuvazidir. Proletarya, toplumun zenginliklerinin büyük bölümünü yaratan sınıftır. Ücretli işçilerden oluşur, işçi sınıfı denen şeye tekabül eder. Bu iki kavram oldukça genel bir tarzda, anlamdaştır. Bununla birlikte, bazan, proletarya deyimi işçi sınıfının yalnız kapitalist sistemde nesnesi olduğu sömürünün açıkça bilincinde olan ve bu sömürüye devrimci bir tarzda son vermek için çalışan bölümünü belirtmek için kullanılır.

Proletarya, işçi sınıfı, ücretli işçilerden, başka bir deyişle işgününün bir bölümünde bedava çalışmak zorunda olan, sömürülen kişilerden oluşur. Üretimin en modern biçimlerine bağlı olan proletarya, bir bütün olarak, en devrimci sınıfı oluşturur.

★

Ayrıca bakınız: *Kapitalizm, İşçi sınıfı, Kapitalist sömürü.*

PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ (DICTATURE DU PROLETARIAT)

İşçi sınıfının ve müttefiklerinin, toplumun sosyalist dönüşümünü gerçekleştirmek amacıyla kurdukları geçici politik iktidar.

Emekçilerin bu iktidarı, biçimi ne olursa olsun (çok - partili de olsa), iki temel şartı yerine getirmek zorundadır:

— bütün emekçiler için ve halkın tümü için, onların sosyalist kuruluşa ve kamu işlerinin çeşitli biçimleri altında sevk ve idareye katılmalarını sağlamak amacıyla, en geniş demokrasiyi gerçekleştirmek;

— yeni sosyalist demokrasi rejimini, iktidarı yeniden elde etmek ve kapitalizmi yeniden kurmak amacıyla eski sömürücü sınıflar tarafından yapılacak baltalama teşebbüslerine karşı savunmak.

Bütün sosyalist ülkelerin tarihleri, politik iktidar olarak proletarya diktatörlüğünün kurulmasının kapitalizmden sosyalizme geçişin başta gelen şartı olduğu yolundaki marksist-leninist tezi teyit eder.

Bu iktidarı, kendisinden önceki bütün iktidarlardan farklı olarak karakterize eden şey, güç kaynağı olan halk kitlelerine dayanmasıdır: «Büyük çoğunluğun diktatörlüğü olan yeni iktidar, ancak büyük kitlelerin güveni sayesinde, bütün kitleyi en özgür, en güçlü bir tarzda iktidara katılmaya götürmekle ayakta durabilir.»

Öte yandan, sömürücü devlet için, şiddet (violence), faaliyetini belirleyen başlıca işlevken, işçi sınıfının devleti için böyle değildir. Onun amacı, sosyalizmi kurmak, toplumun sınıflara bölünmüşlüğünü ortadan kaldırmak, toplumun bütün üyelerini emekçiler haline getirmek, insanın insan tarafından her türlü sömürüsünü temelsiz kılmaktır.

Ve proletarya hiçbir şekilde «diktatorya»sını süreklileştirme özlemi içinde olmadığından, tarihsel görevini yerine getirir getirmez, proletarya diktatörlüğü gereksizleşir.

★

Ayrıca bakınız : *Sınıflar mücadelesi, Sosyalizme geçiş, Sosyal devrim.*

PROLETERLEŞME (PROLETARISATION)

Proleterleşme, bir bireyin, bir ailenin ya da bir sosyal tabakanın, başta işçi sınıfına dahil değilken, proleter durumuna yaklaşması, bazan da onunla büsbütün kaynaşması olgusudur.

Proleterleşme, genel olarak, yaşama düzeyinde ve tarzında derece derece bir dönüşümle ortaya çıkar. Nedenleri, durumlara göre farklı derecelerde olmak üzere, satın alma gücünün düşmesi, kapitalist sömürücüye gittikçe artan bağımlılık, belli bir ekonomik bağımsızlıktan bağımlı bir konuma ya da kesinlikle ücretli duruma geçiş, bütün biçimleri altında yabancılaşmanın ağırlaşmasıdır.

Vergi yükümlülükleri ve konsantrasyondan ötürü, kendi işyerinden, ancak aşağı yukarı aynı emeği sarfeden bir ücretlinin emek süresine ödenen ücrete denk düşen bir kazanç sağlayabilen esnaf, proleterleşmektedir. Serbest mesleğe ait klasik «serbestlik»lerin yavaş yavaş kısıtlanmasına tanık olan ve bir bağımlılık ve gelir yetersizliği içinde bulunan serbest meslek sahibi, proleterleşmektedir. Kendi toprağını işliyen orta köylü, bir çiftlik hizmetkârının hayat düzeyine düşmüşse, proleterleşmektedir.

Yüksek kalifikasyonlu bir emekçinin durumu kötüleşip en aşağı ücret basamaklarında bulunan bir emekçininkine yaklaştığı zaman, geniş anlamda, bizzat işçi sınıfının kendi içinde de bir proleterleşme'den sözedilebilir.

★

Ayrıca bakınız: *Kapitalizm, Mülksüzleştirme, Sosyal akışkanlık.*

R

RANDIMAN (RENDEMENT)

Fiziksel üniteler olarak ifade edilen, üretilmiş miktarlar ile, ister emekçi ister yüz ölçümü ünite kabul edilsin, üretimin teknik oluşturucuları (kompozanları) arasındaki genel oran.

Örneğin, maden işçisinin randımanı ele alındığında, bu randıman, günde şu kadar kilogram olarak ifade edilir (diyelim ki: 1200 kg/gün); keza, bir bir tahıl randımanını ifa etmek için, örneğin 25 kental/hektar denir. Şu halde, randıman, daima, prodüktiviteye bağlı olan, fakat emekle bu emeğin sonucu arasındaki bağlantıyı ancak dolaysız dış görünüşü altında ifade eden bir orandır. Ancak bu çıkarsamadan sonradır ki randıman etüd edilebilir.

Genel fakat klasik bir tanıma göre, randıman, ya bireysel emek çerçevesi içinde, ya da işletmeyi meydana getiren bölümlerin zorunlu kordinasyonu çerçevesinde, insan tarafından işletme içinde gerçekleştirilen emeğin azamî etkililiğinin (efficacité) gerçekleşmesi şartlarının incelenmesidir.

Ne var ki, bu tanım, bu kavramın karmaşıklığını çok yetersizce yansıtır. Gerçekte, bu kavram, girişimin «ticarî randımanı» denen diğer kavrama yani söz konusu girişim tarafından satılmak için gerçekleştirilen malların ya da hizmetlerin potansiyel pazarının incelenmesine bağlandığı ölçüde realiteyi ifade eder ancak. Bu pazarın incelenmesi ise, bizzat, mahreçlerin prospeksiyonu ve işletimi sayesinde, girişimin satışlarının hacmini artırma araştırması tarafından belirlenir ki, bu araştırma, daha çok «marketing»ya da pazarların «bilimsel etüdü» diye bilinir.

Şu halde, randıman, nihaî

olarak, girişimin etkililiğinin birbirini tamamlıyan iki veçhesi, yani «içsel» diye adlandırılabilecek randımanla ticari randıman arasındaki karşılıklı etki ve karşılıklı bağımlılığın sonucudur.

★

Ayrıca bakınız: *Emeğin prodüktivitesi, Teknik ilerleme.*

RANT (RENT)

Kapitalist çiftçinin toprak sahibine artı-değer'den ödemek zorunda olduğu pay.

Toprak rantı, kapitalist rejimde, artı-değer'in değişik bir biçimidir. Gerçekten, sınıf olarak toprağın özel mülkiyeti monopolünü ellerinde bulundururlar. Bu toprakları bizzat kendileri işlemedikleri zaman (ki böylece, hem kapitalist hem de toprak sahibi sıfatlarını kendilerinde birleştirirler), onu, bir kapitalist çiftçiye, artı-değer'i yaratan tarım işçilerini boğaz tokluğuna çalıştırarak bu toprakları değerlendirecek olan bir kapitalist çiftçiye kiraya verirler. Tarım işçisi tarafından yaratılan bu artı-değer'in bir kısmı kapitalist çiftçi tarafından alıkonur ve böylece ortalama kâr haline gelir. Ortalama kârı aşan kısım ise toprak sahibine aktarılır ve rant biçimini alır. Dolayısıyle, toprak rantı, toprağın kullanım fiyatını, kira bedelini teşkil eder.

Başlıca iki tip rant vardır: diferasyil rant, mutlak rant. Rantın bu iki biçimi, farklı iki monopole bağlıdır: bir işletim nesnesi olarak toprak monopolü (diferansiyel rant), toprağın özel mülkiyeti monopolü (mutlak rant).

Diferansiyel rant, daha el verişli şartlar içindeki işletimlerden elde edilen ortalama kârı aşan bir çeşit kâr fazlasıdır (daha iyi topraklara uygulanan emek daha verimlidir ve ek bir kâr sağlar); mutlak rant ise, toprak sahibinin, toprak üzerindeki mülkiyet hakkının bir gereği olarak elde ettiği bir haraçtır, bir cizyedir (tarımda sermayenin düşük organik bileşimine bağlı olarak).

Mutlak rant ve diferansiyel rat, kapitalist tarımsal ilişkilerin en önemli iki biçimi olmaklabirlikte, rant biçimi birçok alanda kendisini gösterir. Bu bakımdan, başta toprak sahibinin rantı olmak üzere şunları da zikredebiliriz: 'gayrımenkul sahibi rantı (bir mülk sahibine ödenen kira bedeli), ömür boyu rant (borçluya ya da alıcıya bir işletmenin ya da bir evin sahibi olma imkânını veren peryodik ödemeler), devletten sağlanan

rant (irat senedi hamiline devlet tarafından ödenen faiz biçimi).

Feodal tipteki üretim tarzı içinde, rant (nakdî ya da aynî olarak) artı-ürün'ün esas biçimiydi. Kapitalist üretim tarzında ise, rant artı-ürün'ün sadece bir parçasını teşkil eder, burada, artı-ürün,kapitalist çiftçi ile toprak sahibi arasında bölüşülmektedir. Rant, bu sıfatla, kapitalist bir tarımın kurulmasında ve gelişmesinde hiç de zorunlu bir unsur değildir. Bundan dolayı, kapitalizmin doğuşunda, burjuvazinin bazı temsilcileri toprağın ulusallaştırılmasını önermişlerdir. Fakat, bu ulusallaştırma asla gerçekleşmedi, çünkü, ulusallaştırma genel olarak özel mülkiyeti temelinden sarsardı, ve aynı zamanda toprak sahibi de olan (toprakların burjuvalar tarafından satın alınması) kapitalistlerin çıkarlarına karşı bir şey olurdu. Bununla birlikte genel tarzda, rant, üretici güçlerin gelişmesini franleyicidir. Dolayısıyle, tarımdaki gelişmeler, mutlak rantın ortadan kaldırılmasına bağlıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Artı-değer, Rantiye, Artı-ürün.*

RANTABİLİTE (RENTABILITE)

En azından bir normal kâr oranı getiren yatırım sermayelerinin gerçekleşmiş efektif değerlenimi. Daha dar anlamda, rantabilite, yatırımların (envestismanların) fonksiyonu olarak kâr oranını ifade eder.

Kapitalist ekonomik girişim çerçevesi içinde, rantabilite kavramından anlaşılan şey, bu girişime yatırılmış olan sermayelere, az ya da çok yüksek olabilen bir kâr sağlanmasıdır.

Bu durumda, pratik bakımdan rantabilite kavramı, iş hacmine göre, girişimin kâr oranı nın gittikçe daha hızla artırması na imkân veren araçların uygulamaya konmasıyle ifade edilir.

Girişinin rantabilitesi, hem girişim içinde randımanın hem de girişim dışında randımanın fonksiyonudur temelde: girişim içinde emeğin en rasyonel biçimde organizasyonu, girişim dışında, satılan birimlerin miktarının azami artışı, yani iş hacminin gelişmesi.

Rantabilite kavramı, sosyalist tipte ekonomik girişime uygulandığı ândan itibaren, randıman ölçütleri gibi, rantabilite ölçütleri de farklılaşırlar ya da farklı anlamlara bürünürler.

★

Ayrıca bakınız: *Kâr, Kâr oranı.*

RANTİYE (RENTIER)

Yalnızca ya da esas itibariyle, çeşitli biçimlerde elde ettikleri rantlarla yaşıyan kişilerden meydana gelen sosyal kategori. Teknik olarak, mahiyeti ne olursa olsun bir ranttan yararlanan her kişi.

Günlük dilde, rantlarıyla geçinen kişi demektir rantiye.

XIX. yüzyılın rantiyesi: ya zengin bir ailenin oğlu ya da damadıdır, hiçbir iş yapmaz ve gelirini aile gelirinden elde eder, ya da aktif hayattan çekilmiş bir kişidir, işlerini yoluna koymuştur ve gelirinin tümünü sermayelerinin plasmanından —çoğunlukla da, borsa spekülasyonlarından— elde eder.

Büyük rantiye ile küçük rantiye arasındaki ayrım açıktır: büyük rantiye, doğrudan doğruya yada vekil aracılığıyla (kambiyo ajan, banker ya da başka bir malî aracı), girişimlere ortak olarak ya da ödünç vererek, büyük işlere iştirak ederdi, küçük rantiye ise, kamu sandıklarına ya da notere başvurarak, kamu istikrazlarına katılır, kendine ömür boyu gelirler bulur yada malî bakımdan sağlamlıklarıyla ün yapmış şirketlerin sermayelerine iştirak ederdi («iyi aile babası» plasmanları).

Ama esas rant, özellikle orta sınıf aileleri için, gayrımenkullerin, dükkânların ve apartman dairelerinin kiralanmasından geliyordu. XIX. yüzyılın sonlarında, açık istisnalara rağmen, küçük rantiyenin durumu bozulmaya başlar; bunun nedeni, rantların sağladığı gelirlerin yetersiz bir yeniden-değerlendirilmesi karşısında fiyatların yükselmesi ve gayrımenkul sahibinin yükümlülüklerinin artmasıdır. Küçük rantiyenin poperizasyonu o kadar açıktır ki, orta sınıfların devlet tahvilleri halinde yatırım yapmaktan vaz geçip tasarruf sandıklarına yönelmeleri ve o zamana kadar kişisel mülkiyet halindeki gayrımenkullerin satışa çıkarılmaları biçiminde kendisini gösterir.

Kapitalist devlet, «aile babası rantı» sistemini yeniden kurmak amacıyla, küçük burjuvazinin sermayelerini devlet değerlerine ya da hisse senedi ve tahvillere plasman yapmaya yeniden çekmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur: plasman fonları ve değişken sermayeli yatırım şirketleri bugün, Fransa'da, bu politikaya tekabül ederler.

★

Ayrıca bakınız : *Parazitizm, Rant.*

RASYO (RATIO)

Özel bir bağla birbirine bağlı bulunan iki ekonomik fenomenin değerleri arasındaki karakteristik, anlaşılır ve anlamlı (significatif) ilişki.

Rasyo'lar girişim için bir gözlem âleti teşkil ederler; bunlar öyle bir tarzda seçilirlerki, varyasyonları anlam verici olur.

Problemler ne kadar dikkatle sınıflandırılırsa ve sonuç halindeki rasyolar ne kadar dikkatle gruplaştırılırsa, rasyolardan çıkartılan enformasyon da o kadar dakik olur.

Bir girişimin hayatından çıkartılabilecek olan rasyo'ların sayısı sonsuzdur. Bunun içindir ki, şunu şununla gelişigüzel mukayese etmekten sakınmak gerekir.

Bu anlamdadır ki, seçilen büyüklükler arasındaki ilişkilerin şöyle olması gerekir:

— *karakteristik:* girişimin ve girişimin evriminin özelliklerine cevap verir olmalıdır;

— *anlaşılabilir (raisonnable)* : açıklık ve sadelikleriyle zihin için anlaşılabilir olmalıdırlar;

— *işaret verici (significatif)* : girişimin faaliyet sektörlerinin hakiki ve rabıtalı değişikliklerini yansıtmalıdırlar. Kullanılan rakamlar, gözlemlenen fenomene yabancı hiçbir unsur ihtiva etmemelidir.

Rasyo'lar, meydana getirebilecekleri enformasyon tipine göre sınıflandırılacak olurlarsa, o zaman şöyle bir ayırım yapılabilir:

— *yapı (structure) rasiyo'ları* : görev (poste) grupları arasındaki ilişkilerin rasyonel olup olmadığını gösterirler. Örnek: malî planda, bilançoyu teşkil eden şu kitlelerin mukayese edilmesi:

aktifte: hareketsiz aktif (gayrimenkuller devamlı stoklar).

Mütedavil aktif (mütedavil stoklar + gerçekleşebilir stoklar + emre âmade stoklar).

Pasifte:	Öz sermayeler	
yabancı sermayeler	Kısa vadeli borçlar Orta ve uzun vadeli borçlar	daimi sermayeler

— *işleyiş rasyo'ları:* çeşitli faaliyet sektörlerinin işleyişinin bölüm bölüm tahliline imkân verirler. Örnek : atelyenin üretiminin evriminin prodüktif emek (iş) saatleriyle mukayesesi; yatırımların üretim materyeli olarak irdelenmesi, vs.

— *sentez rasyo'ları*: bunlar, ele alınan girişimin bir global teşhisine yarıyan kilit-rasyolardır.

İsabetli seçilmiş, düzenli işletilen rasyo'lar, girişimin işleyişinin bütün çeşitliliği içinde güvenle değerlendirilmesine imkân verirler.

Rasyo'ların, atelye düzeyinde ya da faaliyet bölümü düzeyindeki desantralizasyonu, her sorumluya, kendi sorumluluğu altındaki sektörün faaliyetini izleme ve bu faaliyete müdahalede bulunma imkânını sağlar.

Rasyo'lar, bir girişim açısından, bir girişimler grupu açısından ya da bütünüyle bir meslek açısından, dinamik bir perspektif içinde kullanılabilen istatistiklerin tutulmasına da imkân verirler.

Rasyo'lar, kapitalist girişimin gerek sermayesinin gerekse jestiyonunun kontrolüne imkân veren unsurlardan birini teşkil ederler.

Rasiyo günlük dilde maskülenleşmeye doğru giden feminen (dişil) bir isimdir.

★

Ayrıca bakınız : *Bilanço, Girişimin jestiyonu.*

REGÜLATÖR (REGULATEUR)

Bir ekonomik sistemin temel değişkeni olup, bu sistemin global işleyişi ve yeniden-üretimi bakımından temel bir rol oynar.

Regülatörün yerini ve rolünü ekonomik sistem düzeyinde belirlemek gerekir. Örneğin, fiyatlar mekanizması, rekabetçi kapitalizmin regülatörü sayılır. Keza, çoğu zaman, Plan, sosyalist bir ekonomide bu düzenleme (regulation) işlevini yerine getiren bir şey olarak mütalaa edilir. Belirli bir sistem içinde elde edilen bir perspektiften sapmaları anlamaya yarıyan bir müdahale tedbiri olarak düşünülebilir.

Bir dinamik denge, ya da sadece ve sadece bir istikrar arayışı, hükümetleri, spontane olarak ortaya çıkan ve resmî desideratum'ları (dilekleri) yalanlıyan fenomenleri bertaraf ya da tashih etmek görevini taşıyan ve benimsenmiş olan politika tarafından teşvik edilen regülatörler tercih etmeye sevkeder. Böylelikledir ki, bir fiyat blokajı, empoze ya da disipline edilen bir fiyat politikası, fiyatların muhtemel aşırı değişimlerini önlemeye çalışır: bu durumda, fiyat ayarlaması, bu alanda bir regülatördür, bu ayarlamanın bütün konjonktür üzerinde belirleyici (déterminante) bir etkisi olacağı unulmaktadır burada.

Her planlama, regülatörlerin, bu planlamaların başarısına yardımcı olacağı inanışına dayanır. Bu itibarla regülatörler ikiye ayrılır: istenmiyen değişmeleri sınırlandırmaya yönelik *önleyici-regülatörler* ve istenen tandansları hesaplı bir ilerlemeyle geliştirmeye yönelik *uyarıcı-regülatörler*.

★

Ayrıca bakınız : *Konjonktür. Dengesizlikler, Sosyal olarak zorunlu emek-süresi.*

REKABET (CONCURRENCE)

Genel olarak meta üretimi tarzlarında, özel olarak da kapitalist üretim tarzında, çeşitli üreticiler arasındaki bağıntı biçimi olup kapitalistler arasında müşteri kapmak için verilen mücadele şeklinde kendisini gösterir.

Rekabet rejimi ya da serbest rekabet rejimi, anlaşma serbestliğine ve dolayısıyle de üretim serbestliğine dayanır. Rakip ler arasında her türlü koalisyon kurmak ve bir tarafın elde edemediği şekilde ticaret dışı avantaj elde etmek, ilke olarak, yasaktır.

Rekabetin savunucuları, bu sistemin ekonomik hayatın kendiliğinden düzene girmesini sağladığı iddiasındadırlar: Pazarın emme olanakları karşısında, meta gereğinden fazla bollaştığı zaman fiyatlar ve kârlar düşmekte ve marjinal girişimciler ortadan çekilmektedir. Demek ki, bu savunuculara göre, piyasada egemen olan biricik güç, taleptir. Gene söz konusu savunucuların eklediğine göre rekabet, ekonomik hayatı rutinden korumaktadır; oysa tanımı bakımından rakipsiz olan monopolör rahatça ve seve isteye rutine gömülebilir. Rekabet, işletmeler arasında bir ayıklama yapmakta ve kârlarla ücretleri bütün üretim dallarında biribirlerine yakın bir düzeye getirmeğe yönelmektedir.

Rekabetin eleştiricileri ise, ilkin, ekonomik hayatın bu türlü düzenlenişinin ancak sarsıntı ve buhranlarla gerçekleştiğini ve bunların da ekonomik iklimi altüst ederek sayısız kapitalistle tasarruf sahibini iflasa, bir çok teknisyenle emekçiyi de işsizliğe sürüklediğini belirtmektedirler. Bu eleştiricilerin eklediğine göre, rekabet rejimi sonucunda ortadan silinen girişimciler, ille de ulusal ekonomiye en az yararı dokunan kimseler değil, rekabet için mali bakımdan ötekilere oranla daha güçsüz, daha az becerikli (ve tam bir serbest rekabet programı or-

taya attıklarında bile bu programın işlemesini olanaksız kılan kapitalist güçler ve devlet tarafından en az desteklenen) kimseler olabilirler. Gene söz konusu eleştiricilerin eklediğine göre talep, her zaman kaliteli ürünlere kâr sağlamaz; çünkü arzcı kâr marjını arttırabilmek için maliyet fiyatını sınırlı tutma eğilimindedir ve maliyet fiyatındaki bu düşüş de kalitenin aleyhine işliyebilir.

Bazı bilginler de, rekabetin fiyatlarla eşitleşmeğe sürüklediğini kabul etmemekte; ama buna karşılık başka birtakım bilginler, bu görüşün geçerli olduğunu söylemekle birlikte, söz konusu eşitleşme eğiliminin, sunulan hizmetlerin yararlık derecesini katiyen hesaba katmayan bir gelir dağılımına engel olmadığını öne sürmekte ve örnek olarak da hiç bir yararı dokunmayan bir aracının tıpkı yararlı bir üretici gibi kazanç sağlayabildiğini göstermektedirler.

Rekabet rejiminin en objektif tahlilcileri, işin aslında, söz konusu rejimin ilkelerine hiç kimsenin hiç bir vakit tam olarak uymadığını belirtmektedirler. Ürünlerin standart hale getirilmesi, fiyatların belli bir düzeyde tutulması, piyasaların bölüşülmesi, üretimin ya da satışın sınırlanması için üreticiler arasında ya da dağıtımcılar arasında yapılan anlaşmalar, bu ilkelerin en sık rastlanan çiğnenme şekilleridir. İşletmelerin malî güç bakımından eşitsiz durumda oluşu, büyük finans gruplarından ya da devletten kiminin çok, kiminin az yardım sağlayabilişi gibi haller de rekabeti bozan kolaylıklar ve handikaplar yaratmaktadır.

Rekabet rejimine getirilen pratik sınırlamalar planında, girişimciler arasındaki anlaşmalara ve dolaysız ekonomik müdahalelere, işçiler lehine yapılan müdahaleler, ulusal el-emeği'nin korunması, gümrük resimleri, kaçakçılıkla mücadele, yolsuz rekabetin cezalandırılması gibi daha başka tedbirler de eklenmektedir.

Tasvir safhası aşıldığında görülür ki, ekonomik bağıntı tarzı olarak rekabetin fenomenal harekete, yani mübadeleler alanına bağlanması gerekmektedir. Bu bakımdan, üreticilerin kendi aralarında mücadelesi yavaş yavaş elenmelerine yolaçmaktadır: Rekabet, monopole götürür.

Demek ki genel kavram olarak rekabet, kapitalist üretim tarzının bütün aşamalarına ilişkin bir olaydır (bu aşamaların her biriyle, serbest rekabet, monopolistik rekabet ya da oligopolistik rekabet gibi çeşitli biçimlere bürünse bile). Rekabetin, kendi kendini hem inkâra, hem de teyide yönelen bu çelişkin

karakteri, marksist-olmayan ekonomi tarafından pek seyrek olarak ortaya konmuştur.

Ayrıca bakınız: *Kapitalizm, Monopolistik rekabet, Arz ve talep yasası, Rekabet fiyatı.*

★

REKABET FİYATI (PRIX DE CONCURRENCE)

Yalnızca rekabetle belirlenen, yani doğrudan doğruya arz ve talep yasasından kaynaklanan fiyat biçimi.

Kapitalist rejimde, fiyatların teşekkülünü, üretim tarzının belirli bir evresi içinde yerine oturtmak gerekir. Rekabetçi kapitalizmi karakterize eden, rekabetçi adı verilen bir pazardır; rekabet fiyatı bu pazarda oluşacaktır.

Arz sahipleriyle talep sahiplerinin karşılaşma yeri olan bu pazar tipi, çok sayıda satıcıdan ve alıcıdan oluşur; bunların hiç biri, ne arzın ya da talebin tutarını, ne de işlemlerin akışını, kısmen dahi, ciddî bir tarzda etkileyemez. Serbest bir pazardır bu, yani devlet tarafından denetlenmez.

Böyle bir pazarda, nihaî fiyat, (kâr doğurucu yüksek bir fiyat elde etmeye çalışan) satıcıların önerileriyle (fiyatı mümkün olduğu kadar düşük tutmaya çalışan) alıcıların önerilerinin karşı karşıya gelmesinden kaynaklanacaktır. Birçok dalgalanmalardan sonra, arz talebe eşit olduğunda, fiyat geçici olarak istikrarlı (stable) bir karakter alacaktır.

Öyleyse, rekabet fiyatı, arz ve talep yasası içinde tezahür eden bir fiyattır. Bu nedenle, tek tek mübadeleciler arzın ya da talebin düzeyini derin bir biçimde değişikliğe uğratmadıklarına göre, bu fiyat son tahlilde onlara kendini empoze eder.

Bu ânlık fiyat, arz ile talep arasındaki eşitlik ortadan kalktığı ânda, kaçınılmaz biçimde değişikliğe uğrayacaktır; eşitliğin bozulmasının nedeni ise, ya talebin düşmesi (tüketicilerin ihtiyaçlarının değişmesinden dolayı), ya da, özellikle, arzın artması (her kapitalistin gerçek ihtiyaçları hesaba katmaksızın üretimini geliştirmesinden dolayı) olur.

Rekabet fiyatı, doğrudan doğruya, metaların değerinin dışsal tezahürü olarak kendini gösterir. Teessüs edilebilecek çeşitli fiyatlar, sonsuz dalgalanmalar içinden kendine bir yol açan değer yasasının işleyişine tâbidirler.

Bu fiyat, XIX. yüzyıl üretici-

sinin pazara olan dolaysız, sıkı bağımlılığını dile getirir. Değerin ifâdesi olarak, zorunlu bir tarzda, üretim maliyeti tarafından belirlenir. Bu nedenle de, onunla aynı biçimde evrime uğrar.

Marksist-olmayan çağdaş ekonomi, fiyatı marjinal yarar teorisine bağlayarak, rekabet rejimindeki fiyat üzerine oldukça aşırı bir teori geliştirmiştir.

Bu anlayış irrasyonel, aşırı içine kapanık (ésotérique) bir karakter taşır, çünkü rekabet, kendinde, meta üretimi tarzlarına bağlı, tarihsel bir ürün olarak değil, sürekli bir fenomen olarak kabul edilmiştir. Değişmez gibi gözükür, oysa, gerçekte, sürekli olarak menopol biçimi altında kendini inkâr etme eğilimindedir.

Görünürdeki hareketi dile getiren rekâbet fiyatı, bu nedenle, kendisini açıklayabilecek tek şeyden, değer yasasından kopuktur.

★

Ayrıca bakınız : *Rekabet, Arz ve talep yasası. Fiyat, Mübadele değeri.*

REKONVERSİYON (RECONVERSION)

Üretken sermayenin yatırım yerinin dönüşümü ya da yer değiştirmesi olup hem ekonomik açıdan hem de coğrafî açıdan bu sermayenin dağılımındaki bir değişmeyi ifâde eder.

Bugünün Fransa'sında, rekonversiyon, kavramı, «buhran» düşüncesinden ayrılmaz; bir girişimin içindeki üretim ilişkilerinin geçirdiği basit bir değişiklik olarak tahlil edilemeyeceği açıktır. Bütün bir vilâyetin, bütün bir bölgenin ekonomik sosyal hayatı için de aynı şey söz konusudur.

Rekonversiyon, önemli miktarda üretim âletinin, fabrikaların, teknik altyapıların,avadanlıkların (outillages), vs. vakitsiz tasfiyesini içerir. Zorunlu olarak, iki dizi sonuca yolaçar:

1. Böylece serbest kalan bir sermaye «konversiyon»u. Monopolist devlet kapitalizminin aktüel şartlarında, ve aşırı-birikim ve devalorizasyon fencmenlerinden dolayı, çeşitli kamu yardımı biçimleri elde edilir genellikle. Bunlar, üretim sürecindeki bir değişme ve özellikle de tesislerin farklı bir lokalizasyonu olarak dile gelirler.

2. Üzerindeki tesislerin kapandığı ya da uzun vadeli bir gerilemeye uğradığı coğrafi sektörün çok daha problematik bir «konversiyon»u. «Ekonomik re-

ferans mekânı», böylece dolaysız yada dolaylı olarak etkilenen, ve içinde rekonversiyondan önceki istihdam ve gelir düzeyinin yeniden teşkil edilebileceği sektörden başka birşey değildir.

Her rekonversiyon, kapitalist rejimin iradî olarak hesaba katmadığı sosyal bir maliyet taşır. Sosyal maliyetler önce dolaysız etkilerle kendilerini duyururlar: rekonversiyona maruz kalan girişimin emekçilerinin işsiz kalması, mahallî idarelerin kaynaklarının azalması. Geniş kapsamlı etkileri de vardır: mahallî satıcılar ve alt derecedeki müteahhitler (sous-traitants) düzeyinde gerileme, gençler için istihdam arzının kısıtlanması, ticaretin sönmeye yüz tutması, vs.

Monopolist gruplar, bir rekonversiyon kararının içerdiği gerileme maliyetini hesaba katmazlar ve genellikle üretim maliyetinin ve pazar fiyatının basit aritmetiğiyle yetinirler; devlet yardımı da genel olarak sosyal masraflardan sıyrılmalarını sağlar. Rekonversiyonlar, temelde, sermayenin organik bileşiminde, özellikle kararlaştırılan hareketsizleştirmelerin tabiatıyla ve bunların lokalizasyonuyla ilgili derin değişiklikleri ifâde ederler. Bu değişiklikler, bizzat, belirli bir dönemde şirket ölçeğinde elde edilen ortalama kâr oranına göre, kâr haddinde sürekli bir yetersizlikten kaynaklanırlar.

Rekonversiyonlar, sosyalist bir rejimde, tamamıyle farklı bir tarzda ele alınabilirler. Bir referans oranına göre bulunan rantabilite ölçütü, bu kapsamda bir karar için belirleyici olamaz, özellikle sosyal maliyet işletmenin net açığından daha yüksek se. Rekonversiyonun çok daha genel bir anlamı olabilir, değişmez sermayenin dağılımındaki bir değişiklik bir kısıtlama olabileceği gibi bir katkı da olabilir çünkü. O zaman, başlıca ekonomik ölçüt, birikim yasası olur, genişletilmiş yeniden-üretimin gerekli şartlarının hesaba katılması olur.

★

Ayrıca bakınız: *Sınaî desantralizasyon, Ekonomik mekân, Lokalizasyon.*

RİZİKO (RISQUES)

Ekonomik ve sosyal faaliyetin, halen ya da gelecekte ortaya çıkması muhtemel bir tehlike, bir yıkım biçiminde tezahür eden kaçınılmaz bedeli.

Riziko, muhtemel tehlikedir.

Klasik kapitalizm, bir «rizikolar teorisi»yle kendini meşru-

laştırmayı denemiştir. Bu teoriye göre, üretim araçlarını elde eden girişimci, bir rizikoya, işlerinin kötü gitmesi halinde sermayesini kaybetme rizikosuna girer: girişim verimli olursa, kâr, girilen rizikonun karşılığı olacaktır.

Yatırımcı şayet tam bir rekabet rejiminde mutlak bir rizikoya gerçekten girecek olsaydı, bu teorinin bir değeri olabilirdi. Kapitalizmin evrimi, rizikoların rölativitesini ve eşitsizliğini yeterince ispatlamıştır: bir yandan, rekabetin teorik kurallarının ihlâli, öte yandan, «rizikolar teorisi»ne modern doktrinler tarafından rağbet gösterilmemesi.

Sosyal rizikolar, bir bireyin ya da bir ailenin belirli bir andaki durumunu tehdit eden bütün rizikolardır. Hem iş kazaları, hem de hastalıklar, sakatlıklar, arızalar, beklenmedik ailevi yükler, bütünsel ya da kısmî işsizlik bunların arasında yer alırlar.

Ekonomik rizikolar, ya da *previzyonel rizikolar*, varolan bir konjonktürün yakın bir konjüktürde gördüğü elverişsiz işaretlerdir: «previzyonel planlar» bunları ortadan kaldırmaya da etkilerini hafifletmeye çabalar.

Sigorta alanında, riziko denince, tazmin edilmeleri sigorta şirketleri tarafından sözleşmeyle güvence altına alınmış ölümler, kazalar ve başka düzen bozuklukları anlaşılır.

Riziko kavramının ikili bir anlamı vardır. Bir yandan zahirî ilişkilerin bir kavranmasıdır. Öte yandan, varolan sistemin savunusu içinde belirli bir işlevi olan ideolojik bir üründür (kârın meşrulaştırılması olarak riziko). Riziko, kapitalist üretim tarzının aşamalarına göre, değişik biçimler alır. Buna göre, rekabet rejiminde, rizikonun en uyarlı olanların hayatta kalması anlamına gelen ihtimaliyetçi bir içeriği vardır. Monopolist kapitalizm çerçevesinde, rizikoyu giderek devletin kendisi üstüne almaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Rantabilite.*

S

SABİT SERMAYE (CAPITAL FIXE)

Üretici sermayenin, tamamıyle üretim süreci içinde işliyerek, kendi değerini, bir defada değil de parçalar halinde ve bir üretim peryodları serisi zarfında ürüne aktaran kısmı.

Sabit sermaye şu unsurları içine alır genel olarak:

— işletme binaları;
— endüstriyel tesisler;
— makina ve avadanlıklar;
— alet-edevat.

Üretim süreci içinde bu unsurların hepsi de çeşitli derecelerde yer alır; insan emeğine çerçevelik eden binalar ve tesisler gerekli olduğu gibi, emeğin nesnesini kullanım değerine dönüştürebilmek üzere, makinalar, aletler, vs. de gereklidir.

Bu unsurlar, tedavül tarzıyla, dolayısıyle de rotasyon tarzıyla karakterize olunurlar. Eğer rotasyon birçok üretim peryodunu içermekteyse, sabit sermaye ile karşı karşıyayız demektir. Bunun tam tersine, rotasyon peryodu bir üretim peryoduna eşitse, onunla çakışıyorsa, mütedavil sermaye söz konusudur.

Böylece, sabit sermaye, karşılıklı bağımlılık halinde olan, temel iki karakter gösterir: hem sürekli olarak üretimde içerilir, hem de, değer bakımından aralıklı olarak yıpranır. Bu maddî yıpranmanın (ya da aşınmanın) hızı, unsurlara göre değişir: binalar için çok yavaşken gittikçe hızlanır ve alelade avadanlık için iyice yoğunlaşır.

Sabit sermaye, işte bu yıpranmadan ötürü ve bu yıpranmaya bağlı olarak, değerini ürünlere aktarır. Örneğin, bir makina on yıl iş görüyorsa ve bunun yanısıra üretim peryodu da bir yıla eşitse, denebilir ki, bu makina her yıl, yani her üretim peryodu zarfında başlangıçtaki toplam değerinin onda birini aktarmaktadır.

Sabit sermayeyi meydana getiren üretim aletleri, maddî

yıpranmanın yanısıra bir de bir başka tip yıpranmaya uğrarlar: teknik ilerleme dolayısıyla meydana gelen manevî yıpranmadır bu.

Sabit sermayenin önemi, sanayinin karakteristiklerine bağlı olarak değişir. Ağır sanayilerde hafif sanayilere oranla, örneğin kundura sanayiine oranla demir-çelik sanayiinde çok daha yüksektir.

Sabit sermaye, yalnızca değişmez sermayeden oluşur. Kendi öz değerini aktaran sadece sabit sermayedir; ne ürün değerinin artmasına ne de hatta artıdeğer'in üretilmesine hiç bir katkısı yoktur. Bizzat kendisi de rotasyon tarzıyle tanımlanan mütedavil sermayeye karşıttır sabit sermaye. Sabit sermaye-mütedavil sermaye karşıtlığı, teknik karakterdeki bu karşıtlık, marksist-olmayan (burjuva ya da başka) marksistler tarafından kabul edilen tek karşıtlıktır ve emeğin sömürülmesini açığa vuran tek karşıtlık olan değişmez sermaye-değişken sermaye karşıtlığını maskeler.

Sabit sermaye, hem, kapitalistlerin ticarî hesaplarında temel bir rol oynıyan bir muhasebe kavramıdır, hem de, üretim güçlerinin gelişim düzeyini dile getiren nesnel bir kavramdır. Ve bu anlamdadır ki, Marx, sabit sermayeyi meydana getiren unsurları «üretici güçlerin düzey-ölçer'leri (gradimetres) olarak nitelemiştir (K. Marx, *Kapital*).

★

Ayrıca bakınız: *Döner (mütedavil) sermaye, Değişmez sermaye, Sermayenin rotasyonu.*

SANAYİ (INDUSTRIE)

Tarımsal-olmıyan kullanım değerleri (üretim malları ve tüketim malları) üreten ve kolektif karakter taşıyan ekonomik faaliyet.

En geniş anlamıyle, sanayi sözcüğü meta üreten ekonomik faaliyetlerin tümünü belirtir. Sanayi, yer aldıkları sektör ne olursa olsun, bütün üretken faaliyetleri kapsar böylece.

Dar ve kesin anlamda ise, sanayi sözcüğü, sanayii tarıma (ki toprak işine dayalıdır), zanaatçılığa (ki, esasta, kollektif-olmıyan, ailevî karakterde bir faaliyettir), hizmetlere (ki, özellikle, tarım ve sanayiden elde edilen ürünleri tüketicilerin yararlanmasına ulaştırma amacını güder) karşıt tutar.

Sanayi, «ilk maddelerin transformasyonuna (dönüştürümüne) ve servetlerin üretimine katkıda bulunan işlemlerin tü-

mü» (Larousse) olarak tahlil edilebilir. Nitekim, örneğin makina sanayiinden söz edildiğinde, birbirinden ayrılmaz ve birbirini tamamlar nitelikteki şu iki fenomen aynı ânda dikkate alınmış olmaktadır: ilkin, madenlerden örneğin makinalar gibi, belirli ürünler üretme amacını güden global faaliyet (evre'nin tümü); ikinci olarak da, bu üretimin gerçekleşmesini sağlıyan işlemlerin toplamı (bu evreye özgü emek süreçlerini meydana getiren dizi).

Sanayiler, değişik ölçütlere göre, çeşitli tarzlarda sınıflandırılabilir.

Teknik bakımdan sanayiler, sektör ve evrelere ayrılır. Bellibaşlı sektörler meyanında (yatay ayırım olarak) maden çıkarma sanayii, maden ve demir sanayileri, elektrik sanayii, kimya, inşaat, dericilik, vs. sayılabilir. Evre bakımındansa, ilk maddeyi üreten ya da ilk maddeyi bir ilk dönüştürümden geçiren sanayilerle doğrudan doğruya yararlanılabilir kullanım değerleri (makinalar, enerji, giysiler, ayakkabılar, vs.) imal eden sanayiler karşıtlaştırılır: birinciler, genellikle, temel ya da ağır sanayiler olarak; ikincilerse, transformasyon (dönüştürüm) sanayileri olarak adlandırılır.

Ekonomik bakımdan, iki sınıflandırma büyük önem taşır. Birinci sınıflandırma, üretim ünitelerinin, teknik donanımın vs. boyutlarına bağlı olarak sanayiin yapısını gözönüne tutar. Bu bakış açısından, genellikle makina kullanımı temeline dayanan büyük sanayi ile zanaatçılığa pek yakın düşen küçük sanayi birbirinden ayırt edilir. İkinci sınıflandırma, ürünün yapısına ilişkindir, ve dolayısıyle de, üretim malları sanayileri ile tüketim malları sanayileri arasında ayrım yapar. Genişletilmiş yeniden-üretim'e dair ünlü şemalarında Marx tarafından kullanılan sınıflandırma, bu ikincisidir.

Coğrafi bakımdan, bir sanayi, hiç de keyfî olmıyan bir biçimde meydana getirilir ya da kurulur. Muhtemel bir sanayi, gerekli ilk maddeleri ve enerji kaynaklarını, özgül bir el-emeğini, gerekli ulaşım araçlarını ve yeterli sürüm yerlerini bulabileceği kesin ise kurulabilir ancak. Sanayiler, gelişerek, sanayi havzaları, sanayi bölgeleri, sanayi ocakları meydana getirirler.

Sanayi, hemen hemen tarım kadar eskidir. Yüzyıllar boyunca sanayi, basit bireysel zanaatlardan bugünkü büyük endüstriye kadar alabildiğine çeşitli biçimlere bürünmüştür.

Demek ki, XVII. yüzyıldan bu yana yeni olan şey sanayiin kendisi değil, onu bir yandan büyük modern devletlerin kapitalist ve sosyalist ana ekonomik faaliyeti haline getiren son derece hızlı gelişmedir, ve, öte yandan da, büyük sanayiin, küçük

sanayii artık tamamıyle ikincil ve bağımlı bir sıraya itecek biçimde çok hızlı büyümesidir. Dolayısıyle de, sanayiin modern formu, her şeyden önce fabrikadır.

Sosyalizm bu gelişmeyi frenlemek ya da durdurmak şöyle dursun, onu daha da yoğunlaştırmakta ve aynı zamanda da daha dengeli, daha az eşitsiz kılmaktadır. Çünkü, bütün ürünlerin bolluğunu gerektiren sınıfsız topluma ancak, alabildiğine güçlü bir sınaî temele dayanarak geçilebilir.

★

Ayrıca bakınız: *Ekonomik branşlar, Sanayileşme, Kilit sektörler.*

SANAYİ DEVRİMİ (REVOLUTION INDUSTRIELLE)

Makina kullanımı temeli üzerinde, manüfaktürden büyük makina sanayiine tarihsel geçiş.

Sanayi devrimi deyimi, iki tamamlayıcı terimi içine alır. İkincisi, varolan durumla bir kopuşa yol açan, nitel karakterde bir hızlı dönüşümler süreciyle karşı karşıya bulunduğumuzu belirler; birincisi ise, söz konusu dönüşümlere uğrayan özgül alanı —ki bu alan, sanayidir— dile getirmektedir.

Sanayi devriminin içeriği, basit kooperasyon temeline dayanan manüfaktürden, makina kullanımından ayrılamaz olan büyük makina sanayiine geçiştir.

Bu devrimin temeli, makina-avadanlık'ın gelişidir. Gerçekten de, Marx'ın dediği gibi, «insanın elinden çıkmış olan alet bir mekanizma tarafından işletilmeğe başlandığı ândan itibaren, basit aletin yerini makina-avadanlık almış olmaktadır. Bir devrim gerçekleşmiştir; ve insan da bu devrimin motorudur» (*Kapital*, Kitap I, cilt II, s. 60).

Görüldüğü gibi, sanayi devrimi, üretici güçlerin gelişiminin belirleyici bir aşaması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu aşama, içiçe birbirine bağlı iki veçheyi içermektedir:

— bir teknik, teknolojik veçhe: olağanüstü bir bulgu ve yenilikler dizisinin sonucu olan teknik altüst oluş, üretici güçlerin nitel ve nicel bir gelişimine yolaçmıştır;

— bir sosyal veçhe: teknik dönüşümler, üretim ilişkilerini, bu ilişkilerin temel karakterlerini değişmez bırakarak derinlemesine değişime uğratırlar. Manüfaktürden fabrikaya geçilmektedir. Bu durumda kapitalizm, hemen hemen sınırsız bir yayıl-

mayı sürdürebilmeğe elverişli bir teknik temele sahiptir. Sömürü alanı, gerek yüzey olarak ve gerekse yoğunluk açısından büyük çapta genişlemiştir.

Sanayi devrimi, ilk defa, XVIII. yüzyılın sonuna doğru İngiltere'de gerçekleşmiştir. Bu devrim, özellikle, dokumacılık sektöründe (pamuklu sanayii) kullanılan makina-avadanlık'ların gelişiminde, demir ve madenciliğin boyatışında, kömürden türeme yeni bir enerji kaynağı olan buhar sayesinde makina kullanımının kesinlikle üstünlük kazanmasında dile gelmiştir.

Bugün çağımızda, ikinci bir sanayi devrimi yürürlüktedir. Tıpkı birincisi gibi bu ikinci devrim de, teknolojik bir temele sahiptir; çünkü oluşmakta olan dönüşümlerin özü, maddî araçların birinci devrimde olduğu gibi insanın elinin değil, beyninin birtakım belirli işlevlerinin yerini almasına dayanmaktadır. Bu nitel sıçramayı doğuran maddî araçların en başında, otomasyonun ve sibernetik ile elektroniğin hızlı gelişiminden ayrılamaz karakterdeki ordinatörler (bilgisayarlar) gelir.

Sanayi devrimi kavramının, gerek teorik ve gerekse pratik bakımlardan büyük bir önemi vardır.

Teorik büyük bir önemi vardır; çünkü, üretici güçleri altüst etmiş ve büyük sanayi —ki bu büyük sanayiin kendisi de sanayileşmenin sonucudur— çağını açmış olan en kesin ve belirleyici nitel değişmelerden birini anlatabilir.

Pratik büyük bir önemi de vardır; çünkü, az gelişmiş ya da geri kalmış ülkelerin çoğu, az gelişmişliğin boğucu çemberini kırmak istiyorlarsa, bu belirleyici geçidi aşmaları gerekmektedir.

Ama, kavramın gerçek içeriğini hakikî bir şekilde tanımlamayı sadece Marx ve marksistler başarmış olduğuna göre, soruna bilimsel yaklaşım ancak marksist açıdan söz konusu olabilir.

Çağdaş tarihçiler, gerçekte, marksist tezlere katılmaktan çok uzaktırlar. Bunların kimisi, işin sosyal yanını tamamıyle ihmal ederek salt teknik yanına parmak basmakta; kimisi de nitel sıçramayı inkâr ederek, sanayileşmeden, büyük sanayiin oluşumundan söz açma yoluna gitmekte ve sürecin devrimsel yanını tamamıyle hasır altı etmektedir.

En son olarak kimisi de, sürecin bütün cephelerini aynı plana koymakta ve, dolayısıyle de, kendilerini fenomenin yüzeyinde kalmağa mahkûm etmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Fabrika, Sanayileşme, Makina -avadanlık, Maşinizm.*

SANAYİLERARASI BAĞLANTILAR TABLOSU (TABLEAU DES RELATIONS INTER-INDUSTRIELLES)

Ürünlerin branştan branşa hareketlerini, başlayış noktalarından (giriş) varış noktalarına (çıkış) kadar tasvir eden ekonomik tablo.

Sanayilerarası bağlantılar tablosu, Amerikan ekonomisti Leontiev tarafından hazırlanıp işlenmiştir. Bu tablolar, ilkin, ekonominin branşlara ve sektörlere bölünmesine ve, ikinci olarak da, biribirlerine bağımlı olarak ele alınan branşlar ve sektörler arasındaki özgül bağlantılara dayanmaktadır. Gerçekten de her sektör, aynı zamanda satıcı ve alıcıdır. Satıcı sıfatıyle, ürünlerini öbür sektörlere satar. Alıcı sıfatıyle ise, kendisine ham madde, makina, alet, vs. veren sektörlere bağlıdır. Şu halde; bir sektöre giren bir ürünün (ki bu giriş olgusuna *input* denir) aldığı yolu ve bir başka sektöre çıkan bir ürünün (ki bu çıkış olgusu da *output* termiyle belirtilir) kat ettiği yolu tasarlama olanağı vardır. Bu şartlar içinde, daha önce de söylenmiş olduğu gibi, bütün branşlar bazan satıcı ve bazan da alıcı olacaklardır. Mübadelelerin parasal biçimini, giderek de, elden ele geçen metaların hareketini dile getirmekten başka bir şey yapmayan bu çifte karakterdir ki, tablonun yapısını belirler.

Eşit sayıda dikey ve yatay sütunlardan meydana gelmiş bir daima tahtası biçimindedir bu tablo. Dikey sütunlar girişleri ya da satın alımları, yatay çizgilerse satışları ya da çıkışları temsil ederler. Bu şartlar içinde, ekonomik branşlardan örneğin tarım gibi bir tanesi alınacak olursa, tabloya başvurarak, iki karşıt ve biribirini bütünleyici ekonomik hareketi yeniden çizebiliriz: ister tarımı alıcı olarak göz önünde tutalım ve alımlarının yapısını, yani satıcı sektörlerin nispî karakterini ve önemini öğrenmek isteyelim (bu yapı, tarıma ayrılan sütundaki rakamlarla verilmiş olacaktır;) isterse de tarımı satıcı olarak göz önünde tutalım ve satımlarının yapısını öğrenmek isteyelim (aranılan müşteriler, buna tekabül eden tarım hanelerinde bulunacaklardır).

Sanayilerarası tablolar, kendisi de sanayilerarası bağlantılar muhasebesi diye adlandırılan bir muhasebe çeşidinden ayrılamazlar; söz konusu muhasebe çeşidi ise, ekonomik sektörlerde üretim ya da dağıtım gibi bütünsel kavramların ayrıştırılması temeli üzerine oturtulmuştur. İşlemler, çift taraflı (en parties doubles) muhasebe ilkelerine göre kaydedilmiştir. Her işlem, aynı zamanda, bir sektör

için bir alım ve bir başka sektör için de bir satım olduğuna göre, her rakam hem bir dikey sütuna ve hem de bir düz çizgiye ait olacaktır.

Sanayilerarası bağlantılar tablosu, esas olarak, teknik temele dayalı bir ayrıştırımı dile getirir. Giriş-çıkış tablolarına bakarak kavranabilecek olan şey, belirli birtakım orantılılık ilişkilerinde dile gelen teknik bağımlılıktır; nispî bir istikrarı olan bu ilişkilere, teknik katsayılar denir.

Sanayilerarası ilişki tabloları bir ekonominin, örneğin üretim gibi bütünsel bir kavram tarafından yansıtılan imajına oranla çok daha canlı olan bir somut imajını verir. Gerçekten de bu tablolarda bütünsel faaliyet farklı sanayilerin karşılıklı olarak bağımlı faaliyetlerinin bir sonucu biçiminde belirmektedir. Bu ise, sınaî muhasebe alanında belirleyici bir ilerleme demektir.

Ama bu tabloların gerek teknik, gerekse kavramsal bakımlardan çok ciddi eksiklikleri vardır. Teknik bakımdan belirli bir anda varolan bağlantıların donuk, statik bir imajını verirler (teknik ilerlemenin hızlandığı dönemlerde, teknik katsayıların çabucak yıpranması ve geçersiz hale gelmesi). Teorik bakımdan: ekonomik faaliyeti hemen tamamıyle ticarî bir faaliyet gibi sunar ve dolayısıyle de ekonomik faaliyetin sosyal karakterini zorunlu olarak ve bütünüyle örtbas ederler. İşte bundan ötürü de Leontiev'in tablosu, pek doğal olarak, meta fetişizminin buyruğu altında kalır.

★

Ayrıca bakınız: *Ekonomik tablolar.*

SANAYİLEŞME (INDUSTRIALISATION)

Sanayiin hızlı ve kesintisiz gelişimini dile getiren tarihsel ekonomik hareket.

Sanayileşmeden söz edildiği zaman, genellikle, aynı amaca yönelik, ama birbirleriyle özdeşleştirilemeyen birçok fenomen göz önüne alınmaktadır. Sanayileşme, birinci olarak, sınaî-olmayan metodların yerine sınaî metodların uygulanması olarak tahlil edilebilir. Buna göre, örneğin, belli bir faaliyette, bir mal sınaî metodlarla imâl edilmeye başlandığı zaman, bu faaliyetin sanayileştirildiği söylenir: bir zanaatçı tarafından, avadanlıklarla imâl edilen mobilyalarla, bir fabrikada makinalarla imal edilen mobilyaları karşılaştırınız. İkinci olarak, sanayi-

leşme, ekonomik sektörün ya da branşın ekonomik yapısını hızla değiştiren toptan bir gelişim olarak kavranır. Global olarak, sanayileşme, sınaî faaliyetin hızlı bir ilerlemesi ve tarımsal faaliyetin nispî bir gerilemesi biçiminde ortaya çıkar. Böylece, sanayileşme, üçüncü olarak, tarımsal öncelikli bir ekonomiden (sanayi-öncesi ekonomi) sınaî öncelikli bir ekonomiye geçiştir.

Demek ki, sanayileşme birkaç düzeyde incelenebilir. Belirli bir ekonomik faaliyet düzeyinde: örneğin, yapı işlerinin sanayileşmesi. Bir bölge yada bir ülke düzeyinde: Rhône-Alpler bölgesinin sanayileşmesi; Fransa'nın sanayileşmesi.

En genel açıdan, sanayileşme, hem gelişiminin belirli bir aşamasında kapitalist üretim tarzını, hem de sosyalist üretim tarzını içeren bir harekettir.

Sanayileşmenin temeli, maşinizme dayanan büyük sanayidir. Demek ki, sanayileşme, zorunlu olarak, tarihsel açıdan, sanayi devrimiyle başlar, ama onunla özdeş değildir.

Sosyal veçhesi altında, sanayileşme, temel ekonomik yasası artı-değer elde edilmesi olan kapitalist üretim tarzının ilerlemelerini dile getirir.

Kapitalist sanayileşme değişik tarihsel yollardan hareketle gelişir. Bunların başlıcaları arasında, sömürgelerin ele geçirilmesi ve yağmalanması (örneğin İngiltere), savaş ve galip ülkelerin mağluplardan aldıkları tazminatlar (1870 savışından sonra Almanya), imtiyazlar ve istikrazlar (Çarlık Rusyası) sayılabilir.

Kapitalist sanayileşme, genellikle, hafif sanayiin gelişmesiyle başlamıştır (örnek: ingiliz pamuk sanayii). Kapitalist sanayileşme kendi uygun temeli olan (ve üretim araçları imaline bağlı olan) ağır sanayii ancak tedrici olarak gerçekleştirmiştir.

Kapitalist sanayileşme, gittikçe kalabalıklaşan bir proletaryanın hızla gelişmesinden büyük köylü ve zanaatçı kitlelerinin yıkımından ayrılmaz.

Sanayileşme, sosyal işbölümünde yeni ilerlemelere yol açarak, bir peryodda, sanayii ve tarımı kökten bir biçimde birbirinden ayırır ve kentle kır arasındaki karşıtlığı son derece şiddetlendirir.

Bugün, bizzat tarım da sanayileşme eğilimindedir, buysa eski sanayi- tarım ayrılığını yeniden söz konusu yapmaktadır.

*

Ayrıca bakınız: *Büyüme, Ekonomik gelişme, Maşinizm, Sanayi devrimi.*

SAPMA (ECART)

Gözlemlenen bir grup ya da bir birimle bu grup ya da birimin ait oldukları bütünün ortalama düzeyi arasındaki istatistik ve grafik uzaklaşma.

Ayrıca bakınız : *Dağılıma (Dispersion).*

SATIŞ (VENT)

Bir eşyanın ya da bir hizmetin, üzerinde uyuşulan bir bir fiyatla bir başkasına devir ve temlik edilmesi.

Bir fiyat tespit edilmediği, fakat sadece bir takas mübadelesi —yani devir ve temlik edilen eşyanın ya da hizmetin yerine bir başkasının konması— sözleşmesi söz konusu olduğu zaman, satış değil, trampa vardır ortada.

Ödeme eşyanın ya da hizmetin teslimi ânında yapılıyorsa, buna *peşin satış* denir. Ödeme, satıcının en kısa ve karar laştırılmış süre içinde eşyayı teslim etmeyi ya da hizmeti sağlamayı tahhüt ettiği ânda yapılıyorsa, buna *alivre satış* denir. Ödeme, eşyanın teslimi ya da hizmetin ifası ânında yapılıyorsa, buna *malın tesliminde peşin satış (comptant à livraison)* denir. Bu son iki satış biçimine şu adlar da verilir: *birincisi, ânında ödenen siparişli satış:* ikincisi, *teslimde ödenen siparişli satış.*

Vefalı satış (La vente à réméré), satıcının kararlaştırılan bir süre içinde, sattığı nesneyi bedelini ödiyerek geri alabilmesine imkân veren bir akit çerçevesi içinde yapılan satıştır. Bazı hipotezlere göre, satış, sözleşmeli bir işlemle şartlandırılabilir; bu duruma, genel olarak, şartlı satışlar adı verilir.

Şartlı satışlar içinde en çok rastlananı şu iki tiptir: sabit vadeli satış ve kredili satış.

Sabit vadeli satış, ödemenin yapılacağı tarihi belirler. Taahhüt, malın ya da hizmetin ânında teslimi biçiminde olabileceği gibi, ödeme için tespit edilen vadede teslimi biçiminde de olabilir.

Kredili satış, genellikle, malın ya da hizmetin ânında teslimi esasına dayanır —buna güvenceler de eşlik edebilir. Ödeme ve taksitler ya tek vadeli ya da kısımlar halinde öngörülmüştür: son durumda *basa-*

makbi kredi söz konusudur. Satıcı, bu arada, alıcının ödeme taahhüdünü iskonto eden özel bir ticarî kredi kuruluşunun teminatını da elde edebilir. Ödeme tarzı her ne olursa olsun, satıcı ile alıcı arasındaki anlaşma, işlemin maddî ya da gayrimaddî objesi ve fiyat hususunda sarahat taşıyorsa, buna *tam satış* denir. Anlaşmada, satıcı ya da alıcıyı etkiliyen özel şartlar, özel hükümler yer alıyorsa, buna *tamam olmıyan* satış denir.

Ertelemeli satış, satıcının ciro ya da iskonto ettirebileceği bir ticari senet, emre muharrer senet ya da poliçenin alıcı tarafından tesliminden ibarettir. Hayli yaygın bir görüşün tersine, bu satış, hukukî bakımdan bir *tam satış*'tır ve muhtemel anmazlıklar satışın kendisini etki, lemez, fakat bu muhtemel ananlaşmazlıklar, ticarî senetlere ilişkin hükümlerin kapsamına girer.

★

Ayrıca bakınız *Nakit, Fiyat.*

SAYIM (RECENSEMENT)

Belirli bir bütün meydana getiren unsurları toplama (totaliser) ve bu unsurların kategoriyel karakteristikleri hakkında açık bilgi edinme imkânını veren istatistiksel işlem.

En geniş ve en mükemmelleştirilmiş sayım, nüfus sayımıdır. Sayım, bir yerde oturanları sadece saymak ve toplamını yapmaktan ibaret olan basit sayma (dénombrement) işleminden farklıdır. Gerçekte, sayım, soruşturma yoluyla, nüfusun bellibaşlı iç kategorilerine (yaş, cinsiyet, meslek, öğrenim derecesi, medenî hal, kategorileri, vs.) dair ve geçim şartlarına (yerleşim, konut, dolaşım imkânları, vs.) dair istatistiksel bilgileri de kapsar.

Gerek sayma işlemlerine, gerekse azçok ayrıntılı sayımlara, zaman zaman başka alanlarda, özellikle de toprak mülkiyeti, tarım işletmeleri, gayrimenkul mülkiyet, sanayi makinaları, büyük alım ve satımlar, taşıt, kira, bakım sözleşmesi, tarım makinaları alanlarında başvurulur. Nihayet, sınırlı sayıdaki şahıs, mal ya da hizmet kategorilerine ilişkin *özgül* sayımlar, ya bildirim (beyan) yoluyle, ya doğrudan doğruya sorgulama yoluyle, ya da tadat (comptage) yoluyle yürütülür.

Sayım, gerekli tadillerden sonra, belirli bir ândaki ekonomik ve sosyal yapıya dair dolaysız bilgi verir. Bu ekonomik ve sosyal yapıdaki değişmeleri izle-

me imkânı sunar ve daha genel bir tarzda, çeşitli sınıfların uğradığı dönüşümleri değerlendirmeye yarıyan unsurlar sağlar.

Sayım, işçi hareketi için, teorik ve pratik mücadelelerinde kullandığı ve yeri pek de doldurulmaz bir dokümantasyon teşkil eder böylece.

*

Ayrıca bakınız: *Demografi.*

SEKSİYON I VE SEKSİYON II (SECTION I ET II)

Toplam ürünün ve toplumun üretici branşlarının temel bölümleri.

Toplu ve biçimsel bakış açısından, üretilen metaların hepsi iki kategori içinde sınıflandırılabilir:

— makine, araç (outil), ilk madde gibi üretim araçları.

— işçilerin, kapitalistlerin ve diğer sosyal grupların kişisel tüketimlerine tahsis edilmiş olan tüketim nesneleri.

Demek ki, bütün sosyal üretim su iki temel kategoriden birine girer: Seksiyon I adı verilen, üretim araçlarının üretimi, ve Seksiyon II terimiyle belirtilen, tüketim nesnelerinin üretimi.

Demek ki, Seksiyon I üretim araçları üreten bütün üretim branşlarını, Seksiyon II ise, tüketim nesneleri üreten branşların tamamını içine alır. Seksiyon I'de, örneğin, şunlar yer alır: siderurji, ağır mekanik, büyük elektrik cihazları yapımı, vs... Seksiyon II'de ise, mutad olarak şunlar yer alır: konfeksiyon, ayakkabı imalatı, gıda sanayii, yayın işleri, matbaacılık, vs.

Max'ın dediği gibi, bütün bu üretim branşları seksiyon II'de çakışan tek bir üretim branşı teşkil eder. İki büyük seksiyona ayrılan sermayenin kendisi için de durum budur.

Her iki seksiyon karşılıklı bağlılık halindedir: aralarındaki ilişkiler, üretim usullerinden dolayı ortaya çıkan realizasyon problemini şartlandırır.

Bu temel bölünmeden hareket etmek suretiyle ki, Marx, üretim şemalarını, yani basit yeniden-üretim ve genişletilmiş yeniden-üretim şemalarını işleyip geliştirmiştir. Sektör I'e dahil olan üreticilerin kendi ürünlerinin (üretim araçlarının) bir kısmını sektör II'nin ürünleriyle (kendi zorunlu ihtiyaçlarını tatmine yarıyan ürünleriyle) mücadele etmek zorunda olmalarına mukabil, seksiyon II'ye dahil kapitalistler de tüketim nesnelerini üretmeye yarıyan araçları sağlamak için seksiyon I ile ilişkiye girmek zorundadırlar.

Seksiyon I ile seksiyon II arasındaki bu mübadeleler, Marx

ve onun devam ettiricileri tarafından teorik planda etüd edilmiş olan, kesin bir orana göre gerçekleşir ya da gerçekleşmek zorundadır.

Seksiyon I ve seksiyon II kavramları, tekmil insan toplumu içinde üretimin ikili mahiyetini dile getiren kavramlardır. Fakat bu kavramlar, ancak, kapitalist üretim tarzı ve sosyalist üretim tarzı ile birlikte gerçek bir önem kazanmışlardır.

Gerçekten de, bunun için, sanayinin ekonomide ağır basması gerekir ki, bu da sanayi devriminin başlamış olması, anlamına gelir.

Seksiyon I ve seksiyon II, artizanal tekniğin yerini maşinizmin almasını mümkün kılan makinalaşma süreci içinde, transformasyon sanayii ile temel sanayilerin ardarda ortaya çıkmasıyle kendilerini gösterirler.

Kapitalist üretim tarzında, seksiyonlar arasındaki ilişkiler girişimler arası ilişkiler, yani alıcılarla satıcılar arası ticari (mercantile) ilişkiler halinde somutlaşmış olarak kendilerini gösterirler. Bu fenomenal biçim esası maskeler. Genel olarak, kapitalist girişimciler, kendi girişimlerinin şu ya da bu seksiyona dahil olduğunun farkında bile değildirler. Bundan başka, bu kapitalist girişimcilerin girişimleri hem üretim hem de tüketim maddeleri üretiyor olabilir. Seksiyonların su yüzüne çıkması, soyutlama, genelleştirme, hatta bir icmal sürecine ihtiyaç gösterir.

Tam tersine, sosyalist ekonomide, seksiyonlar özgül realiteler olarak kavranırlar. Bunlar, hem bir ekonomik kavram hem de bir istatistiksel kavram teşkil ederler. Dolayısıyle, bunlar teorik olarak inşa edilebilecekleri gibi pratik olarak da ölçülebilirler.

Seksiyonların, ve seksiyonların yapılarının, muhtevalarının ve gelişme biçimlerinin iyice bilinmesi, sosyal üretim planında büyük bir önem taşır.

★

Ayrıca bakınız: *Ekonomik branşlar, Sosyal hasıla, Kapitalist yeniden üretim.*

SENDİKAL DELEGE (DELEGUE SYNDICAL)

Bütün önemli müzakerelerde, girişim şefi karşısında sendikal örgütün temsilcisi.

Bu fonksiyon, sendikal hakların girişimde uygulanmasına ilişkin yasadan doğmuştur: girişim içinde bir sendika seksiyo-

nu kuran her temsilci sendika, kendisini girişimin şefi karşısında temsil edecek bir ya da birkaç sendika delegesi tayin eder. Bunlar, beşyüzden fazla işçi çalıştıran girişimlerde bir saat kontenjanından yararlanırlar.

Sendikal delegelerin görevi, işyerinde sendikal organizasyonu canlandırmaktır. Vaktini ve aktivitesini esasta buna ayırır. Sendika delegesi örgütün en iyi militanı, yani sendika sekreteridir.

Sendikal delege, mensup olduğu federasyonla, bölgesel ve mahallî birlik ile bağlantı halinde, arkadaşlarının görevlerinin gerçekleşmesine yardım eder, toplantıları hazırlar, görüşülmesi gereken problemleri incelemek için kendisiyle bağlantı halindeki personel delegelerini, işletme komitesi üyelerini bir araya getirir.

Sendikal delege, en önemli problemleri işyerinin yönetimiyle müzakere yükümlüsü olan militan delegasyonu yönetir.

Sendikal hakların kullanımına ilişkin yasa, sendikal örgütün işyeri içinde canlandırılıp yaşatılması imkânlarını vermektedir. Bu metin, sendika örgütlerinin aktivitesini güçlendirmek ve geliştirmek bakımından sonuna kadar kullanılmalıdır.

SENYÖR (SEIGNEUR)

Bir fief'in, bir arazinin ya da az çok geniş hükümranlık haklarının sahibi ve bu sıfatla da feodal çağın egemen sınıfının üyesi olan kişi.

En yalın durum, toprak senyörünün durumudur. Senyör bir malikânenin (domaine) sahibi olarak kabul edilir ve bu malikânede yaşayan ve onu değerlendirenler, sadece birer «kesenekçi»dirler, ve buyüzden de, para olarak, aynî olarak, emek (iş) olarak çeşitli aidatlar ödemek zorundadırlar. Senyör'ün kendisi de, bütün bu mükellefiyetler (hommages), aidatlar ve hizmetler sistemiyle, başka senyörlerin ve kralın vasal'idir.

Senyör vergilerin, hakların, arpalıkların da imtiyazını elinde bulundurabilir ve bunlardan kazanç sağlar. Bu durumda, senyör, feodal hukukta, büyük senyörler ve kral tarafından verilmiş olan çeşitli avantajların sahibi ya da mültezimi olarak kendisini gösterir.

Senyöre, bir sistemin, bir bölgenin, bir eyaletin ya da sadece geniş bir malikânenin az-çok teorik idareciliği fonksiyonu verilmiş olabilir: burada, söz konusu saha senyör tarafından istiyerek kralın himayesine ve-

rilmiş kendi mülkü olarak mütalaa edilebileceği gibi kral tarafından senyörün muhafızlığına bırakılmış olan krali mülk olarak da mütalaa edilebilir. Senyör bu durumda da elindeki fiili yönetim gücü ne derecede olursa olsun, adetlerden ve diğer avantajlardan yararlanır.

Senyör soyluluğun bir üyesidir. Senyoral sıfat taşıyan en basit mülk sahibi şövalyedir, ve bu sıfatla, vasal'i bulunduğu feodal üstlerine karşı yükümlülükleri, özellikle de askeri yükümlülükleri vardır.

Monarşi, feodal mülkiyet sistemini korumakla birlikte, soyluluk fikrinden, dolayısıyle de senyörlükten, mülkiyet fikrinden tedrici olarak uzaklaştı. Senyör, alelade anlamda, Soyluluk kategorisi içinde yer almayı sağlıyan bir soyluluk sıfatına sahip herhangi bir kimse haline gelmiştir. Fakat başlangıçtaki sistemin kalıntısı, «soyluluk sıfatına bağlı haklar» biçiminde kendisini göstermektedir; burada söz konusu olan, rantabl bir vergi ya da sadece bir maaş imtiyazıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Feodalite.*

SERBEST BÖLGE (ZONE FRANCHE)

Bir ülkenin topraklarının, genellikle bir liman çevresinde yer alan, gümrük açısından sınırlar-dışı (extraterritorialité) sayılan parçası.

Serbest bölgeler uygulaması gümrük tekniklerine bağlıdır. Konvansiyonel olarak, sınırlı bir coğrafî bölgeye, gümrük konusunda istisnaî bir rejim uygulanır.

Bu bölgede, içeri giren metalar ulusal gümrüğün denetimine tâbi tutulmazlar. Orada kalabilirler, giriş vergilerine tâbi tutulmaksızın başka ürünlerin arasında yeralırlar. Öyleyse, bunlar, terimin kesin anlamında ithalat değildirler, ama daha sonra serbest bölgeden çıkıp gerçek ulusal alana girerek ithalata dönüşebilirler.

Demek ki, burada, sınırlı ve istisnaî bir tarzda, gümrük duvarının kalkması söz konusudur. Böylece, metalar rejimi, onların nihaî kaderine bağlıdır. Bunlar,

— ya (politikman serbest bölgenin de içinde bulunduğu) ulusal topraklara girerler ve ithalata dönüşürler;

— ya da serbest bölgeden çıkarak yeniden-ihraç edilirler, bu durumda vergi ödemeleri söz konusu değildir ve herşey sanki ulusal alana hiç girmemişler gi-

bi cereyan eder (ihracat olurlar).

Bu serbest bölgeler genellikle limanlarda yer alırlar ve bu limanları bütünüyle ya da kısmen içerirler. Fransa'da serbest bölge yoktur, ama birçok devletlerde gerçekleştirilmişlerdir (büyük uluslararası limanlara tekabül ederler). Örnek olarak Hamburg, Cenova, Trieste, Helsinki verilebilir.

Serbest bölgeler genel ticareti ilgilendirir ve belli mübadele tipleri için elverişli şartları yaratırlar. Özellikle ticari açıdan aracı rolü oynayan ülkelerde vardırlar. Doğrudan doğruya navlun hacmini etkilerler.

*

Ayrıca bakınız: *Gümrükler*,

SERBEST-GİRİŞİM (LIBRE-ENTREPRISE)

Kapitalistlerin kendi sermayelerini kendilerinin sahibi oldukları ve serbestçe seçtikleri bir girişime yatırdıkları, riziko ve zararlar kendilerine ait olmak üzere üretim yaptıkları ve bir kâr elde ettikleri rejim.

Serbest girişim siyaseti, tam serbest rekabet siyasetidir. Burada, devletin, herhangi bir girişimi yasaklayıcı, düzenleyici ya da kolaylaştırıcı hiç bir müdahalede bulunmaması gerekir. Devlet rekabetin geçerliliğini gözetir sadece.

Sermayeyi ellerinde bulunduranlar, bunları istedikleri alana yatırmakta serbesttirler: anonim şirket hissedarları örneğin, bunlar şirketin kârlarını paylaşırlar ve şirketin durumu parlaksa hisse senetlerini değerlendirirler, çünkü, bu hisseler, girişimin işleyişine ve perspektiflerine bağlı olarak borsada bir değer kazanmış olurlar. Serbest-girişim siyaseti, plasman ve spekülasyon serbestliğine dayanır.

Kapitalistler, girişimlerin sorumlu sahipleri olarak, bu girişimlerin yönetimini deruhte ederler ve girişimin gerektirdiği her türlü sözleşmeyi kabul ya da reddederler. İş sözleşmesi, kapitalist işverenle ücretli arasında serbest müzakereden doğar. Serbest-girişim siyaseti, işçi kullanımının ve ücretlerin belirlenmesinin serbestliğini gerektirir.

Gerçekte ise :

— rekabet hiçbir zaman tam olmamıştır ve gittikçe tam olmaktan uzaklaşmıştır; kapitalistler arası bütün anlaşma biçimleri, özellikle de karteller ve tröstler, rekabeti sınırlandırırlar; firmaları destekliyen mali güçler eşitsizdir ve bazı firmalara, diğerlerinin elde edemiyeceği dayanaklar, reklâm imkânla-

rı ve başka destekler sağlarlar;

— devlet müdahaleleri çeşitlidir: kamusal siparişler, sübvansiyonlar, bağışıklıklar: empoze edilen ya da limit fiyatlar, malî yükümlülükler, özel krediler, vs. Zorunlu yatırımlar karşısında özel sermayeler yetersiz kaldığı zaman devletin müdahalesi, serbest-girişim sisteminin tabiatını bozar: şu anlamda ki, kapitalistler yatırıma bağlı bir şey olan şu mahut «riziko»yu reddettikleri halde, devlet onlara kâr sağlıyan faaliyetlerin finansmanına katkıda bulunmaktadır.

Emekçilerin baskısı altında, İş Hukuku, istihdam şartlarını düzenler ve işverenlere, çalışma normlarının ve ücretlerin «serbestçe» tespiti ilkesine aykırı düşen yükümlülükler empoze eder.

Kamu sektörünün, ve onun ardından kamusal sermayelerle özel sermayelerin birbirine eklendiği karma sektörün gelişmesiyle birlikte serbest-girişim, anlamından çok şey kaybetmiştir. Monopolist devlet kapitalizminin ortaya çıkmasından itibaren, pratikte, serbest-girişim diye bir şey kalmamıştır artık.

*

Ayrıca bakınız: *Kapitalizm, Rekabet, Liberalizm.*

SERREST MÜBADELE (LIBRE-ECHANGE)

Uluslararası ekonomik ilişkilerde, metaların, sermayelerin ve insanların hareketini sınırlıyan kurumsal nitelikte her türlü engelin (kontenjanlar, gümrük vergileri, vs.) kaldırılmış bulunduğu durum.

Serbest mübadeleciliğin ilk doktrinal formülasyonu, fizyokratların «bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler»idir. Bundan sonraki tarih, metaların serbest mübadelesinin bir istisna olarak kaldığını gösterir. Serbest mübadeleci hareket, İngiltere'de, ancak XIX. yüzyılın ortasında himayeci yasaların kaldırılmasını başarmıştır. Bu hareket, tarım ürünlerinin ithaliyle, tarımın yerine serbest mübadelenin yeni pazarlar açtığı sanayiin geçmesini sağlar. XX. yüzyılın başlarında, ve otuz yıllarının ekonomik buhranıyle, himayeciliğe dönüş genelleşir. Buna para sisteminde ve uluslararası mübadelelerde bir düzensizlik eşlik eder.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, serbest mübadeleci tezler yeniden ortaya çıkarlar. Bu yeniden-doğuş, amerikan ekonomisinin egemenliğinin sonucudur ve çok-yanlı anlaşmalar çerçevesinde (GATT, Kennedy Ro-

und, Nixon Round) ya da serbest mübadele bölgeleri, gümrük birlikleri ya da ortak pazarlar yaratılması yoluyla gerçekleştirilir.

Serbest mübadele, uluslararası rekabet içinde ulusal ekonomilerin karşı karşıya gelmelerini önlemez.

Rekabet öyle bir durum alır ki, kamu güçleri rekabetçiliğin artışına git gide daha dolaysız olarak müdahale ederler.

Serbest mübadelenin güncel deneyimi, onun, kendiliğinden evrensel uyumu sağlamak şöyle dursun, ekonomik ve politik güçler oranının sürekli olarak değişen bileşkesinden başka birşey olmadığının tespitine imkân verir. Fransa'nın Ortak Pazar ve Atlantik İttifakı içindeki ekonomik ve politik konumları «serbest mübadeleci» ülkeler arasındaki ilişkilerin, her birinin eşitsiz ekonomik ve politik gelişmesinden ileri gelen zorlayıcı karakterini eksiksiz yansıtır.

★

Ayrıca bakınız: *Dış ticaret, Mahreçler, Mübadelelerin serbestleştirilmesi.*

SERF (SERF)

Feodal dönemin, malikâneye demirbaş gibi bağlı olan ve her türlü üretim aracından ve özellikle de topraktan yoksun olduğu için, angarya biçimi altında, bir emek fazlası vermek zorunda tutulan emekçi köylüsü.

Feodal çağların alt sosyal kategorisi olan serfler, başlangıçta yalnız kırlarda değil, kentlerde de oturdukları halde, çok geçmeden serf, «yükümlülükleri olan» bir köylü olarak tanımlanmıştır. Söz konusu yükümlerin sayısı ve ağırlığı, bölgelere göre değişmektedir.

Feodalizmin ilk zamanlarındaki *topraklı serf*, gedik olarak ve karşılığı sonradan ödenmek üzere, ister meskun olsun ister olmasın, bir toprak parçası almış olan serftir. Bu, *kesekli serf* olabildiği gibi (borcunu aynî olarak ve hayatının sonuna kadar ya da uzun bir süre boyunca belirli miktarlar halinde öder), *insâfa kalmış* da olabilir (borcunu derebeyinin istediği zaman ve istediği gibi öder). *Yurtlu serf*, senyöre ayrılmış olan yurtluğun bir parçasını işletme olarak almıştır: Orada oturur ve emek ürününün az ya da çok bir kısmını kendi alır. *Çıplak serf* ise, topraklı ya da yurtlu bir serfin yanında çalışan bir tarım işçisidir. *Giyinik*

serf'in sürekli tarımsal uğraşı yoktur, efendisinin yanında hizmetli olarak çalışır. Bütün bu serflerin hepsi, istisnai izinler dışında, çeşitli evlenme yasaklarıyle bağlıdırlar; ve gene hepsinin, bir yerden bir yere alabildiğine değişebilen azat edilme olanak ve yolları vardır.

«Dış evlilik» («formariage»), yani —serfin, normal olarak terketme hakkına sahip bulunmadığı— derebeylik arazisi dışında yapılan evlilik, önceleri yasaklara sonradan özel bir izin alma ve borçlanma sistemine bağlı kılınmıştır. «Malını istediği gibi kullanmama» («mainmorte») sistemi, serfin ölümünde, mallarının senyöre «geri dönmesi»ni gerektiriyordu; ama sonradan bu sistem de, gene özel izinler ve borçlanmalar yoluyle, hafifletildi.

Serf, yarı kölelik durumundan ancak *azat* olma yoluyle kurtulabilir; azat olma, «yükümlerin kalkması» olarak tanımlanmaktadır. Azat edilme; iki biçimde olabilir: Şartlı azat olma ve kesin kurtuluşlu azat olma. Birinci azat edilme biçimi, malikânenin ya da bölgenin senyörü ile bir uzlaşma sonucunda elde edilebilirdi; senyörün bu iş için normal olarak koyduğu şart, serfin kendi özgürlüğünü «satın alması» olurdu. İkinci azat biçimi ise, hükümdarın ya da büyük bir derebeyinin kararı sonucunda gerçekleşebilirdi; serflik halinin kaldırılması kararı, çoğunlukla, serfin geçmişteki iyi hizmetleri göz önünde tutularak ya da popüler olma kaygısıyle verilmekteydi.

Fransa'daki kurtuluş hareketi, Louis X tarafından krallık mülkünde başlatılmıştır; komünal hareket ve Haçlı seferleri bu hareketi kolaylaştırmıştır. Bazı yükümler, XVIII yüzyılda kaldırılmış yada hafifletilmiş; ve gene aynı yüzyılda, serfliğin toptan ve kesinlikle ortadan kaldırılmasını isteyen bir «felsefe» akımı başlatılmıştır. Malını istediği gibi kullanamama sistemi, 8 Ağustos 1779 tarihinde krallık mülkünde kaldırılmıştır.

1750 yılında, serflerin sayısı 950 000 olarak tahmin edilmekteydi; ve 1750-1789 yılları arasında bu sayıda büyük bir azalma olmadığı sanılmaktaydı.

Serflik, 4 Ağustos 1789 tarihinde resmen kaldırılmıştır. Kişisel yükümleri kaldıran bu ilk kararı, 28 Eylül 1791 tarihinde Devrim Kır Yasası'nın kabulüyle birlikte kolektif yükümlerin de kaldırılması kararı izleyecektir.

Serf, kölenin tersine olarak, bir meta değildir artık: malikâneye bağlıdır ve ancak malikâneyle birlikte satılabilir. Öte yandan, serfin artı-emeği, görülür biçimde, zorunlu emeğine karşıttır (senyörün mahfuz hissesindeki çalışmaya karşıt olarak, kendi toprak payı üzerinde

çalışma). Bundan dolayı da serfin kurtuluşu, bir yandan politik ve sosyal (belirli bazı hakların tanınması), öte yandan da ekonomik (toprak payının mülkiyetinin değilse bile kullanım hakkının sağlamlaşması) olmak üzere ikili bir biçime bürünmüştür.

*

Ayrıca bakınız : *Feodalite, Serflik.*

SERFLİK (SERVAGE)

Feodalite rejiminde serflerin durumu.

Kölecilik, efendilerinin mülkü olan kölelerin her türlü kişisel haktan yoksun olmalarıyla karakterize edilir. Serflik de bir bağımlılık durumudur, ama bu bağımlılık «mülk sahibi»nin her isteğine sınırsız bir boyun eğme değildir.

Gerçekten, serflik, serflere küçük ve sınırlı bir hukuki kişiliğin tanınmasını içerir. Başka bazı hakların yanı sıra, belirli evlilik yasaklarına uymak şartıyla aile kurma hakkına ve feodallere belirli haraçları vermek kaydıyla bir patrimuvana sahip olmak ve onu yönetmek hakkına sahiptirler.

Köleciliğin ve serfliğin birlikte-varoldukları oldukça uzun bir dönemin ardından, serflik, gerek sitede gerekse kırda nüfusun çok büyük çoğunluğunun normal durumu olur. «Doğuştan serfler», «serfleşmiş»lerin çeşitli kategorileri ve «düşmüş»ler, serfliğe dahildirler. Kırda, serflerle kolon'lar, şehirde, serflerle soylu-olmayanlar (roturier) arasında bir ayırım yerleşir. Kolonlar, belirsiz de olsa, sözleşmeye dayanan haklar elde ederler, kır ahalisine (glèbe) bağlanırlar, serfler ise durumlarıyla ilgili daha güvensiz, ülkeden ülkeye değişen bazı düzeltmeler elde ederler ve bulundukları senyörlüğün toprağına bağlı kalırlar. Kent serfleri ise, bağımlı durumlarını kaybederler ve ayaktakımı arasında erirler.

Serfliğin bağrında adım adım bazı ayırımlar ortaya çıkar. «Demirbaş» serfler, kölelere yakın bir durumdadırlar ve kaçıp uzaklaşırlarsa kendilerini «geri getirme» hakkına sahip olan efendilerinin toprağını aslâ terk edemezler. «Gerçek serflik» durumundakiler, o zamana kadar «müstecir serf» olarak kullandıkları toprağı terkederek statü değiştirebilirler. «Kişisel serflik» durumunda bulunanlar, senyörün izniyle malikâneyi terkedebilirler, ama ona bir aidat ödemek şartıyla.

Serflik,. teknik olarak, «bir

yükümlülükler bütünü» diye tanımlanır. Bu bütün, zaman içinde çok değişkendir, ama mekân içinde daha da değişkendir. En belirgin ortak karakteristikler, malların sınırlı kullanımına ve serflik yükümlülüklerine boyun nımı —ki değişik biçimler alır— nımı - ki değişik biçimler alır - esasında, serfin malları ölünce senyöre kalmak üzere, miras bırakma yasağıdır; bazı düzenlemeler ve kısa süreli uyuşmalar olmuştur, ama ilke ancak Devrim'de kaldırılmıştır. Başlıca serflik vergileri, baç, haraç ve angaryadır.

Serflik, toplumun genel evrimi içinde, en elverişsiz durumda bulunan sosyal kategorinin tarihsel kurtuluş eğiliminin bir ispatı olarak yer alır. Yalnızca, kölelerin sahip olmadığı bir hukukî kişiliğe serflerin sahip olması bakımından da olsa, köleciliğe göre bir ilerlemedir. Süregiden kurtuluş hareketi, Devrim'in getirdiği yurttaşlık hakları eşitliğine kadar varır, böylece proleter, serfin sahip olmadığı bir hukukî özgürlüğe sahip olur.

*

Ayrıca bakınız : Feodalite, Serf.

SERMAYE (CAPITAL)

Belirli tarihsel şartlar içinde, ücretli emekçilerin sömürülmesi yoluyle, artı-değer'in elde edilmesini mümkün kılan değer.

Sermaye bir eşya değildir, eşyalar arasındaki bir bağıntı da değildir. Belirli bir üretim tarzını, kapitalizmi karakterize eden sosyal bir üretim ilişkisidir.

Sermaye, işçilerin işgücü'nü işletmek ve sömürmek amacıyle yatırılan bir parasal (monétaire) değerdir. Dolayısıyle de sermaye, durgunluk halinde olamaz; herşeyden önce bir hareket olarak kendisini gösterir. O, aralıksız sürüp gitmek zorunda olan bu hareket içinde sermayedir ancak. Hem tedavülü, hem de üretimi kucaklayan bu süreç içinde sermaye, zorunlu olarak dönüşüme uğrar. Bir ilk evrede para iken, sonra üretici sermaye, daha sonra emtia-sermaye haline girer ve en sonunda gene para şekline döner. Görüldüğü gibi, para, sermaye değildir; ancak işgücü'nü işletme ve sömürme yolunda kullanıldığı zaman sermaye olur. Öyleyse sermayenin hareketi, P-M-P (Para-Meta-Para) formülüyle simgelenebilir; bu hareket herşeyden önce bir değerleştirmedir, değeri arttıran bir süreçtir.

Sosyal ilişki olarak serma-

ye, belirli bir sosyal sınıftan ayrı düşünülemez; bu sınıf da, üretim araçlarının sahibi olan kapitalist sınıftır. Geleceğin bir sanayicisi belli bir gün belirli bir miktar parayı elinin altında bulundurduğu içindir ki bu parayı üretici bir biçimde kullanmağa karar verebilir; yani örneğin bir mobilya fabrikası kurup ilerde belli bir piyasada satılmak üzere mobilya imal etmek için işçi marangozlar tutmağa, kiralamağa karar verebilir: başlangıçtaki para böylece hem işin niteliğine uygun üretim araçlarını meydana getirmeğe, hem de emekçilerin ücretlerini ödemeğe yarar. Belli bir hedef (artı-değer'in elde edilmesi) güden bu belli kullanım, bu parayı böylece sermayeye dönüştürmüş olur.

Sermaye, ancak belirli tarihsel şartlar içinde ortaya çıkabilir. Sermayenin belirebilmesi için sadece kapitalist sınıfın değil, aynı zamanda işçi sınıfının da varolması gereklidir.

Sosyal üretim aracı olarak sermaye, ne para ile, ne de üretim araçları ile özdeş değildir. Para ille de sermaye değildir, basit bir mübadele aracı da olabilir; ama buna karşılık sermaye, hareketin iki uç durağında zorunlu olarak para şekline bürünür. Üretim araçları da sermaye ile özdeş değildir; çünkü üretim araçları ancak belirli tarihsel şartlar içinde sermaye şeklini alırlar.

Sermaye bir çok ayrı biçimde bölünebilir. En önemli bölünümü, değer bileşimine ilişkin olanıdır: değişmez sermaye ve değişken sermaye. Sermayenin ikinci bir bölünüm tarzı da, teknik bileşimine ilişkindir: bu ikinci açıdan, toplam sermaye, sabit sermaye ve mütedavil (circulant) sermaye olarak ayırt edilir.

Marksist-olmayan ekonomistler, sermayeyi bir çeşit eşya, kendi başına bir şey olarak mütalaa ederler genellikle. Onu hareket halinde değil de, durma halinde olarak tanımlarlar. İşte bu açıdan da sermayenin, kendilerine göre büyük ölçüde bağımsız üç ayrı şekilde kavranabileceğini ileri sürerler: üretim araçlarıyle özdeşleşen teknik sermaye, faiz ya da kâr üreticisi değere ilişkin olan hukukî sermaye, bilânçoda ortaya çıkan muhasebe sermayesi. Ve bunların içinde de teknik sermaye kavramını, sermayenin temel kavramı olarak kabul ederler.

Bu düşünüş tarzı, sermayenin gerçek niteliğini, bu niteliğin sonucu olan sömürü ilişkilerini ve, giderekten de, sermaye ile emek arasındaki antagonizmayı gizlemeğe varır. Üretim araçları (alet, makina, tesisat, vs.) ile sermaye arasında dolayımsız bir özdeşlik bulunduğunu varsayan burjuva ekonomisi, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki temel farkı böylece reddetmekte; kapitalizmi, çeşitli derecelerde her yerde ve her zaman ge-

çerli evrensel bir model haline getirmektedir. Kamunun hem ekonomi politik, hem de tarih konusunda aldatılması şeklinde ortaya çıkan bu iki sonuç, sermayeyi bu tarzda tahlil eden ideolojik görüşün kaçınılmaz şekilde vardığı sonuçlardır.

Burjuva ekonomisi, ayrıca, rekabetin görünüşlerine, dolayımsız, fenomenal hareketine saplanıp kalmaktadır. Sermayeyi tümüyle üretici, yani kendi kendini değerleştirici özelliğe sahip bir şey olarak kabul etmesi böylece açıklanabilir. İlk bakışta sermayenin bu üreticiliği kesin bir gerçek gibi görünmektedir; ama bu görünüş, temel gerçekliği gizleyen bir görünüştür: gerçek üreticilik, işgücü'nün dolayısıyle de emeğin üreticiliğidir.

*

Ayrıca bakınız: *Kapitalizm, Kapitalist tedavül, Kapitalist işletme, Artı-değer.*

SERMAYE KAÇIŞI (EVASION DE CAPITAUX)

Bir ülkenin ulusal parasına, dolayısıyle de, o ülkenin ekonomisine karşı güdülen kasıtlı bir spekülasyon amacıyle sermaye ihracı hareketi.

Sermaye hareketleri iki kategoriye girer. İlkin, uluslararası mübadeleler çerçevesinde yer alan ve nakit-sermaye düzeyine, emtia hareketine tekabül eden normal sermaye hareketleri. İkinci olarak da, emtia hareketi düzeyinde herhangi bir karşılığı olmıyan istisnaî hareketler. İşte bu istisnaî hareketlerdir ki, sermayelerin iradî olarak belirli bir ülkeye kaçışını belirtmek üzere sermaye kaçışı adını alırlar. Bunlar bu kaçışın kökeninde yer alan kapitalist bir politikayı dile getirirler. Bu sermaye kaçışı spekülatif bir karakter taşır her zaman. Spekülasyon başlıca iki nedene dayanır. Ya; değeri düşürülmüş (dévaluée) ulusal para ile değeri artırılmış (surévaluée) yabancı para arasındaki değer farkından hareketle, iskontolu kârlar nedeniyle yapılır (son yıllarda fransız parasıyle alman markı arasındaki durum budur). Ya da, bir paraya ve dolayısıyle bir ekonomiye zarar vermek amacıyle kasten yapılır. O zaman, bu durumda, emekçilerin ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda ilerlemekte olan bir ekonomik politikayı sekteye uğratmak amacıyle önceden tasarlanıp hazırlanmış bir sermaye kanaması, bir sermaye hemorajisi söz konusudur. Buna alelade dilde para duvarı denir. 1936'da Halk Cephesi zamanında meydana gelen feno-

men budur.

Sermaye kaçışı biçimleri çok karmaşıktır ve çok değişik hukuki biçimlere bürünürler; çoğu hallerde de, bir kaydi paranın, diğer bir deyişle hesaplara kayıtlı bir paranın mahiyetine göre değişirler. Monopolist devlet kapitalizmi çağında, sermaye kaçışı bazan büyük ölçülere varır ve enternasyonal ölçekte sınıflar mücadelesini dile getirir. Büyük bankaların ve iş bankalarının katılması ya da suç ortaklığıyle gerçekleştirilir.

Sermaye kaçışı, kendisini doğuran üretim tarzına bağlı olarak ele alındığı zaman anlaşılabilir ancak. Sermayeler, mahiyet itibarıyle, kozmopolittirler, bundan ötürü de, çeşitli ülkelerin işçi sınıflarını kaygılandıran ulusal çıkarlar, sermayelere vız gelir. Bu yüzden, söz konusu sisteme, belirleyici sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştirebilmek için, etkili bir denetim uygulamak, para duvarını yıkmak zorunludur. Kambiyo tekniği, burada etkili bir tarzda, demokratik ve antimonopolits bir politikanın hizmetine koşulabilir.

★

Ayrıca bakınız *Kambiyo, Uluslararası mübadeleler, Spekülasyon.*

SERMAYENİN DEĞERSİZLEŞMESİ (DEVALORISATION DE CAPITAL)

Sermaye fazlasının bir bölümünün geçici ya da kesin olarak değerlenme sürecinden, yani sermayenin değerlendirilmesi hareketinden çekilmesini içeren aşırı-birikim'den doğan fenomen.

Sermaye, ya kendisi için elverişsiz bir plasmanla yetinerek, yada yok olarak (girişimlerin uğradığı kayıp ve yıkımlar, buhranla, vs.) değersizleşebilir.

Monopolist devlet kapitalizminde, toplam sosyal sermayenin bazı bölümleri, sürekli olarak belirli bir değersizleşmeye uğrarlar. Global sermayenin diğer bölümleri, korrelatif olarak, yalnız yeterli kâr oranını getirmekle kalmazlar, fakat aynı zamanda birikimi de sürdürürler. Aynı şekilde, değersizleşmiş sermayenin de bir çeşit birikimi vardır. Ekonomi, bütünü içinde, kapitalist birikimle ve üretici güçlerin ilerlemesiyle, büyümesini sürdürür.

Üretim araçlarının değerinin bir bölümünün dolaylı ya da dolaysız olarak, devlet tarafından vergilendirilmesiyle bunların temsil ettikleri sermaye özel fonlar tarafından istenen kârın artık elde edilememesi anlamında değersizleşir.

Kapitalizm çerçevesinde gerçekleşen bu dekapitalizasyonun sonucu, sosyal sermayenin diğer bölümlerinin kârının artmasıdır. Bununla birlikte, bu, değersizleşmiş sermayenin global artı-değer üretimine katılmadığı anlamına gelmez.

Böylece, sermayenin değersizleşmesi, kâr oranının artmasını mümkün kılar. Bununla birlikte, birikmiş sermaye kitlesi, sermaye olarak birikmiş üretim araçlarıyla artı-değer'in üretilme ve gerçekleştirilme imkânları arasındaki orantısızlıkla paralel olarak artmayı sürdürdüğü ölçüde, öyle bir ân gelir ki, aşırı-üretim ve kâr oranının düşme eğilimi sınırlı bir buhranın ya da gerilemenin ardından hemen ortadan kalkamaz. O zaman, nispeten uzun ömürlü ve kitlesel bir işsizlik gelişme eğilimi gösterir, aynı zamanda da emekçilerin sosyal ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçların giderilmesi arasındaki çelişki artar.

Kapitalizmin aşılmış ve asalak karakteri, üretimin yükselen eğiliminin yeniden başlamasına rağmen, şiddetli bir görünüm alır. Özel kâr sistemi, kamu kaynakları talan edilmeden işleyemez duruma gelir. Kapitalist antagonizmalar gittikçe derinleşirler ve bu şartlarda, sosyal mücadeleler, söz konusu sisteme derin yapısal dönüşümler, daha cesaretli çözümler empoze ederler.

★

Ayrıca bakınız : *Aşırı - birikim, Kâr oranı.*

SERMAYENİN ORGANİK BİLEŞİMİ (COMPOSITION ORGANIQUE DU CAPITAL)

Sermayenin değişmez kısmı ile değişken kısmı arasındaki oran.

Sermaye, değişmez sermaye ve değişken sermaye şeklinde iki karşıt parçayı zorunlu olarak içerdiği için, hem bir sosyal ilişki ve hem de yapılı (stsucturé) bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır.

Sermayenin bileşimi diye adlandırılan bu karekteristik bölünme, değer ve şekil bakımından olmak üzere, iki görüş açısından ele alınabilir. Gerçekten de sermaye unsurlarına iki ayrı tarzda yaklaşımda bulunabiliriz. Kimi zaman, sermayenin değer süreci içinde oynadığı rol göz önünde tutulmaktadır: sermayenin üretim araçlarına çevrilen bir parçası değişmez sermaye haline gelirken ikinci parçası da işgücü'nün ödenmesine ayrılır ve değişken sermaye olarak harcanır. Geobal sermayenin, değişmez sermaye

ve değişken sermaye olarak bölünme orantısına sermayenin değer bileşimi denir. Kimi zaman da, sermaye tarafından harekete geçirilen üretici güçlerin maddî mahiyeti göz önüne alınmaktadır. Bu görüş açısından, maddî doğal sermaye bir yandan üretim araçlarını, bir yandan da insanın işgücü'nü (yaşayan işçilerden ayrılamaz olan) içine alır. Kullanılan üretim araçlarının bütünü ile bunları harekete geçirmek için gerekmiş olan emek miktarı arasında bir orantı bulunmaktadır. Bu orantıya da, sermayenin teknik bileşimi adı verilmektedir.

Sermayenin değer bileşimi ile teknik bileşimi birbirine sıkıca bağlıdır. Sermayenin organik bileşimi kavramının dile getirdiği de işte bu özgül bağdır; çünkü sermayenin organik bileşimi kavramı, sermayenin teknik bileşimi tarafından değerlendiği ölçüde değer bileşimi olarak kesin şekilde tanımlanabilir.

Bu tanımlamadan çıkan, sonuç, sermayenin organik bileşiminin sabit olmayıp değişken olduğudur. Bu, şu formülde dile gelir: c/v (c, değişmez sermayedir burada, v ise değişken sermayedir).

Organik bileşim, bir sermaye düzeyinde ölçülebildiği gibi toplam sermaye düzeyinde, sosyal sermaye düzeyinde (ortalama bileşim) de ölçülebilir.

Genel olarak, kapitalizmin evrime uğramasıyle birlikte sermayenin organik bileşiminin de sürekli şekilde yükseldiği görülür. Bu yükseliş, birikim ritminin fonksiyonudur (yani bu ritme tabidir).

Sermayenin organik bileşiminin düzeyi, sanayilerin biribirinden ayırt edilmesini mümkün kılar: genel olarak temel sanayilerinde organik bileşim çok yüksekken, dönüşüm sanayilerinde ve özellikle de çoğu tüketim sanayilerinde düşük kalmaktadır.

Sermayenin organik bileşimi, kapitalist birikim mekanizmalarını anlamak bakımından temel önem taşıyan bir kavramdır.

Otuz kırk yıldan beridir (1929-1933 yıllarındaki büyük buhranlardan bu yana) büyüme modelleri geliştirmeğe girişmiş bulunan marksist-olmayan ekonomistler, örneğin kapitalistik şiddetten söz ederek, bu kavramı kendi tarzlarında yeniden keşfetmişlerdir. Ama bu bilginler bir kez daha sermayeye bir sosyal ilişki olarak değil, bir eşya imiş gibi (özellikle de sadece sabit sermaye ve mütedavil sermaye kavramlarını koruyup öbür kavramları unutarak) yaklaşımda bulunmuşlardır.

Sermayenin organik bileşiminin yükselişi, kapitalist rejimde, iki karşıt veçhe gösterir. Bu yükseliş, canlı emek geçmiş emeğin daha büyük bir miktarını

harekete geçirebildiğine göre, bir yandan üretici güçlerin ilerlemesini dile getirmekte; ama öte yandan da sermayenin birikimini ve, giderek, değişken sermayenin, (işten çıkarmalara, işsizliğe, kadro dışı bırakmalara vs. eşlik eden) orantılı düşüşünü yansıtır.

★

Ayrıca bakınız *Kapitalist birikim, Kâr oranının düşme eğilimi yasası, Kâr oranı.*

SERMAYENİN SANTRALİZASYONU (CENTRALISATION DU CAPITAL)

Bireysel, ayrı sermayelerin birbirlerini karşılıklı olarak çekme süreci olup, bu sermayelerin kaynaşmasına, sayılarının azalmasına ve varlığını sürdürenlerin değerce büyümelerine varır. Şu halde, sermayenin gittikçe daha az sayıda kapitalistin elinde toplanması söz konusudur burada.

Her bireysel sermaye bir konsantrasyon odağıdır. Bu konsantrasyon, hem mevcut bireysel sermayelerin büyümesiyle, hem de sayılarının artmasıyle (yeni sermayelerin yaratılması: büyük sermayelerin paylaşımları sonucu bölünmesi) vücuda gelir. Demek ki, aynı zamanda hem servetlerin prodüktif unsurlarını bir araya toplıyan, konsantre eden, hem de birikim odaklarını dağıtıp sayılarını çoğaltan, yani karşıtlaşmaya ve rekabete eğilimli başka birikim merkezleri yaratan bir hareket görülmektedir burada.

Ne var ki, bu bireysel, ayrı sermayeler sadece karşıtlaşma değil, fakat birbirlerini çekme, bileşme, toplaşma eğilimindedirler aynı zamanda. Birinci eğilime karşıt olan bu ikinci eğilim, birikim sürecinin çelişik karakterini dile getirir.

Kapitalizmin başlangıcında maskelenmiş olan, bu sermayelerarası çekim, belirli bir dereceden itibaren etkilerini göstermeye başlar. Çekme hareketi itme hareketine galebe çalar. Ayrı ayrı sermayeler kaynaşır. Böylece, kapitalist «merkezler»in sayısı hızla azalma eğilimi gösterir. Kaynaşmadan doğan sermayeler kuvvetle büyürler.

Şunu önemle belirtmek gerekir ki, sermayenin santralizasyonu süreci kapitalistlerin kullandığı bir yöntem, bir teknik değil, kapitalizmin nesnel bir sürecidir. Bu nedenle, sermayeyi güçlendirmek için başvurulan hukukî yollarla santralizasyonu birbirine karıştırmamak gerekir.

Açıktır ki, kapitalistler, sermayelerin birbirlerini karşılıklı itme ve çekme hareketinin, bu

çilişik, ikili hareketin bilincinde değildirler. Kapitalistlerin düzeyi, kavrayışları her şeyden önce kâr hırsı tarafından belirlenmiştir. Kapitalistlerin ya yeni fabrikalar kurarak ya da eski girişimleri ele geçirerek kendi üretim kapasitelerini artırma eğilimi göstermelerinin nedeni budur. Buna karşılık, başka bir sermayenin içinde eriyecek olan bir sermayenin sahibi olan kapitalist bu değişimi kabul eder, çünkü, çoğu zaman başka bir şey yapacak durumda değildir: ya yıkılacaktır yada değişimi kabul edecektir. Bunun içindir ki, kapitalist birikim, sermayenin konsantralizasyon ve santralizasyonundan ayrılmaz bir tarzda meydana gelir.

Sermayelerin, kaynaşması, ekonomik bir fenomen olarak, ancak hukukî bir takım yollarla realite haline gelebilir. Bu bakımdan, bellibaşlı üç santralizasyon biçimi vardır:

— kaynaşma (la fusion): çok sayıda girişim kendi kaderlerini birleştirmeye karar verirler. Hukukî akitte hem eski girişimlerin ortadan kalktığı, hem de eski girişimlerin aktiflerinin sahibi olan yeni bir girişimin doğduğu belirtilir;

— soğurma (l'absorption) : güçlü bir girişim daha az güçlü bir başkasını kendisine bağlar. Burada eşitsizlik ve tahakküm ilişkisi vardır;

— düpedüz yok olma: girişimin işleri kötü gitmiş, iflâs etmiştir.

Pratikte, sermayenin konsantrasyonu süreci ile santralizasyon sürecini birbirinden ayırmak çoğu zaman zordur. Oysa, mahiyetleri çok farklı olan ve bazı veçheleri birbirine karşıt bulunan bu iki fenomeni birbirine karıştırmamak önemlidir. Marx'ın dediği gibi, konsantrasyonun birikimle karışma istidadında olduğu ileri sürülebilse de, santralizasyon «temelden farklı bir süreçtir» Aslında, santralizasyon, kapitalistler arasındaki kuvvet oranının degişmesini ifade eder ve mevcut sermayelerin dağılımında bir değişmeyi gerektirir sadece.

Demek ki, sermayenin santralizasyonu, herhangi bir bireysel sermayenin konsantrasyonunun sınırlarının araştırılmasını mümkün kılar, o sınırlar ki, onların ötesinde, söz konusu sermaye, kendisinden küçük belirli sayıda sermayeleri çektikten sonra, kendisinden güçlü bir başka sermaye tarafından yutulur.

Günümüzde bu fenomen özel bir önem taşır. Günümüzde, VI. planın öngördüğü dev firmaların, Avrupa rekabetinin karşısına çıkabilecek güçte firmaların meydana getirilmesi amacıyle falanca büyük girişim bir başkasıyle kaynaşmakta ya da onun tarafından yutulmaktadır.

Fakat bu santralizasyon, terimin dar anlamıyle sadece kay-

naşma ya da soğurma yoluyle değil, kontrol, kombinezon, bağımlılaştırma (tröstler, gruplar, vs.) yoluyla da meydana gelebilir. Bu durumda, konsantrasyon, karar merkezlerinin azalmasıyle, onların başşehirde coğrafi konsantrasyonuyle dile gelir. Bu santralizasyon biçimi, monopolist devlet kapitalizminin tipik biçimi olarak kendisini gösterir.

★

Ayrıca bakınız : *Soğurma, Kapitalist birikim, Ekonomik konsantrasyon, Kaynaşma (Fusion).*

SERMAYENİN ROTASYONU (ROTATION DU CAPITAL)

Bir tek edim olarak değil de peryodik olarak yenilenen bir süreç olarak göz önüne alınan sermayenin döngüsü.

Sermayenin (rotasyonu), döngüsel, kesiksiz bir hareket olarak gözükmektedir. Sermayenin rotasyonu, aslında, her biri iki tedavül süreci (nakit-sermaye'den üretici sermayeye geçiş ve metadan nakit-sermaye'ye geçiş) ve bir üretim süreci (iki tedavül süreci arasında yer alan) ihtiva eden tam sermaye döngülerinin tekrarını içerir.

Sermayenin rotasyonu vardır; çünkü sermayenin her parçası, sırasıyle para biçimini, meta biçimini ve yeniden para biçimini (meta gerçekten satıldığında) alarak (ve bu, hep böyle sürüp gider) bir çeşit dönen bir hareket içinde bulunmaktadır.

Tam bir döngünün başlayıp bittiği peryoda rotosyon denir; rotasyon süresi, üretim süresi ile tedavül süresinin toplamına eşittir.

Sermayenin çeşitli parçalarının tedavül tarzı özdeş değildir; bu da, farklı bir rotasyon süresine yolaçar.

Mütedavil sermayenin değeri, bir üretim peryodu içinde tamamıyle transfer edilmiş olduğundan, bu değer, bu sermayenin bir döngü süresi içinde bir rotasyon yapmış olmaktadır. Bunun tam tersine olarak, sabit sermaye kendi değerini ancak art arda sıralanan kesirler halinde, bir dizi üretim peryodu boyunca transfer ettiğinden bu sabit sermayenin rotasyon süresi söz konusu üretim peryodlarına denk düşen üretim sürelerinin toplamını içerir. Örnek olarak, tedavüldeki sermaye bir yıl sonunda tamamıyle yerine konmuş durumda ise, denilebilir ki bu sermaye yıllık bir rotasyonla karakterize edilir; söz konusu rotasyonun kendisi de, bir teda-

vül peryodu ile bir üretim peryoduna ayrılır. Tıpkı bunun gibi, bir sabit sermaye ancak on yılda amorti oluyorsa bu demektir ki söz konusu sermayenin rotasyonu, zorunlu olarak, art arda sıralı bir çok üretim peryodunu içerecektir: Ve söz konusu sabit sermayenin rotasyonu, on yıllık olacaktır.

Bundan çıkan mantıksal sonuç ise, sabit sermayenin ancak bir rotasyon yaptığı süre içinde mütedavil sermayenin bir çok rotasyon yapmağa zaman bulabildiğidir: Verilen örnekte, on yıllık bir rotasyona, on tane yıllık rotasyon tekabül etmektedir.

Belli bir toplam sermayenin bileşiminden bağımsız olarak rotasyon süresi, tedavüldeki sermayeden ibaret olan parçasının rotasyon süresi ile sabit sermaye halinde yatırılmış bulunan parçasının rotasyon süresi arasında yer alır. Örneğin verilmiş olan örnekte, toplam sermayenin rotasyonu bir yıldan fazla ve on yıldan az olacaktır.

Kapitalistlerin çıkarı, sermayelerinin rotasyonunun hızlandırılmasındadır. Bunun için de kapitalistler, üretim süresi ile tedavül süresini kısaltma çabasındadırlar.

Sermayenin rotasyonu, aynı zamanda ekonomik uygulamaya ve teoriye ilişkin olan bir gözükür süreçtir. Pratik alanda bu rotasyon, muhasebe tekniği dolayısıyle ortaya çıkar ve bu bakımdan da doğrudan doğruya işletmenin jestiyonunu ilgilendirir. Teori açısından ise bu rotasyon, sermayesinin, sabit sermaye ve mütedavil sermaye halindeki teknik bileşimini belirler ve dikkatleri ana problem olan amortismanlar problemi üzerine çeker.

Ama genellikle, rotasyon, ancak fenomenal (görünür) hareket düzeyinde kavranabilir ve, dolayısıyle de, hakikî karakterini gizler: Sermayenin teknik bileşimi, değer bileşimini tamamıyle maskelemektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Amortisman, Sabit sermaye, Döngü.*

SERVETLER (RICHESSES)

Bireylerin inhisarî bir biçimde sahip oldukları yararlı malların, kullanım değerlerinin bütünü.

Gerçek servet, elde edilmiş, iktisap edilmiş bir servet sahipliğidir. *Potansiyel* servet, henüz işletilmemiş bulunan ve elde edildikleri ya da dönüştürüldükleri zaman servet haline gelecek

olan madde rezervlerinden teşekkül eder. Bir üretim potansiyeli aktif üretim aygıtından yüksek olduğu zaman (kurulmuş, ama bütün randıman kapasitelerini kullanmayan fabrikaların durumu), elde bulunan tesisatla işletilen tesisat arasındaki marj, bir *durgun (stagnant)* servet oluşturur - bazan *marjinal potansiyel* de denir buna.

Servet şu biçimleri alabilir: bireysel ya da ailevî servet biçimi, birikmiş sosyal hasılanın ifadesi olan ulusal servet biçimi. Somut servet maddî kullanım değerlerine tekabül eder; soyut servet ise, istikrarlı parasal değerlerin bütününü dile getirir.

Servet kavramı ideolojik bir karakter taşır. Servet, gerçekte, tüketim nesnesi haline gelen metaı dışta bırakır. Bu bakış açısından, servetler, ya nispeten dayanıklı tüketim mallarıdırlar, ya da parasal işaretlerdir.

★

Ayrıca bakınız : *Mallar, Kullanım değerleri.*

SINAÎ DESANTRALİZASYON (DECENTRALISATION INDUSTRIELLE)

Sınaî üretim birimlerinin yüksek derecede sanayileşmiş bölgelerden az sanayileşmiş bölgelere aktarılması hareketi.

Sınaî desantralizasyon mekansal, yani coğrafî bir yeniden yapılandırma süreci olarak tahlil edilir. Hareket, gerçekten, sanayiin çok yüksek bir konsantrasyon derecesine ulaşmış bulunduğu bölgelerde yeni fabrika kurulmamasından ve bu fabrikaların az sanayileşmiş ya da sanayileşmemiş bölgelerde gerçekleştirilmesinden ibarettir. Aynı zamanda girişimlerin, yalnızca coğrafî anlamda, bir bölgeden öbürüne olduğu gibi taşınmasından ibaret de olabilir.

Sınaî desantralizasyon, ekonomik konsantrasyona değil, coğrafî konsantrasyona, yani önemli bir sınaî potansiyelin sınırlı bir mekânda toplanmasına karşı bir harekettir. Belli bir coğrafî dağılmaya yolaçar, ama ekonomik konsantrasyon derecesini düşürmek şöyle dursun, çoğu zaman yükselmesine katkıda bulunur.

Öyleyse, sınaî desantralizasyon idarî desantralizasyonun karşıtıdır, çünkü aktarım kararları, tesis kararları, bölgenin mahallî otoritelerinden bütünüyle bağımsız olmakla kalmaz, aynı zamanda, yeni kuruluşların yö-

netimleri, yönetim kuruluna üye girişim yöneticilerinin, genel müdür-başkan'ın genel direktiflerine bütünüyle tâbidirler. Coğrafî düzeyde bir dağılma süreci olarak tezahür eden sınaî desantralizasyon, ekonomik iktidar düzeyinde, bir dekonsantrasyon süreci olarak tahlil edilir.

Somut olarak, sınaî desantralizasyon, esasında, öteki bölgelere göre ölçüsüz bir sınaî potansiyeli kendinde toplama eğilimi gösteren Paris bölgesinin sanayileşme ritmini yavaşlatmaktan ibaret bir hareket olmuştur.. Bu durum gerçekte, sınaî dalların kapitalist rejimde zorunlu olarak çok eşitsiz bir tarzda ve çok değişik ritmlerde gerçekleşen gelişim tarzının vardığı noktadır.

Bugün, monopolist devlet kapitalizmi çerçevesinde, sınaî desantralizasyon, bu nedenle, özellikle yüksek kâr oranları getirebilecek yatırımlar arayışında olan büyük monopollerin ekonomik faaliyetlerinin lokalizasyon tarzlarından birini oluşturur. Ancak bu perspektiflerin fonksiyonu olarak gerçekleşir: bunlar elverişliyse (düşük değişmez sermaye maliyeti, ucuz işgücü, vs.), desantralizasyon işlemleri engelsiz gerçekleştiler; bu perspektifler elverişsiz iseler, tavır bütünüyle değişir.

Sınaî desantralizasyon bölge planlaması politikası denen politika içinde yer alır; bu, görünürde, bölgesel dengesizliklerle mücadele ederek ulusal ve bölgesel ölçekte uyumlu bir ekonomik büyüme sağlama iddiasında olan bir politikadır. Sınaî desantralizasyon da bu politikanın başlıca unsurlarından biri oluşturur.

Sınaî desantralizasyon, gerçekte doğrudan doğruya, monopollerin hizmetindeki devletin ekonomiye verdiği yönelimi dile getirir. Avrupa çapında rekabete karşı durabilmek için üretici güçlerin dağılımında değişiklik yapmak gerekmektedir.

Sınaî desontralizasyon pek göze görünür tarzda olmamakla birlikte, bu hareket yüzünden ağır kayıplara uğrayan orta boyda girişimlerin saf dışı kalmasına katkıda bulunması dolayısıyla, aynı zamanda bir sermaye santralizasyonu aracıdır da.

Nihayet, sınaî desantralizasyon, temelde, hem yüksek ücretler ve yeni istihdamlar nedeniyle mahallî *emekçilerin,* hem de desontralizasyona uğrayan bölgenin emekçilerinin (sınıf düşmeler, işten çıkarmalar, ailelerin olduğu gibi yer değiş-

tirilmesi) zararına gerçekleşen bir harekettir.

★

Ayrıca bakınız *Bölge planlaması, Lokalizasyon Rökonversiyon.*

SINAÎ KÂR (PROFIT INDUSTRIELLE)

Sanayi kapitalisti tarafından sermayesini değerlendirmek için istenilen artı-değer parçası.

Sınaî kâr, kârın aslî biçimidir, çünkü doğrudan doğruya, işçiler tarafından sömürü süreci sırasında üretilen artıdeğere bağlanır.

Sınaî olarak nitelenir, çünkü sanayi sektörü içinde girişimcinin gelirleri ve masrafları arasında bir artım biçimi altında belirir.

Tıpkı ticarî kâr gibi, sınaî, kâr da, artı-değerin dönüşüme uğramış biçiminden başka birşey değildir. Öyleyse, sınaî kârın özellikleri onu, bir yandan artıdeğer çerçevesine, bir yandan da genel olarak kâr çerçevesine yerleştirilmeksizin anlaşılamaz.

★

Ayrıca bakınız *Sermaye, Artı-değer, Kâr oranı.*

SINIF MÜCADELESİ (LUTTE DES CLASSES)

Sınıflı toplumları temelde karakterize eden ve çıkarları nesnel olarak uzlaşmaz olan sınıflar arasındaki antagonizmadan kaynaklanan sosyal, nesnel zorunlu hareket.

Sosyal sınıfların ortaya çıkışının karakteristik çizgilerinin ve bu sınıflar arasında kurulan ve üretim ve mübadele araçlarının mülkiyet biçiminden kaynaklanan ilişkilerin tahlili şu sonucu içerir: antagonik bir toplumda, bir sınıf başka bir sınıfın emeğini kendine mal eder. Sınıfsal antagonizmanın kaynağı buradadır, değişik sınıfların çıkarlarını nesnel olarak uzlaşmaz kılan budur. Bundan dolayı, sınıf mücadelesi, iğreti, tesadüfî bir fenomen değil, kaçınılmaz bir fenomen, bir zorunluluk, antagonik formasyonların bir gelişim yasasıdır.

Toplumun sınıflara bölünmesinden bu yana, bütün tarih

boyunca, bazan açık bazan gizli, bazan barışçı bazan değil, ama kesintisiz bir sınıf mücadelesi sömürücülerle sömürülenleri karşıya getirir. Bu mücadele, sosyal, ekonomik, politik, ideolojik hayatın bütün alanlarını içine alır.

Sınıf mücadelesinin çok değişik biçimleri vardır; burada, bu biçimlerin, işi bırakmaktan, baltalamadan, baş kaldırmadan, isyandan, ayaklanmadan, silâhlı mücadeleden, sınıf mücadelesinin en yüksek biçimi olan devrime kadar uzanan bir tipolojisi kurulabilir. Sınıf mücadelesi biçimleri, ekonomik ve sosyal formasyonun esas çizgileri tarafından şartlandırılırlar : köle isyanları, köylü ayaklanmaları (jacquerie), kabala'lar (cabale), sosyal devrimler.

Antagonist toplumlarda, sınıf mücadelesi sosyal evrimin motorudur. Sınıfların devrimci mücadelesi, toplumu ilerletir, eskimiş olanı süpürür ve yeninin ortaya çıkmasına, sağlamlaşmasına katkıda bulunur. İşte bunun içindirki sınıf mücadelesi tarihin motorudur.

Bilindiği gibi, bir ekonomik ve sosyal rejimin yerini bir başkasının alması, yükselen üretim güçleriyle zaman aşımına uğrayan üretim ilişkileri arasındaki çatışmanın sonucudur. Antagonik sınıflara bölünmüş toplumlarda, bu çatışma, sınıf mücadelesinin şiddetlenmesinde dile gelir. Sınıf mücadelesinin en yüksek biçimi olan sosyal devrimle çözüm bulur. Antagonik toplumların tarihi, o zaman, sınıf mücadelesinin tarihi olarak kendini gösterir.

Kapitalizmin aktüel şartlarında, sosyal sistemin çelişkilerinin derinleşmesi, sınıf mücadelesini güçlendirir. Hayat, «sınıfların ortadan kalkması»ndan, «sınıf mücadelesinin yok olması»ndan, patronla işçiler arasındaki «çıkar birlikleri»nden söz eden bütün teorileri yalanlar.

Sınıf mücadelelerinin, aktüel evreleri içindeki karakteristik çizgisi, yalnız çeşitli grev hareketlerinin artmasında değil, aynı zamanda işçi sınıfının ekonomik ve politik talepleri yelpazesinin büyük ölçüde genişlemesi olgusunda da yatar. Radikal değişiklikler için, antimonopolist reformlar için, ekonomik mücadele ve politik mücadele, gittikçe daha çok kaynaşmaktadırlar.

Sınıf mücadelesinin çağımızdaki bir başka önemli çizgisi de, monopollerin boyunduruğuna karşı çıkan öteki sosyal tabakaların, gittikçe daha büyük kitleler halinde, işçi sınıfının çevresinde ittifak etmeleridir.

Monopolist sermayeyle bütün ulusun çıkarları arasındaki çelişkilerin şiddetlenmesinin sonucu olarak, geniş bir antimonopolist cephenin oluşmasına tanık olunmaktadır, bu da serma-

yeye karşı girişilecek kesin bir hareketin imkânlarını arttırmaktadır.

Bu sınıf mücadelesi içinde, politik grupmanlara ve partilere büyük bir rol düşer, özellikle işçi sınıfının en iyi örgütlenmiş, en çok ilerlemiş ve yalnızca işçilerin değil bütün emekçi kitlelerin hayati çıkarlarını yansıtan partilere.

★

Ayrıca bakınız : *Temel sınıflar, Sosyal sınıflar, İnsanın insan tarafından sömürülmesi, Üretim ilişkileri, Sosyal devrim.*

SİBERNETİK (CYBERNETIQUE)

Temel bakımından, otoregülatör sistemlerin bir genel teorisi biçiminde dile gelen, otomatik kumanda ve kontroller bilimi.

Bugün tam gelişme halinde olan, çok genç bir bilimdir sibernetik. Amerikan bilgini Norbert Wiener tarafından yaratılan bu terim, başlangıçta, «yönetici», «kılavuz» kavramını belirtmekte; böylece de, dolaylı bir şekilde, siyasal düzeye bağlanmaktaydı. Gerçekte ise, mesajlar teorisine bağlı yeni bir araştırma alanını tanımlamak istemişti yaratıcısı.

Kendi yönünden bu haberler teorisi de, enformasyon üzerine ve bu enformasyonun verilip alınma tarzları üzerine yapılan araştırmalar sonucunda derinden altüst olacaktı.

Regülasyon ve denetleme problemlerine bağlanmıştır sibernetik; yani eski sistemlerin tersine sadece otomatik olmakla kalmayıp ayrıca, tam cevaplar vererek yeni konumlara uyarlanabildikleri ölçüde (feedback olaylarının önemi) çok büyük çapta otonomi kazanan yeni sistemlerin ortaya konması problemine bağlanmıştır.

Burada sibernetiğin derinlemesine bir tahliline girişmek söz konusu değildir; burada önemli olan, bu bilimin ekonomik altyapı ile ve emek süreci ile olan bağlarını göstermektir.

Üretici güçler düzeyinde sibernetik, doğuş halindeki bilimsel ve teknik devrim diye adlandırılan şeyin temelinde yeralan bilimlerden biridir. Teknik bakımdan sibernetik, içlerinden biri, bilgi sayarlar, bugün olağanstü bir önem kazanmış bulunan çeşitli sistemler aracılığıyle dile gelmektedir. Öte yandan, sibernetiğin kollarından biri olan enformatik de büyük bir özellik kazanmış durumdadır.

Üretim ilişkileri düzeyinde ise sibernetik, ikinci sanayi devriminin başta gelen maddî temel lerinden birini meydana getir-

mektedir. Burada söz konusu olan ikinci sanayi devrimi, insan varlığının entelektüel emeğinin bazı (tekrara dayanan, monoton) yanlarının makina tarafından yüklenilmesini sağlayan devrimdir.

Görüldüğü gibi sibernetik de, üretici güçlerin ilerlemesi sonucunda doğmuştur. Ama sırası geldiğinde mukabil bir etkiyle aynı üretici güçlerin daha belirgin bir ilerlemesini sağlayan şartı haline gelmektedir.

Sibernetik, aynı zamanda ve çelişkin bir şekilde, hem alabildiğine geniş kapsam ve önemi olan orijinal bir bilimdir; hem de, çoğu zaman zararlı etkiler yapan ideolojik bir efsanenin dayanağı.

Bilimsel bakımdan sibernetik, sosyalizmin üst aşamasının maddî temelini kurma işine kesin ve belirleyici katkıda bulunabilecek olan bir bilimdir. Bu bakımdan sibernetiğin aslâ küçümsenmemesi gerekir; çünkü böyle bir yanlış tutum, üretici güçler üzerinde kurmağa çalıştığımız egemenliğin karşısındaki güçlükleri arttırmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

İdeolojik bakımdan sibernetik, sadece insan toplumlarının gelişimini açıklamakla kalmayıp üretici güçler düzeyindeki mutlak etkisiyle bu toplumların yapısını da kökten değiştirebilecek olan âdeta büyülü bir evrensel kudret haline sokulmaktadır. Sibernetik mitosu, bilimin ve tekniğin sınırsız kudretine duyulan inançtır; ister açıkça itiraf edilsin, ister gizlensin, bir devrimden sakınma arzusudur; ve aslında bu mitos, üretim ilişkilerinin kesin ve belirleyici karakterini örtbas etmesi bakımından, aldatıcı ve uyuşturucu bir fetişizmin zaferini dile getirmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Otomasyon, Bilimsel ve teknik devrim.*

SOMUT EMEK (TRAVAIL CONCRET)

İşgücü'nün belirli bir üretici biçim altında harcanması.

Somut emek, üretimin belirli bir sektöründe belli bir işçi tarafından harcanan emektir. Örneğin bir ev yapan duvarcının yada torna kullanan maden işçisinin emeğidir. Somut emek, belli bir üretici formdan ayrılmaz olduğundan, zorunlu olarak özgüldür. Bu bakımdan da farklılaşmıştır, dolayısıyle de kıyaslanabilir değildir.

Somut emek, emeğin nesnesini kullanım değerine ya da yarara dönüştürecek olan gerçek

süreçlerin tümü olarak da tahlil edilebilir. Demek ki somut emek, yararlı bir biçimdeki emek sarfıdır.

Kullanım değerleri sayıca pek çok ve biribirlerine indirgenemez olduklarından (örneğin otomobil de bir kullanım değeridir, ayakkabı da; ama aralarında ortaklaşa olan hiç bir yan yoktur), bu kullanım değerlerinin kökeninde yer alan somut emek, nitelikçe biribirlerinden farklı pek çok biçim altında aynı olarak kendisini gösterir.

Somut emek, metada cisimleşen emeğin formlarından biridir. Ama bu, ekonomik değil, maddî bir formdur. Bu bakımdan, somut emeğin incelenmesi ekonomi politiğin değil, teknolojinin işidir; gerçekten de teknolojinin asıl görevi, üretici güçleri teknik araçlar olarak, doğal süreçler üzerinde egemenlik kurmanın özgül tarzları olarak tahlil etmektir.

Emek (iş) süreci içinde somut emek, emekçilerin emek nesnesi ile olan bağıntılarını, belli üretim araçları aracılığıyle dile getirmektedir. Dolayısıyle de somut emek, sosyal üretim ilişkileriyle doğrudan doğruya bağlantıda değildir. Üretici güçlerin belli bir ândaki gelişme düzeyi ile belirlenir somut emek; dolayısıyle de gerek zaman ve gerekse mekân içinde değişkenlik gösterir. Nitekim hasat işinde verilen emek ilkin eski Mısır kölesinin orakla, sonra Ortaçağ toprak kölesinin tırpanla, en son olarak da bugün Amerikalı tarımcının biçer-döver makinasıyle verdiği emek olmuştur. Çeşitli somut emek türleri, iki ayrı bakımdan biribirlerinden ayrılmaktadırlar: yapılış tarzları bakımından (aletlere, belirli emek araçlarına, emek nesnelerine bağlı olarak), ve sonuçları bakımından (karşılanması gereken sosyal ihtiyaçlara bağlı olarak).

Burjuva ve küçük burjuva ekonomi politiği, somut emekle soyut emeği hemen daima biribirine karıştırmıştır. Bu tür bir karıştırma ağır bir bulanıklık yaratmaktadır; çünkü bilim planında bizleri tam bir çıkmaza sürükler.

Günlük ve bayağı anlamındaki emek kavramının, ekonomi politik düzeyinde niçin bilimsel bir kavram olmadığını anlamamızı sağlayan, işte bu görüştür. Gerçekten de, örneğin emek (ya da, iş) sevgisi dendiğinde, ya da, insan varlığının kendini emek aracılığıyle ortaya koyduğu ileri sürüldüğünde ya da zanaatçının emeğin hasından hoşlandığı belirtildiğinde söz konusu olan emek, daima ve daima dolayımsız somut emektir.

Şu halde somut emek, bütün üretim tarzlarına zorunlu biçimde ilişkin olması dolayısıyle belirli bir üretim tarzına doğrudan doğruya bağlı olmayan bir tarihsel kategoridir.

Ayrıca bakınız: *Meta, Kullanım değeri.*

SOSYAL AKIŞKANLIK (MOBILITE SOCIALE)

Belirli bir toplumun içinde bir sosyal kategorilden bir başka sosyal kategoriye geçiş süreci olup bazan bir sosyal yükseliş ve bazan da bir sınıf dışı kalışla dile gelir.

Sosyal akışkınlık, sosyal durumunu çeşitli yollarla değişikliğe uğratma konusunda toplumun bütün üyelerine tek tek tanınmış olan olanak derecesine dayanır.

Bu olanak olgularda dile geldiği vakit, bir sosyal kategoriden (çıkılan kategoriden) bir başka sosyal kategoriye (gelinen kategoriye) bir geçiş şeklinde belirir. Sosyal akışkanlık, zorunlu olarak iki yönlüdür: bireyin sosyal hiyerarşi içinde yükselmesini sağladığı zaman, yükseliş yönünde; bireyin sınıf dışı kalışından ibaret olduğu zaman da, iniş yönünde gerçekleşir.

Örneğin bir işçi bir küçük işletmeci haline girdiği vakit, hem sosyal statüde değişiklik ve hem de hiyerarşi içinde ilerleme var demektir. Buna karşılık, iflas etmiş bir zanaatçı bir fabrikada işe girmek zorunda kaldığı ya da bir tarımcı işletmesini satmak ve ücretli bir iş bulabilmek için kente yollanmak zorunda kaldıkları vakit de proleterleşme, yani iniş yönünde sosyal akışkanlık var demektir.

Sosyal akışkanlık, çoğu zaman içiçe geçen iki temel görünüş halinde ortaya çıkar: mesleki akışkanlık (mesleğin değişmesi) ve coğrafi akışkanlık (mekân içinde yer değiştirme).

Ama gene de bu iki akışkanlık tipi, sosyal akışkanlıkla zorunlu bir özdeşlik halinde değildirler. Örneğin mesleki akışkanlık, meslek değişikliği ancak şu ya da bu sosyal kategoriye, şu ya da bu sosyal sınıfa mensup oluşta bir değişiklikle de birlikte gidiyorsa, sosyal akışkanlığı dile getirilebilir. Görüldüğü gibi, mesleki bir akışkanlık olmadığı halde sosyal akışkanlık olabileceği gibi (örneğin bir işçinin, gene kendi iş dalında, ama bu kez kendi hesabına çalışmağa başlaması), bunun tam tersine, sosyal akışkanlık olmaksızın mesleki akışkanlık olabilir (iş dalı değiştiren bir işçi örneğin).

Tıpkı bunun gibi coğrafi akışkanlık da, ancak buradaki yer değişikliği bir sosyal göçe tekabül ediyorsa sosyal akışkanlıkla ilişkilidir (kesin olarak yerleşmek üzere kente gelen tarımcı); oysa bu karşılıklılık yoksa, aynı yer değişikliğinin sosyal yapı üzerinde yansıması da olmayacaktır (bir işçinin ev değiştirmesi ya da bir başka çiftlikte çalışmak üzere çiftlik değiştirme gibi).

Sosyal akışkanlık, zaman içinde bazan bir kuşak ölçüsünde, bazan ve daha sık olarak da ardarda sıralanan bir çok kuşak ölçüsünde gerçekleşir. Sosyal akışkanlık, zorunlu olarak, yapıların (sitrüktürlerin) esnekliği için iyi bir endis meydana getirmekte ve üretim tarzı ile üstyapıdaki dönüşümlerin şiddetini ve yoğunluğunu yansıtmaktadır. Nitekim tarihte işçi sınıfının yükselişini, küçük üreticilerin mülksüzleştirilmesinden ayırmak olanak dışıdır; tıpkı bunun gibi burjuvazinin oluşumu da, yüksek ölçüde bir sosyal akışkanlık içinde ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle söyleyecek olursak, sosyal akışkanlık, zenginleşme ve yoksullaşma süreçlerine sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır.

Sosyal akışkanlık, toplumların dinamizminin, yani dönüşüm tarzlarının bellibaşlı karakteristiklerinden biridir.

Kapitalizm öncesi toplumlarda sosyal akışkanlık, esas olarak, hukuki-sosyal kategorilerin açılışı ya da kapanışı (örneğin kölelik ve azat olma süreci, serflik ve soyluluğa yükselme süreci gibi) yoluyle hukuk alanında belirir. Pek ender istisnalar bir yana, herkesin kuşaklar boyunca hep aynı şartlar içinde kaldığı bu toplumlara, tabakalaşmış ya da hiyerarşileşmiş toplumlar denir.

Bunun tam tersine, kapitalist toplumlardaki sosyal akışkanlıksa, görünürde çok güçlüdür: gerçekten de söz konusu toplumlarda herkes zenginleşmeyi ve sosyal hiyerarşinin doruğuna erişmeyi daima umabilir; söz konusu toplumlarda sosyal akışkanlığın ölçütü ve ölçüsü, paradır. Fiilî durumsa tamamıyle başkadır: bu toplumlarda bireylerin sosyal akışkanlığı, bazı dönemlerde gerçekten sınırsız gibi gözükebilir; ama işçi sınıfı için, pratik bakımdan, sosyal akışkanlık diye bir şey katiyen yoktur. Kapitalist toplumun mantığı, porletarya devriminin devam etmesini gerektirmektedir; yeniden üretim tarzıyle güvence altına alınan bu sürekliliksе, akışkanlığa kesenkes karşıttır.

Görüldüğü gibi sosyal akışkanlık, bireysel açıdan kavranılamaz; ancak sosyal yapılara, yani sınıflara bağlı olarak ele alındığında anlam kazanır.

*

Ayrıca bakınız : *Sosyal sınıflar, Mülksüzleştirme, Proleterleşme, Toplum.*

SOSYAL BİLİNÇ (CONSCIENCE SOCIALE)

Toplumun kendi kendisi hakkındaki tasavvurunu az ya da çok sadık bir biçimde yansıtan sosyal ilişkiler kategorisi.

Belirli bir toplum, değişik tiplerde sosyal gruplara ayrılır (sosyal sınıflar, vs.), bu gruplar da bireylerden meydana gelirler.

Toplumun değişik unsurları kendilerinin hakiki yerlerini, rollerini, konumlarını farkedebilirler. İşte grupların, bireylerin, ideoloji, politika, kültür aracılığıyle dile gelen bu tasavvurları, sosyal bilinç biçimleri olarak tahlil edilir.

Nitekim, örneğin XIX. yüzyılda Cecil Rhodes gibi politikacılar, emperyalizmin somut olarak ne anlama geldiğini ve sömürge genişlemesi gibi emperyalist pratiklerin belli bir ülkenin işçi sınıfını iğfal etmek için nasıl kullanılabileceğini gayet iyi bilmekteydiler.

Sınıfların bilincinden bir kendilik (entité) olarak anlaşılan tüm toplumun bilincine kadar uzanan çeşitli sosyal bilinç biçimleri vardır. Gerçekte, sosyal bilinç, esas itibariyle, egemen sınıfın ideolojisini dile getirir; ama bu ideoloji, bütün toplumun ideolojisi imiş gibi sunulur.

Bütün sosyal ilişkilere denk düşen sosyal bilinç biçimleri yoktur. Üretim ilişkileri için bu böyle olduğu gibi, temel işlevi nesnel realitenin tamamıyle çarpıtılmış bir tasavvurunu vermek olan ideolojik ilişkiler için de böyledir (tamamıyle otonom gözüken hayali düşünce süreci).

Sosyal bilinç biçimleri içinde tezahür eden sosyal ilişkiler, başlıca siyasal ve hukuki üstyapılarla ideolojik üstyapılardır (realitenin kasden deforma edilmesine varanlar hariç).

Toplumun kendisi hakkında sahip olduğu ya da sahip olabileceği bilgi, sosyal ilişkilerin karakterindeki açıklıktan kaynaklanır. Bu bilgi, toplumun tarihsel varoluşuna (yani tarih içindeki yerine, tarihselliğine, geçici karakterine) ilişkin olabileceği gibi, derin doğasına, özelliklerine, özlem duyduğu ideale, vs. de ilişkin olabilir.

Sosyal bilinç biçimleri, ekonomik ve sosyal formasyonlara göre alabildiğine değişkenlik gösterirler. Sınıflı toplumlarda, belirli birtakım sosyal ilişkiler hiç bir zaman bilinç düzeyine yükselemez. Bunun tersine olarak sınıfsız toplumda öylesine büyük bir açık seçiklik gerçekleşmiş olacaktır ki, bütün sosyal ilişkilere denk düşen sosyal bilinç biçimleri ortaya çıkacaktır. Çünkü toplumun sınıflara ayrılması, belirli birtakım sosyal ilişkilerin gerçek mahiyetini ister

istemez karanlıkta bırakmaktadır.

Nitekim burjuva tarihçileri, sınıfların varlığını görmüş ve yapılarını tasvir etmiş olmalarına ve toplum tarihinin bir sınıflar mücadelesinde özetlendiğini göstermiş bulunmalarına (bk.: *KP Manifestosu*'nda Edgar Quinet'ye, Michelet'ye, Augustin Thierry'ye, vs. yapılan atıflar) rağmen, hiç bir zaman sınıflara bölünmenin temelini ve dolayısıyle de üretim tarzlarının gerçek mahiyetini (artı-ürün'ün, özgül bir sömürü biçimini belirliyen özgül tarihsel formu) bulup ortaya koyamamışlardır.

Bu temeller, hiçbir zaman bilinç düzeyine yükselememiştir. Ancak Max'ın (soyutlamaya dayanan) bilimsel çalışması sayesinde ortaya konabilmiştir bu temeller.

Marx tarafından tahlil edilen sosyal bilinç, Durkheim ve bu bilginin okuluna bağlı sosyologlar tarafından tanımlanan kolektif bilinçten alabildiğine farklıdır. Marx'ın tahlil ettiği sosyal bilinç, ekonomik ve sosyal formasyonun bir vargısıdır (instance) ve kendisi de çeşitli düzeylerde bir dizi vargıyı içerir.

★

Ayrıca bakınız : *İdeolojik mücadele.*

SOSYAL DEVRİM (REVOLUTION SOCIALE)

Bir toplumun politik, kurumsal, hukukî ve ideolojik üstyapısında gerçekleşen ve amacı üretim ilişkileriyle üretici güçler arasında uyum sağlayarak bu toplumun ekonomik ve sosyal yapısını değiştirmek olan radikal değişiklik.

Sosyal devrim tesadüfî (accidentel) bir fenomen değildir. Sosyal devrim, toplumun evriminin belirli şartlarında, bu toplumun maddi hayat şartlarının ve kendisine özgü iç çelişkilerin gelişmesinden kaynaklanır.

Sosyal devrimin nedenlerini belirten Marx'tır. Sosyal devrimin nesnel ekonomik nedeni, yeni üretici güçler ile, evvelce bu güçlerin gelişmesine katkıda bulunurken daha sonra artık bir engel haline gelmiş eski üretim ilişkileri arasındaki çatışmadır. Eskimiş üretim ilişkilerini sınıfsal çıkarından ötürü korumak isteyen gerici sınıfla yeni üretim ilişkilerini temsil eden ilerici sınıf arasındaki mücadele üretimdeki bu çatışmadan kaynaklanır.

Bu çatışmada, gerici sınıf tüm devlet gücünü kullanır, bu nedenle ilerici sınıfın politik iktidarı elde etmesi yeni üretim ilişkilerinin zaferinin şartıdır.

Ismarlama devrim olmaz. Gerçekleşmesinin tarihsel şartları, nesnel ve öznel öncülleri varolmalıdır.

Devrim için gerekli nesnel şartların bir araya gelmesine *devrimci durum* adı verilir. O, toplumdaki bütün çelişkilerin şiddetlenmesiyle ve halk kitlelerinin aktivitesinin büyük ölçüde artmasıyla karakterize olur.

Bununla birlikte, bütün devrimci durumlar devrime götürmezler. Devrimci durum, başarılı bir devrimin imkânlılığını yaratmaz. Bu imkânlılığın gerçekliğe dönüşmesi için, öznel etkenin, yani devrimci sınıfın iktidarı olacak kadar güçlü devrimci kitle edimlerini başarma yeteneğinin de olgunlaşması gerekir.

Sosyalist devrimin mümkün olması için, işçi sınıfının örgütlü ve bilinçli olması, güvenilir müttefiklerinin bulunması ve deneyli, mücadelelerde çelikleşmiş bir partinin devrimi yönetmesi gerekir.

Bütün sosyal devrimler aynı karakterde değildirler. Sosyal devrimin karakteri, iktidara gelen sınıfa ve bunun sonucunda kurulan üretim ilişkilerine bağımlıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Proletarya diktatörlüğü, uygunluk yasası, Sınıf mücadelesi, Üretim ilişkileri.*

SOSYAL HASILA (PRODUIT SOCIAL)

Belirli bir zaman aralığında, örneğin bir yılda toplumda üretilen maddî malların (makinalar, yakıtlar, yiyecekler, giyecekler, vs.) kitlesi.

Değeri açısından ele alınan sosyal hasıla, şunlardan meydana gelir: kendisine katılan değişmez sermayeyi (yani avadanlığın yıpranması, tüketilen ilk maddelerin, yardımcı materyelin, vs. değeri) karşılayan değer, değişken sermayeye tekâbül eden değer (yani işgücünün değeri) ve artı-değer. Başka bir deyişle, sosyal hasılanın değeri eşittir c + v + m (değişmez sermaye + değişken sermaye + artı-değer).

Sosyal hasılanın çeşitli bölümleri yeniden-üretim seyri içinde değişik rol oynarlar. Değişmez sermaye üretime hizmet etmeyi sürdürmek zorundadır. Değişken sermaye, ihtiyaçlarını gidermek için, yani işgüçlerini yeniden-üretmek için işçiler tarafından harcanan ücrete dönüşür. Artı-değer, basit yeniden-üretim durumunda, kapitalist tarafından bütünüyle

kişisel ihtiyaçlarını tatmine harcanır. Genişletilmiş yeniden-üretim durumunda, artıdeğer'in yalnız bir bölümü kapitalist tarafından harcanır; geri kalan —en önemli— bölüm, genellikle, ek üretim aracı ve ek el-emeği alınmasına ayrılır.

Sosyal hasıla, maddî biçimi altında, üretim araçlarından ve tüketim nesnelerinden oluşur. Her sosyal hasıla, sonuç olarak, iki önemli bölümden ibarettir : üretim araçları üretimi ve tüketim nesneleri üretimi. Sosyal hasılanın maddî biçimleri bakımından farklı bölümleri yeniden-üretimde farklı rol oynarlar. Üretim araçları daha sonraki üretime hizmet ederler; tüketim nesneleri insanın kişisel ihtiyaçlarının giderilmesine yararlar.

★

Ayrıca bakınız : *Yeniden-üretim, Ulusal gelir.*

SOSYAL MESLEKÎ KATEGORİLER [SOCIO-PROFESSIONNELLES (Catégories)]

Aktif nüfusun, özdeş bir teknik statüye (meslek) sahip olan ve sosyal statü açısından nispeten homogen gözüken bireyleri bir araya getiren, sınırlı gruplara bölünmesi.

Sosyal meslekî kategoriler, aynı meslekten olup, homogenliklerini sosyal durumlarının benzerliğinden alan insan grupları olarak tanımlanırlar. Ama bu tanım büyük kategoriler için, başka bir adlandırmayla temel, kategoriler ya da global kategoriler —kapitalist girişimciler, teknisyenler ve kadrolar, işçi ve memurlar— için yeterli olsa da, özgül kategoriler için yetersiz kalır.

Özgül kategoriler, sınıflandırma metoduna göre değişiklik gösterirler.

Teknik ölçütlü sosyal - meslekî sınıflandırma, bir mesleğin her büyük kategorisi içinde, varolan meslekî özellikleri esas alır. Sonra bunları teknik ilgilerine göre birleştirir ve böylece, her özellik bir altı-kategorinin kurucusu olarak kalmak üzere, öz kategoriyi elde eder.

Sosyal ölçütlü sosyal-meslekî sınıflandırma, her mesleğin ya da meslek topluluğunun içinde, ayni sosyal durumda (sınıf, genel yaşayış ve çalışma şartları, vs.) ve aynı genel çalışma tekniğinde (işçi, memur, vs.) bulunan insanları esas alır. Böylece öz kategori ortaya çıkar ve çalışma tekniğindeki her belirgin farklılık sonradan bir alt

kategori verir.

Kabul edilen ölçüt ne olursa olsun, sosyal - mesleki kategorilere yalnız bireyler değil, aileleri de dahildiler. Herkesçe kabul edilen bir kurala göre, bir aile, kendisine en çok gelir getiren üyesinin kategorisine dahildir.

İstatistiksel yanıyle çok yararlı olan sosyal - mesleki kategoriler kavramı, çok belirgin bir ideolojik karakter taşır, çünkü sosyal sınıfların varlığını gizlemeye yarar. Bu nedenle, sınıflar kavramının ampirik bir ikamesi (substitut) olarak kendini gösterir.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyal tabakalar, Sosyal gruplar.*

SOSYAL OLARAK ZORUNLU EMEK SÜRESİ (TEMPS DE TRAVAIL SOCIALEMENT NECESSAIRE)

Ortalama sosyal üretim şartlarında, bir meta birimi üretmek için zorunlu emek süresi

Bir meta birimi üretmek için zorunlu emek süresi üreticiden üreticiye çok değişkendir: küçük üretici olarak bir marangozun bir masa imal etmek için harcadığı süreyle bu masayı çok makinalaşmış bir fabrikada imal etmek için harcanan süre arasında ortak ölçü yoktur. Oysa, deney gösterir ki, pazarda aynı tipten bütün metalar hissedilir derecede özdeş oranlara göre alınıp satılırlar ve başka metalarla mübadele edilirler. Demek ki, bu metaların değerini belirleyen, üreticilerin bireysel emek süreleri değil, sosyal emek süresidir.

Sosyal emek süresi, verili bir tipten metaların çoğunluğunun imal edildiği üretim şartlarına tekabül eden, ortalama bir emek süresidir. Ortalama sosyal üretim şartları, özellikle, ortalama bir teknik düzey, ortalama bir emek yoğunluğu, üreticilerin ortalama bir maharet derecesi anlamına gelir.

Verili ekonomik branştaki sosyal olarak zorunlu emek süresi, o branşın organik bileşiminin ve üretici güçlerin durumuna tâbidir.

Girişimler, bir ekonomik daldaki sosyal olarak zorunlu emek süresine göre, belirli bir ânda, üç kategoriye ayrılabilirler:

— fiili emek süresinin sosyal olarak zorunlu emek süresinden fazla olduğu girişimler: bunlar, eskimiş, teknik olarak aşılmış, modernleşmeyi başarmazlarsa er geç ortadan kalk-

maya mahkûm girişimlerdir.

— fiilî emek süresinin sosyal olarak zorunlu emek süresiyle hissedilir derecede çakıştığı girişimler: bunlar o branşta kullanılan tekniğin ve yürürlükteki üretim metodlarının fiilî düzeyini en iyi ifâde eden girişimlerdir.

— fiilî emek süresinin sosyal olarak zorunlu emek süresinden az olduğu girişimler: bunlar genellikle (ama zorunlu olarak değil) o branşın organik bileşiminden yüksek bir organik bileşime sahiptirler. Teknik açıdan öncü girişimlerdir bunlar. Ekonomik olarak, imtiyazlı durumda olmaları, ekstra artıdeğer elde etmelerine imkân verir. Öyleyse, kârları, genel olarak, o branşın kârlarından daha yüksektir.

Sosyal olarak zorunlu emek süresi, zaman ve mekân içinde değişir. Zaman içinde, emeğin prodüktivitesindeki ilerlemelerle kısalır ki, bu ilerlemeler de teknik ilerlemenin hızlı gelişmesiyle şartlıdırlar. Mekân içinde, gelişim düzeyinin, yani üretici güçlerin gerçek durumunun bir fonksiyonudur.

Sosyal olarak zorunlu emek süresi, insan emeğinin (çalışmasının) meta üretimi tarzlarında büründüğü sosyal biçimdir. İnsan emeğinin ürünü olan metaların değerini belirleyen, soyut bir sosyal emektir. Öyleyse, bu üretim tarzlarındaki ekonomik faaliyetin, her nekadar görünmez de olsa, gerçek regülatörüdür. Üreticilerin bireysel emek sürelerinin hangi oranda sosyal olarak yararlı bir emek süresi olduğunu gösteren odur.

Bireysel emek süresinin sosyal olarak zorunlu emek süresine indirgenmesi, bireylerin bilincinin dışında, kendiliğinden, körcesine gerçekleşir. Somut olarak, bu indirgeme, pazar düzeyinde, fiyatlar aracılığıyla tezahür eder. Fiyatların düzeyi, takriben, sosyal olarak zorunlu emek süresinin büyüklüğünü ifâde eder. Fiyatlardaki dalgalanmalar bu büyüklüğün evrimini yansıtır.

★

Ayrıça bakınız : *Emeğin prodüktivitesi, Fiilî emek süresi, Mübadele değeri.*

SOSYAL SINIFLAR (CLASSES SOCIALES)

«Tarihen belirlenmiş bir sosyal üretim sistemi içinde aldıkları yerle,... birbirlerinden ayırt edilen geniş insan toplulukları.»

Sosyal sınıflar, belirli ekonomik yapı tiplerinden, yani üretim ilişkilerinin belirli formlarından kaynaklanan insan

grupmanlarıdır. Sosyal sınıflar, belirli sosyal formasyonlar halinde toplumu yapılandırırlar. Gerçekten de sosyal sınıf diye bir şeyin var olabilmesi için, üretim ilişkilerinin, üretim araçlarının mülkiyet sahiplerinin elinde bulunduğu üretim ilişkileri olması, yani sömürü ilişkileri olması gereklidir. Sınıflar, insanın insan tarafından sömürüsü demek olan bu temel düzeyi dile getirirler.

Lenin tarafından önerilen tanımlama, eşitsiz önemde bir bir dizi ölçütü içerir. Bu ölçütleri tahlil etmeden önce söz konusu tanımlamayı bütünlüğü içinde vermek yerinde olur:

«Tarihen belirlenmiş bir sosyal üretim sistemi içinde aldıkları yerle, üretim araçları ile olan bağlantılarıyle, (çoğu zaman yasalarla getirilen ve tespit edilen) sosyal emek organizasyonu içinde oynadıkları rolle ve, dolayısıyle de, kendi paylarına düşen sosyal servetin büyüklüğü ile biribirlerinden ayırt edilen geniş insan grupmanlarına sınıflar denir. Sınıflar, belirli bir sosyal ekonomi rejimi içinde tuttukları farklı yer sonucunda, biri öbürünün emeğini kendisine mal edebilen insan topluluklarıdır.»

Görüldüğü gibi, bu tanımlamada üç ölçüt önerilmektedir:

— üretim içindeki yer (aynı yere sahip olan bütün herkes aynı sınıftandır):

— üretim araçlarıyle olan ilişki (mülkiyet ilişkisi);

— sosyal emek organizasyonu içinde oynanan ve sosyal hasılanın belli bir parçasını elde etmek olanağını da içeren rol (örneğin, satın alma aracı olarak ücret).

İlk iki ölçüt, birbirlerine bağlı ve temel karakterlidirler. Örneğin bir işçi, herşeyden (önce, emeğin nesnesi üzerinde örneğin ahşap üzerinde) iş araçlarıyle (örneğin testere ile) iş gören bir emekçidir: Demek ki, bu işçi, testlereyi işletme işlevini yerine getirmektedir (üretim içindeki yer). Ama aynı zamanda bu işçi, üretim araçlarına sahip olmadığından (testere ve tahta ona ait değildir), kendi emek gücünü ister istemez işverenin (testerenin tahtanın, vs. sahibinin) hizmetine vermek zorundadır. Üçüncü ölçüt, gerek teknik ve gerekse ekonomik planda (sosyal iş bölümü, belli bir tipte gelir alınışı) ilk iki ölçütün sonucu olarak çıkar. Bu işçi, belli bir hayat düzeyine sahip olmasını sağlayacak belirli bir ücret alacaktır.

Herhangi bir toplum hakkında yargıda bulunmak için gerekli kesin görüş açısı, doğrudan doğruya, üretim araçlarının mülkiyetinin karakterine bağlıdır. Üretim, araçları toplumun malı ise, insanlar arasındaki ilişkiler dayanışma ve yardımlaşma ilişkileridir. Ama üretim araçları ayrıcalıklı grupların elinde ise, insanlar arasın-

daki ilişkilerin karakteri kökten değişir: egemenlik ve bağımsızlık ilişkileri haline gelir bu ilişkiler. Bu durumda, insanın insan emeğini sömürüsü söz konusudur. Toplumun sınıflara bölünmesi, hem temel bir tarihsel karakter taşıyan, hem de geçici nitelikte bir olaydır: tarihin başlangıcından beri aralıksız olarak varolmamış olan sınıfların varlığı bundan böyle de daima olmayacaktır.

İnsanlık tarihinin başlangıcında, insan toplulukları vardı sadece; sadece bireysel bakımdan farklılaşmaya uğramış olan uruklar (tribus)'dı bunlar. Giderek insanlık, teknik araçlar üzerinde egemenlik kurmasını, kendi geçimi için gerekli olandan daha çoğunu üretmesini öğrendi. O zaman da, toplumun geri kalan kısmından ayrılan bir insan topluluğu tarafından üretim araçlarına sahiplenilmesi olanağı çıktı ortaya; aynı anda da, toplum, sömürenlerle sömürülenler olarak ikiye bölünmüş oldu.

İşte o andan itibaren insanlığın tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihi olmuştur. Her formasyon, artı-emek'in, her halükârda, emekçinin kendisi demek olan gerçek üreticiden sağılıp alınan tarzıyla öbür formasyonlardan ayrılır. Emekçi, köleci toplumda köle, feodal toplumda serf, kapitalist toplumda da proleterdir; ve kapitalist toplumdaki sınıf mücadelesinden de, sınıf antagonizmalarının yavaş yavaş ortadan kalktığı, sosyal farkların giderek silindiği bir toplum, ilk sınıfsız toplum olan sosyalist toplum doğar.

Sosyalist —öncesi toplumlar daki ilişkiler, toplumun temel çelişkisini temsil eden iki temel sınıf (efendiler ve köleler— senyörler ve serfler— burjuvazi ve işçi sınıfı) çevresinde organize olmuştur.

Bu iki antagonist kutup arasında, çağlara ve ülkelere göre az ya da çok ayrışıma uğramış bir dizi ara tabakanın yer aldığı görülür.

Ampirik bir kavram değildir sınıf; teorik bir kavramdır. Dolayısıyle de bu kavram, herşeyden önce, düşünülmüş bir realiteyi dile getirir; ve bu bakımdan da, doğrudan doğruya ölçülebilen bir fenomen değildir.

Sınıfın, üyelerine kendini ister istemez kabul ettiren nesnel bir karakteri vardır. Bundan dolayıdır ki marksistler, sınıf bilincini kurucu (constitutif) bir ölçüt olarak göz önüne almazlar (Lenin'in yukarda verilen tanımına bakınız). Kendi durumunun bilincinde olmayan bir işçi (örneğin, kendisi ile işvereni arasında çıkar birliği bulunduğuna inanan bir işçi), bundan dolayı işçi olmaktan çıkmaz.

Bununla birlikte sınıf, tarihsel bir bütün olarak, çeşitli evrelerden geçer: «Kendinde sınıf»tan (sınıf bilincine ermemiş sınıftan), «kendi için sınıf»a (nesnel durumu ile bilinci arasında özdeşlik kurmuş olan sınıfa) doğru evrilir. Soyut bir kavram olarak sınıf, sosyal realitenin tahlilini mümkün kılar; ama sınıf, bunu, esas itibariyle, alet olarak, araç olarak mümkün kılar. Şu ya da bu bireyin hangi sınıftan olduğuna karar vermek için, teorik kavramın ampirik realiteye geçiş şekline bakmak gerekir: Teorik olan'dan pratik olan'a bu geçiş zordur, tuzaklarla doludur, ama olanaklıdır; buna karşılık, bunun tersi olan geçişin hiç bir anlamı yoktur.

Marksist-olmayan sosyolog ve ekonomistler, genellikle, marksist tanımın gereğinden fazla sınırlayıcı ve gereğinden fazla spesiyalize, dolayısıyle de gereğinden fazla soyut olduğunu ileri sürerler. Tahlil düzeylerinin özgüllüğünü hesaba katmaksızın, grup, tabaka, katman gibi ideolojik yanı ağır basan kavramlar kullanmayı tercih etmektedir bu bilginler. Böylece de zorunlu olarak yüzeyde kalmakta ve toplumu, çelişkin yapıda bir bütün olarak değil de kesiksiz, homogen, uyumlu bir bütün olarak (sosyal *kontinuum* teorisi) mütalaa etmektedirler.

Sosyal sınıflar, tüm teorilere ve tüm lâfazanlıklara rağmen varolmakta devam eden realitelerdir: Sınıfların realitesi günlük hayatta şu anlamda dile gelir ki, her bireyin bireysel alınyazısı, büyük ölçüde, ait olduğu sınıf tarafından yönlendirilmektedir. Fransız toplumunun sınıf kaynaşmasına doğru evrildiğini ileri sürenler bile, daha bu iddialarını dile getirirken, sınıf mücadelesinin... hiç değilse bu kaynaşma gerçekleşmediği sürece varolacağını kabul etmiş olmaktadırlar.

Ne var ki böyle bir kaynaşma, üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine kurulu bir toplumda gerçekleşemez. Söz konusu toplumlarda, tam tersine olarak, sınıflar arasında zaten varolan antagonizma, ücretli emekçiler ordusunun büyüyüp güçlenmesi ve burjuvazinin iyiden iyiye tecrit edilmiş hale girmesi sonucunda büsbütün keskinleşmektedir.

Fransız sosyal yapısında görülen önemli evrim, bu tecrit edilmişliğin gittikçe biraz daha arttığını ispat etmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Temel sınıflar, İnsanın insan tarafından sömürülmesi, Sınıflar mücadelesi, Üretim ilişkileri.*

SOSYAL TABAKALAR (COUCHES SOCIALES)

Ekonomik ve sosyal durumları ya bir üstyapının özgül çizgilerinin, ya özdeş bir sosyal ve meslekî statünün, ya da özdeş bir teknik işlerin sonucu olan toplum üyelerinden meydana gelen topluluk.

Sosyal sınıflar, esas itibarıyle, tarihen belirli bir sosyal üretim sistemi içinde aldıkları yerle tanımlanırken, sosyal tabakalar için durum böyle değildir. Hiç şüphesiz bu sosyal tabakalar, sosyal sınıflarla eklemli durumdadırlar; ama bundan dolayı zorunlu olarak bu sınıfların bileşenlerinden birini meydana getirmezler.

Bu tabakalar, belli bir üstyapıya oranla özdeş durumu olan bütün herkesi içerebilirler örneğin: tümü birden genel anlamda devlet aygıtının bir parçası olan memurların durumu budur. Memurlar, bir sosyal tabaka olarak analiz edilebilirler. Ama sosyal tabakalar, biribirine duyulur derecede yakın bir sosyal statüye sahip olan kimselerden (ki serbest meslek sahiplerinin durumu budur) ya da ortak bir teknik işlevi yürüten kimselerden (ki örneğin mühendisler, teknisyenler gibi kadroların durumu budur) meydana gelmiş olabilirler.

Görüldüğü gibi, sosyal tabaka sosyal sınıf ile karmaşık ve değişken ilişkiler içindedir.

Sosyal tabaka terimi, şu üç tipte indirgenebilen realiteleri belirtir:

— aynı bir sınıfın unsurları: örneğin orta sınıflar, çeşitli sosyal tabakalardan (zanaatçılar, tacirler, serbest meslek sahipleri, öğretmenler, mühendisler, vs.) meydana gelirler. Köylülük ve, daha küçük bir derecede olmakla birlikte, işçi sınıfı için de durum aynıdır;

— iki sosyal sınıf ya da topluluktan gelme unsurlar: örneğin işçi-köylülerin durumu böyledir; bunlar hem işçi, hem de işletmecidirler (hem fabrikada çalışmakta, hem de kendi işledikleri küçük bir toprak parçasına sahip bulunmaktadırlar);

— geçici sosyal formasyonlara ait unsurlar: örneğin bazı ev emekçileri bu tipe bağlanabilir; bunlar, zanaatçı olmamakla birlikte henüz işçi de değildirler.

Ayrıca rantiyeler (ya da yıllık gelir, yani rant sahipleri), emekliler, hizmetçiler, din adamları ve askerler de birer sosyal tabaka, birer sosyal grup olarak tahlil edilebilirler.

Görüldüğü gibi, sosyal tabakalar kavramı somut tahlil düzeyinde, yani pratik düzey-

de son derece büyük önem kazanmaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyal sınıflar, Sosyal meslekî kategoriler.*

SOSYAL ÜRETİCİ GÜÇLER (FORCE PRODUCTIVE SOCIALES)

İnsan toplumunun tasarrufu altında bulunan, ve üretime, yani tesahüp etmek üzere tabiatı dönüşme uğratmaya matuf olan her türden araçlar ve güçlerin tümü.

Marx'ın üretici güçler adıyle belirlediği şey, sosyal beşerî varlık tarafından, üretim süreci içinde, tabiatı işlemek, etkilemek amacıyle kullanılan usuller ve tarzlar, ve dolayısıyle, bu aksiyona bağlı olarak insan formasyonudur. Üretim araçları şunları içine alır: iş araçları; ve, belirli bir üretim tecrübesine, iş alışkanlıkları ve metodlarına (bu metodlar, bilimin ve tekniğin verili bir durumuna bağlıdırlar) dayanarak bu araçları kullanan insanlar (işgücü).

İş araçları, üretim metodları, bilimin ve tekniğin düzeyi, maddî üretim araçları diyebileceğimiz şeyi teşkil ederler. Bugün, bilim de, giderek, doğrudan doğruya bir üretici güç haline gelme istidadındadır. Bu maddî güçlerin harekete geçirilmesini sağlıyan şey ise işgücü'dür. Üretimin aktif unsurduur işgücü; maddî üretim güçlerinin esas oluşturucunu, yani işleyişiyle emeğin nesnelerini kullanım değerlerine dönüştüren üretim âletlerini harekete geçiren'dir.

Üretici güçlere şu örnekler verilebilir: makinalar, makina-avadanlıklar, işletme binaları, inşaat işleri (yol, demiryolu, hava alanı, v.s.), endüstriyel jestiyon, zincirleme çalışma, v.s.

Üretici güçler daima sosyal bir karakter taşırlar ve bu sosyal karakter insan emeğinin sosyalleşmesi ölçüsünde artış eğilimi gösterir. Üretici güçler üretim ilişkilerine sıkıca bağlıdırlar, ve bundan dolayı, üretim tarzlarının her biri içinde özgül bir biçini alırlar. Bu itibarla, üretim araçları/işgücü biçimindeki aslî çifttir ki, burada, çiftin birinci unsuru emeğin şartlarını, ikinci unsuru ise belirli bir biçimde sarfedilen insan emeğini ifade eder.

Üretimin en hareketlî, en sürekli olarak değişen unsuru, üretici güçlerdir. Ekonomik gelişimin en aktif unsurlarıdır. Üretici güçlerde meydana gelen değişmeler üretimin gelişimini şartlandırır. Gelişimlerinin belirli bir aşamasında, üretici güç-

ler, mevcut üretim ilişkileriyle çelişkiye girerler. Bu çelişki, genel olarak, üretim ilişkilerinin derin bir değişime uğramasıyle, modifikasyonuyle (sosyal devrim) sona erer.

Monopolist devlet kapitalizmi evresinde, yani kapitalizmin bu son evresinde, sosyalizasyon öyle bir dereceye erişir ki, bir yandan, işgücü kararlaştırıcı (décisif) unsur haline gelmiş olur, öte yandan da, manüfaktür çağında doğmuş olan kafa ve kol emeği ayrılığının ortadan kaldırılması mümkünleşir. Fakat, burada sadece bir eğilimden söz edilebilir, çünkü kafa emeğiyle kol emeği arasındaki ayrılığın fiilî ve genel tasfiyesi, üretici güçlerin değişikliğe uğramasını gerektirir ki bu, üretici güçlerin bütünüyle yeni bir artışının şartıdır.

*

Ayrıca bakınız : *İşgücü, Üretim araçları, Teknik.*

SOSYAL VERGİLER (CHARGES SOCIALES)

Ücretin, sosyal ihtiyaçların karşılanabilmesi için, işveren tarafından resmî bir sandığa yatırılan ve emekçinin aldığı nominal ücrete bir ek olarak ortaya çıkan parçası.

Fransa'da işverenler, ücret faslına iki büyük meblâğ yatırmaktadırlar:

— bir yandan, emek gücünün değeri dolayısıyle her işçiye ödenen bireysel ücretler;

— öte yandan da, bu iş için kurulmuş bulunan ve söz konusu parayı emekçilere sonradan dağıtmakla yükümlü olan kurumlara sosyal vergiler adı altında yatırılan paralar. Görüldüğü gibi sosyal vergiler, belirli sosyal ihtiyaçların karşılanmasına ayrılmışlardır.

Söz konusu ihtiyaçlar arasında şunları sayabiliriz: sosyal güvenlik (bir parçasıyle), aile ödenekleri (bütünüyle), çıraklık vergisi, iş kazası sigortası, işsizlik sigortası, vs.

Sosyal vergiler, son derece çeşitlidir. Kaynaktan bakılınca patronların bir katkısı olarak görünmelerine karşılık, adandıkları iş açısından bakılınca yalnız hak sahiplerine, yani aile babalarına (bekârlara değil) kaza geçirmişlere, işsizlere, vs. verilen bir sosyal ödünç şeklinde ortaya çıkmaktadırlar.

Demek ki bu durumda dai ma bir sosyal vergiler-sosyal ücret ikilisinden söz etmek gerekir; çünkü sosyal ücret de, emekçilerin ortaklaşa katıldıkları masraflarla (sosyal güvenliğe ortaklaşa katılma) beslen-

mektedir.

Bugünkü durumda sosyal vergiler, ödenmekte olan efektif ücretin % 40-50'sine tekabül etmektedir. Dolayısıyle de bunlar, işverenin gözünde, ücret vergilerinin ağırlaşmasına yolaçmaktadırlar.

Gene dolayısıyle bu vergiler, maliyet fiyatının üzerine çökeceklerdir. İşte bundan ötürü patronlar, Avrupaî rekabette bu vergileri düşürme çabasındadırlar.

Gerçekte sosyal vergiler, zorunlu emek zamanının belli bir parçasının eşdeğeridirler. Dolayısıyle de, mantık bakımından sadece emekçilerin mülkiyetidirler ve aile başına düşen global ücretin belirlenmesinde göz önünde tutulmaları gerekir.

Kapitalistler, bu vergilerin indirilmesini (gerekçe: üretim maliyeti, uluslararası rekabet) isterken emekçiler de hiç değilse olduğu gibi bırakılmaları ve hattâ yükseltilmeleri (gerekçe: emek gücünün normal olarak yeniden üretimi için sosyal ihtiyaçların karşılanması) için mücadele etmektedirler.

SOSYALİST BİRİKİM (ACCUMULATION SOCIALİSTE)

Gelirin, genişletilmiş yeniden-üretim'e tahsis edilen bölümü.

Birikim kavramı sosyalist üretim tarzına özgü değildir. Genel olarak, o, artı-ürün'ün bir bölümünün kullanılabilir tüketim malları ile üretim araçlarında artış-sağlıyacak biçimde kullanılması olarak tahlil edilebilir. Kapitalist toplumda, ulusal gelirin bölüşümü, artı-değer yasasına bağlıdır, ve kâr oranı hareketi farklılaşmaları belirler; gelirden kapitalistlere, emekçilere ve birikime ayrılan nispî paylar, ödenebilir talebin yetersiz büyümesiyle üretim artışı arasındaki oransızlık gibi belirleyici çelişkileri dile getirir.

Sosyalist üretim tarzında birikim, genişletilmiş-yeniden üretim'le yani üretimin ve bu amaç için kullanılan üretim araçlarının miktarının büyümesi ile atbaşı gider. Fakat sosyalist yeniden-üretim, kapitalist rejimdeki ekonomik büyümeden iki temel noktada ayrılır.

1. Sosyalist yeniden-üretim, doğrudan doğruya, «sosyalizmin temel ekonomik yasası»na bağlıdır: «*topyekûn (total)* refahı, böylece de, toplumun *bütün* üyelerinin en geniş biçimde, serbest gelişmesini sağlamak» (Lenin). Demek ki, burada, hedef, artı-ürün'ün kendisi, kâr arayışı değildir. Sosyalist üretim tarzında, «genel ekonomik oranlar» şu temel yasaya bakarak anlaşı-

labilir: birikim ile tüketim arasında kurulan denge (belirli bir dönemde), başlıca «oranlar»dan birini teşkil eder.

2. Sosyalist yeniden-üretim, ekonominin «oranlı ve uyumlu gelişme yasası»na dayanır, şu anlamda ki, sosyalizm, üretimin akışında büyük bir engelle karşılaşmadan, emekçilerin tüketiminde hızlı bir artışa yol açar. Bu ikinci yasanın nesnel bir karakteri vardır, fakat temel ekonomik yasaya bağımlıdır. Bu yasa, tek başına, sosyalist birikimin zorunlu düzeyini belirliyemez; belirli bir dönem için, birikim ve tüketim arasında, mümkün en iyi denge, ancak planlama yoluyle, yani bilinçli bir yorumlama ve karar aktivitesiyle sağlanabilir. Örneğin, üretimin ve birikimin gelişmesi, emeğin prodüktivitesinin bu emeğe yapılan direkt ödeme (rémunération)'den daha hızla artmasını fiilen varsayar: bu oranın geçmişte nasıl olduğunun nesnel bilgisi, bunun aynen tekrarına imkân veren bir şey değildir.

Birikim nesnel bir zorunluluktur ve tüketimin artışıyle birikim arasında temel bir çelişki yoktur: fakat, kurulan kombinezon, ancak belirli bir tarihsel kontekst içinde, temel yasanın uygulanmasına göre değerlenebilir.

Buradan, sosyalist birikimin bir yasası çıkar: birikim, genişletilmiş yeniden-üretim ritimlerini hızlandırmak ve kitlelerin hayat düzeyini düzenli olarak yükseltmek için, sürekli bir gelişmeyi gerçekleştirmek zorundadır. Tüketim/birikim dengesi, demek ki, değişmez bir denge değildir; SSCB'nde 1/3 olarak teessüs etmiş olan bu oran, kapitalist ülkelerde uzun dönem için varolan orandan açıkça daha üstün bir birikim haddine tekabül eder.

Sosyalist birikimin büyümesi yasası, esasta, temel ekonomik yasayı («regülatör» olarak kendini gösteren «uyumlu ve oranlı gelişme yasası») dile getiren genel ekonomik oranları (üretim/tüketim oranı, üretim araçları/iş kaynakları, vs. ile birikim/tüketim oranı elbette), değer yasası ve emeğin prodüktivitesinin büyümesi yasası ile birlikte belirler Demek ki, oranlılık sosyalist üretim tarzında bilinçli olarak yerine getirilir; oysa, kapitalist toplumda, ancak, «gerçekleşmemek (nonrealisation) suretiyle» gerçekleşir (K. Marx).

Birikim, sosyalist ülkelerde, ulusal gelir'in yeniden dağılımını ve bölüşülmesini takiben bir «sosyal fon» meydana getirir. Sosyalist genişletilmiş yeniden-üretim'in kaynağını teşkil eden ulusal gelir ya da «net sosyal hasıla»nın kendisi de «toplam sosyal hasıla»nın bir bölümünü ifade eder.

Ulusal gelir, belirli bir dönem içinde üretilmiş olan mad-

di malların meydan getirdiği «toplam sosyal hasıla» dan, telafi fonu» (yani, basit-üretim'i sağlıyan miktar ya da bir önceki dönem içinde tüketilen materyel, enerji, vs. ile amortismanlar) tenzil edilmek suretiyle elde edilir. Ulusal gelir «birikim fonu» ve «tüketim fonu» olarak iki bölüme ayrılır. Birikim fonu ise üç tahsisi ihtiva eder:

1. Üretimin geliştirilmesi fonu;
2. Sosyal ihtiyatlar ve sosyal güvenlik fonu;
3. Sosyal ve kültürel tesisler kurulması fonu.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyalist ulusallaştırma, Kendi için ürün, toplum için ürün, Sosyalizm.*

SOSYALİST ULUSALLAŞTIRMA (NATIONALISATION SOCIALISTE)

Büyük üretim ve mübadele araçlarının sosyal mülkiyetini kurmanın temel metodu.

Sosyalist ulusallaştırma, burjuvazinin mülksüzleştirilmesinden ve temel üretim araçlarının proleter devletin mülkiyeti altına sokulmasından ibarettir: fabrikalar, demiryolları, elektrik santralleri, taşıma araçları, büyük tarımsal ve ticarî girişimler, bankalar ve kredi araçları, ve kısmen toprak.

Devlet özellikle bankaları, büyük sanayii, dış ticareti ulusallaştırarak, kendisine ülkenin ekonomik evrimi üzerinde etkin olmak, ekonominin ve öteki sosyal süreçlerin sevk ve idarisini organize etmek, planlı bir üretimi, ürünlerin dökümünü ve dağılımını, vs. gerçekleştirmek imkânını veren kesin levyeleri ele geçirir:

Bir ülkenin ekonomisinde sosyalist rejim ulusallaştırma'dan sonra kurulur. Devlet, bunda, sosyalizme yaklaşıldıkça genişleyen ve güçlenen sağlam bir ekonomik temel bulur.

Somut şartlara göre, ulusallaştırma, doğrudan, dolaysızca ya da bir dizi ara basamaklardan geçerek, dolaylı bir tarzda yapılabilir. Bu basamaklardan biri, çeşitli biçimler altında, devlet kapitalizmidir: imtiyazlar, iltizamlar, ayni zamanda hem devlete hem de bir bireye ait karma girişimler. Bu girişimler, özel sermayeyle işlemekle birlikte, proleter devletin sürekli denetimi altındadırlar, devlet emirlerini yerine getirirler ve eninde sonunda onun tarafından sosyalist kuruluşun çıkarı doğrultusunda kullanılırlar.

Büyük toprak sahiplerine ait topraklar, bütünüyle ya da

kısmen, ulusallaştırılabilirler. Örneğin SSCB'de, bütün toprak ulusallaştırılmış ve büyük bir bölümü sürekli kullanmaları için köylülere bedava olarak verilmiştir. Geri kalan bölüm, devlet tarafından, tarımsal kolektif devlet işletmelerinin (sovhoz) örgütlenmesi için kullanılmıştır. Başka ülkelerde, toprak kısmen ulusallaştırılmış, kısmen köylülere dağıtılmıştır. Bütün bu durumlarda, kırsal sosyalist dönüşüm, tarımın kooperatifleşmesinden, küçük özel mülkiyetlerin kooperatif adı verilen büyük kolektif işletmeler olarak gönüllü birleşmelerinden geçerek, derece derece, özel mülkiyetin tasfiyesine ve sosyalist grup mülkiyetinin kurulmasına varır.

Bugünkü tarihsel konjonktür içinde, gerçekten demokratik bir iktidar tarafından yapılacak ulusallaştırmalar monopollerin egemenliğine, ülke üzerindeki ekonomik ve politik nüfuzuna ağır bir darbe indirerek, işçi sınıfının sosyalizme doğru yürüyüşünü kolaylaştırabilirler.

Bu ulusallaştırmalar devletin monopollerin aracı olmaktan çıkmasının temel şartlarından biridirler. Yeni bir rejimin, yani kendilerini ulusun çıkarı doğrultusunda bir barış, bir sosyal ilerleme politikası yararına kullanacak gerçekten demokratik bir iktidarın perspektifine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Demokrasinin gelişmesi adına mücadele, bu perspektif içinde yürütülünce, sosyalizm mücadelesinin tamamlayıcı parçası olur. Demokratik ulusallaştırmalar, böylece, kendi sosyalist dönüşümlerinin en elverişli şartlarını yaratırlar.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyalizme geçiş, Sosyalizm.*

SOSYALİST YARIŞMA (EMULATION SOCIALISTE)

Ekonomi politiğin uyarıcılarının, emekçilerin aktivitesi ve yaratıcı insiyatifi temeli üzerinde, emeğin prodüktivitesini artırmayı ve üretimi mükemmelleştirmeyi amaçlayan, özgül biçimi.

Lenin, sosyalist yarışma organizasyonunun temel ilkelerini formüle etmiştir: yarışmanın aleniliği, sonuçlarının kıyaslanması, öncü emekçilerin deneyimlerinin yayılması ve yarışmacıların yardımlaşması.

İyi bir sosyalist yarışma organizasyonunun vazgeçilmez şartı, emekçilerin çalışmalarının sonuçlarına maddî olarak katılmaları ilkesine saygıdır.

Manevî uyarıcılar da sosyalist yarışmada önemli bir rol oynarlar.

Gerçekten, sosyalizm yolu-

na girmiş bir toplumda emeğin durumunun kökten değişmesi, üretim karşısında bir sorumluluk tavrı, randımanı artırma kaygısı, daha etkili bir tarzda çalışma isteği doğurur.

Sosyalist üretim ilişkileri, emekçi kitlelerin yaratıcı faaliyetine geniş bir alan açar.

Örnek'in gücü, öncünün deneyiminin hızla yayılmasına, geri kalanların en iyilerin düzeyine yetişmelerine katkıda bulunur. Üretime karşı sorumluluk tavrı, kaliteyi yükseltmeyi, emeğin prodüktivitesini artırmayı amaçlayan bir rasyonelleştirme önerileri dalgasıyla tezahür eder.

Böylelikledir ki, maddî ve manevî uyarıcıların organik olarak birleşmeleri, birbirlerini tamamlamaları gerçekleşir.

Sosyalist yarışmanın şanlı bir tarihi vardır. Önce, SSCB'de, iç savaş sırasında, sosyalist cumartesiler uygulandı. Bu uygulama Stahanof'çu hareketi doğurdu.

Bugün, uzlaşmacı-olmayan şok (de choc) emekçilerin ve sosyalist çalışma birliklerinin hareketi bütün sosyalist ülkelerde gitgide yayılmaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Stahanof'çuluk.*

SOSYALİZASYON (SOCIALISATION)

Üretim araçlarının özel mülkiyetinden sosyal mülkiyetine geçişin genel biçimi.

Sosyalizasyon terimi, birbirine bağlı olmakla birlikte yine de birbirinden farklı iki büyük fenomeni belirtir. Üretimin sosyalizasyonu (birinci anlam), üretimin sosyal karakterinin sürekli, kesintisiz pekiştirilmesi demektir: ekonomik gelişim ilerlediği ölçüde, üretim süreci içinde gittikçe daha çok sayıda insan toplulukları birbirleriyle ilişkiye girerler. Buna karşılık, üretim araçlarının sosyalizasyonu (ikinci anlam), özel mülkiyet biçimlerinin yerini kamusal, sosyal mülkiyet biçimlerinin almasından ibarettir: burada, sosyalizasyona, büyük üretim ve müdahale araçlarının denetiminin bütün topluma ait olması anlamına gelir.

Bu nedenle, üretimin sosyalizasyonu insan iradesinden bağımsız, nesnel bir ekonomik süreç iken, üretim araçlarının, ekonomik branşların ekonomik faaliyetinin, vs. sosyalizasyonu, aynı zamanda, iradî bir politik ve ekonomik edim, mevcut ekonomik sistemi çok derin değişik-

liklere uğratabilecek derin bir reform oluşturur.

Sosyalizasyonun kendisi, kapsamına ve içeriğine göre, birçok biçimler alabilir.

Bu biçimlerden başlıca iki tanesini şöyle ayırabiliriz: monopolist devlet kapitalizminin temellerini önemli ölçüde zayıflatan, ama kapitalist karakterini ortadan kaldırmayan demokratik sosyalizasyon; mülksüzleştirme biçimi altında, gerçek bir sosyal devrimi dile getiren ve sosyalizmin kurulmasının, aslî yanlarından birini oluşturan, büyük üretim araçlarının tümünün sosyalleştirilmesi.

★

Ayrıca bakınız : *Mülksüzleştirme, Ulusallaştırma.*

SOSYALİZM (SOCIALISME)

Üretim araçlarının sosyal mülkiyetiyle ve insanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kalkmasıyle, oldukça gelişmiş üretim araçları temeli üzerinde esas muharrik olarak artan ihtiyaçların karşılanmasıyle karakterize olunan sosyal rejim.

Sosyalizm, insanlığın tanıdığı en kesin sosyal devrim olan Ekim devriminden sonra, bir realite haline gelmeye başlamıştır.

Ekonomik ve sosyal formasyon olarak sosyalizm, sosyalist üretim tarzına, maddî hayatın üretiminin yüksek tarzına dayanır.

Sosyalizm, esas olarak, yeni üretim ilişkileri tarafından, bütün üreticiler arasında işbirliği temeline dayanan üretim ilişkileri tarafından karakterize edilir. Bunun böyle olması mümkün ve zorunludur, çünkü büyük üretim ve mübadele araçları değişik biçimlerde sosyal mülkiyet (bütünüyle toplumun mülkiyet biçimi, kooperatif mülkiyet biçimi) haline gelmişlerdir.

Ücretli emek (iş), yani işçinin kapitalistler tarafından sömürülmesi, üretim araçları mülkiyetinin sosyal mülkiyet haline gelmesiyle ortadan kalkar. Antagonist iki temel sınıfın yerine, şu aynı amaçla çalışan iki dost sınıf ortaya çıkar: toplumun gittikçe artan maddî ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanması.

Sosyalizmde, bölüşüm, ortaya konan emeğin nicelik ve niteliğine dayanır: «herkesten yeteneklerine göre, herkese emeğine göre». Bölüşüm, herkesin kalifikasyonunu teşvik edecek biçimde belirlenmiştir.

Sosyalist rejim, daha şimdiden, kapitalizme özgü üretim anarşisinin son bulmasıyle, uzun vadeli, rasyonel planlardan hareketle gelişecek olan büyük bir ekonomi üstünlüğü taşımaktadır.

Diğer sosyal rejimler gibi, sosyalizmin de, kendi işleyiş ve gelişim yasaları ve bunlar arasında kendi temel yasası vardır.

Gerçeği söylemek gerekirse, sosyalizm, daha üst bir formasyonun evrelerinden birinden, ilk evresinden başka bir şey değildir. Bu problemler, ünlü Gotha programının eleştirisinde Marx tarafından tahlil edilmişlerdir. Ne var ki, bu inceleme değişik yorumlara konu teşkil etmiştir. Bazılarına göre, sosyalizm, daha şimdiden, sınıfsız toplumu, paranın son bulmasını, ürünlerin dolaysız mübadelesini, meta üretiminin (yani pazar için üretimin) son bulmasını gerektirir. Diğerlerine göre ise, ekonominin sosyalist formlarının başarıya ulaşmasından itibaren, sosyalist işleyiş ve gelişim yasalarının kesinlikle galip gelmesinden itibaren gerçek sosyalizmden söz edilebilir. Bu bakış açısından, Sovyetler Birliği, tartaşma götürmez bir kesinlikle sosyalist bir ülkedir. İkinci yorum, Marx'ın lafzına belki daha az sadıktır, fakat daha isabetlidir, çünkü, bu yorum, sosyalizme geçiş döneminin gereksiz yere uzatılmasından sakınmaktadır.

Bütün sosyal rejimlerde olduğu gibi, sosyalizm de, ulusal özellikleri dile getiren, değişik somut formlar altında kendisini gösterir. O, antagonik biçimde olmıyan çelişkiler ihtiva eder.

Daha üst bir formasyonun ilk evresi olan sosyalizm, beşerî organizasyonların yüksek biçimidir.

Sosyalizm, böylece, insanlığın gerçek bilinçli tarihinin başlangıcıdır, kapitalizmin sona ermesiyle birlikte insanlığın dramatik tarihöncesi de sona erer.

Fakat, sosyalizmin inşa edilmesi, bir idil olmaktan uzak, özellikle karmaşık ve hele kapitalist kuşatma nedeniyle çok kere acılarla dolu bir iştir.

★

Ayrıca bakınız : *Kollektivizm, Komünizm.*

SOYUT EMEK (TRAVAIL ABSTRAIT)

İnsanın genelde işgücü'nün, somut biçiminden bağımsız sarfı.

Belirli bir somut emek, en genel karakteristikleri düzeyinde, yani kendine özgü nitelikleri hesaba katılmaksızın da göz önüne alınabilir. Böylece bu somut emek, genelde insana emeği diye adlandırabileceğimiz bir emek türüne indirgenmiş olmaktadır. Örneğin duvar işçisinin emeği, tuğlaları belli bir tarzda yerleştirmek, iskele kurmak, çimento hazırlamak gibi şeylerdir şüphesiz; ama aynı zamanda bu emek, belirli bir faaliyet göstermek, dolayısıyle de belirli bir miktarda fiziksel ve entelektüel enerji harcamaktır (kasların aktivitesi, dikkat, özen ve titizlik, vs.). Tıpkı bunun gibi marangoz işçisinin emeği de, belirli bir işgücü'nün harcanmasına yolaçan belli bir faaliyet olarak tahlil edilebilir. O halde bu düzeyde, ama sadece bu düzeyde, formları bakımından farklı olan iki emek tipini karşılaştırmak, yani tek şekilli, özdeş, aynı ölçüye vurulabilir kılmak, mümkündür. Her ayrı durumda, bir faaliyeti sonuçlandırmak için verilmesi gereken insan enerjisi aynı yapıdadır, genelde emeğin belli bir miktarıdır. Görüldüğü gibi, çeşitli somut emek türlerinde ortaklaşa bir unsur vardır; işte bu ortak unsur, soyut emektir.

Soyut emek, somut emekten farklı olarak, dolayısızca algılanamaz. Bir kavramdır soyut emek, bir ekonomik kategoridir; hiç bir şekilde duyulur bir realite değildir ve olamaz.

Soyut emek, somut emekle aynı tarihsel genelliğe sahip olmamakla birlikte, ekonomi politiğin temel kavramlarından biridir. Gerçekten de soyut emek, meta üretimine bağlıdır; çünkü nitelik bakımından farklı olan ve biribirine indirgenemez kullanım değerleri bulunan, dolayısıyle de, genel bir tarzda, somut emeğin son derece çeşitli formlarının ürünü olan metalar, ancak mübadele sırasında biribirleri ile karşılaştırılır, dolayısıyle de bir ortak paydaya indirgenir. Öyleyse bu metaların içindeki emek, piyasa pratiği içinde somut formundan sıyrılmakta ve genelde emeğe dönüşmektedir.

Soyut emek, sosyal üretim ilişkilerine bağlıdır doğrudan doğruya; çünkü değer yaratıcısıdır ve itibarla doğrudan doğruya sosyal emek olarak, çeşitli üreticiler arasındaki özgül bağıntıları dile getiren emek olarak tanımlanır.

Burjuva ideologları tarafından çoğu zaman işgücü'yle karıştırılan, soyut emektir. Ni-

tekim, ücret, emeğin fiyatı (irrasyonel ifade) olarak tanımlandığı vakit, hiç şüphesiz ki burada söz konusu olan, kimya ya da dokuma sanayiinde çalışan işçinin özgül emeği değil, genelde emektir. Şu halde soyut emek, teorik bakımdan, işgücü'nün ürünüdür: Her iki kavram da, aynı genellik düzeyindedirler.

Soyut emek, genel olarak, zaman birimleriyle ölçülmektedir. Sekiz saatlik emekten (ya da işten), bir iş gününden, bir iş haftasından söz edilir örneğin... Gerçekten de, yorgunluk doğurucu beyin, sinir, kas harcamasının zamansal bir boyutu vardır zorunlu olarak.

Soyut emek, hiç bir ideolojik yaldızı olmayan bilimsel bir kavramdır. Dolayısıyle de hiç bir manevî tonalitesi yoktur. Nitekim soyut emek, emekçinin kişiliğinden, beğenilerinden, ruhsal durumundan, düşüncesinden bağımsız olarak tanımlanır... Marx'ın açıklıkla söylediği gibi, fizyolojik anlamda bir emek harcaması söz konusudur burada. Ve soyut emeğin nesnel karakteri, işte bu apaçık kesinlikten ileri gelir.

Bütün metalarda ortaklaşa bulunan ve bu metalar, doğrudan doğruya ele alındıklarında biribirlerine indirgenemez oldukları halde onların biribirleriyle kıyaslanabilmelerini mümkün kılan biricik unsur, soyut emektir. Ama soyut emek, somut emekten ayrılamaz da. Somut olarak verilen her ayrı somut emek, soyut emeğe indirgenmektedir. Somut emekle soyut emek, bir diyalektik birlik meydana getirirler; bu diyalektik birlik bir başka diyalektik birlikte, kullanım değeri ile mübadele değerinin (ya da, kısaca, değer'in) diyalektik birliğinde dile gelir.

Soyut emek, metada billûrlaşmakta, cisimleşmekte, adetâ pıhtılaşmaktadır; buna karşılık, metanın özgül üretici formu olan somut emek, meta ile —bu metanın özelliklerini, dış görünüşünü, direncini, fizik formunu, bir çeşit maddî varlığını belirlediği için— birleşip kaynaşmak eğilimindedir.

İşte bundan dolayıdır ki, zamanın akışına bağlı olarak, emek sürecinin ilerleyişine bağlı olarak, geçmiş emek ve canlı emek halinde farklılaşmaya uğrayan, soyut emektir sadece.

Üretim araçlarının özel mülkiyet durumunda bulunduğu toplumlarda, somut emek-soyut emek diyalektik birliği, üreticilerin özel emeği ile sosyal emeği arasındaki çelişkiyi yansıtır.

*

Ayrıca bakınız : *İşgücü, Somut emek, Mübadele değeri.*

SÖMÜRGELEŞTİRME (COLONISATION)

Bir ülkenin sömürge durumuna indirgenmesi, yani bağımlı ve kölece bir duruma sokulması demek olup esas bakımından siyasal bir egemenlik ve ekonomik bir sömürü altına girişle dile gelir.

Sömürgeleştirme, farklı gelişim derecelerinde yer alan ülkeler arasındaki belirli ilişki tiplerini dile getiren çok eski bir fenomendir.

Bir sömürgenin kuruluşu, daima, başka bir ülkeden gelen insan topluluklarının kendilerine ait olmayan bir toprağa yerleşmelerini belirtegelmiştir. Bu yerleşme, kısa vâdede, söz konusu araziye barışçıl ya da savaşçıl yollardan yerleşenlerce el konması; uzun vâdede ise, metropol ile yerleşilen ülke ya da sömürge arasında yeni siyasal ve ekonomik ilişkilerin kurulması demektir.

Böylece sömürgeleştirme, genel olarak, bağımsız bir ülkenin bağımlı, köleleşmiş, sömürülen, yağma edilen bir ülkeye dönüştürülmesi biçimlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Sömürgeleştirme bazan görünürde boş ve sahipsiz toprak parçalarına yönelmiştir (gerçekte ise, daima, —kimi zaman ilkel— yerleşik halkların topraklarından sürülmesi ya da mülk süzleştirilmesi söz konusu olagelmiştir.)

Emperyalizm aşamasında, sömürgeleştirme, dünyanın bir avuç sömürücü ülke (metropoller) tarafından, köleleştirilen ülkelerindeki zenginliklerin (ilk maddeler, sürüm yerleri, vs.) işletilmesi amacıyle üleşilmesi sürecini dile getirir. Sömürgeleştirme, ardarda gelen bir çok biçime bürünmüştür.

— dinsel, ekonomik, kültürel yollardan barışçıl sızma biçimleri;

— şiddet yollarına başvurarak, silâhlı seferler düzenleyerek gelip yerli kurum ve devletleri yıkma ve dolaylı ya da dolaysız bir metropol yönetimi kurma (koloniler ve protektoralar).

Dünyanın böylece bölüşülmesiyle birlikte, sömürgeleştirme de son bulmuştur. Egemenliklerinin sürekliliğini sağlamak, sömürgeleştirdikleri ülkelerdeki varlıklarını haklı göstermek amacıyle, kapitalist sınıflar ve ideologları, (metropolün iyilikçi etkisini; insancıl ve uygarlaştırıcı misyonunu öven) kolonyalist öğretiler hazırlamış ve yaymışlardır.

Aslında, sömürgeleştirilmiş halklar, işgalcilere karşı öteden beri ve aralıksız olarak mücadele etmişlerdir. 1917 Ekim Devrimi'nin zafere ulaşmasından sonra da, sömürgeleştirmenin

yerini sömürgesizleşme (decolonisation) yani sömürülen bağımlı halkların kurtuluş hareketi almıştır.

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalizmin genel buhranı, Emperyalizm, Yeni-sömürgecilik.*

SPEKÜLASYON (SPECULATION)

Vâdeli işlemleri, ister alım (bir fiyat artışı varsayılıyorsa), ister satım (bir fiyat düşüşü hesaba katılıyorsa) yoluyle kârlı sonuca ulaştırmağa dayanan bireysel ya da kolektif edim.

Kapitalist sistemde fiyatlar, anî ve anarşik hareketlere bağlıdırlar. Fabrikasının ihtiyaçları için bir milyon franklık çelik satın alan bir kapitalist, kişisel çıkarını gözetme çabası içinde, çelik fiyatlarının düşmesi olasılığına karşı kendini korumağa yönelecektir elbette. Bu durumda, elindeki stoku (Borsa'da) vâdeli ve fiktif olarak satmak suretiyle, çelik fiyatlarının düşmesi üzerinden spekü-le eder. Çeliğin fiyatı, vâdenin bitiminde % 10 yükselirse, kapitalistin elindeki stok 1,1 milyon edecektir; ama 100 000 franklık kazanç, bu kapitalistle vâdeli sözleşme yapmış olan alıcıya gidecektir. Bunun tersine olarak, çeliğin fiyatı % 10 düşmüşse, alıcı, kapitaliste, stokundaki değer kaybını karşılamak üzere 100 000 frank (eksi Borsa masrafları) verecektir.

Bununla birlikte spekülasyon, Borsa'daki vâdeli piyasayla sınırlı değildir. Temel önem kazanmış bulunan spekülasyon biçimi, para spekülasyonudur.

Bu spekülasyon biçimi, öbür paralara, altına ve bütün öbür metalara oranla bir değer düşüşüne, yani devalüasyona uğraması öngörülen parayı satıp değerinin yükselmesi, yani reevalüasyona uğraması öngörülen parayı almağa dayanmaktadır.

Bütün paraların altına oranla bir genel devalüasyon riski belirdiği zaman ise, altına doğru, değerli madenlere, hisse senetlerine, ve genel olarak bütün metalara doğru bir hücum başlar.

Ama en sık karşılaşılan risk, bir paranın (ya da birden çok paranın) öbür paralara oranla bir devalüasyona uğrama riskidir. Bu durumda, belli bir paranın devalüasyonundan —daha güvenli başka paralar satın almak için o parayı satarak— korunmak mümkündür. Bir devalüasyona açılan böyle bir spekülasyonun sonucu, devalüe edilen parayı, daha az miktarda yabancı paraya, daha az mik-

tarda altına, daha az miktarda emtiaya eşdeğer kılmağa dayanır.

Böylece, bir spekülasyon, de valüasyonu yapan ülkeye bağlı olarak, elinde yabancı para bulunduranlara, yani, frankın devalüasyonu durumunda, franklarını dövize çevirmiş olanlar ile Fransa'yla ticaret yapanlara yarar sağlayacaktır.

Buna karşılık, sabit gelir sahipleri (emekli aylıklılar, vs.) ve ulusal para (banknot, vâdeli ya da vâdesiz banka hesabı olarak, vs.) bulunduranlar zararlı çıkacaklardır.

Aslında devalüasyona, spekülasyonun genelleşmesi şeklindeki sonucuyle birlikte yolaçan (ya da: ve devalüasyonun sonucu olarak spekülasyonun genelleşmesine yolaçan), büyük finans gruplarının muazzam sermayeler kaçırmalarıdır.

Sermaye kaçışı, asıl, kullanım bekleyen «serbest» nakit sermaye üzerinden yapılmaktadır. Söz konusu birikmiş sermayenin en büyük kısmı, ülke üzerinde egemenlik kurmuş bulunan gerçek anlamdaki banka ve sanayi imparatorluklarının başı durumundaki bir düzine büyük finans grupu düzeyinde toplanır. Bunların ayrıca dış ülkelerde de son derece güçlü dal - budakları vardır.

Bu para, dört tekniğe göre «kaçar»:

— yabancı para alımı;

— Borsa'da, yabancı taşınır (menkul) değer alımı;

— banknotların yabancı bir ülkeye transferi ve bu frankları sağlam dövize çevirebilecek bir bankada depolanması;

— bir Fransız banka mevduatının bir yabancı bankadaki hesaba virmanı.

Spekülasyonun ve sermaye kaçışında büyük kapitalistlerin sorumluluğunun yıkıcı etkilerini gizlemek için, spekülasyon, normal, düzenleyici ve, üzüntü verici birtakım aşırılıklara rağmen, yararlı bir olay olarak sunulur. Gerçekten ise spekülasyon, halkı «kemerleri sıkma politikası»na mahkûm ederek kâr haddini yükseltmeyi sağladığına göre, kapitalist rejimin ayrılmaz bir parçasıdır.

Burjuva teorileri, bu fenomene karşı koyabilmek üzere, yatırım için daha fazla tasarrufu önermektedirler. Realitede, bu teoriler, devletin ve bankaların şu ortak iradesini dile getirmektedirler: Düşük faizli olduğu için ikincil sektörlerde kullanılabilen halk tasarrufu fazlasını kendilerine çekmek.

İşin köklü ve ulusal çıkarlara uygun çözümü, büyük sermaye dilimlerinin, bunları gerçek anlamında üretici yatırım olmaktan çok uzak faaliyetlerde, monopolist sermayenin hedeflerine uygun biçimde kullanan bir avuç kimsede toplanmasına son vermektir.

Kambiyo işlemlerini kontrol tekniklerini etkili kılabilmek i-

çin, bütün bankacılık ve maliye sisteminin hızla ulusallaştırılması ve yapılan işlemlerin yasallığının denetimine personelin de katılacağı bir demokratik jestiyonun kurulması zorunludur.

★

Ayrıca bakınız : *Boom, Borsa'da artı-değer.*

STAGNASYON (STAGNATION)

Bir ülkenin ya da bir ekonomik faaliyetin, bir önceki konjonktüre göre ne atılım ne de karakterize bir gerileme içeren, konjonktürel durumu.

Stagnasyon'un tezahürleri çok değişkendir. Üretimi de ilgilendirebilir, tüketimi de. Bazı sektörleri de etkileyebilir, tüm ekonomiyi de. Hemen hemen her zaman, eğilimde bir yön değiştirmeyi dile getirir. Bu bakımdan, çağdaş ekonomik döngüler (cycles) içinde, çoğu zaman gerileme (récession) denen evreden önce gelir, ya da tam tersine onu izler.

Stagnasyon, çöküntüden (dépression) ayrıdır. Ama, genel bir tarzda, büyümenin az ya da çok uzun bir süre için durmasını ifâde eder: ekonominin hızı kesilmişse, stagnasyona doğru gidiş vardır.

★

Ayrıca bakınız : *Çöküntü, Gerileme.*

STAHANOF'ÇULUK (STAKHANOVISME)

Boş zamanların elimine edilmesi ve birbirini tamamlayan işlerin kronolojik olarak ayarlanması doğrultusunda, sosyalist rejime özgü çalışma organizasyonu metodu.

1935 yılında, Sovyetler Birliği'nde, maden işçisi Stahanof, uzun çalışma saatlerinin verimsizliğine karşı mücadele etmek için bir ekip kurmaya karar verdi; çalışma aletlerinin yetersiz kullanımından ileri geliyordu bu verimsizlik. Stahanof tespit etmişti ki, materyelin zaman zaman âtıl kalmasının nedeni en başta, işlerin kötü kronolojik dağılımıdır: aslında senkronize edilmesi gereken işler, paralel olarak yapılıyorlardı.

Stahanof'çuluğa bağlı işçiler tarafından spontone olarak yapılan yeni uyarlamalarla, öngörülen normlar büyük ölçüde aşıldı. Öyle ki, boş zamanlara karşı gönüllü kovalamaca» ve

«normları aşmak için gönüllü çabalar» aşırı yorgunluğa yol açmasın diye, çeşitli tedbirler almak gerekli oldu.

Stahanof'çuluk uygulamaya başlanır başlanmaz, önemli sonuçlar elde edildi; aynı zamanda, daha uzun vadede: yeterince bilgi sahibi olmayan servislerin uzaktan dikte ettiği oldukça global normların tatmin edici olmayabileceklerini de realitede ispatlıyordu. Öyleyse, çalışmayı yürütenleri daha dikkatle dinlemek ve ilgili emekçilerin inisiyatifine büyük bir yer bırakmak uygun olacaktı.

★

Ayrıca bakınız: *Sosyalist yarışma.*

STOK (STOCK)

Bir girişimin bilânçosunun, fabrikasyon sırasında henüz gerçekleşmemiş, yani mübadele devresine sokulmamış mamul ya da yarı - mamul metalardan oluşan aktif unsuru.

Bir girişimin stokuna, işletim değerleri itibariyle, bazan çok değişik işlenmişlik derecelerinde metalardan oluşan bir metalar bütünü girebilir: bunlar, genellikle, büyüyen «akışkanlık» sırasına göre, ilk maddeler, yarı mamul ürünler ve mamul ürünlerdir.

Özellikle çok miktarda ilk madde tüketen sanayilerde, stokların önemli bir bölümü, gayrimenkullerin bir uzantısı olarak kabul edilebilir ve bu nedenle *değişmez sermaye*'yi meydana getiren unsurlardan biri olabilir.

Üretimin gelişimi dolayısıyle ilk madde kitlesinin gelişimi, sermayenin organik bileşiminin (değişmez sermaye ve değişken sermaye arasındaki oran) artması olarak dile gelir, bu da üretim sürecine katılan işgücü'nde bir azalmayı getirir.

★

Ayrıca bakınız: *Aktif, Bilanço (Bilan).*

Ş

ŞİRKET SERMAYESİ (CAPITAL SOCIAL)

Bir ticaret şirketinin ortakları tarafından, bu şirketin şekli ve faaliyet konusu ne olursa olsun, yatırılan meblâğların tümü.

Şirket sermayesi, başlangıçtaki katkılardan gayrı, eski ya da yeni ortaklar tarafından, şirketin hayatının hangi döneminde olursa olsun, sermaye olarak yatırılan bütün meblâğlardan meydana gelir.

Bir şirketin sermayesinin ortakların katkılarından ziyade şirketin faaliyeti sonucu yaratılan artı-değerler'in birikiminden de oluştuğu ileri sürülebilir.

Bu nedenlerden dolayı, şirket sermayesi kavramı ile bir amacın gerçekleştirilmesi için harekete geçirilmiş araçların tümünü dile getiren sermaye kavramını biribirleriyle eş tutınamak ve biribirlerine karıştırmamak gerekir. Şirketlerin bilançosu «Sermaye hesapları» başlığı altında, şirket sermayesinden gayrı, birikmiş çeşitli yedekleri de toplayan belli bir takım bölümleri de pasifine geçirmektedir.

«Sermaye, birkmiş emektir.» Kapitalist şirketlerin kendi öz sermayelerinin evrimini inceleyecek olursak, Karl Marx'ın bu tespitinin apaçıklığını görürüz. Şirket sermayesi, çok çabuk bir biçimde, ortakların başlangıçtaki katkılarının temsil ettiği bir parça ile, kökeni bu işletmelerdeki emekçilerin faaliyetinin meyvasi olan önemli bir ikinci parçadan oluşur hale gelmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Sermaye, Ticaret şirketleri.*

T

TAHVİL (OBLIGATION)

Bir şirket tarafından piyasaya çıkarılmış olan bir istikraza para yatırma taahhüdünde bulunanlara verilen bir alacaklı senedinden ibaret mütedavil değer.

Bir anonim şirket, faaliyetini genişletmek için ek mali kaynaklar bulmak istediği vakit, ya hisse senetleri dağıtma yoluyle sermaye arttırımına, ya da para piyasasından kredi alınına gidecektir.

Alacaklılar, yatırmış oldukları meblâğlar karşılığında, şirketin kendilerine karşı yüklendiği borcu gösteren bir belge alırlar; bir mütedavil senet halinde verilen bu belgeye, tahvil denir.

Tıpkı hisse senedi gibi tahvilin de birim olarak değeri düşüktür, dolayısıyle de geniş çapta dağılımı kolaydır. Ayrıca tahvil, başkasına devir ve ciro edilebilir; bu da tahvilin ticari biçime büründüğünü gösterir. Hukuki biçimleri çeşitlidir: Sahibinin adına yazılı (ismo muharrer) olabileceği gibi, doğrudan doğruya hamiline yazılı (dolayısıyle, elden ele aktarılabilir) de olabilir.

Tahvil, bir alacağı temsil eder; dolayısıyle de, zorunlu olarak ödemeye tâbidir (ödeme belirli vâdelerde prim ya da ikramiyeli olarak ya da hiç eklentisiz yapılır). Tahvilin sabit bir faizi vardır, bu da onu hisse senedinden kesinlikle ayırır: çünkü hisse senedi, gerçekleşen kârların belli bir parçasını pay olarak alma hakkını vermektedir.

Tahvil sahibi bir alacaklıdır; dolayısıyle de, bu niteliğe ilişkin bütün hakların sahibidir. Şirketin kötü yönetiminden sorumlu değildir tahvil sahibi; dolayısıyle de, şirket iflâs etse bile, alacağının, aktifin elverdiği ölçüde kendisine ödenmesi gerekir. Buna karşılık, ortak olmadığı için, şirketin yönetimi üzerinde ilke bakımından hiç bir denetim hakkı yoktur. Tahvil

sahipleri, çıkarlarını savunmak için, kurullar halinde toplanabilirler.

Tıpkı hisse senedi gibi tahvil de, büyük sermayelerin toplanmasını sağlamış olan hukukî biçimlerden biridir; büyük modern işletmelerin, yani, çağımızda monopollerin ekonomik temelini de bu yollarla toplanan sermayeler meydana getirmiştir.

Piyasaya tahvil çıkarımı, şirket bakımından, sermayeyi arttırma zorunluğu getirmez; dolayısıyle de çıkarım işleminin, kâr haddi üzerinde, dolaysız olarak hiç bir yansıması yoktur. Ödenecek olan faizler, bir artı-değer transferi olarak tahlil edilen bir yükümlülük meydana getirirler. Ama bu yükümlülük, sermayenin birikim sürecini devam ettirmek bakımından zorunlu olan bir nakit-sermaye'yi el altında bulundurmayı sağlar.

Tahvil çıkarımı, ayrıca, bu işi yapanlar bakımından ve özellikle de iş bankaları bakımından, alabildiğine verimli bir finans işlemidir.

Tahvil sahibi ile hisse senedi sahibi, hukuken her ne kadar farklı iseler de, realitede bugün bunların durumları —hiç değilse küçük hisse senedi sahibi açısından— gittikçe biraz daha biribirine yaklaşmaktadır. Gerçekten de, küçük hisse senedi sahibi, artık hemen hemen bütün durumlarda, sadece maktu bir temettü hissesi alır; bu hisse ise, yönetim kurulu tarafından, dağıtılacak kârlar toplamının konvansiyonel usulle belirlenmesi yoluyle hesaplanmaktadır. Bu şartlar içinde, küçük hisse senedi sahibinin payına düşen kâr oranı ile tahvil sahibinin alacaklısı olduğu faiz oranı arasında fark kalmamaktadır. Gerçekte bir tahvil sahibi durumuna düşen hisse senedi sahibi, hukuken bu durumda olmadığı için, şirket yönetiminin gerçek ya da görünürdeki risklerini daima taşır haldedir. Görüldüğü gibi, bu bakımdan, hisse senedi sahibinin durumu, tahvil sahibininkinden çok daha elverişsizdir.

★

Ayrıca bakınız: *Hisse senedi, Hisse senetli şirket, Menkul değerler.*

TALEP (DEMANDE)

Parasal bir ekonomide, bir alıcının, gerçek gelirleri temeli üzerinde ihtiyaçlarını gidermek için elde edebileceği mal ve hizmetlerin bütünü (ödeme gücüne sahip talep).

Geniş anlamda, bir malı ya da hizmeti elde etme isteği. Eğer bu isteğe arz yani istenen malın ya da hizmetin karşılığında somut bir karşılık (başka mallar ya da hizmetler ile trampa önerisi, para önerisi) eşlik ediyorsa buna gerçek *talep* denir. Talebi bir ihtiyaç ya da bir istek dikte ediyorsa, mukabil bir arz'da ifadesini bulmuyorsa, buna, *gücül* (virtuel) denir. Ancak talep sahibi trampaya ya da ödemeye karar verip gereken öneriyi yaparsa, talep gücüllükten realiteye geçebilir, *somut talep* ya da *efektif talep* olabilir.

Talep sahibinin elinde istediği ürünün ya da hizmetin fiyatını ödeyecek imkânlar varsa, talep *ödeme gücüne sahip (solvable)* demektir. Ödeme gücüne sahip talep de somut (bu durumda *efektif talep* adını alır) ya da gücül, yani ihtiyaç ya da istek şiddetlenirse somutlaşması mümkün talep halini alabilir; ödeme yolundaki çabalar, önemli psikolojik boyutları olan bir pazar incelemesinin konusunu teşkil eder.

Ödeme gücüne sahip talep, büyük ölçüde, bireylerin ve sosyal grupların satın alma güçleriyle, servetlerin ve gelirlerin dağılımıyla şartlıdır. İnsan hayatı ve onuru için gerekli mal ve hizmetlerin ödeme gücüne sahip talebiyle, maddî olarak pazara götürülebilen talebin ödeme gücü arasındaki fark (écart) yoksul bırakılmış birey ve sosyal grupların *tatminsizlik derecesi*nin ölçüsüdür.

★

Ayrıca bakınız : *İhtiyaçlar, Arz, Alım gücü.*

TARIM (AGRICULTURE)

İnsanların ve evcil hayvanların ihtiyaçlarını karşılayan bitkilerin üretilmesini sağlamak için yapılan —toprakla ilgili— çalışma ve çabaların tümü (dar anlam).
Bu bitkilerin, kümes hayvanlarının, sürü hayvanlarının üretimi, ve de sürü ve kümes hayvanlarının sağladığı ürünlerin üretimi (geniş anlam).
Etimolojik olarak: tarım, tarlada yapılan yetiştirimdir.

Geniş alanlarda yapıldığı ve hemen hemen yalnızca toprağın doğal verimliliğini kullandığı zaman, tarıma, *ekstansif* denir[1]. İşletilen yüzey ne olursa olsun, hektar başına yüksek bir randıman sağlayan teknik olanaklarla yapıldığı zaman, tarıma, *entansif* denir. Bu randımanın ve, giderek, üretimin artırılması, gübrelerdeki artışa, makinalaşma derecesine, yetiştirim metodlarının mükemmelliğine bağlıdır.

Geniş anlamda, tarıma, yalnız bitkisel ve hayvansal üretim değil, ürünlerin toplanması ve temel zahire üretimiyle ilgili elemanter işlemler (örneğin, tereyağ ve sıvı yağlar), ve aynı zamanda zahirenin, kümes hayvanlarının ve sürü hayvanlarının dağıtıma konması (dağıtımın kendisi değil) da sokulur. Bazıları, *aşırı* giderek gübrelerin, bitkisel ve hayvanî yetiştirimi için gerekli makina ve yöntemlerin ticarileştirilmesini de tarıma sokarlar.

Tarım sanayii, gerçek anlamında, tarım ürünlerinden yola çıkarak yapılan sinaî işlemlerin bütünüdür; ve, *aşırı* geniş bir anlamda, bu işlemler tarımcılara gübre ve materyel sağlayan işlemlerdir.

Teknik olarak, ve tarımla sanayi arasına bir sınır koymak amacıyla, tarımsal «girişim» sözünü bir yana bırakıp, bunun yerine *işletme* deyimini kullanmak konusunda anlaşmaya varılmıştır.

Bir işletme farklılaşmamış (çeşitli ya da karmaşık denen tarım) olabilir, çok-değer'li (bölge ya da dönem itibariyle) olabilir, tek-değer'li olabilir. Başlıca nesnesi işletmeci ailenin ihtiyaçlarını karşılamak olduğu, otokonsomasyona maruz bulunmayan ürünlerinse satışa çıkarıldığı durumda, işletmeye, ailevî denir.

Bütün ürünleri, ya da, her durumda, geniş bir çok-değerliliği kapsayan *genel tarım'dan* ayrılan *özel tarımlar'ı* klasik olarak şöyle sıralayabiliriz:

tahıllar,
ayıklanan bitkiler,
dokuma bitkileri,
yağ çıkarılan bitkiler,
bağcılık,
aromatik bitkiler,
hekimlikte kullanılan bitkiler,
çiçekler,
sebze yetiştirimi,
ağaç yetiştirimi (meyva ağaçları ve süs ağaçları),
orman tarımı,
sürü hayvanları yetiştirimi,
kümes hayvanları yetiştirimi (kümes hayvanları ve yumurtaları),
yağcılık, peynircilik.

Şu faaliyetler de tarıma bağ-

1. Bu durumda, üretim artışı ancak yetiştirim yapılan yüzeyin genişlemesinden kaynaklanabilir.

lanır ve bu nedenle özel tarımlar arasında yer alırlar:

arıcılık (arı yetiştirimi, bal üretimi),

ipek böceği yetiştirimi,

balık yetiştirimi,

salyangoz yetiştirimi,

yengeç yetiştirimi,

istiridye yetiştirimi,

midye yetiştirimi.

Bağcılık tarıma girer, ama, şarapçılık bir tarım sanayiidir.

Tarımsal üretim teknik ilerlemelerden yararlanır ve gelişir. Ama dünyanın modern konjonktürünün temel karakteristik lerinden biri, tarımsal üretimlerin sınaî üretimlerin gelişiminin altında kalmasıdır. Kabaca, dünya elektrik üretimi 1950'den 1970'e kadar 3 katına, çimento üretimi de 4 katına çıkmıştır: aynı süre içinde, buğday üretimi ve pirinç üretimi ancak % 50'şerlik bir artış göstermişlerdir.

Modern tarımın kaderi işletmelerin konsantrasyonuna bağlıdır. Ayrıca, tarımı ve tarım sanayiini birleştiren dikey entegrasyon gittikçe daha ileri noktalara varmaktadır. Kapitalist ülkelerde, küçük tarım işletmecisi ya bütünüyle poperize olmuştur ya da proleterleşmektedir; sosyalist ülkelerde gerçekleştirilmiş olan işbirliği sistemleri, kapitalist ülkelerde çok zor gelişmekte, yine de bölgesel düzeyde ilginç örgütlü ekonomik dayanışma örnekleri oluşturmaktadırlar.

*

Ayrıca bakınız: Tarım kooperatifleri. *İşletme (teknik anlamda).*

TARIM KOOPERATİFLERİ (COOPERATIVES AGRICOLES)

Sosyal ihtiyaçların karşılanmasına ya da ortak bir mesleğin yürütümüne ilişkin işlemleri ortaklaşa gerçekleştirmek üzere tarımcıları bir araya toplayan şirketler.

Yasalar, dört kooperatif tipi tanımlamaktadırlar :

— üretim, dönüştürüm transformasyon) ve koruyup sürdürüm (conservation) kooperatifleri;

— satın alma ve malzeme sağlama kooperatifleri;

— hizmet kooperatifleri;

— ortaklaşa işletme kooperatifleri.

Bunların ilk üçü, üretici kooperatiflerini temsil etmektedir.

En önemlileri, birinci grupta yer alan kooperatiflerdir. Bunlar çoğu zaman, malzeme sağlama kooperatifi rolü de oy-

namaktadırlar. Bunun tersine olarak, son grupta yer alan kooperatiflerin sayısı azdır. Kooperatifler, 1945 yılından sonra büyük çapta gelişmişlerdir. Öyle ki bugün Fransa'daki kooperatiflerin sayısı, 1939'daki kooperatif sayısının üç katına ulaşmış bulunmaktadır; ve tarım işletmecilerinin yarısından fazlası, kooperatiflere üye olmuş durumdadırlar.

Tarım gereçlerinden ortaklaşa yararlanma kooperatifleri olan ve üçüncü grupta yer alanların özellikle ve önemle üzerinde durmak gerekir.

Bunların amacı, üyelerinin kendi bireysel güçleriyle sahip olamayacakları makina ya da traktörleri onların hizmetine sunmaktır. Böylece bu tip kooperatifler, küçük ve orta halli işletmecilere, taşıyamayacakları derecede ağır amortisman yükümleri altında kalmaksızın, makinalı tarımın sürekli ilerlemelerinden yararlanma olanaklarını sağlayabilmektedirler.

Bu arada ortaklaşa işletme kooperatiflerini de özellikle anmak gerekir (bunlar Fransa'da ortaklaşa işletme grupmanları olarak adlandırılmaktadırlar). Hukuki biçimleri bakımından bu kooperatiflerle sosyalist ülkelerdeki kooperatifler arasında, bireysel işletmeler yeni bir bütün demek olan kooperatifin içinde eridikleri ölçüde, benzeyiş vardır.

Tarım kapitalizmi, bu kooperatifleşme biçimini de hiç şüphe yok ki kendi yararına kullanabilir. Ama gene hiç şüphe yok ki, ortaklaşa işletme kooperatifleri halinde toplanma, küçük ve orta halli tarımcıların sadece birtakım tarım makinalarıyle traktörlerden değil, modern tekniğin tümünden birden yararlanmalarını sağlayacak olan yoldur. Aslında böyle bir toplanma, ancak demokratik bir devletin desteğiyle başarı kazanabilir; ama bugüne değin geçirilen deneyler de hiç küçümsenmeyecek bir eğitici değer taşımaktadır.

Hukukî açıdan, tarımsal kooperatif şirketler, kazanç kavramının yerine hizmet kavramını koymaktadırlar.

Bu kooperatiflerin üyelerinin her biri, eşit haklara sahiptir. Yürütüm dönemi sonunda elde kalan gelir fazlaları, her birinin kooperatifle elele gerçekleştirdiği işlerle orantılı bir şekilde, üyeler arasında bölüşülmektedir. Pay sahipleri tarafından kooperatif şirketine yatırılan sermaye, % 6'yı aşmayan sınırlı bir faiz alır. Kooperatiflerin yönetim hizmetleri, geçmiş zaman için yapılan ödemeler ve verilen tazminatlar hariç, ilke bakımından ücretsiz olarak yapılır.

Kooperatifler, ayrıcalıklı bir vergi statüsünden yararlanmaktadırlar. Kooperatif yatırımlarının üç kaynağı bulunmaktadır: üyeler tarafından yatırılan şir-

ket sermayesi, Tarım Bakanlığı tarafından yapılan bir sübvansiyon ve belirli bir tarımsal kredi sandığından ödünç olarak alınabilen para.

Kimi yazarlar ,tarım kooperatiflerinin rolünü ve olanaklarını abartma eğilimine kapılmışlardır. Sosyal-demokrat ideoloji, küçük köylü işletmelerinin sadece kooperatifçilik sayesinde kapitalist rejim çerçevesi içinde direnebileceği ve hattâ gelişebileceği fikrini savunmaktadır. Oysa kır nüfusunda görülen mutlak azalma, böyle bir değerlendirmeyi kesin olarak yalanlamıştır. Şu noktayı unutmamak gerekir: tarım kooperatifleri, tarımsal ürünlerin dağıtımını monopolleştirmemekte; en önemli ekonomik rolü oynayan dönüştürüm (transformasyon) kooperatifleri de, özel tarım sektöründeki şartlara kesinlikle özdeş şartlar içinde ücretli emekçi çalıştırmaktadırlar. Gerçekten de, bu tip kooperatifler alanında, kooperatifte pay sahibi tarımcılarla kooperatif fabrikalarında çalışan emekçiler arasında tam ve kesin bir ayrım bulunmaktadır. Bütün değişiklik, bu işçiler tarafından üretilen artı değer'in gene tarım sektöründe kalışıdır.

İşçi sınıfının örgütleri, bu kooperatif tipini desteklemektedirler. Bununla birlikte hemen belirtelim ki, yirmi otuz kadar iri kıyım pancar ekicisi tarafından kurulmuş kooperatifin şeker fabrikası ile, çoğu küçük ve orta halli köylülerden ibaret binlerce üyeli bir kooperatifin süt fabrikası karşısında aynı tavrı takınmak bir hayli güçtür. İki şıktaki sınıf içeriği de, ekonomik işlev de tamamıyle farklıdır. Demek ki bugünkü kapitalizmin kooperatifler tarafından derinlemesine bir dönüşüme uğratılabileceğini ileri sürmeden önce, bu kapitalizmin realitesini ciddi bir özenle incelemek gerekir. Bu kooperatifler, tüketime ayrılmış tarımsal ürünlerin fiyatlarını pek dar sınırlar içinde değiştirebilirler: Ayarlayıcı bir rol oynayabilirler ancak. Buna karşılık, bu kooperatiflerin üyeleri bakımından oynadıkları eğitici rolün katiyen küçümsenmemesi gerekmektedir.

Büyük çapta gelişme göstermeğe aday olan kooperatif şekli, tüm tarımsal işletme faaliyetlerini kapsayan ve doğrudan doğruya tarımsal emekten yararlanan ortaklaşa işletme kooperatifleridir.

Sosyalist bir rejim çerçevesi içinde bu kooperatif tipi, bugün bu kadar keskin bir biçimde ortaya çıkan tarımsal sorunlara olumlu çözümler getirebilecektir. İşte bu perspektifi göz önünde tutarak, kooperatifçiliği, özellikle küçük ve orta halli işletmecileri kapsayan şekli içinde savunmak ve geliştirmek gerekir. Böyle bir tavır, ülkemizde

kooperatif tarımcılığının geleceğine büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

★

Ayrıca bakınız: *Tarım, İşletme, Kolhoz ve Sovhoz.*

TARİFE (TARIF)

Nispî ya da mutlak bir monopol durumundan yararlanan bir arz edici tarafından empoze edilen fiyat.

Genellikle, fiyat ile tarife biribirlerine karşıt tutulur; bu da, çoğu zaman, tarifeyi bir takma fiyat (pseudo-prix) olarak tanımlamağa yolaçar.

Kökende, tarife, basit bir fiyat listesidir; ve bir metaın ya da bir hizmetin belirli bir işletme tarafından teslim edilme şartlarını dile getirir.

Bugünkü durumda tarifeler, bir malın ya da hizmetin mübadelesi fiilini şartlandıran tartışılınaz, mecburî fiyatlar olarak tezahür ederler.

Örneğin elektrik ya da gaz tarifesinden söz edilebildiği gibi, kamusal ya da özel ulaşım tarifelerinden de söz edilebilmektedir. Şu halde tarifeler, en başta enerjetik sektörle ulaşım sektörüne, yani öz bakımından kamusal karakterdeki iki sektöre ilişkindir.

Tarife, rekabet alanının dışında yer aldığı içindir ki, nıspî ya da mutlak bir monopol durumunu ifade eder. Örneğin EMF (Fransız Elektrik Kurumu) elektrik enerjisinin üretimini ve dağıtımını denetimi altında tutmakla, yararlanıcıların ister istemez kabul etmek zorunda kaldıkları tarifeler koyabilmektedir. Bir çok bakımdan, sayısız özel nakliyatçının durumu elle tutulur şekilde buna benzemektedir (belirli bir ulaşım alanı için nispî bir arz monopolü).

Tarifeler, arz ve talep yasasına bağımlı değillermiş gibi gözükmelerine rağmen, aynı bir üretici sektör içinde, kullanımlara bağlı olarak farklılaşırlar: Örneğin SNCF (Fransız Devlet Demiryolları Şirketi), sadece yolcuların ulaşımı ve metaların ulaşımı için değişik tarifeler koymakla kalmamakta; ayrıca, müşterinin niteliğine göre de (sipariş hacmi, ulaşım mesafesi, vs.) değişik tarifeler uygulamaktadır.

Rekabetçi kapitalizm döneminde tarife kavramının büyük bir önemi yoktu. Hiç şüphe yok ki ulaşım işletmeleri için ve özellikle de demiryolu kumpanyaları için, daha o dönemde geçerliydi bu kavram; ama bir yandan konsantrasyon derece-

sinin düşüklüğü, öbür yandan da devletin ekonomik alandaki rolünün önemsizliği(ekonomi alanında devlet müdahalesinin azlığı ya da hiç yokluğu) dolayısıyle; fiyat kavramından pek farklı değildi.

Genellikle monopolist kapitalizm, özellikle de monopolist devlet kapitalizmi döneminde ise, bunun tam tersine olarak, tarifeler, kamu sektörü tarafından imal edilen metalarla yapılan hizmetlerin fiyatlarının belibaşlı biçimi haline girerler. Finans oligarşisinin çıkarlarına uygun olarak tespit edilen bu tarifeler, ulusallaştırılmış sektörlerde gerçekleştirilen artı-değer'in transfer tarzlarından birini meydana getirirler.

Bu bakımdan tarifeler, bazan, değerin açıkca üzerindedir ve gelir üzerinden yeni bir pay ayırmayı sağlar (elektrik enerjisinin evde tüketim tarifeleri); bazan da, tam tersine, üretim maliyetinin açıkça altındadır (örneğin, büyük petrol ya da kimya monopollerine tanınan meta tarifelerinde odluğu gibi). İster şu, ister bu durumda tarife, empoze edilen fiyattır ve karşılıklı bağımlılığı dile getirir. Ayrıca şurasını da not etmek gerekir ki, çoğu zaman, tarifelerin teknik biçimi (Örn. yeşil tarife) gerçek ekonomik karakterlerini maskelemektedir.

★

Ayrıca bakınız: *Monopolist devlet kapitalizmi*, Fiyat.

TARİHSEL MATERYALİZM (MATERIALISME HISTORIQUE)

Sosyal evrimin genel yasalarının bilimi.

İnsan toplumlarının bir genel teorisi olarak kendisini gösteren tarihsel materyalizmin konusu, toplumun ve toplumun gelişim yasalarının incelenmesidir.

Marksist dünya görüşünün bütünleyici parçası olan tarihsel materyalizm, sosyal hayatın fenomenlerinin bilimsel, diyalektik ve materyalist bir yorumunu verir.

Tarihsel materyalizm, sosyal varlık ve sosyal bilinç arasındaki ilişkiler, maddî üretimin insanların hayatındaki önemi, sosyal düşüncelerin ve onlara tekabül eden kurumların kökeni ve rolü gibi, tarihsel gelişimin genel problemlerine çözüm getirir.

Tarihsel materyalizm, halkın ve kişilerin tarihte oynadıkları rolü, sınıfların ve sınıflar mücadelesinin nasıl şekillendiğini, devletin nasıl ortaya çık-

tığını, sosyal devrimlerin neden ileri geldiğini ve bunların tarihsel anlamlarını, böylece de toplumun evrimiyle ilgili daha bir dizi genel problemin anlaşılmasını mümkün kılar.

Tarihsel materyalizm tarafından incelenin yasaların işleyiş alanı değişik büyüklüktedir. Toplumun gelişiminde üretim tarzının belirleyici rolü gibi bazı yasalar, gelişimin bütün evrelerinde işlerlik halindedirler. Ancak, hasım sınıflara bölünmüş bir toplumda işleyen sınıflar mücadelesi yasası gibi bazı yasalarsa, toplumun gelişiminin sadece belirli aşamalarında hüküm icra ederler.

Tarihsal materyalizm, tarihin akışı içinde insanların sosyal pratiklerinin ve somut sosyal bilimlerde kaydedilen ilerlemelerin sentezidir.

Öte yandan, tarihsel materyalizm olmaksızın, toplumun gelişiminin genel yasalarının bilgisi olmaksızın hiçbir somut sosyal bilim (ekonomi politik, tarih, estetik, vs.) gelişme gösteremez. Tarihsel materyalizm, diğer bütün sosyal bilimlerin metodolojik temelidir; o, tarihçilere, ekonomistlere ve diğer bilginlere sosyal fenomenlerin karmaşıklığı içinde kendilerini yönlendirme ve bu fenomenlerin her birinin sosyal hayattaki yerini ve önemini belirleme imkânını verir.

Tarihsel materyalizmin yasalarının bilgisi, sosyal hayatı etkileme, ve onu emekçiler yararına dönüşüme uğratma imkânını da verir.

Realiteyi toplumun evriminin ortak yasaları uyarınca dönüşüme uğratmak, insanlığın ilerlemesinin tarihsel zorunluluğunu pratiğe geçirmektir.

★

Ayrıca bakınız: *Yasa, Sınıflar mücadelesi, Toplum.*

TASARRUF (EPARGNE)

Gelirlerinin bir bölümünü, bütünüyle tüketim maddeleri alımlarına harcamak yerine, bir yana koyma edimi. Tasarruf sözcüğü, bu yolla biriktirilen meblâğı da belirtir.

Tasarruf, âtıl likiditeler birikiminden ibaret ise, buna kısır tasarruf denir. Kısır tasarruf, hazineleştirmenin anlamdaşıdır.

Likiditlerin —gerekli miktarın birikmesiyle belli bir önem kazanarak— daha sonra gerçekleştirilmeleri amacıyla bir yana konmasına gömüleme tasarrufu

(épargne da tresorerie) ya da sahte tasarruf denir.

Gelirlerin tasarruf edilen bölümü, öylece saklanmayıp, faiz elde etmek ya da satın alınan menkul değerin sermaye olarak değerinin artması düşüncesiyle, her türlü rant ve menkul senet alımında kullanıldığı zaman, buna aktif ya da produktif tasarruf denir.

Tasarruf sandıkları, özel kişilerin kendi istekleriyle yatırdıkları tasarruflarını mevduat olarak kabul eden ve bu mevduata küçük bir faiz ekleyen kamu kuruluşlardır.

★

Ayrıca bakınız : *Tasarruf sandıkları, Hazineleştirme.*

TEKNİK İLERLEME (PROGRÈS TECHNIQUE)

Bir iyileşme ve mükemmelleşme doğrultusunda sürekli dönüşüm: bu daha önce erişilmemiş sonuçları elde etme olanağı olarak ve, aynı zamanda, belli bir sonucu daha az emek harcayarak elde etme olanağı olarak kendini gösterir.

İnsanlık tarihi, üretici güçlerin evriminin ve özellikle de üretim aletlerinin sürekli olarak değişmesinin hükmü altında ilerlemektedir. En kaba taş aletlerden modern mükemmel makinalara kadar üretim aletlerinin tarihi, toplumun mükemmelleşme doğrultusunda sürekli dönüşümünün tarihidir.

Bu değişmeler, teknik ilerlemenin sonucudur; teknik ilerleme de, bilimsel ilerlemenin pratik uygulanmasının sonucu olmuştur. Örneğin makina avadanlık'ın ortaya çıkışı (ki, XVIII. yüzyıl sanayi devriminin temel belirtkeni budur), üretimin muazzam ilerlemeler yapmasını sağlamıştır: prodüktivitenin artması ve ürün miktarlarının büyük çapta çoğalması.

Öte yandan, kullanılan materyel sayısının, enerji kaynaklarının, işleme usullerinin, ulaşım araçlarının artışı, nitel bakımdan farklı üretimlerin doğmasına yolaçmıştır. Örneğin elektriğin keşfinin üretime olan katkısı ölçülebilir. Büyük sayıda ekipmanın harekete geçirilmesinden buz dolabı ya da çamaşır makinası gibi tüketim ürünlerine varıncaya kadar, elektriğin keşfinin ekonomik ilerlemedeki rolü gerçekten büyüktür.

Bir ülkenin bir başka ülkeye oranla ekonomik gelişim düzeyini ortaya koyan, herşeyden önce, üretim araçlarının düzeyidir, yani teknik ilerleme aşamasıdır.

Teknik ilerleme ile, iş bölümü de gelişmiş ve derinleşmiş-

tir. Bir tek emekçinin kullandığı makina, yüzlerce ve binlerce başka kişinin emeğinin bir parçacığına ihtiyaç gösterir. Çağımızda artık, kendi başına buyruk, öbür üretimlerden bağımsız bir üretim yoktur. Görüldüğü gibi, teknik ilerleme, üretimin gittikçe daha derin biçimde sosyalizasyonuna yolaçmaktadır.

Hız (accélération), teknik ilerlemenin önemli bir karakteristiğidir: ilerlemenin kendisi arttıkça hızı da artar. Her keşif ve her keşfin üretimdeki uygulamaları, sayısız ilerlemenin hareket alanını genişletir. Keşifler gittikçe biraz daha hız kazanmakta; bunun yanı sıra keşiflerin uygulamaları da gittikçe daha dolayımsız bir şekle bürünmektedir.

Maşinizmin yaygınlaşması karşısında işçilerin ilk tepkisi, onları işten yoksun bırakıyor ve köleleştiriyor gerekçesi ile makinaları kırmak olmuştu. O günden bu güne emekçiler artık öğrenmiş bulunmaktadırlar ki sorumlu, makina değil, makinanın kullanımıdır. Ama teknik ilerlemeler, çağımızda, son derece önemli sosyal problemler yaratmaktadır. Örneğin: tarımda çalışan aktif nüfusun payının, sanayi ve hizmetlerde çalışan aktif nüfus payına oranla azalması; doğrudan doğruya işçi sınıfının bağrında gerçekleşen değişmeler: emekçilerin kalifikasyonu değişikliğe uğramaktadır; bilimin yeni kazanç ve edinçlerini harekete geçirebilmek için daha çok mühendis, daha çok teknisyen gereklidir; otomasyon, el emeği ile kafa emeği arasındaki sınırları yavaş yavaş kaldırmaktadır; teknik alan değiştirme ve sürekli meslekî formasyon gibi durumlar belirmiştir.

Emekçilerin, teknik ilerlemenin etkilerini en dolaysız biçimde duydukları alan, istihdam alanıdır. Yeni bir makina ya da yeni bir makina dizisi, klas düşmesi demek olan yer değiştirmelere ve işten çıkarmalara yolaçmaktadır. Görüldüğü gibi, bir ilerleme, sosyal bir gerilemeyle dile gelebilir; işin kötü yanı da budur.

Ulusal ekonomi düzeyinde, teknik ilerlemelerin uygulanmaya konması, büyük çapta sermayelerin birikimini gerekli kılmaktadır. Kapitalistler, bunu emekçilere karşılatmak için çaba gösterirler. Onların satın alma gücüne yüklenir ve böylece üretimde bir yavaşlamaya, enflasyonun ve resesyonun (gerilemenin) artmasına ve sonuç olarak da ortada sürekli bir işsizlik kalmasına yolaçarlar.

Teknik ilerleme, daha kısa bir emek (çalışma) süresi içinde daha fazla üretme olanağını sağlamaktadır; dolayısıyle de, emek süresini kısaltması gerekir. Oysa Fransa'da bugünkü çalışma süresi, aşağı yukarı 1960'takine eşit durumdadır; bu-

na karşılık prodüktivite, aynı süre içinde % 70 oranında artmıştır. Çalışma şartlarına gelince, teknik ilerleme, özellikle çalışma ritminin hızlanması sonucunda, eskiye oranla daha büyük çapta bir sinirsel harcamayı da birliğinde getirmektedir.

Kapitalizmin, sosyal felâketlere yolaçmaksızın teknik ilerlemeyi geliştiremeyişi, bu üretim tarzının zararlarını özellikle ortaya seren yanlarından biridir.

Ama aslında, teknik ilerleme ile sosyal ilerleme arasında bağdaşamazlık yoktur. İnsanın sömürülmesi ortadan kaldırıldığında, bilimin keşifleri ve bu keşiflerin üretime uygulanması, insanların hem ihtiyaçlarını bolbol karşılayacak ve hem de az zahmet çekerek çalışmalarını sağlayacaktır. Buna uygun olarak da, ihtiyaçların karşılanması, ücretlerin artışı ve emek süresinin kısaltılması, emeği daha verimli kılacak araç ve yolların aranmasına yolaçacaktır.

★

Ayrıca bakınız : *İş bölümü, Maşinizm, Emeğin prodüktivitesi.*

TEKNİK, ÜRETİM TEKNİĞİ (TECHNIQUE, TECHNIQUE DE PRODUCTON)

Belli bir kullanım değerini üretebilmek için zorunlu olan metot ve usullerin tümü.

Üretim, belirli araç, metot ve usullerden yararlanarak gerçekleştirilir; işte bu araç, metot ve usullerden oluşan bütüne, üretim teknikleri adı verilmiştir. Genel olarak tekniğin belli bir andaki durumunu yansıtan bu teknikler, üretici güçlerin bir parçasıdırlar. Gene bu teknikler, üreticilerin, emek nesnelerini kullanım değerlerine dönüştürmek üzere nasıl işledikleri dile getirirler.

Tekniğin, özü bakımından maddî bir veçhesi vardır: belirli maddî araçları, belirli maddî erekleri gerçekleştirmek üzere belli bir şekilde kullanmak söz konusudur teknikte.

Bu kendine özgü kullanım, üreticide —bu üretici ister tek başına, ister başka üreticilerle elele çalışsın— belli bir ustalığı belli bir beceriyi, belli bir deneyin birikimini gerektirir.

En genel anlamda teknik, bir bütünlük (totalité) olarak göz önüne alınmakta; ve bu bakımdan, da bir başka bütünlük olan bilime karşıt tutulmaktadır.

Daha sınırlı bir anlamda teknik, her türlü belirli ekono

mik, üretici faaliyete uygulanmaktadır; ve bu bakımdan da özgül bir karakter taşır: Örneğin tarım tekniği (bir tarım makinasını kullanmak, toprağı sürmek, tohum ekmek, vs.), mobilya yapım tekniğinden (keresteyi biçmek, rendelemek, vidalamak, vs.) elbette ki son derece farklıdır.

Teknik ve dolayısıyle üretim teknikleri, üretici güçlerin gelişmesine bağlı olarak evrilirler. Teknik, bu bakımdan, üretici güçler tarafından ulaşılmış bulunan düzeyi, yani doğal süreçler üzerinde kurulan egemenlik derecesini göstermektedir. Teknik, özü bakımından, etkilidir; bu, şu anlama gelir: tekniğin kapsadığı araçlar, gerçekleştirmek istenilen ereği, kaçınılmaz biçimde gerçekleştirmek zorundadırlar. Burada araçlar, birer neden olarak ortaya çıkarken, erek de bu nedenlerin etkisinin yarattığı bir sonuç olarak görünmektedir.

Öte yandan teknoloji de, bu yararlanma tarzını sağlayan bilgi olarak tanımlanabilir: Zanaat ve mesleklerin bilimidir teknoloji, genel olarak teknik faaliyetlerin bilimidir. Teknoloji, ekonomik faaliyetin ulaşması gereken çeşitli ereklerin gerçekleşmesine yarayan araçların bilgisidir, en değişik maddî teknikleri kapsayan bir bilgidir.

Geniş anlamda teknik, bir sanatın, bir fabrikasyonun, bir insan faaliyetinin başvurduğu usullerin tümü olarak da çözümlenebilir. Dolayısıyle de teknik, kendi başına buyruk bir sosyal işlev olarak değil, tam tersine, insan faaliyetinin kendine özgü karakter taşıyan bir yanı olarak göz önüne alınabilir ancak, Gerçekten de her faaliyet türü, istenen ereğe ulaşılmasını sağlayacak araçları ve usulleri daima içerir.

Teknik, insanın üretici güçlerinin üç bileşeninden biridir (öbür ikisi, üretim araçları ve işgücü'dür). Bu bakımdan teknik, insanların doğayla olan bağıntısının sürekli bir yanını dile getirir. İnsan varlığı ta başından beri, en ilkel aleti yaptığı andan beri, bu aleti, bütün öbür usullerin dışında kalan belirli bir tarzda ve sadece o belirli tarzda kullanmıştır; çünkü benimsenen metot, belli bir anda daha etkili olmuştur, nesnel realiteye daha uygun düşmüştür..

Günümüzde çoğu ideologlar, teknikle insanın mekanik faaliyetlerinin tümünü özdeşleştirme eğilimindedirler. Tekniğin makina ile bir tutulması şeklinde beliren bu teknik-mekanik özdeşlemesi, abartmalıdır ve bir teknik fetişizminin temelini meydana getirmektedir.

Bu açıdan bakınca teknik, kendi başına buyruk, insanlardan ayrı, insanları ezen ve köleleştiren bir kuvvet gibi gözükmektedir. Aslında ise bu yeni fetişi doğuran, kapitalist üretim tarzı olmuştur: Tekniğin yan

tutması diye bir şey söz konusu olamaz; teknik, bütün üretim tarzlarının hizmetindir ve gerçekte üretim tarzına bağımlıdır sıkı sıkıya.

Nitekim teknik, sosyalist rejimde, gerçek haliyle: yani doğayı tamamıyle egemenlikleri altına alma mücadelesi veren insanların vaz geçilmez, zorunlu bir yardımcısı olarak ortaya çıkmaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Üretici sosyal güçler. Makina, Makina-avadanlık, Alet, Teknoloji.*

TEKNİSYEN (TECHNICIEN)

İşlevi genellikle çok ileri özel teknik bilgiler gerektiren, profesyonel işçiyle mühendis arasında, çok kalifiye emekçi.

Kompetanlık ögrenme ve tecrübeyle elde edilir Bir teknisyen, bir alanda uzmanlık kazanmasını ve yeteneklerini düşünceye bağlı pratikle zenginleştirmesini sağlayan, eğilimlerine ve verilerine uygun bir formasyon taşıyabilir. Hattâ, kalifiye işçi olarak çalışması sırasında, bilgilerini derinleştirerek ve teknik bir bilgi ve ustalık edinerek, daha yetkin bir teknisyen olabilir.

Kalifiye bir işçi teknisyendir elbette, ama üretimin başlıca branşlarında gerekli kalifiye işçi sayısı öyledir ki, patronluk, *kalifiyelikle teknisyenlik* arasına belirgin bir uzaklık koyar. Benzerlerinin nispeten az olduğu bir sektörde, *yüksek derecede kalifiye* bir işçi söz konusu olduğu zaman, bu uzaklık zorunlu olarak kısalır.

Klasik olarak, teknisyenler, araştırma, sanat ve zanaat teknisyenleri, sanayi, ticaret ve hizmetler teknisyenleri diye ayrılırlar. Teknisyenler, çoğunlukla —sevk ve idarede ve hizmetlerde olduğu kadar üretimde de— orta kadrolar sayılırlar. Bununla birlikte, diplomalı olmalarından ya da özel yetkinliklerinden dolayı terfi etmiş «yüksek teknisyen» ler, yüksek kadrolardır ve normal olarak daha ince ve sorumluluk gerektiren işlevleri vardır.

Modern kapitalizm, bir yandan, yukarda da belirtilmiş olduğu gibi, kadro alanını genişletmemek için, spesiyalistlere bunu hakettikleri halde teknisyen niteliği tanımamaya, öte yandan, teknisyen olarak tanıdığı kişileri işçi sınıfından koparmaya çalışır. Onları, emekçilerden ve kapitalistlerden eşit uzaklıkla ve doğal olarak ikincilere bağlı, ayrı bir sosyal kategori oluşturduklarına inandır-

maya uğraşır. Teknisyen emek dünyasına aittir ve bu dünyanın öteki tabakaları gibi kapitalist sömürüye maruzdur ve ücretliliğe aittir; sanayi teknisyeni, kendine özgü karakteristikleri olan bir tabakasını oluşturduğu işçi sınıfına aittir.

★

Ayrıca bakınız *Ara tabakalar, Ücretlilik, Teknokrasi.*

TEKNOKRASİ (TECHNOCRATIE)

Teknik kompetanlığı olan herkesin iktidarı biçiminde kendini gösteren sahte politik-ekonomik sistem.

Tam kelime anlamıyla: teknisyenlerin esas otorite olması.

Ülkelerin politik makamları ve büyük üretim ve dağıtım birimleri, uzmanlaşmış teknisyenlere önemli idarî görevler vermek durumuna gelmişlerdir. Bu nedenle, onlara, karar verme ve yönetme yetkileri, otorite işlevleri verirler. Yüksek idarî ve teknik kadroların gücünün bu artması teknokrasi olarak nitelenir.

Neo-kapitalizmin teorisyenleri, ekonomik otoritenin gerçek bir el değiştirmesinin söz konusu olduğu düşüncesine kapılırlar; şöyle derler bu teorisyenler: düne kadar, gerek girişimlerde gerekse kamusal alanlarda yasaları kapitalistler yapmaktayken, bugün, bir yandan sermayeleri kullanan ve ödeyen, öte yandan da emekçileri çalıştıran ve yöneten şu vazgeçilmez uzman teknisyenler yapmaktadır. Bu teori, böylece, teknisyenlerin de kapitalist devletin kamu otoriteleri tarafından ve sermaye sahipleri tarafından seçildiklerini, atandıklarını, yönetildiklerini, denetlendiklerini, bilmezden gelir: karar ve baskı gücünün el değiştirmesi diye bir şey kesinlikle sözkonusu değildir, söz konusu olan yanlızca denetlenen, şartlı, geri alınabilir bir iktidar delegasyonudur.

★

Ayrıca bakınız *Teknisyenler.*

TEKNOLOJI (TECHNOLOGIE)

Ekonomik faaliyetin yöneldiği çeşitli amaçların gerçekleşmesine yarayan araçların bilgisi, en değişik maddî tekniklere ait bilgi.

Teknoloji dendiği zaman, sözcüğün anlamını da oluşturan dört tür probleme atıf yapılır. *Birinci anlam: teknikler bilimi.*

Teknikler bir meslekî spesiyaliteyle ilgili usul ve metodlar olarak anlaşıldığına göre, teknoloji, harekete geçirdiği ve riler ve kullandığı materyel ve mekanizmalarla, özellikle ampirik pratikleri aydınlatmaya ve mükemmelleştirmeleri normlaştırmaya ve böylece keşfetmeye çalışarak, bu kullanımların nedenlerini mantıkî olarak inceler.

Teknoloji uygulamalı bir bilim olmak isteğindedir, ama bununla kalmaz: anlışkanlıkların tahlilci tasvirine ve telkin ettiği mükemmelleştirmelere, bazan temel bilimsel araştırmalardan çıkarsanmış yenileştirme önerilerini de ekler.

İkinci anlam: bir tekniğin teorik ve pratik komple öğrenimi.

Öğretim temel matematik, fizik ya da kimya verilerini, ardından mesleki spesiyalitenin teorik tahlilini, nihayet mevcut yöntemlerin, materyellerin, işlemlerin, mükemmelleştirmelerin ve mükemmelleştirme imkânlarının dakik tasvirini ve eleştirisini kapsar. Sürekli olarak pratik çalışmalarla ve deneylerle birlikte yürüyen bu öz öğretimin ardından, elde edilen bilgileri, uygulama ve denetleme anlayışını, mesleki beceriyi sınamayı sağlayan az ya da çok uzun bir dolaysız deneyleme gelir.

Üçüncü anlam: daha yüksek bir teknik kalifikasyonun mesleki formasyonuna hazırlık.

Teknoloji, bu durumda, ağırlık büyük ölçüde matematik, fizik ve doğal bilimlerde olmak üzere, genel ögrenimi kapsar. Ardından, istenen mesleki formasyonun oluşturucusu olan spesiyalitenin ya da spesiyalitelerin ait olduğu bilimsel dala ağırlık verilerek, bilimlerin ve ekonominin az - çok tam bir genel teorisi gelir. Nihayet, söz konusu formasyona teorik ve deneysel, mantıkî ve ayrıntılı bir inisiyasyona geçilir.

Öğrenci, bu teknolojik öğrenimi bitirdiğinde, yüksek teknoloji de denen - daha sonraki bir spesiyolizasyon için gerekli kompetanlıkları edinmiş olmalıdır; bu spesiyolizasyon ise, çok ileri yeni teorik ve pratik çalışmalar gerektirecek ve spesiyaliteye eksiksiz bir egemenlik sağlayan

yüksek bir teknik kalifikasyon karşılayacaktır.

Dördüncü anlam (geniş anlam): metodik olarak verilen öğretim.

Bu fazla geniş teknoloji anlayışı, tekniklerin ve metodların deneysel öğretimine ek olarak bir teorik ve bir analitik bölüm de içermesi şartıyla, düzeyi ne olursa olsun, her türlü teknik öğretimi kapsar.

Teknoloji insanla doğa arasındaki ilişkinin sırf maddi veçhesini inceler ve bu itibarla ekonomi politiğin öz konusunun dışında yer alır, ama aynı zamanda bu konunun kavranmasının temel bir şartı olarak kendini gösterir: üretici güçlerle etkileşim içinde üretim ilişkileri.

★

Ayrıca bakınız : *Teknik, Teknisyenler.*

TEMEL SINIFLAR (CLASSES FONDAMENTALES)

Varlıkları, belirli toplum içinde egemen durumdaki üretim tarzıyle dolaysızca şartlandırılmış olan (belli bir artı-ürün tipi ve biçimi ile sıkı bağlılık içinde olan) sınıflar.

Her antagonik üretim tarzı, iki temel sınıfın varlığıyle karakterlenir. Köleci rejimde bu sınıflar, efendiler ve kölelerdir; feodal rejimde de, feodallerle köylüler. Kapitalist toplumda ise, burjuvalarla proleterler temel sınıfları meydana getirmektedirler.

İkincil karakterli sınıfların varlığı, kimi yerde, eski üretim tarzının halâ sürüp giden az çok önemli kalıntılarının varoluşuna; kimi yerde, yeni bir üretim tarzının tohumlarının belirmiş oluşuna; kimi yerde de, örneğin yönetim, öğretim, vs. gibi üretici olmayan alanların gelişimine bağlıdır.

Örneğin burjuvalarla proleterler, feodal dönemin en son aşamasında ortaya çıkmış ve kapitalist üretim tarzının zaferiyle birlikte ana sınıflar haline gelmişlerdir.

Bugünkü dönemde de, halâ feodalizm kalıntıları gösteren kapitalist ülkelerdeki toprak sahipleri, temel karakter taşımayan ikincil bir sınıf durumundadırlar.

Toplum, bu temel ve ikincil sınıflardan başka, birtakım sosyal tabakaları da ihtiva eder.

Çağdaş toplumda bu sosyal tabakaların en önemlisini, entelektüeller meydana getirmektedir. Ama entelektüeller ayrı bir sınıf oluşturmazlar; çünkü bu sosyal tabaka, sosyal açıdan alabildiğine heterojendir.

Bu tabaka, sosyal üretim

sistemi içinde belirli bir yere sahip olmadığı gibi, üretim araçları karşısında bağımsız da değildir.

Temel sınıflar kavramı, kapitalist bir toplum içindeki fiilî temelin ön plana konmasını mümkün kılar: bu fiilî temel, üretim araçlarının sahipleri ile kendi emek güçlerinden gayrı hiç bir şeye sahip olmayan proleterler, ücretliler arasındaki mücadeledir. Ve bütün sosyal fenomenler, işte bu merkezî açıdan mütalaa edilir.

Bu tahlil, sınıf mücadelesinin sosyal evrimin motoru olarak kaçınılmazlığını açıkça ortaya çıkarmaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyal sınıflar, Sosyal tabakalar, Sınıf* mücadelesi, *Üretim tarzı.*

TEMELLÜK (APPROPRIATION)

Tesahüp etme, yani belirli bir şeyi kendi mülkiyetine geçirme fiili.

Mülkiyet, zorunlulukla sürekli bir ilişki teşkil etmez, çünkü, sadece mülkiyet sahası, mülkiyet sferi değil, fakat aynı zamanda mülkiyetin ilgilileri, yani malikler (ve neden-sonuç ilişkisinin sonucu olarak malik olmıyan'lar) de, her ân, az ya da çok hızla, az ya da çok derin bir tarzda değişikliğe uğrarlar.

Bir malik, bir mal tasarrufu halinde, yani hangi tarzda olursa olsun, malı başkasına devretme halinde, malik olmaktan çıkarak malik-olmıyan haline gelebilir her ân. Mülkiyet transferleri temellük adı verilen bir süreç içinde vuku bulur.

Demek ki, belli bir ânda, temellük, mülkiyetin yaratılması tarzına tekabül etmektedir. Örneğin, ücret alan bir ücretli, bu parayı bir sürü kullanım değeriyle mübadele etmek zorundadır. Bu mübadele, satın alımlar yoluyla yapılır: örneğin, adı geçen emekçi (ya da eşi), bir bakkala belirli bir meblağ ödeyerek, erzak çantasına şu kadar kilogram patates, şu kadar kilogram meyva, vs. koyar. Bir para transferinden ayrılmaz olan bu maddî değerler transferi, temellükü teşkil eden şeyin kendisidir, çünkü, mübadele nihayetlendiği zaman alıcının elindeki maddî değerler üzerinde kesin bir hakkı doğmuştur. Mübadele, böylece, parasal ekonomilerde temellükün başlıca kaynağı olarak kendisini gösterir.

Fakat, temellük, aynı zamanda ve özellikle tarihsel hareketleri, üretim araçlarının, bir sınıfın mülkten tecrit edilmesi (mülksüzleştirilmesi) suretiyle

bir başka sınıf elinde toplanmasına yol açan süreçleri de kapsar. Bu esas anlamda, temellük, gerek ekonomik yollardan gerek se ekonomi-dışı yollardan, cebren (örneğin, ilkel birikim çağında olduğu gibi) uygulanabilir.

★

Ayrıca bakınız: *Mülksüzleştirme, Mülkiyet, Üretim ilişkileri.*

TERMİNOLOJİ (TERMINOLOGIE)

Geniş anlamda, kesin terimler kullanma sanatı.

Oldukça dar bir anlamda, bir tekniğe özgü dilde kesinlikle doğru terimlerin seçimi.

En dar anlamda, bir teknik spesiyaliteye ya da bir yazara özgü kelime hazinesi.

Kesin bir ekonomik terminolojinin önemi, iki anlamlılığı önlenmesinde ve kullanılan kavramların sarih bir ifadesini sağlamasındadır. Ama teknik kelime türetmede aşırılıklar, spesiyalistlerin kelime hazinelerindeki bazan bilinçli karmaşıklık, çoğu zaman terminolojiyi şüpheli bir jargona dönüştürür; bu jargon ise konuyla çok içli dışlı olmayan kafaları karıştırır ve terimlerin ve akıl yürütmelerin anlaşılmasını yalnız spesiyalistlerin hattâ spesiyalistlerden ancak bazılarının tekelinde bırakma eğilimi gösterir.

★

Ayrıca bakınız *Nomenklatür.*

TİCARET ANLAŞMASI (TRAITE DE COMMERCE)

İki ya da daha çok devlet arasında yapılan, uluslararası ticarî mübadelelerle ilgili anlaşma (hacim, nitelik, yapı, vs. tespiti).

Ticaret anlaşması hukuki üstyapılardan kaynaklanan, özel bir ekonomik faaliyeti, dış ya da uluslararası ticareti kurala bağlayan, kamusal bir hukuki akittir.

İki taraflı (belirli iki ülke arasında) ya da çok taraflı (birçok ülke arasında) olabilen bir uluslararası anlaşmadır ticaret anlaşması.

Bir ticaret anlaşmasının amaçları çok çeşitlidir, çünkü anlaşma mübadele hacmini artırmayı belirli bir ülke karşısında özel bir tavır takınmayı, iki ülke

arasındaki ekonomik işbirliğini teşvik etmeyi, vs. amaçlayabilir.

Ticaret anlaşması istikrarlı ve sürekli bir karekter taşır. Geçerliği, ilke olarak, taraflarca feshedilmesi dışında, yıllarca sürer: bu bakımdan, basit konjonktürel anlaşmalardan ayrılır.

Ticaret anlaşması, her şeyden önce, hükümranlık sıfatlarından biri olarak kendini gösterir. Bu bakımdan, yapısına, içeriğine göre, aynı anda hem hukukî düzeyde ticaret hareketini, hem de politik düzeyde bağımsızlığı ya da bağımsızolmama'yı ifade eder.

Demek ki, yalnızca teknik-hukukî bir akit değildir. Bağımsızlığı ya da tâbiyeti de ifâde edebilir. Yönettiği güç dengesine göre anlam kazanır. Bu bakımdan:

— emperyalist egemenliğin vektörü olabilir: XIX. yüzyılın sonuna ait ticaret anlaşmaları;

— eşitlik temeli üzerine işbirliği ilişkilerinin vektörü olabilir: sosyalist ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaki ticaret anlaşmaları.

Bazı belirli kontekstler içinde (üretim araçlarının sosyal mülkiyeti), planifikasyon görevini de yerine getirebilir.

★

Ayrıca bakınız *Dış ticaret dengesi, Dış ticaret.*

TİCARET DENGESİ (BALANCE COMMERCIALE)

Alacak verecek farkını ortaya çıkarmağa yarayan unsurların tümü.

Sınırlı anlamında ticaret dengesi, ki terimin klasik anlamı da budur, şu çıkarına işleminin pozitif ya da negatif sonucudur; her iki kalemde de sadece metalar söz konusu olmak şartıyle, bir ülkenin bir yıl boyunca yaptığı toplam ihracatın değeri, eksi, gene bu ülkenin bir yıl boyunca yaptığı toplam ithalatın değeri. Gene bu sınırlı anlamda, parasal (mométaire) olmayan altın üzerindeki işlemler (kuyumculuk işleri, endüstriyel kullanım, vs.) hesaba katılmazlar.

Aynı tanım, parasal olmayan altın ithalat ve ihracatı da hesaba katılmak şartıyle, terimin geniş anlamı için de geçerlidir.

Her iki şıkta da, gerek ihracat ve gerekse ithalat «sütun»u, kategori başına giriş ve çıkışların karşılaştırılmasını ve tek tek sektörler için ayrı dengeler kurulmasını sağlayacak «ürün kategorileri» ni içerir.

Genel denge, bir ülkenin öbür ülkelerden yaptığı ithalat

ile bütün bu ülkelere yaptığı ihracatı karşılaştıran dengedir. «Bölgesel kategoriler», daha geniş çaplı «havza kategorileri» ve hattâ «ülke başına kategoriler» de içerebilir bu denge. Sadece iki belirli ülke arasındaki meta giriş ve çıkışlarını karşılaştıran ticaret dengesine, özel denge ya da ikili denge denir.

Kimi yazarlar, mübadele hanesine parasal (mométaire) kullanıma ayrılmış değerli madenleri de ekleyen dengeye «çok geniş anlamda ticaret dengesi» ya da «madenler ve ticaret dengesi» adını vermektedirler. Ama bu şıkta denge, bir değerli madenlerin ithalat ve ihracatı dengesi ile gerçek anlamda bir ticaret dengesi olarak ikiye ayrılmakta; sonra bunların sonuçları, alacak verecek farkının pozitif ya da negatif oluşu da belirtilerek, toplanmaktadır.

Merkantilistler, sınırlı anlamdaki ticaret dengesine, alacak farkının pozitif olması ülkeye değerli maden girmesini sağlar gerekçesiyle, temel bir önem atfederler. Fizyokratlar, bunun tam tersine, ticaret dengesi fetişizminin ticaretin gelişmesine ket vurduğu fikrini savunmuşlardır. En başta Bastiat olmak üzere XIX. yüzyıl ekonomi bilginleri ise, bir ülkenin, pozitif bir ticaret dengesinden hiç bir çıkar sağlayamayacağını ileri sürmekteydiler: negatif bir denge, diyorlardı, bir ülkenin dünyaya verdiğinden fazlasını dünyadan aldığını ve dolayısıyle de iyi bir iş yaptığını ispatlar. Ama gene XIX. yüzyılda yetişmiş nasyonalist ekonomistler ve özellikle List, olumsuz bir dengenin ülkeyi kaçınılmaz bir şekilde alacaklılarının ekonomik boyunduruğu altına sokma sonucu verdiğini öne sürmüşlerdir.

Ticaret dengesi, uluslararası mübadelelerin unsurlarından sadece bir tanesidir; ve bir ülkenin refah içinde ya da kritik durumda olduğunu belirlemeğe yetmez. Ama gene de bu denge, bir ülkenin uluslararası mübadeleler alanına katkısının derecesini ve niteliğini anlamamızı; bunun yanı sıra da üretim alanındaki olanaklarının ve gerek genel, gerekse çeşitli sektörler dekli ihtiyaçlarının çapını görmemizi sağlayan önemli bir bilgi unsurudur.

★

Ayrıca bakınız *Ödemeler dengesi, Dış ticaret.*

TİCARET SENEDİ (EFFET DE COMMERCE)

Kurallarına uygun şekilde düzenlenmiş senet olup bir tüccarın belli bir sürenin bitiminde belli bir meblağı ödemeyi ya da her zaman iş gördüğü bir başkasına ödetmeyi taahhüt ettiğini gösterir.

Emre yazılı (emre muharrer) senet, ödemenin, üzerinde yazılı tarihte yapılacağına dair dolaysız ve kişisel bir taahhüttür. Senedi almış olan, vâdesi gelmeden önce onu bir üçüncü kişiye aktarabilir: bu durumda senedin sırtına bu üçüncü kişinin senetteki meblağı almağa ve aldığına dair ibraname vermeğe yetkili olduğu yazılır. Daha doğrusu, üçüncü kişiye yapılan basit ciro, senetteki meblağı alma yetkisini kendiliğinden getirir; çünkü başlangıçta verilmiş olan taahhüt, ödemeyi ilk alacaklıya «ya da onun emrü havalesine» yapma taahhüdü dür.

Poliçe ise bir borçlunun, belli bir meblağı belli bir sürenin bitiminde alacaklısına ödemesi için kendi borçlularından birine (ya da, kabul ettiği takdirde, bir bankacıya) verdiği tâlimatnamedir. Demek ki burada ciroyu yapan kimse, borçluya senette belirtilen kimseye ödeme yapmasını bildirmektedir. Senetteki alacaklı ise bunu bir üçüncü kişiye, yeni bir ciro ile aktarabilir; ve bu cirolar böylece sürüp gidebilir.

Her türlü ticaret senetleri üçüncü kişilerce iskonto edilebilir; ama bankalar tarafından yapılan iskonto ve ikinci elden iskontolar, belli kurallara uyularak yapılır.

Ticaret senetleri hem birer kredi aracı ve hem de birer ödeme aracıdırlar. Metaların tedavülüne oranla bu senetler, metaların değer karşılığı düzeyinde, teslim ânı ile değerin gerçekleştiği ân (yani ödeme ânı) arasındaki zaman farkını dile getirirler. Kredi aracı olaraksa, senette adı ve imzası bulunan bütün tarafların dayanışma halinde olduklarını varsayarlar; çünkü vâdesinde ödenmeleri gerekir. Ama, mevduat bankaları sayesinde bu senetler, vadelerinden önce de (iskonto işlemiyle) ödeme aracı haline gelebilirler.

★

Ayrıca bakınız : *Ticarî kredi, İskonto.*

TİCARÎ KÂR (PROFIT COMMERCIAL)

Metalarının satılmasını sağlaması bakımından sanayici tarafından tüccara bırakılan artı-değer parçası.

Ticarî kâr, tüccar kapitalistin gelirleriyle giderleri arasında bir bakiye olarak tezahür eder.

Tıpkı sınaî kâr gibi, ticarî kâr da, sınaî alanda işçiler tarafından üretilen artı-değer'in değişmiş, dönüşüme uğramış bir biçimidir.

Ticarî kâr, işlevi metaların gerçekleşmesini, yani satılmalarını, paraya dönüşmelerini sağlamak olan ticarî sermayeyi bedellendirir (rémunérer). Tüccarlar topluluğunun oluşmasına bağlı olarak ticarî sermayeyi doğuran, sermayenin işlevlerinin farklılaşmasıdır.

Tedavül döngüsünün süresini kısaltmak için, sanayi kapitalisti, metalarını bir aracıya, tüccar kapitaliste satmayı tercih eder (sermayenin rotasyonunun hızlanması, masrafların azalması). Sanayici bu nedenle artı-değer'den tüccara bir pay bırakmayı daha avantajlı bulur, bu pay da tüccar kapitalistin kârını teşkil eder.

Artı-değer'in aktarılması mekanizması şöyledir: kapitalist; tüccar metaları değerlerinden *daha aşağı* bir fiyata satın alır. Öyleyse bu metaların bir maliyet fiyatı (tüccarın sanayiciden alış fiyatı) ve bir de satış fiyatı (tüketici tarafından ödenen fiyat) vardır: ticarî kâra dönüşecek olan, bu iki fiyat arasındaki farktır.

Ama bu fark ancak istihdam edilenlerin işgücü'nün sömürülmesiyle kâr olarak kendini gösterebilir: gerçekten, metaların *maddî olarak* gerçekleşmesini sağlayarak artı-değer'in fiilî transferine imkân veren, her tipten müstahdemin, deyimin kesin anlamında üretici-olmayan emeğidir.

Üretim ve tedavül, ekonomik hayatın, ekonomik devrenin (circuit) birbirinden ayrılmaz iki uğrağı, iki momentidirler. Kapitalist üretim tarzında, sanayi sermayesi, geliştiği ölçüde spesiyalize olmak zorundadır. Gerçekten, tek başına, hem para ticaretini (nakdî sermayenin işletilmesi, tasarrufların çekilmesi), hem maddî değer üretimini, hem de meta ticaretini (metaın kullanım değeri olarak tüketicinin hizmetine sunulması) üstlenemez. Sermaye çeşitli biçimlere ayrılır: banker sermaye, sanayi sermayesi, ticarî sermaye— hepsi de dolaysız ya da dolaylı olarak ücretli emeğin sömürüsüne katılırlar. Bu durumda, sanayi alanında üretilen artı - değer, çeşitli aktarım meka-

nizmalarıyla, sermayenin değişik alanları arasında paylaşılır.

Ticari kâr, bu aktarım çeşitlerinden birinin sonucudur; aynı zamanda hem prodüktif emekçilerin sömürülmesi (artı-değer yaratımı), hem de tedavül alanının prodüktif - olmayan emekçilerinin sömürülmesi (bu artı değer'in elde edilmesini şartı) temeline dayanır.

★

Ayrıca bakınız *Artı-değer, Gerçekleşme.*

TİCARÎ KREDİ (CREDIT COMMERCIAL)

Bir bankacı tarafından, emtia stokunu satın alabilmesi için bir tüccara açılan ve tüccar tarafından mal sattıkça kapatılan kredi.

En eski kredi biçimi budur. Bugün satıcı tüccar tarafından müşteriye sunulan «tüketim kredisi» (aylık taksitlerle malsatışı) ile bu kredinin hiç bir ilişkisi yoktur.

Ticarî kredi, kısa vâdeli (90 günlük = 3 aylık) bir kredidir. Çabuk «iş çeviren», kolayca mal satabilen tüccarların ihtiyaç ve olanaklarına uygun düşer bu kredi. Bu tür kredi işlemlerinde, poliçe, vs. gibi ticaret senetleri üzerinden iskonto yoluna başvurulmaktadır.

★

Ayrıca bakınız *Banka, Ticaret senetleri, İskonto, Vâde.*

TİCARÎ ŞİRKETLER (SOCIETES COMMERCIALES)

Orta ve büyük kapitalist girişimlerin çoğunluğunun hukukî varlık biçimleri.

Kapitalist girişim, belli bir boyuta ulaştıktan sonra, girişimin tek sahibi ve bütün mallarıyla borçlarının sorumlusu bireysel kapitaliste tekabül eden bireysel statüyü koruyamaz olur.

Belli bir gelişim derecesinde, birçok sermayeyi bir araya getirir ve şirket biçimini alır (birleşmiş kapitalistler).

Ama büyüklüklerine, ekonomik önemlerine bağlı olarak, ticarî şirketler iki tipe ayrılırlar: bireysel girişimin uzantısı olan şahıs şirketleri; hisse senetli şirketler olan sermaye şirketleri. Ticarî şirketler ticaret hukukuna tâbidirler ve tüccar sıfatı taşımaya tam hakları var-

dır. Ticarî şirketlerin en karakteristik, en tipik olanı, anonim şirkettir.

Ticarî şirket, üretim tarzının belli bir gelişim derecesindeki girişimlerin özgül biçimlerinden biridir. Ama hukukî biçim, olarak ekonomik içeriğe tekabül etmez mutlaka: söz gelişi, karteller, tröstler, filyaller gibi büyük önem taşıyan fenomenleri ifâde etmez.

★

Ayrıca bakınız : *Girişim, Hisse senetli şirketler.*

TİP-BÜTÇE (BUDGET-TYPE)

Çağdaş Fransa'da her kişinin hiç bir şekilde vaz geçilemez ve kesintiye uğratılamaz harcamalarını dile getiren ve ücretlerin hiç bir şekilde altına düşürülemeyeceği minimum geçim düzeyini saptamağa yarayan bütçe.

Söz konusu bütçenin, en düşük kaynak düzeyine sahip işçinin, yani sıradan ve bekâr el emekçisinin bütçesini temsil ettiği varsayılmaktadır.

Patronlar sınıfı, bu minimum geçim düzeyini saptama zorunluluğunu, işçi mücadelelerinin baskısı altında kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu konuda girişilen müzakereler, patronlar söz konusu ölçüyü son derece düşük tutmak ve gerçek anlamda bir geçerlikten yoksun kılmak için sürekli çaba gösterdiklerinden, uzun zaman sonuçsuz kalmıştır.

Bu şartlar içinde tip-bütçe, kesin bir ilerleme meydana getirmesine rağmen, daha hazırlanırken bile ciddi yetersizlikler göstermekteydi. Bütçe için temel alınan el emekçisinin, bir elektrikli süpürge yerine sıradan bir ot süpürge kullanacağı kabul edilmişti örneğin; ve bu süpürgenin de tam beş yıl dayanacağı hesaplanmıştı. Gene bu el emekçisinin bir ampulü de tam beş yıl kullanacağı ve en ucuz bir abajur bile satın almayacağı öngörülmüştü.

Ayrıca bu bütçe, salt beslenme açısından bile alabildiğine yetersiz kalıyordu; çünkü aktif bir emekçinin günde en az 3 000 kaloriye ihtiyacı bulunduğu meydanda olduğu halde, söz konusu bütçe günde 2 700 kalorilik bir tayın öngörmekteydi.

Görüldüğü gibi, daha hazırlandığı çağ için son derece yetersiz kalan bu tip-bütçe, bugün tamamıyle yetersiz kalmaktadır.

Bütün yetersizliğine rağmen bu bütçe, hayat pahalılığının evrimi hakkında, resmî endisin verdiği çarpıtılmış bilgiye oranla gerçeğe daha uygun

bir fikir vermektedir. Bundan dolayı da, yapılmasına devam edilmesi yerinde olur.

*

Ayrıca bakınız : *Hayat düzeyi, Alım.*

259 KALEM İHTİYAÇ ENDİSİ İLE TİP-BÜTÇENİN KARŞILAŞTIRMALI EVRİMİ.

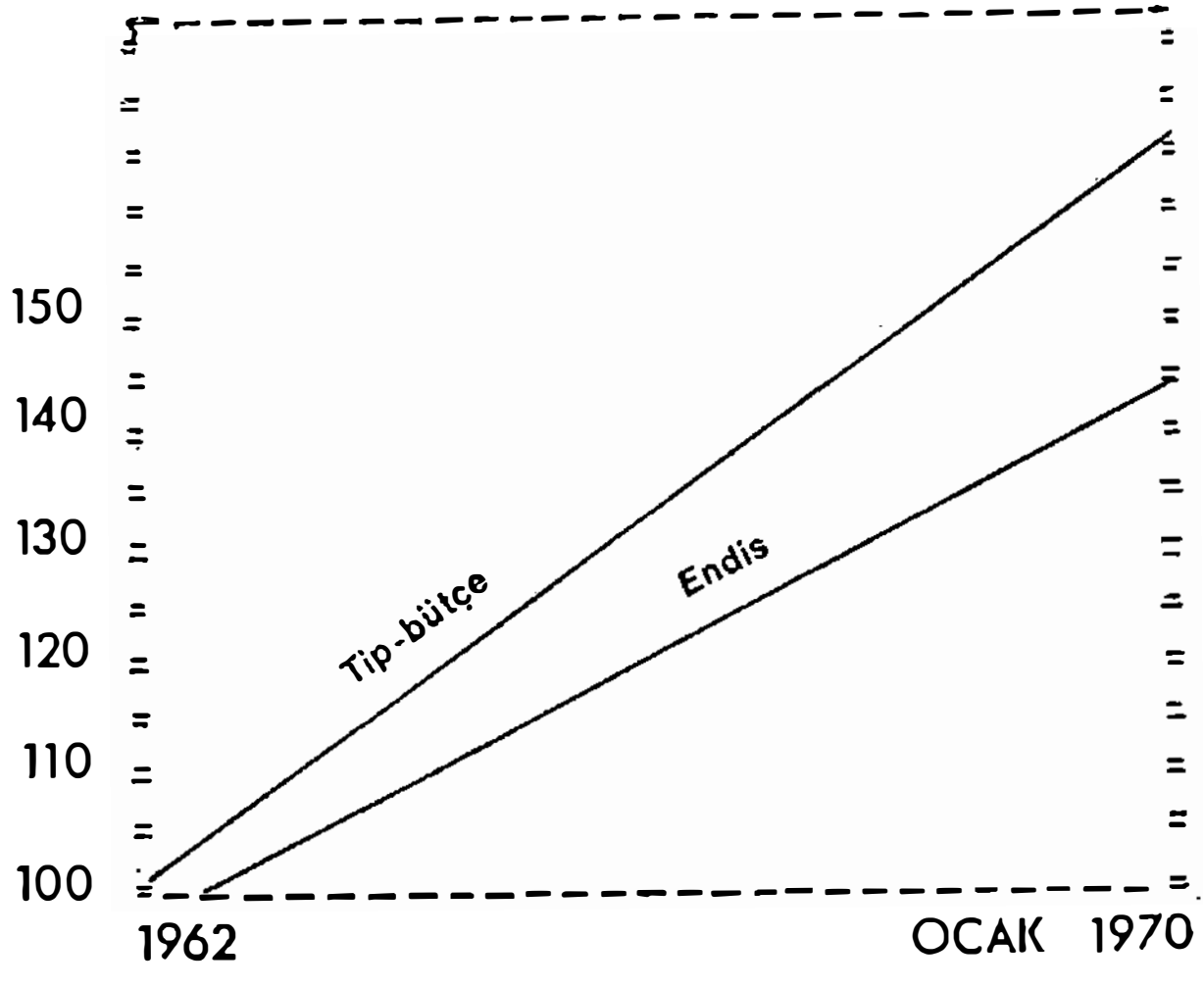

TOPLUM (SOCIETE)

Bağdaşık (cohérent) bir biçimde örgütlenmiş olan, ve bir ya da birkaç üretim tarzı temeline dayanan geniş insan topluluğu.

Toplum terimi, en genel, en geniş insan topluluklarını belirtir. Ama toplum insanların basitce bir yan yana gelmesiyle (juxtaposition) özdeş değildir. Tam tersine, toplum insanları belli bir düzen içinde bir araya getirir. Herşeyden önce gelişigüzel, bir koleksiyon olarak değil, bünyeleşmiş bir bütün olarak ve bir bütünsellik olarak kendini gösterir.

Bu bakımdan, toplum, zorunlu olarak, aileler, sosyal gruplar, sosyal sınıflar gibi daha dar bütün öteki insan topluluklarını içine alır.

Toplum, zorunlu olarak, bir ekonomik düzeye ve ekstra-ekonomik düzeylere (politik, kültürel, ideolojik, vs. düzeyler) sahiptir. Genellikle, toplumdan söz edildiği zaman, bu sonuncu düzeylere atıf yapılır. Bu açıdan, toplum, aynı alışkanlıklara ya da aynı yasalara sahip, ya da ortak âdetlere ya da ortak yasalara tâbi insanların oluşturduğu bir topluluk olarak tanımlanabilir.

Tarihsel olarak iki büyük toplum tipine raslanır:

— esas olarak üretim araçlarının kollektif mülkiyetine dayanan sınıfsız toplumlar: bu toplumlar hem insanlığın kökenlerinde (ilkel komün), hem de günümüzde (sosyalizm), yer alırlar.

— ard arda birçok biçimler almış olan, antagonist sınıflara bölünmüş toplumlar.

Soyut, kavramsal bir toplumdan farklı olarak, somut toplum, çoğu zaman, aynı ânda, özellikle geçiş dönemlerinde, içlerinden biri öbürlerine göre belirliyici (dominant) olmak üzere, birden çok ekonomik ve sosyal formasyonu içerir.

Belirli bir sınıfa mensup olma gibi, verili bir topluma mensup olmanın da, nesnel, bireyin iradesinden ya da bilincinden bağımsız bir karakteri olduğunu belirtmek gerekir: 1969 yılında, Fransa'da bir işçi, nesnel olarak, başta işçi sınıfına mensuptur, ikinci olarak da fransız toplumuna yani monopolist devlet kapitalizmi evresinde bulunan bir topluma mensuptur.

Toplum tarih ve mekân bakımından (spatialement) sınırlanmıştır. Değişken boyutlara sahip ve az ya da çok karmaşık olabilir. Üretim tarzına tâbi olarak sürekli gelişim içindedir.

Toplum çok genel, tarihsel materyalizmden daha eski bir kavramdır ve en yüksek düzey-

ne insan ve hayvan topluluklarını gösterir.

İnsanlar ancak doğaya karşı mücadele etmek ve ona egemen olmak yolunda çabalarını birleştirerek yaşayabildiklerinden en eski zamanlardan beri, ilk işi kendisini oluşturan erkeklerin ve kadınların tümünün maddî hayatını gerçekleştirmek olan topluluklar halinde örgütlenirler.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonomik ve sosyal formasyon Sosyal gruplar, Üretim tarzı, Üstyapı.*

TOPLU SÖZLEŞME (CONVENTION COLLECTIVE)

Toplu iş sözleşmesi, bir yanda bir ya da birden fazla sendikal emekçi örgütü ile, karşı yanda bir ya da birden fazla sendikal işveren örgütü ya da herhangi bir başka işveren topluluğu ya d a bireysel olarak alınan bir ya da birden fazla işveren arasında varılan ve imzalanan bir anlaşmadır (İş Yasası'nın 1. Bölümünün 31. maddesi).

Toplu sözleşmeler mahallî olabildikleri gibi bölgesel ya da ulusal karakterli ve kapsamlı da olabilir. Hiç şüphe yok ki bir toplu sözleşme, bireysel iş anlaşmasının yerini tutmaz: Toplu sözleşme, bireysel anlaşmaların uyması gerekli şartları tespit eder ve tarafların karşılıklı hak ve yükümlerini belirler. Zorunlu biçimde yazılı olarak yapılır ve revizyondan geçirilebileceği kabul edilir.

Toplu sözleşmeler Yüksek Komisyonu'nun mütalâasını aldıktan sonra Çalışma bakanı tarafından bütün bir mesleki ya da bölgesel sektör için uyulması kararname yoluyle zorunlu kılınabilen toplu sözleşme, kapsamı genişletilebilen sözleşme olarak adlandırılır.

Temsil gücü ve yetkisi tam olan sendika örgütleri tarafından pazarlığı yapılıp imzalanan toplu sözleşmelerde, uyulması zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere, iki türden hüküm yer almaktadır:

Uyulması zorunlu hükümler: Sendika hakkının özgürce kullanımı; emekçilerin düşünce özgürlüğü; meslek kategorilerine göre uygulanabilen ücret unsurları; zahmetli, tehlikeli ve sağlık bozucu işler için ücret arttırımları; «eşit emeğe eşit ücret» ilkesinin, kadınlar ve gençler için özel uygulanma şartları; feshi haber verme süresi; personel için işyeri komiteleri ve delegeler; ücretli tatil ve izinler; sözleşmenin toptan ya da kısmen revizyonu ya da feshi için özel prosedür; kolektif anlaşmazlık ve çatışma halleri için

uzlaşma prosedürü; çıraklığın ve mesleki formasyonun örgütlenmesi ve işletilmesi; kadınların ve çocukların emeği için özel şartlar.

Uyulması isteğe bağlı hükümeler: özel iş şartları (fazla çalışma saatleri; geceleri, pazar günleri ve bayram günleri çalışmaları); randımana göre emek ücretlemesi; primler ve tazminatlar; uzlaşmalı hakemlik prosedürü; ek emeklilik rejimi.

Bir toplu sözleşmenin hükümlerini bir ya da birden fazla kuruluşun özel şartlarına uyarlamak üzere, toplu kurum sözleşmeleri alınabilir. Bu sözleşmeler, bir yanda bir işveren yada bir işveren topluluğu ile karşı yanda bir kuruluşta ya da bir kuruluş topluluğunda çalışan ücretlileri temsile yetkili sendika delegeleri arasında imzalanmış olan sözleşmelerdir. Toplu sözleşme yoksa, sadece ücretlerin ve ücretlere ilişkin ikincil şartların saptanmasını kapsayan bir kurum sözleşmesi de yapılabilir.

En son olarak da, bir toplu sözleşme yapılıncaya kadar bir yanda işverenlerle karşı yanda yetkili sendika temsilcileri geçici ücret anlaşmaları imzalayabilirler; bu tür anlaşmalar da, toplu sözleşmelerle aynı niteliktedirler; ama sadece ücretler konusuyle, sınırlıdırlar ve sonradan kapsamları genişletilemez türden anlaşmalardır.

TRAMPA (TROC)

Parasal olmayan mübadele biçimi olup bir nesnenin dolaysız olarak bir başka nesne ile mübadelesinden ibarettir.

Malların, servetlerin tedavülü, iki temel biçime bürünebilir: Bunlar bazan biribirleri karşılığında, herhangi bir aracın aracılığına başvurulmaksızın, doğrudan doğruya mübadele edilebilirler; bazan da her malın, mübadeleden önce para biçimine girmesi gerekir.

Trampa, dolaysız mübadele biçimini temsil eder. Gerçekten de takas, biribirinden tamamıyle farklı iki nesneyi, iki şeyi, iki malı bağlantı haline getirmeğe ve mübadele etmeğe dayanır. Bu biçim, belirli sayıda birtakım şartların varlığını gerektirir. İlkin, iki malın farklı birer kullanım değerine sahip olmaları, yani farklı ihtiyaçları karşılamağa elverişli olmaları gerekmektedir. İkinci olarak, iki mal, arasında ancak, sahiplerden herbiri öbürünün elindeki malda kendisini o malı elde etmeğe iten özgül nitelikleri bulduğu takdirde, bağlantı kurulabilir. Örneğin, elinde kerestesi

olan bir oduncu baltalara sahip olmak istemektedir: bu durumda, bu oduncunun, *hem* oduna *ihtiyacı olan, hem* de balta mübadelecisi olan bir adam bulması gerekmektedir.

Görüldüğü gibi trampa, zorunlu olarak, biribirinin yerini alamaz türden belirli üreticileri bağlantı haline geçirdiğinden dolayı, daima tikel bir biçime bürünmektedir. Ayrı iki kullanım diğerinin karşılaştırılması olarak belirir trampa. Ama gerçekte, trampa bağıntısında, değer biçimi ile (değerin basit, arızî biçimidir bu) kullanım değeri biçimi aynı zamanda dile gelmektedir.

Trampa, hiç bir zaman genel bir denkleme indirgenemez olan azçok uzun bir dizi tikel denklem olarak temsil edilebilir. Bu denklemler, temel olarak, kendine yeterliğe (auto subsistance) dayalı bir doğal ekonomi içinde yaşayan üreticiler arasındaki her iki taraf için de elverişli ama süreksiz ve sistemli olmıyan ilişkileri simgeler. Trampa, mübadelenin ilkel, ilksel ve arkaik bir biçimi olarak tahlil edilir.

Tarihsel açıdan trampanın iki ayrı varoluş biçimi vardır.

Likin, parasal olmayan ekonomide yer alır. Bir çok yüzyılı kapsayan ve, çeşitli derecelerde, bir çok üretim tarzına ilişkin olan bütün bu dönem boyunca trampa, genel mübadele biçimidir; ama aynı zamanda, gene bütün bu dönem boyunca mübadele alanı da son derece kısıtlıdır: ancak belirli bazı ürünler için söz konusu olmaktadır mübadele; ve ancak farklı ekonomilerin sınır noktasında yürürlüktedir (avcı halklarla çoban halklar arasında trampa, tarımcılarla çobanlar arasında trampa, vs.). Para ortaya çıkmamıştır; çünkü mübadelelerin gelişim düzeyi çok düşüktür. Değer biçimi belirginlik kazanmamıştır; ve bir genel eşdeğerin zorunluğu kendini duyurmamaktadır.

Sonra da, parasal ekonomide trampa yer alır. Bu yeni aşamada trampa, istisnaî bir karaktere bürünmektedir; çünkü mübadeler, zorunlu olarak parasal biçim almıştır. Aynı zamanda, mübadele alanı tüm ekonomiyi ve üreticilerin tümünü içerecek çapta genelleşirken, trampa, tipik olmayan ve nispeten sınırlı bir mübadele hacmi taşıyan bir mübadele biçimi olarak belirir. Parasal ekonominin küçük aralıklarına yerleşmiş durumdadır trampa. Kullanım değerinin mübadele değerini gölgede bıraktığı dönemlerde (vesikaya bağlama ya da karaborsa dönemlerinde) parasal ekonominin yerini alır. Ve, paradoksal olarak genellikle aynı kullanım değerinin söz konusu olduğu —genel kullanım değerinin tikel kullanım değerleri aracılığıyle ortaya çıktığı—

çok belirli durumlarda yürürlüktedir: Örneğin, koleksiyoncuların durumu budur (örneğin iki tıpatıp özdeş pul sahibi bir amatör öyle bir başka amatörle ilişki kurmak ister ki bu ikinci amatör hem ondaki fazla pulu arzu etmek ve hem de onda bulunmayan bir başka pula sahip olmak gibi çifte bir özelliğe sahip olsun — şüphesiz ki her iki pul da, sahiplerinin gözünde, aynı değeri taşımak şartıyla).

*

Ayrıca bakınız: *Üretim tarzı, Mübadele, Para.*

TRÖST (TRUST)

Malî bir kombinezondan doğan bir monopol biçimi ki, katılan girişimcilerin hisse senetleri bir denetim örgütüne teslim edilir ve iktidar bu örgütü yöneten grupa aktarılmış olur.

Tröst, bütün girişimlerin mülkiyetinin ortaklaşa hale getirildiği ve hissedar haline gelen eski maliklerin hisseleri oranında kâr elde ettikleri bir monopoldür.

Tröstler, kökenlerine göre, tek bir sanayi branşının girişimlerinin kaynaşmasından doğmuş yatay tröstler (sigara, otomobil, havacılık... tröstleri) ve dikey tröstler (birbirlerine karşılıklı, ilk madde sağlayan girişim grupmanları) olarak ayrılabilirler; dikey tröstler de şöyle bölünürler:

— ilk madde imâl eden girişimlerden yola çıkarak çeşitli mamul ve yarı-mamul ürünler imâl eden fabrikaları gruplaştıran ıraksak tröstler:

— aynı bir mamul ürünün imâlinde kullanılan çeşitli ilk maddeleri ve yarı-mamul maddeleri üreten girişimleri gruplaştıran yakınsak tröstler (örneğin: bazı otomobil tröstleri);

— aynı finans grupu tarafından denetlenmekten başka aralarında hiçbir teknik ya da ekonomik bağ olmayan girişimleri bir araya getiren heterogen tröstler (Örnek: Lever tröstü).

*

Ayrıca bakınız : *Konsorsiyumlar, Antantlar, Monopoller*

TÜCCAR (MARCHAND)

Mesleği, kârla yeniden satmak üzere, çeşitli metalar satın almak olan ekonomik işlevli kimse.

Tüccar, üreticilerle tüketiciler arasında bir aracı olarak ortaya çıkar. Ekonomik döngünün bütünleyici parçası olarak tüccar, üretim alanında değil, tedavül alanında yer alır.

Genel olarak tüccarın işlevi, üreticilerden belirli bir fiyata satın aldığı metaları daha yüksek bir fiyat karşılığında tüketicilere satmaktan ibarettir. Bu çok genel anlamda tüccar (marchand), tacir (commerçant) ile eş anlamlıdır.

Tüccar, sosyal işbölümünden —bu işbölümü, üretim alanının tedavül alanından, ticaretin sanayiden ayrılmasıyle sonuçlandığında— doğmuştur. Tüccar, ürünü paraya çevirmekle, çeşitli üreticilerin faaliyetlerini geliştirmelerini, üretici güçleri çoğaltmalarını, üretimi arttırmalarını sağlamış oluyordu.

Bugünkü dönemde tüccar (commerçant) ile, yani pazarcı (négociant) ile özdeşleşmiştir gerçi; ama bu her zaman böyle olmamıştır: Tüccar, uzun süre, üreticilerle tüketicileri ilişki haline getirerek, ticaret alanında büyük bir rol oynamıştır. Metaları bir bölgeden öbür bölgeye, yapım yerinden tüketim yerine götüren, az bulunan ya da pek tanınmayan ürünleri Avrupa'ya getirebilmek için uzun deniz seferlerinin risklerini göze alan, Ortaçağ tüccarlarıydı hep.

Ticarî faaliyetin hedefi, aranan şey doğrudan doğruya kâr olduğuna göre, zenginleşmektir. Tüccarın işlevi de ilkin metaları satın almağa, yani alınan mal karşılığında belirli bir miktar para vermeğe dayandığına göre, parasal (monétaire) bir karakteri vardır bu faaliyetin.

Üreticiler bakımından, ürünlerinin paraya çevrilmesi, üretici faaliyetlerini sürdürebilmeleri için vaz geçilmez bir şarttır: gerçekten de üreticiler gerek üretim araçlarını ve gerekse kendi emek güçlerini ancak paraları varsa yenileyebilirler. Bu şartlar içinde de üreticiler, çok kısa bir zamanda tüccara bağımlı hale gelmektedirler.

Bir ilk evrede tüccar, üretici ile tüketicinin arasına vazgeçilmez bir unsur halinde girmiştir. İkinci bir evrede, şartlarını küçük üreticilere dikte ederek belirli bir fiyatı zorla kabul ettirme yoluna gitmiştir. Üçüncü evrede ise, bu küçük üreticilerin üretim araçlarını ellerinden aldıktan sonra, onları bağımlı, ücretli, sömürülen emekçiler durumuna indirmiştir.

Görüldüğü gibi tüccar, kapitalizmin gelişimini belirlemiş olan tarihsel tiplerden biridir. Son şekil değiştirme de, tüccarın sanayiciye dönüşümü olmuştur.

Tüccar, gerek üreticiye ve gerekse tüketiciye oranla büyük bir orijinalite gösterir. Üretici için önemli olan, ürettiği metaın mübadele değeridir; tüketiciyi ilgilendirense, tam tersine, aldığı metaın kullanım değeridir sadece. Tüccarın durumu bambaşkadır: kişisel ihtiyaçlarını tatmin etmek için değil, yeniden satmak için alıcıdır tüccar; ve üretici olduğu için değil, aracı olduğu için, metaların o anlık sahibi durumunda bulunduğu için satıcıdır. Bütün hallerde tüccar, mübadele değerini tanır sadece; ama bu, bir artma sürecinden geçmesi gereken bir mübadele değeridir. Demek ki tüccarı ilgilendiren, değer kazanma şeklinde ortaya çıkar gibi gözüken şeydir doğrudan doğruya. İşte bu açıdan tüccar, hayret edilecek derecede kapitaliste benzemektedir.

Oysa söz konusu olan süreç, aynı süreç değildir; çünkü genel olarak, görünürdeki bu değer artışı, hiç bir şekilde, gerçek bir artışa tekâbül etmez. Tüccarın tüccar olarak faaliyeti, ancak ve ancak, metaları değerlerinin altında satın alıp değerlerine sattığı, böylelikle de ürün fazlasının oldukça büyük bir parçasını cebine attığı için olanak kazanabilir.

Tüccar, kendi tarihsel varoluşunun doruk noktasına, başlangıç halindeki kapitalist piyasa üretiminin çerçevesi içinde, yani kapitalizmin gelişmesinin ticarî evresinde ulaşmıştır: Ticarî tipli kapitalist piyasa ilişkilerinin kişileşmiş halidir tüccar. Büyük çapta makina kullanımının gelişiyle birlikte, sanayi ticareti geride bırakmış ve tüccarın yerini imalatçı almıştır (aslında çoğu zaman, sanayici de tüccarın dönüşüme uğramışıdır). Bugünkü durumda ağırlık ve üstünlük, finans adamına geçmiş durumdadır; tüccar merkezî bir rol oynayamamaktadır artık. Halk ağzında «tüccar» sözcüğü, bugün de her türden ticaret yapan insanı nitelemektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Metaların tedavülü, Meta, Meta üretimi.*

TÜKETİCİ (CONSOMMATEUR)

İhtiyaçlarını gidermesi için gerekli malları ya da hizmetleri sahiplenerek ekonomik sürece giren ve böylece metaların sosyal yeniden-üretimin gerekli şartı olan gerçekleşmesini sağlayan kişi.

Günlük dilde, tüketici kavramı bir çok anlam taşıyabilir.

Geniş anlamda, tüketici, kullanmak için bir mal ya da bir hizmet edinen her varlığa denir.

Dar anlamda, bir malı ya da bir hizmeti satın alıp (alıcı-tüketici) ya da kendi kendine üretip (otokonosomatör) kendisi kullanan ve hiçbir mübadeleye sokmayan her kişidir.

İstatistiksel anlamda, yeni bir ticari işleme girmiyen bir mamûl ürünün ya da bir kişisel hizmetin alıcısıdır. Bu tür tüketici için bazan «son tüketici» deyimi kullanılır.

Alıcıyla tüketici arasındaki ayrım önemlidir. Gerçekten, alıcı, tüketici olmayabilir: örneğin, bütün ev halkının tüketimi için satın alan ev kadını. Alım dolayısız olarak kavranan bir işlemdir, oysa teknik anlamda tüketim (bak: *Tüketim*) az ya da çok uzun bir süreyi kapsayabilir ve sigortalama ve amortisman problemleri çıkarabilir.

Gücül (virtuel) tüketici, ihtiyaçlarına ve isteklerine bakışla, bir ürünü kullanmak için satın almaya hazır kişidir. Pazar incelemeleri her zaman gücül tüketimi ölçmeye çalışırlar. Gücül tüketimin pazar için yalnızca gösterge olarak değeri vardır, çünkü ancak tüketicinin satın alma gücünün yeterliliği oranında yerini *gerçek tüketime* bırakacaktır.

Üretici ve tüketici, birbirlerinden, ancak üretimle tüketim kadar ayrılırlar. Antagonist bir toplumda, insanın bu iki varoluş biçimi, mübadele değeriyle kullanım değeri arasındaki çelişik ilişkiler tarafından belirlenir.

Bu anlamda, esas olan tüketiciyle tüketimin birbirine bağlı olmasıdır. Bu bakış açısından, tüketici, tüketim süreci içindeki, yani ihtiyaç giderme amacıyla kullanım değerlerinin yok edilmesi süreci içindeki beşerî varlığın özel figürüdür, oysa tek başına ele alınan tüketici nötr ve zaman-dışı (intemporel) bir teknik terimdir.

★

Ayrıca bakınız : *Tüketim*.

TÜKETİM (CONSOMMATION)

Kullanım değerinin, ya üretim sürecî içinde bir dönüşüm olarak (üretken tüketim) ya da ihtiyaç giderme amacıyla tesahüp aşamasında, kullanım yoluyla basit bir tahrip olarak (nihaî tüketim) tahlil edilen yok edilme süreci.

Geniş anlamda, tüketim, bir malın ya da bir hizmetin satın alınması ve kullanımıdır. Öyleyse, bu anlamda, dönüştürücü sanayicinin bir ilk maddeyi ya da bir tarımsal maddeyi tüketmesi de söz konusudur, nihaî alıcı ve tüketicinin mamul bir ürünü tüketmesi de söz konusudur.

Dar anlamda, ki ekonomik terminolojide en çok bu anlam geçerlidir, tüketim bir ürünün ya da bir hizmetin nihaî alımı ve kullanımıdır. Önceki alım ve kullanımlar, bu durumda, ara dağıtım işlemleri denen işlemlere girerler.

Tüketim, bir malın ya da bir hizmetin ekonomik devresinin (circiut) son fiilidir. Bu ürün, örneğin, daha önce, çıkarım, dönüştürüm, imâl, dağıtım evrelerinden ve ticarî işlemlerden, taşıma ve ulaştırma (jonction) işlemlerinden geçmiştir. Nihaî pazarda, dağıtıcıyla tüketicinin karşılaşması, ürünün mülkiyetinin el değiştirmesinden ibaret olan *ekonomik tüketimin* gerçekleşmesini mümkün kılar. El değiştirmenin yapıldığı fiyata tüketim fiyatı ya da tüketimdeki fiyat denir. İstatistikçiler perakende fiyatla, yani pazardaki carî arz fiyatıyla tüketim fiyatı arasında mutlak bir benzerlik (homonymie) kurarlar, oysa bu iki fiyat, mülkiyet aktarımının gerçekte ilân edilen arz fiyatının altında ya da üstünde yapılması ölçüsünde teorik olarak birbirinden farklı olabilir.

Tüketilen ekonomik ürünün alıcısı, adı geçen ürünün mahiyetine göre, onu muhafaza eder, kullanımla yok eder (yakıt), satmaksızın kendi hesabına dönüşüne uğratır (alıcının bir iskemleyi ya da bir çerçeveyi bizzat imâl etmek için satın aldığı tahta), soğurur (besin ürünü). Ürünün, kullanımla ya da soğurmayla yok edilmesine, *teknik tüketim* adı verilir.

Teknik tüketim, malların, değişmez mallar, vadeli tüketilen mallar, az ya da çok uzun kullanımla tüketilen mallar ve ilk kullanımda tüketilen mallar olarak sınıflandırılmasını mümkün kılar. Değişmez mal, bir kere elde edildikten sonra, mantiki olarak en açık seçik sürekliliklerini göstermesi gereken maldır; ancak kaza sonucu ya da, özellikle bakım ve onarım imkânlarına bakışla, süresi öngörülemiyen bir yıpran-

ma sonucu yok olacaktır. Bazı değişmez mal tipleri, örneğin sanat nesneleri, eskidikleri ölçüde piyasa değerleri artar. Vadeli tüketilen mallar, bir yandan teknik tüketimleri istiyerek ve aşağı yukarı kesin bir tarihe ertelenmiş (yedeklenmiş) mallar, öte yandan, kullanım süreleri kesin olarak sınırlanmış mallardır: birinciler için, çoğu zaman, bir sigorta sistemi (erken bozulmaya karşı güvence), ikinciler için de bir yenileme ve muhtemelen bir amortisman hesabı vardır. Az ya da çok uzun kullanımla tüketilen mallar, az ya da çok uzun bir kullanımdan sonra, ya da çok miktarda hizmet gördükten sonra yok olan mallardır: faallik sürelerinden sonra değiştirilmeleri öngörülmeyen mallardan ve yenilenen mallardan (bu yenileme başlangıçta edinilmiş malların faallik süresi içinde amortisman işlemlerine yer verebilir) ibarettirler. İlk kullanımda tüketilen mallar, elde edilmelerinden sonraki ilk kullanımlarında yok olan mallardır: söz gelişi, bir mamûl besin maddesi.

Otokonsomasyon, üretimin ya da hizmetin kendi üreticisi tarafından kullanımıdır. Buna göre, bir tarımcının kendi meyva üretimi içinden kendi yediği bölüm, otokonsome olmuş demektir. Ürünün ya da hizmetin tüketicileri, aralarında ticarî tipte mübadele olmaksızın, üretici ve ailesi oldukları zaman, otokonsomasyona ailevî denir.

★

Ayrıca bakınız : *Otokonsomasyon, Tüketici, Kullanım değeri.*

TÜREVSEL YASALAR (LOIS DERIVEES)

Bir üretim tarzına özgü olan ve bu üretim tarzının baş, temel yasasını somutlaştıran ve özgülleştiren ekonomik yasalar.

Genel bir tarzda, kapitalist üretim tarzının temel yasası, toplumun ekonomik gelişiminin bütününü şartlandıran yasa, artıdeğer yasası olmakla birlikte, bu, bütün ekonomik fenomenleri açıklamaya ve anlamaya yetmez.

Tam tersine, işgücü'nün değeri yasası (kendisi de değer yasasına bağlıdır) ya da kapitalist yeniden-üretim yasası gibi türevsel yasalar, üretim tarzının tikel alanlarını kapsarlar. Buna göre, ücretlerin düzeyi, işgücü'nün değeri yasasıyla şartlıdır, birikim süreci yeniden-üretim yasasının fonksiyonudur, vs. Bazı bakımlardan türevsel yasalar, somut verilere, baş, temel yasadan daha yakındırlar.

Baş (principale), temel ya-

sayla türevsel yasalar arasındaki ilişkilerin iki türden olduklarını belirtmek gerekir.

— birinci olarak, türevsel yasaların temel yasaya açık bağımlığı: türevsel yasaların özel işleyişi, ancak temel yasa tarafından dile getirilen verili üretim ilişkileri çerçevesinde geçerlidir;

— ikinci olarak, türevsel yasaların, baş yasanın, temel yasanın somut tezahür biçimleri üzerindeki etkisi.

Marksistlere göre, bir ekonomik ve sosyal formasyonun ekonomik yapısı, bu ekonomik ve sosyal formasyonun işleyişi ve evrimi, doruğunu, esas çekirdeğini baş yasanın, temel yasanın teşkil ettiği bir yasalar hiyerarşisine göre gerçekleşir.

Ama baş çelişkiyi ifâde eden baş yasanın bilgisi ancak bir başlangıç noktası olabilir. Tam bir görüşe sahip olmak için, çeşitli ikincil çelişkileri dile getiren türevsel yasalar demetini de ortaya çıkarmak gerekir.

★

Ayrıca bakınız : *Yasa, Temel yasa.*

U

UĞRAŞI (METIER)

Her şeyden önce bir el ustalığı gerektiren meslek. Biri küçük meta üreticisi, ötekiler de ücretli olmak üzere, kalifiye emekçiler (el ustalığı) arasındaki basit kooperasyon (işbirliği) temeline dayanan iş organizasyonu biçimi.

Günlük dilde, *uğraşı, meslek (profession)* anlamında kullanılır: «duvarcılık uğraşısı» dendiği gibi, «avukatlık uğraşısı da denir. Ama, teknik bakımdan *uğraşı,* en başta el ustalığı gerektiren bir mesleği gösterir —esas olarak entelektüel bir çalışmaya kapsıyan uğraşı *«bir sanat»* olduğuna göre. Bu itibarla, avukatlık bir sanattır duvarcılık ise bir uğraşı.

Bir diğer sınırlama ise, *uğraşı* adının, sadece, el ustalığı gerektiren ve çalışan üreticiler ya da az sayıda el-emeği tarafından icra edilen mesleğe verilmesini gerektirir. Bu sınırlanmaya göre bireysel duvarcı ya da küçük çapta duvarcılık işletmesi uğraşı kavramına girer, oysa büyük inşaat işletmesi *sanayi* kavramına girer.

Eski Rejim'de (1789 öncesinde) uğraşı, manüfaktüre ve büyük ticarete karşıt olarak, zanaatsal meslekler ve dükkânlarda yapılan satıcılıktır. Bazı meslekler «hem sanat hem de uğraşı»dır. Tüzükler «sanatlar ve uğraşılar» ın bütününü kapsar. Bunun bir kalıntısı olaraktır ki, modern hukukta, dar anlamıyle uğraşı, yasa ve vergi bakımından zanaat tanımlarına giren ve Esnaf odalarına bağlı olan *zaaptsal meslek* olarak kalmıştır.

Eski Rejim'de, uğraşılar, meslek ve site esasına göre statülere girmişlerdir. *Yeminli uğraşı (Le métier juré)* klasik tip bir korporasyondur, yani aynı spesiyaliteden zanaatçılarla ve dükkâncıların spontane dernekleşmelerinden doğmuş, belirli bir disiplin ve temsil kabiliyeti bağışlıyan Kralın beratlarıyle

yasal duruma gelmiştir. Nizâmî uğraşı, (Le métier réglé), iradî bir dernekleşmenin, birleşmenin sonucu olmayıp, devlet tarafından konmuş, uyulması mecburi bir disipline bağlı uğraşıdır. *İmtiyazlı uğraşı (le métier privilégi)* ise, krallık otoritesinden belli bir lütuf elde etmiş olan, yani kendisine sipârişler ve şerefler bahşeden ve onu diğer meslekların yerine getirmek zorunda bulundukları taahhütlerden ve yükümlülüklerden muaf tutan uğraşıdır. Serbest uğraşı ise, hakikî anlamda, meslekî hiçbir reglemantasyonu olmıyan, fakat buna karşılık, şüphesiz genel ekonomik reglemantasyonlara tâbi olan uğraşıdır.

Uğraşılar Kitabı, IX. Louis'nin emriyle, Paris prevotu ve şehremini Etierre Boilleau'nun yönetiminde hazırlanmıştır. Paris tipi yeminli uğraşılarla ilgili bir derleme (compilation), sınıflandırma ve eleme kitabıdır bu. Bu kodifikasyona, uğraşıların arıtılması, yerlerine oturtulması, ve giderek kreasyonu çabası eklenmiştir. Bunun sonucu, daha sonra, evrim halindeki ekonomiyle yeterli uyum içinde bulunmıyan uğraşıların statülerinin rölatif olarak tespiti olmuştur. Uğraşıların XVII. ve XVIII. yüzyıllarda karşılaştıkları güçlüklerin büyük bir bölümünün nedeni, meslekî kurallara, vergi alma ve iltimas gibi amaçlarla kral tarafından yapılan müdahalelerdir. Zanaat ve küçük ticaretle ilgili geleneksel nizamlar, Kurucu Meclis (la Constituante) tarafından ilga edilmişlerdir (2-17 Mart 1971 tarihli Allarda yasası ve 14-17 haziran tarihli Chapelier yasası), Marat, ilân edilen girişim özgürlüğü ilkesinin ve meslekî nizamların yok edilmesinin bütün ekonomiye ve topluma egemen denetlenemez bir «zenginler aristokrasisi»ne yol açmasından endişe ederek, bir ilga yerine bir reformu tercih ediyordu.

*

Ayrıca bakınız : *Zanaatçı, Zanaat, Kompanyonaj, Korporasyon.*

ULUSAL GELİR (REVENU NATIONAL)

Toplam sosyal hasılanın, yıl içinde harcanan üretim araçlarının değeri çıkarıldıktan sonra arta kalan değeri olup yeni sosyal ürünü dile getirir.

Ulusal hasılanın değeri ve dolayısıyle de ulusal gelirin içinde yer alan değer, temel olarak, işçilerle küçük üreticiler kitlesinin —köylüler, emekçiler ve zanaatçılar— yani son tahlilde: sa-

nayi, tarım, üretim, ulaştırma, vs. gibi çeşitli maddî üretim dallarında çalışan emekçilerin tümünün üretici emeği tarafından yaratılmaktadır.

Üretici emekçiler tarafından böylece yaratılan ulusal gelir, baştan sona bütün toplumun varlığını güvence altına alır. Dolayısıyle de bu gelirin, toplumun tüm üyeleri arasında ve bu üyeler tarafından tüketilmek üzere pay edilmesi gerekir.

Bir dizi işlem sonunda gerçekleşen bu pay, gerçek tüketiciye ulaşmadan önce, çeşitli ellerden geçmektedir. Bütün bu yol alış, iki büyük kategoriye indirgenebilir:

1. Doğrudan doğruya üretim işletmesinde, işçi ücretini almakta ve kapitalist de kârı kendine mal etmektedir. Bu, ulusal gelirin ilk bölüşümü olup ödenen emekle (ücret) ödenmeyen emek (kâr) arasındaki orantıyı dile getirmektedir.

2. Üretim işletmesinin dışında, ücretler ve kârlar çeşitli yollardan ve değişik nedenlerle, sanayi kapitalistlerinden başka kapitalistlere de, yani bankacılara, tüccarlara, vs. gitmekte ve kâr payları halinde, kısmen bunlar arasında da bölüşülmektedir. Ayrıca gene bu ücretler ve kârlar, üretici olmayan ücretli emekçiler (memurlar, askerler, vs.) ve bir ücret karşılığında hizmet veren kimselere (serbest meslek v.s.) de ücretler halinde gitmektedir.

Ulusal gelir, esas olarak, (üretici ve üretici-olmayan emekçilere ödenen) ücretler ile, (burjuvazi ve ücretli olmayan orta sınıflar tarafından) dolaysız ya da dolaylı yoldan elde edi len kârlar halinde dağılıma uğramaktadır.

Bu dağılım, metaların tedavülüyle, yani işçilerin ve öbür ücretli emekçilerin emek gücü de dahil olmak üzere alım ve satım yoluyle, dolayısıyle de para aracılığıyle gerçekleşmekte ve bu da, parasal (monétaire) ve malî sorunların doğması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu parasal ve malî ilişkilerde devlet, bazan önemli alıcı taraf olarak (askerî siparişler, kamu işleri), bazan da, (dönerek kendisi de sosyal ilişkileri etkileyen) siyasal ve hukukî «üstyapı» olarak müdahalede bulunmaktadır.

Ulusal gelirin, sosyal sınıf ve tabakalar arasında gerçek bölüşümüne yolaçarak, ilk bölüşümünü değişikliğe uğratan bu ikili etki, temel bakımından devlet bütçesiyle gerçekleşmektedir.

3. Hiç şüphe yok ki, bütün bunlar, planlanmış ve hakkaniyet ilkelerine dayandırılmış olmaktan uzaktır; ve sosyal sınıf ve tabakalar arasındaki kuvvet oranına bağlı olarak, aynı zamanda da bu sınıf ve tabakaların çoğunun içindeki çelişkilerin itişiyle ve, pratikte de, çoğu zaman küçük memurlar, emekçi-

ler, köylüler gibi (işçilerden daha şanslı olmadıkları son çözümlemede meydana çıkan) en çok sömürülenlerin aleyhine işlemektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyal hasıla (Produit social), Dağılım (Répartition).*

ULUSALLAŞTIRILMIŞ BANKALAR (BANQUES NATIONALISEES)

1945 yılında ulusallaştırılmış olan ve bugün oynadıkları rol bakımından, sayısız ve güçlü bağlarla bağlı bulundukları öbür bankalardan farklı olmayan kredi kurumları.

Finans oligarşisi, Kurtuluş'un hemen ertesinde 2 Aralık 1945 günü. Banque de France'ın yanı sıra, 7 büyük kredi kuruluşundan dördünün ulusallaştırılmasını önleyememiştir.

Eksiksiz olmaktan uzak kaldığı halde bu ulusallaştırma, söz konusu bankaların demokratik bir tarzda yönetimi ve jestiyonu bakımından ciddi bir ileri adım meydana getirmekteydi. Ama finans oligarşisi, demokratik koalisyon 1947 yılında yıkılır yıkılmaz bu kredi kuruluşlarını rahatça ve tamamıyle kendi hizmetine döndürebilmiştir.

Ulusallaştırılmış bankaların bugünkü sayısı, üçtür: Crédit Lyonnais, Société Générale ve Banque Nationale de Paris. Mevduat bankalarının 200'ü bulan büyük sayısına rağmen, bugün Fransa'daki toplam mevduatın % 60'ından fazlasını tek başlarına bu üç banka toplamaktadır.

Avrupa düzeyinde ise, büyük bankalar sıralamasında BNP üçüncü, Crédit Lyonnais beşinci, Société Générale de dokuzuncu durumdadırlar.

Ulusallaştırılmış bankalar tarafından toplanan önemli miktardaki likidetler, kapitalist işletmelerin finansmanında kullanılır. Bu amacın gerçekleşmesini sağlayan politika, büyük sermaye tarafından devletle tam bir uylaşım içinde hazırlanmakta ve uygulanmaktadır.

Gerçekten de, söz konusu bankaların bellibaşlı yöneticileri gerek kökenleri, gerek dünya görüşleri ve gerekse karyerleri bakımından, finans oligarşisi ile çok sıkı bağlar içindedirler. Ve ulusallaştırılmış olan kurumlardaki gerçek iktidar bunların elindedir. Ulusal sendikaların temsilcileri, bu bankaların yönetim kurullarında daima azınlıktadır.

Fransa'daki banka sistemi, tümüyle, Ulusal Kredi Konsey'itadır. Bu konseyde gerçek iktidara sahip olanlarsa, Banque de

France başkanı, özel bankacılar ve devlet temsilcileridir.

Bu şartlar içinde ulusallaştırma, besbelli ki, bu kurumların genel fizyonomisini hemen hemen hiç değiştiremeyecekti.

Bu şekilde tam bir denetim altına alınan ulusallaştırma, bu kurumların oligarşiye ait fonları arttırmalarını sağlamağa yaramıştır; bu sonuç da, kurumların nominal sahibi durumunda bulunan devletin aslında canla başla oligarşiye bağlı bir «hissedar» gibi davranması sayesinde sağlanabilmiştir. Sözün kısası, ulusallaştırılmış bankaların yapısı bugün artık iş bankalarının yapısına iyiden iyiye yaklaşma eğilimindedir. Nitekim bu üç ulusallaştırılmış banka, bugün, Neuflize Schlumberger-Mallet bankası ve bir dizi sigorta şirketiyle «l'Union immobilière des supermarchés et des centres commerciax» («Süpermarketler ve ticaret merkezleri gayrimenkulleri Birliği») içinde yanyana yer almış bulunmaktadırlar. Ayrıca BNP'nin uzantılarından biri olan BENAXI de, Société Française des Pétroles BP'nin bir kolu ile ortaklaşa, Japonya'dan tanker almak için bir şirket kurmuştur. Ulusallaştırılmış bankalar, pek doğal olarak, enformatik ve nükleer enerji gibi üstün kesimlerde (uç sanayi kesimleri) büyük çapta iş görmektedirler.

Genel ulusallaştırılmış bankalar, gerek doğrudan doğruya hisse senetleri satın alma ve gerekse şubeler, kollar ve uzantılar kurma yoluyle, bankacılık sektörünün uluslararası karakter kazanmasına da katkıda bulunmaktadırlar. Bir kaç yıldan beri bu hareket, çok-uluslu işleri finanse edebilmek için zorunlu güce erişmek amacını güden, uluslararası çapta banka ortaklıklarının kurulmasına yolaçmıştır.

Bu durumda meydana çıkan şudur ki gerçek bir ulusallaştırma, yani demokratik ve sosyal bir ilerleme tedbiri olarak tasarlanan bir ulusallaştırma, oligarşik mülkiyetin yerini devlet mülkiyetinin almasının yanı sıra, oligarşinin karar mekanizmasında hiç bir şekilde söz sahibi olmamasını da gerekli kılmaktadır.

Bu da, devletin gerçekten demokratik bir içerik kazanmasıyle sağlanabilir; çünkü kendi politikasıyle bankaların genel faaliyetini yönlendiren ve ulusallaştırılmış bankaların yönetim kurullarının nasıl oluşacağını karara bağlayan güç, devlettir.

Görüldüğü gibi, merkezî devlet organizmalarının demokratlaştırılması, devlet mülkiyetinin içeriğini değişikliğe uğratabilmek bakımından ilk ve temel şartı meydana getirmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Ulusallaştırma.*

ULUSLARARASI İŞBÖLÜMÜ (DIVISION INTERNATIONALE DU TRAVAIL)

Her ülkenin belli sayıda üretici faaliyet dalında nispî uzmanlaşması (spesiyalleşmesi)

İşbölümü, total sosyal emeğin yerine farklılaşmış emeklerin kaim olmasıdır, ve yalnız ulusal ölçekte değil, uluslararası ölçekte de kendisini gösterir.

Bu işbölümü, ya büyük faaliyet branşlarını, ya da branşlar içinde sektörleri kapsayabilir. Birinci durumda, ekonomilerinde tarımın egemen olduğu tarım ülkeleri denen ülkelerle sanayinin egemen olduğu sanayi ülkeleri denen ülkeler birbirinden ayrılır. İkinci durumda, bu kategorilerden birine ait olan her hangi bir ülkenin, örneğin yer fıstığı yetiştiriminde (Senegal) ya da kahve yetiştiriminde (Brezilya), denizcilikle ilgili üretimde ya da dokumacılıkla ilgili üretimde spesiyalleşmiş olduğu görülür.

Uluslararası işbölümünün, kapitalist bir rejimde ya da sosyalist bir rejimde işlerlikte olmasına göre, çok değişik anlamlar kazandığını belirtmek gerekir.

Kapitalist rejimde, bu işbölümü çeşitli ulusların yırtıcı mücadelesinin sonucu olarak kendini gösterir. Bağımlılık ilişkilerini (egemen ekonomi ile egemenlik altındaki ekonomi arasında) ifâde eden aşırı spesiyalleşmelere varır. Kapitalist âlemin tümünün egemen ülkelere ve azgelişmiş ülkelere bölünmesi sonucunu doğurur. Tarım ülkeleri-sanayi ülkeleri ayırımı ancak çok daha temel bir ayırım olan gelişmiş ülkeler (kapitalist ülkeler) ve sömürge ve bağımlı ülkeler ayırımına aktarıldığı zaman anlam kazanır. Genel olarak, uluslararası işbölümü, kuvvet oranlarının fonksiyonu olarak gerçekleşir: en zayıflar, bütün düzeylerde, ezilmeye mahkümdurlar. Bu yıkıcı süreci haklı göstermek için «istidat» («vocation»)'tan söz edilir, sanki şu ya da bu ülkenin ezelden ebede kadar yalnızca şu ya da bu faaliyeti geliştirmeye istidadı varmış gibi!

Sosyalist rejimde ise, tam tersine, uluslararası işbölümü yepyeni bir sipesiyalleşmeye ve işbirliğine dayanır. Sosyalist sisteme dahil her ülke, ulusal ekonominin bütününü geliştirirken, bir yandan da asgarî sosyal emeğe malolan malları sağlayan üretim branşlarının atılımını öncelikle hızlandırır. İşbirliği spesiyalleşmenin tamamlayıcısı olarak kendini gösterir. Bu ne-

denle, uluslararası işbölümü, hem bütün sosyalist ülkelerin özgül çıkarlarını (sosyalist kolektivite), hem de her ülkenin özel çıkarlarını hesaba katmaya çaba gösterir.

★

Ayrıca bakınız : *İşbölümü.*

ULUSLARARASI PARA FONU (FONDS MONÉTAIRE INTERNATIONAL)

Bir çeşit yardım sandığı olarak işleyen uluslararası para kuruluşu: güçlüğe uğrayan her üye devlet, bulunmuş olduğu katkı oranında bu kuruluştan döviz olarak borç alabilmektedir.

UPF, 1944 yılında, kambiyo-altın ayarlama sistemini getiren Bretton Woods anlaşmalarıyle kurulmuştur.

Bellişalı sosyalist ülkeler dışında hemen bütün ülkeler bu kuruluşa üyedir. Gerçekten de UPF, bugün 107 devleti bağrında toplamış durumdadır.

Kuruluşunda Fon'a, her ülke kendi mali gücüyle orantılı miktarda para yatırmıştır; her ülkenin yatırması gereken miktar ise, üyeler arasında ortaklaşa bir uzlaşmayla saptanmıştır. Dolayısıyle de bugün UPF'na en çok katkıda bulunmuş olan ülke, Amerika Birleşik Devletleri'dir.

Her devlet, başlangıçtaki katkısının dörtte üçünü kendi dövizi olarak, dörtte birini de altın olarak yatırmıştır UPF'na.

Her üye ülke, para bakımından sıkıştığında, Fon bu ülkeye kendi parasını destekleyebilmesi için o ülkenin mali gücü oranında yabancı döviz borç verir.

Bu tür borç alma hakkı, «tiraj (çekme) hakkı» diye adlandırılmaktadır; borç almağa ihtiyacı olan her devlet, Fon'dan, başlangıçtaki katkısının tutarına kadar ve hiç bir şarta bağlı kalmaksızın borç alabilir; buna da, «olağan tiraj hakkı» denilmektedir.

Tiraj hakkının bu katkının miktarını aşacak oranda kullanılması ise, şarta bağlıdır. Bu tür borç almak isteyen devlet, UPF'nun kendisinden talep ettiği yükümleri yerine getirmek zorundadır: bu taleplerin başında, söz konusu devletin ödemeler dengesini yeniden düzeltebilmesi için bellibaşlı Fon üyeleri tarafından zorunlu görülen birtakım tedbirleri de içeren bir denetim hakkı gelir.

İlke bakımından, görevi, yoksul devletleri (özellikle de, gelişme halindeki ülkeleri) paraca desteklemek olan UPF, aslında, en güçlü devletlerin emrinde çalışan bir parasal (monétaire) müdahale organizmasıdır. Ame-

rika Birleşik Devletleri'nin, ödemeler dengesinde sürekli açık vermesine rağmen, altın rezervlerini korumasında bu kuruluşun da önemli bir katkısı olmuştur.

UPF'na üye olan 107 devlet arasından 10 tanesinin, kaynakların % 53'ünü yatırmış oldukları için, kuruluşta aynı oranda söz hakkı vardır. Bu devletler şunlardır; Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Büyük Britanya, Federal Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Büyük Britanya, Federal Alman Cumhuriyeti Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, İsveç ve Japonya.

«Onlar grubu» diye anılan bu devletler, UPF'ndan, «özel tiraj hakları» sağlamak kararı almışlardır. Söz konusu karara göre bu haklar, üye devletlerin kendi paralarından her yıl yatıracakları bir kaynakla beslenecektir. Her üye devlet, bu sandıktan, katkısı oranında tiraj hakkına sahip olacaktır. Bu özel tiraj hakları, parayı çeken devlet tarafından ancak % 30 oranında sandığa ödenecektir. Görüldüğü gibi % 70 miktarına kadar söz konusu tirajlar artık ödünç olmaktan çıkıp sürekli bir kağıt para haline girmekte ve doğrudan doğruya enflasyonu uluslararasılaştırmaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Avrupa Ödeme Birliği.*

UYGUNLUK YASASI (LOI DE LA CORRESPONDANCE)

İnsan toplumlarının gelişiminin temel yasası olup, devlet ve üretici güçlerin gelişim düzeyi ve üretim ilişkileri arasındaki bir uygunluk bağıntısı olarak dile gelir.

Toplumların tarihinin incelenmesi, belirli üretim ilişkileriyle üretici güçlerin belli bir gelişim düzeyi arasındaki zamandaşlığın meydana çıkmasını sağlamaktadır. Şu halde bu birlikte-varoluş üzerinde düşünmek gerekir: bir rastlantı mıdır bu olay, yoksa sosyal bir yasayı mı dile getirmektedir?

Örneğin, feodal dönemde teknik az gelişmiş bir durumdaydı, üretim araçları da nispeten basittiler. Toprak, temel servet olarak gözükmekteydi. Derebeyi (ya da senyör), tekeli altına almış olduğu toprağı, angaryalar ve daha başka borçlandırmalar karşılığında dağıtmaktaydı. Serfin (ya da toprak kölesinin) ya da köylünün ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlayabilen bu düzen, ancak, üretici güçler az gelişmiş durumda olduğu için olanak kazanmaktaydı. Demek ki bu tip ilişkiler,

bir tarihsel zorunluktu.

Bunun tam tersine olarak: büyük çapta üretim yapan modern bir işletme, feodal tipte bir sosyal organizasyonla bağdaşmaz. Gerçekten de böyle bir işletmede çalışan işçilerin, işgüçlerini satmakta özgür olmaları ve çalışmağa başlamadan önce, kendi üretim araçlarından yoksun bırakılmış bulunmaları gerekir. Böyle bir işletme yeni bir çerçeveyi, kapitalist bir çerçeveyi varsayar. Bu işletmenin teknik temelini meydana getiren makina kullanımı, ancak, artı-değer elde etmek üzere ücretli emeği işletip sömüren bir sosyal sınıfın etkisi altında gelişebilmiştir.

Uygunluk bağıntısı, tarihsel ve teorik bakımlardan dile gelen üç ayrı görünüşe bürünmektedir:

— üretim ilişkilerinin üretici güçlere bir bağımlılığı vardır herşeyden önce ve bu da, harekete getirici unsurun üretici güçlerden oluştuğunu göstermektedir. Burada hemen belirtmek gerekir ki bu genel bağımlılık, ters yönde geri tepmeleri de çekebilir;

— ikinci olarak, üretici güçlerin gelişim ritmi, üretim ilişkilerininkine oranla çok daha hızlıdır; bu iki unsur arasında çelişki yaratmaktadır;

— en son olarak da, aralarında uygunluk bulunduğu vakit, üretim ilişkileri üretim güçlerinin gelişimini kolaylaştırmaktadır. Buna karşılık, söz konusu uygunluk ortadan kalktığı vakit de köhnemiş ve aşılmış olan üretim ilişkileri, üretici güçleri frenlemeğe başlamakta; bu da, değişken biçimde ortaya çıkan bir çelişki yaratmaktadır. İşte bu çelişkinin çözümü, uygunluğun daha üst bir düzeyde yeni baştan kurulmasını sağlamaktadır. Görüldüğü gibi, yasanın işleyişi, üretim ilişkilerini sürekli olarak üretici güçlere uyarlama doğrultusundadır. Dolayısıyle de bu yasa, ruhsal bir düzenlilik ve bir zorunluluk olarak dile gelmektedir.

Ama bu uyarlanma, kendiliğinden ve otomatik bir şekilde gerçekleşmez; insanların bilinçli müdahalesiyle —ya da, daha kesin bir söyleyişle— sınıf mücadelesiyle gerçekleşir.

Oskar Lange'nin söylediği gibi:

«Uygunluk yasası, sadece tüm ekonomik ilişkilerin formasyonu bakımından değil, aynı zamanda öbür sosyal ilişkilerin formasyonu bakımından da temel bir önem taşımaktadır.» Nitekim Karl Marx da, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da, bu yasaya temel bir rol verir.

Hiç şüphe yok ki bu yasa, insan toplumlarının diyalektiğinin en temel veçhelerinden biridir. Bu bakımdan da partiler halinde organizeleşen insanların devrimci eyleminin temelinde yer alır. Nitekim sosyal devrim,

söz konusu çelişkinin çözüme kavuşmasını, köhnemiş üretim ilişkilerinin yerine yeni üretim ilişkilerinin kuruluşunu haber veren siyasal ve sosyal bir biçimdir. Örneğin bu açıdan sosyalist devrim, üretici güçleri köklü bir şekilde özgürlüğe kavuşturmaktadır.

Ama bu yasa, aynı zamanda ekonomik ve sosyal ilerlemeyi de dolaysız biçimde şartlandırır. Gerçekten de söz konusu ilerleme, ancak, üretim ilişkileri ile üretici güçler arasında uygunluk bağıntısı varsa mümkündür. Aksi takdirde, uygunluk olmaması, ergeç, şiddetli çatışmalara, buhranlara, savaşlara, ayaklanmalara, devrimlere; sosyalist ülkelerde ise gecikmelere, boş yere zaman ve enerji harcamalarına ve halk yığınlarının memnunsuzluğunu belirten tezahürlere yolaçar.

★

Ayrıca bakınız: *Sınıf mücadelesi, Sosyal devrim.*

Ü

ÜCRET (SALAIRE)

İşgücü'nün fiyatı.

İşgücü, kapitalizm döneminde bir meta haline gelmiş olduğundan, bir piyasada satılabilir. Bu mübadele (bu satım ve bu alım), emek piyasasında, iş arayan emekçi ile (örneğin bir demir fabrikasında çalışmak isteyen tornacı ile) belirli bir el emeğine ihtiyaç duyan bir kapitalist arasında (bu fabrikanın sahibi arasında) yapılır. Söz konusu mübadele, belirli bir para miktarına göre gerçekleşir: Örneğin tornacı, kendisine her iş saati için beş frank ödenmesi şartıyle haftada kırk saat çalışmayı (burada fazla iş saatleri hesaba katılmamıştır), yani haftada iki yüz frank karşılığında çalışmayı taahhüt eder.

Görünüşe rağmen, ücret emeğin (iş'in) değil, işgücü'nün fiyatıdır. Demir fabrikasının sahibi tarafından satın alınan şey, tornacının kırk saatlik faaliyeti (aktivitesi) değil; tornacı olarak çalışma, yani bir tornayı işletme, dolayısıyle de emeğin nesnesini değişikliğe uğratma yeteneğidir. Ama ücret, emeğin fiyatı olmadığı halde, somut olarak emeğin fiyatı biçiminde belirmektedir: Burada tahlil edilen sözleşmedeki mübadelenin görünür nesnesi, tornacının işgücü değil, emeğidir. Şu halde ücret, apaçık bir şekilde aldatıcı bir ekonomik formdur: görünür realite, hakiki özü maskelemekte; «emek» kavramı, «işgücü» kavramını gizlemektedir.

Ücretin parasal bir biçimi vardır, parasal birimler aracılığıyle dile gelmektedir. Demek ki ücret, paranın dalgalanmalarına tâbidir; dolayısıyle de sık sık çalkantılar geçirir. Efektif olarak ücretlinin eline geçen ücrete, itibarî ücret denir. Parasal ifade olarak ücret, işgücü'nün kendi değerine özdeş olamaz

Teorik bakımdan bu değerin üzerinde de yer alabilir gibi gözükmekle birlikte, çoğu durumlarda bu değerin altındadır.

Ücret, tarihsel olarak kapitalizmin evriminin belirli ve birbirini izleyen aşamalarını dile getiren bir dizi hukukî biçime bürünmüştür.

Ücretin, özü bakımından, kapitalist rejimde ürün ile hiç bir ilişkisi yoktur. Gerçekten de ücret, kapitalist için (elden geldiğince düşük tutulmasında çıkar bulunan) bir bedel; emekçi içinse, bir gelir gibi gözükmektedir (fakat işin emekçiye ilişkin görüntüsü bir aldatmaca dır). Bu karşıt yönlü ikili tezahür, kapitalist sınıfla işçi sınıfı arasındaki ilişkileri niteleyen nispî antagonizmayı dile getirir.

Demek ki ücret, herşeyden önce, şeyler arasında bir bağıntıyle maskelenmiş olan bir sosyal bağıntıdır. Ekonomik form olarak, kapitalist sömürüyü gizlemektedir ücret (emek ödeniyormuş gibi gözükmektedir). Büyüklük olarak ise, mevcut güçler oranına bağlıdır. Dolayısıyle de ücret, salt dışsal ekonomik yasalar tarafından değil, sınıf mücadelesi tarafından belirlenir (ekonomik yasalar da bu sınıf mücadelesi içinde belirim kazanmaktadırlar).

Ücret, piyasa üretimine bağlı bir ekonomik formdur. Kapitalizmden öncedir ücret; ama kapitalizmin gelişiyle, büyük bir gelişme göstermiştir. Ücretten hareketle, ücretliler diye adlandırılan ve bir dizi farklı tabakayı içeren, yeni, karakteristik bir sosyal bütünlüğü tanımlayabiliriz.

Bununla birlikte ücretin, üretim tarzlarına göre değişebilen (ve gerçekte de değişen) bir içeriği vardır. İşgücü bir meta olarak kaldıkça (piyasa üretimi, kapitalizm), ücret de bir fiyattır; tam tersine olarak, işgücü meta karakterini yitirdiğinde (sosyalizm), ücret de (verilen emeğin niceliğine ve niteliğine göre değişen) bir bedellendirme ve bölüşüm aracı haline girer.

Sosyalizmin üst evresinde ise ücret formu parasal form olarak ortadan kalkacaktır (ihtiyaçların dolaysız şekilde doyurumu).

★

Ayrıca bakınız : *Kapitalist işletme, işgü'cü, Ücret biçimleri, İşgücü'nün değeri.*

ÜCRET BİÇİMLERİ (FORMES DE SALAIRES)

Ücretlerin hesaplanmasını belirleyen hukukî ve teknik modaliteler.

Genel soyut ekonomik form olarak ücret, tikel tarzlara göre değişen somut bir biçimde dile gelir. İşte bu tikel, somut tarzlara ücret biçimleri diyoruz. Bellibaşlı üç ücret biçimi vardır: zaman başına ücret, parça başına ücret ve primli ücret.

Zaman başına ücret, işçiyi, fabrikada fiilen geçirdiği zamana göre, yani çalıştığı saatlerin sayısına bağlı olarak ücretlendirmeğe dayanır. Bir iş saatinin fiyatı demek olan saat ücretinin iş saatlerinin sayısıyle çarpımına eşittir bu ücret. Söz konusu ücret, emeğin ürününden ve ritminden bağımsızdır: İşin hızındaki düzenlilik ve prodüktivite ne olursa olsun (düşük ya da yüksek), ücretin tutarı, sadece zamana bağlı olarak değişir. Bu ücret biçimi, teknik bakımdan, işçi için bazı avantajlar taşımaktadır. Herşeyden önce, hesaplanması ve dolayısıyle de tahkiki kolaydır; ikinci olarak da, işçiyi bitkin düşme pahasına aşırı çalışmaya sürüklememektedir. Buna karşılık aynı ücret biçimi, kapitalistler açısından, emekçiyi randımanını arttırmağa teşvik etmemek gibi önemli bir kusur taşır.

Zaman başına ücret, öbür iki ücret biçiminin de doğuşuna yolaçmış olan temel ücret biçimidir. Bütün ücret biçimleri gibi zaman başına ücret de, emekçiyi, aslında ödenen şeyin işgücü değil de işi olduğu sanısına sürükleyerek gerçeği gizlemektedir. Bu ücret biçimi,fazla mesai saatlerini arttırma, dolayısıyle de çalışma süresini uzatma eğilimindedir.

Parça başına ücret, bir nesne için emeğin fiyatı olarak belirir. Aslında bu, zaman başına ücretin kamufle edilmiş bir biçimidir. Bu ücret tipi, öteden beri şu tarzda belirlenmektedir. Bir tek parçanın fiyatı saptanmakta: sonra da bu temel fiyat, işçi tarafından imal edilen parçaların sayısıyle çarpılmaktadır. Gerçekte ise, parçanın fiyatı kapitalist tarafından, genellikle kullanılan zaman başına ücret biçimine dayanarak belirlenir (zaman başına ödenen işçinin günlük ücretinin, daha önce fabrikada gün başına imal edilen parçaların sayısına bölünmesi). Parça başına ücret, gerçeği, zaman başına ücrete oranla bir kat daha derinlemesine kamufle eder (bu kez ödenen şey, sanki üründür). Ayrıca bu ücret biçimi, ücretli bakımından ciddi sakıncalar taşımasına karşılık (sürekli güvensizlik içinde çalışma, aşırı çalışmayı ödüllendir-

me, biteviye çalışma), kapitalistlere hiç de küçümsenmeyecek avantajlar sağlamaktadır (işçinin çalışmasını kontrol zahmeti yoktur, «İyi çalışmayan» bir işçiyi derhal elemeyi sağlayan otomatik bir müeyyide sistemi yürürlüktedir, vs.).

En son olarak, primli ücretse, zaman başına ücretle parça başına ücret biçimlerini karmaşık tarzda bileştiren bir karma biçimdir: bu ücretin içinde, zaman başına ücret ilkelerine göre (temel ücret) hesaplanan sabit bir parça ile prim diye adlandırılan ve kimi zaman prodüktiviteye bağlı olarak (kuralın aşılması, her işçi için önceden bir belirli miktarın saptanması), kimi zaman da zaman tasarrufu gözetilerek saptanan değişken bir parça bulunmaktadır. Bir çok primli ücret formülü vardır: Taylor, Row wan, Halsey, Bedaux. Son derece geliştirilmiş, ama bir o kadar da aldatıcı bir biçimdir primli ücret biçimi. Ücretli tarafından yapılacak kontrolü son derece güçleştirir. Bu aşırı çeşitlenme, bugüne değin bilinen biçimler içinde en aldatıcı olan bir ücret biçiminin, posta başına ücret (par postes) biçiminin doğuşuna yolaçmıştır. Monopolist devlet kapitalizmi döneminde ücretleri karakterize eden, büyük çeşitlilikleridir. Ücret biçimlerindeki bu çeşitlenme bellibaşlı iki hedefe yönelmektedir: proleterleri bölmeğe çalışarak (her biri benzer bir iş karşılığında farklı, eşitsiz bir ücret alma durumunda olacaktır) onların sınıf bilincini körletmek, böylece de gerçek sömürü derecesini maskelemek. İkinci olarak da, proleteri kendi kendini sömürmeye özendirmek (prodüktivitenin artması, fazla mesai saatlerinin kabulü).

Ücret biçimlerinin daima «bilim» temeline dayanıyor olarak sunulmasını açıklayan da, budur. Gerçekten de söz konusu biçimler, daima, nesnel gerçekliğin «bilimsel» ifadesi olarak tanıtılırlar (burada «bilim», sömürünün yardımına çağırılmaktadır).

★

Ayrıca bakınız : *Fazla mesai saatleri, Ücret.*

ÜCRETLİ (SALARIE)

Tek ya da başlıca geliri ücret olan emekçi.

Hukuk bakımından, ücretlinin durumu, işverenin durumundan, bağımsız çalışanın durumundan ve işsizin durumundan farklı bir statüdür. Ücretli doğrudan doğruya bölüşüm ilişkileri düzeyinde tanımlanır, çünkü, dağıtılan gelirlerin başlıca biçimlerinden birini alır.

Ücretli, işçiyle özdeşleştirilemez. Gerçekten, bütün işçiler ücretli olmakla birlikte (işgüçlerini satmaları karşılığında bir ücret alırlar), bütün ücretliler işçi değildir, çünkü içlerinde hizmetçiler, memurlar, müstahdemler vs. de vardır.

Ücretli, bu nedenle, dolaysız olarak ve yalnızca üretime bağlı olmayan bir kategori olarak belirir. Tam tersine, ücretliler, ekonomik ve sosyal hayatın bütün alanlarında yer alırlar.

Buna karşılık, bütün ücretliler ilke olarak sömürülen kişilerdir (genel müdürler ya da şirket yöneticileri gibi sahte ücretliler dışında) .Üretim ya da iş araçlarının (sanayi işçisinin kullandığı makinalardan, memurun büro materyeline ve bilim adamının aygıtlara kadar) sahibi değildirler.

Ücretlilerin sayısı durmadan büyür ve monopolist devlet kapitalizmi çağında hızla artma eğilimi kazanır. Nasıl her faaliyet kapitalizm çerçevesinde bir meta biçimi alma eğilimi kazanırsa, aynı şekilde, bağımsız çalışmanın egemen olduğu sektörler (serbest meslekler) de dahil bütün emekçiler ücretlileşmeğe doğru gitmektedirler.

Ücretli, görünüşe rağmen, bir ekonomik kategori değil, fenomenal düzeyde yer alan bir hukukî kategoridir. Bizzat gelir olarak düşünülen ücrete bağlı olarak ortaya çıkar. Bu görünürdeki ilişki, ücretin en başta işgücü'nün fiyatı olduğu, yani hiçbir şekilde gelir sayılamıyacağı temel olgusunu gizler. Bu nedenle, hukukî kategori, temel sosyal ilişkiyi gizler.

Bununla, birlikte, bütün ücretlilerin bölüşüm düzeyinde aynı pozisyonda olmaları, nesnel bir ittifaka yol açan bir çıkar özdeşliğinin aralarında kurulmasını sağlar. Bütün ücretlilerin, ücretlerinin düzenli artması ve işlerinin güvence altına alınması bakımından, sistemin değişmesinde temel çıkarları vardır.

★

Ayrıca bakınız : *Ücretlilik, Ücretli emekçiler.*

ÜCRETLİ EMEKÇİLER (TRAVAILLEURS SALARIES)

Doğrudan doğruya üretim sürecine katılmayan, doğrudan doğruya artı-değer üretmeyen, ama işgüçlerini satmak zorunda olan ve bu nedenle sömürülen ücretliler.

İşçiler meyanında, bir de, doğrudan doğruya artı-değer üreticisi olmamakla birlikte ücretli olan emekçiler vardır. Ücretli emekçi diye, üretim karşısında değişken tarzda yer alan bu emekçilere denir.

Memurların durumu özellikle açık seçiktir. İşçiler grupunun ortalama ücretleriyle memurlar grupunun ortalama ücretleri arasındaki fark, ortalama olarak, % 10'u geçmez.

Bu eşitlenme (nivellement) süreçleri, şimdiden, tüketim harcamalarının yapısında dile gelmektedir. Çalışma şartlarının kendileri de evrim geçirmektedir. Görevlerin ayrışması büro çalışmasını esirgemiş değildir. Durumların büyük çoğunluğunda, memur, spesiyalist olarak bütün hayatı boyunca yerine getireceği iki üç fonksiyonla sınırlanmıştır.

Doğrudan doğruya üretime bağlı olmayan teknisyenler için de benzer eğilimler değişik derecelerde görülmektedir.

Teknisyenlerin sosyal durumu da, memurlarınki gibi, artan bir proleterleşmeye ve işçi sınıfıyla gittikçe güçlenen bir kaynaşmaya doğru eğilim kazanmaktadır.

Ama bu kaynaşma henüz gerçekleşmiş değildir. Memurlar ve teknisyenler, kendilerini gittikçe işçi sınıfına yaklaştıran, fakat büsbütün kaynaşmaları için yeterli olmayan aracı bir durumda bulunmaktadırlar.

Üretime doğrudan doğruya bağlı olmayan teknisyenler, memurlar, mühendisler, ücretli tabakaların ancak bir bölümünü oluştururlar.

Öğretim görevlileri, araştırmacılar, tıbbî ve sosyal hizmet uzmanları, özel ya da yarıkamusal girişimlerin idarî kadroları, müstahdemler, bütün bunlar azımsanmayacak ücretli emekçi kitlelerini temsil ederler. Aktif kişilerin toplam sayısı yerinde saydığı halde, bunların sayısı sürekli artmaktadır.

Bu artış üretici güçlerin gelişmesinin ve monopolist devlet kapitalizminin genişlemesinin sonuçlarından biridir ve sermayenin her türlü emeği burjuva şartlarda ücretli emeğe dönüştürmeye olan doğal eğilimini şiddetlendirmektedir.

Bu emekçilerin kaderi doğrudan doğruya işçi sınıfının kaderine bağlıdır. Bu dayanışma, bazan bilinçsiz, bir sınıfsal yakınlık, akrabalık yaratır, yine

de bunun altını çizmenin temel bir önemi vardır, çünkü ücretlilerin bütünü Fransa'nın aktif nüfusunun üçte ikisinden fazlasını temsil etmektedir.

Ücretli emekçiler grupu, aktif nüfusun % 26'sını oluşturur. İşçi sınıfının oluşturduğu gruptan sonra en önemlisi odur. Bu büyük kitle, değişik sıfatlarla ve değişik derecelerde sömürülür, ama homojen bir grup değildir. İşte bu nedenle, işçi sınıfının, sosyal rol açısından, sınıfsal bilinci her zaman aydınlık olmayan ücretliler bütününün mücadelesini yönetmek gibi imtiyazlı bir rolü vardır. Bununla birlikte, bugün, monopolist devlet kapitalizmine karşı girişilen mücadelede, ücretliler kitlesinin bütününün oynadığı rolün kesin önemini belirtmek şarttır.

★

Ayrıca bakınız : *İşçi sınıfı, Ara tabakalar, Üretici emek.*

ÜCRETLİLİK (SALARIAT)

1. Ücretlinin, yani bir ücret alan emekçinin hali. 2. Ücret ilişkisi üzerine kurulu ekonomik rejim. 3. Çeşitli sıfatlarla ücretli durumunda olanların meydana getirdiği sosyo-ekonomik bütün.

Salariat sözcüğü, (Fransızcada), özellikle ekonomik rejim anlamında ve sosyo-ekonomik bütün anlamında kullanılmakla birlikte zaman zaman da ücretlinin halini belirtmek üzere kullanılmaktadır.

Ekonomik rejim olarak ücretlilik, kapitalist sistemin temel ilişkisi olan ücretli emeği ön plana çıkardığına göre, kapitalizmle anlamdaş (ya da, eşanlamlı) sayılabilir. Bununla birlikte bu kavram, kapitalizm kavramına oranla daha az kesin, daha belirsiz, ideolojik yanı daha ağır basan bir kavramdır.

Sosyo-ekonomik bütün olarak ücretlilik, büyük bir önem taşıyan oldukça yeni bir kavramdır. Gerçekten de bu kavram, farklı, ama farklılıklarına rağmen hepsi de ortak bir karakter taşıyan emekçi kategorilerini kapsamına alır; söz konusu ortak karakter, bütün bu kategorilerin temel ve çoğu zaman da biricik geçim kaynaklarını meydana getiren şeyin ücret oluşudur. Görüldüğü gibi ücretliler topluluğu sadece işçi sınıfını değil, aynı zamanda bir dizi başka sosyal tabakayı da içermektedir: görevliler; yüksek kadrolar; mühendisler; devlet, yerel kuruluş ve ulusallaştırılmış işletme memurları; hizmetçiler; ticaret alanındaki görevliler, vs.

Kapitalizmin gelişimi ve za-

manla monopolist devlet kapitalizmine dönüşümü, **ücretliler** topluluğunun büyük çapta genişlemesine yolaçmış bulunmaktadır. Aktif nüfusun pek büyük bir çoğunluğu, ücretli durumundadır. Bu sayıca büyüme, zanaatçıların proleterleşmesi ve kırsal göç dolayısıyle bir kat daha olanaklılık kazanmaktadır.

Yeni bir sınıf değildir ücretliler; geliri bir ücret olan herkesi içinde toplayan, oldukça heterojen bir sosyal bütündür. Ama kendi başına bu ölçüt, bilimsel tahlil planında yetersiz kalır; sadece, belirli birtakım ekonomik görevli kategorilerin (şirket yöneticileri, murahhas üyeler, vs.) aslında sahte ücretli olmasından ötürü değil, aynı zamanda ve özellikle, genel form olarak ücretin (parasal formun) çok değişik ekonomik içeriklere tekâbül etmesinden ötürü yetersizdir. Bir işçi ile bir hizmetçi arasında, bağımlılık dışında, bağlılık dışında, ortak ne vardır? Biri, bir zenginlik üreticisidir; toplumun nesnel varoluşu bakımından zorunlu malları üretir. Öbürü, efendilerinin geliri (ki bu gelir, transfer yoluyle sağlanmaktadır) üzerinden ve onların bireysel ya da ailevî ihtiyaçlarını karşıladığı için ücret alan, ama, ekonomik planda, hiç bir şey üretmeyen, üretim alanının tamamıyle dışında kalan bir hizmetlidir. Demek ki, her şeyden önce, işarî (signalétique) bir yarar ortaya koyan ücretlilik kavramı, kavramayı ya da açıklamayı değil, seziş ve tasviri mümkün kılar.

Burjuva ideolojisi, işçi sınıfı ile ücretlileri, birincinin ikincinin içinde eriyip dağıldığını ileri sürerek sistemli bir şekilde biribirine karşıt koymaktadır. Bu, realiteyi yüzeysel ve aldatıcı bir açıdan görüştür. Bir sınıfın bilimsel ölçütünü, üretici süreçteki rolünü, ekonomik faaliyet içindeki yerini bilmezlikten gelmektedir bu görüş.

İşçi sınıfı ile ücretliler topluluğu aynı tahlil düzeyinde yer almazlar; bunları biribirinden ayırt etmek ve istatistiksel alan (ücretli efektiflerin sayımı) ile teorik alan (temel ekonomik ilişkiler)'ı biribirine karıştırmamak gerekir.

★

Ayrıca bakınız : *İşçi sınıfı, Memurlar, Teknisyenler, Ücretli emekçiler.*

ÜRETİCİ (PRODUCTEUR)

Doğal verilerden hareketle kullanım değerleri (tarımsal ve sınaî ürünler) imâl eden ekonomik süje.

Bu tanım, hem girişimin sahibi için, hem de, girişimdeki rolü ne olursa olsun, orada çalışan ücretli için, fark gözetmeden kullanılır.

Marksist ekonomistler ise, bu nitelemeyi, sadece, maddî malların imâl ve işlenme sürecine emekleriyle fiilen katılanlar için kullanırlar.

Böylece, işçiler kitle olarak üretici sayılırken girişim kadrolarının yalnızca bir bölümü üretici kabuledilir ve memurların tümü bu tanımın dışında kalır.

★

Ayrıca bakınız: *Tüketici, Üretim.*

ÜRETİCİ EMEK (TRAVAIL PRODUCTIF)

Maddî nesnelerin yaratılmasına katılan ve sosyal artı-değer yaratımına katkıda bulunan emek.

Emek, üç unsurdan oluşur: insan aktivitesi, bu aktivite tarafından işlenen nesne, bu aktivitenin, kendisi sayesinde iş gördüğü araç. Her türlü emek (iş), ilkel halde, üreticidir. Kapitalist üretim ve sosyal iş bölümü ile, üretici emek kavramı da değişikliğe uğramıştır. Üretici emek şunlardır:

— piyasa için (kapitalist meta üretimi) ya da piyasada mübadele edilebilir (basit meta üretimi) kullanım değerleri üreten emek;

— salt ücretli olmayan emek. Kendi üretim araçlarının mülkiyetine sahip bulunan köylü ve zanaatçı da üretici emekçidirler;

— sermayeyi dolaysız şekilde arttıran emek...

Üretici emekçiler, salt, üretilen nesneler üzerinde fiziksel bakımdan etkide bulunan emekçiler değildir.

El emeği ile kafa emeği arasında kapitalizm tarafından geliştirilmiş olan ayrılık, üretici emekle üretici-olmayan emek arasındaki ayırıma tekâbül etmez.

Üretici olabilmek için, işe doğrudan doğruya katılmak zorunlu değildir artık; bunun için, kolektif emekçinin bir organı olmak ya da işlevlerinden birini yerine getirmek yeterlidir.

Örneğin ulaşım araçlarının üretici niteliği, kolektif emek organizasyonuna ait olmalarından ileri gelmektedir. Emek nesnelerinin fiziksel bakımdan değişikliğe uğratılmasına katkıda bulunmadığı halde ulaşım faaliyeti, gene de bu, değişikliğe uğratma işinin vaz geçilmez bir unsurudur. Bir yerden bir yere ulaştırılmakla ürünlerin miktarı artmaz. Bununla birlikte, bu nesnelerin kullanım değeri ancak tüketimleri halinde gerçekleşebilir: tüketim de söz konusu nesnelerin yer değiştirmesini, dolayısıyle de ulaşım sanayiinin süreci demek olan katma üretim sürecini zorunlu kılabilir.

Üretimin sosyalizasyonu ve, özellikle de, üretim birimlerinin durmadan artan karşılıklı bağımlılığı, kolektif bakımdan üretici bir emeğin —bu emeğin bütün üretim şekillerine girmesini değerlendirmek için— gelişmesini gerektirir.

Üretici emeğin belirlenimi ile üretici - olmıyan emeğin belirlenimi, bazan aynı bir emekçide sıkı sıkıya iç içe geçmiş bulunabilir. Hem kolektif emek aygıtının bir unsuru, hem de sermayenin temsilcisi olarak çalışan üretim mühendisi, bu bileşimin büründüğü biçimlerden biridir.

Üretici güçlerin gelişimi, onların emeğinin birinci veçhesinin gelişimine eşlik eder; fakat kapitalist üretim ilişkileri, ikinci veçheyi ön plana çıkarma eğilimi gösterir.

Üretici emeğin belirlenmesinde kapitalist üretim ilişkilerinin de etkisi bulunmasına rağmen, söz konusu belirlenme bu ilişkilerin bir sonucu değildir.

İnsanın, bilimlerin gelişimi ile olan bağın ve bilimlerin üretim içindeki rollerinin maddî karakterine olan bağıntısının büründüğü yeni biçimler (formlar), mühendisi, bir âmir olmaktan çıkarıp daha çok bir üretici durumuna getirmektedir. Bu yanı bütünüyle kavrayabilmek için, üretici emeğin tahlilini sadece üretim ilişkileri düzeyine değil, aynı zamanda ve temel bakımından, insan ile maddî doğa arasındaki bağıntı düzeyine yerleştirmek gerekmektedir.

Çağımızda, üreticinin üretim aygıtına olan bağıntısı evrilme yolundadır. Bu bağıntı içinde makina, artık sadece insan elinin yerini almakla kalmamakta, aynı zamanda insan beyninin belirli birtakım işlevlerini de yüklenerek bir entelektüel ilişki biçimine bürünmeğe doğru yönelmektedir.

Nitekim bilgisayar (ordinatör), böylece, üretici bütünün zorunlu bir koordinasyon aleti haline girmiştir. Bilimsel faaliyetle üretim faaliyeti, gittikçe daha sıkı bir şekilde biribirlerine bağlanmaktadırlar.

Ama üretimde ve üretimin gelişmesinde bir o kadar kesin önem taşıyan araştırma, öğretim ve ekonomik jestiyon faali-

yetleri, üretim süreci üzerinde henüz ancak dolaylı yollardan etkide bulunabilmektedirler. Bu faaliyetler üretimi bir yatırım gibi etkilemez. Bu türden bir emek konusunda, 'dolaylı üretici emek' deyimi kullanılabilir; söz konusu emek, üretimin gelişimi bakımından zorunludur ama bu emeğin finansmanının bir üretimin eşdeğeri olarak değil de bir yatırım olarak ele alınması gerekir.

Üretici emeğin, doğrudan doğruya maddi üretimin maliyetinden doğan ilk belirlenimi, tek bir kişi olarak göz önüne alınan kolektif emekçi bakımından daima hakikat olarak kalır; fakat artık bu belirlenim, kolektif emek aygıtının üyelerinin tek tek her biri için geçerli değildir.

Bu üretici emekçi fikrine, monopolist devlet kapitalizmine özgü üretim ilişkileri evresindeki bir üretim karakteristiği eklenmektedir: sadece ve sadece, artı-değer üreten; ya da sermayeye, artı-değer üretmek ve sermaye olarak ortaya konmak için, artı-değer üreticisi değer olarak ortaya konmak için araçlık eden emek, üretici emektir.

Üretici emeği, yararlı ya da zorunlu emekle karıştırmamak gerekir. Öğretimin, kültür kuruluşlarının, sağlık tesislerinin, vs. yararlılıklarından şüphe edilemez; ama bütün bu faaliyetleri üretici emekle özdeş tutmak imkânsızdır.

Üretici emeğin belirlenimi maddi üretimden doğduğu için, üretici-olmayan emek de gene ancak bu maddî üretime dayanarak varolabilir. Üretici emekçilerdir üretici-olmayan emekçilerin beslenebilmesi ve dolayısıyle de varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli maddî temeli yaratan. Üretici faaliyetlere özdeş tutulamaz nitelikteki yeni faaliyetlerin gelişmesinin nedeni, ama aynı zamanda da sonucu, maddi üretimdir.

Yararlılığın artması, ölçüt olmak bakımından, tek başına yetersiz kalır. Bu ölçüt, ürünün maddiliği ölçütü ile birleştirilmeli ve üretim ilişkilerine bağlı olarak tahlil edilmelidir.

★

Ayrıca bakınız : *Monopolist devlet kapitalizmi, Artı-değer, Ücretli emekçiler.*

ÜRETİM (PRODUCTION)

Emeğin nesnelerini sosyal ihtiyaçları giderecek tarzda dönüştüren (kullanım değerine dönüştüren) ekonomik faaliyet.

Üretim, genellikle, ekonomik döngünün başlangıç nokta-

sı olarak düşünülür, çünkü tüketilecek malların varolabilmesi için, daha önce onları üretmek gerektiği açıktır.

Üretim süreci insan emeğini, iş araçlarını ve emeğin nesnelerini içine alır.

Emek, insanın maddî mallar üretmek için harcadığı yararlı efordur. Emek araçları, insanın, onlar sayesinde emek nesnelerini işliyerek görünümlerini değiştirdikleri bütün şeylerdir: makinalar ve cihazlar, işletme yapıları, taşıma araçları, vs. İnsanlar, üretim âletlerinin yardımıyla, emeğin nesneleri üzerinde, yani insan emeğinin konusu olan şeyler üzerinde etkide bulunurlar.

Son tahlilde, her türlü üretimin kesin (décisif) faktörü insandır, insanın işgücü'dür. Bu nedenle, maddî mallar üretmeyi durduran her toplum, yok olup gitmeye mahkûmdur.

İki büyük üretim tipi vardır: basit üretim ve karmaşık üretim.

Basit üretim :

Basit üretim, küçük köylüler ve zanaatçılar tarafından gerçekleştirilen üretimdir. Bunların üretimleri kişisel emeklerine dayanır: kendileri çalışırlar. Basit üretici, kendi üretim araçlarının sahibidir ve bu üretimi kendi öz tüketimi için değil, pazar için, satmak için yapar.

Basit üretim, mahiyeti itibarıyle, ikili bir karakter taşır. Basit üretim, özel mülkiyet temeline dayalı olduğundan, küçük köylü ya da zanaatçı malik görünümündedir ve bu onu kapitaliste yaklaştırır. Basit üretim öte yandan, kişisel emeğe dayandığından, üretici, bir emekçidir ve bu da onu proletere yaklaştırır. İşçi sınıfıyla köylülüğün, ve günümüzde kapitalist rejimdeki toplumun «antimonopolist tabakaları» diye daha bilerek adlandırılan zanaatçıların ve tüccarların çıkar birliği, burada yatar. Belirtmek gerekir ki, sosyalist ülkelerde, üretimin sosyalist örgütlenmesinin henüz yeterli olmadığı ya da uygulanmadığı alanlarda, geniş bir basit üretim sektörü varlığını sürdürmekte ve gelişmektedir.

Karmaşık üretim:

Sağduyu bakımından, karmaşık emek, basit üretimin yüksek bir evrimini ifade eder ve konsantrasyonu, koordinasyonu, çeşitli uğraşı kollarının ortaklaşa eforunu, keza üretim birimlerinde bir araya gelen kalabalık işçilerin varlığını gerektiren, ileri derecede işlenmiş mal üretiminin isterlerine tekabül eder.

Kapitalist rejimde, basit üretim gibi, karmaşık üretim de, sosyal işbölümü ve üretim araçlarının özel mülkiyeti temeline dayanır; üretim araçlarının sahibinin kişisel emeğine değil, fakat ücretli emeğin bu ikincisi

tarafından, yani üretici araçların sahibi tarafından sömürülmesi temeline dayanır.

★

Ayrıca bakınız: *Kapitalizm, Ekonomik devre (Circuit économique), Meta üretimi.*

ÜRETİM ANARŞİSİ (ANARCHIE DE LA PRODUCTION)

Belli üretim tarzlarının, sosyal ölçekte bir üretim organizasyonunun yokluğu halini teşkil eden, temel karakteristiği.

Bütün meta üretimi tarzlarında, üreticiler, ayrı ayrı, hiçbir işbirliği yapmadan toplumun gerçek ihtiyaçları hakkında hiçbir bilgiye dayanmadan (ya da çok eksik bir bilgiye dayanarak) üretim yaparlar. Metalarını, içinde arz ve taleplerin karşılaştığı, pazar adı verilen gayrişahsi yere teslim ederler. Üreticiler, bu yolla, ve yalnızca bu yolla, tüketicilerle ilişkiye girerler ve, giderek, üretim ve tüketim, birçok dalgalanmalardan sonra, ayarlanır.

Bu global duruma üretim anarşisi denir.

Üretim anarşisi planlı ekonominin karşıtıdır, çünkü ekonomiyi yönlendirecek ve yönetecek hiçbir organizasyon bulunmaz. Bu şartlarda, metaın gerçekleşmesi rekabet yoluyla olur. Başlıca regülatör pazardır. F. Engels'in *Anti-Dühring*'de dediği gibi, hiç kimse, matalarının ne miktarının pazara ulaşacağını, hattâ ne miktarının gerekeceğini bilmez.

Üretim, anarşisi ancak sosyal düzeyde ortaya çıkar, çünkü girişimler düzeyinde, tam tersine, çok mükemmel bir üretim organizasyonu vardır. Meta üretimi tarzlarında ve daha özel olarak kapitalist üretim tarzında, her fabrikadaki sosyal orgazasyonla üretimin bütünündeki sosyal anarşi arasında çelişki vardır, karşıtlık vardır.

Üretim anarşisi, bir yandan ekonominin ticarî (marchande) karakterinin, bir yandan da üretim araçlarının özel mülkiyetinin zorunlu bir mantıksal sonucudur. Üretim anarşisi sosyal ilişkilerin özgül tarzı olarak kavranabilir. Böylece, üretim anarşisi, meta üretimi yasalarının özgül işleyişini dile getirir.

Üretim anarşisi, çeşitli biçimlerde tezahür eder: nispî aşırı-üretim buhranları; sosyal emeğin israfı; işsizlik; bir nispî aşırı - nüfus'un ortaya çıkması; ihtiyaçların karşılanamaması, bazı sektörlerin ya da bazı bölgelerin eşitsiz gelişimi, vs.

Üretim anarşisi, kapitalist üretim tarzının çelişkilerinin as-

lî fenomenal biçimlerinden birini oluşturur. Gerçekten, bütün düzeylerde gözle görülür karakterdedir, çünkü ekonomik düzeyde serbest girişim temeline, ideolojik düzeyde de özel çıkarlarla genel çıkar arasındaki varsayımsal ayrılık temeline dayanır.

Her kapitalist, çok doğal olarak, ne rakiplerini ne de toplumun gerçek tüketim kapasitesini doğrudan doğruya hesaba katmadan, üretimini bildiği gibi geliştirir.

Öyleyse, üretim anarşisi, içinde üreticiler arasındaki ilişkilerin (ürünler arasındaki ilişkiler olarak tezahür ederler) ve üretimle tüketim arasındaki, üretken sektörlerle üretken-olmayan sektörler arasındaki ilişkilerin kendilerini ifâde ettikleri sosyal biçimdir.

Bu şartlarda, üretim anarşisinin, ancak temelleri, yani üretim araçlarının özel mülkiyeti lağvedilerek ortadan kaldırılabileceği açıktır. Görünüşlere rağmen, «planlama» adı verilen kapitalist programlama bu anarşiyi ortadan kaldırmaz. Tam tersine, çelişkileri kızıştırarak, örneğin bazı bölgeleri ya da bazı sektörleri bile bile feda ederek ya da değerlerine oranla aşırı geliştirerek, vs, daha da ürkütücü boyutlara ulaştırır.

*

Ayrıca bakınız: *Kapitalizm, İşsizlik, Buhran, Nispî aşırı-üretim.*

ÜRETİM ARAÇLARI (MOYENS DE PRODUCTION)

Üretim sürecine dolaysız ya da dolaylı olarak giren her türden maddî nesnelerden meydana gelen genel bütün.

Üretim araçları, bir yanda iş (emek) araçları, bir yanda da emeğin nesneleri tarafından oluşturulurlar. Bir geçmiş emeğin sonucudurlar daima.

İnsanların sosyal emeği, ne kadar ilkel olurlarsa olsunlar, (yabanî meyva toplayıcılığı gibi, çok ender istisnalar dışında), ancak üretim araçlarının yardımıyla gerçekleşebilir. Üretmek gerçekten, insanı ihtiyaçları giderecek nesneler yaratmak için doğal verileri değişikliğe uğratmak demektir. Örneğin, bir ev yapmak için, yapı materyelleri, tuğla, kireç, çimento (emeğin nesneleri) de gerekir, ama aynı zamanda malalar, maçunalar, iskeleler, vs. (iş araçları) gerekir.

Üretim araçları üzerindeki mülkiyet tarzı ve özellikle aslî üretim araçları (büyük üretim

araçları) üzerindeki mülkiyet tarzı, üretim tarzının tabiatını ve karakterlerini doğrudan şartlandırır. Bunun içindir ki, üretim araçları sosyal üretim ilişkilerinden ayrı düşünülemez. Tersine olarak, üretim araçları, ancak insanın işgücü tarafından harekete geçirilebilirler ve işgücü bu nedenle, nesnel olarak, üretimin kesin (decisif) faktörüdürler.

Üretim araçlarıyla tüketim araçlarını birbirinden ayırmaya yarayan diferansiyel ölçüt, yalnızca işlevsel türden bir ölçüttür. Herhangi bir nesne, ancak, herhangi bir verili nesnel durumda üretim aracı işlevini fiilen yerine getirdiği için üretim aracıdır ya da üretim aracı olur; buna göre, elektrik, örneğin ev içi-aydınlatmaya yaradığı zaman tüketim aracıdır, bir fabrikanın makinalarını çalıştırmaya yaradığı zaman üretim aracıdır.

Burjuva ekonomi politiği, üretim araçlarıyla teknik sermaye adını verdiği şeyi özdeşleştirir. Demek ki, burjuva ekonomi politiği, çok genel karakterde, tarihen bilinen çeşitli üretim tarzları içinde zorunlu olarak değişik biçimlere bürünen bir ekonomik kategoriyle, onun, teknik bir maske altında belirli bir sosyal ilişkiyi ifâde eden, tarihsel biçimlerinden birini karıştırır. Bu teknik yanıltmaca, mantıksal olarak, kapitalist sömürünün hasıraltı edilmesi sonucunu doğurur; kapitalist sömürü ise, tarihsel olarak, üreticilerin üretim araçlarından köklü bir tarzda ayrılmalarıyla (ilkel birikim) şartlandırılmıştır.

★

Ayrıca bakınız : *Sosyal üretici güçler, Üretim tarzı, İş araçları, Emeğin nesneleri, Üretim ilişkileri.*

ÜRETİM FAKTÖRLERİ (FACTEURS DE PRODUCTION)

Kullanım değerleri üretiminin belirlenmesine katkıda bulunan ekonomik ve teknik unsurlar.

Üretim faktörleri üç grup olarak sınıflandırılabilirler: işgüçleri, sermayeler, doğal faktörler.

Ekonomik faaliyetin bu farklı faktörleri. tüketim malları üretimiyle ilgili girişimin temsil ettiği ekonomik birim içinde sıkı sıkıya bileşmiş olarak bulunurlar. Doğal faktörler varoluş nedenleri hizmet sağlama olan girişimlerin dışındadırlar.

Bu üç grup içinde, en önemlisi, ötekilerin kendisine bağımlı bulundukları işgüçleri grupu-

dur; çünkü, bir gerçektir ki, insan olmadan, sermayeler ve doğal faktörler hiçbir şeye yaramaz. Ama toplum halinde yaşayan insanın, toplumun devamı, giderek gelişmesi için, diğer iki grupa ihtiyaç duyduğu da doğrudur.

— *İşgüçleri* esas itibariyle, hemcinslerine yararlı mallar ve hizmetler üretmek için harcadığı bilinçli çaba içinde, insandan oluşurlar ve, bu itibarla, yine yararlı başka ürünlerle ya da hizmetlerle mübadele edilebilirler.

— *Sermayeler* girişimin temsil ettiği ekonomik birim içinde. doğal faktörün işgüçleri tarafından işletilmesi için gereken malî ve teknik araçların bütünüdürler.

— *Doğal faktörler*, doğada bulunan hammaddeler ve enerji kaynaklarından oluşurlar; en önemlileri arasında: kömür (hem hammadde, hem de enerji kaynağı), petrol gibi hidrokarbürler ve doğal gazlar vardır.

Sermayelerle ilgili olarak, marksist bakış açısına ya da marksist-olmayan bakış açısına göre, sermaye kelimesinin anlamını ayırmak gerekir (sermaye kelimesine bakınız).

Gerçekten, marksist-olmayan bakış açısına, ya da «burjuva» bakış açısına göre, sermaye, her çeşit iş âletini içerir (fabrika, donanım, arsa, para, başka bir deyişle üretim araçları ailesine ait herşey).

Marksist bakış açısına göre, sermaye, ne yalnızca bir paradır ne de üretim araçlarıdır, ama belirli bir sosyal üretim ilişkisidir ve bu sosyal üretim ilişkisi içinde üretim araçları ancak kapitalistlerin özel mülkiyeti oldukları ve işçi sınıfını sömürmek için kullanıldıkları zaman sermaye olurlar. Başka bir deyişle, marksist bakış açısından, sermaye, ücretli işçilerin sömürülmesi yoluyla bir artı-değer üreten bir değerdir.

Üretim faktörleri kavramı, ideolojik karakterde, ampirik bir kavramdır; çünkü değerlenme sürecini bütünüyle hasıraltı ederek yalnızca kullanım değerlerini içerir. Vülger ekonominin asli bir ideolojik ürününü teşkil etmesi bir raslantı değildir, çünkü sosyal ilişkileri, üreticilerle üretim araçlarının sahipleri arasındaki ilişkileri eninde sonunda nötr bir takım nesneler (faktörler arasındaki ilişkilere dönüştürmeye yarar. Bu kavram, ekonomi politik açısından, bilimsel değildir. Çok çok tasviri (signalétique) bir değeri vardır.

★

Ayrıca bakınız : *Klasik ekonomi, Üretim.*

ÜRETİM FİYATI (PRIX DE PRODUCTION)

Metaın üretim masraflarıyla ortalama kârın toplamına eşit olan fiyat.

Üretim fiyatı iki değişik unsurdan oluşur. Bir yandan, zorunlu olarak değişmez sermayeye ve değişken sermayeye ayrılan üretim masrafları ya da üretim maliyeti; öte yandan, avanse edilen sermaye üzerinden hesaplanan ortalama kâr.

Ortalama kârın kendisi, söz konusu her sermayeye, çeşitli branşların kâr oranlarının eşitlenmesinden çıkan ortalama bir kâr oranı uygulanmasıyla elde edilir. Organik bileşimin yüksek ya da düşük olmasına göre, bu oranlar başlangıçta çok eşitsizdirler. Ama, rekabetin etkisiyle, özdeşleşme eğilimi kazanırlar: başka bir deyişle, eşit büyüklükte her sermaye, yatırım alanı ne olursa olsun, özdeş bir kâr elde eder.

Bir örnek alalım: bir metaın üretim maliyeti 100'e eşitse (değişmez sermaye + değişken sermaye) ve ortalama kâr oranı % 20 olarak tespit edilmişse, üretim fiyatı 100 + 20 = 120'ye yükselecektir.

Üretim fiyatları, aşağıdaki basitleştirilmiş örneğin gösterdiği gibi, değerden uzaklaşma eğilimindedirler:

Organik bileşimleri farklı, aynı üretim maliyetine sahip, üç sektör olsun:

I. 70 c + 30 v = 100
II. 80 c + 20 v = 100
III. 90 c + 10 v = 100

Görülüyor ki, ortalama kâr oranı 20 ise, artı-değer oranı ya da sömürü oranı da % 100 ise, üretim fiyatı ve değer ancak bir durumda (sektör II'nin durumunda) birbiriyle uygunluk halindedirler.

	Üretim fiyatı	*Değer*
I.	100+20=120	100+30=130
II.	100+20=120	100+20=120
III.	100+20=120	100+10=110

Üretim fiyatları, değerin dönüşüme uğramış bir biçimidirler. Değer yasasının somut tezahürlerini ifade ederler.

★

Ayrıca bakınız : *Üretim maliyeti, Değer yasası, Kâr oranı.*

ÜRETİM İLİŞKİLERİ (RAPPORTS DE PRODUCTION)

Maddî hayatın üretiminden ötürü, sosyal ihtiyaçların giderilmesine yarıyan maddî nesneler (üretim araçları ve tüketim malları) aracılığıyle, insanlar arasında kurulan ilişkilerin genel bütünü.

İnsanlar, maddî mallar üretmek için, kendi aralarında belirli ilişkilere girerler: üretici güçler ancak bu sosyal ilişkiler çerçevesinde üretken olarak kullanılabilirler. Bu üretim ilişkileri ya işbirliği ve yardımlaşma ilişkileri biçimindedir; ilkel komünde (tarih-öncesi çağ: eşit haklara sahip avcılar tarafından birlikte avlanma ve yakalanan avın eşit üleşimi) ve sosyalizmde (bir sovyet fabrikasında, bütün emekçiler üretime gönüllü ve bilinçli katılırlar, çünkü sosyal hasılanın artması herkesin yararınadır) durum budur, ya da, egemenlik ve bağımlılık temeline dayanan insanın insan tarafından sömürülmesi biçimindedir; sınıflara bölünmüş bütün toplumlarda durum budur (zengin Roma yurttaşının mülkiyeti olan köle; senyorün arazisinde çalışan, işlediği toprağa çakılı serf; sürekli olarak işgücü'nü satmak zorunda olan, kapitalist fabrika disiplinine bağımlı işçi). Üretim ilişkilerinin karakterini belirleyen, üretim araçlarının mülkiyet biçimidir. Özel mülkiyet söz konusuysa, üretim ilişkileri de zorunlu olarak eşitsiz ilişkiler, sömürü ilişkileri olacaktır; tersine, sosyal mülkiyet söz konusuysa, eşitlik ve kardeşlik ilişkileri söz konusu olacaktır. Üretim ilişkileri, birbirlerine sıkı sıkıya bağlı üç unsurdan oluşurlar: üretim araçlarının mülkiyet biçimleri, çeşitli sosyal grupların üretimindeki yerleri, üretilen malların dağılım biçimleri.

Üretim ilişkilerinin bütünü «toplumun ekonomik yapısını, üzerinde bir hukukî ve politik üstyapının yükseldiği somut temeli oluşturur...» (K. Marx). Bu, üretim ilişkilerinin kesin (décisive) önemini gösterir. Bazan gelişmelerini hızlandırarak, bazan engelleyerek (zorunlu uygunluk yasası), üretici güçler üzerine karmaşık bir tarzda etkide bulunurlar.

★

Ayrıca bakınız : *Üretici güçler, Üretim tarzı, Ekonomik yapı.*

ÜRETİM MALİYETİ (COUT DE PRODUCTION)

Emtia üretiminin gerektirdiği parasal harcamaların toplamı.

Bir kapitalist için, metaların üretimi, muhasebe düzeyinde iki sütunda ifade edilir. Bunlardan biri, «yükümler» (ya da «giderler») başlığını taşımakta ve yapılması gerekmiş olan bütün harcamaları kapsamaktadır. «Ürünler» (ya da «gelirler») başlığını taşıyan öbür hanede ise, metaların satışından elde edilen bütün gelirler yer alır.

Giderler, üretimin mal olduğu miktara, yani üretim maliyetine tekâbül eder. Çeşitli nitelikteki harcamaları kapsarbunlar; ilk madde satın alımı; makinaların satın alınması (ya da, daha doğrusu, makinaların değerlerinin bir kısmının hesaba geçirilmesi); ücretlerin ödenmesi. Bütün bu harcamalar, üretilen birim düzeyinde, bir maliyet fiyatı şeklinde ortaya çıkar.

Soyut, genel bir kavram olan maliyet ile bu kavramın somut ve tikel ifadesi olan maliyetler'i biribirinden ayırt etmek gerekir.

Üniversiter ekonomi politik, eşit önem taşımayan iki maliyet sınıfı kabul eder: bir yanda, değişmez (constant) maliyetlerle değişen maliyetler; öte yanda ise, ortalama maliyetlerle marjinal maliyetler.

Değişmez maliyetler, örneğin genel masraflar cinsinden, üretimin hacmine bağlı olmayan maliyetlerdir. Bunun tam tersine olarak değişken maliyetler, üretim hacminin bir işlevi olarak ortaya çıkmaktadırlar: üretim arttıkça, değişen maliyetler de yükselmektedir.

Ortalama maliyetler, üretilmiş olan bir birimin üretim maliyetini, üretimin anından (üretim poryodunun başı, ortası ya da sonu) bağımsız olarak dile getirmektedirler: toplam üretim maliyeti ile üretimin hacmi arasındaki orana eşittir bunlar. Marjinal maliyetlerse, en son imal edilen ek (marjda, kalan) birimlere ilişkindirler.

Burjuva ideolojisi, bu kavrama büyük bir önem verir; çünkü fiyatı, marjinal maliyete bağımlı bir şey gibi göstermekte ve böylece de fiyat-değer bağıntılarını hasır altı etmeğe çabalamaktadır.

Bütün şu anlatageldiklerimize göre, total maliyet, değişmiyen maliyet ile değişken maliyetin toplamına eşit olmaktadır.

Değer kompozisyonu bakımından üretim maliyeti, zorunlu bir şekilde, değişmiyen sermaye ile değişken sermayeyi içermektedir. Bilimsel kavramlar olan değişmez sermaye ve değişken sermaye kavramlarını ile teknik birer muhasebe kav-

rami olan değişmiyen maliyet ve değişen maliyet kavramlarını katiyen birbirlerine karıştırmamak gerekir.

Üretim maliyeti, harcanmış olan ve dolayısıyle de yerinin yeniden doldurulması gereken sosyal emekle ilişkilidir. Şu halde üretim maliyeti, değere eşit değildir: değer/artı-ürün oranına tekabül eder.

Kapitalist için üretim maliyeti, herhangi bir kâr sağlamadan önce geri alması gereken miktarı belirtmektedir: satılan ilk birimlerin geliri, bu maliyeti amorti eder.

Toplum bakımından üretim maliyeti, sosyal emeğin, basit yeniden-üretim çerçevesi içinde üretim sürecinin bileşenlerini yenilemeyi sağlayan parçasıdır.

Görüldüğü gibi üretim maliyeti, somut bir şekilde, hem bir değer transferini (değişmez sermaye), hem de bir değer yaratımını (değişken sermaye) dile getirmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Üretim fiyatı, Mübadele değeri.*

ÜRETİM TARZI (MODE DE PRODUCTİON)

Varoluş gereçlerinin, sosyal ihtiyaçların tatmini için vazgeçilmez olan maddî malların elde edilmesi tarzı. Bu, sosyal evrimin her aşamasında, toplumun bir durumunu dile getiren üretici güçlerle üretim ilişkilerinden meydana gelen bir bütündür.

Üretim tarzı, belirli bir sosyal ihtiyacı giderecek şu ya da bu malın yaratılması tarzını, yani insanların maddî hayatlarının sosyal üretimi dolayısıyla girdikleri nesnel ilişkileri gösferir. Örneğin tahıl, ailesiyle birlikte çalışan küçük çiftçi tarafından üretilebilir (çoğu zaman elle ekilir, zamanı gelince ya elle biçilir ya da bir biçime-demetleme makinasıyla hasadı yapılır, her iki durumda da istiflenmesi saklanması ve dövülmesi gerekir), ya da, tarım işçileri çalıştıran büyük kapitalist işletmeci tarafından (biçer-döver sayesinde aynı anda biçilip dövülerek) üretilir. Keza, bir oto mobil, hemen hemen zanaatçı bir tarzda, ya da, çoğu zaman olduğu gibi, her biri belirli bir görevle yükümlü onbinlerce işçinin çalıştığı (zincirleme çalışma) büyük fabrikalarda üretilebilir. Şunu belirtmek gerekir ki, ürünün elde edilmesi, ilk bakışta, elde ediliş tarzına dair bir bilgi vermez genellikle: pazara götürülen buğday, ister aile işletmesinden gelsin, ister büyük kapitalist çiftlikten, özdeştir; A-

merikan otomobili (ki, kapitalist bir ülkede, sömürülen işçiler tarafından imâl edilmiştir), sovyet otomobilinden (ki, sömürüden kurtulmuş işçiler tarafından üretilmiştir), kullanım değeri olarak, esasta hiç farklı değildir.

Üretim tarzı, mahiyetçe sosyaldir. Hem üretici güçleri, hem de üretim ilişkilerini içine alır. Çünkü üretici güçler olmadan üretim söz konusu olamaz. Ama, tersine olarak, üretme tarzını belirleyen de üretim ilişkilerinin karakteridir. Öyleyse üretim tarzı, yalnızca teknik veçhesine indirgenemez.

Marx'ın kendi deyişiyle, «genel olarak sosyal. politik ve entelektüel hayat sürecini şartlandıran», üretim tarzıdır. Demek ki, ekonomi biliminin temel kavramlarından biridir üretim tarzı. Günümüzde, sosyal bilimlerin çoğunluğunda, bilimsel geçerlilik bakımından bir denektaşı oluşturmasının açıklaması burdadır. Burjuvazinin hizmetindeki ideologlar, sanayi toplumundan ya da sistemler arasındaki yakınlaşmadan söz ederek, bu kavramı sulandırırlar ya da hasıraltı ederler. Daha birçok düşünürler de, üretim tarzını bu terimlerden birine indirgeyerek, sakat ve eksik bırakırlar. Gerçekte ise, üretim tarzı terimleriyle tahlil, her zamandan daha çok vazgeçilmez bir karakter taşımaktadır.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonomi politik. Sosyal üretici güçler, Ekonomik ve sosyal formasyon, Üretim ilişkileri, Toplum.*

ÜRETİM YA DA İŞ ALETLERİ (INSTRUMENTS DE PRODUCTION OU DE TRAVAIL)

İş (emek) araçlarının, emek nesnelerini doğrudan doğruya değişikliğe uğratmaya yarayan nesnelerin tümünü kapsıyan özel kategorisi.

Bütün iş araçları alet olarak nitelendirilemez. Bu ad genellikle belirli bir faaliyetin icrasına yarıyan nesnelere verilir.

Üretim aletleri başlıca üç büyük bütünden oluşurlar: avadanlıklar, makinalar, ve makina-avadanlıklar.

Üretim aletleri, her zaman ve her yerde, insanla emeğin nesnesi arasında dolaysız, aktif aracılar rolü oynarlar. Dülgerin çekici ya da marangozun rendesi için durum böyledir, ama dokuma tezgâhı için (işçinin yönetimi altında iplikten yola çıkarak kumaş imâl eder) ya da türbinler için (hidroelektrik santrallerde elektrik üretirler) de durum böyledir.

Üretim aletleri farklılaşmışlardır, çünkü verili bir somut işle ilgilidirler, bu da biçimlerini, özelliklerini, bir kelimeyle özgül kullanım değerlerini şartlandırır. Öyleyse, birbirlerinin yerini alabilir karakterde değildirler genellikle.

Üretim aletlerinin gelişim düzeyi, kesin bir biçimde, toplumun doğa üstündeki gücünün ölçüsünü verir, insanların doğal güçler üstündeki egemenliklerinin derecesini ifâde eder. Aynı zamanda, şu ya da bu verili ekonomik çağı da karakterize eder, çünkü bizzat Marx'ın söylediği gibi «bir ekonomik çağı bir başkasından ayıran, imâl edilen şeyden çok, imâl etme tarzıdır.»

Üretim aletleri genel olarak hızlı ve kesintisiz bir tarzda değişirler. Bu itibarla, üretim tarzının en devrimci unsurunu teşkil ederler ve bu nedenle onun evrimesine katkıda bulunurlar.

Toplum geliştikçe iş aletleri nicel ve nitel olarak artarlar. Sayıları çoğalır, türleri çoğalır, aynı zamanda da çok daha spesiyalize olurlar. Başlangıçta bireyselken gittikçe sosyalleşirler: insanın ilkel taş avadanlığından (az farklılaşmış avadanlık) iletken-makina'ya uzanan yol uzun ve karmaşıktır.

Genel olarak kapitalist rejimin çerçevesi içinde, özel olarak da monopolist devlet kapitalizminin çerçevesi içinde, bu hızlı sosyalleşme süreci (büyük üretim birimlerinin gerçekleştirilmesinden ayrılmaz karakterde), finans oligarşisinin mülkiyeti fenomenine, yani gittikçe engelleyici bir rol oynayan kapitalist üretim ilişkilerinin somut ifadesi olan bu fenomene karşıtlaşır.

★

Ayrıca bakınız: *Sosyal üretici güçler, Üretim araçları, İş araçları.*

ÜSTYAPI (SUPERSTRUCTURE)

Belli bir sosyal formasyondaki sosyal (siyasal, felsefî, hukukî, artistik, dinsel, vs.) kavram ve fikirlerle bunlara denk düşen siyasal ve hukukî kurumların bütünü.

Üstyapı, adından da belli olduğu gibi, bir yapının üst katına tekâbül eder. Bu yapı, geometrik anlamda değil de mecazî (métaphoriquel) bir anlamda üst üste konulmuş iki parçadan oluşur: temeli meydana getiren ekonomik yapı ile bu temelin üzerinde yükselen (Marx'ın öz deyişine göre) üstyapı.

Şu halde üstyapı, belli bir temel olmaksızın varolamaz: bu

temel incelenmeksizin, üstyapı da incelenemez.

Üstyapı, genellikle, biribirine sıkı sıkıya bağlı iki bütünü ihtiva eder: Bir yanda insanın site, devlet, aile içindeki hayatını düzenlemesini mümkün kılan siyasal ve hukukî kurumlar yeralır. Bu siyasal ve hukukî kurumlar örneğin her türlü yönetim mekanizmaları, hükümetler, meclisler ve anayasa hukukundan kaynaklanan öteki benzer kurumların yanı sıra mahkemeler, hapishaneler, ordu, kısacası devlet kurumlarından oluşurlar.

Ama insanın hayatı sadece maddî değildir, aynı zamanda manevîdir de. İnsanın kişiliğini meydana getirecek olan her tipten sosyal ilişkiler, belirli birtakım tasarımlar, fikirler, kavramlar, vs. halinde yansır. Bu fikirler, ahlâk, din, hukuk, sanat, vs. gibi, ayrışıma uğramış alanları doğuran özgül bir aktiviteyi belirler.

Görüldüğü gibi üstyapı, alabildiğine karmaşık, biribirinden ayrı parçalardan oluşan ve tamamıyle otonom, tamamıyle bağımsız olarak gözüken bir bütün meydana getirmektedir. Ama bu, aldatıcı bir görünüştür.

Toplumların incelenmesinde esas problem, temel (ekonomik yapı) ile üstyapı arasındaki ilişkinin bilinmesinde yatmaktadır. Temel, genel olarak, üstyapıyı egemenliği altında tutar; şu belirli anlamda ki: üretici güçlerin önemli bir evrimi sonucunda temelde meydana gelen derin bir değişme, uzun ya da kısa bir süre sonra, üstyapıda da bir alt üst oluşa yolaçacaktır; ama iki yapı arasındaki bu bağ, basit olmadığı gibi tekyanlı da değildir.

Üstyapı, en son tahlilde, elbette ki hiç bir zaman motor bir rol oynayamaz; ama belli bir yeni temele dayanarak, bir fren rolü oynayabileceği gibi tam tersine katalizatör bir rol de oynayabilir.

Doğrusu istenirse üstyapı, ekonomik ve sosyal ilerlemenin her anında homojen olmaktan uzaktır. Gerçekten de üstyapı, üç eşitsiz kademeyi içermektedir: ortadan silinmiş ya da önemini yitirip ikinciliğe düşmüş üretim tarzlarına tekâbül eden, çoktan aşılmış, geride kalmış üstyapıları kapsayan bir ilk kademe; varolan üstyapıya tekabül eden, egemen durumdaki üstyapıyı belirleyen bir ikinci kademe; tohum halinde bir üst yapı olarak (gelecek olan ve varolan temelden daha üstün olan bir temelin üstyapısına ait unsurlar olarak) tahlil edebileceğimiz bir üçüncü kademe. Görüldüğü gibi, üstyapı konusunda, otonomi (autonomie), kalıntı (survivance) ve geride kalış (decalage) kavramaları temel bir önem taşır.

Özü bakımından üstyapı, egemen sınıfın üstyapısıdır. Her dönemde, kurumlar gibi ideolojiler de varolan durumu koru-

yup sürdürmek üzere, yani sömürülenlere karşı sömürenlerin çıkarlarını savunmak üzere meydana getirilirler.

İnsanlar onları biribirlerine karşıt kılan uzlaşmazlıkların bilincine ancak üstyapı düzeyinde varabildiklerine göre, toplumların evrimine üstyapı kumanda eder gibi gözükmektedir. İdealist tezlere göre, Tarihi belirleyen fikirlerdir.

Marksizmin gerçekleştirdiği en önemli işlerden biri de, burada, terimleri tersine çevirmek olmuştur : fikirlerin otonomisi nispîdir sadece nihaî tahlilde fikirleri belirleyen, ekonomik yapıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Temel, Ekonomik ve sosyal formasyon, Toplum.*

UTOPİK SOSYALİZM (SOCİALISME UTOPIQUE)

Olguların ve evrimlerin diyalektik tahliline dayanmıyan, ve, sınıflar mücadelesinin Tarihin motoru ve sosyalist toplumun kesin gerçekleştiricisi olduğunu kavramıyan sosyalist tipte ekonomik ve politik bir sistem öneren doktrinlerin genel bütünü.

«İdeal» toplamlar hayal eden, ve bunları ya bir kader (fatalité) halinde, ya da, gerçekleştirici taraftarlarını derhal harekete getirecek kadar cazip modeller halinde tasarlıyan bazı doktrinler, saf ve basit ütopya taslakları ortaya koyarlar.

Diğer bazıları ise, önemli derecede gözleme, tahlile ve rasyonel perspektiflere dayanmakla birlikte, zamansız genelleştirmelere, aşırı soyutlamalara kalkışırlar ve olayların nesnel incelenmesine ve mantıksal çıkarsamaya girişmeksizin muhayyileye dayanırlar.

En makul ya da yararlı yanları itibariyle en zengin haldeki ütopik sosyalizm ile bilimsel sosyalizm arasındaki başlıca fark şuradadır ki, birincisi yani ütopik sosyalizm, kitlelerin toplumun gelişmesindeki yaratıcı rolünü ve dolayısıyle proletaryanın kapitalizmin mezar kazıcısı ve sosyalizmin kurucusu olmak itibariyle devrimci misyonunu kavramamıştır.

Claud de Saint-Simon (1760 1825) ile Charles Fourier (1772-1837)'nin doktrinleri ütopik sosyalizme ilişkindir, fakat Marx ve Lenin tarafından özellikle zengin öğretiler olarak ele alınmışlardır.

Ütopik sosyalizm, kendi tarzında, düşünce ile ekonomik ve sosyal gelişmenin düzeyi arasında bir uyumsuzluğu, bir farkı

(décalage) ifade eder: çünkü, mevcut dünyayı değişikliğe uğratmak için gerekli şartlar henüz bir araya gelmemiş olduğundan, bu dünya muhayyilede değişikliğe uğratılmakta, haklı olarak eleştirilen bu dünyanın antitezi olacak hayalî bir dünya tasarlanmaktadır. Fiilî çelişkilerin bu hayalî çözümü, bu, çelişkilerin açığa çıkmasına ve örtülerinden sıyrılmasına imkân vermiştir. Bu itibarla, ütopik sosyalizm, başlangıçlarında, ilerici bir karakter taşıyordu. Bugün ise, tam tersine, tamamen reaksiyoner (réactionnaire), gerici (rétrograde) bir hale gelmiştir.

ÜZİN (USINE)

Demirhane, dökümhane gibi, büyük sınaî fabrikasyon tesis.

Kesin anlamıyla, üzin, kapitalist imalâta özgü, belirli biçimlerden biridir. Ama sözcük genel bir tarzda, kapitalist üretim sistemi içindeki büyük sınaî birimi anlatmaya da yarar.

Üzin aslında, zorunlu olarak büyük bir girişime tekabül eden bir teknik biçimdir. Belli bir coğrafî ve beşerî konsantrasyonu şart koşar.

Üzin, kapitalist üretim tarzının kapalı, disiplinli (kapitalist disiplin), genellikle insanî olmayan evrenini hatırlatır.

Üzinin temelinde, daima, makina-avadanlık vardır, çünkü üzin (fransızcası: usine) deyiminin türevi olan usiner, ham ya da yarı-işlenmiş bir maddeyi bir makina-avadanlığın işleminden geçirmek anlamına gelir.

★

Ayrıca bakınız : *Girişim, Makina-avadanlık.*

V

VAROLUŞ TARZI (MODE D'EXISTANCE)

Varolma, tezahür etme, görünme tarzı.

Varoluş tarzı, muhteva'ya karşıt olarak, biçimle ilgilidir. Örneğin, bir genel eşdeğer olarak tanımlanan para, nakit para ele alınırsa, bir çok varoluş tarzları geçirmiş olduğu görülür: zaman içinde çok gerilere gitmeden paranın önce madenî para, sonra itibarî para (banka kaimesi), daha sonra da kaydî para (banka mevduatı) biçimlerine bürünmüş olduğu belirtilebilir.

Madenî para, itibarî para ve kaydî para, paranın çeşitli varoluş tarzlarından bir kaç tanesidir.

Aynı şekilde, işgücü'nün taşıyıcısı olan emekçi, değişik biçimlerde tezahür etmiş olan ve kendileri de işgücünün varoluş tarzlarını ifâde eden bir çok varoluş tarzı tanımıştır: köle, sarf, proleter.

Varoluş tarzı, genel olarak, fenomal olan'a ilişkindir, o fenomenal ki, özsel olan'la bağlantısı dışında anlaşılamaz: proleter, her şeyden önce, yaşayabilmek için satmak zorunda olduğu işgücü'nün taşıyıcısıdır.

Varoluş tarzı bir kaç düzeyde kavranabilir: önce üretim tarzları düzeyinde, sonra gelişim aşamaları düzeyinde, nihayet somut ekonomiler düzeyinde. Örneğin, proleterin birkaç varolma tarzı vardır: kalifiye olmayan işçi, spesiyalleşmiş işçi, profesyonel işçi, tarım işçisi, vs. Aynı şekilde, işçi, genel olarak, amerikan işçisi ya da fransız işçisi, kadın emekçi ya da erkek emekçi, kimya işçisi ya da metalürji işçisi, vs. biçimleri altında kendisini gösterir.

Varoluş tarzlarının tahlili, soyutlama ve somutlama sürecinin uğraklarından, momentlerinden) birini oluşturur. Gerçekten, ilk elde, somut realitenin değişik tezahürlerini (örneğin, saat başına ücret, ya da parça başına ücret, ya da aynî ücret) kavramak nispeten kolay ol-

makla birlikte, bu tezahürlerin özünü açığa çıkarmak (ücret işgücünün fiyatıdır) şarttır, bu açığa çıkarmak da yeniden somuta dönmeyi (primlerle birlikte, saat başına ücret, parça başına ücret, ve ayni ücret, ücretin varoluş tarzlarındandırlar) mümkün kılar.

Marksist-olmayan ekonomi politik, çoğu zaman, varoluş tarzlarını bağlantıları, ortak özellikleri dışında kavramaya çalışır: faizi, kârı, rantı, artı-değer'e bağlamaksızın inceler, Marksist ekonomi politik ise, tam tersine, kârı, faizi, rantı, artı-değer'in varolma tarzları olarak tahlil eder.

★

Ayrıca bakınız: Öz, *Fenomenal düzey*.

VERGİ SİSTEMİ (FISCALITE)

Gelirler üzerinden vergi biçiminde pay kaldırılmasını sağlayan bir devlet sistemi olup kaldırılan payların bu sistemin içinde yer aldığı üretim tarzının yasalarına uygun biçimde yeniden dağıtımını amaçlar.

Vergi sistemi, kesin bir hukukî biçim altında, aslında ekonomik ve malî bir sistem meydana getirir.

Vergi sistemi, hukukî bakımdan, belli bir anda vergilerin ve öbür resimlerin alınmasını düzenleyen ve bu işin yürütümünü sağlayan bütün yasa, karar ve hükümleri içeren bir yasalar sistemidir.

Ekonomik bakımdan, vergi sistemi, vergi yükümlülülerinin gelirleri üzerinden çeşitli şekillerde alınan vergileri dile getirir. Burada söz konusu olan vergi alma, mecburî bir karakter taşımaktadır. Bu alım, devletin ve mahallî kolektivitelerin bütçesini beslemek için gerçekleştirildiğinden ve söz konusu bütçe de kamu harcamalarının finansmanına yaradığından, üretim ilişkilerine götürür bizi; bu alım, üretim ilişkilerini pekiştirmeğe ve sürdürmeğe hizmet eder. Bir başka deyişle, kapitalist üretim tarzı içinde vergi sistemi, zorunlu olarak, iktidardaki sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir sınıf sal vergilendirmedir.

Vergi sistemi, vergi ile özdeş değildir. Belli bir anda varolan bütün vergi tiplerini içinde toplayan tutarlı bir sistemdir aslında vergi sistemi.

Vergi sistemi, zorunlu bir pay olma biçimi içinde belirdiğinden, ilk başta bir adalet sorunu olarak kendisini gösteri. Aslında sorunu bu terimler içinde koymak, üretim ilişkileri ala-

nını bırakıp ölümsüz ve zaman dışı ahlâk alanına dönmek anlamına gelir.

İnsanın insanı sömürdüğü bir sistem içinde, tıpkı ücret gibi vergi sistemi de adaletli olamaz. Böyle bir sistemde, sömürü bağıntısının unsurlarından biridir vergi sistemi. Ne var ki vergilendirme yükünün hakkaniyet ölçülerine daha uygun bir şekilde pay edilmesi için (servetlerin daha çok, ücretlilerin daha az vergilendirilmesi için) mücadele edilebilir ve edilmelidir de.

Vergi sisteminin görünürdeki amaçlarıyle gerçek amaçlarını anlayabilmek için, sınıfsal niteliğine bakmak gerekir. Görünürdeki amaç, «genel yararı» karşılayabilmek için bütçeyi besleme zorunluluğudur. Gerçek amaç ise, sermayenin genişletilmiş yeniden-üretimini sağlayabilmek için gelirleri büyük işletmeler yararına bir yeniden dağıtıma bağlı kılmaktır.

Vergi sisteminin sınıfsal karakteri, monopolist devlet-kapitalizmi döneminde daha da keskinleşmiştir. Bu son derece ağırlaşan vergi yükünün emekçilerin hayat düzeyini düşürmede rolü vardır. Bugünkü sistem, zenginlere hemen hemen hiç vergi ödetmemekte, buna karşılık emekçilerin gelirini ciddi şekilde budamaktadır. İşte bunun içindir ki ileri bir demokrasinin en büyük hedeflerinden biri de, demokratik bir vergi sisteminin hızla kurulmasıdır.

★

Ayrıca bakınız : *Bütçe, Vergi.*

VÜLGER EKONOMİ (ECONOMIE VULGER)

Liberalizmin bütün bilimsel kazanımlarını (muktesebatını) reddeden ve onun tam bir dejenerasansını ifade eden, ekonomi teorileri kılığına bürünmüş ideolojik diskurlar genel bütünü.

Vülger ekonomi, klâsik liberalizmin dejeneresansıdır. Klasik ekonomistlerin karşısına olgular tarafından dikilen çelişkilerin üstesinden gelemiyen, bu çelişkileri çözemiyen vülger ekonomistler, bizzat bu çelişkileri inkâr etmekle yetinirler: vülger ekonomistlerin iddiasına göre, bu çelişkiler birer görünüşten ibarettirler ve bir anlayışın sonucudurlar. Vülger ekonomi, sermayenin kökenini ve rolünü tahlile yanaşmaz: sermayeyi, yalnız ve yalnız, değerin asli kaynağı olarak tanımlamayı tercih eder. Vülger ekonomide, kapitalistin çıkarı ile ücretlinin çıkarı arasındaki her türlü antagonizma inkâr edilir.

Vülger ekonomistlerin muhakeme tarzı iradeci bir biçimde idealist bir muhakeme tarzıdır; vülger ekonomi'ye göre, gerek nihaî harmoni gerekse bu harmoniye götüren spazmlar kaçınılmazdır: burada, fizyokrasinin metafizik karakterdeki postulalarına bir dönüş vardır. Yine vülger ekonomi'ye göre, ücret, maliyet fiatının, tıpkı diğer unsurlar gibi, fakat gelir olarak bir kapitalistin kârından mahiyet itibarıyle farklıdır : kâr sağlıyan ile ücretli arasındaki düşmanlık bir dalâlettir (aberration), çünkü kâr ve ücret aynı tabiata sahip değildirler ve bunlar arasında hiçbir ilişki yoktur.

Vülger ekonomi, en tipik temsilcisini, klasik liberallerden apartmalar yapan, ve onların vargılarına tarihin empoze ettiği inkârları, basit muhakemeler ve muhteris savunmalar uyguluyayarak çürütmeye çalışan Frédéric Bastiat adındaki zatta bulmuştur.

Liberalizmin, klasik ekonomi politiğin dejeneresansı, herşeyden önce, ikili bir nedenle açıklanmalıdır: pratik bir neden, yani burjuvazinin egemenliği için bir tehlike haline gelmeye başlayan işçi hareketinin ortaya çıkışı ve yükselişi; ve teorik, temel bir neden, yani her türlü bilimsel burjuva ekonomi politiğin sonu demek olan marksist ekonomi teorisinin ortaya çıkışı.

★

Ayrıca bakınız : *Keynes'çilik, Marjinalizm.*

Y

YARAR (UTİLİTE)

Bir malın belirli bir beşerî sosyal ihtiyacı karşılama özelliği.

Önce bilinmesi gereken, bir malın, insanın bir ihtiyacı karşılamak için sahiplenebileceği bir şey olduğu, ihtiyacın ise, bir insanın, yaşamak için ve daha iyi yaşamak için bir şeyi mülkiyetine geçirmesi gerektiği konusundaki duygusu olduğudur.

Aynı tanıma göre, bir hizmetin yararı, o hizmetin bir ihtiyacı karşılamasıdır.

Yarar, metaın kullanım-değerine bağlıdır: öyleyse, temel veçhesini oluşturmamakla birlikte (mübadele değerinin kesin, belirleyici önemi), mübadelenin temel şartıdır. Yarar, somut emekten kaynaklanır.

★

Ayrıca bakınız : *Meta, Somut emek.*

YASA (LOI)

Fenomenler arasındaki ya da bir fenomenin çeşitli veçheleri arasındaki derin, temel, kalımlı, düzenli bağ ya da bağımlılık.

Yasalar, doğanın bağrında başlayıp gelişen nesnel süreçlerin yansısı ve toplumda olup biten şeylerin bizzat özüdürler.

Yasalar iki bakımdan nesnel bir karaktere sahiptir: insanların iradesine bağımlı değildirler; ve insanlar tarafından bilinseler de bilinmeselerde vardırlar.

Değişik doğa ve toplum yasaları, ayrı alanlarda geçerlidirler. Yasaların, kapsadıkları doğa ya da toplum alanının önemine ve kendi genelliklerine göre, hiyerarşik bir sıralanışları vardır : en genel yasalar, diyalektiğin yasalarıdır.

Düşüncenin sistemi olarak diyalektik materyalizmin, mark-

sizmin kurucuları tarafından bulunuşu, doğanın ve özellikle de toplumun özünün incelenmesi yolunda büyük bir ilerleme meydana getirmiştir. Ama şurasını da unutmamak gerekir ki doğanın ve toplumun incelenmesine uygulanan diyalektik metodun doğruluğu ve şaşmazlığı, doğa ile toplumun, diyalektiğin yasalarına uygun bir şekilde gelişmelerinden ileri gelir.

Doğanın yasaları ve toplumun yasaları, diyalektik gelişmelerindeki özdeşliğe rağmen, temel bakımından biribirlerinden ayrılırlar.

Doğa yasalarının işleyişi, soyutlama ile izlenen bilimsel gözlem yoluyle, saf biçimi içinde görülüp kavranabilir.

Ekonomik yasalarsa farklı bir şekilde işlerler. Durmaksızın değişen şartlar içinde hüküm icra eder bu yasalar. İşte bu nedenle toplum yasaları, işleyişleri karşıt eğilimlerin etkisiyle sürekli olarak bulanıklığa ve değişikliğe uğrayan, hafifleyen ve sarsılan eğilimlerdir. Bu eğilimlerin içinde en güçlü olanı, yasa niteliğine yükselir (örneğin sermaye birikimi yasalarının Marx tarafından incelenişine bakınız: *Kapital,* kitap I, c. 3)

Bu ayrımlardan, önemli bir başka özellik daha çıkmaktadır: Doğa yasalarının hemen hemen hepsi deneyler aracılığıyle saf biçimleri içinde tasarımlanabilir ve her an ispatlanabilirler; oysa sosyal bilimler için deneyler olanaksızdır ya da son derece sınırlıdır, çünkü bir sosyal olayın içinde yer alan çeşitli faktörlerin nasıl hareket edeceğini bilmek zordur (Örnek olarak, grev olayı).

Bu da, her sosyal hareketin, dolayısıyle de toplumun bütün yasalarının, doğanın ve toplumun en karmaşık ve en çok farklılaşmaya uğramış ürünü demek olan insanın aktivitesinin sonucu oluşlarından ileri gelmektedir.

Özetlemek için şöyle diyelim: doğanın (özellikle de, canlı olmayan doğanın) yasaları, açık ve belirlidirler; matematik formüller halinde dile getirilebilir bu yasalar: çünkü yansıttıkları süreçler, olağanlık dereceleri (frekansları) ne olursa olsun, (aynı şartlar içinde) hep aynı tarzda yeniden baş gösterirler.

Toplum yasaları ise, sürekli değişme halinde olan tarihsel bir konum içindeki insanların aktivitesinin sonuçlarıdır; bu olgudan dolayı da, söz konusu yasaları açık matematik formüllerle dile getirmek olanak dışıdır; olayların somut durumların içinde nasıl evrileceğini kesinlikle tahmin etmek imkânsızdır.

Bunların yanı sıra, gerçeklikte (realitede) sosyal gelişimin nesnel yasaları olmayan yasalar da vardır.

Örneğin kapitalist devlet

tarafından yapılıp yayınlanan yasalar, hiç bir şekilde nesnel ve insanların iradesinden bağımsız birer fenomen değildirler. Egemen sınıfın ahaliden belirli bir biçimde davranmasını kesinlikle ve müeyyide tehdidi altında isteyen buyruklarıdır bunlar. (Nesnel yasalar hiç bir şey «istemezler» bizden; yaparlar, etkide bulunurlar sadece, ve biz onların varlığını etkilerinden anlarız.)

Sömürüye dayanan toplumlarda bu yasalar, manevî ilkeler üzerine kurulu olduğu iddia edilen o iki yüzlü «yasal sistem»i meydana getirmektedirler. *1847 Komünist Partisi Manifestosu*'nda şöyle denilmektedir: «Sizin hukukunuz, sınıfınızın yasa mertebesine yükseltilmiş olan iradesinden başka bir şey değildir». Bu iradenin içeriği de, o sınıfın maddî varoluş şartları tarafından belirlenir. Nitekim tek tek bireylerin haydutlukları amansızca cezalandırıldığı halde, emperyalist devletlerin askerleri tarafından sömürgelerde girişilen haydutluklar cezalandırılmaz, sadece kınanır.

Örf ve âdet hukuku ve Kilise yasaları için de aynı şeyi söyleyebiliriz, çünkü bunlar da ahalinin belirli bir biçimde davranmasını şart koşmaktadırlar. Ama bu, insanların başka bir şekilde de davranabileceklerini, yani (egemen sınıfların siyasal iktidarından daha güçlü oldukları er geç meydana çıkan) nesnel ekonomik yasalara uygun şekilde hareket edebileceklerini önceden kabul etmek anlamına gelir.

Diyalektik materyalizmi idealist sistemlerden apaçık bir şekilde ayıran, yasaların nesnel karakterini ortaya koyuşudur. Bilindiği gibi, söz konusu sistemlere göre yasalar, doğanın klasik süreçlerini sistemleştirerek kavranılmalarını kolaylaştırmak için bilginlerce hayal edilmiş olan varsayımlardır. İdealist sistemler, genel olarak, işte bu yanlış tezden hareket etmektedirler.

★

Ayrıca bakınız :*Türevsel yasalar, Temel yasa, Eğilimsel yasa, Tarihsel materyalizm, Ekonomi teorisi* .

YAŞ PİRAMİDİ (PYRAMIDE DES AGES)

Nüfusun yaş ve cinsiyet bakımından yapısını temsil eden diyagram.

Belirli bir momentteki, belirli bir andaki nüfusu (örneğin 1970'de Fransa nüfusu), grafik halinde temsil etmek için, ilkin, cinsiyet (bir yanda kadınlar, bir yanda erkekler) ve yaşa (yaş sınıfları meydana getirerek) ayrımlamak gerekir. Bunun için,

ilk iş olarak, yatay olanı sayıyı, dikey olanı da yaşı göstermek üzere iki eksenden meydana gelen yatay-dikey (orthogonal) bir diyagram çizilir: dikey eksenin solundaki alan erkek nüfusla, sağındaki alan ise kadın nüfusla ilgilidir (şemaya bakınız).

Piramid biçiminde olduğundan, bu diyagrama yaş primidi adı verilir.

Genel olarak, bir yaş piramidi eşit büyüklükte olmıyan üç basamaktan meydana gelir:

— O ilâ 19 yaş arasındaki çocukları ve erginleri bir araya getiren taban;

— 20-25 yaş arasındaki yetişkin nüfusu içine alan orta basamak;

— yaşlı kimselere (65 yaşın üstünde kalan) tekabül eden üst kısım.

Bu üç basamak biçimine bağlı olarak, çok çeşitli piramit ayrımları yapılır ki, bunların içinde üç tanesi özellikle önemlidir:

— tabanı geniş, orta ve üst kısımları basık, şemsiye (parasol) biçimindeki ve doğum oranlarının yüksekliğini ifade eden primidler: az gelişmiş ülkelerin piramitleridir bunlar;

— sivri kubbe biçimindeki piramidler; bunlar yaşlı nüfuslara ait piramitlerdir (Fransa'nın durumu kısmen budur);

— topaç biçimindeki piramitler; bunlar nüfusun giderek azalmaya yüz tuttuğu ülkelere özgü piramitlerdir.

Yaş piramitleri, belirli bir anda çekilmiş, bir fotoğrafa, bir enstantaneye benzerler. Bu bakımdan, bir nüfusun demografik tarihini (özellikle de savaşların etkilerini) ortaya koyarlar ve nüfusun gelecekteki evriminin kaba hatlarını kestirmeyi mümkün kılarlar.

Şu halde, yaş piramidi, bir ülkenin demografik sağlığını, bu ülkedeki doğum ve ölüm oranlarının düzeyini dile getiren iyi bir göstergedir.

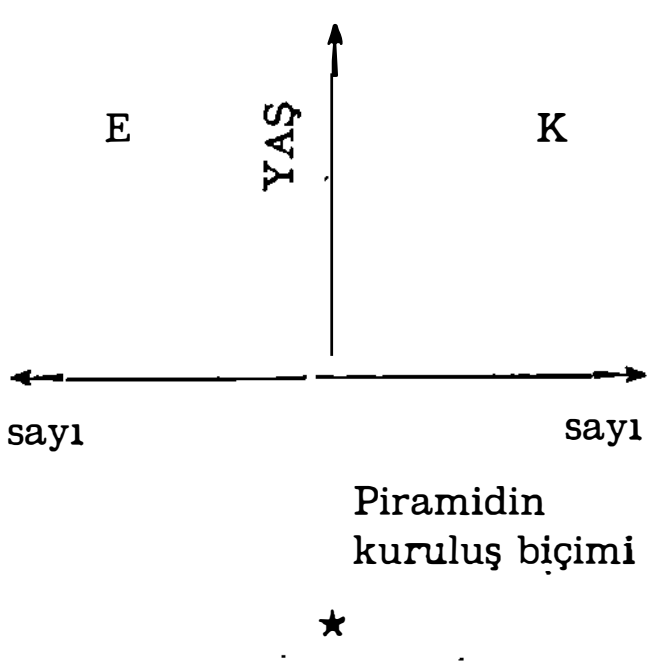

Piramidin kuruluş biçimi

★

Ayrıca bakınız : *Demografi, Nüfus.*

YATIRIM (INVESTISSEMENT)

Üretim aygıtını işler halde tutmak ya da geliştirmek için bir girişimci tarafından yapılan harcama olup nakdî sermaye'den (copital-argent) üretici sermayeye geçişi dile getirir.

Bir işletmede yatırım, belli bir miktarda parayı, üretimi arttırmak ve bundan eskiye oranla daha çok kâr sağlamak amacıyle iş araçlarına (üzin, makinalar, vs.) dönüştürmeğe dayanır. Bu durumda çoğu zaman «üretici yatırım» dan söz edilir.

Bir devlet de çeşitli yatırımlar yapar: örneğin Ulusal Eğitim, amacı üreticileri yetiştirmek olduğu ölçüde, bu yatırımlardan biridir. Kamu Sağlığı da, emek gücünü koruyup sürdürme ve yenilemeye dönük olduğuna göre, bir başka devlet yatırımı olmaktadır.

Yatırımların değerlendirilmesi, ölçek olarak bir işletme ya da ulusun alınışına göre değişir. Çalışır durumdaki bir fabrikanın satın alınması, alıcı bakımından bir yatırım, ama satıcı bakımından belli bir miktar parayı yatırımdan çekme anlamına gelir; oysa ekonominin tümü bakımından, burada hiç bir yatırım yoktur;

Kapitalist için, yatırımları bakımından zorunlu finansman araçları, şu kaynaklardan sağ-
yatırım yoktur.

— otofinansman, yani kârların işletme tarafından ayrılıp tutulan kısmı;

— kamuya hisse senedi ya da tahvil satışı;

— bankalardan ya da kamu kuruluşlarından sağlanan çeşitli krediler:

— dolaysız ya da dolaylı biçimlerde devlet hazinesinden sağlanan yardımlar.

Yatırımlar, para piyasası tarafından, yani kapitalist tasarrufları tarafından gittikçe daha küçülen oranlarda karşılanmaktadır. Gittikçe biraz daha büyük önem kazanan yatırım kaynakları ise, otofinansman ve kamusal finansmandır (yani vergi yükümlülüğü).

Son Dünya Savaşı'ndan bu yana Fransa'da pek az yatırım, gerçekten özel yatırım olarak kalınıştır; çoğu yatırımlar, şu ya da bu şe'-ilde, «karma» yatırım halini al durumdadırlar. Demir-çelik sanayii, bunun en güzel örneklerinden biridir: ilk üç plan dönemi boyunca yapılan 15 milyarlık yatırıma hisse senedi sahiplerinin katkısı, sadece, % 7.5 oranında olmuştur; gerisi otofinansman yoluyle, yani emekçiler tarafından yaratılan ya da devlet fonları sayesinde gerçekleştirilen kârlarla kapatılmıştır.

Nitekim bu işletmelerin ulusallaştırılmasını haklı çıkaran bellibaşlı nedenlerden biri de bu durumdur.

Yatırım üretici olduğundan, sık sık, onun uğrunda fedakârlıkta bulunmaları istenir emekçilerden: gerek patronlar, gerekse devlet, yatırımların finansmanı için daha büyük bir tasarruf sağlayabilmek üzere ailelerin tüketimini frenlemek gerektiği fikrini geliştirirler. Bu arada söylenmesi unutulan nokta, yatırımın, büyük işletmelere sahip olan kapitalistlerin çıkarlarına yapıldığı ve bu çıkarın da toplumun çıkarı ile bir ve aynı çıkar olmaktan uzak kaldığıdır. Kapitalist, yapacağı yatırım toplumun gerçek ihtiyaçlarına tekabül etmese bile, kendisine en fazla kazanç sağlayacak olan alana yatırım yapar.

Satılabilecek ve kazanç sağlanabilecek ürünler imal etmek için yatırım yapılır. Buna karşılık, atom santralleri için tel çekilen Fransız haddesi, bilimsel bakımdan belli bir kazanç temsil ettiği halde, kısa vâdede Amerikan haddesinden daha az rantabl olduğu bahanesiyle yarım bırakılmıştır. Öte yandan, devlet kesiminde, bütçenin Ulusal Eğitim ve Kamu Sağlığı alanlarındaki yetersizliği, artık üzerinde durmayı gerektirmeyecek kadar herkes tarafından yeterince bilinmektedir.

Özetleyecek olursak: büyük işletmelerin kapitalist mülkiyet biçimi, yatırımların, tüm nüfusunun hayat düzeyini ve şartlarını yükseltecek şekilde, ekonominin uyumlu ve rasyonel gelişimini sağlamak üzere yapılmasına karşıt düşmektedir.

★

Ayrıca bakınız : *Amortisman, Finansman, Otofinansman.*

YATIRIM ŞİRKETLERİ (SOCIETES D'INVESTISSEMENTS)

Bellibaşlı iş bankaları tarafından, çoğu zaman büyük mevduat bankalarıyla ortaklaşa olarak sıkı sıkıya denetlenen ve finans oligarşisinin nakit - sermaye üzerindeki egemenliğini arttırma amacını güden finans organizmaları.

Yatırım şirketleri, bir menkul değerler portföyünü elde etmek ya da yönetmek amacıyle, bankalar ve sigorta şirketleri tarafından kurulur.

Senetleri Borsa'da satılan bu şirketlere, ancak bir başka hisse senedi sahibinin yerini alarak girilebildiği için, kapalı şirketler denir.

Bu karakter, tasarrufu (özellikle de küçük ve orta tasar-

rufu) izlemeğe her zaman elvermediğinden, 1964 yılında, açık ya da değişken sermayeli yatırım şirketleri kurulmuştur.

Bu şirketler küçük tasarruf sahiplerine, Borsa'daki hükümet memurlarının ve Borsa'nın aracılığından geçmeksizin hisse senedi alma olanağını sağlamaktadır. Bunun için de, gerek sınaî ve ticarî şirketlerden ve gerekse ekonomik devlet kuruluşlarıyle işletmelerinde hisse senedi ve tahvil satın alarak bir menkul değerler portföyü kurmaktadırlar. Sonra da bu şirketler, kendi hisse senetlerini piyasaya çıkararak her senet alıcısına istediği ânda şirkete girmek ve şirketten çıkmak olanağını tanırlar ve hisseleri Borsa kuru üzerinden ödemeyi taahhüt ederler. Hedefleri, küçük tasarrufların katkısını sağlamaktır.

Bu şirketler, bir finans grupunun kendi öz sermayelerinin katkısını kısarak koca bir organizmalar bütününü kontrol altına almasını sağlamaktadırlar.

Bu şirketler, kontrolleri altında tuttukları şirketlerin hisse senetlerinin bir kısmını küçük tasarruf sahiplerine, emekli kuruluşlarına, Mevduat ve Emanet Sandığı gibi yarı kamusal organizmalara satmak suretiyle egemen finans gruplarının gelişmesini ve sermayenin daha büyük çapta santralizasyonunu sağlamaktadırlar.

Böylece iş bankaları, bir vakitler doğrudan doğruya katkıda bulunarak denetlemek zorunda kaldıkları sanayi şirketlerinin denetimini, şimdi dolaylı yoldan ve büyük çapta sermayeyi bu işe bağlamaksızın sürdürme olanağına kavuşmuş olmaktadırlar.

İş bankalarının çoğu önemli vergi bağışıklıklarıyle donatılmış bulunan, ve özellikle, kapitalist bankacıların ihtiyaçlarına tekabül eden kurumlar olarak beliren yatırım şirketlerinden birini ya da bir çoğunu böylece denetimleri altında tutmaktadır. lar.

Bu şirketlerin yanı sıra, «değişken sermayeli» şirketler denilen başka tipte şirketler de vardır ki, bunlar bankalara, plasman potansiyellerini arttırma ve hareketsiz kalma riskiyle karşı karşıya bulunan tasarrufları kendilerine çekme olanağını sağlamaktadırlar.

Gayrı menkul mallara yatırım şirketleri de bir başka yatırım şirketi çeşidi meydana getirirler. Bunların konusu, kendileri tarafından inşa edilip yerleşime ayrılmış olan yapıların işletilmesidir.

Böylece bütün bu yatırım şirketleri, bankaların etkisini tamamlamaktadırlar. Bu şirketlerin ortaya çıkışı, daha şimdiden varoldukları ülkelerin çoğunda «sermayenin» sözümona «demokratlaşması» konusundaki teorilerin propagandadasına temel ve dayanak olmuştur; oysa

bu tür şirketlerin kuruluşu, sermayenin gittikçe artan santralizasyonuna tanıklık eder ve sermaye iktidarının pekiştiğini dile getirir.

Bu şartlar içinde, hiç şüphe yok ki, iş bankalarının ulusallaştırılma çerçevesi içine söz konusu bankalara bağlı bütün bu şirketleri de koymak gerekmektedir.

*

Ayrıca bakınız : *İş bankaları, Finans grupları.*

YEDEK SANAYİ ORDUSU (ARMEE INDUSTRIELLE DE RESERVE)

Üretimden elenmiş ya da uzaklaştırılmış, sürekli ya da geçici olarak işsiz bırakılmış işçilerin genel bütünü.

Kapitalist sistemde, sanayide kullanılan el-emeği, birbirini tamamlayıcı karakterde iki büyük bütüne bölünebilir: fiilen kullanılan bütün aktif emekçilerden oluşan aktif sanayi ordusu ve belirli bir ânda işsiz durumda bulunan, az ya da çok uzun bir zaman aralığı için üretimden uzaklaştırılmış olan bütün işçileri içine alan yedek sanayi ordusu. Buna göre, toplam sanayi ordusu ve, dolayısıyle, işçi sınıfı, yalnızca aktif bölümüne değil, belirtilen iki oluşturucusunun (composante) toplamına eşittir.

Kapitalist üretim tarzının gelişimi tarafından zorunlu olarak yaratılan yedek sanayi ordusu, bu üretim tarzının asli nesnel faktörlerinden biridir. Bir anlamda, kapitalist üretimin varoluş şartlarından bir tanesidir, çünkü ona «her zaman işletilmeye hazır ve her zaman serbest beşerî madde» sağlar (K. Marx).

Yedek sanayi ordusunun yaratılması nispî aşırı - nüfus'un ortaya çıkışından ayrılmaz karakterdedir; bu nispi aşırı-nüfus ise, istihdam hacminin (işgücü'nün) daha sonraki bir artışının başlıca kaynaklarından biridir.

Kapitalist birikimin ilerlemesi, üretimin genişlemesi, atılım evreleri ve gerileme evreleriyle, genel olarak döngüsel (cyclique) bir tarzda gerçekleşir. Atılım sırasında, işgücü ihtiyaçları (yeni emekçilerin işe alınması) toplam işgücü'nün genişletilmiş yeniden-üretim'ini içerir. Bu artış yalnız aktif işçilerin zürriyeti temeli üzerinde gerçekleşemez, üretime girmeye hazır, serbest, yetişmiş emekçilerden oluşan bir kitlenin varlığını şart koşar.

Tersine olarak, buhran ve çöküntüler sırasında, bu ek işçiler fazla gelirler ve gerisin geriye üretim döngüsünün dışına

atılırlar.

Yedek sanayi ordusu ve aktif sanayi ordusu organik bir bütünsellik oluşturur. Her ikisi de sermayeye aittir. Her ikisi de kapitalist üretim sürecini genişletilmiş bir temel üzerinde şartlandırır.

Buna göre, yedek sanayi ordusunun hacmi, aktif sanayi ordusunun hacmine göre ters orantılı değişme eğilimindedir. Belli dönemlerde, sanayi yedeğinin, bazan kısmen, bazan da hemen hemen genel bir tarzda aktif hizmete yeniden sokulduğu görülür. Bu daralma peryodlarının ardından, genel olarak, genişleme, yani daha geniş bir çerçevede yeniden-kuruluş peryodları gelir.

Bir yedek sanayi ordusunun varlığının mantıksal zorunluluğu, işsizlik fenomeninin kapitalist rejimde niçin bir ekonomi yasası olduğunu anlamamıza imkân verir.

Monopolist devlet kapitalizmi döneminde, yedek sanayi ordusu uluslararası bir karakter kazanma eğilimindedir. Yalnızca, üretimden uzaklaştırılmış bütün emekçileri değil, fakat aynı zamanda, örneğin uygun mesleki formasyon eksikliğinden dolayı üretime girememiş emekçilerin bütününü de içine alır. Yalnızca işçileri değil, birçok teknisyeni, mühendisi, kadroyu da kapsar. Evrim ritmi gittikçe daha çelişik bir karakter alma eğilimi gösterir. Otomasyonun işin içine girmesi, hacminin şiddetle artması ve bileşiminin değişmesi gibi bir sonuç verme tehlikesini taşır.

*

Ayrıca bakınız : *Kapitalist birikim, Kapitalist birikimin genel yasası, Nispî aşırı - nüfus.*

YENİ - SÖMÜRGECİLİK (NEO-COLONIALISME)

Emperyalistler tarafından, sömürgeci baskıdan kurtulmuş ve bağımsızlıkları için mücadele etmekte olan ülkeler üzerindeki egemenliklerini korumak, azamî politik denetim ve ekonomik sömürü sağlamak amacıyla yaratılan ekonomik, politik, askerî ve ideolojik tedbirler sistemi.

Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin çoğunluğu politik bağımsızlıklarını elde etmiş olmakla birlikte, içlerinden bir çoğu, emperyalist ülkelere ekonomik açıdan bağımlı durumdadırlar. Bu ülkelerin girişimlerinin büyük bir bölümü, doğal kaynaklarının çoğunluğu, yabancı monopollerin elindedir ve bu monopoller sömürdükleri bu ekonomik bakımdan bağımlı ül-

kelerden muazzam kârlar elde etmeyi böylece sürdürebilmektedirler.

Yeni - sömürgecilik, emperyalistlerin azgelişmişlere yaptıkları ekonomik «yardım» biçiminde ifâdesini bulur; bu yardımın esas amacı, yardım gören ülkelere, yabancı monopollerin ekonomik durumlarını korumalarını ve sağlamlaştırmalarını ve böylece bu ülkelerin ekonomik ve politik gelişimlerini kendi çıkarlarına tâbi kılmalarını sağlayan anlaşmalar empoze etmektir. Bu anlaşmalar, çoğu zaman, «yardım gören» ülkede bol sayıda ekonomik ve malî danışmanın bulunmasını şart koşar ki, bu danışmanlar kapitalist kalkınma yolunun öncüleridirler.

Emperyalistlerin bir dizi Asya ve Afrika ülkesini soktukları politik ve askerî saldırı blokları (CENTO, OTASE ve daha başkaları), bir boyun eğdirme aracı, azgelişmiş ülkelerin yeni bir kolonyal sömürü biçimidirler.

Karşı-devrim ihracı, içişlerine silâhlı müdahale, bu ülkelere uygulanan geçer akçe yöntemlerdir.

Yeni-sömürgeci politikanın bu çeşitli baskı araçlarına, bir de, şovenizme ve burjuva milliyetçiliğine dayanan, ulusal kurtuluş hareketine karşı ideolojik saldırı eklenir.

Yeni-sömürgecilik'e karşı mücadeleleri içinde devrimci hareketlerin karşılaştıkları problem, ulusal kurtuluşun görevleriyle sosyal kurtuluşun görevlerini bileştirmektir. Ulusal baskı ve kapitalist rejim sıkı sıkıya birbirlerine bağlı olarak ortaya çıktıkları ölçüde, ikincisini ortadan kaldırmadan birincisinin yenilemeyeceği kanısı kendini empoze ettiği ölçüde, işçi sınıfına dayanan (bu sınıf ne kadar zayıf olursa olsun) ve işçi sınıfının ideolojisi üstüne temellenen bir parti için, iktidarı ele geçirmek ve oldukça kısa bir süre içinde ulusal kurtuluş görevlerinden sosyal devrim görevlerine geçmek imkânı var demektir.

★

Ayrıca bakınız : *Sömürgeleştirme, Emperyalizm, Azgelişmişlik.*

YENİDEN - ÜRETİM (genel olarak) [REPRODUCTION (en général)]

Üretim döngüsünün bütünü içindeki kesintisiz, vazgeçilemez tekrarı.

Her toplum, her sosyal formasyon, yaşamak ve gelişmek için, ihtiyaçları tatmine yarıyan maddî değerler (kullanım değerleri) üretmek zorundadır. Bu üretim döngüsü kesintisiz

olmak zorundadır, çünkü tüketilen (yok edilen) ürünlerin yerini yenilerinin sürekli olarak alması zorunludur. Nitekim, her gün, kömür yanar, ama her gün yeni kömür çıkarılır; her yıl buğdaylar biçilir, ama her yıl yeniden ekim yapılır...

Üretim döngüsünün kaçınılmaz tekrarına (terimin geniş anlamında) yeniden-üretim adı verilir. Bütün toplumların karşılaştığı temel problemlerden ve aynı zamanda onların başlıca varoluş şartlarından biridir.

Genel bir tarzda, yeniden-üretim süreci, üretim süreciyle aynı biçime bürünür: öyleyse, yalnız, insan emeğinin ürünü olan ve toplumun ihtiyaçlarını gideren ürünleri değil, aynı zamanda maddi üretimi şartlandıran üretim ilişkilerini de sürekli olarak yaratmak zorundadır.

Demek ki, yeniden-üretim, hem üretici güçlerin (üretim araçları ve en başta üretim âletleri, işgücü, bilim ve teknik) yeniden-üretimi hem de üretim ilişkilerinin, yani temel sosyal sınıfların yeniden-üretimi demektir.

Bu durumda, somut olarak, tarihsel olarak genelde üretimden söz edilemez. Her keresinde, hangi yeniden-üretim tipine atıfta bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle, sömürenler ve sömürülenler olarak antagonist sınıflara bölünmüş bütün toplumlarda, yeniden-üretim sürer ve, çoğu zaman, genişleme, bu bölünmeyi, bu sömürüyü güçlendirme eğilimi gösterir.

Bununla birlikte, yeniden-üretim, ekonominin en genel yasalarındandır. Gerçekte, bütün üretim tarzlarına ilişkindir.

Burjuvazinin ideologları, sürekli olarak, kapitalist yeniden-üretim'in tarihsel biçimiyle genel yeniden-üretim'i birbirine karıştırma eğilimi gösterirler. Kapitalist yeniden - üretim tarzının bütün toplumlar için geçerli olduğunu ispat etmek egilimindedirler. Bu nedenle, geçici bir tarihsel tezahürden başka birşey olmayanı, genel yasa olarak kabul ederler.

★

Ayrıca bakınız : *Ekonomik ve sosyal formasyon, Gelişim tarzı, Süreç.*

YERLEŞİM (HABITAT)

İnsanların oturmasına ilişkin işlev olup bir çevrelenme birimine bağlanır.

Yerleşim konumu ve politikası, varolan üretim ilişkilerini dikkate değer bir tarzda, dolaysız olarak dile getirir. Gerçekten

de insan konutlarının mekân içinde yerleşme şekli nasıl herşeyden önce bu üretim ve mübadele isterlerinin bir gereği ise, genişlemiş yeniden-üretim de bu konutların uygun bir arazi üzerinde ve gittikçe daha artan bir oranda süreklilik kazanmasını ve konsantrasyonunu şart koşar.

Yerleşim kavramı, işte bu realiteyi dile getirir. Bu realite konut işlevini içermekte ve belirlemektedir. Ama yerleşime oranla konut, üretime oranla atölye ne ise odur. Konut, elemanter bir sosyal hücreyi barındırmak üzere yapılmış olan hacim olarak tanımlanır; buna karşılık yerleşim yeri, bu konutu, daha geniş bir sosyal ve coğrafi kontekstten ayırmaksızın içermektedir («yerleşme yeri», İngilizcede «human environement» le, Almancada da «menschliche Behausung»la karşılanmaktadır). Çevre birimi önceden, önsel olarak saptanmamıştır: Bir kentçilik planının sonucu olan bir kasaba, kent, mahalle, «bölge» de olabilir. Bunun böyle oluşu, bizi, gerek konuta zorunlu olarak eşlik eden unsurları (okulları: sosyal, kültürel, sportif, vs. donanımları) ve gerekse oturulan yerin nitel problemlerini (temel ya da ikincil karakter; öngörülmesi gereken yapı tipi; iş yerlerine ulaşma durumu, vs.) küçüksemeye götürmemelidir.

Yerleşim problemlerinin genişliği ve çeşitliliği, üretim tarzlarının ardarda sıralanışı sırasındaki iki belirleyici unsur tarafından ortaya konmuştur:

— toplumların yerleşik yaşama şartlarını yaratmış olan, tarımsal üretimin gelişimi;

— kapitalizmle başlayan ve güçlü bir kentleşme olayına yolaçan sanayileşme.

Üretim ilişkilerinin yerleşim üzerindeki etkisini dile getiren sayısız örnek vardır: Kabil «kure» si ataerkil ailenin işleyişini yansıtırken, bazı Çinhindi topluluklarının bir çok aileyi barındıran «uzun ev» i de kolektif bir toprak işleme tarzını dile getirmektedir. Tıpkı bunun gibi «gecekondu» mahalleleri de, iç göç sonucu kentlere doluşan sayısız emekçiye kapitalizm tarafından hazırlanan kaderi hazin bir biçimde gözler önüne serer. Ama belirlenme daima mekanik değildir. Nitekim birleşik ve sınırlı bir aile için yapılmış olan ev, başlangıçta, tarımdaki üretim sürecinin pek belirli birtakım isterlerine karşılık verir; ama bireysel evden alınan zevk, bu sürecin dönüşüme uğramasından sonra da sürüp gitmiştir. Bireysel yerleşim yerine olan düşkünlük, «küçük mülkiyet sahibi miti»ne indirgeyemeyeceğimiz cinsten karmaşık gerekleri karşılar: toprak rantına sahip olmanın yeni yeni biçimleri, kentlerin aşırı büyümesinin doğurduğu «sakıncalar», gayrimenkul sahibi olmanın güven-

lik değeri vs.

Kapitalizm döneminde yerleşme yeri, görüldüğü gibi, sadece yapım tekniklerinin ilerlemesiyle açıklanamayan derin bir evrim geçirmiştir. Bu üretim tarzının ortaya çıkışı, kentlerin gelişmesinin yanı sıra, yerleşmenin de hızla yeni bir dağılımına yolaçmıştır: Varlıklı sosyal tabakalar, merkezî semtleri ele geçirmiş ve çalışan toplulukları banliyölere sürmüştür. Yerleşmedeki yeni aşama, tamamıyle kâr yasasına itaat etmekte ve bu yeni yerleşme tarzının mekân içindeki dağılımı da spekülatif bir karakter kazanmaktadır. Bu durumda kira ücreti, sadece yapım ve bakım masraflarını karşılamakla kalmayıp yapı sahibinin kârı ile arsanın toprak rantını da içerdiğine göre, sömürü ilişkilerini dolaysız bir şekilde yansıtır. Kira bedellerinin sürekli artışı, uzun süre, emek-yerleşme şartlarını kabule zorlamıştır.

Monopolist evreye geçişle birlikte, önemli dönüşümler de başlayacaktır. Finans kapitalizmi, toprak rantını yavaş yavaş kendi tekeli altına almaktadır: Bu elkoymanın bellibaşlı yolu durumundaki ipotek kredisi, konutların finansmanını da kapsamaktadır. Uygulanan faiz hadleri, özel binaların rantabilitesini hemen hemen sıfıra indirmektedir; çünkü kiraları sınırsızca arttırmak olanağı yoktur. Dolayısıyle de toplumun ve kapitalist devletin, nüfusun minimum yerleşme ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir konut politikasını gerçekleştirme gücüne sahip olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Bu eksiklik, konut herhangi bir tüketim maddesi olmayıp en ilkin işgücü'nün yeni baştan vücutta toplanmasına katkıda bulunduğu için, daha da ciddi bir nitelik kazanmaktadır.

İşçi hareketinin Fransa gibi bir ülkede örgütlenmesi, emekçilerin yerleşme yerlerinin büyük çapta düzeltilmesini sağlamış bulunmaktadır. Yapım işlerinin önemli bir kısmını gene özel inşaatçılar gerçekleştirmektedirler; bunun için de bu kişiler, spekülasyondan (yerleşmenin kent çevresinde daha ucuz arazilere kaydırılması) ve emek gücünün nispeten yüksek değerinden yararlanmaktadırlar. Kira bedellerinin yeterince rantabl olmayışı, mülkiyet ya da ortak mülk «edinme» nin genelleşmesiyle dengelenme yolundadır. Ama emekçiler, nispeten iyi durumlarını bir «sosyal inşaat» sektörünün kurulmasına borçludurlar asıl: HLM'ler ve primli konutlar, bu bakımdan önemli bir rol oynamıştır.

Bugün bu kazanımların yeniden tartışma konusu yapılması ve sonuçlarının ortadan kaldırılmağa çalışılması da söz konusudur: her yıl yapılan sosyal konutların sayısındaki nispî düşüşten gayrı, tavan fiyat uygu-

laması (maksimum bir amenajman maliyeti) da, tüm borçlanma hak ve olanaklarına rağmen, (arazi spekülasyonu kredi olanaklarını ağır şartlara bağlı duruma soktuğu ölçüde) yerleşme yerinin kalitesinde bir zorunlu düşüşe yolaçmakta ve aynı zamanda da kira bedellerini bir çok işçi ailesinin ödeyemeyeceği oranda yükseltmektedir. Özel inşaat alanındaki özel mülk edinme olanakları da yüklümlerin ağırlaşmasıyle atbaşı gitmemektedir: bugün işçi, böyle bir mülk edinebilmek için yıllık gelirinin 5-10 katını ayırmak zorundadır...

Sosyalist ekonomide, yerleşme sorununa çok daha farklı terimlerle yaklaşılmıştır; toprağın kolektif mülk oluşu ve lojmanlar için bir «genel fon» un kuruluşu, işin nicel yanlarının metotlu bir şekilde hallini sağlamıştır: 13 metre kare norm olarak alınmakta ve sorunun bu eşiğin ötesinde kritik olmaktan çıktığı kabul edilmektedir. Kira ücretleri, sadece bakım masraflarına ve (50 ya da 100 yıl üzerinden) amortisman payına göre hesaplanmaktadır. Nitel bakımdan yerleşme yeri, hiç bir sosyal «ayrılık ve ayrıcalığı» içinde barındırmaz. Konut hiç bir zaman çalışma yerinden uzakta değildir ve minimum bir yan donanım (kreşler, bahçeler, vs.) daima insanların hizmetine sunulmuştur. Teknik ve mimarî tercihleri, ayrılan kaynakların en iyi şekilde kullanımına bağlı olarak, öncelikle geliştirilecek olan yerleşme yeri tipleri belirlemektedir.

★

Ayrıca bakınız: *Ekonomik alan (Espace economique), Lokalizasyon, Kentleşme.*

YILLIK ÖDENTİ (ANNUITE)

Bir borcun kapitalinden ve faizlerinden kurtulmak için her yıl ödenmesi gereken meblağ.

Ödemeler her yıl eşitse, yıllık ödentiye «sabit» ya da değişmez denir.

Yıllık ödemeler farklıysa, yıllık ödentiye «değişken» denir: kabul edilen tediye formülüne göre, ilerleyici tediyeler ya da gerileyici tediyeler.

Eğer tediyeler taraflar arasında kararlaştırılmış bir vâdeden sonra başlıyorsa, yıllık ödentiye «ertelemeli» denir. Burada, özellikle sınaî yatırımlar konusunda verilmiş bir «bağışıklık» söz konusudur.

Bir sermaye teşkili amacıyla hesaplanmış «plasman yıllık ödentileri» de vardır.

Banque de France'ın resmî faiz oranı, yılda % 6 dolaylarındadır. Bu oran, kapitalist toplumun malî pratiğine bağlı tefeci uygulama gerçekliğini gizler.

ÖRNEK: on yıl üzerinden % 6 faizle 100 000 F'lık istikrazın hesabı şöyle olacaktır:

$$\frac{100\,000 \times 6}{100} = 6\,000 \times 10 = 60\,000 \text{ F}$$

faiz + harcamalar.

Gerçekte tediyelerden dolayı, faizlerin hesabı şöyle yapılmalıydı:

1. yıl:
100 000 x % 6 = 6000
2. yıl:
90 000 x % 6 = 5400
3. yıl:
80 000 x % 6 = 4800
4. yıl:
70 000 x % 6 = 4200
5. yıl:
60 000 x % 6 = 3600
6. yıl:
50 000 x % 6 = 3000
7. yıl:
40 000 x % 6 = 2400
8. yıl:
30 000 x % 6 = 1800
9. yıl:
20 000 x % 6 = 1200
10. yıl:
10 000 x % 6 = 600

33 000

Hemen görülüyor ki, % 6'lık oran 33 000 F'lık faizi temsil edecekken, 60 000 F'lık faizi temsil etmektedir; bunun anlamı ise, uygulanan gerçek faiz oranının aşağı yukarı % 11'e çıktığıdır.

Faiz oranları, basit faiz ve bileşik faiz olarak ayrılırlar. Bir sabit sermaye tarafından üretildiği zaman, faize «basit» denir. Vadesi gelen faizlerle sürekli büyüyen bir sermaye üzerinden hesaplandığı zaman, faize «bileşik» denir.

★

Ayrıca bakınız: *Amortisman.*

YÖNETİM KURULU (CONSEIL D'ADMINISTRATION)

Sermaye şirketlerini, özellikle de anonim şirketleri yöneten ve gerçek ekonomik iktidarı kendi elinde toplayan ve tutan organ.

Fransa'da ve daha birçok başka kapitalist ülkedeki ticari şirketlerin Genel Meclis adını taşıyan ve teorik olarak genel politika ve yönelim alanlarında tek söz sahibi olan bir yasama organı ile bu Genel Meclis tarafından seçilen ve Yönetim Kurulu adını alan bir jestiyon organları bulunmaktadır.

Aslında tüm gerçek iktidarı yürüten organ, belirli sayıda yö-

neticiden oluşan bu Yönetim Kurulu'dur. Asıl kumanda düğmeleri, bu organın elindedir.

Yönetim Kurulu da, kendisi adına iş görecek bir yürütme organı tayin eder; bu organın başında Genel Yönetici Başkan bulunmaktadır. İşte bu YK ile GYB, monopol kapitalizminin bugünkü temel mekanizmalarından birini meydana getirmektedir. Gerçekten de Yönetim Kurulu üyelerinin çoğu, aynı zamanda, genellikle finans gruplarının temsilcileridirler.

Öte yandan Yönetim Kurulu, alabildiğine etkili bir kâr kaldırma ve transfer aracıdır.

Yönetim Kurulu, esrar perdesiyle örtülü, gizli bir organdır.

Demokratik bir şekilde seçilmiş gözükmesine rağmen (kaldı ki bu seçilme işi de, tamamiyle «censitaire» bir demokrasi anlayışına dayanmaktadır), Yönetim Kurulu, aslında finans oligarşisinin hukukî-ekonomik şekillerinden birini meydana getirir. Yönetim: çağdaş kapitalizmin tipik şekillerinden biridir bu: ve aynı bir bireyin Yönetim Kurulu'nda bir dizi görev alışını da bu durum açıklar. Özellikle diyelim şu kadar toplantıya katılma gerekçesiyle ek ücret ve ödenekler koparma tarzının temelinde de bu çoğulculuk anlayışı bulunmaktadır.

★

Ayrıca bakınız: *Finans grupları, Finans oligarşisi, Hisse senetli şirketler.*

Z

ZANAATÇI (ARTISAN)

El işi mesleklerden birini, bir mekanik zanaatı kendi adına yürüten kalifiye emekçi.

Zanaatçı, kendi üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran ve faaliyetinin ürünlerini bir piyasada dolaysız şekilde satan, tüccar durumunda bir küçük üreticidir.

Bu genel karakteristikler, zanaatçının bir yandan işçiye, öte yandan da kapitaliste oranla farkının ortaya çıkmasını sağlar.

İşçinin tersine olarak zanaatçı, kendi işgücü'nü değil, gerçekleştirdiği bitmiş ürünleri (kullanım değerlerini) satar. Üretim araçlarının sahibi sıfatıyle, çok sınırlı sayıda da olsa, işçi kullanır.

Ama kapitalistten farklı olarak zanaatçı, işin yürütümünde kişisel ve sürekli şekilde pay sahibi olan bir kalifiye emekçidir. Ayrıca da zanaatçı, kendi işletmesinin yönetimini, aracı kullanmaksızın kendisi sağlamaktadır.

Zanaatçı tarafından gerçekleştirilen metalar, piyasada, maliyet fiyatlarının üzerinde bir fiyata satılmaktadır. Aradaki fark, kârı oluşturur; bu kâr da, bir artı-ürün dile getirmektedir: bu ürün fazlası bir yandan zanaatçının öz emeğinin bir parçasını, öte yandan da zanaatçının işçileri tarafından üretilen artı değer'i içerir.

Görüldüğü gibi zanaatçı ile kapitalist, biribirine yeterince benzer nedenlerle davranmaktadırlar; şu farkla ki zanaatçı, mamul bir kaliteli ürün ortaya koymak için uğraşır: kalite kaygısı, burada, çoğu zaman niceliği bastırmaktadır.

Fransız Zanaat Yasası'na göre, işveren durumundaki zanaatçı, bazı belirli mesleklerde, kendi ailesinin üyeleri dışında beş işçi çalıştırabilir.

Görüldüğü gibi zanaat işletmesi, zorunlu olarak, çok küçük

boyutludur ve genellikle de ailevî bir karakter gösterir. Zanaat biçimi altında ancak dülgerlik, çilingirlik, kunduracılık, ciltçilik, vs. gibi bağımsız meslekler yürütülebilir etkili olarak.

Zanaatçı, kapitalist işletmeye oranla son derece az makina kullanır; hele makine-avadanlık hemen hemen hiç kullanmaz. Tekniği de, çoğu zaman alet temeline dayanmaktadır.

Zanaatçı, pratik bakımdan hemen hemen bütün üretim tarzlarında rastlanan çok eski bir ekonomik kategoridir.

İlkel komünün çözülme döneminde iş bölümünün hızla ilerlemesi sonucu doğmuş olan zanaatçı, köleci ekonomide çok önemli bir rol oynayacaktır (tarımsal olmayan ürünlerin üretimini, aşağı yukarı bütünüyle, o sağlamıştır). Feodal, kapitalist, ve sosyalist üretim tarzlarında da görürüz zanaatçıyı (bununla birlikte sosyalist üretim tarzında bu kategori, önemini hızla yitirerek ortadan kalkma eğilimindedir). Bütün bu uzun evrim boyunca zanaatçı, bazan, (bütün kapitalizm öncesi üretim tarzlarında, çeşitli derecelerle ve parlayıp kararmalarla) temel kategori olarak, bazan da (kapitalist ve sosyalist üretim tarzlarında) ikincil bir kategori olarak meydana çıkmaktadır.

Kapitalizmin gelişimi daima zanaatçıların zararına bir gelişim olmuştur; çünkü zanaatçıların, kapitalist işletmelerdeki modern teknikler karşısında mücadele güçleri yoktur. Bununla birlikte bazı sektörlerde (onarımcılık, tesisatçılık, vs.) zanaatçı, büyük işletmeler karşısında kendini koruyarak varlığını sürdürebilmiş ve hattâ bazan da ilerleyebilmiştir. Ne var ki bu, aslında gerçek ekonomik bağımsızlığın yitimini ifade eden hayalî bir varlık sürdürüş olmuştur.

*

Ayrıca bakınız: *Zanaatçılık, Orta tabakalar, Piyasa üretimi.*

ZANAATÇILIK (ARTISANAT)

Küçük girişimci ve emekçi niteliklerini kendinden toplayan ve son derece sınırlı bir el emeğinin yardımıyle iş görenlerin durumu, ve bu küçük üreticilerden meydana gelen sosyal kategori.

Zanaatçılık sektörü üç bölmeye ayrılır: zanaatçının, doğrudan doğruya tüketici kimsenin siparişi üzerine bir yaratım ya da dönüştürün işi gördüğü üretim zanaatçılığı; onarımcılık ve bakımcılık zanaatçılığı; (örneğin berber gibi) zanaatçının, bir

kimseye kişisel planda bir hizmette bulunduğu hizmet zanaatçılığı.

Zanaatçılık, kapitalist burjuvazi ile ücretlilik arasında yer alır. Zanaatçının kendi üretim araçlarını elinde bulunduran ve kazanç sağlamak amacıyla hareket eden bir girişimci oluşu bakımından kapitalist burjuvazinin çerçevesi içinde; zanaatçının doğrudan doğruya ve kişisel olarak bir emekçi oluşu, sağladığı kazancın temel olarak ya da geniş ölçüde kendi öz emeğinin ücreti oluşu, işletmesindeki öteki emekçilerle yaptığı işbirliğinin sıkı ve yakın oluşu, sömürü alanının çok sınırlı oluşu bakımlarından da ücretliler çerçevesi içindedir.

Zanaatçılık, küçük burjuvazinin, sosyal ve ideolojik açılardan işçi sınıfına en yakın unsurdur, çünkü zanaatçı, genellikle, ekonominin uç sektörlerine bağlı değildir. Zanaatçı, daha çok, bir kullanım değeri üreticisidir.

★

Ayrıca bakınız : *Zanaatçı, Meslek, Piyasa üretimi.*

ZORUNLU EMEK SÜRESİ (TEMPS DE TRAVAIL NECESSAIRE)

İşgünü'nün, işçinin işgücünü yeniden ürettiği bölümü.

Kapitalist üretim tarzında, üretim araçlarından yoksun olan işçi, işgücü'nü, bir ücret karşılığında, bir kapitaliste satmak zorundadır. İşgünü'nün bir bölümünde gerçekleşen, ürünler, metalar biçimi altında, ücretin eş değeridir, işgünü'nün öteki bölümünde ise artıdeğer meydana gelir.

Marx'ın zamanında, işgünü genellikle on iki saatti. Bu on iki saatin altısı ücretin eşdeğerinin üretimine ayrılmıştı. Buna göre, zorunlu emek süresi, işgünü'nün yarısına eşitti.

Zorunlu emek süresi, iki açıdan zorunludur. İşçi için zorunludur, çünkü onun sayesinde bir ücret alabilir Sermaye ve kapitalist âlem için zorunludur, çünkü, Marx'ın dediği gibi, «bu âlemin temeli emekçinin varoluşudur.»

Zorunlu emek, zorunlu emek süresi içinde harcanan emektir. Bu iki kavram arasında mutlak bir özdeşlik yoktur, çünkü birincisi emek süreci sırasında kendini ifâde eder, ikincisi ise bir zaman parçası, yani bir içerik değil de bir çerçeve gösterir. (bununla birlikte, zorunlu emek, çoğunlukla, zaman aracılığıyla ölçülür).

Zorunlu emek süresinin büyüklüğüyle işgücü'nün değeri arasında bir bağ vardır, çünkü

işgücü'nün değerine eşit değerde metalar (kullanım değerleri) günün bu periyodunda, bu saatlar boyunca üretilmelidir ve üretilir. Buna bağlı olarak, işgücü'nün değerindeki değişmeler, zorunlu emek süresinin büyüklüğünü etkiler.

Öyleyse, zorunlu emek süresi değişmez değildir: en başta emeğin prodüktivitesine bağlı olarak, branştan branşa ama aynı zamanda ve özellikle peryoddan peryoda, hattâ ülkeden ülkeye değişir ya da değişebilir. Ekstra süre ya da artı-emek süresi'yle de yakın ilişkilidir.

Zorunlu emek süresi kapitalist üretim tarzının özgül-olmayan bir ekonomik kategorisidir: çeşitli düzeylerde, bütün sınıflı toplumları kapsar.

Sömürü temeline dayanan bütün toplumlarda, sömürülenlerin emek süresi daima iki parçaya ayrılmıştır —bu ayrılma çoğu zaman gizlenmiş olsa bile. Kapitalist rejimin özelliği, zorunlu emek süresinin işgücüy'le özdeşmiş gibi görünmesindedir. Görünürde, ücreti ödenen, işgünü zarfında harcanan emeğin bütünüdür. Bu aldatmaca, emeğin fiyatı olarak kabul edilen ücretin biçimine dayanır. Bu şartlarda, sömürü bir saçmalık olur, ama sermayenin hareketi de saçmadır zaten.

Kapitalist biçiminden sıyrıldığında, zorunlu emek süresi, emeğin prodüktivitesinin ulaştığı düzeyi ifâde edebilir, çünkü işgücü'nün pahasıyle ürettiğinin pahası arasındaki farkın ölçüsüdür.

*

Ayrıca bakınız: *İşgünü, Emeğin prodüktivitesi, Ücret, İşgücü'nün değeri.*

SÖZLÜK'TEKİ MADDELERİN ALFABETİK REPERTUVARI

(İlgili maddelere atıflarla birlikte)

Açık Bütçe: Bütçe, Dengesizlik
Ademi-merkeziyet : Ademi - temerküz
Ademi-temerküz : Ademi-merkeziyet
Aktif : Pasif
Aktif Nüfus : Demografi, Nüfus
Alenî Alım Teklifi : Borsa, Konsantrasyon
Alım : Mübadeleler, Satım
Alım Gücü : Tip-bütçe
Amortisman : Değişmez sermaye, Sermayenin rotasyonu, Yatırım, Yıllık taksit
Analiz eğrisi
Angarya : Serf, Servaj
Anlaşma ır : Karteller, Konsorsiyum
Ara tabakalar
Antagonizma : Çelişki
Artı-değer : Sermaye, Kapitalizm, Kapitalist sömürü, Artı-ürün
Artı-emek ya da ödenmiyen emek : Artı-değer süresi, Artı-ürün, Artı-emek süresi
Artı-emek süresi ya da ekstra süre : İşgünü, Kapitalist sömürü, Artı-emek, Artı-ürün
Artı-ürün : Artı - emek, Emeğin prodüktivitesi, Sosyal sınıflar
Arz ve talep yasası : Damping, Değer yasası, Fiyat, Rekabet
Aşırı sermaye birikimi : Kapitalist birikim, Monopolist devlet kapitalizmi, Sermayenin değersizleşmesi
Aşırı sömürü : Kapitalist sömürü
Atılım : Döngü (Cycle), Ekonomik genişleme (Expansion)
Avadanlık : Makina, Makina-avadanlık, İş araçları
Avrupa Atom Enerjisi Birliği : Emperyalist entegrasyon, Ortak pazar
Avrupa Ödemeler Birliği: Emperyalist entegrasyon, Ortak pazar
Ayarlama : Eğilim
Azgelişmişlik : Kapitalizmin genel buhranı, Emperyalizm, Yeni-sömürgecilik, Gelişim tarzı

Banka: İş bankası, Malî sermaye, Mevduat bankası, Para, Ticarî kredi

Basit emek : Üretim tarzı, Teknik, Soyut emek

Bilânço : Aktif, Pasif

Bilimsel ve teknik devrim : Enformatik, Teknik ilerleme

Birikim : Sosyal hasıla, Artı-ürün

Birlikte değişme ya da eşzamanlı değişme : Korelasyon, Değişken

Bollukçuluk

Boom : Borsa, Spekülâsyon

Borsa : Kambiyo ajanı

Borsa artı-değerleri : Borsa kapitalizasyonu, Spekülasyon

Borsa kapitalizasyonu : Borsa, Şirket sermayesi

Bölge planlaması : Sınaî desantralizasyon, Ekonomik mekân, Lokalizasyon, Bölgesel aksiyon programı, Ekonomik bölge

Bölgesel aksiyon programı : Bölge planlaması, Ekonomik bölge, Bölgesel gelişme şirketleri

Bölgesel gelişme şirketleri : Bölge planlaması, Bölgesel aksiyon programı, Ekonomik bölge

Bölüşüm : Ulusal gelir

Burjuvazi : Sosyal sınıflar, Finans oligarşisi

Büyüme : Döngü (Cycle), Ekonomik gelişme, Ekonomik genişleme

Canlı emek : Soyut emek, Geçmiş emek

Cehennemi döngü: Kemerleri sıkma politikası (Austérité), Enflasyon

Coğrafi ortam : Maddi hayat

Dağılma : Frekans, Sapma

Dağınık toprakların birleştirilmesi : Tarım, İşletme

Dağıtım :

Damping : Ekonomik egemenlik, Monopolist rekabet

Deflasyon : Enflasyon, Kemer sıkma politikası (Austérité)

Değer (Şekil) : Mübadele değeri, Para

Değer düşmesi : Sermayenin değersizleşmesi

Değer yasası : Arz ve talep yasası, Fiyat, Mübadele değeri, Rekabet

Değişken : Ekonometri, Model

Değişken sermaye : Döner sermaye, Sermayenin organik bileşimi, Sermayenin rotasyonu

Değişmez sermaye : Amortisman, Sabit sermaye, Değişken sermaye nin rotasyonu

Demografi : Aktif nüfus, Nüfus, Yaş piramidi

Değişmez sermaye : Amortisman, Sabit sermaye, Değişken sermaye, Sermayenin organik bileşimi, Sermayenin rotasyonu

Dengesizlik: Ödemeler dengesi, Devlet bütçesi, Döngü (Cycle)

Depresyon : Ekonomik buhran, Döngü

Devalüasyon : Enflasyon, Parasal depresiyasyon, Karşılık

Devlet : Monopolist devlet kapitalizmi, Sosyal sınıflar, Üstyapı

Devlet bütçesi : İstikrazlar, Hazine, Ulusal gelir, Vergiler

Dış ticaret : İhracat, İthalat

Diyalektik birlik : Çelişki

Doğal ekonomi : Otokonsamasyon, İhtiyaçlar, Trampa

Donatım : Değişmez sermaye, Sabit sermaye, Yatırım

Döner sermaye : Sabit sermaye, Sermayenin rotasyonu

Döngü : Ekonomik buhran, Çöküş, Atılım

Döviz : Kambiyo kontrolü, Para

Eğilim : Ayarlama (Ajustement), Eğilimsel yasa

Eğilimsel yasa : Yasa, Eğilim

Ekonometri : Model

Ekonomi politik : Üretim tarzı, Üretim ilişkileri

Ekonomi teorisi : Ekonomik kategoriler, Kavram, Yasa

Ekonomik baz : Altyapı, Üstyapı, Ekonomik yapı

Ekonomik bölge : Bölge plânlaması, Ekonomik mekân, Lokalizasyon,

Ekonomik branşlar : İş bölümü, Bölgesel planlama programı, Kilit sektörler

Ekonomik buhranlar : Döngü (Cycle), Depresyon, Krach, Gerileme, Nispî aşırı - üretim

Ekonomik devre : Tüketim, Ekonomik süreç, Üretim, Yeniden-üretim

Ekonomik egemenlik : Monopolistik rekabet, Damping, Emperyalizm,

Ekonomik gelişim : Büyüme, Sanayileşme, Gelişim Yeni - sömürgecilik, Gelişim tarzı

Ekonomik genişleme: Büyüme aşamaları, Azgelişmişlik, Döngü (Cycle), Atılım

Ekonomik hesap : Marjinalizm, Mikro-ekonomi

Ekonomik kategoriler : Kavram, Öz, Yasa, Ekonomi teorisi

Ekonomik mekân : Bölge plânlaması, Lokalizasyon, Kapitalist plânlama

Ekonomik mücadele : Grev, Lokavt, Sınıf mücadelesi

Ekonomik politika : Plan, Planlama

Ekonomik sistem : Ekonomik ve sosyal formasyon, Üretim tarzı, Toplum

Ekonomik süreç: Üretim tarzı, Toplum, Üstyapı

Ekonomik yapılar : Ekonomik temel, Altyapı, Üretim ilişkileri

Ekonomizm

Eksik üretim : Döngü (Cycle), Talep, Stagnasyona, Nispi aşırı üretim

Ekstra artı-değer : Prodüktivite, Teknik ilerleme, Fiilî emek süresi
Elâstikiyet : Talep, Arz ve talep yasası, Fiyat
Emeğin bilimsel organizasyonu : Görevlerin ayrışması, İşbölümü, Fayolizm
Emeğin nesneleri : Sosyal üretici güçler, İlkmaddeler, İş araçları
Emeğin prodüktivitesi : Ekstra artı-değer, Nispî artı-değer, Teknik ilerleme, Randıman
Emeğin yoğunlaştırılması : Ücret biçimleri, Emek yoğunluğu, Mutlak artı-değer
Emek: İşgücü, İş araçları, Emeğin nesneleri, Emek süreci
Emek borsası : Emek pazarı
Emek pazarı : Emek borsası, İşgücü
Emek süreci : İş araçları, Emeğin nesneleri, Emek
Emek süresi : İşgünü, Mutlak artı-değer
Emek yoğunluğu : Emeğin yoğunlaştırılması, İşgünü
Emperyalist entegrasyon : Avrupa Atom Enerjisi Birliği, Ortak Pazar
Emperyalizm : Kapitalizm, Kapitalizmin genel buhranı, Monopolist devlet kapitalizmi
En ziyade müsaadeye mazhar millet şartı: Gümrük Ticaret anlaşması
Endis : Ortalama, İstatistiksel dengeleme
Enerji
Enflasyon : Dengesizlik, Develüasyon, Para
Enformatik : Teknik ilerleme, Bilimsel ve teknik devrim
Euro-dolar : Döviz
Fabrika : Sanayileşme, Maşinizm, Manifaktür, Sanayi devrimi
Faiz : Banka, Mali piyasa, Artı-değer
Fayolizm : Emeğin bilimsel organizasyonu, İnsanî ilişkiler, Taylorizm
Fazla mesai saatleri : Emek süresi, Ücret biçimleri, İşgünü, Mutlak artı-değer, Artı-emek
Fenomenal düzey: Ekonomik kategori, Öz, Varlık tarzı, Ekonomi teorisi
Feodalite : Ondalık (Dîme), Senyör, Serf, Haraç (Taille)
Fiilî emek süresi : Ekonomik hesap, Üretim maliyeti, Ekstra artı-değer, Emeğin prodüktivitesi
Finans grupu : Malî sermaye, Malî oligarşi
Finansman : Otofinansman, Yatırım
Fiskal artı-değerler: Vergiler
Fiyat : Rekabet, Arz ve talep yasası, Mübadele değeri
Fiyat endisleri: Endis, Meslekler arası asgarî büyüme ücreti, İstatiksel dengeleme
Fizyokrasi : Klasik ekonomi, Liberalizm
Fon : Plasman, Mülkiyet

Frekans : Dağılma (Dispertion)
Geçim araçları : İhtiyaçlar, Mallar, Maddî hayat
Geçmiş emek ya da ölü emek : Sermaye,Soyut emek, Kullanım değeri
Gelişim aşamaları : Gelişim tarzı, Gelişim evreleri
Gelişim evreleri: Gelişim tarzı, Gelişim aşamaları
Gelişim tarzı : Büyüme, Kaymalar, Ekonomik gelişim, Sanayileşme
Gelirler politikası : Cehennemi döngü, Ücretler, İşgücü'nün değeri
Gerçekleşme : Meta tedavülü, Satış
Gerileme : Kemerleri sıkma politikası (Austérité), Ekonomik buhran, Döngü (Cycle), Çöküntü (Dépression)
Göçler : Demografi, Nüfus
Görevlerin ayrışması : İşbölümü, Emeğin bilimsel organizasyonu
Grev : Sınıflar mücadelesi, Ekonomik mücadele
Güçler oranı : Sınıflar mücadelesi, Ekonomik mücadele, Politik mücadele
Gümrükler: Dış ticaret, Kontenjan, Mübadelelerin serbestleştirilmesi, En ziyade müsâdeye mazhar millet, Serbest bölge
Halk demokrasisi : Sosyalizm
Haraç : Feodalite, Senyör, Serf
Hayat düzeyi : İhtiyaçlar, Tip-bütçe, Değer düşmesi (Dépréciation), Alım gücü
Hazineleştirme : Paranın tedavülü, Tasarruf
Hisse senedi : Hisse senetli şirketler,
Hisse senetli şirketler : Hisse senedi, Yönetim kurulu, Ticaret şirketleri
Hiyerarşi : İşletme, Fayolizm, İşletmenin jestiyonu, Emeğin bilimsel organizasyonu
Hizmet: Dağıtım, Kullanım değeri
Holding : Finans grupu, Tröst
Kâğıt para : Emisyon bankası, Para, Parasal işaret
Kalfalık, dernekleşme : Zanaat, Loncalar
Kambiyo : Dış ticaret, Döviz, Kambiyo kuru
Kambiyo kontrolü : Kambiyo, döviz
Kambiyo : Döviz
Kamu borcu : Kamu kredisi, İstikraz
Kamu garantisi
Kamu kredisi : Banka, Ticarî senet, İskonto, Vade (Term)
Kapitalist birikim : Kapitalist birikimin genel yasası, İlkel birikim, Sermayenin santralizasyonu, Ekonomik konsantrasyon, Kapitalist yeniden-üretim
Kapitalist birikimin temel yasası : Kapitalist birikim, Yedek sanayi

ordusu, Poperizasyon, Nispî aşırı-nüfus

Kapitalist disiplin : Fabrika, Manifaktür

Kapitalist işletme: Kapitalizm, Karteller, Ekonomik konsantrasyon, Monopoller, Tröstler

Kapitalist kansantrasyon : Kapitalist birikim, Kapitalist yeniden-üretim, Otofinansman, Sermayenin santralizasyonu

Kapitalist kooperasyon : Fabrika, Maşinizm, Manifaktür

Kapitalist tedavül : Sermaye, Kapitalist yeniden-üretim

Kapitalist yeniden-üretim : Kapitalist birikim, Kapitalist tedavül, Seksiyon I ve Seksiyon II

Kapitalizm : Sermaye, Monopolist devlet kapitalizmi, Kapitalist sömürü, Emperyalizm, Artı-değer

Kapitalizmin genel buhranı : Monopolist devlet kapitalizmi, Emperyalizm, Sosyalizme geçiş

Kâr : Artı-değer, Rantabilite, Kâr oranı

Kâr oranı : Kâr oranının düşme eğilimi yasası, Sermayenin organik bileşimi, Kâr, Rantabilite

Kâr oranının düşme eğilimi yasası: Sermayenin organik bileşimi, Kâr oranı

Kâra ortaklık : Katılma, insanî ilişkiler
Bileşimi, Kâr, Rantabilite

Kârlılık marjı : Piyasa fiyatı

Karmaşık emek : Emek, Mübadele değeri, Kullanım değeri, İşgücü'nün değeri

Karşılık: Kâğıt para

Karteller : Konsarsiyum, Anaşmalar, Monopoller

Katılma : İşletmenin jestiyonu, Kâra ortaklık, İnsanî ilişkiler

Katma değer : Artı-değer, Kâr

Kavramı : Ekonomik kategoriler, Öz (Essence), Ekonomi teorisi

Kaymalar : Çelişki, Gelişim tarzı

Kaynaşma : Soğurma (Absorbtion), Sermayenin santralizasyonu, Ekonomik konsantrasyon

Kemerleri sıkma politikası : Deflasyon, Stabilizasyon

Kendi için ürün - Toplum için ürün : Sosyalizm, Artı - ürün

Kendi toprağını işletme : İşletme, Kiracılık, Ortakçılık

Kentçilik : Kentleşme

Kentleşme : Lokalizasyon, Kentçilik

Keynescilik : Vülger ekonomi, Makro-ekonomi, Çoğaltan (Multiplicateur), Tam istihdam

Kilit sektörler : Ekonomik branşlar, Sanayi

Kira : Yerleşme (Habitat), Konut

Klâsik ekonomi : Liberalizm, Fizyokrasi

Kokuşma : Kapitalizmin genel buhranı, Emperyalizm, Parazitizm
Kolektivizm: Sosyalizm
Kolhoz ve Sovhoz : Tarım kooperatifleri, Sosyalizm
Kombina
Komünizm : Sosyalizm
Konjonktür : Değişken
Konsorsiyum : Kartel, Anlaşmalar, Tröst
Kontenjan-kontenjantman: Gümrükler, İthalat, Mübadelelerin serbestleştirilmesi
Konut : Yerleşim, Kira
Kooperasyon
Korelasyon: Yasa, Eğilim, Varyasyon
Köle : Kölecilik
Köylülük : Sosyal sınıflar, Sosyal tabakalar, Gelişim
Krach : Borsa, Ekonomik buhran
Kredi : Banka, Monopolist devlet kapitalizmi
Kullanım değeri : Kapitalizm, İşgücü, Meta, Mübadele değeri
Kurumlar : Devlet, Üstyapı
Kümeleşme biçimleri : Nüfus yoğunluğu, Nüfus
Liberalizm : Klasik ekonomi, Fizyokrasi
Likiditeler : Nakit, Para, Kâğıt para
Lokalizasyon : Bölge planlaması, Ekonomik mekân, Kentleşme
Lokavt: Grev, Sınıf mücadelesi, Ekonomik mücadele
Loncalar : Zanaatçı, Uğraşı
Maddi hayat : İhtiyaçlar, Mallar, Üretim tarzı
Mahreçler : Buhranlar, Gerçekleşme, Aşırı-üretim
Makina : Makina - avadanlık, Maşinizm, Avadanlık
Makina-avadanlık : Sanayileşme, Makina, Maşinizm, Makinalaşma, Sanayi devrimi.
Makinalaşma : Makina, Maşinizm, Sanayi devrimi
Makro-ekonomi : Keynes'çelik, Sosyal hasıla, Kapitalist yeniden-üretim
Mali oligarşi : Mali sermaye, Finans grupları, Emperyalizm
Mali piyasa: İş bankaları
Malik : Mülkiyet biçimleri, Mülkiyet
Mallar : İhtiyaçlar, Servetler, Geçim araçları, Kullanım değerleri
Malthus'çuluk : Vülger ekonomi
Manevi yıpranma : Amortisman
Manifaktür : Kapitalist kooperasyon, İşbölümü, Avadanlık
Marjinalizm : Ekonomik hesap, Vülger ekonomi, Mikro-ekonomi
Marksizm

Maşinizm: Sanayileşme, Makine-avadanlık, Makinalaşma, Sanayi devrimi

Medyan : Mod, Ortalama

Merkantilizm

Meslekî formasyon : Meslekî kalifikasyon

Meslekî kalifikasyon : Meslekî formasyon

Metalar : İhtiyaçlar, Mübadeleler, Meta üretimi, Mübadele değeri, Kullanım değeri

Meta fetişizmi : Ekonomi politik, Metalar

Meta tedavülü : Paranın tedavülü, Metalar, Meta üretimi

Meta üretimi : Tüccar, Metalar

Mevduat bankaları : Ticari kredi, İskonto

Mevsimlik değişmeler: Tarım, Döngü (Cycle), Spekülasyon

Mikro-ekonomi : Ekonomik hesap, Marjinalizm

Mod : Medyan, Ortalama

Model : Ekonometri

Monopol fiyatı : Monopolistik rekabet, Değer yasası

Monopoller : Karteller, Sermayenin santralizasyonu, Anlaşmalar, Finans grupu

Monopolist devlet kapitalizmi : Kapitalizm, Sermayenin santralizasyonu, Kapitalizmin genel buhranı, Devlet, Emperyalizm, Monopoller

Monopolistik rekabet: Kapitalizm, Rekabet, Monopol fiyatı

Muhasebe: Ekonomik tablolar

Mutlak artı-değer : Emek süresi, Fazla mesai saatleri, Emeğin yoğunlaştırılması, Artı-değer

Mübadele değeri : Değer yasası, Metalar, Meta üretimi, Soyut emek, Değer (Şekil)

Mübadeleler : Alım, Meta tedavülü, Trampa, Satış

Mübadelelerin serbestleştirilmesi : Ortak pazar

Mülkiyet : Mülkiyet biçimleri, Malik, Üretim ilişkileri

Mülkiyet biçimleri : Temellük, Mülkiyet, Üretim ilişkileri

Mülksüzleştirme: İlkel birikim, Temellük, Mülkiyet, Üretim ilişkileri

Müstahdemler : Ücretlilik, Ücretli, Ücretli emekçiler

Müteharrik ücret merdiveni : Hayat düzeyi, Alım gücü

Nakit : Likiditeler, Para, Kâğıt-para, Parasal işaret

Nedret : Vülger ekonomi, Arz ve talep yasası

Nispî artı-değer : İşgünü, Emeğin prodüktivitesi, İşgücü değeri

Nispî artı-nüfus : Kapitalist birikimin genel yasası, Yedek sanayi ordusu, İşsizlik

Nispî artı-üretim : Kapitalist birikim, Kapitalizm, Ekonomik buhranlar, Talep

Nomenklatür : Ekonomik kategoriler, Kavram, Terminoloji
Nüfus yoğunluğu : Kümeleşme biçimleri, Nüfus
Ondalık : Feodalite
Optimum : Ekonomik politika
Oran
Ortak pazar : Uluslararası işbölümü, Avrupa Atom Enerjisi Birliği (Euratom), Emperyalist entegrasyon
Ortalama : Meydan, Mod
Ortakçılık : Kendi toprağını işletme, İcar
Otarşi : Emperyalist entegrasyon, Kooperasyon
Otofinansman : Kapitalist birikim, Finansman, Yatırım
Otokonsomasyon : Tüketim, Doğal ekonomi
Ödemeler dengesi : Dış ticaret, İhracat, İthalat
Öz : Ekonomik kategoriler, Kavram, Yasa
Para : Likiditeler, Karşılık, Nakit, Kâğıt-para, Parasal işaret
Para birimi : Para
Para kitlesi : Para, Kâğıt-para, Parasal işaret
Paranın tedavülü : Nakit, Meta tedavülü, Para, Hazineleştirme
Parasal bölge : Para
Parasal depresiyasyon : Devalüasyon, Enflasyon, Alım gücü
Parasal işaret : Para, Kâğıt-para
Pasif : Aktif, Bilânço
Pazarlama politikası
Piyasa fiyatı : Mübadele değeri
Plan : Kapitalist planlama, Ekonomik politika
Plasman : Finansman, Yatırım
Politik mücadele : Proletarya diktatörlüğü, Devlet, Sınıf mücadelesi, Sosyal devrim
Proletarya : Kapitalizm, İşçi sınıfı, Kapitalist sömürü
Proletarya diktatörlüğü : Sınıf mücadelesi, Sosyal devrim
Proleterleşme : Kapitalizm, Mülksüzleştirme, Sosyal akışkanlık
Randıman : Emeğin prodüktivitesi, Teknik ilerleme
Rant : Artı-değer, Rantiye, Artı-ürün
Rantabilite : Kâr, Kâr oranı
Rantiye : Parazitizm, Rant
Rasyo : Bilanço, Girişimin jestiyonu
Regülatör : Konjonktür, Dengesizlikler, Sosyal olarak zorunlu emek-süresi
Rekabet : Kapitalizm, Monopolistik rekabet, Arz ve talep yasası, Rekabet fiyatı
Rekabet fiyatı : Rekabet, Arz ve talep yasası, Fiyat, Mübadele değeri

Rekonversiyon : Sınaî desantralizasyon, Ekonomik mekân, Lokalizasyon

Riziko : Rantabilite

Sabit sermaye : Döner (mütedavil) sermaye, Değişmez sermaye, Sermayenin rotasyonu

Sanayi : Ekonomik branşlar, Sanayileşme, Kilit sektörler

Sanayi devrimi : Fabrika, Sanayileşme, Makina-avadanlık, Maşinizm

Sanayilerarası bağlantılar tablosu : Ekonomik tablolar

Sanayileşme : Büyüme, Ekonomik gelişme, Maşinizm, Sanayi devrimi

Sapma : Dağılma (Dispersion)

Satış : Nakit, Fiyat

Sayım : Demografi

Seksiyon I ve Seksiyon II : Ekonomik branşlar, Sosyal hasıla, Kapitalist yeniden - üretim

Sendikal delege

Senyör : Feodalite

Serbest bölge : Gümrükler

Serbest-girişim : Kapitalizm, Rekabet, Liberalizm

Serbest mübadele : Dış ticaret, Mahreçler, Mübadelelerin serbestleştirilmesi

Serf : Feodalite, Serflik

Serflik : Feodalite, Serf

Sermaye : Kapitalizm, Kapitalist tedavül, Kapitalist işletme, Artı-değer

Sermaye kaçışı : Kambiyo, Uluslararası mübadeleler, Spekülasyon

Sermayenin değersizleşmesi : Aşırı birikim, Kâr oranı

Sermayenin organik bileşimi : Kapitalist birikim, Kâr oranının düşme eğilimi yasası, Kâr oranı

Sermayenin santralizasyonu : Soğurma, Kapitalist birikim, Ekonomik konsantrasyon, Kaynaşma (Fusion)

Sermayenin rotasyonu : Amortisman, Sabit sermaye, Döngü

Servetler : Mallar, Kullanım değerleri

Sınaî desantralizasyon : Bölge planlaması, Lokalizasyon, Rekonversiyon

Sınaî kâr : Sermaye, Artı-değer, Kâr oranı

Sınıf mücadelesi : Temel sınıflar, Sosyal sınıflar, İnsanın insan tarafından sömürülmesi, Üretim ilişkileri, Sosyal devrim

Sibernetik : Otomasyon, Bilimsel ve teknik devrim

Somut emek : Meta, Kullanım değeri

Sosyal akışkanlık : Sosyal sınıflar, Mülksüzleştirme, Proleterleşme, Toplum

Sosyal bilinç : İdeolojik mücadele

Sosyal devrim : Proletarya diktatörlüğü, Uygunluk yasası, Sınıf mücadelesi, Üretim ilişkileri

Sosyal hasıla : Yeniden-üretim, Ulusal gelir

Sosyal meslekî kategoriler : Sosyal tabakalar, Sosyal gruplar

Sosyal olarak zorunlu emek süresi : Emeğin prodüktivitesi, Fiilî emek süresi, Mübadele değeri

Sosyal sınıflar : Temel sınıflar, İnsanın insan tarafından sömürülmesi, Sınıf mücadelesi, Üretim ilişkileri

Sosyal tabakalar : Sosyal sınıflar, Sosyal meslekî kategoriler

Sosyal üretici güçler : İşgücü, Üretim araçları, Teknik

Sosyal vergiler

Sosyalist birikim : Sosyalist ulusallaştırma, Kendi için ürün - toplum için ürün, Sosyalizm

Sosyalist yarışma: Stahanof'çuluk

Sosyalizasyon : Mülksüzleştirme, Ulusallaştırma

Sosyalizm: Kolektivizm, Komünizm

Soyut emek : İşgücü, Somut emek, Mübadele değeri

Sömürgeleştirme : Kapitalizmin genel buhranı, Emperyalizm, Yenisömürgecilik

Spekülasyon : Boom, Borsa artı-değer'leri

Stagnasyon : Çöküntü, Gerileme

Stahanof'çuluk : Sosyalist yarışma

Stok : Aktif, Bilanço

Şirket sermayesi : Sermaye, Ticaret şirketleri

Tahvil : Hisse senedi. Hisse senetli şirketler

Talep : İhtiyaçlar, Arz, Alım gücü

Tarım : Tarım kooperatifleri, İşletme (teknik anlamda)

Tarım kooperatifleri : Tarım, İşletme, Kolhoz ve Sovhoz

Tarife : Monopolist devlet kapitalizmi

Tarihsel materyalizm : Yasa, Sınıflar mücadelesi, Toplum

Tasarruf : Tasarruf sandıkları, Hazineleştirme

Teknik ilerleme : İş bölümü, Maşinizm, Emeğin prodüktivitesi

Teknik, Üretim tekniği : Üretici sosyal güçler, Makina, Makina-avadanlık, Alet, Teknoloji

Teknisyen : Ara tabakalar, Ücretlilik, Teknokrasi

Teknokrasi : Teknisyenler

Teknoloji : Teknik, Teknisyenler

Temel sınıflar : Sosyal sınıflar, Sosyal tabakalar, Sınıf mücadelesi, Üretim tarzı

Temellük : Mülksüzleştirme, Mülkiyet, Üretim ilişkileri

Terminoloji : Nomenklatür

Ticaret anlaşması : Dış ticaret dengesi, Dış ticaret

Ticaret dengesi : Ödemeler dengesi, Dış ticaret
Ticaret senedi : Ticari kredi, İskonto
Ticarî kâr : Artı-değer, Gerçekleşme
Ticarî kredi : Banka, Ticaret senetleri, İskonto, Vade
Ticaret şirketleri: Girişim, Hisse senetli şirketler
Tip-bütçe : Hayat düzeyi, Alım
Toplum : Ekonomik ve sosyal formasyon, Sosyal gruplar, Üretim tarzı, Üstyapı
Toplu sözleşme
Trampa : Üretim tarzı, Mübadele, para
Trõst : Konsorsiyumlar, Anlaşmalar, Monopoller
Tüccar : Metaların tedavülü, Meta, Meta üretimi
Tüketici : Tüketim
Tüketim : Otokonsomasyon, Tüketici, Kullanım değerleri
Türevsel yasalar : Yasa, Temel yasa
Uğraşı : Zanaatçı, Zanaat, Kompanyonaj, Korporasyon
Ulusal gelir : Sosyal hasıla (Produit social), Dağılım (Répartition).
Ulusallaştırılmış bankalar : Ulusallaştırma
Uluslararası işbölümü : İşbölümü
Uluslararası para fonu : Avrupa Ödemeler Birliği
Uygunluk yasası : Sınıf mücadelesi, Sosyal devrim
Ücret : Kapitalist işletme, İşgücü, Ücret biçimleri, İşgücünün değeri.
Ücret biçimleri : Fazla mesai saatleri, Ücret
Ücretli : Ücretlilik, Ücretli emekçiler
Ücretli emekçiler : İşçi sınıfı, Ara tabakalar, Üretici (Prodüktif) emek
Ücretlilik : İşçi sınıfı, Müstahdemler, Teknisyenler, Ücretli emekçiler.
Üretici : Tüketici, Üretim
Üretici (prodüktif) emek : Monopolist devlet kapitalizmi, Artı-değer, Ücretli emekçiler
Üretim : Kapitalizm, Ekonomik devre, Meta üretimi
Üretim anarşisi : Kapitalizm, İşsizlik, Ekonomik buhranlar, Nispî aşırı-üretim
Üretim araçları : Sosyal üretici güçler, Üretim tarzı, İş araçları, Emeğin nesneleri, Üretim ilişkileri
Üretim faktörleri : Klâsik ekonomi, Üretim
Üretim fiyatı : Üretim maliyeti, Değer yasası, Kâr oranı
Üretim ilişkileri : Sosyal üretici güçler, Üretim tarzı, Ekonomik yapılar
Üretim maliyeti : Üretim fiyatı, Mübadele değeri
Üretim tarzı : Ekonomi politik, Sosyal üretici güçler, Ekonomik ve sosyal formasyon, Üretim ilişkileri, Toplum

Üretim maliyeti : Üretim fiyatı, Mübadele değeri

Üretim tarzı : Ekonomi politik, Sosyal üretici güçler, Ekonomik ve sosyal formasyon, Üretim ilişkileri, Toplum

Üretim ya da iş aletleri : Sosyal üretici güçler, Üretim araçları, İş araçları

Üstyapı : Temel, Ekonomik ve sosyal formasyon, Toplum

Ütopik sosyalizm

Üzin : Girişim, Makina-avadanlık

Varoluş tarzı : Öz, Fenomenal düzey

Vergi sistemi : Bütçe, Vergi,

Vülger ekonomi : Keynes'çilik, Marjinalizm

Yarar : Meta, Somut emek

Yasa : Türevsel yasalar, Temel yasa, Eğilimsel yasa, Tarihsel materyalizm, Ekonomi teorisi

Yaş piramidi : Demografi, Nüfus

Yatırım : Amortisman, Finansman, Otofinansman

Yatırım şirketleri : İş bankaları, Finansman grupları

Yedek sanayi ordusu : Kapitalist birikim, Kapitalist birikimin genel yasası, Nispî aşırı-nüfus

Yeni-sömürgecilik : Sömürgeleştirme, Emperyalizm, Azgelişmişlik

Yeniden-üretim : Ekonomik ve sosyal formasyon, Gelişim tarzı, Süreç.

Yerleşim : Ekonomik alan, Lokalizasyon, Kentleşme

Yıllık ödenti : Amortisman

Yönetim kurulu : Finans grupları, Finans oligarşisi, Hisse senetli şirketler

Zanaatçı : Zanaatçılık, Orta tabakalar, Piyasa üretimi

Zanaatçılık : Zanaatçı, Meslek, Piyasa üretimi

Zorunlu emek süresi : İşgünü, Emeğin prodüktivitesi, Ücret, İşgücü'nün değeri

SÖZLÜK'TEKİ MADDELERİN FANSIZCA ASILLARINI GÖSTEREN TABLO

Abondancisme : *Bollukçuluk*
Absentéisme : *İşe devamsızlık*
Accumulation : *Birikim*
Accumulation capitaliste: *Kapitalist birikim*
Accumulation capitalist (loi générale de l') : *Kapitalist birikimin genel yasası*
Accumulation socialiste : *Sosyalist birikim*
Accumulation soccialiste : *Sosyalist birikim*
Achat : *Alım*
Actif : *Aktif*
Action : *Hisse senedi*
Agent de change : *Kambiyo ajanı*
Agriculture : *Tarım*
Ajustement : *Ayarlama*
Aménagement du territoire : *Bölge planlaması*
Amortissement : *Amortisman*
Anarchie de la production : *Üretim anarşisi*
Annuité : *Yıllık taksit*
Antagonisme : *Antagonizma*
Appropriation : *Temellük*
Argent : *Nakit*
Armée industrielle de reserve : *Yedek sanayi ordusu*
Artisan : *Zanaatçı*
Artisanat : *Zanaat*
Austérité : *Kemerleri sıkma politikası*
Autarcie : *Otarşi*
Autoconsommation : *Otokonsomasyon*
Autofinancement : *Otofinansman*
Baisse tendancielle du taux de profit (loi de la): *Kâr oranının düşme eğilimi yasası*
Balance commerciale : *Ticaret dengesi*
Balance des paiements : *Ödemeler dengesi*
Banque : *Banka*
Banque d'affaires : *İş bankası*

Banques de dépôts : *Mevduat bankaları*
Banques nationalisées : *Ulusallaştırılmış bankalar*
Base économique : *Ekonomik baz*
Besoins : *İhtiyaçlar*
Biens : *Mallar*
Bilan : *Bilanço*
Boom : *Boom*
Bourgeoisie : *Burjuvazi*
Bourse : *Borsa*
Bourse de travail : *Emek borsası*
Branche économique : *Ekonomik branşlar*
Budget de l'Etat : *Devlet bütçesi*
Budget-type : *Tip-bütçe*
Calcul économique : *Ekonomik hesap*
Capacité bénéficiaire : *Kârlılık kapasitesi*
Capital : *Sermaye*
Capital circulant : *Döner sermaye*
Capital constant : *Değişmez sermaye*
Capital fixe : *Sabit sermaye*
Capital sicial : *Şirket sermayesi*
Capital variable : *Değişken sermaye*
Capitalisation boursière : *Borsa kapitalizasyonu*
Capitalisme : *Kapitalizm*
Capitalisme monopoliste d'Etat : *Monopolist devlet kapitalizmi*
Cartels : *Karteller*
Catégories économiques : *Ekonomik kategoriler*
Centralisation du capital : *Sermayenin santralizasyonu*
Change : *Kambiyo*
Charges sociales : *Sosyal vergiler*
Chômage : *İşsizlik*
Circuit économique : *Ekonomik devre*
Circulation capitaliste : *Kapitalist tedavül*
Circulation marchande : *Meta tedavülü*
Circulation monétaire : *Paranın tedavülü*
Classes fondamentales : *Temel sınıflar*
Classe ouvrière: *İşçi sınıfı*
Classes sociales : *Sosyal sınıflar*
Collectivisme : *Kolektivizm*
Colonisation : *Sömürgeleştirme*
Combinat : *Kombina*
Comité d'entreprise : *İşyeri komitesi*
Commerce extérieur : *Dış ticaret*

Communauté primitive : *İlkel komünote*
Communisme : *Komünizm*
Compagnonnage : *Kalfalık*
Composition organique du capital : *Sermayenin organik bileşimi*
Comptabilité : *Muhasebe*
Concentration capitaliste : *Kapitalist konsantrasyon*
Concept : *Kavram*
Concurrence : *Rekabet*
Concurrence monopolistique : *Monopolistik rekabet*
Conjoncture : *Konjonktür*
Conscience sociale : *Sosyal bilinç*
Conseil d'administration : *Yönetim kurulu*
Consommateur : *Tüketici*
Consommation : *Tüketim*
Consortium : *Konsorsiyum*
Contingent, contingentement : *Kontenjan*
Contradiction : *Çelişki*
Contrôle des changes : *Kambiyo kontrolü*
Convention collective : *Toplu sözleşme*
Coopération : *Kooperasyon*
Coopération capitaliste : *Kapitalist kooperasyon*
Coopératives agricoles : *Tarım kooperatifleri*
Corporation : *Loncalar*
Corrélation : *Korelasyon*
Correspondance (loi de la) : *Uygunluk yasası*
Corvée : *Angarya*
Couches intermédiaires : *Ara tabakalar*
Couches sociales : *Sosyal tabakalar*
Courbe : *Analiz eğrisi*
Coût de production : *Üretim maliyeti*
Couverture : *Karşılık*
Co-variation : *Birlikte değişme*
Crédit : *Kredi*
Crédit commercial : *Ticari kredi*
Crédit public : *Kamu kredisi*
Crises économiques : *Ekonomik buhranlar*
Crise générale du capitalisme : *Kapitalizmin genel buhranı*
Croissance : *Büyüme*
Cybernétique : *Sibernetik*
Cycle : *Döngü*
Cycle infernal : *Cehennemî döngü*
Débouchés : *Mahreçler*

Décalages : *Kaymalar*
Décentralisation : *Ademi - merkeziyet*
Décentralisation industrielle : *Sınai desantralizasyonu*
Décomposition des tâches : *Görevlerin ayrışması*
Déconcentration : *Ademi-temerküz*
Déflation : *Deflasyon*
Délégué syndical : *Sendikal delege*
Demande : *Talep*
Démocratie populaire : *Halk demokrasisi*
Démographie : *Demografi*
Densité de population : *Nüfus yoğunluğu*
Dépréciation : *Değer düşmesi*
Dépréciation monétaire : *Parasal depresiyasyon*
Dépression : *Depresyon*
Déséquilibre : *Dengesizlik*
Dette publique : *Kamu borcu*
Dévalorisation : *Sermayenin değersizleşmesi*
Dévaluation : *Devalüasyon*
Développement économique : *Ekonomik gelişim*
Devises: *Döviz*
Dictature du prolétariat : *Proletarya diktatörlüğü*
Dîme : *Ondalık*
Discipline capitaliste : *Kapitalist disiplin*
Dispersion : *Dağılma*
Distribution : *Dağıtım*
Division du travail : *İşbölümü*
Division internationale du travail : *Uluslararası işbölümü*
Domination : *Ekonomik egemenlik*
Douanes : *Gümrükler*
Dumping : *Damping*
Durée du travail : *Emek süresi*
Ecart, : *Sapma*
Echanges: *Mübadeleler*
Echelle mobile des salaires : *Müteharrik ücret merdiveni*
Econométrie : *Ekonometri*
Economie classique : *Klâsik ekonomi*
Economie naturelle : *Doğal ekonomi*
Economie politique: *Ekonomi politik*
Economie vulgaire : *Vülger ekonomi*
Economisme : *Ekonomizm*
Effet de commerce : *Ticari senet*
Elasticité : *Elastikiyet*

Emploi : *İstihdam*
Employés : *Müstahdemler*
Emprunt : *İstikraz*
Emulation socialiste : *Sosyalist yarışma*
Energie : *Enerji*
Ententes : *Anlaşmalar*
Entreprise (capitaliste) : *Kapitalist işletme*
Epargne : *Tasarruf*
Equipment : *Donatım*
Esclavage : *Kölecilik*
Esclave : *Köle*
Escompte : *İskonto*
Espace économique : *Ekonomik mekân*
Essence : *Öz*
Essor : *Atılım*
Etat : *Devlet*
Euratom : *Avrupa atom enerjisi birliği*
Euro-dollars : *Euro dolar*
Evasion de capitaux : *Sermaye kaçışı*
Expansion : *Ekonomik genişleme*
Exploitation (sens technique) : *İşletme (teknik anlamda)*
Exploitation capitaliste : *Kapitalist sömürü*
Exploitation de l'homme par l'homme : *İnsanın insan tarafından sömürülmesi*
Exportation : *İhracat*
Expropriation : *Mülksüzleştirme*
Fabrique : *Fabrika*
Facteurs de production: *Üretim faktörleri*
Faire-valoir : *Kendi toprağını işletme*
Fayolisme : *Fayolizm*
Féodalité : *Feodalite*
Fermage : *İcar*
Fétichisme marchand : *Mate fetişizmi*
Financement : *Finansman*
Fiscalité : *Fiskalite*
Fonds : *Fon*
Fonds monétaire international : *Uluslararası para fonu*
Forces productives sociales : *Sosyal üretimi güçler*
Force de travail : *İşgücü*
Formation économique et sociale : : *Ekonomik ve sosyal formasyon*
Formation professionelle : *Mesleki formasyon*
Formes de peuplement : *Kümeleşme biçimleri*

Formes de propriété : *Mülkiyet biçimleri*
Formes de salaires : *Ücret biçimleri*
Fréquance : *Frekans*
Fusion : *Kaynaşma*
Garantie publique : *Kamu garantisi*
Gestion de l'entreprise : *İşletmenin jestiyonu*
Grève : *Grev*
Groupe financier : *Finans grupu*
Groupes sociaux : *Sosyal gruplar*
Habitat : *Yerleşim*
Heures supplèmentaires : *Fazla mesai saatleri*
Hiérarchie : *Hiyerarşi*
Holding : *Holding*
Impasse : *Açık bütce*
Impérialisme : *Emperyalizm*
Importation : *İthalât*
Impôt: *Vergi*
Indice : *Endis*
Indice de prix : *Fiyat endisi*
Industrialisation : *Sanayileşme*
Industrie : *Sanayi*
Inflation : *Enflasyon*
Informatique : *Enformatik*
Institutions : *Kurumlar*
Instruments de production ou de travail : *Üretim ya da iş aletleri*
Intégration impérialiste : *Emperyalist entegrasyon*
Intensification du travil : *Emeğin yoğunlaşması*
Intensité du travail : *Emeğin yoğunluğu*
Intéressement : *Kâra ortaklık*
Intérêt : *Faiz*
Investissement : *Yatırım*
Journée de travail : *İşgünü*
Keynésianisme : *Keynesçilik*
Kolkhoz et sovkhoz : *Kolhoz ve sovhoz*
Krach : *Krach*
Libéralisme : *Liberalizm*
Libération des échanges : *Mübadelelerin serbestleştirilmesi*
Liberté du travail : *Çalışma serbestliği*
Libre échange : *Serbest mübadele*
Libre-entreprise : *Serbest girişim*
Licence : *Lisans*
Liquidités : *Likiditeler*

Localisation : *Lokalizasyon*
Lock-out : *Lokavt*
Logement : *Konut*
Loi : *Yasa*
Lois dérivées : *Türevsel yasalar*
Loi de l'offre et de la demande : *Arz ve talep yasası*
Loi tendancielle : *Eğilimsel yasa*
Loi de la valeur : *Değer yasası*
Loyer : *Kira*
Lutte de classes : *Sınıf mücadelesi*
Lutte économique : *Ekonomik mücadele*
Lutte politique : *Politik mücadele*
Machine : *Makina*
Machine-outil : *Makina-avadanlık*
Machinisme : *Maşinizm*
Macro-économie : *Makro-ekonomi*
Malthusianisme : *Malthusçuluk*
Manufacture : *Manüfaktür*
Marchand: *Tüccar*
Marchandises : *Metalar*
Marché commun : *Ortak pazar*
Marché financier : *Mali piyasa*
Marché du travail : *Emek pazarı*
Marge bénéficiaire : *Kârlılık marjı*
Marginalisme : *Marjinalizm*
Marxisme : *Marksizm*
Masse monétaire : *Para kitlesi*
Matérialisme historique : *Tarihsel materyalizm*
Matières premières : *İlk maddeler*
Mécanisation : *Makinakaşma*
Médiane : *Medyan*
Mercantilisme : *Merkantilizm*
Métayage : *Ortakçılık*
Métier : *Uğraşı*
Micro-économie : *Mikro-ekonomi*
Migrations : *Göçler*
Milieu géographique : *Coğrafî ortam*
Mobilité sociale : *Sosyal akışkanlık*
Mode : *Mod*
Mode de développement : *Gelişim tarzı*
Mode d'existence : *Varoluş tarzı*
Mode de production : *Üretim tarzı*

Modèle : *Model*
Monnaie : *Para*
Monopoles : *Monopoller*
Moyenne : *Ortalama*
Moyens de production : *Üretim araçları*
Moyens de travail : *İş araçları*
Multiplicateur : *Çoğaltan*
Nation la plus favorisée (clause de la) : *En ziyade müsaadeye mazhar millet şartı*
Nationalisation démocratique : *Demokratik ulusallaştırma*
Nationalisation socialiste : *Sosyalist ulusallaştırma*
Néo-colonialisme : *Yeni-sömürgecilik*
Niveau de vie : *Hayat düzeyi*
Nomenclature : *Nomenklatür*
Objets de travail : *Emeğin nesneleri*
Obligation : *Tahvil*
Obsolescence : *Manevi yıpranma*
Office des changes : *Kambiyo ofisi*
Offre publique d'achat : *Aleni alım teklifi*
Oligarchie financière : *Malî oligarşi*
Optimum : *Optimum*
Organisation scientifique du travail : *Emeğin bilimsel organizasyonu*
Outil : *Avadanlık*
Ouvrier : *İşçi*
Papier-monnaie : *Kâğıt-para*
Parasitisme : *Parazitizm*
Participation : *Katılma*
Passif : *Pasif*
Paysanneire : *Köylülük*
Phases de développement : *Gelişim evreleri*
Phénoménal (niveau) : *Fenomenal düzey*
Physiocratie : *Fizyokrasi*
Placement : *Plasman*
Plan : *Plan*
Planification capitaliste : *Kapitalist planlama*
Plus-value : *Artı-değer*
Plus-values en Bourse : *Borsa artı-değerleri*
Plus-value extra : *Ekstra artı-değer*
Plus-values fiscales : *Fiskal artı-değerler*
Plus-values relatives : *Nispî artı-değer*
Politique économique : *Ekonomik politika*
Politique du marché : *Pazarlama politikası*

Politique des revenus : *Gelirler politikası*
Pondération : *İstatistiksel dengeleme*
Population : *Nüfus*
Population active : *Aktif nüfus*
Pouvoir d'achat : *Alım gücü*
Prix (forme) : *Fiyat (biçim)*
Prix de concurrence : *Rekabet fiyatı*
Prix de marché : *Pazar fiyatı*
Prix de monopole : *Monopol fiyatı*
Prix de production : *Üretim fiyatı*
Procès économique : *Ekonomik süreç*
Procès de travail : *Emek süreci*
Producteur : *Üretici*
Production : *Üretim*
Productivité du travail : *Emeğin prodüktivitesi*
Production marchande : *Meta üretimi*
Produit pour soi, produit pour la société: *Kendi için ürün —toplum için ürün*
Produit social : *Sosyal ürün*
Profit : *Kâr*
Profit commercial : *Ticari kâr*
Profit industriel : *Sınai kâr*
Programme d'action régionale : *Bölgesel aksiyon programı*
Progrès téchnique : *Teknik ilerleme*
Prolétaire : *Proleter*
Prolétariat : *Proletarya*
Prolétarisation : *Proleterleşme*
Propriétaire : *Malik*
Propriété : *Mülkiyet*
Putréfaction : *Kokuşma*
Pyramide des âges : *Yaş piramidi*
Qualification professionnelle: *Mesleki kalifikasyon*
Rapport de forces : *Güçler oranı*
Rapports de production : *Üretim ilişkileri*
Rareté: *Nedret*
Ratio : *Rasyo*
Réalisation : *Gerçekleştirme*
Recensement : *Sayım*
Recession : *Gerileme*
Recherche opérationelle : *İşlemsel araştırma*
Reconversion : *Rekonversiyon*
Région économique : *Ekonomik bölge*

Régulateur : *Regülatör*
Relations humaines : *İnsani ilişkiler*
Remembrement : *Dağınık toprakların birleştirilmesi*
Rendement : *Randıman*
Rentabilité: *Rantablite*
Rente : *Rant*
Rentier : *Rantiye*
Répartition : *Bölüşüm*
Reproduction (en général) : *Yeniden-üretim (genel olarak)*
Reproduction capitaliste : *Kapitalist yeniden-üretim*
Revenue national : *Ulusal gelir*
Révolution industrielle : *Sanayi devrimi*
Révolution scientifique et technique : *Bilimsel ve teknik devrim*
Révolution sociale : *Sosyal devrim*
Richesses : *Servetler*
Risques : *Riziko*
Rotation du capital : *Sermayenin rotasyonu*
Salaire : *Ücret*
Salariat : *Ücretlilik*
Salarié : *Ücretli*
Secteures - clefs : *Kilit sektörler*
Sections I et II : *Seksiyon I ve Seksiyon II*
Seigneur : *Senyör*
Serf : *Serf*
Servage : *Serflik*
Service : *Hizmet*
Signe monétaire : *Parasal işaret*
Socialisation : *Sosyalizasyon*
Socialisme : *Sosyalizm*
Socialisme utopique : *Ütopik sosyalizm*
Société : *Toplum*
Société par actions : *Hisse senetli şirketler*
Sociétés commerciales : *Ticari şirketler*
Sociétés de développement régional : *Bölgesel gelişme şirketleri*
Sociétés d'investissements : *Yatırım şirketleri*
Socio-professionelles (catégories) : *Sosyal mesleki kategoriler*
Sous-développement : *Azgelişmişlik*
Sous-production : *Eksik üretim*
Spéculation : *Spekülâsyon*
Stades de développement : *Gelişim aşamaları*
Stagnation : *Stagnasyon*
Stakhanovisme : *Stahanofçuluk*

Statistique: *İstatistik*
Stock : *Stok*
Structures économiques : *Ekonomik yapılar*
Subsistances : *Geçim araçları*
Superstructure : *Üstyapı*
Suraccumulation (de capital) : *Aşırı sermaye birikimi*
Surexploitation : *Aşırı sömürü*
Surpopulation relative : *Nispî artı-nüfus*
Surproduction relative : *Nispî aşırı-üretim*
Surproduit : *Artı-ürün*
Surtravail ou travail gratuit : *Artı emek ya da ödenmiyen emek*
Système économique : *Ekonomik sistem*
Tableaux économiques : *Ekonomik tablolar*
Tableau des relations interindustrielles : *Sanayiler arası bağlantılar tablosu*
Taille : *Haraç*
Tarif : *Tarife*
Taux : *Oran*
Taux de change : *Kambiyo kuru*
Taux de profit : *Kâr oranı*
Taylorisme : *Taylorizm*
Technicien : *Teknisyen*
Technique, technique de production : *Teknik, üretim tekniği*
Technocratie : *Teknokrasi*
Technologie: *Teknoloji*
Temps de surtravail ou temps extra : *Artı-emek süresi ya da ekstra süre*
Temps de travail effectif : *Fiilî emek-süresi*
Temps de travail nécessaire : *Zorunlu emek süresi*
Temps de travail socialement nécessaire : *Sosyal olarak zorunlu emek süresi*
Tendance : *Eğilim*
Terme : *Vade*
Terminologie : *Terminoloji*
Théorie économique : *Ekonomi teorisi*
Thésaurisation : *Hazineleştirme*
Traité de commerce : *Ticaret anlaşması*
Travail : *Emek*
Travail abstrait : *Soyut emek*
Travail complexe : *Karmaşık emek*
Travail concret : *Somut emek*
Travail passé : *Geçmiş emek*

Travail productif : *Üretici (prodüktif) emek*
Travail vivant : *Canlı emek*
Travailleurs salariés : *Ücretli emekçiler*
Troc : *Trampa*
Trust : *Tröst*
UEP : *Avrupa Ödemeler Birliği*
Unité dialectique : *Diyalektik birlik*
Unité monétaire : *Para birimi*
Urbanisation : *Kentleşme*
Urbanisme : *Kentçilik*
Usine : *Üzin*
Utilité : *Yarar*
Valeur (forme) : *Değer (şekil)*
Valeur ajoutée : *Katma değer*
Valeur d'échange : *Mübadele değeri*
Valeur de la force de travail : *İşgücü değeri*
Valeur d'usage : *Kullanım değeri*
Variable : *Değişken*
Variations saisonnières : *Mevsimlik değişmeler*
Vente : *Satış*
Vie matérielle : *Maddî hayat*
Zone franche : *Serbest bölge*
Zone monétaire : *Parasal bölge*

BİBLİYOGRAFİK ELEMANLAR

Sözlük üç grup malzemeden hareketle meydana getirilmiştir.

I. — *Mevcut başlıca sözlük ya da ansiklopedilere* (kavramları marksist-olmıyan bir bakış açısı içinde ele alıp belirliyen sözlükler ya da ansiklopediler) *eleştirisel bir biçimde başvurulması.*

Sözü geçen sözlük ve ansiklopediler şunlardır:

***** : Encyclopedia Universalis, basımı sırasında.

***** : Larousse universel, iki cilt.

J. Romeuf : Dictionnaire des Sciences économiques, iki cilt, Presses Universitaires de France.

T. Suavet : Dictionnaire économique et social, Editions ouvrières.

II. — *Marksizmin kurucularının ve onların bellibaşlı devam ettiricilerinin eserlerinin gözden geçirilip taranması.* Bu eserler şunlardır:

A. *Marksizm klasikleri.*

F. Engels : Anti-Dühring, Editions sociales.

K. Marx: Le Capital (Kapital), sekiz cilt, üç kitap, Editions sociales.

K. Marx: Contribution à la critique de l'Economie politique, Editions sociales.

K. Marx: Fondements de la critique de l'Economie politique, iki cilt, Anthropos.

K. Marx, F. Engels: Manifeste du Parti communiste, Editions sociales.

K. Marx, F. Engels: Etudes philosophiques, Editions sociales.

K. Marx, F. Engels: L'idéologie allemande, Editions sociales.

V. I. Lenin: Oevres choisies, iki cilt, Editions en langues étrangères de Moscou.

V. I. Lenin: La grande initiative, Editions en langues étrangères de Moscou.

B. *Marksist ekonomik eserler.*

S.S.C.B. Bilimler akademisi : Manuel d'Economie politique, Editions sociales.

O. Lange: Principes d'Economie politique, Presses Universitaires de France.

P. Nikitine: Principes d'Economie politique, Editions de Moscou.

G. Politzer: Principes élémentaires de Philosophie, Editions Sociales.

***** : Principes de Philosophie, Editions en langue étrangères de Moscou.
V. Tcheprakov : Le C.M.E. (Monopolist Devlet Kapitalizmi), Editions de Moscou.
***** : Traité marxiste d'économie politik, le C.M.E., iki cilt, Editions sociales.

III. — *Şu iki derginin bellibaşlı yazılarının incelenmesi* : Economie et Politik (bilhassa özel sayıları), La Pensée

ÖZEL ADLAR ENDEKSİ

Allarde, fransız siyaset adamı, koalisyonlara ilişkin bir yasa yazarı,
Bastiat, vülger ekonomist, XIX. yüzyıl, serbest-mübadelecilik, ödemeler dengesi, vülger ekonomi.
Beach, ekonomtr, XX. yüzyıl, model.
Boileau (Etienne), Paris prevot'su, XIII. yüzyıl, uğraşı.
Colbert, fransız siyaset adamı, XIV. Louis bakanlarından, XVII. yüzyıl, merkantilizm.
Condillac, fransız filozof ve ekonomist, XVIII. yüzyıl, fizyokrasi.
Cromwell, Ingiliz siyaset adamı, XVII. yüzyıl, merkantilizm.
Duboin (jacgues), fransız ekonomist, XX. yüzyıl, bollukçuluk.
Dupont de Nemours, fransız ekonomist, fizyokrat, XVIII. yüzyıl, fizyokrasi.
Durkheim (Emile), fransız filozof ve sosyolog, XIX. yüzyıl, sosyal bilinç.
Engels (Friedrich), 1820-1895, yasa, değer yasası, emek.
Fayol (Henri), fransız mühendis ve girişimci, XX. yüzyıl, emeğin bilimsel organisazyonu.
Fourier (Charles), fransız ütopyacı sosyalist, XX. yüzyıl, ütopik sosyalizm.
Gournay, fransız ekonomist, fizyokrat, XVIII. yüzyıl, fizyokrasi.
Grimanelli, ekonometr. XIX. yüzyıl, ekonometri.
Keynes (Jolın Maynard), ingiliz ekonomist, XX. yüzyıl, Keynescilik, makro-ekonomi, çoğaltan, değişken.
Lange (Oskar), Polonya'lı marksist ekonomist, XX. yüzyıl, ekonomik kategoriler, zorunlu uygunluk yasası, üretici güçler.
Le Chapelier, XVIII. yüzyıl fransız devrimci, işçi koalisyonlarına karşı bir yasa yazarı, grev, uğraşı.
Lenin (V.I.), 1870-1924, sosyal sınıflar, sosyalist yarışma, artı-değer, kokuşma, ütopyacı sosyalizm.

Lèontief (Wassily), amerikan ekonomist, XX. yüzyıl, ekonometri, sanayiler arası bağlantılar tablosu.

Le Trosne, fransız ekonomist, fizyokrat, XVIII. yüzyıl, fizyokrasi.

Lévi-Strauss (Claude), fransız etnolog, XX. yüzyıl, ilkel komün, ekonomik sistem.

Lewin (Kurt), amerikan psikolog, XX. yüzyıl, insanî ilişkiler.

Louis IX, Fransa kralı, XIII. yüzyıl, serf.

Louis XI. Fransa kralı, XV. yüzyıl, uğraşı.

Malthus, İngiliz ekonomist ve papaz, vülger ekonomi, XVIII. yüzyıl, malthus'çuluk.

Marx (Karl), 1818-1883, ilkel birikim, yedek sanayi ordusu, sabit sermaye, sosyal sermaye, değişken sermaye, ekonomik devre, sosyal bilinç, zorunlu uygunluk yasası, buhran, demografi, insanın insan tarafından sömürülmesi, fetişizm, işgücü, işgünü, makina-avadanlık, meta, ilk madde, mikro-ekonomi, üretim tarzı, artı-emek süreci, emeğin prodüktivitesi, mülkiyet, üretim ilişkileri kapitalist yeniden-üretim, sanayi devrimi, seksiyon I ve seksiyon II, bilimsel sosyalizm, ütopyacı sosyalizm, nispî aşırı-üretim, emek, karmaşık emek, geçmiş emek, mübadele değeri, işgücü'nün değeri, kullanım değeri.

Mayo, Amerikan psikolog, XX. yüzyıl, insanî ilişkiler.

Michelet (Jules), fransız tarihçi, XIX. yüzyıl, sosyal bilinç.

Montchrestien, fransız ekonomist, XVI. yüzyıl, merkantilizm.

Moreno, Amerikan psikolog, XX. yüzyıl, insanî ilişkiler.

Philippe le Bel (Güzel Filip), Fransa kralı, XIII. yüzyıl, haraç.

Piatier (André), fransız ekonomist, XX. yüzyıl, model, ortalama, istatistiksel dengeleme.

Politzer (Georges), fransız marksist psikolog, XX. yüzyıl, diyalektik birlik.

Quesnay, fransız ekonomist, fizyokrat, XVIII. yüzyıl, fizyokrasi, ekonomik tablolar.

Quinet (Edgar), fransız tarihçi, XIX. yüzyıl, sosyal bilinç.

Rhodes (Cecil), İngiliz siyaset adamı, sosyal bilinç.

Riqetti de Mirabeau, fransız ekonomist, fizyokrat, XVIII yüzyıl, fizyokrasi.

Roy, fransız ekonometr, XX. yüzyıl, ekonometri.

Saint-Simon (Claude de), fransız ütopyacı sosyalist, XIX. yüzyıl, ütopyacı sosyalizm.

Say (Jean-Baptiste), fransız ekonomist, XIX. yüzyıl, vülger ekonomi, mahreçler.

Schumpeter, Avusturya'lı ekonomist, XX. yüzyıl, ekonomik devre.

Smith (Adam), tanınmış ingiliz ekonomist, XVIII. yüzyıl, klasik ekonomi, liberalizm.

Sombart (Werner), alman tarihçi ve ekonomist, XX. yüzyıl, ekonomik sistem.

Spartacus, antik Roma'da büyük köle isyanının başı, köleler.

Sully, kral IV. Henri'nin bakanlarından, XVI. yüzyıl sonu, merkantilizm.

Taylor (F. W.), amerikan mühendis ve girişimci, XIX. yüzyıl, görevlerin ayrışması, emeğin bilimsel organizasyonu.

Thierry (Augustin), fransız tarihçi, XIX. yüzyıl, sosyal bilinç.

Turgot, XVI. Louis'nin bakanlarından, XVIII. yüzyıl, fizyokrat.